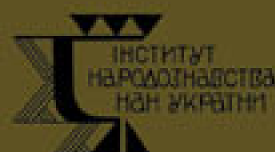
ISSN 1028-5091

Народознавчі зошити

3

2015

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ • ІНСТИТУТ НАРОДОЗНАВСТВА НАН УКРАЇНИ

НАРОДОЗНАВЧІ ЗОШИТИ

3 (123) • 2015

ТРАВЕНЬ—ЧЕРВЕНЬ

THE ETHNOLOGY NOTEBOOKS

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ • ЗАСНОВАНИЙ У СІЧНІ 1995 р. • ВИХОДИТЬ 6 РАЗІВ НА РІК • ЛЬВІВ

Журнал «Народознавчі Зошити» є у переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт з історії (Наказ МОН України від 04.07.2014 р. № 793);
з філології (фольклористика) (Наказ МОН України від 29.12.2014 р. № 1528);
з мистецтвознавства (Наказ МОН України від 06.03.2015 р. № 261)

Рекомендовано до друку Вченою радою Інституту народознавства НАН України

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
№ 15191-3763 ПР. Серія КВ ISSN 1028-5091

Адреса редакції: 79000, м. Львів-центр, проспект Свободи, 15
Сайт: nz.ethnology.lviv.ua; e-mail: ethnolog@gmail.com

ЗМІСТ

Василь СОКІЛ

ЮВІЛЕЙНІ СИЛЬВЕТКИ ФОЛЬКЛОРИСТІВ

Йдеться про відомих українських фольклористів, які своєю натхненною працею домоглися вагомих результатів у ділянці національної науки. Валентина Борисенко не тільки знана в Україні етнолог, а й фольклорист, що займалася обрядовою поезією, а своїми записами, дослідженнями зробила помітний внесок у вивчення голодоморної тематики. Тетяна Руда — дослідниця славістичних зацікавлень І. Франка, М. Рильського та багатьох інших учених. Вона актуалізувала фольклористичні контакти між українцями, сербами, болгарами, росіянами. Наукове поле Лесі Мушкетик — славістичні та угрознавчі дослідження. Інший її напрямок пов'язаний з вивченням антропоморфізму народної казки Карпат з погляду оповідної традиції українців та угорців. Різноаспектними виявилися фольклористичні зацікавлення Миколи Дмитренка: історія української фольклористики, теорія та методологія фольклору, думознавство, вивчення окремих персоналій, популяризація української словесності.

Ключові слова: фольклорист, ювілей, історія фольклористики, теорія фольклору, методологія, славістика, болгаристика, угрознавство.

БОРИСЕНКО Валентина Кирилівна (07.07.1945, с. Хижинці Вінницького р-ну Вінницької обл.) — етнограф, культуролог, фольклорист. Доктор історичних наук (1992), професор (1997). Заслужений діяч науки і техніки України. 1963 закінчила Хижинецьку середню школу. 1963—1968 навчалася на історичному факультеті Київського державного ун-ту ім. Т. Шевченка. 1968—1971 — аспірант відділу етнографії ІМФЕ ім. М. Рильського НАНУ. Працювала науковим співробітником, завідувачем рукописних фондів ІМФЕ. 1995—2002 — завідувач кафедри, 2002—2006 — професор кафедри етнології та краєзнавства Київського ун-ту. 2006—2010 — провідний науковий співробітник Національно-дослідного Інституту українознавства. Зараз — провідний науковий співробітник відділу етнології ІМФЕ, завідувач Науковими архівними фондами рукописів та фонозаписів ІМФЕ. Автор понад 200 наукових праць. Основні дослідницькі напрями — етнологія та фольклористика. Центральне місце в доробку Б. посідають родинно-побутові обряди. Важлива монографія «Весільні звичаї та обряди на Україні» (1988), у якій розглянуто їх структуру, типи, символіку. Весільні етапи проілюструвала піснями: сватання («Мезинний день та суботонька», «Рушнички ж мої»), коровайний обряд («Коровайночки-жіночки», «Ой як же я на коровай ішла»), барвінковий («Благослови, Боже, і отець і мати»), дівич-вечір («Ми вілечко вили», «Гільце-деревце соснина») та ін. Б. досліджувала обряди життєвого циклу людини на Холмщині, Підляшші. Увагу привернули рідкісні хрестинні пісні «На столі каша стала», «Були ми собі в Божому домі», весільний цикл («Покровонько, Покровонько», «Приїхали заручникі», «Ходить Гануля по двору»), похоронна пісня («Як уложать грішне тіло») — «Холмщина і Підляшшя» (1997). Предметом розгляду стали весільні пісні подолян: «Вінку мій, вінку», «Ми до клуні воду несемо», «Подай, мати, стільця», а також голосіння дочки за померлими батьками — «Татку мій, мамко моя» («Етнокультурні зв'язки українців та поляків Східного Поділля», 2014). У поле зору дослідниці потрапило рідне село («Культура повсякдення села Хижинці», 2014). Представлено погляд на історію села 1950—1960. Опис весілля супроводжує низка пісень («Є в нашої печі», «До коси, братику, до коси», «Чом ви, дружки, не співаєте», «Покривальниця плаче»). Б. опублікувала науково-популярний

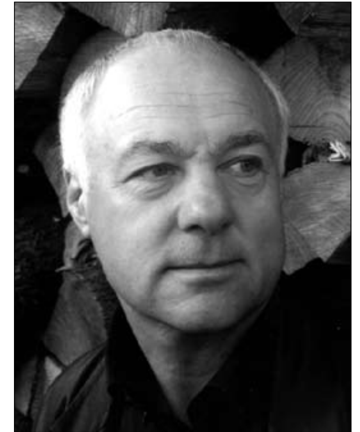
збірник пісень «Берегиня» (1991), до якого увійшли народні твори з українського Полісся — Волинської та Рівненської областей, а також пісні українців-переселенців у Канаді. Б. — учасниця багатьох фольклорно-етнографічних експедицій, у т. ч. в зону відчуження після аварії на Чорнобильській АЕС. Останній темі присвячена монографія «Така житка...» (2011). Досліджено 18 сіл Поліського р-ну Київської обл. — звичаї, обряди, усну народну творчість (замовляння від рожі, вроків, колядки, щедрівки («Петрічок устав», «Щедрий вечор»), родинно-побутові («Ой летіла зозуленька», «Ой чом на тобі, час»), жартівливі («Ой зібрався чоловік»), колискові («Ой люлі, люлі»). Важливий блок праць, пов'язаний з голодоморною тематикою. Записи народних оповідань та переказів про голодомор 1932—1933 опубліковано у книзі «Свіча пам'яті» (2007). Йдеться про колективізацію та її наслідки, рятування людей, масове вимирання (матеріали з Київської, Черкаської, Сумської та ін. областей). На основі джерел, зібраних особисто, створено документальний фільм «Жити заборонено» (2005, сценарист і режисер В. Підлісний). Усна історія про голодомор 1932—1933 продовжує перебувати в колі інтересів дослідниці: вона з'ясовує стан вивчення проблеми, додає власні записи наративів («Голодомор 1932—1933 років в Україні за свідченнями документів та усної історії», 2013). Помітне місце посідає дослідження історії етнології й фольклористики. В такому ключі представлено портрети А. Кримського, В. Петрова, В. Кравченка, П. Одарченка, В. Верховинця, В. Білого та ін. («Нариси з історії української етнології 1920—1930-х років», 2002).

Пр.: Весільні звичаї та обряди на Україні. — К.: Наук. думка, 1988. — 192 с.; Берегиня: Українські народні пісні. — К.: Муз. Україна, 1991. — 95 с.; Холмщина і Підляшшя. — К.: Родовід, 1997. — 383 с. (у співавт.); Нариси з історії української етнології 1920—1930-х років. — К., 2002. — 92 с.; Свіча пам'яті: Усна історія про геноцид українців у 1932—1933 роках. — К.: Стилос, 2007. — 288 с.; Така житка...: Культура повсякдення українців Чорнобильського Полісся (за матеріалами етнографічної експедиції 1994 р.). — К.: Стилос, 2011. — 224 с.; Етнокультурні зв'язки українців та поляків Східного Поділля (кінець XIX — початок XX століття). Історико-етнологічне дослідження. — К., 2014. — 206 с.; Культура повсякдення села Хижинці (1950—1960-ті рр). — К.: Дуліби, 2014. — 144 с.

Літ.: *Наулко В. І.* Борисенко Валентина Кирилівна // Енциклопедія сучасної України. — К., 2004. — С. 297.

ДМИТРЕНКО Микола Костянтинович (19.02.1955, за паспортом 01.01.1956, с. Зятківці Гайсинського р-ну Вінницької обл.) — фольклорист, письменник, журналіст. Доктор філологічних наук (2007), професор (2012). Нагороджений медаллю «Будівничий України» ВУТ «Просвіта» (2005), орденом Нікольського I ступеня Чуваської народної Академії (2013). Закінчив Зятковецьку середню школу на Вінниччині (1973), українське відділення філологічного факультету Київського державного (нині національного) ун-ту ім. Т. Шевченка (1979). Навчався в аспірантурі на відділі фольклористики ІМФЕ ім. М. Рильського, яку завершив 1983. Працював молодшим науковим співробітником (1983—1988), науковим співробітником (1989—1996), з 1996 — старшим науковим співробітником відділу фольклористики ІМФЕ. 1999—2002 — докторант відділу фольклористики ІМФЕ. З 2003 — завідувач відділу фольклористики ІМФЕ. Вагомий доробок Д. в ділянці фольклорного потебнязнавства: «А.А. Потебня — исследователь фольклора восточнославянских народов» (1984), «Видатний дослідник і збирач фольклору» [До 150-річчя з дня народження О.О. Потебні] (1985). Частково ці положення були включені у кандидатську дисертацію. Важливим внеском у фольклористику є збірник «Українські народні пісні в записах Олександра Потебні» (1988), який упорядкував Д. Туди увійшли народні пісні різних жанрів у записах видатного українського філолога другої половини XIX ст. — веснянки («Ой весна, весна», «Кроковеє колесо», «Кого в танку немає»), купальські, петрівчані, жниві пісні («Та ходила дівчина по межі», «Ой малая нічка на Купала», «Котилося сонечко — перекотилось»). Найбільше представлено родинно-побутових пісень (про кохання та родинне життя) — 168 одиниць. Серед соціально-побутових пісень є козацькі («Ходить, блудить козак по ді-

брові», «Ой колись була розкіш-воля»), чумацькі («Ой не пугай, пугаченьку», «Ой я зроду чумакую»), рекрутські («Та наступає чорная хмара», «Од Лохвиці до Ромен»). Чимало є балад та жартівливих пісень. Усі ті пісні включено до нової книги «Олександр Потебня як фольклорист» (2012). До неї увійшла й дослідницька частина, в якій висвітлено фольклористичну концепцію вченого, проаналізовано теорію художнього образу, символу, охарактеризовано збирацьку діяльність. Д. поглиблено вивчав знаковість усної словесності. Цій проблематиці присвятив монографію «Символіка українського фольклору» (2011). У книзі висвітлено історію дослідження народнопоетичної символіки (Г. Сковорода, М. Костомаров, О. Потебня, сучасні дослідники). Розкрито значення основних смислообразів (символи світотворення, рослин, тварин). Приділено увагу категорії жанру. У збірнику нарисів «Збирачі народних перлин» (1989) розглянуто доробок Г. Танцюри, Н. Присяжнюк, І. Гурина, М. Мишастого та ін. Враховано архівні матеріали з рукописних фондів ІМФЕ, вперше оприлюднено чимало нових фактів біографії та доробку збирачів, розкрито методику записування фольклору різних жанрів. «Весілля в селі Зятківці» Г. Танцюри (1998) — видатна пам'ятка традиційного весільного обряду, яку впорядкував Д. Вона вміщує 800 пісень, опис весільних етапів, майже півтори сотні танцювальних мелодій, народних ігор. Д. упорядкував збірник «Жартівливі та сатиричні пісні» (1988). Цей різновид фольклору в гумористично-розважальній і сатиричній формі відображає побут, національний світогляд народу, його етичні та естетичні уподобання. Об'єктом жартівливих пісень є побутова сфера, головними персонажами яких виступають дівчата й парубки, жінки й чоловіки, бабусі й дідусі, зяті й тещі, куми тощо («Казала мати кури скликати», «Ой на току, на току», «Чи я не хазяйка, чи не господиня», «Біда тому чоловіку», «Ой був собі чоловік»). Представлено жартівливі пісні до різних танців-хороводів, метелиць, гопаків, козачків, коломийок, польок, мазурок, краков'яків. Певне місце зайняла соціально-побутова сатира. Домінуючий напрям цілеспрямованих фольклористичних досліджень Д. — історія, теорія, методологія, які вилилися в серію видань. Одна з перших книг «Українська фольклористика: історія, теорія, практика» (2001), у якій висвітлюються питання історії фольклористики (О. Потебня, В. Петров, О. Стеблянко, М. Мицик та ін.), теорії видів і жанрів фольклору (анекдот, байка, балада, билина, весільна пісня, жартівлива пісня, загадка, казка та ін.), проблемам «фольклор і символ», «фольклор і література». Чергова монографія «Українська фольклористика другої половини XIX століття: школи, постаті, проблеми» (2004). З'ясовано формування та розвиток академічних наукових шкіл в українській фольклористиці, теоретичний набуток видатних учених. Міфологічну школу репрезентують М. Костомаров, О. Котляревський, М. Сумцов. З культурно-історичною школою пов'язані П. Куліш, М. Драгоманов, частково І. Франко. О. Потебня більшою мірою пов'язаний з психологічною школою. Розвідки, статті Д. про стан і перспективи розвитку української фольклористики, про народні думи, символи українського фольклору, дослідників усної творчості поміщено у книзі «Українська фольклористика: акценти сьогодення» (2008). Досліджено феномен дум у традиційній культурі, представлено статті із фольклористичного словника (Відділ фольклористики ІМФЕ, Кафедра фольклористики КНУ, «Народна творчість та етнографія» та ін.), подано портрети І. Денисюка, Н. Шумади, Л. Дунаєвської. Розглянуто також символи. Четверта монографія «Українська фольклористика: проблеми методології» (2014) торкається актуальних проблем фольклористики — термінологічних, поняттєвих, категоріальних («фольклор», «специфіка фольклору», «категорія жанру»). Висвітлено низку аспектів, що стосуються зв'язку фольклору з ідеалом, менталітетом, методологічно важливих зразків фольклористичної критики — рецензій, наукового опонування, відгуків наукового керівника, відгуків на автореферати дисертацій. Представлено проекти з історії фольклористики та енциклопедії. У доробку Д. є значна кількість популярних ви-

дань: «Народні повір'я» (1994), «Народний сонник» (2000), «Народні байки» (2003), «Народні прикмети» (2006), «Привітання. Побажання. Тости» (2010) та ін.

Пр.: Українські народні пісні в записах Олександра Потебні. — К.: Муз. Україна, 1988. 312 с.; Жартівливі та сатиричні пісні. К.: Дніпро,1988. 327 с.; Збирачі народних перлин. К.: Знання, 1989. 48 с.; Українська фольклористика другої половини XIX століття: школи, постаті, проблеми. К.: Сталь, 2004. 383 с.; Олександр Потебня як фольклорист. — К.: Сталь, 2012. 536 с. Українська фольклористика: проблеми методології. К., 2014. 364 с.

Літ.: *Малюта І.* Добротворець Миколай (Письменнику і вченому М. Дмитренку —50) // Народознавство. 2005. № 69—70; *Сокіл В.* Дмитренко Микола // Мала енциклопедія українського народознавства. Львів, 2007. С. 726—727; *Астаф'єв О. Г.* Дмитренко Микола Костьович // Енциклопедія сучасної України. К., 2008. Т. 8. С. 10—11.

МУШКЕТИК Леся Георгіївна (25.09.1955, м. Київ) — український фольклорист, славіст, угрознавець, перекладач. Доктор філологічних наук (2011), старший науковий співробітник (2002). Нагороджена Грамотою Дебрецинського ун-ту (1997), Грамотою Національної спілки письменників «Благовіст» (2013). Закінчила середню школу в Києві (1972). Навчалася на славістичному відділенні філологічного факультету Київського державного (нині національного) ун-ту ім. Т. Шевченка (1972—1977). Працювала в Центральній науковій бібліотеці ім. В. Вернадського (1977—1978). З 1978 перейшла на роботу в ІМФЕ. Навчалася в аспірантурі тієї ж установи (1985—1988), докторантурі (2004—2007). Перебувала на посадах молодшого наукового співробітника (1988—1992), наукового (1992—1995), старшого наукового (1995—2006). З 2007 — провідний науковий співробітник. Один з напрямків дослідницької діяльності М. стосується славістичної проблематики в угорській фольклористиці. У статті «Бела Барток і українська народна пісня» (1984) розглянуто доробок угорського композитора й фольклориста, котрий певний час жив в Україні (м. Виноградів Закарпатської обл.), відвідав деякі наші міста. Він звертався до українських народних пісень, листувався з Ф. Колессою, вважаючи його одним з найвидоміших слов'янських етнографів; підтримував контакти із Д. Задором, котрий присилав йому свої пісенні записи. В інших розвідках («Збирання та вивчення фольклору слов'янських етнічних груп в Угорській Народній Республіці», 1986; «Слов'янознавча проблематика угорської фольклористики кінця XIX — початку XX ст.», 1987) М. представила чимало персоналій, розкрила їхню фольклористичну діяльність (Я. Криза, Я. Арань, Л. Катона, Б. Барток, Ф. Генці, Я. Янко та ін.). «Слов'янський фольклор на сторінках угорського журналу «Етнографія» (1985) став предметом спеціальної студії. М. резюмувала, що угорські вчені не тільки уважно стежили за розвитком фольклористичної думки слов'ян, а й популяризували кращі зразки фольклору, залучали їх до порівняльних досліджень. Напрацьовані ідеї в статтях знайшли місце в узагальнюючій монографії «Славістична фольклористика в Угорщині» (1992), у якій розглянута наукова діяльність угорських фольклористів у кінці XIX—XX ст. у ділянці збирання й вивчення фольклору слов'янських етнічних груп країни, що історично розвивалася як поліетнічна держава. В еволюції слов'янознавчого напряму угорської фольклористики виділені основні проблеми наукових досліджень угорських вчених: збирання та систематизація, публікація, вивчення. Увага приділена питанням міжетнічних зв'язків у фольклорі, методам його історико-порівняльного дослідження. Для угорських студентів-україністів М. опублікувала антологію «Український фольклор. Тексти» (1995). Подано зразки різних жанрів з примітками, у яких коментуються українські історичні, географічні реалії, вказуються жанрові особливості творів. Другий напрям досліджень М. — казкознавчий. Предметом вивчення стали «Демонологічні персонажі чарівної казки Закарпаття» (1990). Ідеться про страшні істоти — багатоголові змії, шаркані, відьми, велетні, чарівники тощо. Вони викликають страх, відразу, відчай. В іншій статті порушено «Питання двомовності у репертуарі казкарів» (1997), яке у фольклористиці маловивчене. Казка має здатність до контамінації різних

мотивів, епізодів. Прикладом запозичення з угорської традиції є образ «високого дерева», мотив «король з очима, що плачуть-сміються», ініціальної формули «був, де не був», «раз був, де не був» та ін. Проникаючи в казковий репертуар інонаціонального фольклору, вони набувають українського колориту. Проблема антропоцентризму в казковій прозі розглянута у монографії «Людина в народній казці Українських Карпат: на матеріалі оповідальної традиції українців та угорців» (2010). З'ясовано фундаментальний світоглядний орієнтир людства, виокремлено кілька антропоцентрів: герой / героїня, персонажі — казкар, слухачі / читачі. Розкрито фольклорну картину світу, її основні константи та бінарні опозиції — доля, хронотоп, життя / смерть, бідний / багатий, молодий / старий, чоловік / жінка та ін. Досліджено сутнісні людські бажання, родинні стосунки, зв'язок людини й довкілля, особливості народної релігійності, міжетнічні зв'язки. Казковим героям присвячено монографію «Персонажі української народної казки» (2014). Об'єктом стали чарівні та побутові казки з їх персонажною системою — добротворців та злотворців. Перших репрезентують безіменні герої, приховані герої, сирітки, «розумниці», різні помічники. Серед антагоністів зустрічаються фантастичні істоти (відьма, баба-яга, чорт, змій, а також цар, пан, корчмар та ін.). Простежено ґенезу персонажів, їх основні функції, номінацію, атрибути, морально-естетичні якості. З'ясовано художньо-стилістичні, мовні засоби казкових постатей. Здійснено огляд основних збірників українських народних казок, а також праць з цієї тематики. Фольклорні взаємовпливи в народній культурі Закарпаття як самобутнього історико-етнографічного регіону з'ясовано в монографії «Фольклор українсько-угорського порубіжжя» (2013). Висвітлено специфіку краю в межах окремих жанрів — пісенних та прозових, проаналізовано угорські запозичення в уснопоетичній творчості українців, визначено їхні типи і форми, вказано на модифікації. Окремий розділ відведено образам відомих діячів угорської історії — королю Матяшеві Корвіну та Ференцові Ракоці II, Лайошу Кошутові. Простежено також історію фольклористики краю від найдавніших часів до сучасності — збирання, систематизацію, публікацію та дослідження усної словесності. Цю тематику продовжено й поглиблено у «Славістичних студіях в Угорщині: історія та сучасний стан» (2014). У книзі представлено історичні особливості та сучасні виміри угорської славістики. Простежено її розвиток у різні періоди на різних теренах, особливу увагу приділено сучасному стану. Розглянуто основні осередки, публікації, збірники, а також персоналії славістів. Показано також розгортання українознавчих студій в Угорщині, центри підготовки спеціалістів, питання наукового співробітництва, спрямування та зміст окремих видань.

Пр.: Славістична фольклористика в Угорщині. К.: Наук. думка, 1992. 100 с.; Людина в народній казці Українських Карпат: на матеріалі української та угорської оповідальної традиції. К. ДСГ, 2010. 320 с.; Фольклор українсько-угорського порубіжжя. К.: Укр. письменник, 2013. 496 с.; Славістичні студії в Угорщині: історія та сучасний стан. К.; ІМФЕ, 2014. 400 с.; Персонажі української народної казки. К., 2014. 360 с.

Літ.: Udvari I. Musketik Lesza, ukrán folklorista, fordító // Világirodalmi Lexikon. Budapest, 1996. T. 19. P. 819.

РУДА Тетяна Петрівна (26.07.1945, м. Київ) — фольклорист, літературознавець, культуролог. Доктор філологічних наук (1996), старший науковий співробітник (1983). Закінчила середню школу в м. Києві (1962). 1962—1967 навчалася на філологічному факультеті Київського державного ун-ту ім. Т.Г. Шевченка (спеціальність болгарська та російська мова та література). 1967—1970 — аспірант відділу слов'янської фольклористики ІМФЕ ім. М.Т. Рильського. 1970—1974 — науковий співробітник відділу слов'янської фольклористики ІМФЕ, з 1975 — старший науковий співробітник відділу теорії мистецтва тієї ж установи. Із 2008 — провідний науковий співробітник відділу мистецтва і народної творчості зарубіжних країн, а з 2012 — завідувач відділу кінознавства ІМФЕ. Основні фольклористичні зацікавлення франкознавчого та славістичного спрямування. Багатогранні зв'язки І. Франка з російськими фольклористами О. Пипіним, О. Веселовським, М. Сперанським та ін. висвітлено у статті Р. «Іван Франко і росій-

ська література» (1971). Звернення українського дослідника до російської народної пісні, казки, драми дали йому багатий порівняльний матеріал, висловити свої міркування щодо походження билин, різних культурно-історичних зв'язків. Важлива стаття «Сербо-хорватський фольклор як об'єкт наукових та художніх зацікавлень І. Франка» (1971). Дано високу оцінку рецензії І. Франка на «Сербські народні думи і пісні М. Старицького». Представлено розмірковування вченого про фольклор сербського народу в «Студіях над українськими народними піснями», «Із секретів поетичної творчості». Наголошено на його зацікавленнях епосом як витвором художнього генія, підтверджено присутність в сербській народній пісенності українського коломийкового розміру. Важливий доробок Р. — монографія «Іван Франко — дослідник слов'янського фольклору» (1974), у якій різнобічно висвітлено внесок ученого в слов'янську фольклористику, його активну участь у популяризації українського фольклору серед інших народів, приділено увагу контактам з діячами слов'янської науки і культури, з окремими періодичними виданнями. Розглянуто проблему «Іван Франко і польський фольклор і фольклористика», а також взаємини дослідника з чехами, словаками, болгарами. Чільне місце посів сербохорватський фольклор як об'єкт наукових та художніх зацікавлень Франка. Цю проблему розширено у статті «Южнославянский фольклор в научных интересах Ивана Франко» (1978). Ідеться про порівняльні студії дослідника, котрий шукав не формальної подібності сюжетів у різних народів, а фактів із життя людей конкретної країни. У «Студіях над українськими піснями» І. Франко стверджував про південнослов'янське походження деяких українських балад («Іван і Мар'яна», циклів «Батько продає дочку туркові», «Брат продає сестру туркові»). Звернена увага на наукові контакти українського вченого з І. Шишмановим, П. Тодоровим, Ст. Романським, Т. Остоїчем та ін. Щодо останнього, то Р. ще раніше опублікувала «Лист сербського вченого до Івана Франка» (1970), у якому йшлося про питання літератури і фольклору, зокрема рукописних збірок народних пісень, що стали важливим джерелом для літератури. «З історії збирання і вивчення фольклору інослов'янського населення Української РСР» (1978) — чергова студія Р., у якій акцентовано на записах З. Доленги-Ходаковського, В. Залеського, О. Кольберга, М. Державіна, Д. Христова, Г. Янкова. XX ст. репрезентоване іменами Є. Рихліка, С. Цвітка. Українські фольклористи другої половини XX ст. також залишили помітний слід у збирацькій діяльності (Г. Сухобрус, Р. Волкова, П. Маркушевський та ін.). Вагома стаття Р. «Фольклор у науковій і художній творчості Максима Рильського» (2011), у якій з'ясовано позицію дослідника з епосознавства, порівняльного вивчення фольклору, виконавства, принципів видання народнопісенних збірників, перспектив розвитку фольклористики та етнографії. Підкреслено, що Рильський звертався до фольклору як перекладач («Сербські епічні пісні»). В його оригінальній творчості простежено вплив українського фольклору. Оглядові болгарського видання присвячено статтю «Български фолклор»: лабораторія народознавчих досліджень» (2012). Розглянуто історію журналу в динаміці, його проблематику, досліджень болгарських фольклористів, участь у ньому українських учених.

Пр.: Сербо-хорватський фольклор як об'єкт наукових та художніх зацікавлень І. Франка // Слов'янське літературознавство та фольклористика. К. Вип. 7. С. 9—100; Іван Франко і російська література // Нар. творч. та етногр. 1971. № 6. С. 91—95; Іван Франко — дослідник слов'янського фольклору. К.: Наук. думка, 1974. 156 с.; З історії збирання і вивчення фольклору інослов'янського населення Української РСР // Слов'янське літературознавство і фольклористика. 1978. Вип. 13. С. 80—87; Южнославянский фольклор в научных интересах Ивана Франко // Славянские культуры и Балканы. София, 1978. Т. 2. С. 147—154; Фольклор у науковій і художній творчості Максима Рильського // Слов'янський світ. 2011. Вип. 9. С. 7—28; «Български фолклор»: лабораторія народознавчих досліджень // Наукові студії ІМФЕ. 2012. Вип. 1. С. 130—159.

Літ.: *Погребенник Ф. П.* Видатний дослідник народної творчості слов'ян // Нар. творч. та етногр. 1974. № 6. С. 96—97.

Vasyl Sokil

ANNIVERSARY SKETCHES ABOUT FOLKLORISTS

It is mentioned about outstanding Ukrainian folklorists by whose inspired work were achieved significant results in the area of national science.Valentyna Borisenko is known not only as Ukrainian ethnologist, but also as folklorist, engaged in ritual poetry. Her records and researches have made a significant contribution to the study of the Holodomor subjects. Tatiana Ruda — a scholar dealing with Slavic interests of Ivan Franko, Maksym Rylskyi and many other scientists. It actualized Ukrainian folklore contacts with Serbs, Bulgari-

ans and Russians. The scientific field of Lesia Mushketyk is connected with Slavic and Hungarian researches. Another direction of her studies deals with the study of anthropomorphism in Carpathian folk tales from the perspective of narrative traditions of Ukrainians and Hungarians. Different appeared to be interests of Mykola Dmytrenko: Ukrainian folklore history, theory and methodology of folklore, studies about dumas, researching of well-known personalities, promotion of Ukrainian literature.

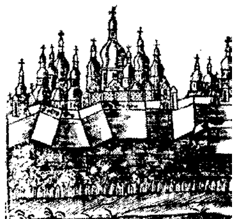
Keywords: folklore, anniversary, folklore history, theory of folklore, methodology, Slavic studies, Bulgarian studies, Hungarian researches.

Васыль Сокил

ЮБИЛЕЙНЫЕ СИЛЬВЕТКИ ФОЛЬКЛОРИСТОВ

Речь идет об известных украинских фольклористах, которые своим вдохновенным трудом добились весомых результатов в области национальной науки. Валентина Борисенко не только известный в Украине этнолог, но и фольклорист, занимавшийся обрядовой поэзией, а своими записями, исследованиями сделала заметный вклад в изучение голодоморной тематики. Татьяна Руда — исследовательница славистических интересов И. Франко, М. Рыльского и многих других ученых. Она актуализировала фольклористические контакты между украинцами, сербами, болгарами, русскими. Научное поле Леси Мушкетик — славистические и венгроведческие исследования. Другое ее направление связано с изучением антропоморфизма народной сказки Карпат с точки зрения повествовательной традиции украинцев и венгров. Разноаспектными оказались фольклористические интересы Николая Дмитренко: история украинской фольклористики, теория и методология фольклора, думоведение, изучение отдельных персоналий, популяризация украинской словесности.

Ключевые слова: фольклорист, юбилей, история фольклористики, теория фольклора, методология, славистика, болгаристика, венгроведение.

Публікації

Василь СОКІЛ, Оксана БРИНЯК та ін.

МАТЕРІАЛИ ДО УКРАЇНСЬКОЇ ФОЛЬКЛОРИСТИЧНОЇ ЕНЦИКЛОПЕДІЇ

Випуск 2

Пропонована добірка енциклопедичних статей є продовженням матеріалів, опублікованих у «Народознавчих зошитах» (2014, № 3, с. 582—611) під назвою «Почин української фольклористичної енциклопедії». Сюди увійшли нові гасла, пов'язані з персоналіями, предметними реаліями, які поглиблюють відомості про українських фольклористів, та різні зібрання уснопоетичних джерел. Уперше представлено фольклорні персонажі, витворені народною традицією.

Ключові слова: фольклористична енциклопедія, фольклористи, фольклористичні видання, фольклорні персонажі.

БАБА-ЯГА (Баба-Юга, Баба-Язя, Гинджі-баба) — персонаж українських чарівних казок, що поєднує функції злотворця та помічника героя. Походження імені етимологи пояснюють спорідненістю з праслов'янським коренем «яга» (*ęga), що вживалося на означення змій, гадів. Номінатив «Яга» використовується порівняно мало, більше фігурують імена «баба», «стара бабище», «старе страховисько», «Залізноноса баба». Витоки образу мають міфологічне походження. Більшість дослідників (О. Потебня, В. Пропп, О. Олійник) вказували на приналежність Б.-Я. до потойбічного світу (посередник між живими і мертвими), зв'язок з демонологічними персонажами (упирем, відьмою), а також причетність до обряду ініціації. У більшості творів зображена жінкою похилого віку. Старість підкреслюється згрубілими формами «бабище», «стариганя»; наявністю сивого довгого волосся, костяної ноги, волосяного язика, голови, «обручем збитої». До головних атрибутів належить хатинка в лісі чи гаю («живе у Чуй лісі, навколо на палях голови насаджені, тілько одної нема», «стоїть у лісі хатка на курячій ніжці і повертається», «такий здоровий гай, що страх»), що пов'язує персонаж з обрядом переходу; ступа і макогін («вона в ступі їздить, товкачем поганяє, метлою слід заметає», «стала на ступу і макогоном махає»), що споріднює Б.-Я. з слов'янською богинею Мокошею — втіленням жіночого начала. Б.-Я.-злотворець діє у сюжетах «Хлопчик і відьма» (СУС 327С), «Хлопчик-мізинчик» (СУС 327В), «Два брати-богатирі» (СУС 303), «Одноокий велетень» (СУС 1137), «Бій на калиновому мосту» (СУС 300). Як викрадачка дітей у більшості варіантів витісняється образами Зміїхи чи відьми. Є матір'ю 12 (21, 33) дочок, яких прагне одружити з чудесно народженими парубками. Володіє магічними здібностями, перетворюючи на камінь одного з братів, але гине від рук іншого. Б. Я. — власниця криниці з цілющою і живлющою водою, яку викрадають звірі героя, щоб його оживити. Як жіночий аналог Поліфема баба-людоїдка з одним оком намагається з'їсти коваля, що рятується, виколовши їй око. Виконуючи функцію змія-інкуба, прилітає і ссе царівну, забираючи в неї силу. Як войовниця б'ється із богатирями, а потім тікає в кам'яний палац чи гору, де сидить за кроснами і пряде вояків. У казках Закарпаття та Східної Словаччини контамінується з образом відьми-босоркані, що живе у «порослій мохом колибі» і погрожує проковтнути героя. Наявна кров-

на спорідненість Гинджі-баби з іншими злотворцями (є тещею чи матір'ю антагоніста і намагається помститися героєві за вбивство родичів). Герой перемагає за допомогою власної хитрості чи завдяки прихильності наймолодшої доньки. У сучасних текстах трансформується в образи чортихи, відьми, мачухи.

Як помічник героя Б.-Я. виступає у сюжетах «Чарівний наречений» (СУС 465А) та «Загублена дружина» (СУС 400А). Виявляється тіткою або тещею героя, якого впізнає завдяки вишивці на сорочці чи рушникові. Володарка звірів, птахів та гадів, що сходяться на її поклик. Допомагає героєві як порадою, так і постачаючи його чудесними предметами. Основні подарунки: золота квочка з курчатами, золоте веретено, кужіль і пряжа, головка капусти, пшоно, поросятко та ін. Поступово витісняється астральними (Вітрова мати, Сонцева мати) та християнськими (Бог, Святий Миколай, Свята Середа і П'ятниця) образами.

Пр.: Малорусские народные предания и рассказы / свод М. Драгоманова. К., 1876. 434 с.; Малорусские сказки, предания, пословицы и поверья, записанные И. И. Манжурой в Екатеринославской губ. // Сборник Харьковского историко-филологического общества. Х., 1894. Т. 6. Вып. 2. С. 161—197; Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край, снаряженной императорским Русским географическим обществом. Юго-Западный отдел. СПб., 1878. Т. 2. 688 с.; Казки та оповідання з Поділля : в записах 1850—1860 рр. К., 1928. Вип. 1—2. 598 с.

Літ.: *Потебня А. А.* О мифическом значении некоторых обрядов и поверий // Потебня А. А. Символ и миф в народной культуре. М., 2000. С. 92—329; *Пропп В. Я.* Исторические корни волшебной сказки // Пропп В. Я. Морфология «волшебной» сказки. Исторические корни волшебной сказки. (Собрание трудов В. Я. Проппа). М., 1998. С. 111—437; *Новиков Н. В.* Образы восточнославянской волшебной сказки. Л., 1974. 254 с.; *Петрухин В. Я.* Яга // Славянские древности. М., 2012. Т. 5. С. 614; *Дунаєвська Л. Ф.* Українська народна казка. К., 1987. 127 с; *Олійник О.* Антиномія категорій «свій»/«чужий» у просторі української народної чарівної казки : автореф. дис. канд. філол. наук : спец. 10.01.07. Львів, 2007. 19 с.

М. В. Демедюк

БАЙДА — герой українських історичних пісень («В Цариграді на риночку», «Ой у лісі, в Берестечку», «Ой Байда ж мій, Байда, Байда молоденький», «Ой задумав Байда турка вбити» та ін). Перший запис здійснив З. Доленга-Ходаковський (поміщений у збірнику М. Максимовича (1834). Варіанти твору виходили друком у виданнях М. Максимовича, М. Драгоманова, П. Лукашевича, Ж. Паулі, Б. Грінченка та ін. Географія записів охоплює територію всієї України (Галичина, Харківщина, Вінниччина, Полтавщина). У фольклористиці утвердилася думка, що історичним прототипом головного героя є український князь Д. Вишневецький (р. н. невід. — 1563). Був засновником фортеці на о. Хортиця і організатором запорозького козацтва, загинув у турецькому полоні. Стосовно імені фольклорного героя, то М. Грушевський припускав, що, можливо, «маємо тут типове ім'я козака-одчайдуха, яким підмінено в пісні історичну постать Вишневецького». Більшість учених (М. Драгоманов, І. Франко) вважають, що схожа пісня існувала до подій з Д. Вишневецьким і лише прийняла в себе деякі подробиці історії знаменитого князя. Б. став уособленням лицарської вдачі, мужності, непідкупності, вірності. Ці риси виявляються у ряді мотивів. Б. гуляє в Цариграді на риночку — епізод присутній практично в усіх відомих записах пісні, традиційна зав'язка сюжету. Більшість варіантів твору однотипні стосовно локалізації події. Дія відбувається «в Цариграді на риночку», рідше «в славнім місті на риночку», «у лісі, в Берестечку», «проти будинка на кілочку». Усі варіанти змальовують Б. як відчайдушного козака, який безпечно перебуває у ворожій столиці («Та п'є Байда мед-горілочку»), інколи цей епізод представлено як мотивацію вбивства султана («Ой задумав Байда турка вбити та й почав удень і вніч горілку пити»). Традиційними є й такі мотиви: турецький цар підмовляє героя змінити віру й одружитися з його дочкою, Б. відмовляє та лає чужу віру («Твоя, царю, віра проклятая, Твоя царівночка поганая!»), Б. зв'язують і чіпляють на гак. Центральним є мотив смерті Б., який співзвучний з історичними джерелами (М. Бєльський). Історична хроніка передає, що Вишневецький, зачеплений гаком за ребро, жив ще три дні, поки турки не вбили його стрілами, не стерпівши лихослів'я. Народна пісня значно переосмислила цей епізод. Герой, висячи на

гаку, стріляє в султана і його сім'ю («Ой як стрілив — царя вцілив, А царицю в потилицю, Його доньку в головоньку»). Таким чином, пісенна традиція утвердила козацький ідеал честі, який не передбачав катування супротивника («Отто ж тобі, царю, За Байдину кару! Було тобі знати, Як Байду карати: Було Байді голову істяти, Його тіло поховати»). У пісні акцент зроблено виключно на його моральних якостях. Про зовнішність героя твір не подає жодних відомостей. Фольклорна традиція обмежилася лише постійним епітетом молоденький (молодецький), який підкреслює вік героя та його запальну вдачу («Байда молоденький»). Народна пісня та реальна історія смерті Д. Вишневецького стали поштовхом для написання літературних творів (Гр. Чупринка, П. Куліш).

Пр.: Украинские народные песни, изданные М. Максимовичем. Ч. І. М., 1834. С. 106—107; Малороссийские и червонорусские народные думы и песни. СПб., 1836. С. 11—12; Исторические песни малорусского народа с объяснениями В. Антоновича и М. Драгоманова. К., 1874. Т. 1. С.`145—158; Історичні пісні. К., 1970. С. 47—48.

Літ.: *Стороженко А.* Князь Дмитрий Иванович Вишневецкий, по народному прозвищу Байда // Киевская старина. Т. 56. 1897. С. 519—524; *Грушевський М.* Байда-Вишневецький у поезії й історії // Записки Українського наукового товариства в Києві. К., 1909. Т. ІІІ.; *Франко І.* Пісня про Байду // *Франко І.* Твори у 50-ти т. Т. 42. К., 1984. С. 161—189; *Винар Л.* Князь Дмитро Вишневецький. Мюнхен, 1965. 95 с.; *Чухліб Т.* Дмитро Вишневецький — герой української середньовічної пісні // Історія України. 2005. № 5. С. 1—4; *Салавей Л.* Байда // Беларускі фальклор. Энцыклапедыя. Мінск, 2005. Т. 1. С. 124.

В. І. Козловський

«БІБЛІОГРАФІЯ ЛІТЕРАТУРИ З УКРАЇНСЬКОГО ФОЛЬКЛЬОРУ» (1930) —наукове видання повного зводу праць з українського фольклору та його досліджень за період 1800—1916. Упорядник О. Андрієвський (серія «Матеріали до історії української етнографії» ВУАН). Том складається з трьох блоків. «Передмова» (с. V—VI) коротко висвітлює історію видання, що зайняло 4 роки «впертої, важкої та невдячної праці»; «Вступ» (с. VII—XIII) обґрунтовує принципи праці, в основі якої «цінна робота» — бібліограф. зібрання Б. Грінченка (1901), а також опис 30 використаних найдавніших джерел кінця XVI—XVIII ст.; «Пояснення скорочень назв використаних періодичних виданнів та збірників» (с. XIV—XXVI), де є перелік 472 джерел з українських, польських, російських, чеських, болгарських, австрійських часописів. У примітці — «Уваги до користування покажчиком» (с. XXVIII). Основна частина (с. 1—693) — це перелік 5986 позицій (без урахування числа рецензій до видань, що йдуть під тим самим номером, але з буквеною позначкою), які розміщені за хронологічним принципом, «механічний розподіл» яких піддав критиці Ф. Колесса. У бібліографію залучено книжкові видання (фольклорні збірники, монографії, граматики), газетно-журнальні публікації (розвідки, статті, рецензії), некрологи, огляди, листи, поодинокі фольклорні тексти, друковані в етнографічній, навчальній, мемуарній літературі. Матеріал розміщено за алфавітом у межах року; нумерація відновлюється з кожним наступним роком, що дозволяє побачити співвідношення та зростання фольклористичних зацікавлень певного періоду (у 1830 — 10 позицій, у 1870 — 53, а в 1890 — вже 195). Прикінцева частина має довідково-інформаційний апарат із 4 покажчиків: предметів (с. 697—735); власних назв (с. 737—778); географічний (с. 779—794); періодичних видань (с. 795—814), які дозволяють знайти позицію за відповідними ключовими словами; а також лист помічених друкарських похибок («Corrigenda»). Серед часто представлених імен — відомі діячі слов'янської фольклористики другої половини — кінця XIX ст. (О. Афанасьєв, В. Гнатюк, Я. Головацький, Б. Грінченко, М. Драгоманов, Р. Кайндль, М. Костомаров, О. Потебня, М. Сумцов, І. Франко) та західноєвропейської науки (А. Брікнер (A. Brückner), В. Бугель (W. Bugiel)). Найбільш корисними є відомості про праці збирачів та перших дослідників кінця XVIII — початку XIX ст. (З. Доленга-Ходаковський, І. Вагилевич, М. Максимович, І. Срезневський, О. Бодянський), чужоземних мандрівників, які фіксували найдавніші зразки фольклору (Й.-В. Мюллер (Möller), Г. де Боплан). У переліку чимало худож-

ніх творів письменників-романтиків (Л. Глібов, О. Квітка-Основ'яненко, П. Куліш), у яких фольклорні твори використані як ілюстрації. Більшість бібліографічних позицій має короткий коментар, в якому зреферовано інформацію про їх зміст: місце публікації, повний перелік назв творів фольклору, їх кількісна та жанрова атрибуція, подекуди особливості мелодики; інколи наведено цитати та сторінки до них. Особливо цінні найдавніші рідкісні видання, в описі яких вказано кількість пісенних рядків чи надруковано їх початкові строфи (напр., «Ой там на потоці пили мед запорожці» за 1828; до збірок А. Коціпінського (1862), О. Балліної (1863)). Щодо географії, тут представлено усі регіони, найбільше західні (Закарпаття як «Русь Угорська», Буковина, Волинь), центрально-східні (Поділля, Київщина, Полтавщина, Чернігівщина), є також південні та північні (Полісся, «Житомирський пов.»). Інформацію доповнюють тогочасні адміністративні назви окремих повітів, сіл, хуторів чи узагальнені історичні назви («Бессарабія», «Галичина»). Менше відсилань до карпатських теренів, тому матеріал звідти можна віднайти за етнограф. групами («гуцули», «бойки») чи назвами населених пунктів («Тухля», «Турчанський пов.», «Городенщина», «Коломийщина»). Окремо виведено гасла «Україна» та «Українці». Бібліографія відображає стан фольклористичної науки першої третини XX ст., зокрема у ділянці теорії, для досліджень якої виведені поняття: «мотиви весільних пісень», «термінологія народня», «форма пісенна», «фабльо», «ритміка пісенна», «фольклор», «фігури», «символіка», «казкознавство». Література дозволяє відстежити окремі напрямки вивчення поетики фольклору XIX ст., зокрема узагальнені теми («голод», «жіноча неволя») чи вужчі питання художньої образності епічних та календарно-обрядових творів (про козацьких ватажків та героїв українських дум; про опришків, гайдамаків); символічних образів (астральних, зооморфних, дендроморфних, просторових), легендарні міжнародні мотиви («про невдячну жінку»). Предметні гасла висвітлюють багатий жанрово-тематичний склад українського фольклору: епічні, ліро-епічні твори; сатиро-гумористику, обрядові жанри, замовляння, молитви, малі пісенні жанри. Значною є літ-ра з прози, зокрема щодо казок і переказів («біблійні», великодні, історичні, про птахів, релігійні), а також пісень обрядових (осінні, пастуші, петрівочні, пилипівські, похоронні, при сватанні), історичних (про гайдамаків), релігійних (псальми). Серед гасел є такі, що відображають нові фольклоротворчі тенденції («пісні робітничі», «спомини історичні»), термінологічні проблеми («поезія народня», «творчість народня», «фольклор», «словесність усна»). Вагому частку займає літ-ра з етнографії, народного мистецтва та медицини, за якою можна відшукати суто фольклорний матеріал. Бібліографія попри критичні зауваження рецензентів (В. Перетц пропонував доповнити «добрий посібник» інформацією про пісні, приказки, загадки, поміщені у рукописах XVII—VIII ст.) стала «великим кроком уперед» (А. Лобода) у порівнянні з покажчиком Б. Грінченка та надалі «має високу вартість для науки» не тільки української, але є досягненням усього східного слов'янства (Ф. Колесса).

Пр.: Бібліографія літератури з українського фолкльору / за ред. акад. А. Лободи. К., 1930. Т. 1. I—XXVII + 822 с.

Літ.: *Лобода А.* Сучасний стан і чергові завдання української етнографії // Етнографічний вісник. 1925. Кн. 1. С. 1—11; *Перетц В.* Всеукраїнська Академія наук. Етнографічно-фолкльорна комісія. Матеріали до історії української етнографії // Труды Института славяноведения АН СССР. 1932. Т. 1. С. 463—464; *Колесса Ф.* [рец. на кн.]: *Андрієвський О.* Бібліографія літератури з українського фолкльору. Т. 1. У Києві. 1930 // Slavia : Časopis pro slovanskou filologii. 1935. R. 13. Seš. 2–3. С. 536—540.

О. М. Кузьменко

БОГОРОДИЦЯ (Богоматір, Мати Божа, Діва Марія, Цариця Небесна, Непорочна (Пречиста) Діва) — Мати Ісуса Христа (Лк. 1:26—56, Лк. 2:1—7, Мт. 1:16—25). Із Нового Завіту відомо, що жила в Назареті, у Галілеї із Йосипом-обручником. Символ матері, життя, світла, мудрості. Народний культ відрізняється від канонічно-церковного приземленістю, введенням у побут. У

фольклорі образ представлено в різних жанрах: апелюють до нього в замовляннях (господарських, лікувальних, родинно-побутових). У колядках та щедрівках домінує тема народження Ісуса Христа. Мотиви: місце, де народжувала Б.: у вертепі (печері), стаєнці; Вона купає, сповиває в «шовки», «обрусочки», «китайочки», колише Сина, кладе в «золоті яселка». Простежуються етапи родильної обрядовості («Та запрягайте коні вороні, та повеземо визину рибу До Пречистої на народини, А й на родини, ба й на хрестини»); іде шукати кумів. Образ сприймається як носій долі, що впливає на людське життя, опікується родиною, тому її перебування в гостях обов'язкове («Тут буде вечерять Дєва Марія з Сусом Христом»). Б. зображена як проста жінка: ходить щедрувати («Туда ішла Мати Божа щедрувати»), пряде та ін. Поширений мотив — Б. втікає з Дитятком до Єгипту. Варіанти відомі по всій Україні: варіюються дії, вчинки героїні («креше вогонь з льоду» — надприродна сила): на контрасті моделюється поетичний образ чуда; відбувається «чудо з пшеницею»: «нині-сь посіяв, завтра будеш жати». Цей мотив присутній і в легендах: «дерева кланяються Божій Матері та Ісусові»; «Б. ховає Христа» в «мокрій траві», «вишневій траві», «в високих ялицях», «в огні», «в криниці», «в Чорнім морі». У великодніх піснях апокрифічні мотиви пов'язані з муками Христа та стражданнями, думками, почуттями. Народний мотив — Б. пише писанки: «Там Пречиста віск зливала, Писаночки писала, За Ісуса давала». В піснях літнього циклу Б. пов'язується з надією на багатий урожай: у кустових — «Присвятая Тройца да й святая Богородіца, йой посію льон да нихай зародица». Залучення Б. до сільської праці: царинні — мотив «Б. насіння носит» (зустрічається і в колядках), обжинкові — «Мати Божа допомагає жати»: «Прийшла Божая Мати нивоньки дожинати». Б. — покровителька родин, яка брала участь у всіх важливих подіях у житті людини. У хрестинних піснях основні мотиви: Б. допомагає купати, колихати новонароджене дитя. Вважається покровителькою породіль. У весільній традиції кожен обрядовий етап розпочинався з благословення Б.: просять розпочати весілля, поблагословити молодих, звити вінки, убрати деревце, косу розплести. Мотив «Пречиста бере участь у випіканні короваю» — залучення до ритуального дійства. Апелювання до Б. «коровай розчинити», «коровай зібгати», «коровай зваляти», «коровай замесити». У весільних піснях, присвячених сироті, Б. виконує роль матері: «Не устану, доню, маєш Божу Матір». У казках Б. виступає хрещеною матір'ю, в ошатному вбранні, приїжджає в дорогій кареті. Народні легенди пов'язані з апокрифами. Б. витягує грішні душі з пекла (зустрічається в колядках). Б. плете сітку для визволення із пекла та переміщення в рай. Такі легенди близькі до апокрифу «Ходіння Б. по муках». У народній прозі Б. — заступниця від ворогів (легенди про чудесне об'явлення перед святинею або виставляння ікони Пречистої). Мотив, пов'язаний із обороною Почаївського монастиря: на хресті святині з'явився силует Б. Вона накрила монастир своїм омофором, турки стріляли, кулі поверталися назад, тому військо змушене було втекти. Сюжет про врятування святині Б. від ворогів — міжнародний (про ікону Б. Влахернської). Сюжетна схема подібна, різняться національними елементами.

Пр.: Богородичні пісні / [зап. І. В. Хланта]. Ужгород, 2003. 256 с.; Богородиця в українському фольклорі / [зібр. та впоряд. Галина Коваль]. Львів, 2006. 280 с.

Літ.: *Толстой Н. И.* Богородица // Славянские древности. М., 1995. Т. 1. С. 217—219; *Жайворонок В.* Знаки української етнокультури. Словник-довідник. К., 2006. С. 45. *Коваль Г. В.* Богородиця в українських колядках: функкції, семантика образу // Нар. творч. та етногр. 2007. № 6. С. 42—46; *Коваль Г. В.* Фольклорний тип Богородиці в календарно-обрядовій поезії // Нове життя старих традицій: Традиційна українська культура в сучасному мистецтві і побуті / Матеріали міжнародного фестивалю українського фольклору «Берегиня». Луцьк, 2007. С. 221—229; *Кметь І.* Образ Божої Матері у фольклорі: українська апокрифічна традиція. Дис. на здобуття ступ. канд. філол. наук: спец. 10.01.07. «Фольклористика». 2009.

Г. В. Коваль

ВІДДІЛ ФОЛЬКЛОРИСТИКИ Інституту народознавства НАН України — один з підрозділів установи. Витоки сягають Наукового товариства Шевченка у Львові, у якому було сконцентровано

значні сили. За протоколом загальних зборів НТШ від 14 січня 1940 «радянська влада таких товариств не визнає», тому ліквідаційна комісія ухвалила про припинення їхньої діяльності і створення з секцій та комісій філій інститутів Академії наук. З'явився Львівський філіал Інституту фольклору з чотирма «основними групами»: музично-хорова, етнографічна (матеріальної культури), словесна та фондів. Керівником установи призначено академіка Ф. Колессу, науковими співробітниками — О. Роздольського, С. Людкевича, К. Добрянського, М. Стельмаха, Я. Фіголь, М. Щепанську та ін. Ф. Колесса працював над темами: «Франко і українська народна пісня», «Народні пісні українського Закарпаття». М. Щепанська завершувала роботу «Український музичний фольклор XVII—XVIII ст.». О. Роздольський впорядковував свої записи народних пісень, яких налічувалося в нього 21—22 тисячі. 23. XI. — 19. XII. 1940 відбулася експедиція в Дрогобицьку обл. у складі: О. Роздольський (керівник), члени — Я. Фіголь, М. Стельмах. Зібрано близько 340 пісень, мелодій на 65 фонографічних валиках. О. Роздольський, крім того, завідував архівом фольклору. Транскрибуванням мелодій займався С. Людкевич, водночас написав наукову роботу «Мандрівні мотиви в українських народних мелодіях». К.`Добрянський підготував дослідження «Опришки в українському фольклорі». Науковці в силу політичної ситуації змушені виконувати тему «Радянський фольклор західних областей України». 15. VI. 1941 до Львівського філіалу Інституту фольклору було зараховано М. Скорика на посаду старшого наукового працівника. Під час війни установа не працювала, відновила свою діяльність у липні 1944 під назвою — Львівський відділ Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії АН УРСР. Відділ складався із трьох секторів: 1) мистецтвознавства, 2) усного й музичного фольклору, 3) етнографії. Над фольклористичними проблемами працював керівник інституції Ф. Колесса («Спроба періодизації української народної поезії», «Історія української етнографії», збірники «Улюблені пісні Івана Франка», «Фольклор Вітчизняної війни»). Р. Заклинський, який був прийнятий на роботу після війни, готував до друку 4 том коломийок, які зібрав В. Гнатюк. С. Людкевич продовжував нотні транскрипції народних пісень у записах О. Роздольського. К. Добрянський досліджував тему «Панщина в західноукраїнському фольклорі». Згідно з тематичним планом, М. Скорик упорядкував пісенний матеріал з архіву Д. Яворницького, підготував до нього паралелі та коментарі. Після смерті Ф. Колесси обов'язки керівника Львівського відділу виконував М. Скорик (до вересня 1947 — часу його арешту й заслання). 1949—1950 в структурі Етнографічного музею АН УРСР значився «відділ фольклору», який очолював О. Дей, а молодшими науковими працівниками були М. Нечиталюк, І. Царенко, М. Іщук, С. Щурат. Тематика стосувалася в основному фольклористичної діяльності І. Франка. 1950 відділ припинив своє існування на тривалий час. Лише із січня 1993 відділ фольклористики постав у новоствореному Інституті народознавства АН України у складі: Р. Кирчів (завідувач) та три наукові працівники — Г. Дем'ян, В. Сокіл, Є. Луньо. Науково-дослідні теми, які виконували співробітники: «Фольклор західноукраїнських земель» (1993—1996), «Традиційний і новочасний український фольклор» (1997—2002). З 2001 завідувач відділу — В. Сокіл, під керівництвом якого завершена остання тема та розроблялися наступні: «Фольклор XX століття» (2003—2007), «Український фольклор і сучасні глобалізаційні процеси: поетика» (2008—2012), «Історико- та лінгвофольклористичні дослідження» (розпочата 2013). Зараз у відділі 15 науковців: О. Бриняк, О. Голубець, М. Демедюк, М. Качмар, Г. Коваль, О. Ковальчук, В. Козловський, Г. Кравцова, О. Кузьменко, Є. Луньо, Н. Пастух, В. Сокіл, Н. Сокіл-Клепар, О. Харчишин, О. Чікало. Праці членів відділу стосувалися різних фольклорних видів та жанрів, зокрема народної прози — легенд, переказів, казок. Розглядалася жанрово-тематична специфіка, структура, семантика, поетичні засоби вираження, своєрідність наративів про голодомор. Предметом вивчення стала календарно- та родинно-обрядова поезія (колядки, щедрівки, гаївки, обжинкові, весільні, хрестинні пісні). Досліджувалася функціональність, естетика як традиційних жанрів, так і новотворів (балади, історичні пісні, пісні-хроніки, стрілецькі та повстанські пісні). Приділялася увага регіональним та локальним фольклорним середовищам (Зелений Клин, Молдова, Яворівщина, Бережанщина, Львів, Нагуєвичі, Волосянка, Ялинкува-

те, Верхня Рожанка). На увагу заслуговують моножанрові зібрання (історичні перекази), присвячені одному персонажеві (Богородиця), окремим національним героям (С. Бандера, О. Гасин), виконавцеві (П. Павлюк). Зараз у фокусі персоналії, фахові часописи, збірники, інституції, термінологічні питання. Науковці брали участь у багатьох комплексних експедиціях, деякі (В. Сокіл, Г. Коваль) — у «чорнобильських».

Літ: *Колесса Ф. М.* Радянський фольклор // Вільна Україна. 1941. 13 квіт.; *Колесса Ф.* Обнова української етнографії й фольклористики на західних областях УРСР. К.: Логос, 2011. 240 с.; *Скорик М. М.* Робота Львовского отдела Института искусствоведения, фольклора и этнографии АН УССР в 1947 г. // Советская этнография. 1947. № 3. С. 158—159; *Попов П. М.* Дослідження фольклору в Академії наук УРСР за останнє п'ятиріччя (1941—1946 рр.) // Вісник АН УРСР. 1947. № 2 (130). С. 43—51; Списки працівників музею за 1944—1950 рр. // Архів ІН. Ф. 1. Оп. 1. Од. зб. 6. 40 арк. *Сокіл Г.* Перша наукова експедиція Львівського відділення Інституту фольклору на Дрогобиччину // Народозн. зош., 1999. № 3. С. 399—401.

В. В. Сокіл

«ГАЛИЦЬКО-РУСЬКІ НАРОДНІ ПІСНІ З МЕЛОДІЯМИ. Зібрав у селі Ходовичах др. Іван Колесса» — збірка українських народних пісень, видана 1902 Науковим товариством ім. Шевченка у Львові («Етнографічний збірник», т. XI). Матеріал до праці зібрав І. Колесса у 80-х рр. XIX ст. в с. Ходовичі Стрийського пов. (тепер Стрийського р-ну Львівської обл.). Редактор — Ф. Колесса. Основу збірника становлять пісні (понад 200 зразків), які згруповано у три розділи: «Обрядові пісні, звязані з порою року», «Від колиски до гробової дошки», «Ріжнорідні теми». Майже до кожної фольклорної одиниці подано паспортизацію, а також паралелі з інших джерел. Тексти надруковано зі збереженням особливостей локальної говірки. У передмові Ф. Колесса зробив загальний огляд репертуару с. Ходовичі, поряд із власними спостереженнями щодо місцевої уснопоетичної традиції додав уривки із заміток самого збирача — І. Колесси, а також помістив його біографію («Др. Іван Колесса. Біографічна замітка»). У змісті редактор подав ключові мотиви й теми пісень (обрядових: «жиди шукають Христа», «ґречная панна стереже вина», «молода сідає на посад»; необрядових: «жінка втікає від мужа», «милий хоче вбити нелюба», «дівоча самота», «доля наймита» тощо). Календарна обрядовість представлена колядками («Ішли молодці рано з церковці», «Зажурили сі буйнії гори», «Що за рада стала»); щедрівками («Ой попід луги все калинові», «Прала дівчина шовкові хусти на леду», «На Дунайочку при бережечку»); гаївками («Кострубонько», «Жельман», «Чому, Галю, не танцюєш?», «Наша мила ягівко, ягівко»); обжинковими піснями (9 пісенних одиниць і 1 віншування — «Угору, соненько, угору», «На печі діжа кисне», «Принесли ми полон»). Родинно-обрядовий фонд представлений весільними піснями («Благослови, батеньку», «Заплетіть мі, мамунцуню», «Уже бояри під сіньми», «Гей вийди, молода, з комори» тощо) та піснями похоронного циклу — уривком голосіння за дочкою — «Моя ти дитинко солодка» (мотив — померлу запитують, куди йде, просять повернутися) та похоронними піснями — «Кажут люди, що я умру, а я хочу жити» (про неминучість смерті, другорядність земних благ, важливість служіння Богові), «Ой хора ж бо я, ой хора ж бо я, ой тей буду умирати» (тема обдаровування за поховання (дякові — коня за читання «Псалтиря», братам — корову, щоб провели в останню путь, сестрам — коралі, щоб голосили та плакали і т. д.)). Широко представлена родинно-побутова та соціально-побутова пісенність, коломийки. Подано колискові пісні (мотиви: вітер колише дитину, мати повиває дитину, мати працює, мати журиться, Христос і Мати Божа колишуть дитину); балади (мотиви: чоловік вбиває жінку за намовою коханки, матері; свекруха вбиває невістку; козак їде за тройзіллям; мати-покритка топить дитину); пісні про кохання («Гей зійди, зійди, ти зіронько вечірняя», «З'їздив я коника, з'їздив вороного» (щасливе кохання), «Піют куроньки, на день сі вібирає», «Студена роса, ноженьки відморожу» (парубок зводить дівчину), «Край дороги широкої лежит камінь мармуровий», «Туман,

ЕТНОҐРАФІЧНИЙ ЗБІРНИК.

ВИДАЄ

ЕТНОҐРАФІЧНА КОМІСИЯ

НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНИ ШЕВЧЕНКА.

Т. XI.

ГАЛИЦЬКО-РУСЬКІ НАРОДНІ ПІСНІ З МЕЛЬОДИЯМИ

зібрав у селі Ходовичах

ДР. ІВАН КОЛЕССА.

У ЛЬВОВІ, 1901.

Накладом Товариства.

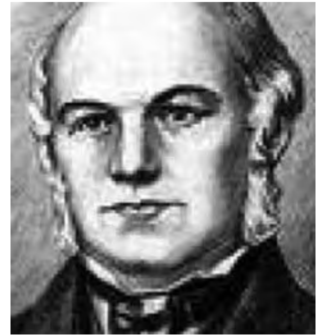
туман по долині» (розлука), «Там за горами, за густими лісами», «Ой піду ж бо я собі тай у ліс дубовий» (туга дівчини за парубком)); пісні про родинне життя («Було не рубати зеленого дуба», «Ой на горі церковця стояла» (нещасливе подружнє життя), «Ой на пйицу у куточку», «Над водою стояла» (чоловік-п'яниця б'є жінку), «Плинуть гусоньки з-під калиноньки» (подружня зрада)); козацькі пісні («Там на горі калина» (дівчина залицяється до козака), «Ой Васильку, Василуню» (козак покидає дівчину)); рекрутські («А в неділю пораненько»); жовнірські пісні («Ой на горі жито», «Ой із суботи тей на неділеньку» (смерть жовніра), «У гай, мати, у гай зелененький», «Світи місяченьку» (прощання жовніра з родиною, з коханою), «Там у лісі клин-дерево низько» (жовнір проситься додому)) тощо. Збірник отримав схвальні відгуки у наукових колах. Позитивну оцінку дали, зокрема, І. Франко, Ф. Колесса, С. Грица, Б. Луканюк.

Пр.: Галицько-руські народні пісні з мелодіями / [зібр. у с. Ходовичах др. І. Колесса] // Етнографічний збірник. Львів, 1902. Т. 11. XXXVI + 303 с.

Літ.: *Франко І.* Огляд праць над етнографією Галичини в XIX ст. // Франко І. Вибрані статті про народну творчість. К., 1955. С. 240—241; *Грица С.* Філарет Михайлович Колесса. К., 1962. С. 8; *Колесса Ф.* Погляд на теперішній стан пісенної творчості українського народу // Музикознавчі праці. К., 1970. С. 239; *Дюдюк Є.* З криниці народної мудрості // Жовтень. 1979. № 5. С. 127; *Луканюк Б.* Ходовицька збірка Івана Колесси // Родина Колессів у духовному та культурному житті України кінця XIX—XX століття. Львів, 2005. С. 261—290.

Г. Б. Кравцова

ГОЛОВАЦЬКИЙ Яків Федорович (псевд.: Головацький Ярослав, Русин Гаврило, Балагур Яцко, Галичанин; 29. 10. 1814, с. Чепелі, тепер Бродівського р-ну Львівської обл. — 13. 05. 1888, Вільно, тепер Вільнюс, Литва) — український поет, учений-славіст, фольклорист, педагог, громадський діяч. 1820—1825 навчався у Львівській нормальній школі. 1825—1831 — Львівська гімназія. 1831 студіював у Львівському ун-ті. 1834—1835 — у духовній семінарії в Кошіце та ун-ті в Пешті. Закінчив Львівський ун-т (1841). 1842—1848 — священиче служіння. З 1848 — професор української мови та літератури Львівського ун-ту, а з 1849 — ректор. 1867 Г. переїхав до Вільна. Працював головою

Археографічної комісії. 1850 долучився до москвофільської течії. Автор філологічних розвідок («Розправа о язиці южно-руськім і його нарічиям» (1848); «Граматика Руської мови» (1849). Один із зачинателів нової української літератури на західноукраїнських землях. Разом з М. Шашкевичем, І. Вагилевичем Г. заснував гурток «Руська трійця». Упродовж 30—40-х рр. XIX ст. подорожував по Галичині, Буковині та Закарпатті з метою збору етнографічного та фольклорного матеріалу. Про це свідчать матеріали з архіву Г. (Етнографічні записки з подорож Я. Головацького по Східній Галичині та Закарпатті 1838—1839. Фонд Я. Головацького. — Од. зб. 725. — 48 арк.). Рукописний фонд акумулював великий масив фольклорних матеріалів, які стосуються календарної народної творчості (Етнографічна спадщина Я. Головацького. Колядки, гагілки з його поясненнями. — Фонд Я. Головацького. — Од. зб. 723. — П. 49. — 19 арк.); родинно-обрядові («Ладкання» — весільні приспівки. — Фонд Я. Головацького. — Од. зб. 736. — 6 арк.); родинно-побутові (Колискові, українські народні пісні, «Pieśni niańki ruskiej» — 10 пісень. — Фонд Я. Головацького. — Од. зб. 732. — 3 арк.) та ін. Організував в Угорщині видання альманаху «Русалка Дністровая» (1837). Вміщено кілька фольклорних записів Г. («Ой Морозе, Морозине», «Насунула хмара з Підгір'я», «Ой рано, рано куроньки піли»). З 1839 брав участь у підготовці видання Г. Ількевича «Галицькі приповідки і загадки» (1841). Долучився до укладення альманаху «Вінок русинам на обжинки» (1846—847), де опублікував статтю «Розправа о народних сербских песнях» та 23 сербські народні пісні в перекладі українською мовою. Уміщено розвідки про «Поділ часу у русинів» (міри часу українців представлено у загальнослов'янському контексті, календарні свята проілюстровано фольклорним матеріалом, переважно пареміями), «Слова вітання і чемности у русинів» (розкриває питання етноетикету, наводить формули ввічливості в українців), «Ворожіння у русинів» (наголосив на накладанні елементів язичницького та християнського світогля-

дів у русинів (гуцулів), подав замовляння від уроків, на кров, на більмо, на перелоги, на ночниці та ін.). Увійшли до видання «Казки за жидів» (про Івана та жидівський котел; про те, як наймит Гриць жида одурив та ін.), «Казки за циганів» (про пана та цигана, про мудрого цигана та ін.), «Приказочки» (анекдотичні оповідання про розумну наймичку; про кума, який оженив малолітнього сина та ін.), «Байки та небелиці» («Рак та Ворона», «Вовк та бабині телята», «Джміль та Бджола»). 1846 видав працю «Die Zustande der Rusinen in Galizien» («Становище русинів в Галичині»). Г. зосередився на ідеї національної ідентифікації русинів, розвитку мови, народної традиції тощо. В «Очерке старославянского баснословия или мифологии» (1860) Г. подав широку палітру божеств давніх українців, навів паралелі в інших слов'янських фольклорних традиціях, проілюстрував прикладами з власних фольклорних записів, «Слова о полку Ігоревім» та ін. рукописних джерел. Впродовж 1830—1860 — відбувалося нагромадження відомостей до масштабного чотиритомного видання «Народные песни Галицкой и Угорской Руси» (1978). Матеріал систематизовано за жанрово-тематичним та функціональним принципами. Зважаючи на велику кількість варіантів, упорядник зводив їх до одного повного тексту, що неприйнятно з погляду сучасної едиційної практики. Перша частина — «Думы та думкы». Представлено записи дум, історичних, соціально-побутових пісень, народної лірики та ліро-епосу. Друга — «Обрядные песни»: календарно-обрядові пісні (коляди і щедрівки, гаївки, царинні, собіткові, обжинкові); родинно-обрядові (ладканки, хрестинні); танцювальні (коломийки, шумки, чабарашки); жартівливі та ін. Подано збірки фольклорних творів різних записувачів (А. Духновича, І. Гушалевича, Саломона Щасного та ін.). Третя частина — «Разночтения и дополнения» до двох перших томів з додавання моралізаторсько-повчальних та релігійних пісень, «Пісень в Буковині» та йорданських пісень. Збірник відзначено Уварівською премією. У рецензіях на видання відзначено його непересічність (О. Потебня), однак вказано й на його хиби, зокрема втручання Г. у фольклорні тексти, з метою їхнього покращення (І. Франко).

Пр.: Русалка Дністровая. У Будимі, 1837. 136 с.; Вінок русинам на обжинки / [уплів Іван Головацький]. Відень, 1846. Ч. 1. 215 с.; Ч. 2. 399 с.; «Die Zustande der Rusinen in Galizien» // Jahrbücher für slavische Literatur, Kunst und Wissensc haft». Leipzig, 1846; Очерк старославянского баснословия или мифологии. Львов, 1860. 108 с.; Народные песни Галицкой и Угорской Руси / три части в четырех томах. М., 1878. Ч. 1. 390 с.; Ч. 2. 841 с.; Ч. 3. От. І. 530 с.; От. ІІ. 556 с.

Літ.: Галицькі приповідки і загадки, зібрані Григорієм Ількевичем. Відень, 1841; Отчет о двадцать втором присуждении наград графа Уварова // Журнал министерства народнаго просвящения. 1879. №. 206. С. 1—3; Потебня А. А. Народные песни Галицкой и Угорской Руси, собранные Я. Ф. Головацким // Записки Иператорской Академии наук. Спб., 1881. Т. 37. Кн. 2. С. 64—152; *Франко І.* Салдатська пісня про Суворова // ЗНТШ. Львів, 1911. Т. 106. С. 169—175; *Возняк М.* Із романтичного періоду фольклорних зайнять Якова Головацького // У століття «Зорі» Маркіяна Шашкевича (1834—1934). Нові розшуки про діяльність його гуртка. Львів, 1935. С. 73—123; *Кирчів Р. Ф.* Етнографічно-фольклористична діяльність «Руської трійці». К., 1990. 344 с.; *Циганик М. І.* Фольклористична діяльність Якова Головацького : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.01.07 «Фольклористика». Львів, 2013. 20 с.

О. І. Чікало

«ГОЛОСИ ПРЕДКІВ. Hlasy predkov. Звукові записи фольклору Закарпаття із архіву Івана Панькевича (1929, 1935). Zvukové záznamy folklóru Zakarpatska z arhívu Ivana Paňkevyča (1925, 1935)» (2002) — антологія закарпатського українського фольклору 20—30 рр. ХХ ст. Упорядник — М. Мушинка. У вступній частині подано історію укладення збірника. Джерельна база — 27 грамофонних платівок із звуковими записами говірок і фольклору сучасної Закарпатської України та Східної Словаччини. Зафіксовано матеріал від 50 носіїв-виконавців. Це пісні та мелодії різних жанрів, виконані на трембіті, теленці, флуярі, дрімбі, сопілці. Твори викладено у зредукованому вигляді та фрагментах. Пропущені місця доповнено текстами з рукописної спадщини І. Панькевича та ін. джерел. До обрядових пісень весняного циклу подано опис хороводних ігор із розвідки І. Панькевича «Великодні пісні та ігри Закарпаття». Тексти надруковано кирилицею і латинкою у спрощеній фонетичній транскрипції. Збережено лексичні, морфологічні, синтаксичні особливості мовлення. У підрозділі «Звукові записи І. Панькевича зразків говірок і фольклору

Закарпаття» наведено бібліографію видань про ученого, біографію, відомості про наукову та громадську роботу. Проаналізовано записи: 1929 — від 14 інформаторів з Пряшівщини та Закарпатської України (11 платівок); 1935 — фіксації народних пісень та музики Закарпатття (16 платівок). Зберігаються в фонографічному архіві ЧСАН у Празі. Основну частину збірника укладено за жанрово-тематичним принципом. Колядки та щедрівки (16 з вар. та віншуваннями (господареві). Вказівки на респондентів та специфіку виконання (чоловіки, жінки чи разом), місцями — повна паспортизація. Подано колядки та коляди релігійного змісту (3) («Росло деревце тонко, високо», «Ци дома й дома господаречок?», «Зелена яблонь червені ябка зродила»). Веснянки (13 з вар.). До текстів додано великодні забави: «Огірочки-попіночки», «А на горі лен, лен». Вигін худоби на пасовисько («Розкололася верьба»). Собіткова («А на Яна, на Якуба»). Обжинкові (2 з вар.): «Ой наш пан ґазда цілую нічку не спав», «Ой на горі жита много». Хрестильні (4): «Ни за чим мі не жаль», «Забляяли кози, вівці!». Весілля на Закарпатській Гуцульщині та сватання у селі Підплеше. Весільні пісні («ладканки») (11): «Лежали берві», «Ой, лежат берві бервінкові». Похоронна пісня дітині («Голубе, голубе, уже не гуркаєш»). Сирітська («Ей, сироти, сироти»). Ліричні пісні: про кохання (17): «Не журися, мій миленький», «Мила моя, мила, зима бы тя била». Заміжнє життя (4): «Бодай ся когут знудив», «Сонце ісходить, місяць заходить». Колискові (6): «Колыш же са, колыш», «Замаю я колисочку», «Ей, почекай ня, шугай». Пастуші (4) (головні мотиви: худобу виганяють на пасовиська, життя пастухів): «На высокій полонинці», «Ой, вучки дробненької», «Ах піду в полонинку». Чумацька («Ой ходив чумак сім літ по горах»). Рекрутські та військові (4): «Жовнарю, жовнарю», «Зелена Ґаліція, зелена, зелена». Пияцькі (4): «А в неділю сплю, сплю», «Доста-м ся находив». Балади (5 з вар.): «Плавле кача, плавле», «Ой ходила біла дівка», «Ой у лісі на роздолі» («Боднарівна»). Народна проза. Казки (5 з вар.): «Подорож до Сонця», «Роздільмося по-королівськи». Легенди (3 з вар.): «Ісус і святий Петро ночують у винниці», «Ісус Христос — кум у бідного чоловіка». Перекази (2): «Про діда, бабу та опришків», «Про розбійників». Народні оповідання (2): «Як хлопці рибу ловили», «Про моє село». Анекдот: «Останнє бажання цигана під шибеницею». Завершують збірник «Словник діалектних слів» та відомості про наповнення грамофонних платівок — «Фонографічний архів Івана Панькевича у фонотеці Миколи Мушинки». «Замість післямови. Слова подяки» — автор І. Сенько. Відзначив великий внесок І. Панькевича у справі збереження народних пісенних і музичних скарбів (фольклорних) та велику роботу М. Мушинки як популяризатора фольклору Закарпаття. Подано зміст долученого CD-диску. Антологія отримала позитивний відгук у часописі для українців Чеської республіки «Пороги». Відзначено унікальність записів архіву І. Панькевича.

Пр.: Голоси предків. Hlasy predkov. Звукові записи фольклору Закарпаття із архіву Івана Панькевича (1929, 1935). Zvukové záznamy folklóru Zakarpatska z arhívu Ivana Paňkevyča (1925, 1935). Пряшів-Prešov, 2002. 255 с.

Літ.: *[ОЛ]*. Голоси предків звучать з компакт-диска // Пороги. 2003. Травень-червень. С. 22.

О. І. Чікало

ГРУШЕВСЬКИЙ Михайло Сергійович (17.09.1866, Холм, тепер м. Хелм Люблінського воєводства, Польща — 24.11.1934, Кисловодськ, Росія) — український історик, літературознавець, соціолог, публіцист, фольклорист, письменник, громадсько-політичний діяч. Академік АН УРСР (1923). Закінчив філологічний ф-т Київського ун-ту (1890), професор і зав. кафедри історії Східної Європи у Львівському ун-ті (1894). Організатор НТШ, голова історико-філософської секції НТШ (1895—1897), редактор «Записок Наукового Товариства ім. Шевченка» (1895—1907), голова НТШ (1897—1913). Засновник і голова Українського наукового товариства, створеного 1908 у Києві; редактор «Записок Українського наукового товариства» (1908—1913), наукового часопису «Україна» (1914; 1917—1918; 1924—1930). Як політик втілював ідею створення Української соборної дер-

жави. Очолив Українську Центральну Раду (1917), президент УНР (1918). Очолював Український соціологічний ін-т у Відні, у Празі (1919—1923). 1924—1931 працював у Києві, з 1931 — у Москві. Зазнавав переслідувань радянської влади. Опублікував понад 1800 праць. Основні наукові праці: «Історія України-Руси» (Т. 1—9 в 13 кн.; 1898—1936); «Нарис історії українського народу» (1904); «Початки громадянства» (1921); «Історія української літератури» (Т. 1—5, 1923—1927). Відзначаються джерелознавчою ґрунтовністю, новаторським застосуванням генетично-соціологічного методу дослідження. Розпрацьовував концепцію безперервності й цілісності історичного розвитку української нації, виводив її основи не тільки з епохи Київської Руси, а й з ранішого часу. Як представник культурно-історичної школи української фольклористики досліджував усну словесність у тісному зв'язку з історичним буттям народу, обґрунтував необхідність використання фольклорних матеріалів для вивчення і розуміння його соціокультурних аспектів. В «Історії української літератури» розглянув українську словесність (усну і писемну) як історію розвитку самодостатньої художньої системи, що має власні джерела й своєрідний характер. У першому і четвертому тт. проаналізував фольклор у хронології дохристиянських, княжих та післякняжих часів. У т. 1. представив розділи: «Початки і розвій словесного мистецтва» (наголосив на його синкретизмі); «Соціальна і культурна обстанова української творчості»; «Старші верстви української усної традиції» (шляхом ритмічно-музичного аналізу типових форм обрядової творчості, замовлянь та ін. довів самобутність української традиції; охарактеризував молитви і закляття, зупинився на похоронній обрядовості і голосіннях, робітничій пісні, прозовій традиції); «Словесність часів нового розселення і пізніших» (простежив календарну обрядовість, докладно зупиняючись на новорічних та весняних циклах); «Мотиви обрядової поезії» (представив колядки як «архів нашої поезії» із різночасовими рисами, зупинився на архаїці «поезії подружжя», обґрунтував «безсумнівну індивідуальність» старої словесності на прикладах характерних мотивів, образів «loci communes»); «Література повістева» (аналізуючи ритміку легенд і казок, розвинув гіпотезу про їхню ранню поетичну форму, оглянув казкові мотиви, простежив у них інтернаціональне і національне). Послідовно і системно виводив еволюцію художнього слова українців від ранніх форм обрядової поезії, робітничої пісні, героїчного епосу, казкової прози, розглядаючи його (слово) у тісному зв'язку з природними чинниками, обставинами життя, побуту, громадським устроєм українців, особливостями їх світогляду, впливами на них інших культур. У т. 4 висвітлив усну творчість 13—17 ст. у розділах: «Відгомони дружинного епосу», «Епос і легенда. Твори мішаного характеру», «Творчість на теми релігійно-моральні». Простежив зміни у билинній традиції з її переходом із княжо-дружинних кіл до пізніших колективів скоморохів. Особливо цінним, на думку М. Марковського, є обґрунтоване твердження Г. про те, що «в основі героїчного епосу і епосу релігійного» росіян «мусить залягати стара полуднева київська творчість». Г. простежив процес християнізації у фольклорі, впливи усної традиції на літературу писемну, їх взаємозбагачення. Праця була високо оцінена сучасниками. Її заслужено називали «монументальною», «величезною», у питаннях українського фольклору «мало не вичерпаною», із новаторським баченням літератури «в її історичнім розвою» (В. Камінський, М. Марковський, К. Студинський, В. Лепський та ін.). У низці статей Г. піднімав питання культурної спадкоємності поколінь, єдності народу і держави, інтересів «верхів» і «низів» нації. У статті «Байда-Вишневецький в поезії й історії» (1909) звернувся до легендарної постаті українського магната Дмитра Вишневецького, опоетизованої у фольклорі під іменем козака Байди. Зокрема довів, що відома пісня про Байду оспівує мотив, пов'язаний із смертю Д. Вишневецького. У статті «Береження і дослідження побутового і фольклорного матеріалу як відповідальне державне завдання» (1924) концептуально окреслив проблему збереження і вивчення фольклорної спадщини народу. Акцентував на необхідності якнайширшої, ретельної, з різних точок зору, фіксації матеріалу, який «скільки-небудь ха-

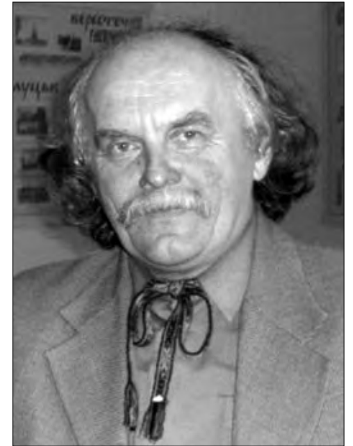
рактеризує стару психіку, старий світогляд, стару словесну творчість» з урахуванням майбутніх потреб науки. Радив записувати фольклорні тексти з усіма подробицями обряду, «деталями форми», фіксувати варіанти «густою сіттю». Пропонував передусім дослідити консервативні фольклорні зони України, якими є Карпатський та Поліський регіони. У статті ««Малороссийские песни» Михайла Максимовича і століття української наукової праці» (1927) схвалив та підтримав народницький підхід у фольклористичній діяльності Максимовича (народ як предмет дослідження; неперервність його історичної традиції як наскрізна ідея дослідження).

Пр.: Історія української літератури. Т. 1. К., Львів, 1923. 360 с.; Т. 4. К., 1925. 666 с. + 14 с.; Байда-Вишневецький в поезії й історії // Записки Українського наукового товариства в Києві. К., 1909. Кн. 3. С. 108—139; Береження і дослідження побутового і фольклорного матеріалу як відповідальне державне завдання // Україна. 1924. № 4. С. 1—3; «Малороссийские песни» Михайла Максимовича і століття української наукової праці // Україна. 1927. Кн. 6 25. С. 5—6.

Літ: *Грушевський М.* Автобіографія. К., 1926. 47 с.; *Оглоблин О.* Грушевський Михайло // Енциклопедія українознавства. Т. 2. Львів, 1993. С. 453—455; *Камінський В.* [Рец.]: Грушевський М. Історія Української літератури. Т. 1—4 [...] // Етнографічний Вісник. 1926. Кн. 2. С. 145—148; *Марковський М.* [Рец.]: Грушевський М. Історія української літератури. Т. 4 // Україна. К., 1926. № 1. С. 144—147; *Кириченко Ю.* Етнологічні та фольклористичні погляди М.С. Грушевського (на матеріалах «Історії української літератури») // Етнічна історія народів Європи. 2013. Вип. 39. С. 63—66.

О. М. Харчишин

ДАВИДЮК Віктор Феодосійович (08.05.1956, с. Тоболи Камінь-Каширського р-ну Волинської обл.) — укр. філолог, етнолог і фольклорист. Доктор філологічних наук (1999), професор (2002). Закінчив Київський ун-т ім. Т. Шевченка (1983). 1986—1993 — працював у Луцькому державному педагогічному ін-ті ім. Лесі Українки (з 1993 — Волинський державний ун-т ім. Лесі Українки, з 2012 — Східноєвропейський національний ун-т ім. Лесі Українки). Проректор цього закладу (1993—1996). 1994—1999 — професор, завідувач кафедри етнології, 1999 — професор кафедри укр. літератури. З 2012 — на посаді завідувача кафедри культурології і менеджменту соціокультурної діяльності. Одночасно директор Інституту культурної антропології (до 2005 р. — Полісько-Волинський народознавчий центр Інституту народознавства НАНУ). Автор понад 300 наукових публікацій, 22 з яких вийшло окремими виданнями («Українська міфологічна легенда» (1992); «Чи казка справді небилиця?» (1993, 2005); «Первісна міфологія українського фольклору» (1997, 2005, 2007); «Кроковеє колесо (нариси з історії семантики українського фольклору)» (2002); «Князь Роман героєм поліської щедрівки» (2003); «Поліська дома» (Вип. II, 2003; Вип. III, 2008); «Генеалогія українського фольклору» (2006); «Концепції і рецепції» (2007) та ін.). Один із авторів колективних праць «Поліська дома» (Вип. I, 1991); «Древляни» (1996); «Полісся: етнікос, традиції, культура» (1997) та ін. Серед основних напрямків наукової діяльності — генеалогія українського фольклору, еволюція міфологічного мислення, інтерпретація фольклорних мотивів, природа видозмін композиційних засобів усного словесного тексту, жанрова класифікація неказкової прози, загадки, історична поетика українського фольклору та багато інших. У дусі культурно-історичної концепції вивчення фольклору Д. розглядає тексти крізь призму етнографічних, археологічних, лінгвістичних, мистецтвознавчих і т. д. даних, у контексті культурогенезу українців та з урахуванням трансформаційних явищ у фольклорній традиції. У монографії «Українська міфологічна легенда» (1992) автор, розглянувши жанрові особливості окремих сегментів народної неказкової прози, здійснює ґрунтовний аналіз сюжетних оповідань міфологічного характеру — міфологічних легенд. З'ясовує походження, простежує еволюцію міфологічних оповідань, окреслює їх персонажну систему, осмислює становлення окремих композиційних прийомів, а також інтерпретує основні образно-мотивні вузли цього жанрового різновиду. У «Первісній міфології» (1997) автор на матеріалі фольклорних жанрів та в контексті різнопланової невербальної інформації реконструює семантику основних українських образів та мотивно-сюжетних комп-

лексів первісної міфології, розгортаючи динамічну картину руху уявлень у часі і просторі. Різнопланові статті дослідника з царин фольклористики, топоніміки, літературознавства, мистецтвознавства та культурології (недруковані, а також маловідомі розвідки, що публікувалися в періодиці та зарубіжних виданнях) складають книгу «Концепції та рецепції» (2007). Д. — автор та співавтор видань навчально-методичного характеру («Вибрані лекції з українського фольклору (в авторському дискурсі)» (2010); «Автентика фольклору: Традиція і сучасність» (1996); «Походження українського фольклору» (2006) та ін.). Д. організував і провів десятки фольклористичних експедицій у села Волинської, Рівненської, Тернопільської, Хмельницької, Житомирської, Закарпатської, Івано-Франківської областей України, Брестської області в Білорусії та Білостоцького воєводства в Польщі. В одній із найвідоміших експедицій — «Славія-2000» — за сім років (з 1993 до 2000) побувало більше ніж двохсот учасників з різних країн Європи. У фольклористиці відомий не лише як дослідник і збирач, а й як укладач та видавець української народної словесності (упорядкував збірники: «Зоряна вода (таємниці поліських знахарів)» (1993), «Легенди Полісся» (1993), «Золота скриня: народні легенди й перекази з Північної Волині й Західного Полісся» (1996) та ін.). Як директор Інституту культурної антропології організував у межах установи архів фольклорних матеріалів (Архів Полісько-Волинського народознавчого центру, з 2005 — Архів Інституту культурної антропології), у якому збережено, систематизовано та підготовлено для наукового опрацювання фольклорні записи з різних теренів України (1992—2012). Д. — автор концепції та головний редактор періодичного збірника наукових праць «Фольклористичні зошити» (Луцьк), що виходить друком з 1996. Один із авторів концепції Міжнародного фестивалю українського фольклору «Берегиня» (1991, 1993, 1998, 2004), у рамках якого відбуваються конференції, круглі столи, огляди народної самодіяльності тощо.

Пр.: Українська міфологічна легенда. Львів, 1992. 176 с.; Первісна міфологія українського фольклору. Луцьк, 1997. 296 с.; 2005. 310 с.; 2008. 324 с.; Чи казка справді небилиця? Луцьк, 1993. 30 с.; Кроковеє колесо (нариси з історичної семантики українського фольклору). К., 2002. 188 с.; Генеалогія українського фольклору. Рівне, 2005. 107 с.; Концепції і рецепції. Луцьк, 2007. 288 с.; Вибрані лекції з українського фольклору (в авторському дискурсі). Луцьк, 2009. 436 с.; 2010. 448 с.; 2014. 448 с.

Літ.: *Вертій О.* Дослідження первісної міфології України // Нар. творч. та етногр. 2000. № 1. С. 141—144; *Бріцина О.* Прозові жанри фольклору в публікаціях останніх років // Нар. творч. та етногр. 2000. № 5—6. С. 129—134; *Гуменюк Н.П.* Віктор Давидюк про легенди, науку і галицько-волинську кухню // Віче. 2005. 13 січ.; *Ворон В.* Професор Віктор Давидюк: Археологія, за великим рахунком, — німе кіно, яке добре озвучується фольклором // Віче. 2012. 1 лист.; *Кондратович О.* Барви поліського квіту // Полісся. 1998. № 5. 18 лип.

Н. А. Пастух

ДАНИЛОВ Володимир Валер'янович (20. 07 (01. 08). 1881, м. Духовщина, нині Смоленської обл., РФ — 24. 04. 1970, м. Ленінград, нині м. Санкт-Петербург, РФ) — літературознавець, фольклорист, етнограф. Навчався у Смоленській та Ніжинській гімназіях (1890—1900), Ніжинському історико-філологічному ін-ті князя Безбородька (1900—1905). Працював учителем (1905—1911), викладачем у Санкт-Петербурзькому Учительському ін-ті (1911—1919), начальником навчального відділу Військово-морського училища ім. М. Фрунзе, старшим науковим співробітником Інституту російської літератури (Пушкінський дім) Академії наук СРСР (1948—1956). Цікавитись українським фольклором та активно його записувати Д. почав наприкінці 90-х рр. XIX ст., перебуваючи у Ніжині (збирав родинно-побутові, історичні пісні, колядки — разом близько 200 текстів). 1902 — фіксував народнопісенну традицію с. Андріївка Ніжинського пов., 1904 — опублікував збірник «Песни села Андреевки Нежинского уезда» (323 тексти). У передмові автор звернув увагу на поетичні особливості українського фольклору, вказав на таку його ознаку, як варіативність, торкнувся питання аналізу рекрутських та родинно-побутових пісень, пісні-хроніки про вбивство пана Саливона. У книзі представлено обрядові твори (колядки — «А чи дома, дома, бідная вдова?», «Да ясна, красна у лузі калина», «Стукотить, гуркотить, коляска біжить»; веснянки — «Весняночко-паняночко, де ти зимувала?»; петрівчані — «До Петра зозулі да кувать, кувать», «Петрівочка да мала нічка»; весільні — «До бору, дружечки, до бору», «Старша світилка ворона»,

«Дружко коровай крае»; похоронні — голосіння за сином — «Ой синочку, моя дітиночко») та необрядові (про кохання — «На калину вітер віє», «Ой високо ясне сонце сходить», «Ходить журавель да над водою»; пісні родинного життя — «Як послала мене мати», «Ой одчиняй, мила, хату» (чоловік б'є жінку), «Ой пойду я попід лугом» (чоловік не любить жінку), «Як оддала мене мати заміж молодою» (нелюб), «Ой летів пучок чорних галочок» (дівчна на чужині), «Що в неділю рано пораненьку» (син виганяє матір); колискові — «Ой-ну-люлі, люлі, налетіли сірі гулі», «Не лізь, котку, на колодку»; сирітські — «Ой ходила дівчинонька по крутій горі», «Чом дуб не зелений?»; рекрутські (мотиви: мати віддає сина у солдати; дівчина тужить; хлопця забирають у рекрути); пісні-хроніки — «Що в Київі на Подолі», «Була Польща, була Польща да стала Росія» тощо). Наприкінці збірника вміщено відомості про інформантів. Д. — автор низки фольклористичних статей, присвячених українській народній творчості: «Древнейшее малорусское причитание» (1904) (розглянув голосіння жінки за чоловіком з поеми Себастіяна Фабіана Кльоновича «Roxolania», припустивши, що воно походить з Галичини або Волині, та порівняв його з текстами з інших джерел); «Взаимовлияние украинских погребальных причитаний и бытовых песен» (1905) (дослідив дифузійні процеси у поетичних системах українських похоронних голосінь та родинно-побутових пісень, виявив спільні мотиви та простежив їх ґенезу); «Носители похоронных причитаний в Малороссии» (1905) (подав дефініцію українських народних похоронних голосінь, охарактеризував виконавців, провів паралелі з відповідними російськими, сербськими творами); «Отзвук былины о змееборстве Добрыни Никитича в украинском фольклоре» (1905) (проаналізував 4 варіанти легенди про походження назви о. Перун, висловив думку щодо їх спорідненості із легендами про боротьбу християнства з язичництвом, розкрив народнопоетичне підґрунтя образу Змія-Перуна та питання взаємозв'язку образу Добрині Микитича зі змієборчими мотивами); «Одна глава об украинских похоронных причитаниях» (1905) (розглянув жанрові особливості українських народних похоронних голосінь, зупинився на проблемі їх поетики, особливу увагу приділив тавтологізації); «Символика птиц и растений в украинских похоронных причитаниях» (1906) (простудіював образи птахів у голосіннях, зазначив, що вони можуть виступати у ролі медіаторів між світом живих та потойбіччям; спостеріг їх зв'язок із віруваннями про перетворення людини в рослину; зіставивши голосіння з родинно-побутовими піснями, довів, що деякі образи-символи викристалізувалися із формул паралелізму); «Малорусская песня XIX века про убийство помещика» (1908) (розглянув варіанти пісні з с. Дорогинка, нині Ічнянський р-н Чернігівської обл., про вбивство поміщика Саливона; відзначив точність відображення у них історичних реалій, зробив їх порівняльний аналіз) та ін. Д. написав також кілька рецензій на збірники українського фольклору («Весільні пісні» І. Демченка, «Малорусские народные песни» Д. Яворницького, «Народні оповідання про опришків» В. Гнатюка), розвідки з історії української етнографії та фольклористики («До історії української етнографії» (1909), «К биографии Н. А. Маркевича» (1911), «О. М. Бодянський і його листування з М. О. Максимовичем» (1927), «П. А. Куліш і М. О. Максимович» (1928), «До історії «Малорусских песен» М. О. Максимовича» (1928), «М. Максимович і журнал «Основа»» (1930) та ін.).

Пр.: Песни села Андреевки Нежинского уезда / [Собрал и к печати приготовил В. В. Данилов] // Сборник Историко-Филологического Общества при Институте кн. Безбородко в г. Нежин. К., 1904. Т. V. XIII, 93, [3] с.; Древнейшее малорусское причитание // Киевская старина. 1904. Т. LXXXVIII. С. 148—153; Взаимовлияние украинских погребальных причитаний и бытовых песен // Там само. С. 230—238; Отзвук былины о змееборстве Добрыни Никитича в украинском фольклоре // Там само. С. 104 — 108; Одна глава об украинских похоронных причитаннях // Там само. С. 193—209; Символика птиц и растений в украинских похоронных причитаннях // Киевская старина. 1906. Т. XCIV. С. 611—628.

Літ.: *Лихачев Д.* Памяти Владимира Валерьяновича Данилова (20/VII 1881 г. 23/IV 1970 г.) // Памятники русской литературы X—XVII вв. М.; Л., 1970. Т. 25. С. 351—354.; *Шевчук Т.* Українiка Володимира Данилова // На-

родна творчість та етнографія. 2003. № 5—6. С. 60—63; *Самійленко Г.* Данилов Володимир Валер'янович // ЕСУ. К., 2007. Т. 7. С. 205—206; *Шевчук Т.* З архівної спадщини Володимира Данилова: «Як я став українським фольклористом» // Дослідники українського фольклору: невідоме та маловідоме. К., 2008. С. 360.

Г. Б. Кравцова

ДОВБУШ Олекса Васильович (1700, Печеніжин, тепер смт. Коломийського р-ну Івано-Франківської обл. — 24. 08. 1745, Космач, тепер село Івано-Франківської обл.) — керівник руху карпатських опришків у 1730—1740-х. Перші відомості про боротьбу Д. проти гнобителів містяться 1738. Його загін налічував кілька десятків чоловік. Опорним пунктом була Чорногора, проте дії простежуються на Прикарпатті, Закарпатті та Буковині. Загинув від руки зрадника С. Дзвінчука. Від історичного прототипу залишилось ім'я, фізичний дефект (у пісні — «на ніжечку налігає») та загибель від кулі С. Дзвінчука. Решта — фольклорна інтерпретація образу. Біографія формується за канонами класичного епосу. Певне місце займає тема незвичайного народження героя. Його поява на світ супроводжується чудесними знаками природи: затихають птиці, риби, змії, сто звізд утворюють над головою новонародженого хрест. Період нагромадження фізичної сили: до 7 років ссе материні груди (перетворення героя у богатиря). У 7 років Д. перекидає через загорожу корову чи теля; під час бурі убиває чорта, що глумився з Бога. Персонажі, що забезпечували Д. невразливість: 1) мати-чарівниця (купає новонародженого у зіллі, тримаючи його однією рукою за п'ятку, другою — за голову); 2) дід-чарівник, старий опришок (обмазує його чудесною маззю, дарує три волосини, кладе на долоню зілля); 3) Бог і ангели (дають золоті волосини, закладають хрестик у плече; ні куля, ні топірець не візьмуть його); 4) св. Петро тричі вдмухує в нього силу. Вмістилище сили Д.: 1) «золоті», «срібні», «ангельські» волоски; 2) суцільні ребра («гей плита»); 3) одностайні зуби. Сила Д.: він здатний винести дуб на високу гору, вирвати дуб з корінням, перекидати з гори на гору кам'яні брили, зарубати топір у дерево чи скелю так, щоб ніхто не зміг його витягнути. У нього чудесний топірець, що передав йому старий опришок (скований із самих голок). Випробування сили опришків: 1) підняття та перенесення важких вантажів (піднімає вола однією рукою, велику колоду); 2) випробування на сміливість та витривалість (перехід над прірвою по свіжооблупленій смереці, перестрибування через колесо, що котиться з гори, на долоню клали розпечене залізо). Д. перебував в оточенні переважно 12 опришків (інколи 2 х 12). У фольклорних творах змальовано ідеалізований портрет Д.: сардак з ґудзиками, шнурами «з самої сухозлоти»; кресаня — з павами. У пісні-хроніці він «сизоокій, кучерявий, чорнобривий»; одягнутий «у сардочку сукняненькім, а шнури шовкові, в дармовисах сухозлотих», «ремінь на нім сріблом битий, в руках пістолети», «барточка аж си сріблом мечіт». Причини переходу Д. в опришки — особисті та соціальні (помститись панові за вчинені кривди). Провідний фольклорний мотив — у багатих відбирав гроші, а бідним давав (насипав бідному дідусеві на купівлю корови, гарних волів; дівчині дав на віно; у святковий день усипав гішми дорогу до церкви). Д. карав кривдників за нелюдське ставлення. Загибель героя; зловіщий сон як попередження смерті героя (гадюка вкусила), інший знак передчуття смерті — стогін сови. Д. сам прирік себе на загибель, видавши жінці таємницю своєї смерті (можна вбити у незахищене місце і чарівним засобом). Герой гине від утрати чудесних волосків, убитий срібною кулею. Побратими виконують останню волю свого товариша: «Беріть мене на топори, Та несіть ня в сині гори». З діями Д. пов'язані місця: гора Довбушанка («Довбуш усе зимував он туй у Добошєнці, тимой та гора має єго імнє»); на плиті витиснув пальцем напис («Писана керниця»). Залишені сліди: сідець Довбуша («то вирубаний камінь на чьоловіка. То гет вирубано на голов, плечя, руки, ноги, люльку»). З мотивами перекидання, перенесення, підняття великих каменів пов'язані топоніми — «Камінь Довбуша», «Довбушів камінь у Куртожолобі» та ін. У Карпатах чимало Довбушевих криниць, які він сам викопав, пив із них воду. Не менше творів, що стосуються скарбів,

захованих у горах, печерах, криницях, під корінням могутніх дерев.

Пр.: Народні оповідання про опришків / [зібр. В. Гнатюк] // Етногр. збірник. Львів, 1910. Т. 26. 354 с.; Народ про Довбуша. К.: Наук. думка, 1965. 304 с.; Ходили опришки: збірник / [упоряд., передм., приміт. та словник І. М. Сенька]. Ужгород: Карпати, 1983. С. 142—347; Писана керниця: топонімічні легенди та перекази українців Карпат / [зібр. В. Сокіл]. Львів, 1994. 205 с.

Літ.: *Гнатюк В.* Словацький опришок Яношік в народній поезії // ЗНТШ. Львів, 1899. Т. 31—32. Кн. 5—6. С. 1—50; *Грабовецький В.* Олекса Довбуш. Львів: Світ, 1992. 272 с. *Путилов Б. Н.* Предания, легенды, мемораты о разбойниках: сравнительно-типологический обзор // Герой или збойник. Budapest, 2002. С. 157—220; *Мишанич С.* Народні месники України у фольклорі // Мишанич С. Фольклористичні та літературознавчі праці. Донецьк, 2003. Т. 2. С. 96—186; *Сокіл В.* Українські історико-героїчні перекази: структурно-семантичний та поетичний аспекти. Львів, 2003. С. 194—217.

В. В. Сокіл

ДОЧКА-ПТАШКА — назва, що побутує в науковій літературі на позначення образу (та сюжету) безталанної заміжньої дочки, яка, тужачи на чужині за родиною, пташкою (переважно — зозулею) навідує свій рід. Фігурує передусім у баладах (рідше — весільних піснях, поодиноко — у веснянках та гаївках). Балада про Д.-п. відома слов'янським і неслов'янським народам та належить до давніх за походженням. Щодо жанрової генеалогії та теренів зародження нема єдиної думки. Дослідники пов'язують ґенезу балади з весільною обрядовістю (Ї. Горак, Ф. Колесса, П. Лінтур, О. Зілинський, С. Мишанич) або виводять її з позаобрядової пісенності (І. Земцовський); наголошують на західнослов'янських витоках (Ї. Горак, Ф. Колесса) або притримуються думки про самозародження сюжету (І. Земцовський, С. Грица). Безсумнівним є зв'язок балади із архаїчними уявленнями про шлюб та відповідними звичаєвими регламентаціями. За сюжетною лінією, мати (батько) віддає доньку заміж на чужину, наказуючи не повертатися додому упродовж певного періоду (3, 7 років), не зловживати гостюваннями («часто не ходити») або взагалі не навідуватися додому («не бувати в гостинойці ніколи»). Донька, порушуючи заборону, через 3 роки (1, 2, 4 роки або до року) перетворюється в пташку та прилітає до свого роду. Рідні не впізнають дитини. Сюжет може ускладнюватися іншими мотивами (мати (батько) будить невісток, щоб ті розпізнавали пташку; брат хоче поцілити в пташку з лука чи рушниці, але мати спиняє його; донька звертається до долі з риторичними питаннями; донька скаржиться на чоловіка, свекрів та чужину тощо). Дослідники інтерпретують кілька вузлових моментів балади: 1) батьківську заборону повертатися додому; 2) доччину неохоту залишатися в новій родині та її бажання щонайшвидше потрапити до батьківської хати; 3) невідворотність перетворення в птаху; 4) причини невпізнання доньки.

1) Заборона навідуватися до батьківської хати зумовлена уявленнями про перехідний статус щойно одруженої жінки та потенційну загрозу повернення в попередній статус. Тому в баладі повсякчас акцентовано на неможливості повернення дочки в батьківську хату (жінку віддано «за широкоє поле, за глубокоє море, за зелену дібровоньку, в чужую сторононьку», «далеко від себе», «за далекії гори», «за ліс», «за діл за тростину», «поміж ворогами», «між чужиї люде»; стежки заросли терном, шипшиною, ожиною, мохом, дороженька припала листом, пилом тощо). 2) Бажання жінки повернутися додому пов'язують зі світоглядом доби екзогамних шлюбів, для яких рід чоловіка — чужий та ворожий жінці. Звідси — нарочите протиставлення свого і чужого простору («В своїй стороні веселенько жить, В чужій стороні смутненько ходить»), наголос на недоброзичливості нових батьків («чужий батько не б'є, та болить»; «чужая матінка словами жалить»). Пізніші варіанти мотивують волю жінки повернутися додому невдалим одруженням (з примусу — з нелюбом, старим дідом, багатим вдівцем, ледарем тощо або віддання занадто молодою) та відтак нещасливою долею (дочка «безщасная», «безталанничка», «бездольничка»). 3) Неминучість перетворення жінки в птаху спричинена потребою відобразити повороти в життєвому циклі доньки. Зміна соціального статусу дівчини на жінку символічно осмислювалась як смерть у попередньому стані та народження в но-

вому зі встановленням нових соціально-родинних зв'язків. Метаморфоза в птаху демонструє долання рубежу (між своїм і чужим поселенням, між старим і новим соціальним статусом, між колишнім та теперішнім становищем та родинними зв'язками тощо) та виявляє народження нової особи. 4) З тієї ж причини дочка для батьків вже не впізнавана, чужа, бо вона належить родові чоловіка («Вийди, матінко, вийди, душенько, Стань мене пізнавати. Вийшла матінка, вийшла душенька, Стала єй ізганяти»). Поетика балади виявляє риси архаїки та стадіальні трансформації, зумовлені зникненням базових уявлень. Найдавнішим компонентом вважають метаморфозу, оперту на традиційне уявлення — «душа — птаха». Використано орнітообраз із відповідною символікою — зозулю (рідше — галку, орлицю, паву чи просто пташку), яка є знаком межі та виступає посередником між «цим» і «тим» світами. Із затьмаренням первинної суті зміна людського тіла на пташине в окремих варіантах починає мотивуватися більш раціонально: жінку «з'їло, зсушило горе»; з неї «випив кров недобрий чоловік», тобто людське тіло змаліло до пташиних розмірів, бо понищене побоями чоловіка («А де ж твоє, доню, Біленьке тіло?.. — Біленьке тіло В нагайці скипіло...» і т. д.). Змінюються також форми представлення метаморфози в баладі. Із перетворенням, яке відбувається цілком реально («перекинулась в сиву зазулю», «переверлася сивов зазульков», «наміниласе в зозуленьку», «вчинилася зозуленька», «справиласа сивов зозуленьков»), генетично пов'язані метаморфози, виражені орудним відмінком, порівняльним зворотом або умовним способом («сивою зозулею до роду злетіла», «коли б же я зозуля» і т. д.). Цілком трансформоване в часі — перетворення, передане через мотиви позичання крил («Ох позичила у зозульки крилеці») чи виготовлення штучних крил («Куплю я золотця, покую крильця»); або подане як чудесна дія, що відбувається завдяки Божому втручанню («А Боже мій і Боженьку, Зроб мня сивов зозуленьков!»). Одна з найпізніших версій — коли образи ліричної героїні та зозулі починають диференціюватися і функціонувати як два окремі персонажі (жінка сідає на птаху і летить разом з нею; бачить птаху і іде за нею; просить зозулю полетіти до батьків й оповісти про неї; передає матері пташкою листа тощо).

Пр.: Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западнорусский край / [собр. П. Чубинский]. Т. V. Песни любовные, семейные, бытовие и шуточные. СПб., 1874. С. 751—758; Балади. Родинно-побутові стосунки. К., 1988. С. 301—321; Народні балади Закарпаття / [запис, упоряд. та вступ. ст. П. В. Лінтура]. Ужгород, 1966. С. 59—63; *Зілинський О.* Українські народні балади Східної Словаччини. К., 2013. С. 553—555.

Літ.: *Колесса Ф.М.* Балада про дочку-пташку в слов'янській народній поезії // Колесса Ф.М. Фольклористичні праці. К., 1970. С. 109—163; *Земцовский И.И.* Баллада о дочке-пташке (к вопросу о взаимосвязях в славянской народной песенности) // Русский фольклор. Т. 8: Народная поэзия славян. М.—Л., 1963. С. 144—159; *Еремина В.И.* Ритуал и фольклор. Л., 1991. С. 102—107; *Пастух Н.* Символіка тварин в українському фольклорі: зозуля. Львів, 2013. С. 131—139; *Качмар М.* Метаморфоза в українських народних баладах: генетично-функціональний аспект // Народозн. зош. 2014. № 4. С. 741—747.

Н. А. Пастух

«ЭТНОГРАФИЧЕСКОЕ ОБОЗРЕНИЕ» — періодичне видання етнографічного відділу «Императорского общества любителей естествознания, антропологии и этнографии» при Московському унті. 1889—1910 виходило друком по 4 книги в рік, з 1910—1916 — двічі на рік. На сторінках «ЭО» чимало місця приділялося українському фольклору і фольклористиці. Тут надруковано розвідки М. Сумцова, В. Каллаша, М. Васильєва, В. Охримовича, І. Манжури, А. Малинки та ін. Казкову прозу представлено у статтях М. Сумцова, який подав докладний огляд змісту казок із збірників О. Кольберга і Й. Мошинської («Малорусские сказки по сборникам Кольберга и Мошинской» (ЭО. 1894, № 3). М. Сумцову належить і стаття «Сказки и легенды о Марке богатом» (ЭО. 1894, № 1), у якій порівняв пісенні та билинні образи з казковими («Песни о госте Терентии и родственные им сказки (К истории сказаний о неверной жене)» (ЭО. 1892, № 1). 1893 А. Малинка продовжив тему і опублікував «Несколько вариантов на тему о госте Терентии», «Былины о Добрыне и Марине и родственные им сказки о жене-волшебнице» (ЭО. 1892, № 2—3). Народним оповіданням присвячена розвідка П. Іванова «Сила родительского проклятия по народным рассказам Харьковской губ.» (ЭО. 1889, № 3); народним легендам — «Из области малорусских народных легенд» (ЭО. 1890, 1891, 1892, 1893,

1894). Українські легенди досліджував Г. Вержбицький («Из южно-русских легенд (о хождении Христа и св. Петра и Павла по земле и о встрече их с солдатами)» (ЭО. 1891) та Васильєв («Украинские легенды и верования, связанные с именами некоторых святых» (ЭО. 1895). 1890 В. Антонович опублікував «Заклинания против чар». Замовлянням присвячена і стаття Е. Ляцкого — «К вопросу о заговорах от трясовиц» (ЭО. 1893). Історичний український епос розглядався у праці В. Каллаша — «Палий и Мазепа в народной поэзии» (ЭО. 1889, № 2). 1894 вийшла стаття А. Малинки — «Предание о Кармелюке». Методології вивчення дум, їх поетиці та образній системі присвячено розвідки П. Житецького («Заметки о разных методах изучения народных малорусских дум» (ЭО. 1895), М. Сумцова («Заметки о малорусских думах и духовных виршах (По поводу соч. П. Житецкого «Мысли о народных малорусских думах») (ЭО. 1895, № 1), Г. Потаніна («Белый камень и мизинец в малорусской думе об Алексее Поповиче» (ЭО. 1894). Особливий інтерес становлять рубрики: «Этнографические заметки» М. Сумцова («Сон-трава в народных песнях и поверьях», «Символика красного цвета»); «Мелкие этнографические заметки» В. Каллаша («К малорусским легендам об Илье Муромце», «Малорусские песни о Дунае богатыре», «Укрощение змей», «К сказанию о хождении русских богатырей в Царьград»); «Из народных уст» М. Ястребова («К народным рассказам о холере», «О превращениях», «Про змия»). Саме на сторінках «ЭО» М. Сумцов опублікував свої розвідки про символіку та образи українського фольклору («Ворон в народной словесности» (ЭО. 1890, № 1); «К истории сказания о искусном стрелке» (ЭО. 1890, № 2); «Мышь в народной словесности (с дополнением к статье о вороне)» (ЭО. 1891, № 1); «Заяц в народной словесности» (ЭО. 1891, № 3); «Из сказаний о пчелах» (ЭО. 1893, № 2). Прикметно, що одному сюжету було присвячено кілька статей різних авторів. Так, 1893 у № 1 М. Сумцов надрукував статтю «Народные песни о смерти солдата», а у наступному номері М. Васильєв подав «Народные песни о смерти солдата (Дополнение к статье Н. Сумцова)». Окрім заміток В. Каллаша про билинних героїв, з'явилися розвідки О. Соболевського — «К вопросу о прозвище былинного Ильи» (ЭО. 1890); Вс. Міллера («Материалы для истории былинных сюжетов: Илья Муромец и Еруслан Лазаревич» (ЭО. 1892); «Материалы для истории былинных сюжетов: Предания об исцелении Ильи Муромца» (ЭО. 1894). В. Охримович використовував народні весільні пісні і обряди, розробляючи питання еволюції сім'ї («Значение малорусских свадебных обрядов и песен в истории эволюции семьи» (ЭО. 1891, 1892). Весільні пісні та обряди із Чернігівщини надрукував А. Малинка («Малорусское весилье» (ЭО. 1897, 1898). Велику розвідку разом з текстами колискових пісень опублікував О. Ветухов («Народные колыбельные песни» (ЭО. 1892, № 1). Значна кількість колискових та дитячих пісень міститься у праці П. Іванова («Этнографические материалы, собранные в Купянском уезде Харьковской губернии» (ЭО. 1897, № 1). 1898 виходять статті про похоронний фольклор і обряди (Хр. Ящуржинский «Остатки язычества в погребальных обрядах Малороссии»; А. Малинка «Малорусские обряды, поверья и заплачки при похоронах»). Ряд публікацій, присвячених українській народознавчій бібліографії того часу, з'являється 1891—1892 («К малорусской библиографии» І. Манжури (ЭО. 1891); «К малорусской библиографии» В. Каллаша (ЭО. 1892, № 2—3). ЭО надрукувало кілька некрологів визначних фольклористів (О. Потебні (ЭО. 1892, № 1), О. Огоновського (ЭО. 1894, № 4), М. Драгоманова (ЭО. 1895, № 4). А. Малинка видав статтю про кобзаря П. Чуба, де проаналізував його репертуар та манеру виконання («Прокоп Чуб (переходный тип кобзаря)» (ЭО. 1892, № 1). Увага зверталася і на новотвори того часу, зокрема робітничі пісні (М. Васильєв «К вопросу о новых мотивах в малорусской народной поэзии. (Из украинских сахарозаводских песен)» (ЭО. 1897, № 2). ЭО мало великий резонанс у науковій думці того часу. На сторінках журналу «Киевская старина» з'являються рецензії на річні випуски, де поміщено

огляд статей, що мали стосунок до української етнографії та фольклору. Ряд рецензій, у рубриці «Наукова хроніка», надрукували в ЗНТШ.

Пр.: *Сумцов М.* Песни о госте Терентии и родственные им сказки (К истории сказаний о неверной жене) // ЭО. 1892. № 1. С. 106—119; *Сумцов М.* Сказки и легенды о Марке богатом // ЭО. 1894, № 1. С. 9—29; *Малинка А.* Предание о Кармелюке // ЭО. 1894. № 1. С. 131—132; *Васильєв М.* К вопросу о новых мотивах в малорусской народной поэзии. (Из украинских сахарозаводских песен) // ЭО. 1897. № 2. С. 120—129.

Літ.: Этнографическое обозрение // Энциклопедия словарь Брокгауза и Ефрона: Эр—Эя. СПб., 1890—1907. Т. XLI. С. 180; *Ястребов В.* Рец. на «Этнографическое обозрение» // Киевская старина. 1895. III. С. 126—128; [Рец. на]: «Этнографическое обозрение» // Киевская старина. 1899. IX. С. 122—127.

В. І. Козловський

«ЕТНОГРАФІЧНИЙ ЗБІРНИК» (1895—1929) — серійне видання Наукового товариства ім. Шевченка у Львові, в якому публікували в основному фольклорні матеріали з різних теренів України. З 1898 ним опікувалася Етнографічна комісія. Задекларовано, що вийшло 40 т. (фактично 39, без 20 т.). Залежно від характеру матеріалу і мети, яку ставили перед собою упорядники, класифікували твори по-різному: а) за жанровою ознакою*:* колядки і щедрівки (1914. Т. 35; Т. 36), народні голосіння, похоронні звичаї та обряди (1912. Т. 31—32); народна проза: казки (1895. Т. 1; 1899. Т. 7; 1896. Т. 2), новели (1900. Т. 8), байки (1916. Т. 37—38), легенди (1902. Т. 12; Т. 13), анекдоти (1899. Т. 6), народні оповідання про опришків (ЕЗ, 1910. Т. 26), демонологічні оповідання (1904. Т. 15; 1912. Т. 33; Т. 34); три томи приповідок в упорядкуванні І. Франка (кожен том у двох книгах) (1901. Т. 10; 1901—1905. Т. 16; 1907. Т. 23; 1908. Т. 24; 1909. Т. 27; 1910. Т. 28); три томи коломийок в упорядкуванні В. Гнатюка (1905. Т. 17; 1906. Т. 18; 1907. Т. 19), а також лірницьких пісень

(1896. Т. 2); б) за територіальним принципом*:* «Етнографічні матеріали з Угорської Руси» в упорядкуванні В. Гнатюка (6 томів); «Народні пісні з Галицької Лемківщини» Ф. Колесси (1929. Т. 39—40); «Галицько-руські народні пісні з мелодіями», які зібрав у с. Ходовичах І. Колесса (1902. Т. 11); в) поєднання обидвох принципів — жанрово-тематичного і регіонального. Таким способом укладено деякі томи «Етнографічних матеріалів з Угорської Руси». Тексти у збірнику складифіковано за географічним принципом, як, наприклад: І. Західні угро-руські комітати: ІІ. Бач-Бодроґський комітат. Далі подано народні твори за населеними пунктами: матеріали із с. Чертежа Замплинської столиці, із с. Вижнього Свидника Шаришської столиці тощо (1900. Т. 9). Окремі томи «Етнографічних матеріалів з Угорської Руси» упорядковано за жанрово-тематичними особливостями (казки, легенди, новели, оповідання про історичні особи, анекдоти). В едиційній практиці ЕК НТШ вийшов єдиний збірник за окремим виконавцем («Оповідання Р[одіона] Ф[едоровича] Чмихала» з Полтавщини у зібранні Володимира Лесевича (1904. Т. 14). Усі збірники супроводжувались відповідними передмовами, що складало одну з важливих вимог у тодішній практиці. Автори передмов докладно з'ясовували низку питань: а) методи збирання та способи упорядкування матеріалу; б) мету, що ставили перед собою; в) засоби користування (архівні матеріали, передруки, рукописні джерела); г) характеристики інформаторів; д) перелік прізвищ збирачів та географії записів; е) текстологічні принципи видання. Ґрунтовністю відзначаються передмови І. Франка до «Галицьких народних приповідок» у його ж упорядкуванні, до записів О. Роздольського — «Галицькі народні казки», «Галицькі народні новели»; В. Гнатюка до «Лірницьких пісень», «Галицько-руських анекдотів», «Галицько-руських народних легенд», «Народних оповідань про опришків», «Колядок та щедрівок». У більшості передмов міститься широкий бібліографічний огляд з досліджуваного предмета. Вичерпними, об'ємними є передмови І. Свєнціцького, З. Кузелі до похоронних голосінь, звичаїв і обрядів. Вступні розвідки стали науковими студіями, в яких проведено спостереження над емпіричним матеріалом, зіставлено відомості науковців з теоретичними пошуками попередників, екскурсами в історію

походження й розвитку того чи іншого жанру. Починаючи з видань ЕЗ (частково вже у «Житі і слові»), науково-категоріальний апарат не лише розширюється, а й стає обов'язковим. В. Гнатюк, О. Роздольський, З. Кузеля, Ф. Колесса підбирали варіанти, паралелі. До ЕЗ подавали покажчики мотивів казок, легенд, анекдотів, оповідань. Систематичний покажчик тем — у збірках І. Франка — «Загадки буковинських руснаків» і «Людові вірування на Підгір'ю» (1898. Т. 5). В окремих томах покажчики перекладено німецькою мовою. Із 39 реально виданих томів ЕЗ перші два вийшли за редакцією М. Грушевського, решта — в упорядкуванні В. Гнатюка, І. Франка, Ф. Колесси і С. Людкевича. Видання стали золотим фондом української фольклористики, її «велетенським надбанням» (Ф. Колесса), що в науковому світі здобуло для неї почесне місце. Науково-організаційна і видавнича діяльність в НТШ поставила українську фольклористику в один ряд з кращими досягненнями європейської науки.

Літ.: Етнографічний збірник НТШ Бібліографія / [укладач В. Майхер]. Львів, 2007. 118 с.; *Сокіл Г.* Українська фольклористика в Галичині кінця XIX — першої третини XX століття: історико-теоретичний дискурс. 2011. С. 47—218.

Г. П. Сокіл

ЗМІЙ — один із ключових персонажів у системі українського фольклору (казок, оповідань, легенд, замовлянь та ін.), де виявляється його зв'язок із землею, водою, плодючістю землі і взагалі родючістю. Має хтонічну природу і представлений в уснопоетичній творчості як *творець світу, уособлення стихій, захисник скарбів, сексуальний символ, втілення нечистої сили, володар вод та підземного вогню і постійний казковий супротивник лицаря*. Може виступати в ролі сірої, чорної, золотої та зеленої гадини з лускою чи вужа (у казках, легендах, замовляннях), снопу палаючої соломи у небі, а після удару об землю — парубка (у казках, оповіданнях), людиноподібної істоти з крилами (кажанячими чи вогненними, що ростуть з-під пахов), драконоподібного створіння з хвостом, однією чи кількома головами (у чарівних казках число голів різне: домінують — 3, 6, 9, 12, зрідка — 5 і 7): «Піднімалася буря, грім гримить, земля дрижить, дрімучий ліс додолу хилиться: летить триголовий змій». Випускає з пащ вогонь. Ноги З., як у ящірки, з кігтями. В оповіданнях та казках зустрічається аналогічний жіночий персонаж — зміючка, змііця,— яка вступає у зв'язок з молодими чоловіками. Назви — З., Метеор, Горинич, Горюнич — вказують на його оселю та вигляд. Місце проживання — у неприступних гірських лугах, в озерах і великих водоймах, під каменем, на горі, в печері білокам'яній, зміїній (лиже сірий камінь, від якого отримує силу), норі, кам'яному капищі з ліжком і вогнем (у казці «Вуж-царевич і вірна жона»), палатах, палаці, мідному домі, власному царстві (але неодмінною рисою є наявність металу (золота, срібла, заліза, міді) або коштовностей в оздобленні), у лісовому гнізді на двадцятьох дубах (у казці «Семиліток»). У замовляннях З. гніздиться під коренем («Розлилося синє море. На цьому морі стоїть дуб: під тим дубом лежить змія неусипущая [...]»), на стовбурі чи у кроні світового дерева посеред моря («[...] На Осіянськім морі стоїть дуб, а в тім дубі — Яруслав Лазуревич. Яруслав Лазуревич, не будеш ти свого гаду збирати, із жовтої кості зуба винімати [...]») або на білому камені в океані («На морі-окіяні лежить білгорюч камінь. На тому камені змія-скарапея пєсні пеє»). У текстах збереглися відбитки культу З. як божества (вужі при корені спеціальних дубів вважалися недоторканними священними істотами з чарівними чи лікувальними властивостями). «Гадюка постить 40 день і ночей, поки скине своє линовище». Персонаж символізує урожайність землі, плодючість людей і чоловіче начало. Билинний Волх Всеславич народжується від того, що мати наступила на гада. З. заподіює зло і смерть: перетворюється на дерево з отруйними плодами, голку, палицю тощо, яких у руки брати не треба, бо то «нечистий перекинувся» (у казці «Царенко Навішний»). У казках та легендах вимагає жертв, їсть людей, тому сміливці зголошуються вбити його, що відображено у християнізованих легендах про Кожум'яку та ін. З ним пов'язані персонажі українських календарних циклів — св. Юрій та св. Дмитро: св. Юрій перемагає зброєю дракона, св. Дмитро сам гине від списа. З. — небезпечний коханець: викрадає дівчат, має з ними дітей; літає до жінки, перевтілюється на покійного чоловіка і тягне з її грудей молоко чи кров, спричиняє смерть. Іноді представлений як добрий сім'янин: мотив одруження З. чи вужа із людською дівчиною у підземному царстві наявний у казці «Зо-

зуля та Соловейко». У казці «Іван-побиван» дружина З. не згадується, проте він має 12 доньок і випробовує майбутнього зятя складними завданнями. Зв'язок З. із вогнем — постійна його риса: «Під морем під Хвалинським стоїть мідний дім, а в тім міднім домі закований З. вогненний...». Персонаж виступає у зв'язку з водою (як господар потойбічного світу, наділений руйнівною силою), є втіленням своєї стихії (вогняна пекельна ріка, водяна стихія-змій), впливає на сільськогосподарський цикл робіт і є ворогом героя-богатиря. У казках із загибеллю негативного персонажа руйнується його царство чи палац, що знаменує перемогу добра над злом. З. водночас і творець: із частин його тіла постають елементи всесвіту, живі істоти та ін. Кров убитого перетворюється на річку. Здобуті у царстві З. речі, кинуті на шляху під час втечі від нього (гребінь, рушник, пасок) перекидаються на ліс, море, гору тощо.

Пр.: Українські замовляння / [упоряд. М. Н. Москаленко ; передм. М. Новикової]. К., 1993. 307 с.; Знадоби до української демонольоґії / [зібр. В. Гнатюк]. Т. II. Вип. 1 // Етнографічний збірник. Львів, 1912. Т. 33. XLII + 237 с.; Народные южнорусские сказки / [издал И. Рудченко]. К., 1869. Вып. 1. XVI, 220 с.; К., 1870. Вып. 2. IV, 212 с.

Літ.: *Гнатюк В.* Змій (Метеор) // Гнатюк В. Нарис української міфології. Львів, 2000. С. 134—135; *Левкиевская Е.Е.* Змей огненный // Славянские древности : этнолингвистический словарь : в 5 т. М., 1999. Т. 2. С. 332—333; *Давидюк В.* Первісна міфологія українського фольклору. Луцьк, 2005. 310 с.; *Дунаєвська Л.* Українська народна проза (легенда, казка). Еволюція епічних традицій. К., 1997. 360 с.; *Іларіон, митрополит.* Дохристиянські вірування українського народу: Іст.-реліг. моногр. К., 1992. 424 с.; *Новиков Н.В.* Образы восточнославянской волшебной сказки. Л., 1974. 255 с.

О. І. Ковальчук

«**ЗНАДОБИ ДО ГАЛИЦЬКО-РУСЬКОЇ ДЕМОНОЛЬОҐІЇ**» **та** «**ЗНАДОБИ ДО УКРАЇНСЬКОЇ ДЕМОНОЛЬОҐІЇ**» (1904, т. 15; 1912 т. 33, 34) — двотомне зібрання демонологічних оповідань у трьох книгах (серія «Етнографічний збірник»). Упорядник корпусу оповідань і записувач частини матеріалу — В. Гнатюк. У першому томі — «Знадоби до галицько-руської демонольоґії» — поміщено 400 текстів. З них зафіксували: В. Гнатюк — 196 (при яких не подано ім'я записувача), О. Дерев'янка — 94, А. Веретельник — 53, В. Левинський — 33, Л. Гарматій — 7, В. Равлюк — 7, Н. Левицька — 6,

ЕТНОҐРАФІЧНИЙ ЗБІРНИК.
видає
ЕТНОҐРАФІЧНА КОМІСИЯ
НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНИ ШЕВЧЕНКА.
Т. XV.
ЗНАДОБИ ДО ГАЛИЦЬКО-РУСЬКОЇ ДЕМОНОЛЬОҐІЇ,
зібрав
ВОЛОДИМИР ГНАТЮК.
У ЛЬВОВІ, 1903.
Накладом Товариства.

В. Горницький, Е. Бохенська, Н. Козловський і М. Маркевич — по одному, разом — 4. Майже всі записи з 1902. Оповідання згруповано у 15 розділах. I. Чорти. У творах ідеться про їх вигляд, місця перебування, і пригоди. II. Страхи («Страх у виді весіля», «Страх сипле огнем»). III. Хованці («Звідки беруть ся хованці?», «Хованець бере душі», «Як позбути ся хованця?»). IV. Блуд («Блуд у виді жінки»). V. Смерть і хороби («Смерть ходить бабою», «Як виглядає холера?», «Фебра і тиф»). VI. Мерці («Як умерлий ходив до живої»). VII. Покутники («Дитина покутує по смерти», «Як чоловік покутував за табаку»). VIII. Висільники і потопельники («Як позбути ся висільника», «Як топельник хотів затягнути парубка до Буга»). IX. Опирі («Як батько втопив сина опирчука», «Князь опирів»). X. Вовкулаки («Як жінка розбила голову чоловікові-вовкулакови»). XI. Відьми і чарівниці («Як пізнаєть ся відьму?», «Що дієть ся з відьмами на другім сьвіті»). XII. Знахарі і чарівники («Як дістати чорта пасічника?», «Ворожка лічить золою»). XIII. Хмарники («Чому буря не шкодить усюди», «Шешорський бурівник»). XIV. Інклюзники («Інклюз з хлопцем», «Як зробити інклюза»). XV. Закопані скарби («Що робити, коли горить скарб», «Нечисті гроші»). Другий том зібрання складено з двох випусків. Розпочинають його «Переднє слово» упорядника та ґрунтовна передмова — «Останки передхристиянського релігійного світогляду наших предків» із вказівкою на пантеїзм давніх українців та оглядом найважливіших демонологічних істот (чорта, істот хатніх та тих, які населяють ліс, болото і под., мерців, астральні світила, атмосферні явища, хвороби тощо). Оскільки до тому додано записи з Лівобережної України (М. Дикарєва, П. Тарасевського, Д. Щербаківського), його назву змінено. 2-й т. охоплює 1175 творів. До першого випуску залучено 557 текстів, з них записали: І. Волошинський — 179, М. Капій — 78, О. Дерев'янка — 63, І. Ставицький — 63, П. Тарасевський — 32, М. Дикарів —

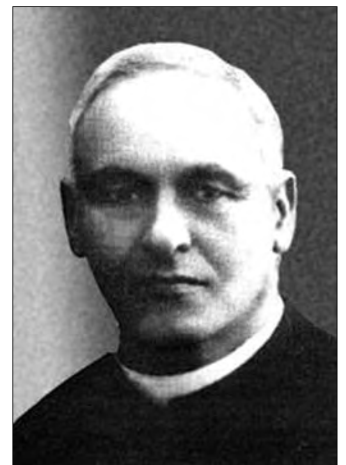
27, А. Онищук — 24, В. Левинський — 23, Н. Левицька — 20, Ос. Яворський — 9, Д. Бойчук — 7, О. Рак — 6, І. Панкевич — 5, М. Боднар — 4, В. Гнатюк — 3, П. Стадник — 3, О. Михайлецький — 2, М. Романюк — 2, Д. Лепкий — 2, Ф. Колесса — 1, невідомий — 1, часопис «Наука» — 1, О. Роздольський — 1. Оповідання подано у тих самих рубриках: про чортів, страхів, хованців, блуда, смерть і хвороби. У першому випуску подано чотири нові розділи: IV. Ріжні духи (згруповано оповідання з описом різних духів, їх місць проживання, способів виявлення себе: «Дух у сопівці», «Плавета — вітер», «Польовик — бугай»). V. Богині й русалки (у творах ідеться про походження, вигляд, заняття демонологічних істот жіночої статі). VI. Підміни й потерчата (про нехрещених померлих дітей, підміну дітей «лукавим»). На початку другої книги тому подано завершення статті «Останки передхристиянського релігійного світогляду наших предків» з характеристиками душі, мерців, потопельників, покутників і под., перевертнів, людей з надзвичайними здібностями, інклюзників, заклятих скарбів. У випуску наявні 618 записів, з них: І. Волошинського — 270, М. Капія — 68, М. Дикаріва — 68, О. Дерев'янки — 34, В. Левинського — 32, П. Тарасевського — 26, А. Онищука — 20, О. Михайлецького — 17, І. Савицького —16, О. Яворського — 15, Д. Щербаківського — 14, П. Стадника — 9, К. Лисинецької — 6, І. Панкевича — 5, О. Рак — 4, Ф. Колесси — 3, Д. Бойчука — 2, Н. Левицької — 2, М. Боднар — 2, М. Дерев'янки — 2, М. Романюка — 1, А. Веретельника — 1, О. Роздольського — 1. Представлено рубрики про мерців, покутників, висільників, опирів, вовкулак, відунів і чарівників (чоловіків і жінок), інклюзників та скарби. Додаток: 3 оповідання, надіслані із запізненням. Наприкінці книги подано паралелі до першого та другого томів і бібліографію. Й. Пата назвав видання грунтовним і «цінним» для фольклористики (S. 79).

Пр.: Знадоби до галицько-руської демонольоґії / [зібр. В. Гнатюк] // Етнографічний збірник. Т. 1. Львів, 1904. Т. 15. ІІІ. 272 с.; Знадоби до української демонольоґії / [зібр. В. Гнатюк] // Етнографічний збірник. Т. 2. Вип. 1. Львів, 1912. Т. 33. IV. 237 с.; Т. 2. Вип. 2. Львів, 1912. Т. 34. IV. 280 с.

Літ.: Páta J. [Рец. на кн.]: Гнатюк В. Знадоби до української демонольоґії. Л., 1912. Т. 2. Вип. 1—2 // Národopisný věstnik českovanský. 1914. Roč. 9. С. 3—4. S. 79—82.; *Косміна Т.В.* В. М. Гнатюк // Українці: народні вірування, повір'я, демонологія / [упоряд. А. П. Пономарьова [та ін.]. К., 1991. С. 615.

О. І. Ковальчук

ЗУБРИЦЬКИЙ Михайло Іванович (22. 10. 1856, с. Кіндратів (тепер Турківського р-ну на Львівщині) — 8. 04. 1919, с. Береги Долішні, Польща) — український історик, етнограф, фольклорист, громадсько-культурний діяч, священик. Дійсний член НТШ (1904). Автор понад 300 друкованих праць. Початки освіти здобув приватно в рідному селі, потім навчався в Турці, Розборі Округлому, Дрогобицькій нормальній школі оо. Василіян. Закінчив філософський факультет Львівського ун-ту та Перемишльську духовну семінарію. Приятелював з І. Франком, згодом співпрацював з В. Гнатюком та М. Грушевським. Фольклористичну роботу проводив на Бойківщині. Розпочав публікувати матеріали у «Житі і слові» (легенда «Адамові діти»). В «Етнографічному збірнику» поміщені демонологічні оповідання про домовиків («Про хованців»), людей-перевертнів («Про вовкулаків»), а також перекази, пов'язані з місцевостями («Смок коло Єрусалима», «Відки пішла назва Київ»). Із легендарного матеріалу З. до спеціального збірника В. Гнатюка ввійшли народні твори з Мшанця з біблійною основою («Христос і жиди», «Чому люде не знают часу смерти», «Від кого походять цигани») і морально-філософської тематики («Комашня по Богови», «Покарана зависть»). Фіксував народні оповідання з родинно-побутового життя. І. Франко ілюстрував статтю «Bel parlar gentile» записами оповідань З. Схвально відгукнувся про народні приповідки із Мшанця та сусідніх сіл у записах З.: вони, «цінні особливо тим, що майже при кожнім нумері подано пояснене, зачерпане чи то з уст народа, чи то з обставин, серед яких приказка була вжита даною людиною». Фіксував пісенний фольклор: колядки, постові пісні, обжинкові, голосіння; з

необрядових — балади, родинно-побутові пісні, станові, жартівливі. У 1885 надіслав І. Франкові близько двох десятків колядок, серед них і про святу Софію («А що нам було з нащаду світа»), яку І. Франко відібрав для аналітичного розгляду в «Студіях». Усі зберігаються у відділі рукописів і текстології Ін-ту літератури ім. Т. Шевченка і записані від господаря Михайла Оліщака-Терлецького. За адресатами — священикові («Ай приступайте ід сему двору, а д' духовному»), їмості («Йа в лузі, в лузі, йа в калинові»), господареві — «паннови» («Серед двора стоїт соснойка»), парубкові — «паннойкови» («Гей по Дунаю по тихесенькім»), «панні» («Гей у панночки трої гостейки»). Є серед записів колядок З. присвячені людям відповідного заняття — дівчині-шинкарці, хлопцеві-пастухові, який випасає «гніде стадейко». Із різдвяного циклу З. записав у Мшанці новорічні пісні («гейкання») про «Васильчика-чінчика» та про «Маланку-Піддністрянку», які почув інформатор на Буковині. До річного календаря приурочені постові пісні — «Зішла зьвізда на край сьвіта», «В живний читвирь по вечери», «Де ви бивали, черничейки», «А в Римі, в Римі, та й в Русалимі». Цікаві пісні про П'ятницю, про святу Ілону, святу Варвару. За порадою В. Гнатюка описав бойківські похоронні звичаї — «Похоронні звичаї й обряди в Мшанці і сусідніх селах Старосамбірського і Турчанського повіта», опубліковані у спеціальному випуску «Етнографічного збірника» (1914). Матеріал охоплює різні етапи обрядів (перед і в час смерти; посмертні мандрівки) та голосіння. Подав З. цікаві спостереження щодо побутування голосінь: «Про таку, що не голосить, повідають: «Никус не жалувала, же би била хоть про людський сміх, про людське воко йойкала». Методика записування відповідає науковим вимогам, записи відзначаються високою науковою вартістю. Частина фольклорних матеріалів З. зберігається у наукових архівних фондах рукописів та фонозаписів ІМФЕ ім. М. Рильського в Києві.

Пр.: Колядки / [зап. у Мшанці Староміського пов. від господаря Михайла Оліщака Терлецького 1885 р.] // Відділ рукописних фондів і текстології Ін-ту літератури ім. Т. Шевченка НАН України. Ф. 3. Од. зб. 194. Арк. 36—48; «Кониць нивойці, конець»: обжинкові, побутові пісні та ін. / [зап. в Ясенці Масьовій пов. Турка та в ін. місцях. 1880 р.] // НАФРФ ІМФЕ ім. М. Рильського НАН України. Ф. 28—3. Од. зб. 67. 10 арк.; Народний календар, народні звичаї і повірки, прив'язані до днів в тиждни і до рокових свят, записані у Мшанці Староміського пов. і по сусідніх селах // Матеріали до українсько-руської етнології. 1900. Т. 3. С. 33—60; Зібрані твори і матеріали. У 3-х т. Львів, 2013. Т. 1: Наукові праці. 610 с.

Літ.: *Дем'ян Г.* Зубрицький Михайло // Мала енциклопедія українського народознавства. Львів, 2007. С. 735; *Сокіл Г.* Українська фольклористика в Галичині кінця XIX — першої третини XX століття : історико-теоретичний дискурс. Львів, 2011. С. 239—251.

Г. П. Сокіл

КОБИЛИЦЯ Лук'ян (1812, с. Путила-Стронець Русько-Кимполунзького округу, нині смт. Путила Чернівецької обл. — 1851, м. Гура-Гумора, нині в Румунії) — керівник селянського руху на Буковині в 40-х рр. XIX ст. Народився в сім'ї кріпака. 1843 очолив виступ селян 16-ти сіл проти панів, який було придушено в березні 1844. Під час революції 1848—1849 в Австрії обраний до австрійського парламенту. В жовтні 1848 організував народний рух опору, а вже в листопаді на багатотисячних зборах у Вижниці закликав до повстання, яке тривало до літа 1849. У квітні 1850 заарештований і засланий до м. Гура-Гумора (нині в Румунії), де й помер. Образ народного героя зафіксований у народній прозі (переважно переказах) та пісенних зразках (співанках-хроніках). Фольклор не фіксує точного місця народження К. — це Сергії, Красний Діл або Плоска. Довкола образу К. зосереджено основні сюжети, у яких відтворена хронологія боротьби за права знедолених українців. Його портретні характеристики зафіксовано в оповідній традиції у дещо гіперболізованій формі. К. в етнічній свідомості асоціювався: а) з благородством, доблестю: «Гуцул із вусами і підперезаний двома поясами. Білолиций, чорноокий і в плечах, яко дуб широкий. А як промовляє, то у лісі фоя на гори лягає. На ньому кресаня, сардак червоненький, пістолі за пояс і топірець маленький»); б) мудрістю («...то Красноділ, а он там на груни д'горі, мешкає наш пророк Лукин Кобилиця... Він на всі гори знаний, він нам скаже своє мудре, важне слово»). Народні співанки та проза зосереджені переважно на громадській діяльності,

внаслідок якої К. виступає як депутат, заступник знедолених («А сидів тоді у Плоскій Лук'ян Кобилиця... Він обстав за громади. Писав до монархи, що пани діють. Їздив і сам до Відні»). К. шукав правду, став захисником скривдженої жінки, спричинився до скасування панщини. Позиція К. на так званих «сесіях» була загрозливою для панських інтересів («Ой вийшов Кобилиця сесію судити — зачали собі пани лишей рук ломити»). Героїчні риси воїна зображені за допомогою контрасту — цісар проти Кобилиці посилає «турму війська». Поневіряння персонажа типологізовані: його ґаздівство сплюндроване, а далі «...ймили ж они Кобилицю, супліки читали, катували біле тіло, водов відливали», «завезли до Дорної та ланцами до підлоги прикували». Пісенна традиція фіксує різні варіанти загибелі: а) його отруїли; б) він зведений за допомогою підступу; в) закатували шандарі. Про пошану до К. свідчать варіанти співанок-хронік, які акумулювали мотив «в останню путь його споряджають три священики» («три попи ховали»).

Пр.: *Купчанко Г.* Песни буковинского народа. К., 1875. 557 с.; Фольклорні матеріали. Із збірки професора д-ра Раймунда Кайндля // Етнографічний збірник. Львів, 1895. Т. 5. С. 141—159; Народ про Кобилицю: Зб. фольклор. творів / [упоряд., вступ. ст. і прим. В. І. Тищенка]. К., 1968. 180 с.; Співанки-хроніки. Новини / [упоряд.: О. І. Дей (тексти), С. Й. Грица (мелодії)]. К., 1972. 560 с.

Літ.: *Франко І. Я.* Галицький селянський страйк в народній пісні // Нар. творч. та етногр. 1963. № 2. С. 96—100; *Франко І. Я.* Лук'ян Кобилиця. Епізод з історії Гуцульщини в першій половині XIX ст. // Франко І. Я. Зібр. творів: У 50 т. К., 1986. Т. 47. С. 248—288; *Єкельчик С.* Лук'ян Кобилиця // Історія України в особах: XIX—XX ст. / [І. Войцехівська, В. Абліцов, О. Божко та ін.] К., 1995. С. 53—58; *Сокіл В.* Українські історико-героїчні перекази. Львів, 2003. С. 218—225.

О. І. Чікало

КОБРИНСЬКА Наталія Іванівна (псевд. і крипт.: Н. К., Наталія з Озаркевичів, К., Заркевич О., Струтинська Анна та ін.; 8. 06. 1855, с. Белелуя, нині Снятинського р-ну Івано-Франківської обл. — 22. 01. 1920, м. Болехів Івано-Франківської обл.) — українська письменниця, громадська діячка, фольклористка. Одержала домашню освіту. 1874 одружилася з Теофілем Кобринським — знавцем музики, співаком. Переселилася до Снятина. Після смерті чоловіка переїхала в Болехів на Долинщині. Друкувалася від 1883 у журналі «Зоря», «Літературно-науковому віснику», газетах «Буковина», «Діло», «Промінь», «Неділя», «Каменярі». Засновниця (1884) і членкиня (до 1886) «Товариства женщин» у Станіславі (нині Івано-Франківськ) та феміністичного руху на Західній Україні. Писала українською, російською, польською, німецькою та французькою мовами. Авторка збірок: «Дух часу» (1898; 1990), «Казки» (1904), «Ядзя і Катруся» (1904). Почала записувати пісні у с. Белелуї, про що свідчать зібрані матеріали, збережені у фондах Етнографічної комісії Наукового товариства ім. Шевченка у Львові. Фіксації зроблені в другій половині 1870-х на галицькому Покутті (переважно в Коломийському пов.). Записи К. опублікував О. Дей у тій послідовності, як вони були розміщені в рукописному збірнику, з відповідною номерацією (52 пісні), без будь-якої жанрової чи тематичної атрибуції. У маланковій пісні в сюжетній тканині — архаїчний елемент, пов'язаний з викраденням дівчат («Наша Маланка украдена»). Гаївковий цикл презентований ігровими та хороводними творами: «Жучок», «Ящур», «Огірочки», «Мак». Балади: «Ой вилетів соків із ліса на поле», яка лягла в основу статті «Символізм народної пісні» (1905). Вона ретельно вивчала використання цього напрямку в різних видах мистецтва. В листі до В. Гнатюка від 28 лютого 1898. К. підкреслила теперішню «моду» на цю течію. Дослідниця вважала, що пісня про паву «проникнута наскрізь містичновізіонерським настроєм», підтверджуючи свою думку пісенними образами «суму і тоски». Паву вона уявляє собі страшною відьмою, знаком «якоїсь страшної пошесті». Інші баладні сюжети: про тройзілля («Ой ходила Маруся по ринку»), про дітозгубницю («Гей у місті Снятині чути новину»), про кохання пані з Петрусем із трагічними наслідками («Гей ви чули, люде, такої новини»), брати вбивають шваґра («Що то в полі за димове?»), про Боднарівну («Пила, пила Боднариха на меду») та ін. Деякі з них подано у варіантах про вбивство шваґра — «Що то в полі за димове?» та «Ой за гори, за діброви». Пісні побутової тематики: кохання молодих людей, туга за милим, перешкоди закоханим, мрії про шлюб. Інший тематичний пласт — родинне життя: про лихого чоловіка та чоловіка-п'яницю («Пусти мене, мій пане, додому», «Ой дубе, дубе

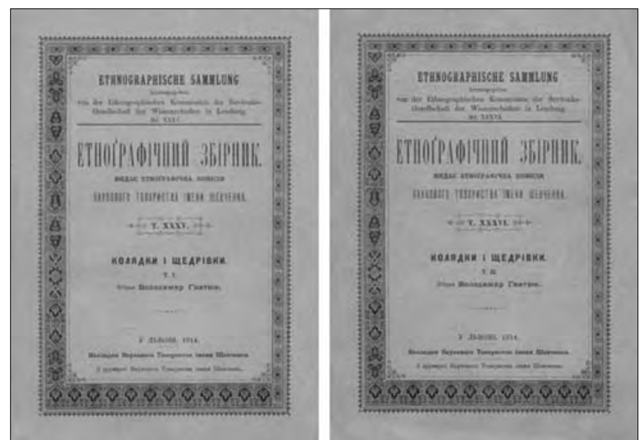
кучерявий», «Ой там за горою, ой там за другою»), непрості стосунки дорослих дітей зі старою матір'ю («Ой в неділю пораненьку», «Ой попід садок попід зелений»), важке становище невістки на чужині («Ой у лісі, лісі зелена трава»), гірку долю вдови («Зажурилася, зажурилася бідная удовочка»). Лише одна пісня має жартівливий характер («Марисенько серденько»). Жовнірські пісні: тема прощання рекрута з родиною, рідним краєм («Панове, панове, бувайте здорові»); розлука з милою, служба рекрута, його бідування у війську, складні стосунки з начальством («Ой знаю я, знаю, як жовнір бідує», «Ой зацвіла черемшина»). Страхіття війни, відтворені поетичною уявою народу; засудження кровопролиття; відраза до братовбивства. К. цікавилася опришківським фольклором. Історичні події спонукали до запису народних творів про карпатських месників. Богдан Барвінський назвав К. «піоніркою у збиранні пісень та переказів про опришків». К. зафіксувала фольклорну традицію про опришків і передала ці матеріали відомому історику Юліанові Целевичу для спеціальної розвідки, про що він повідомив: «Мило нам уже тут згадати, що деякі перекази про Довбущука списала в Болехові і зволила нам прислати В[исоко]достойна пані Н. Кобринська». К. зафіксувала переказ про рушницю О. Довбуша. За народними віруваннями, це символ сили, що пов'язується з утопічними уявленнями: коли рушниця «вийде» наверх, тоді народиться «новий Довбуш». Зафіксувала К. баладу про Довбуша. Текст повний (69 рядків), сюжет традиційний про вбивство ватажка С. Дзвінчуком. Усна словесність для К. це — «артистичні почування», «самородна штука», що виходить «з душі народу».

Пр.: Українські народні пісні, зібрані на Покутті // Відділ рукописів Львівської національної бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України. Ф. 161. Од. зб. 5. Арк. 119—182; Збірка народних пісень Наталії Кобринської // Спілкування митців з народною поезією. 1981. С. 78—119;

Літ.: *Барвінський Б.* Наші піонірки у збиранні пісень та переказів про опришків // Нова хата. 1937. № 1. С. 3; *Сокіл Г.* Українська фольклористика в Галичині кінця XIX — першої третини XX ст. Львів, 2011. С. 296—302; *Гундорова Т. І.* Кобринська Наталія Іванівна // Енциклопедія сучасної України. К., 2013. Т. 13. С. 422—423.

Г. В. Коваль

«КОЛЯДКИ І ЩЕДРІВКИ» — двотомний збірник у впорядкуванні В. Гнатюка (1914), опублікований в серійному виданні Етнографічного збірника. Передує текстам етнографічний опис у записі П. Шекерика-Доникова — «Як відбуваються коляди у Гуцулів». Розкрито часові рамки колядування («Пилипівка», «Николая», «Різдво»); місце проведення дійства («Прихід колядників до хати», «Колядники в хаті»); заключна частина («Закінчення коляди»). В основу збірника покладено записи XIX ст: З. Доленги-Ходаковського, І. Вагилевича, О. Бодянського, Марка Вовчка та десятки рукописних матеріалів поч. XX ст. Залучено величальні обрядові пісні з різних областей (крім Закарпаття); власні фіксації, датовані 1899—1902. Твори скласифіковано за адресатами: господарю, господині, дівчині, парубку та ін. Текстова частина поділена на рубрики: «Надвірні» — згруповані «плєс», «підстінна», «підвіконна» господареві (12), господині (1), парубкові («Парубок радиться рідні») (1), дівчині («Дівчина вбирається», «Дівчина просить на гостину») (3), родині (2); «Колядки старині (бабам і дідам)» представлені текстами релігійного змісту: «Богородиця шукає нічлігу», «Богородиця і новонароджений Христос», «Три царі», «Страсти Христові», «Грішна іва» та ін. Основні теми: початок світу («Коли не било з нащада світа», «А йак то було с почітку сьвіта»); райське дерево («Ой долів, долів, долів луженьки»); родина господаря («Шо у нашого пан-оца широкії ворота»); одяг господаря

(«Ой дома, дома господаренько»); святі орачі («У господаря плужок найраніше вийшов», «По загуменю плуженько оре»), святі в гостині («Святи, Боже, вечереньку, на святий вечір»). Представлена тема гараздів: ластівка будить господаря («Чи дома, дома, ґосподаронько?», «Ластівочка щебетала»); господар рахує гроші, будить родину та ін. Виділено колядки священикові — його родина при заняттю («Ци дома, дома господинонько»), священик будує церкву, приймає гостей («Вибрали сє єґомосценько») (5), прилади до церкви. Колядки господині окреслюють теми: ремісники приладжують строї господині; дарунки для жінки; господиня очікує святих гостей. Колядки вдові — вдова віє золо, колядники у вдови, вдовина жура, вдова плаче за чоловіком. У 2 томі основну частину складають колядки парубкові та дівчині. Виділено колядки умерлим: господареві — передсмертні розпорядки господаря («Й а в неділеньку та й пораненьку», «Ой рано, рано, рано в неділю»), господині — померла душа знаходить хрест («Коло криниці, коло теплиці»), дітям — праця при винограді («В неділю рано в дзвони дзвонено»). Окрема рубрика — «Подяка столови»; «Віншівки». Представлено «плясанки», «креглєк» — обрядові танці, які виконуються після коляди. Продовження збірника — пародії та жартівливі колядки: на християнські колядки («Бог Предвічний», «Предвічний із неба спускався» та ін.). Жартівливі колядки («Дід шукає баби», «Грицева колядка»). Дитячі колядки (60) різнотематичні — релігійні («Христос і його мати», «Хлопчина забавляє Христа»); колядник у родини («Летіла вівцє»); колядка за паляницю («Кала кранички»), колядник хоче куті з маком («Коляда, колядиці»); погрози колядників («Оці святки святкуй здоров», «Дайте нам коляду») та ін. У додатках подано паралелі до збірника М. Коробки. Видання отримало позитивні відгуки чеського фольклориста І. Горака, який назвав його «епохальним твором, що становить новий визначний період в історії слов'янської фольклористики».

Пр.: Колядки і щедрівки. Т. 1 / [зібр. В. Гнатюк] // Етнографічний збірник. Львів, 1914. Т. 35. XXXIV, 270 с; Т. 2 / [зібр. В. Гнатюк] // Етнографічний збірник. Львів, 1914. Т. 36. XV, 380 с.

Літ.: [Рецензія] // Українське слово. 1916. № 8. 11 січ. С. 2; Horak J. [Рецензія] // Narodopisny vestnik ceskoslovansky. 1916. Roc. 11. S. 346—350.

Г. В. Коваль

КОЦЮБИНСЬКИЙ Михайло Михайлович (15. 09. 1864, Вінниця — 12. 04. 1913, Чернігів) — український письменник, народознавець, культурний діяч. Дитинство і юність минули в селах та містечках Поділля. Початкову освіту одержав удома. 1875 навчався в народному училищі (м. Бар), 1880 закінчив Шаргородську духовну семінарію. Заробляв приватними уроками. 1891 склав іспит на народного вчителя при Вінницькому реальному училищі, був домашнім учителем у Лопатинцях. 1892—1897 працював в Одеській філоксерній комісії. 1898 оселився в Чернігові, займав посаду діловода, а з 1900 — статиста в земській управі. У зв'язку з хворобою очей кілька разів виїжджав на лікування за кордон. 1911 Товариство прихильників української літератури, науки і штуки встановило К. довічну пенсію. Він автор багатьох літературних творів — «Fata morgana», «Тіні забутих предків», «Сміх», «Він іде», «Невідомий» «Intermezzo», «Коні не винні» та ін. Активність на ниві фольклористики виявив К. під час учителювання 1891—1892) в с. Лопатинцях колишнього Ямпільського пов. на Поділлі. Десять народних пісень він передав Б. Грінченкові, який опублікував їх у збірнику «Этнографические материалы, собранные в Черниговской и соседних с ней губерниях» (Чернигов, 1899, т. 3) під номерами: 251, 547 (Б), 566, 609, 617, 619, 639, 697, 1391 (Б), 1476. Йдеться про соціально-побутові пісні: «Другі пани деркачі», «Слаба ж я, слаба», «Грицько вже зчорнів, як головня». Інші твори стосуються побутового життя — про кохання, залицяння («Я казала: купи сито»), лиху свекруху («Десь ти, ліщино, в печі не була»), жінку-п'яницю («Ой пила я у неділю», «У неділю моя мила встала»), жарти («Гарбуз варю, гарбуз печу», «В Минськім-Переминськім, в Минськім на Подолю»). Жартівливого характеру і пісня «Сонце палить», але зафіксована вже на ярмарку у Вінниці. Текст колядки «Ой видить Бог, видить Творець» був опублікований О. Волошиним у виданні «Збірничок українських пісень з нотами (упоряд. Олександр Хверодович. Одеса, 1896 (№ 97). Дата і місце запису не встановлені. Три чумацькі пісні — «Ясно, ясно а сонечко сходить», «Та сірі воли, сірі, полові», «Та ходив чумак, та ходив бурлак» — надруковано в статті І. Лютого «До ранньої творчості Коцюбинського» («За сто літ», 1929, кн. 4, с. 306—307). К. записав їх, працюючи у філоксер-

ній комісії. Народне оповідання про панщину вперше надруковано у збірнику Б. Грінченка «Из уст народа» (1899, № 302). Його записав К. від 94-літнього Василя Вихлія з с. Стадниці Вінницького пов. Подільської губ. У тому ж збірнику опубліковані прислів'я й приказки (№ 3, 7, 20, 23, 50, 57, 78, 93, 103, 170, 176, 178, 233): «Бідному куди не кинь — то все догори діркою», «Минулися діди, минулися й меди», «Тоді він буде женитися, як будуть бички телитися» та ін. Їх зафіксував К. на Поділлі, Бессарабії, Слобожанщині. Усі фольклорні записи передруковані в академічних зібраннях творів М. Коцюбинського (1962, т. 4, с. 222—237), (1975, т. 4, с. 323—338). Літературна творчість К. тісно пов'язана з фольклором. Він творчо використовував майже всі народнопоетичні жанри: пісні, казки, легенди, перекази, голосіння, прислів'я, приказки. Вплив зразків народної творчості позначилися на локальному і національному колориті його оповідань та повістей — «На крилах пісні», «Дорогою ціною», «Fata morgana», «Тіні забутих предків». Він відчутний у ритмомелодиці, в лаконічності та влучності мови К.

Пр.: Фольклорні записи // Коцюбинський М. Твори. В 7-ми т. К.: Наук. думка, 1975. С. 323—338.

Літ.: *Грицюта М. С.* Коцюбинський і народна творчість. К.: Вид-во АН УРСР, 1958. 55 с.; *Калениченко Н. Л., Кузнецов Ю. Б.* Коцюбинський Михайло Михайлович // УЛЕ. К.: Наук. думка, 1995. Т. 3. С. 32—34; *Хоменко Б. В.* Коцюбинський Михайло Михайлович // Вінниччина фольклорна: довідник. Вінниця, 2003. С. 41—43.

В. В. Сокіл

КРАЛИЦЬКИЙ Анатолій (Олександр) Федорович (псевдоніми та криптоніми: А. Федорович, Аскольд, И. Васильевич, И. Нодь, Ив. Нодь, Иван Нодь, Лаборчан, Фома Фомыч, А. К., А. Кр., Ан. Кр., Ф. Ф. та ін.; 12. 02. 1835, с. Верхні Чабини Земплинського комітату Гуменського округу, нині с. Чабини Гуменського округу, Словаччина — 11. 02. 1894, м. Мукачеве) — греко-католицький священик, письменник, історик, етнограф, фольклорист, краєзнавець, перекладач, публіцист, громадський та культурно-освітній діяч. Один із закарпатських «будителів» ІІ пол. XIX ст. Народився в багатодітній сім'ї священика. Початкову освіту здобув у школі при Краснобрідському монастирі. З 1854 К. — слухач богословської семінарії в Маріє-Повчанському, з 1856 — у Краснобрідському монастирях. 1858 К. висвячено у священики в Пряшеві. Викладач церковної історії та канонічного права при Маріє-Повчанському монастирі. З 1863 — модератор новіціантів (наставник кандидатів у ченці), а з 1869 — ігумен Мукачівського Свято-Миколаївського монастиря. К. — автор низки прозових творів («Князь Лаборець», «Пастор у полонинах» та ін.), біографічних нарисів про А. Коцака, О. Духновича та ін., наукових та публіцистичних праць з історії, етнографії, фольклористики. К. — активний збирач народної словесності на Закарпатті. 1866—1890 в галицьких та закарпатських часописах «Слово», «Листок», «Бесіда», «Житє і слово» та ін. опубліковано фольклорні записи К.: народні пісні, прозові твори, тексти загадок. Окремі фіксації пісенного матеріалу зберігаються у фонді Народного дому відділу рукописів Львівської національної наукової бібліотеки ім. В. Стефаника (Ф. 2. Од. зб. 88. П. 11). Їх у 1983 опублікувала О. Рудловчак у праці «Закарпатоукраїнські фольклористи і їх фольклорні записи 50—60 рр. минулого сторіччя в рукописних фондах Якова Головацького». Зібраний пісенний матеріал становлять: 1 колядка («Орав плужочок попод садочок»), 3 рекрутські («Вояце, вояце» та ін.), 1 пастуша («Ей пойду я в полонину овци зимовати»), кілька ліричних та жартівливих текстів («Дівча, дівча, Бог тя створив», «На Тячовском грунку вирубав калинку» та ін.), 1 пісня літературного походження («Шипош на коштурах»). Рекрутські твори включено до ІІІ т. зб. Я. Головацького «Народные песни Галицкой и Угорской Руси». Інші пісенні тексти не ввійшли до цього видання з невідомих причин, хоча загальновідомий факт тісної співпраці К. та Я. Головацького. Зразки народної прози опубліковано у журналах «Бесіда» (1892. № 12, 17—18, 19), «Житє і слово» (1894) та зб. М. Драгоманова «Малорусские народные предания и рассказы». Це 2 етіологічні легенди («Происхождение Карпатов», «Відки взялася жаба»), 2 біблійно-героїчні («Петр и колесарь», «Ісус Христос, святий Петро і жид»),

1 демонологічна («Фраїр на гусячих ногах») та 1 оповідання гумористичного змісту («Добра баба і чорт»). 12 загадок із відповідями подано у «Місяцеслові на 1877 рік»: про християнські атрибути і святих, атмосферні явища, природу та людину, соціальні реалії того часу (проценти, лихва). Значний фольклорний матеріал використав К. в етнографічних роботах: «Русини Лаборські в Угорщині» та «Свадебные обряды у Лаборских Русынов». У розвідці про лаборських русинів в Угорщині К. розмістив фрагменти народних пісень (гаївки «Гей на роваш, мамичко, на роваш», весільної пісні «Подеме, подеме, де дві свічки горять») та 1 різдвяне віншування («Святий вечур, добрий вечур»). Окрім того, автор висловив цікаві міркування про пісенну традицію русинів, особливості її побутування та взаємодію зі словацьким фольклором. У праці «Свадебные обряды у Лаборских Русынов» представлено 13 зразків весільної пісенності, які супроводжують окремі етапи обряду: вишивання весільної хоругви («Зийди, Господи, з неба»), вінкоплетини («Дай, мамочко, иголку, нитку, шовку»), як ідуть до шлюбу («Ідеме, ідеме до храму Божого»), як виводять молоду «на повалу» («Іде Марька, іде, горі драбинічков») та ін. Цю працю опубліковано у IV т. «Народных песен Галицкой и Угорской Руси» Я. Головацького.

Пр.: Из Угорских народных песен // Временник института Ставропигийского с месяцесловом на год 1872. Львов, 1871. С. 105—109; Загадки // Месяцеслов на 1877 год. Унгвар, 1876. С. 60—61; Відки взялася жаба // Житє і слово. Львів, 1894. Т. 1. Кн. 1. С. 147; Русини Лаборські в Угорщині // Науковый сборник, издаваемый литературным обществом Галицко-русской матицы. Во Львове, 1865. Вып. II. С. 103—111; Свадебные обряды у Лаборских Русинов // Там само. Вып. III. С. 138—161.

Літ.: *Микитась В. Л.* Анатолій Кралицький // Микитась В. Л. Галузка могутнього дерева: літературний нарис. Ужгород, 1971. С. 131—147; *Рудловчак О.* Збірник західноукраїнських народних пісень Якова Головацького і першоджерела вміщених у ньому закарпатоукраїнських пісенних текстів // Науковий збірник Музею української культури у Свиднику. Пряшів, 1980. № 9. Кн. 1. С. 83—133; *Падяк В.* Анатолій Кралицький — невідомий та забутий. Спроба бібліографічного опису // Падяк В., Ільченко Л. Анатолій Кралицький. Бібліографічний покажчик. Ужгород, 1994. 112 с.

М. Б. Качмар

КУМ(А) — людина, яка виконує обов'язки хрещеного батька (хрещеної матері), бере участь у духовному становленні дитини. Інститут кумівства в Україні своїм корінням сягає язичницьких часів, а з приходом християнства отримав великий моральний і правовий статус та прирівнювався до кровної спорідненості. Образ К. виступає передусім у хрестинній поезії. Величальні мотиви базуються на функціональній важливості цих персонажів у хрестинному дійстві. Присутності хрещених батьків на гостині сприяють вищі небесні сили: «Ой чи то так Бог дав, Чи Присвята Мати, Що такиї гарни куми Вже зайшли до хати». У хрестинних піснях породілля метафорично висловлює вдячність та шанобливе ставлення до К.: «Ой коли б я знала, коли б я видала, Хто у мене куманьочком буде. Посадила б я його у садочку у себе Пахучими та васильками»; куму — «чирвоною та рожинькою». Релікти міфологічного мислення заховані у величальному мотиві «кум (кума) освічує стіну». Щоби возвеличити ключових учасників обрядового дійства, художньо-поетична уява прирівнює їх до небесного світила, наділяючи К. властивостями сонця: «А де кума сидить, там ся стіна світить, А де кумик сидить, там ся ще май світить». Хрещені батьки фігурують і в хрестинних піснях із застільно-бесідними мотивами, які розкривають специфіку поведінки господарів та гостей на гостині з нагоди хрестин: «куми приносять дитину з церкви додому», «кума передає похресника матері»;

інші мотиви — «куми сваряться і миряться», «куми пропивають господарство впродовж тижня», «чоловік припиняє кумувати через бідність» та ін. Найбільша кількість зразків хрестинної поезії, пов'язаної з К., жартівливого характеру. Сюжетні колізії розгортаються навколо багатогранних стосунків К. (гумористично-еротичні мотиви). Інтимний зв'язок кума і куми неприпустимий з погляду традиційної народної моралі: він заборонявся Церквою і засуджувався суспільством. Проте еротичні вкраплення таких пісень викликали сміх присутніх на урочистому застіллі, де він набував ритуального характеру. Жартівливі пісні про К. містять такі мотиви: «кум бажає одружитися з куминою дочкою»; «кума просить попа «розвінчати» її з чоловіком або «розкумувати» з кумом»; «кум іде до куми»; «кум допомагає кумі в роботі»; «кум приходить до куми з подарунками»; «кум позичає серпа в куми»; «кум заводить куму в сад (виноград)»; «куми забувають про свій статус хресних батьків» та ін. — змалювання любовних стосунків із завуальованим еротизмом; «куми несуть курей до шинкарки» та ін. — розкриття морально-етичних пріоритетів українського соціуму. Чітке упередження до близьких стосунків між хрещеними батьками ілюструє хрестинна пісня з баладним прийомом — метаморфозою: перетворення кума та куми на рожу і калину; а також топонімічні легенди з мотивом появи певних топографічних об'єктів у місцях перелюбства кумів. Персонаж К. присутній у народному гуморі та сатирі: анекдотах («Допилися», «Скільки верстов до неба», «Буря була» — висміювання пияцтва), нескінченних розповідях («Здоров, кум!» та ін.); також у коломийках («Коли ми ся не побрали, то покумаймося», «Та ти будеш мені кума, дитині нанашка» тощо), приспівках до танцю («Ішов кум до куми» та ін.); дитячих забавлянках («Кум-кума, кум-кума!»); казках — соціально-побутових («Як бідняк був кумом у газди» (мотив «бідний перехитрив жадібного багача»)), про тварин («Лисичка-кума» (Лисичка тричі вигадує хрестини у Гука, щоб одурити Вовка і з'їсти їх спільний обід і полуденок), «Лисичка і журавель» (Журавель «віддячує» своїй кумі — Лисичці — за голодну гостину)); топонімічних та демонологічних легендах («Річка Кумина» — про появу річки у Катеринославській губ.: ідучи до церкви хрестити дитину, кум з кумою вчиняють перелюбство, і на місці гріха з'являється річка, в якій вони гинуть; «Смерть-кума» (чому так багато людей умирає) тощо)); прислів'ях та приказках («Кого люди за люди мають, з тим кумаються» та ін.).

Пр.: Українська народна сатира і гумор. К., 1940. С. 271—272; Легенди та перекази. К., 1985. С. 152—153; Соціально-побутова казка / [упоряд., передм., приміт. О. Бріциної]. К., 1987. С. 191—193; Прислів'я та приказки: Взаємини між людьми / [упоряд. М. М. Пазяк]. К., 1991. С. 29; Дитячі пісні та речитативи / [упоряд.: Г. В. Довженок, К. М. Луганська]. К., 1991. С. 296; Хрестинні пісні / [зібр. та упоряд. Г. Сокіл]. Львів, 2007. С. 74, 134, 145.

Літ.: *Гаврилюк Н. К.* Картографирование явлений духовной культуры (по материалам родильной обрядности украинцев). К., 1981. 279 с.; *Борисенко В. К.* Обряди життєвого циклу людини / В. К. Борисенко // Холмщина і Підляшшя : іст.-етногр. дослідж. К., 1997. С. 281—285; *Кабакова Г. И.* Крестные родители // Славянские древности: этнолингвистический словарь / [под. ред. Н. И. Толстого]. М., 1999. Т. 2. С. 660—663.

О. М. Бриняк

ЛЕПКИЙ Данило Хомич (псевд. і крипт.: Сава Сливич, Хомів, Священик, Д. Л. та ін.; 29. 12. 1858, с. Літиня, нині Дрогобицького р-ну Львівської обл. — 20. 03. 1912, м. Старий Самбір, нині Львівської обл.) — письменник, фольклорист, етнограф. 1884 закінчив Перемишльську духовну семінарію. Був священиком у різних селах Галичини, з 1900 — у Старому Самборі, де 1901 керував філією т-ва «Просвіта», організував кредитне т-во тощо. З 1900 — член Етнографічної комісії НТШ. Публікував твори та фольклорно-етнографічні матеріали в журналах «Зоря», «Дзвінок», газетах «Діло», «Батьківщина», календарях «Просвіти», альманаху «Ватра» та ін. Автор повістей з галицького життя: «Повінь» і «Чужа кривда не загріє» (обидві — 1894); автобіографічної повісті «Селянська дитина» (1900); оповідань для дітей. Видав матеріали до біографії В. Навроцького (1886). Л. записував фольклорно-етнографічний матеріал у селах Дрогобицького, Жовківського, Самбірського, Сокальського, Стрийського, Сколівського пов. (нині Львівської обл.), Городенківського пов. (сьогодні Івано-Франківська обл.), Сяноцького і Ярославського пов. (нині Польща). Календарно-обрядові цикли: Святий вечір, Щедрий вечір (молитва, яку промовляє жінка при малюванні хрестиків на сті-

нах — «На морі, на морі, на білім камені»). Дослідник зафіксував апокрифічну легенду про появу посівального обряду (мотив «чудо з пшеницею»). Описав проведення «запустів» (святкування в неділю перед Великим постом). Л. зібрав відомості про весняні обрядові дійства, виділивши такі періоди: передвесняні свята, Благовіщення, страсний тиждень, Великдень, святого Юра, Зелені свята або Русалчин Великдень. Описав вірування, пов'язані з дитиною; ритуали після народження; обряд хрещення; засоби догляду, перестороги від уречення. Похоронні звичаї та обряди: похорон дитини (також нехрещеної, мертвонародженої); неодруженої молоді; дорослих; «нечистого» мерця (вовкуна, звіздаря); вішальника. У коло збирацьких інтересів Л. ввійшли також способи дівочої ворожби; ворожба та забави на Андрія; народні забобони: уроки, перестрах. Дослідник зафіксував тексти замовлянь проти уречення, веснянок (зі звертанням до ластівки). Л. опублікував у «Зорі» народні уявлення про душу, світобудову, рай, пекло, велетів (перших людей на землі), рахманів (святих людей, які живуть під землею). Навів відомості про природні стихії у народному світогляді: повір'я про вітер, воду (джерела, криниці, море (уявлення про потойбіччя), ріки, озера, багна, хмари, дощ, сніг та росу), землю. Подав записи фольклорних творів: дитячу співанку «Не йди, не йди, дощику!»; казку про цілюще джерело під печерою 12 розбійників (мотив «дочка оживляє батька цілющою водою»); оповідання про вітер (мотив «вітер мстить людям за нешанобливе ставлення»). Легенди: про вітер (який шукає по світах свого молоду вродливу дружину, що колись давно втекла від нього); про дощ (міфологічний образ дощу — 2 легенди; про святих Іллю та Миколая, які володіють дощем, градом, снігом та хмарами); етіологічні легенди про росу; про землю (мотив «земля — месник покривджених»; етіологічна легенда про те, що гори, скелі виникли там, де плював чорт, а ліси, полонини, луки, гаї — де переходив ангел; про появу різновидів флори (квітів, осики, тополі, грибів («губів»)) та фауни (вовка, кертиці)). Дослідник намагався визначити символічне навантаження найпоширеніших ботанічних образів в українському фольклорі. Окрему статтю Л. присвятив орнітологічній тематиці: вірування українців про курей, зозулю, чайку, ластівку. Збирач подав легенди про птахів апокрифічного та етіологічного характеру. Дослідник зафіксував також етіологічні легенди різної тематики: як люди почали нюхати та курити тютюн; винайдення дзеркала чортом; про появу «адамового яблука» на шиї у мужчин та ін. Л. записав народні уявлення про демонологічних істот: хованця (богадомовика); русалок (мавок, русалок-дів, малюзин); Перелесника (Підлесника); Манію; Мару; Старість (рідну сестру Мари); Мана (Блуда); Обійника; упирів; чортів; відьом; вовкулаків; потопельників; небіщиків; а також про чорнокнижників. Подав легенду з мотивом «братовбивця став Блудом, спокутуючи свій гріх», топонімічну легенду про появу озера посеред Хлівчанського лісу (с. Тяглів Сокальського пов.) та низку демонологічних оповідань. Дослідник здійснив аналіз образів героя-лицаря (князя), розбійників та опришків на основі прозових жанрів — оповідання, легенди та казки; намагався з'ясувати національну специфіку українських казок. Оповідання: про надприродні можливості героя (мотив «знахарка наділяє прийомного сина силою уникати куль»); про здатність розбійників присипляти жертв за допомогою свічки, зробленої з людського лою (пограбування весілля у такий спосіб); про знайдення чудотворного зілля, яке здатне відкривати всі замки. Записав легенду про Довбуша з мотивом «Довбуша вбивають пострілом пшеницею, яку на 7 литіях 7 разів поблагословив священик, оскільки звичайні кулі його не беруть» (в с. Уричі Сколівського р-ну). Збирач зазначив, що у Дрогобицькому р-ні побутували легенди про Матвія та Івана Чорного, Юрка Гринду, Івана Поповича та ін. Казки: мотив «герой хитрістю перемагає змія»; «князь за допомогою поради баби-ворожки дістається на «той» світ, щоб побачити свою померлу жінку»; «князь-лицар одружується з дівчиною-сиротою, яку топить свекруха»; метаморфоза дівчини у русалку, хлопчика-брата — у барана; «Іван-наймолодший син за допомогою трьох чарівних коней стає царем і перемагає всіх ворогів». Ряд етнографічних статей Л. переклав чеською мовою Ф. Ржегорж. Стаття «Земля в людовій вірі» у «Зорі» містить примітку Л. у заголовку: «Вп. Фр. Ржегоржови про незабудь».

Пр.: Народні повірки про вітер // Зоря. 1882. № 23. С. 369—370; Весняні звичаї, обряди та вірування на Русі // Зоря. 1883. № 12. С. 199—201; № 13. С. 214—216; № 14. С. 232—234; Людові вірування про птахи //

Зоря. 1885. № 9. С. 107—108; № 10. С. 117—119; № 11. С. 129—130; З народних повірок. Дещо про вовкулаків // Зоря. № 20. С. 239—240; Чорт. Після понятій і віровання люду // Зоря. 1887. № 3. С. 43—45; Обряд хрещення малих дітей на Русі та деякі вірування і забобони людові // Зоря. 1887. № 18. С. 297—298; Лицарі та розбійники в деяких людових казках та віруваннях // Зоря. 1887. № 19. С. 314—316; № 20. С. 330—332; Вода в людовій вірі // Зоря. 1888. № 8. С. 140—143; № 9. С. 159—160; Земля в людовій вірі // Зоря. 1895. № 1. С. 12—13; № 2. С. 33—34; № 3. С. 53—54.

Літ.: Данило Лепкий // Діло. 1912. 21 березня; *Кирчів Р. Ф.* Етнографічне дослідження Бойківщини. К., 1978. С. 57—65; *Якимович Б. З.* Лепкий Данило Хомич // Українська літературна енциклопедія. К., 1995. Т. 3. С. 163.

О. М. Бриняк

МАВКА (Нявка, Бісиця) — персонаж української демонології, який походить з душ померлих, здебільшого — нехрещених дітей. Тісно споріднений з русалкою. Деякі джерела подають відомості про появу М. з відроджених душ людей, що померли на Русальному тижні; дітей, проклятих матерями або викрадених нечистою силою. Гіпотези генези назви: 1) від давньослов'янського «навь», що означало «покійник»; 2) похідне від «мав, мав» — характерних вигуків, які народна уява приписувала цим персонажам; 3) від кореня «мал» у словах «маўка», «малка», що означає «малий», тобто дитина. У фольклорі з різних місцевостей зовнішній вигляд М., їх родова приналежність істотно відрізнялися. У творах з Гуцульщини, переважно, їх зображено як молодих дівчат, у яких ззаду видно нутрощі: «Нявки вігльидают з переду йик дівка, а з заду отверте тіло и видко, шо висьи з неї калюхи» (Гуцульщина. Т. 5. С. 201). У такій іпостасі М. схожа із лісовою

панною, яка «виглядає з переду зовсім як молода панна, дуже хорошої вроди, але з заду тягнуться за нею кишки» (Франко. С. 212). В. Гнатюк так описує М.: «Мавки бувають високого росту, лице мають округле, а довгі коси спускають на плечі і затикають цвітами. Одяг їх тонкий, прозорий, спадає недбало по всім тілі. Їх бистрих блискучих очей не гріє людська душа, а нутро їх отворене» (Гнатюк. Нарис. с. 126—127). На Гуцульщині також існують уявлення, за якими М. — демонологічні створіння, що поєднують у собі зовнішні риси жінки та дитини: «Нявки-мавки се такі бісиці, шо з переду йик чельидина, а з заду видко їх утробу; ноги у них йик у дитини, а голова жіноча» (Гуцульщина. Т. 5. С. 200). Подекуди ці персонажі змальовано як дуже красивих русявих дітей. М. можуть бути й чоловіки: «Нявки — се чудово гарні хлопці й дівчата» (Гуцульщина) (Онищук. С. 56); «Маўки — деўкі такі ўсе ў бєлом, лохматиє глаза светятся... И мушчина мог русалкой стать. Маўпун звали» (Полісся) (Виноградова. С. 364). Нерідко М. ототожнюється з русалкою, є, мовби, її окремим видом: «Маўки — то русалкі, красіви, вінок на головє, по житі бродют» (Там само, С. 150). Місця перебування: жито, поля, «над водами», ліси, полонини, гірські печери. Мотиви: М. вночі гойдаються на гіллях дерев, сміються та гомонять; заманюють хлопців та дівчат у ліс й залоскочують їх; крадуть у людей льон, прядуть; забавляються у житі, бігають по збіжжі, заливаються сміхом або плачуть; дуже швидко танцюють на лісовій галявині, а чорт їм грає на «козі»; заводять парубка-музику на полонину і змушують грати; М., що мають вигляд малих дітей у білому вбранні, переслідують людей і випрохують, щоб їх охрестили; опівночі плачуть і просять крижми; М. виходить заміж за парубка, а згодом тікає від нього; М. душить, лоскоче жінку, яка прийшла в поле працювати; з'являється у вигляді птаха і «просить хресту». Простежується суперечливість вірувань у зв'язку з їх відношенням до людей: в одних варіантах вони вночі «ізсисают людий»; співом, красою заманюють в ліс, у безвість, залоскочуть до смерті; шкодять у господарстві; в інших — не чинять нікому зла, а лише залицяються до хлопців й затягують їх у танець; люблять музику, водять хороводи, засівають полонини травами; допомагають вівчарям доглядати за худобою, охороняють її від диких звірів. За народними

увленнями, небезпечну активність М. проявляли у період Зелених свят. У четвер на Русальному тижні (Мавський/Нявський/Русальний великдень) люди не виходили у поля та ліси, не працювали, а святкували «аби нявки, йик справйиют весільи не взьили кого з собов, не заманили співом» (Гуцульщина. Т. 5. С. 201). Подекуди навпаки у цей день дівчата йшли «на жита» й залишали там спеціально випечений для М. хліб — «щоб жито родило» (Воропай. Т. 2. С. 161). Вірили, що М. влаштовували ігрища у перший день Петрівки («розигри»). Оберіг від М. — часник, цибуля, полин, «оделен-зілля». В демонологічних оповіданнях за ними полює Чугайстер (мотиви: Чугайстер полює і ловить М.; Чугайстер роздирає і їсть М). М. — персонаж літературних творів: «Лісова пісня» Лесі Українки, «Гуцульська легенда» О. Романчука, «Тіні забутих предків» М. Коцюбинського тощо. Схожі міфологічні персонажі поширені й у культурі інших народів: у поляків — mauka, miavka, navka (опікується урожаєм); у болгар — птах навяк (п'є людську кров); у сербів — navje (демонічні істоти, що ссуть кров нехрещених немовлят та молоко у породіль) тощо.

Пр.: *Франко І.* Людові вірування на Підгір'ю // Етнографічний збірник. Львів, 1898. Т. 5. С. 212; *Шухевич В.* Гуцульщина. Львів, 1908. С. 198—201; *Онищук А.* Матеріяли до гуцульскої демонольогії // Матеріали до українсько-руської етнології. Львів, 1909. Т. 11, Ч. 2. С. 56—59; Знадоби до української демонології / Зібр. В. Гнатюк. Т. 2. Вип. 1 // Етнографічний збірник. Львів, 1912. С. 191, 194.

Літ.: *Воропай О.* Звичаї нашого народу. Мюнхен. 1958. Т. 2. С. 161; *Гнатюк В.* Останки передхристиянського релігійного світогляду наших предків // Українці: народні вірування, повір'я, демонологія. К., 1992. С. 82; *Давидюк В.* Українська міфологічна легенда. Львів, 1992. С. 98—109; *Гнатюк* В. Нарис української міфології. Львів, 2000. С. 126—129; *Виноградова Л.* Народная демонология и мифо-ритуальная традиция славян. М., 2000, С. 79, 141—220, 363—394; *Хобзей Н.* Гуцульська міфологія: етнолінгвістичний словник. Львів, 2002. С. 136—141; *Виноградова Л.* Мавка, нявка // Славянские древности. 2004. Т. 3. С. 165—166.

Г. Б. Кравцова

МАЛАНКА (Меланка) — а) християнське свято Меланії (13 січня); б) народнообрядовий комплекс із театралізованим дійством у ніч з Меланії на Василія (14 січня); в) маскований персонаж, головна дійова особа цього дійства; г) весь гурт маскованих учасників; д) пісенний образ. Більшість дослідників (І. Верхратський, І. Галько, Б. Яцимирський, О. Курочкін та ін.) дотримуються міфологічного трактування витоків образу М. та мотивів з її участю як алегорії Весни із символічним її звільненням із зимового полону. Водночас М. — «складний контамінований фольклорний образ», який, очевидно, постав як «обрядове заміщення в народній свідомості язичницької богині слов'ян — Макоші» (Курочкін). Як маскований персонаж — юнак у жіночій ролі, одягнений зазвичай як наречена (з віночком, у білому платті тощо) або як одружена жінка (в хустці чи намітці, народному строї). Надмірно підкреслена жіноча «врода» (натерті буряком рум'янці, червоні уста та ін.) або неприховані чоловічі ознаки («сорочка парубоча»), незґрабні смішні рухи (М. ведуть попід руки «козаки» або «офіцери», чи її супроводжує «наречений Василько») посилюють жартівливо-пародійний ефект маски. У піснях Маланка зображена переважно дівчиною на виданні, «своєю» серед маланкарів («наша М.»). Має «русу косу», «фартух тонесенький», «срібний перстенець». Пісня вихваляє «красу» і «чесноти» М., які зазвичай сприймаються з іронічним відтінком. Розповідає про її пригоди біля Дністра («М.-подністрянка»), в полі, в хаті, пов'язані з виконанням різних робіт чи з розвагами. Подекуди зображена ледачою жінкою на противагу працьовитому Василю: «Василь робить і вночі, а Маланка на печі». Притамані суперечливість зображення, поєднання сакрального і профанного. З одного боку, — гарна, шанована, з іншого — пародійна, невдаха: «чесна, красна», «чорноброва» — «сорочка з міха, припинки з липинки, дівка з горіха», «неробоча, на ній сорочка парубоча». Суперечливість образу завжди дотримана в тексті та ігровому контексті. У тексті — «господиня», «вміє робити», «як пошити, так помити», тоді як в театральній грі — недоладна, смішна, напр., порається біля печі і «ненароком» звалює горщики з лави;

«білить» замість причіпка лаву і т. д. Найпоширеніші пісенні мотиви: а) «М.-пряля надає перевагу милому над рідними»; б) «М.-подністрянка біля води замочила фартух, який просить вітра висушити» («Наша М. в Дністрі була, дністровую воду пила»); в) «випасаючи качурів (качура, качку), заблукала М. зустрічає в полі Василя-орача» («Красная Маланка качура пасла»); г) «Сіє василькок, щоб виростити його та уквітчати себе до церкви» («Ой чиньчику-васильчику»); д) «недбайлива господиня»; е) «заручена»; є) «у ворожки» тощо. Їх первісний зміст сильно затінений пізнішими наверствуваннями. До найдавніших мотивів належить — «М.-пряля», оскільки ткацтво і прядіння характеризують культ Мокоші (Курочкін). За образом М.-подністрянки (мотив б) імовірно захований культ «білої корови як символу родючості», а мотив пиття дністрової води — залишок давнього ритуалу напування худоби (Верхратський). Образ качки (мотив в) уособлює комплекс космогонічних уявлень, випасання качки «співвідноситься з нічним часом, а також зі світом померлих» (Курочкін); «рубання качки» — відгомін «поганського обряду» із жертвоприношенням цієї птиці задля родючості (Верхратський). Більш зрозумілими сьогодні є передшлюбні та шлюбні значення образу: прядіння та вибілювання — заняття нареченої (Потебня); надання переваги милому над родичами — мотив весільних пісень; «замочений фартух» — натяк на втрату цноти героїні; качур, якого пасе М., прикрашений «затичкою за головою» — весільним букетом на шапці молодого та ін. Легко прочитується в піснях і розважальна сутність М. як карнавального рядженого: «Наша М. обманниця: на споді штани, зверху спідниця», «Наша М. ніц не варта: пару калачів, горілки кварта».

Пр.: *Головацкий Я.* Народные песни Галицкой и Угорской Руси. Ч. 3. От. 2. М., 1878. С. 144—146; Народныи звычаи и обряды з околиц над Збручем, описаны Игнатием Гальком. Ч. 2. Львів, 1862. С. 16—17; *Шухевич В.* Гуцульщина. Т. 4. 1904. С. 196—199; Колядки та щедрівки. Зимова обрядова поезія трудового року. К., 1965. С. 576—597.

Літ.: *Верхратський І.* Про Маланку // Правда. 1876. С. 69—72; *Kolberg O.* Pokucie. T. 1. Kraków, 1882. S. 121—129; *Яцимирский Б.* «Маланка» как вид святочного обрядового ряжения // Этнографическое обозрение. 1914. № 1—2. С. 46—52; *Курочкін О.* Українські новорічні обряди: «Коза» і «Маланка» (з історії народних масок). Опішне, 1995. С. 95—376; *Харчишин О.* Маланкові пісні українців північної Молдови: поетичний аспект (переосмислення мотивів) // Народознавчі зошити. 2014. № 3. С. 514—528.

О. М. Харчишин

«МАТЕРІАЛИ ДО ГУЦУЛЬСЬКОЇ ДЕМОНОЛОГІЇ» — народні вірування, які записав А. Онищук у с. Зелениці Надвірнянського пов. у 1907—1908, опубліковані в XI т. «Матеріалів до української етнології» (1909). У передмові О. вказав, що збірка містить пережитки давніх вірувань, заснованих на персоніфікації явищ та об'єктів природи. «Матеріали...» складаються із 4 частин. До частини І — «Віруваня привязані до вселенної і її прояв» — входять 3 етіологічні легенди про появу гір; 6 топонімічних легенд; уявлення про демонологічних істот, які населяють гори (Нявки, «Пастушки до звіри», Чугайстир, Пламети, Блуд) чи збираються там (Опирі, Відьми, Осинавці); відомості про гідрологічні особливості місцевості; вірування про потопельників; обряди від посухи, пов'язані з ріками та криницями; повір'я про озера і відьомські купання на Івана; про Ману, яка може «задурити» в озеро людину, і та втопиться; народні оповідання про незвичайне утоплення худоби в озерах; персоніфікація землі («Земля сьвита, земля мама»; «Камінє, шо в землі — «росте»); вірування про «нечисті» місця, де перебуває Чорт; уявлення про сонце і місяць як про праве і ліве лице Боже; молитва при сході сонця: «Слава тобі Господи за личенько твоє господне, шось сі показало праведне; слава тобі просьвіщеноє»; затемнення сонця — «спивання» його Відьмами і Опирями; легенда про відображення на місяці братовбивства (кара за роботу на Михайла); «спивання» місяця відьмами; приповідки при новому і повному місяці; метеорологічні прикмети, пов'язані з місяцем; уявлення про зорі як про «божі вівці»; вірування про зв'язок життя людини з відповідною зіркою; загадка про небо, зорі і місяць: «Поле незмірене, стадо незлічене, а до того є на штири

Матеріяли до гуцульської демонольогії.

ЧАСТЬ І.

Віруваня привязані до вселенної і її проявів.

неґіли пастирь»; персоніфікація вітру в народних оповіданнях (вітер — чоловік, вітер — злий дух («вихкір»)) — 4 тексти; оповідання, в яких випадки «поривання» людей вітром приписують чортові — 3 твори; рудименти давнього культу шанування вітру і вогню у святкуванні дня св. Курика (дня св. Володимира) — в цей час заборонено працювати коло сіна (2 оповідання про покарання за порушення заборони); уявлення про св. Іллю, який керує громами (функції язичницького Перуна), стріляючи чортів; 4 апокрифічні легенди про св. Іллю; примовляння під час блискавки і грому; громові свята Ілії і Гавріїла; вірування про веселку. Частина II — «Віруваня привязані до звіринного світа»: уявлення про фауну; етіологічні легенди про походження і властивості корови, коня, собаки, ведмедя, вовка, ластівки, зозулі, кані, гадини, жаби; прикмети, пов'язані з тваринами; птахи-провісники смерті (ворон, зозуля, сова, півень); вірування про те, що худоба розмовляє на Новий рік, звірі — на Юрія; легенда про Самосія (напівлюдину-напівзвіра), 2 оповідання про народження такої істоти. Частина III — «Віруваня привязані до ростинного світа»: прикмети; оповідання про невидимого чоловіка і сокиру в лісі; етіологічна легенда про походження явора; уявлення про вільху, бузину як про чортові рослини; повір'я про цвіт папороті, оповідання з темою вартування на її розквіт; вірування про «цвіт щастя» — зело, об яке ламається коса і яке надає чарівну силу: здійснюватимуться бажання; якщо рослину запустити в долоню, то людину не братимуть кулі, відкриватимуться усі замки; уявлення про «громовицю» — дерево, в яке вдарив грім; етіологічна легенда про «єву» («іву», «івину») — деревина вважається проклятою, бо кілками з неї прибили Ісуса на хрест. Частина IV — «Світ Духів» — складається з двох розділів. Розділ I містить вірування і оповідання про душу, мерців, «повісильників», потопельників; II — про Нявок, Чугайстра, Лісовиків, Чорта («Осинавца») (етіологічні легенди про появу Чорта і створення Богом землі, людей, раю, Чортом — гір і каміння; апокрифічний елемент — вигнання Адама і Єви з раю; молитви проти чорта; проти «лихого», які промовлялися, якщо доводилося ночувати у пущі чи лісі), Пламети (демонологічні істоти, які здатні перетворюватися на людину, звірів, неживі предмети), Блуда; повір'я і оповідання про закопані гроші (ґаздою цих грошей є злий дух). Частина V — «Непрості або Землені боги»: уявлення і оповідання про людей із надприродними здібностями (Опирів, Знахарів або Чарівників, Чорнокнижників, Градівників, Ворожбитів і Віжлунів, Відьом або Чириґільниць, Вовкуна, Баїлників і Баіль (тексти замовлянь при укусі змії, кровотечі, уреченні, епілепсії), Песиголовів). Етнографічні розвідки А. Онищука про Гуцульщину В. Гнатюк ставив на третє місце після досліджень В. Шухевича та Р. Кайндля.

Пр.: Онищук А. Матеріали до гуцульської демонології // Матеріали до української етнології. Львів, 1909. Т. 11. Ч. 2. 139 с.

Літ.: *Щербак І.* Прометеї українського духа: національна ідея з погляду культури // Берегиня. 2001. № 1. С. 75—87.

О. М. Бриняк

«МАТЕРІАЛИ ДО УКРАЇНСЬКО-РУСЬКОЇ ЕТНОЛОГІЇ» — серійне видання Етнографічної комісії Наукового товариства ім. Шевченка. Виходило з 1899 у Львові з ініціативи Ф. Вовка. Від 1909 — під назвою «Матеріали до української етнології», з 1929 — «Матеріали до етнології і антропології». Періодичність — один, іноді два томи щорічно, в часі Першої світової війни і після неї — неперіодично. Останні томи спарені — 19—20 та 21—22 — вийшли у 1919 та 1929. Усього надруковано 20 книг. Редактори — Ф. Вовк (томи 1, 3, 6, 10, 11), В. Гнатюк (томи 12, 15, 18, 19—20), Ф. Колесса (томи 13, 21—22), С. Людкевич (т. 16). Деякі томи складались з двох частин, представляли окремо матеріальну та духовну культуру (т. 10, 11). У вступній статті до першого тому — «Дещо про теперішній стан і завдання етнології» — Ф. Вовк звернув увагу на проблеми теорії народознавчої науки та вказав, що згідно із задумом етнологічного видання, друк фольклорних матеріалів має обмежуватися переказами та обрядовими піснями. З часу редакторської діяльності В. Гнатюка більше уваги приділялось усній народній творчості українців. Загалом, збірники включають етнографічні й фольклорні матеріали та дослідження з усієї України. У виданні опубліковано чотири книги фундаментальної історико-етнографічної монографії В. Шухевича — «Гуцульщина» (1899, т. 2; 1901, т. 4; 1902, т. 5; 1904, т. 7); працю Марка Грушевського — «Дитина у звичаях та віруваннях українського народа. Матеріяли з полудневої Київ-

Société scientifique de Chevtchenko à Léopol.
MATÉRIAUX
pour l'ethnologie ukraino-ruthène
publié par la Commission ethnographique
sous la rédaction
de Th. Volkov.
Tome premier.

НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО ІМ. ШЕВЧЕНКА У ЛЬВОВІ.

МАТЕРИЯЛИ
до
УКРАЇНСЬКО-РУСЬКОЇ ЕТНОЛЬОҐІЇ
ВИДАННЄ ЕТНОГРАФИЧНОЇ КОММІСІЇ
за редакцією
ХВ. ВОВКА.

Том I.

Львів — Léopol

1899.

щини» (1906, т. 8; 1907, т. 9). Окремі випуски повністю присвячені фольклору: збірник В. Гнатюка «Гаївки» (1909, т. 12); Ф. Колесси — «Мелодії українських народних дум» (1910, т. 13; 1913, т. 14); «Мелодії українських народних пісень з Поділля і Холмщини», зібрані Л. Плосайкевичем і Я. Сенчиком (1916, т. 16). Весільні обрядові пісні з різних місцевостей уміщені в записах весіль, зокрема О. Гриші — «Весілля у Гадяцькому повіті у Полтавщині» (1899, т. 1); «Сороміцькі весільні пісні, записані М. О. Максимовичем» (1899, т. 1); 250 обрядових пісень подано у матеріалах П. Литвинової-Бартош — «Весільні обряди і звичаї у с. Землянці, в Чернігівщині» (1900, т. 3). Друга частина 10 тому (1908) включає фіксації В. Гнатюка — «Бойківське весілє в Мшанци», «Весілє в Керестурі»; Ю. Кміта — «Бойківське весілє в Гвіздци»; В. Левинського — «Бойківське весілє в Доброгостові»; З. Кузелі — «Бойківське весілє в Лавочнім». Т.т. 19—20 (1919) містять записи 10 весіль, 8 з яких із супровідними піснями. Серед них — записи П. Коломийченка, П. Тарасевського, О. Голубовичевої та ін. Опубліковано похоронні звичаї та голосіння І. Волошинського з Далешева (1919, т.т. 19—20). Окремі календарно-обрядові твори включені як ілюстративний матеріал у розвідки: М. Дикарєва «Народний календар Валуйського повіту (Борисівської волости) у Вороніжчині» (1905, т. 6) — колядки, щедрівки, веснянки, купальські пісні; В. Доманицького — «Народній календар у Ровенськім повіті Волинської губерні» (1912, т. 15) — веснянки, купальські, обжинкові пісні, колядки. Дитячий фольклор наведено в розвідці А. Онищука — «З народного життя гуцулів» (1912, т. 15). Опубліковано «Матеріали до гуцульської демонології» цього ж збирача (1909, т. 11). Для більшості матеріалів характерна точність описів, наявність паспортизації. Друкувались й окремі статті В. Гнатюка («Пісня про покритку, що втопила дитину» (1919, т.т. 19—20)). Остання книга «Матеріалів до етнології й антропології» — збірник праць, присвячений пам'яті В. Гнатюка (1929, т.т. 21—22). Уміщено розвідки: В. Петрова «Українські варіанти легенди про неплідну матір та ненароджені діти», І. Єрофеєва — «Панівська легенда про Г. Сковороду», М. Возняка — «Волинський співаник Степана Білецького», І. Панькевича — «Великодні ігри та пісні Закарпаття», Н. Заглади — «Коза» та ін. В окремих томах розташували інформативно-наукові статті, серед них — про конгрес фольклористів у Парижі (1900, т. 3), про нові видання, програми та методичні питальники, поради для збирачів.

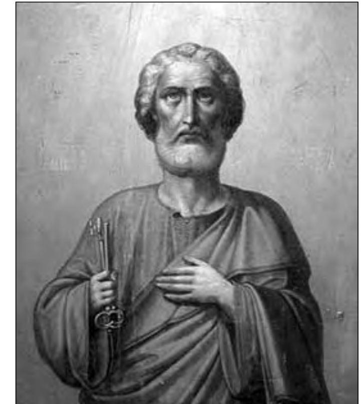
Пр.: Матеріали до українсько-руської етнології. Львів, 1899—1908. Т. I—X; Матеріали до української етнології. Львів, 1909—1919. Т. XI—XX; Матеріали до етнології й антропології. Львів, 1929. Т. XXI—XXII.

Літ.: *Кирчів Р.* Матеріали до українсько-руської етнології // Українська фольклористика. Словник-довідник. Тернопіль, 2008. С. 241—242.; *Сапеляк О.* Етнографічні студії в Науковому товаристві ім. Шевченка (1898—1939 рр.). Львів, 2000. С. 124—146; *Сокіл Г.* Українська фольклористика в Галичині кінця XIX — першої третини XX століття: історико-теоретичний дискурс. Львів, 2011. С. 147—218; *Юркевич О.* Матеріали до українсько-руської етнології // Енциклопедія Львова. Львів, 2012. Т. 4. С. 557; *Юркевич О. Т.* Матеріали до українсько-руської етнології. Систематичний анотований покажчик змісту. Львів, 1992. 49 с.

О. М. Голубець

ПЕТРО, апостол — фольклорний персонаж, поширений у легендах, переказах, казках, колядках. Прототипом є апостол Петро (Симон) (помер близько 67, м. Рим), один з дванадцятьох учнів Ісуса Христа, перший єпископ Риму. Походив із Віфсаїди, проживав у Капернаумі, де займався рибальством до свого покликання в апостоли (Мр. 8:14; Лк 4:38). Проповідував християнську науку в Ізраїлі, Палестині, Антіохії, Римі. Фольклорний образ апостола Петра значно відрізняється від біблійного та апокрифічного. Він значною мірою десакралізований, з елементами гумору. У легендах П. часто змальовано старцем, волоцюгою, жебраком: «Одного разу ходили Христос із Петром по землі так убогі (худобні), як жебраки». Портрет апостола зображено за допомогою окремих штрихів, зазвичай елементів одягу чи побутових речей: «Накинув Петро на себе хламиду тай пішов»; «Взяли святі Петро і Павло на себе серм'яги, взяли по куску хліба, кия в руки та й пішли». Набагато ширше представ-

лено риси характеру та поведінку П.: цікавість; («Петро був чоловік цікавий, усьо го кортіло»), милосердя та переживання за людей («А святий Петро був дуже милосердний» і почав Ісуса просити, що жінки були старші за чоловіків); впертість та непослух (відпустив Ісус Петра до криниці напитися, «бо зна, що Питрові, хоч кажи, хоч ні, то все одно ни послуха»); Притаманні Петрові й людські вчинки: «...дали му порцію того трунку, посмакувало му і напився...»; Петро був голодний, «зайшов коло тих, що колачі продавали, та собі їден малий украв»; побачивши негарну стару панну, «скривився святий Петро...». В сюжетах легенд П. — незмінний супутник Ісуса Христа. Він: 1) роздає з Богом людям долю («Господь і Петро дають щастя»); 2) бере участь у випробуванні людей (краде у господині шмаття з тину і слухає, чи буде лаяти; просить напитися у бідняка і багача, підвести волами чи впустити до хати на нічліг). 3) П. виступає захисником бідняків та скривджених, часто суперечачи Господній волі: як почув Петро, що Христос дозволив вовкам з'їсти корову бідної вдови, чкурнув у село й помазав її дьогтем; «жаль Петрові стало бідного чоловіка, якому й ті воли зникнуть», допоміг апостол чоловікові, щоб йому нива добре вродила; урятував хлібний колос. У легенді «Звідки узявся огонь у кремені» апостола наділено рисами Прометея: чорти придумали вогонь, а Петро поставив палицю на вогонь і почав утікати, щоб занести його людям. У казках він обдаровує героя чарівним предметом чи вимінює незвичайний атрибут у нього (чарівна дудочка, яка змушує всіх танцювати, незвичайні дощечка та різочка); часто виступає порадником у важких життєвих ситуаціях (радить Тром-синові не йти служити до рудого господаря). Подібною функцією наділено Христового учня в народних переказах: Петро втішає засмученого Довбуша і наділяє народного месника незвичайною силою. 4) П. часто виявляє непослух перед Богом, за що Господь згодом карає непокірного учня («Спас, святий Петро і підкова»), сперечається з Христом. Надзвичайно популярний сюжет легенди про те, як п'яна жінка (волоцюги у корчмі) тричі б'є апостола Петра. Мотивувальні елементи такого епізоду різні: Господь намагається провчити свого учня за те, що попросив головування у сім'ї для жінок, відмовився йти на ночівлю до бідного, переконав своїх супутників завітати до корчми; тричі відрікся Христа. Мотив суперечки про небо та землю продуктивний в народних колядках про купання Христа з апостолом Петром в Дунаї: «Ой Петре, Петре, суперечнику/ Суперечаїш, шо й сам не знаїш». Окрім того, в колядкових текстах

апостол Петро відмикає залізними ключами пекельні двері та відпускає святі душі, намагається визволити матір з пекла, зустрічає святе Різдво, бере участь в сільськогосподарських роботах. 5) В окремих прозових зразках П. за дозволом Бога наділено Його функціями: апостол один день виконує Господні обов'язки (мусить встигати до кожного, хто закликає Бога), займається створенням окремих об'єктів — литвинів, козаків та солдатів, москалів. Він безпосередньо причетний до появи перших бджіл (із Петрових нутрощів), грибів. Окремі твори наділяють апостола П. рисами трікстера, антипода культурного героя, який намагається повторити, скопіювати його вчинки: Петро спалює все жито, прагнучи обмолотити його вогнем, як це робив Христос.

Пр.: Галицько-руські народні легенди. Т. 1 / [зібрав В. Гнатюк] // Етнографічний збірник. Львів, 1902. Т. 12. XI. 215 с.; Етнографічні матеріали з Угорської Русі. Т. 1 / [зібрав В. Гнатюк] // Етнографічний збірник. Львів, 1897. Т. 3. 236 с.; Колядки та щедрівки. Т. 1 / [зібрав В. Гнатюк] // Етнографічний збірник. Львів, 1914. Т. 14. 269 с.; Малорусские народные предания и рассказы / [свод М. Драгоманова]. К., 1876. 434 с.; Труды. Т. 1. Спб., 1872. 466 с.; Т. 2. 1878. 688 с.

Літ.: *Сумцов Н. Ф.* Очерки истории южно-русских апокрифических сказаний и песен. К., 1888. 161 с.; *Грушевський М.* Історія української літератури: в 6 т. 9 кн. К., 1994. Т. 4. Кн. 2. 318 с.; *Сокіл В.* Народні легенди та перекази українців Карпат. К., 1995. 157 с.; *Зайченко О. С.* Українська народна апокрифічна легенда: проблема розвитку і побутування : авторф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.07 «Фольклористика». К., 2004. 36 с.; *Артюх А.* Святий Петро — реконструкції міфологічної структури образу // Електронний ресурс. Режим доступу: http://www.etnolog.org.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=105; *Белова О. В.* Петр и Павел // Славянские древности. М., 2009. Т. 4. С. 22—24.

М. Б. Качмар

ПЛІСЕЦЬКИЙ Марко Мойсейович (14.01.1909, м. Чернігів — 02.04.1990, м. Київ) — український літературознавець, фольклорист. 1924 закінчив Чернігівську семирічну школу, 1927 — промтехшколу, 1929—1932 — навчався в технікумі промкооперації; 1934—1937 — в аспірантурі Київського державного ун-ту (учень академіка О. Білецького). Кандидат філологічних наук (1940), доктор історичних наук (1962), професор (1965). Працював журналістом (1935—1949), викладачем у Київському педагогічному ін-ті, старшим науковим співробітником ІМФЕ (1944—1949). З 1949—1963 — доцент кафедри російської літератури Ужгородського ун-ту, 1964—1966 — професор у Ніжинській вищій школі. Наукові праці писав російською та українською мовами. Упорядник збірників історичних пісень та дум, козацьких пісень: «Думи та історичні пісні» (1941), «Народна лірика» (1941), «Українські думи та історичні пісні» (1944). Автор розділу «Український фольклор» у «Нарисі історії української літератури» (1945). Досліджував питання фольклоризму творчості Т. Шевченка («Ритміка поезії Т. Г. Шевченка», 1938), П. Тичини («Фольклорна течія у творчості П. Г. Тичини», 1946), фольклористичну діяльність Ф. Колесси («Фольклористичні праці Філарета Колесси», 1947), особливості трудових пісень («Трудова пісня», 1947). Низку статей присвятив українським народним думам: вивченню сюжетів, образів, умов виникнення, міжжанрових та міжетнічних взаємозв'язків («Генезис та ідейність думи про Самійла Кішку» (1960), «Про походження думи «Івась Коновченко» (1961), «Илья Муромец былин и Ганджа Андыбер дум» (1961), «Згадка про калмиків в українській народній думі» (1983). Посмертне видання думознавчих студій П. — «Українські народні думи: сюжети і образи» (1994) — презентує аналіз основних сюжетів, розробку питань генези, побутування та поетики дум. У дослідженні «Историзм русских былин» (1962) з'ясував питання розвитку та особливостей билинного епосу. Подав критичний огляд видань та досліджень билин, окреслив поняття історизму усної словесності. Простежив сюжетну стійкість, персонажну систему та стильові особливості билин, вказавши на їх генетичний зв'язок із обрядовою поезією українців (колядками, весільними піснями). У монографії «Взаимосвязи русского и украинского героического эпоса» (1963) П. здійснив порівняльне дослідження української та російської фольклорних традицій, з'ясувавши зв'язок билин з календарно-обрядовою поезією українців, народними баладами, легендами і переказами про події епохи Київської Русі, а також думами. Акцент зробив на російсько-українській єдності в процесі розвитку героїчного епосу. Окреслив історичну підоснову епосу про Чурила та билинного сюжету про Дюка з Малого Нижнього Галича. Розкрив генезу та зміст думи «Про похід запорожців на Кавказ». Питання поетики усної народної творчості П. розкрив у статтях — «Порівняння в слов'янському фольклорі, його форма і функції» (1971) та «Положительно-отрицательное сопоставление, отрицательное сравнение и параллелизм в славянском фольклоре» (1972), з'ясувавши особливості різних видів порівнянь, підкресливши їх значення для опису зовнішності позитивних героїв у ліричних піснях, при контрастних протиставленнях портретів позитивних і негативних героїв у сатиричних, гіперболізації сили персонажів у думах та історичних піснях. Акцентував на архаїчному характері цього художнього засобу. Результатом польових досліджень, які П. провів 1942—1943 в Давлеканівському і Аургазинському р-нах Башкирії, стала праця — «Фольклор українських поселенців Башкирії» (написана у 1943, опублікована у 2011), де вміщено 327 текстів українських пісень та прози (історичних — 26, побутової лірики і лірики кохання — 90, гумористичних пісень — 65, прозового фольклору — 35; решта — обрядовий фольклор, дитячі пісні, ігри, частушки та ін). До більшості творів додав аналіз тематики та особливостей виконання.

Пр.: Трудова пісня // Мистецтво. Фольклор. Етнографія. Наукові записки. К., 1947. Т. I—II. С. 183—205; Историзм русских былин. М., 1962. 240 с.; Взаимосвязи русского и украинского героического эпоса. М., 1963. 447 с; Порівняння в слов'янському фольклорі, його форма і функції // Слов'янське літературознавство і фольклористика. К., 1971. Вип. 7. С. 66—74; Українські народні думи: сюжети і образи. К., 1994. 364 с; Фольклор українських по-

селенців Башкирії // Українці Башкирії. Київ-Уфа, 2011. С. 64—352.

Літ.: *Барчан В.* Дослідник українських дум та російських билин (до 100-річчя від дня народження М. М. Плісецького) // Вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія. 2009. Вип. 20. С. 122—124.

М. В. Демедюк

ПОДУФАЛИЙ Василь Михайлович (07. 05. 1941, с. Жуків Бережанського р-ну Тернопільської обл. — 20. 05. 2000, там само) — український педагог, фольклорист, краєзнавець, літературознавець, композитор, хоровий диригент, журналіст, культурно-громадський діяч. Член ВУСК (1991), НТШ, почесний член т-ва «Просвіта». Лауреат літературно-мистецької премії ім. братів Богдана і Левка Лепких (1994). Закінчив філологічний ф-т Дрогобицького педінституту ім. І. Франка (1962) за спеціальністю українська мова та література, музика. Працював учителем у школах сс. Августівка, Бишки Козівського р-ну, смт. Козова, у сс. Куропатники, Урмань, Надрічне, Жуків Бережанського р-ну Тернопільської обл. Ініціатор створення і перший директор музею родини Лепких (1995—2000), співорганізатор встановлення пам'ятника Б. Лепкому (1991) в Жукові. У 1990—1999 його зусиллями упорядковано та видано понад 20 книг, серед них — збірник пластових пісень «Гей мандрують пластуни» (1992), поезій «Повстанська муза» (1992) та ін. Досліджував, видавав, популяризував творчу спадщину братів Лепких: збірники пісень на слова Б. Лепкого — «До волі з неволі» (1991), «Молоді літа» (1997), Л. Лепкого — «Журавлі» (1999), поезії Б. Лепкого — «Під Великдень» та «Під Різдво» (1993) та ін. Автор біографічно-критичних нарисів, рецензій у періодиці, зокрема про С. Лепкого, Б. Лепкого, Л. Лепкого, А. Чайковського, А. Лотоцького, О. Нижанківського, І. Соневицького, Ф. Коковського, З. Штокалка та ін. Як композитор зробив обробки народних пісень, автор музики до близько 200 текстів різних поетів. Перша фольклорна публікація — дві пісні («Ой ти дубе, дубе», «Оксана») з рідного села — у журналі НТЕ (1963, № 4). Різножанрові записи пісенного фольклору П. опубліковано у книзі — «Пісні Тернопільщини» (1989, 1993). Серед них — 27 пісень (щедрівки («Пасла Ганнуся чотири воли»), гаївки («На городі штири маки»), весільні («На городі сосна»), родинно-побутові («Ой ще кури не піли»), балади («Ой мала Гандзя свекруху лихую»)), 34 коломийки, 7 віншівок, переважно з Бережанського та Козівського р-нів Тернопільської обл. До цього та інших видань розшифрував десятки мелодій інших збирачів. Уперше в Україні в 1990 упорядкував, написав передмову, фахові примітки до серії збірників стрілецьких пісень Р. Купчинського, М. Гайворонського, Л. Лепкого. В останньому з них поруч з передруками з різних видань, подав і фольклоризовані варіанти цих творів. До 80-річчя боїв Січових стрільців на г. Лисоня біля Бережан видав збірку із 50-ти літературних, фольклоризованих та народних стрілецьких пісень — «Ой ідуть стрільці з Бережан...» (1996), здебільшого створених чи зафіксованих у цьому краю. З власних записів, переважно з Бережанського, Тернопільського, Зборівського, Чортківського р-нів Тернопільської обл., Пустомитівського р-ну Львівської обл., Рогатинського р-ну Ів.-Франківської обл., фіксацій інших збирачів та малодоступних друкованих джерел упорядкував чотири випуски «Повстанських пісень» (1992, 1993, 1995, 1996). Усього — 200 творів, серед них — рідкісні пісні-хроніки про місцеві події («У Бишках на край лісу», «В четвер по полудню», «Сім героїв на Кулебах»). Більше 40-ка з них передруковано у «Піснях УПА» (Літопис УПА, 1997, т. 25). Співупорядник книги «Народні пісні з-над Стрипи» у записах Іванни Блажкевич (1993, разом з В. Хомою). Записав та розшифрував більшу частину мелодій до збірника. У всіх опублікованих книгах П. до кожної пісні є ноти, паспорт, часто примітки чи наукові коментарі. Зафіксовані у 1988 вертепні драми із сс. Біще та Лапшин Бережанського р-ну Тернопільської обл. зберігаються в НАФРФ ІМФЕ. Листувався із С. Стельмащуком.

Пр.: Чуєш, брате мій... Стрілецькі пісні Левка Лепкого / упоряд. В. Подуфалий. Тернопіль, 1990. 64 с.; «Ой ідуть стрільці з Бережан...» / упоряд., муз. ред. В. Подуфалий. Тернопіль, 1996. 100 с.; Повстанські пісні / упоряд. і муз. ред. В. Подуфалий. Тернопіль, 1992. 78 с.; Вип. 2-й. 1993. 70 с.; Вип. 3-й. Тернопіль, 1995. 80 с.; Вип. 4-й. 1996. 87 с.; Вертепні драми с. Біще, с. Лапшин 1988 р. /

[записав Подуфалий В. М.] // НАФРФ ІМФЕ. Ф. 14—3. Од. зб. 1071. Арк. 14—21.

Літ.: *Ярема К., Кусень Б.* Василь Подуфалий. Життя і творчість. Тернопіль, 2005. 360 с.; *Баб'як П.* Подуфалий Василь // Українська журналістика в іменах. Львів, 2001. Вип. 8. С. 235—236; Доля судила жити з піснею. Василь Подуфалий. Бібліографічний покажчик / [упоряд. В. Палій]. Тернопіль, 2013. 31 с.; *Головин Б., Залізний В.* Подуфалий Василь Михайлович // Тернопільський енциклопедичний словник. Тернопіль, 2008. Т. III. С. 106—107.

О. М. Голубець

ПОПОВ Павло Миколайович (29 (16). 07. 1890, с. Миколаївка Буринського р-ну Сумської обл. — 4. 04. 1971, Київ) — український літературознавець, мистецтвознавець, фольклорист, член-кор. АН України (1939), доктор філол. наук, професор. Середню освіту здобув у м. Рильську та Курську (тепер Росія). 1910 вступив на історико-філологічний факультет Варшавського ун-ту, 1911 продовжив навчання у Київському ун-ті. 1916 закінчив навчання і залишився при ун-ті для підготовки до професорського звання. З 1920 — позаштатний співробітник АН УРСР. 1920—1923 — вчителює у с. Черепівці (Сумщина). Займається збиранням та дослідженням фольклорних, етнографічних та діалектологічних матеріалів, на основі яких пише працю «Діалектологічні спостереження на північно-східному кордоні України» (1926). З 1923 — керівник Відділу письма і друку Лаврського музею та Портретної галереї Київського державного культурно-історичного заповідника. П. займався питаннями методології записування уснопоетичних творів, обґрунтував метод тривалого і систематичного спостереження фольклорного процесу в певному населеному пункті на противагу так званому екскурсійному методу («До питання про способи збирати

фольклорні матеріали» (1926), досліджує окремі фольклорні сюжети («До текстів «Калинівських пісень» (1927). У 1930-х працював над фундаментальною картотекою українських фольклористів і покажчиком українського фольклору, складав програми викладання фольклору у вищій школі. 1939 виходить його робота «Український фольклор: Програма для філологічних факультетів університетів та факультетів мови й літератури педагогічних Інститутів». Ще ряд таких програм було складено у співавторстві з Г. Сухобрус і Г. Сидоренко (1950 та 1951). З 1938 — наук. співробітник Інституту фольклору. 1941—1943 — П. перебував в евакуації в Уфі. Досліджував українське населення Башкирії, збирав фольклорний та етнографічний матеріал. Повернувшись із евакуації, очолив відділ фольклору Інституту фольклору та етнографії. Брав участь у підготовці двотомного підручника «Українська народна поетична творчість» (1958). П. автор розділів — «Природа і специфіка народної поетичної творчості», «Загадки», «Прислів'я і приказки»; у співавторстві — «Розвиток української фольклористики». На увагу заслуговують його теоретичні висновки про специфіку фольклору. Акцентував на проблемі творення уснопоетичної творчості, способах її функціонування, естетичних принципах («Природа і специфіка фольклору», «Про деякі питання теорії народної поетичної творчості» (1955). Ґенезу та історію жанрів вивчав у статті «До питання про шляхи розвитку епосу східних слов'ян» (1958). П. досліджував історію фольклористики, особливо у межах АН УРСР («Розвиток української фольклористики. Зародки вивчення староруської і української народної поетичної творчості з найдавніших часів до початку XIX ст.» (1958), «Фольклористична робота в Академії наук УРСР в період її евакуації», «Вивчення фольклору в Академії наук УРСР за 25 р. її існування (1919—1944)»). П. залишив ряд наукових біографій видатних фольклористів: «До характеристик наукової діяльності О. О. Потебні» (1946), «Микола Олексійович Грінченко [Некролог]» (1947), «М. О. Максимович: [До 150-річчя з дня народження]» (1954), «Академік А. М. Лобода як фольклорист» (1959), «Вчений-патріот: До 80-річчя В. В. Данилова» (1961), «Академік А. Ю. Кримський як дослідник народної поетичної творчості» (1961); та монографію — «М. Костомаров як фольклорист і етнограф» (1968). Як дослідник Т. Шевченка вчений написав кілька статей про зв'язок поета із народною творчістю («Погляди Т. Шевченка на народну творчість» (1942), «Тарас Шевченко про народну творчість» (1952). П. видавав й перевида-

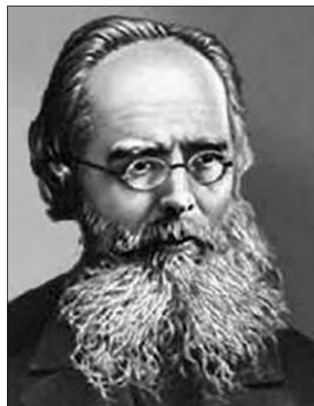
вав фольклорні збірники. 1962 вийшла фотокопія збірки «Українські пісні, видані М. Максимовичем» з його передмовою — «Перший збірник українських народних пісень». Займався виданням і упорядкуванням хрестоматій з української словесності («Хрестоматія з українського фольклору» (1941). За його редакцією вийшли збірники — «Українські народні казки» (1951), «Українські радянські прислів'я та приказки» (1951), «Українські народні казки, легенди, анекдоти» (1957), «Народ і Шевченко: Легенди, перекази, пісні і інші твори про великого Кобзаря (1814—1964)» (1963).

Пр.: До текстів т. зв. «Калинівських пісень» // Етнографічний вісник. 1927. Кн. 4. С. 8—30; Український фольклор: Програма для філологічних факультетів університетів та факультетів мови й літератури пед. ін-тів. К., 1939. 35 с.; М. О. Максимович: [До 150-річчя з дня народження] // Вісник АН УРСР. 1954. № 10. С. 55—64; Шевченко і народна творчість // Збірник праць І і ІІ наук. Шевченківської конференції. К., 1954. С. 7—25; Про деякі питання теорії народнопоетичної творчості // Наук. записки / Київ. ун-т. 1955. Т. 14. Вип. 1. Зб. філол. ф-ту. № 7. С. 145—198; М. Костомаров як фольклорист і етнограф. К., 1968. 113 с.;

Літ.: *Попов П. М.* [Фольклорні матеріали, записані на Путивльщині (казки, легенди, оповідання, пісні та частушки, загадки прислів'я, приказки)] // Сказочная комиссия в 1924—25 гг. Обзор работ / [под ред. акад. С. Ф. Ольденбурга]. — Л., 1926; *Білецький О., Сухобрус Г., Шолом Ф.* Павло Миколайович Попов. К., 1961. 32 с.; *Сухобрус Г.* Павло Попов: (До 80-річчя з дня народження) // Нар. творч. та етногр. 1970. № 4. С. 61—63; *Березовський І.* Пам'яті видатного вченого [Некролог П. М. Попова] // Нар. творч. та етногр. 1971. № 4. С. 109—111; *Юзвенко В. А., Хоменко В. М.* Наукові надбання П. М. Попова: (До 100-річчя від дня народження) // Нар. творч. та етногр. 1990. № 6. С. 27—33.

В. І. Козловський

ПОТЕБНЯ Олександр Опанасович (22. 09. 1835, хут. Манів побл. с. Гаврилівки (тепер Гришино) Роменського р-ну Сумської обл. — 11. 12. 1891, Харків) — український мовознавець, філософ, фольклорист, етнограф, літературознавець, педагог, громадський діяч. 1851 — Радомська гімназія у Польському Королівстві (суч. Республіка Польща), Харківський ун-т (1856). Учитель російської мови у Першій харківській гімназії (1856). 1861 — ад'юнкт Харківського ун-ту з правом викладання історії російської мови. Доцент кафедри слов'янського мовознавства і секретар історико-філологічного ф-ту Харківського ун-ту (1863). Професор (1875). Член-кореспондент Імператорської Санкт-Петербурзької АН (1875), дійсний член Тов-ва любителів російської словесності при Московському ун-ті (1877), голова Харківського історико-філологічного тов-ва (1877—1890), дійсний член Чеського наукового тов-ва (1887), дійсний член Тов-ва любителів природознавства, антропології та етнографії при Московському ун-ті (1890). Нагороджений Ломоносівською премією (1877), Уваровськими золотими медалями (1878, 1879), золотою Костянтинівською медаллю РГТ (1891). Автор знакових праць у фольклористиці: «О некоторых символах в славянской народной поэзии» (1860) — розглянуто первинні значення у номінаціях явищ, предметів, станів, дій (проаналізовано символи (вогонь, пиття, їжа, ніч, мороз, вітер, хмара, дорога, гори, дерево, кольори, замок, рій, кувати та ін.); «Мысль и язык» (1862) — про зв'язок мови з мисленням, внутрішню форму слова й образу, походження та розвиток мови і фольклору, естетику традиційної творчості, символіку тощо; «О мифическом значении некоторых обрядов и поверий» (1865) — досліджено народну міфологію та символіку різдвяних дійств, витоки уявлень про Бабу-Ягу, Змія, Вовка, Відьму. П. акцентував на язичницьких витоках вірувань слов'ян у хмару і дощ у статтях — «О полногласии» (1864) і «О звуковых особенностях русских наречий» (1865). У розвідці «О доле и сродных с нею существах» (1867) розглянув поняття «доля», «фатум», «щаслива/нещаслива година», «лихо», «біда», «нужда», «горе», «душа», «лихоманка», «смерть» і розвинув думку про пов'язаність долі, вогню та душі. «О купальских огнях и сродных с ними представлениях» (1867) — стаття, у якій переважно на матеріалі купальських пісень («Ходили дівочки коло Мареночки», «Ішли дівочки в ліс по ягідочки» та ін.), визначено семантику перестрибування через вогонь як символ врожайності, шлюбу, відступу хвороб, смерті та нещасть; прокладено паралелі між «знаковістю» топлення Марени і купальських вогнів. У дослідженні «Переправа через воду как представление брака» (1868) ідеться про міфологічні вірування щодо «небесного» походження шлюбу та наречених: розгорнуто паралелі між уявленнями про долання мостів з неба та через струмок, річку тощо як сим-

воли одруження. У роботі «Малорусская народная песня по списку XVI века» (1877) проаналізовано народну баладу «Дунаю, Дунаю, чому смутен течеш?». П. вказував на схожість варіантів пісні із замовляннями, символічність змісту, аналізував її віршування, чим дав початок традиції рубрикування пісень за розміром. «Объяснения малорусских и сродных народных песен» (1882—1887) — дослідження у кількох книгах: 1 т. — містить огляд, пояснення і порівняння поетичних мотивів веснянок (із 1882 «Русский филологический вестник» розпочав публікацію першої частини монографії); 2 т. — охарактеризовано поетичні мотиви колядок і щедрівок, жанрову своєрідність творів, художній образ як органічну основу світосприйняття. Пісенний матеріал поділено за мотивами та розміром (1884—1887). Позитивну рецензію на два томи монографії надрукував Ц. Нейман у журналі «Киевская старина» (1884). У примітках та коментарях до «Слова о Полку Игореве» (1878) розкрив проблему фольклорно-літературних зв'язків пам'ятки. В. Ламанський у книзі «Памяти А. А. Потебни» (1892) написав, що тлумачення П. «посідають одне з найпомітніших місць і належать до найкращих, найдовершеніших пояснень цієї перлини нашої словесності». 1976 вийшов збірник праць П.— «Эстетика и поэтика» (вміщено фрагменти робіт: «Мысль и язык», «О некоторых символах в славянской народной поэзии», «Рецензия на сборник «Народные песни Галицкой и Угорской Руси собранные Я. Ф. Головацким», «Язык и народность», «Из записок по теории словесности», «Из лекций по теории словесности»). 1990 — «Теоретическая поэтика» (вміщено уривки розвідок: «Мысль и язык», «Из лекций по теории словесности. Басня. Пословица. Поговорка», «Из записок по теории словесности»). 1989 — В. Франчук підготувала працю П. — «О происхождении названий некоторых славянских языческих божеств». У розвідці розглянуто культ сонця, богів Сварога, Хорса, Волоса та Дажбога на базі фольклорних творів та «Слова о полку Ігоревім». Більшість записів П. опубліковано. «Українські пісні, видані коштом О. С. Балліної» (1863), вміщують 63 пісні без класифікації (56 текстів з мелодіями, 7 — тільки мелодії з короткими підтекстівками). Серед них: календарно-обрядові; родинно-побутові; соціально-побутові (козацькі, чумацькі, бурлацькі, наймитські, рекрутські, солдатські); жартівливі та ін. А. Топорков у рецензії на «Українські народні пісні в записах О. Потебні» (1988) назвав видання «однією з найбільших і найкращих колекцій українського пісенного фольклору». Матеріали П. з Харківської, Полтавської губерній, Кубані подав М. Дмитренко у виданні «О. Потебня як фольклорист». Твори мають детальну наукову паспортизацію, деякі — нотний супровід. Це — 23 обрядові ігри та пісні («Кроковеє колесо»); 16 купальських, петрівчаних, гребовичних та жнивних пісень («Та ходила дівчинонька по межі», «Ой у горобейка ніжка поранейка»); 10 весільних пісень («Хрещатий барвіночок»); 168 родинно-побутових («Ой березо кучерявая»); 272 соціально-побутові (козацькі, бурлацькі і чумацькі, наймитські, рекрутські та солдатські пісні та балади: «Пісня про Кармелюка»); 15 жартівливих («Ой чук та гала»); 3`дитячі ігри та пісні («Іди, іди, дощику»); 12 пісень літературного походження («Гуде вітер дуже в полі»). Основна частина пісенного матеріалу у записах П. переважно з Полтавщини та Харківщини зберігається в Ін-ті рукопису Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського: І, 1328—1331; 1541; 1542; 1553; 1571; 1627.

Пр.: Объяснения малорусских и сродных народных песен: I. Веснянки. Варшава, 1883. 268,VIII, IV с.; Объяснения малорусских и сродных народных песен: II. Колядки и щедровки. Варшава, 1887. 809 с.; О мифическом значении некоторых обрядов и поверий. М., 1865. 419 с.; О некоторых символах в славянской народной поэзии. Х., 1860. 155 с.; Малорусская народная песня по списку XVI века. Воронеж, 1877. 54 с.; Переправа через воду как представление брака // Древности: Археол. вестник, изд. Моск. археол. о-вом. М., 1868. Т. 1. 1867—68. С. 254—266; О доле и сродных с нею существах. М., 1867. 44 с.; О происхождении названий некоторых славянских языческих божеств // Славянский и балканский фольклор. М., 1989. С. 254—267.

Літ.: *Пыпин А. Н.* История русской этнографии. Т. 3: Этнография малорусская. СПб., 1891. 425 с.; *Сумцов Н. Ф.* Современная малорусская этнография (посвящается памяти А. А. Потебни) // Киевская старина. 1892. Т. 136. С. 206—225. *Колесса Ф.* Історія української ет-

нографії. К., 2005. 336 с.; *Дмитренко М.* Олександр Потебня як фольклорист. К., 2012. 536 с.; *Нейман Ц.* [Рец. на]: Потебня А.А. Объяснения малорусских и сродных народных песен // Киевская старина. 1884. Т. VIII. № 4. С. 657— 663.

О. І. Ковальчук

«ПОХОРОННІ ГОЛОСІННЯ» (1912) — перший фундаментальний збірник голосінь; упоряд.— І. Свєнціцький. Опублікований у спареному виданні «Етнографічного збірника» (т.т. 31—32), другу частину якого складають описи похоронних обрядів («Похоронні звичаї й обряди»; упоряд. В. Гнатюк). Подано 299 голосінь (а також 12 пародійних та сороміцьких — у передмові та описах побутування голосінь). З них 160 — передруки та 139 — нові зразки. Матеріал доповнюють понад 40 голосінь, представлених у т. 32 (нумерація голосінь у Гнатюка продовжує нумерацію 31-го т.). Географія записів охоплює майже усі етнічні українські землі. Найповніше відображено голосильну традицію західних регіонів України. Наявні різні жанрові різновиди (похоронні, поминальні, пародійні, сороміцькі). Збірник складається зі вступу — «Від редакції» — В. Гнатюка, у якому стисло подано історію підготовки тому та обумовлено необхідність подання голосінь разом із описами похоронного обряду. У «Передмові» І. Свєнціцький повідомляє про принципи укладання книги, аналізує будову голосінь, розглядає мотиви. Детально простежує ґенезу та розвиток плачів, доводить їх архаїчність та обґрунтовує приналежність до обряду та фольклорної творчості (її пісенно-поетичної складової). Звертає увагу на жанрові різновиди, зокрема характеризує жартівливі та сороміцькі плачі. Дотримується суб'єктно-психологічного погляду на їх ґенезу. Схиляється до теорії самозародження голосильних сюжетів. Уперше в українській фольклористиці розглядає структуру голосіння, вважаючи епітет композиційним засобом об'єднання окремих частин плачу та генератором нових поетичних картин. Укладає «Порівняну таблицю епітетів», у якій 180 означень розміщує в контексті інформації про їхню частотність появи в тексті та дотичність до певної статево-вікової групи. Розбудовуючи теорію голосіння, Свєнціцький апелює до міркувань попередників — В. Данилова, Ю. Сіцинського, Е. Барсова, Д. Булгаковського. У передмові також наведено список сіл і прізвищ кореспондентів, перелік видань, з яких здійснено передруки. Подано питальник із 16 пунктів, який охоплює різні аспекти функціонування голосильної традиції. Питальник не передбачав паспортизації імені інформатора (окрім випадків записування від займаних плачок), фіксації вторинних та оказіональних форм голосінь, записування рекрутських плачів, нотування інформації про особливості «живих» та «замовних» голосінь тощо. Після передмови наведено 6 коротких описів особливостей побутування голосінь у різних селах (Охримович О. «Голосіння в селі Волосянці, пов. Стрий»; Михалецький О. «Голосіння в Тростянці, Снятин. пов.»; Дудєк П. «Про плачок на Гуцульщині»; Шекерик-Доників П. «Приказоване по умерлих (у с. Голови Косівського повіту)»; Сенчик Я. «Похоронні голосіння на Холмщині і Підляссі»; Тарасевський П. «Про голосіння в с. Шебекині, Курс[ької]. губ.»). Матеріал основної структурної частини згруповано за адресатами плачів у 21 розділ (І. За дітьми малими (14); ІІ. За малою дочкою (20); ІІІ. За дорослою дочкою (22); IV. За малим сином (31); V. За дорослим сином (14); VI. Вдовиця за мужом (44); VII. Вдовець по жінці (3); VIII. Сироти за матір'ю (66); IX. Сироти за батьком (42); X. За сестрою (11); XI. За братом (12); XII. За бабою (5); XIII. За дідом (2); XIV. За тетою (2); XV. За вуйком (2); XVI. За ятрівкою (2); XVII. За дівчиною товаришкою (1); XVIII. За кумою (1); XIX. За сусідою (3); XX. Парубок за дівчиною (1); XXI. Дівчина за парубком (1). За принцип розташування розділів взято глибину вираженого в голосіннях почуття та міру близькості голосильниці до померлого — від оплакування матір'ю дитини до голосіння дівчини за парубком. У межах розділів матеріал розміщено згідно з «географічним розкладом земель від заходу на схід». Тексти довільно подані то віршем, то в рядок (н-д, передрук із видання Чубинського, який у першодруці подано віршем, тут представлено в рядок). Найбільше голосінь належать заміжній жінці (голосіння за дітьми, за чоловіком). Подано 4 зразки чоловічих голосінь (3 — вдівця за жінкою; 1 — парубка за дівчиною). Передруки голосінь здійснено з праць С. Метлинського, С. Брайловського, Д. Булгаковського, В. Милорадовича, П. Чубинського, О. Малинки, В. Шухевича та ін. Паспорт передруків містить вказівку на місце запису та покликання

на джерело. Нові фіксації за порівняно короткий проміжок часу здійснили понад 30 кореспондентів Етнографічної комісії НТШ. Найчисленніші колекції — з Вінницького, Гайсинського, Брацлавського та Проскурівського пов. (К. Широцький); з Косівського і Коломийського пов. (О. Кисілевська); з Равського пов. (А. Сало, П. Сало); з Косівського пов. (В. Гнатюк); з Білгородського пов. (П. Тарасевський); із Брацлавського пов. (Т. Бурачок). Серед нових записів переважають голосіння, зафіксовані не під час похорону, а на прохання записувача. Тексти подано з дотриманням особливостей говірки, переважно без наголосів. Паспорт в основному містить лише місце запису, зрідка — вказівку на ім'я записувача та респондента, дату фіксації та вік інформатора. Особливу вагу мають фіксації М. Кузьмака. Йому належить і найповніша паспортизація творів («Жабє, 12 мая, 1911, від Параски Трепетюк, запис. Михайло Кузьмак, учитель»). У збірнику наявний 1 нотний текст голосіння (м. Мурафа Подільської губ., надіслав М. Задвірний). Свєнціцький здійснював незначне не завжди доречне редагування текстів, пов'язане із уніфікацією мови та ймовірними неточностями в першодруці.

Пр.: Похоронні голосіння / [упоряд. і авт. передм. І. Свєнціцький] // Етнографічний збірник. Львів. 1912. Т. 31—32. С. 1—129.

Літ.: *Мишанич С.* Українські народні голосіння // Мишанич С. Фольклористичні та літературознавчі праці. Донецьк, 2003. Т. 1. С. 144—189; *Шутак О.* Дослідження українських похоронних голосінь у науковій спадщині Іларіона Свєнціцького // Фольклористичні зошити. 2008. Вип. 11. С. 123—142; *Коваль-Фучило І.* Українські голосіння: історія фіксації та локальні особливості побутування // Голосіння / [упоряд. І. Коваль-Фучило]. К., 2012. С. 5—40.

Н. А. Пастух

РИЛЬСЬКИЙ Максим Тадейович (19. 03. 1895, м. Київ — 24. 07. 1964, м. Київ) — поет, перекладач, літературознавець, фольклорист, мистецтвознавець, публіцист, громадський і культурний діяч. Народився в сім'ї етнографа і збирача фольклору Тадея Рильського. На формування його світоглядних і культурно-мистецьких цінностей вплинули композитор М. Лисенко, етнографи й фольклористи Д. Ревуцький та О. Русов. 1915—1918 навчався на медичному ф-ті Київського ун-ту ім. св. Володимира, історико-філологічному ф-ті Народного

ун-ту, через воєнні обставини жодного не закінчив. 1919—1929 — учителював на Житомирщині, у Києві; викладав на робітфаці Київського ун-ту та Українському ін-ті лінгвістичної освіти. 1931 — арешт і ув'язнення у Лук'янівській тюрмі НКВС, після звільнення у своїй творчості й діяльності стає апологетом радянської дійсності, робить стрімку літературну й наукову кар'єру. Академік АН України (1943), АН СРСР (1958). Голова Спілки письменників України (1943—1946). Директор Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії (1944—1964), що з 1964 став його імені. Лауреат Державної премії СРСР (1943, 1950), Ленінської (1960). Автор 45 поетичних книг, перекладів із слов'янських та західноєвропейських літератур, наукових праць з літературознавства й мовознавства, літературної, театральної, образотворчої критики. Фольклористична діяльність Р. припадає на зрілі післявоєнні роки творчого життя і охоплює дослідження, редагування й підготовку до друку видань, організацію наукового процесу. Він — автор понад 30 наукових та популярних статей, доповідей, виступів, передмов чи вступних слів до збірників, окремі з них з деякими доповненнями або й без повторно друкувалися під іншими назвами, інколи у російському перекладі. Фольклористичні студії Р. головним об'єктом дослідження мають передовсім пісенні жанри (пісні, думи, билини та ін.), рідше — прозові (казки, прислів'я і приказки та ін.). На змісті й формі доробку вченого виразно позначилися тогочасні панівна комуністична ідеологія й тоталітарний устрій радянського суспільства. У низці статей: «Література і народ» (1957), «Краса і велич народної творчості» (1957), «Розквіт народної творчості на Україні» (1957), «Народ і краса» (1962) та ін. розглядаються питання: фольклорно-літературні взаємини, ідейно-естетичні засади фольклору, митець і народ, індивідуальне й колективне начало у фольклорному творчому процесі, авторство уснопоетичних текстів. Автор орієнтує професійних митців на широке творче засвоєння багатовікових традиційних надбань на-

родної творчості для передачі нових і величних ідей свого часу, застерігає від розуміння народу як простолюддя, від ідеалізації усної словесності як неперевершеного художнього зразка, від спрощеного розуміння проблеми народності. У найчисельнішій групі праць: «Золотые ключи» (1944), «Песни народа Советской Украины» (1951), «Голос народу» (1953), «Поезія і народна творчість про возз'єднання українського народу в єдиній Українській Радянській державі» (1954), «Великий Жовтень і народна творчість» (1957), «Словесна творчість українського радянського народу» (1957) та ін. Р. намагався підвести теоретичну наукову базу для сприйняття радянського фольклору як органічного явища народної творчості. Твердив про закономірність його виникнення, розглядав особливості побутування, партійність, народність, тематику, мотиви, художні особливості. Про героїчний епос українців, жанрову специфіку народних дум та історичних пісень, історіографію їх записування і вивчення, особливості побутування, виконавчу майстерність кобзарів та лірників йдеться у працях: «Українські думи та історичні пісні» (1955), «Героїчний епос українського народу» (1958), «Итоги и задачи изучения украинских дум и исторических песен» (1958), «Кобзар Єгор Мовчан» (1958, співавтор — Ф. І. Лавров), «Об украинских думах» (1963) та ін. Цими статтями вчений також виборював право на визнання, публікування й популяризацію в радянському середовищі кращих здобутків українського класичного фольклору. У славістичних фольклористичних студіях Р. — «Сербські епічні пісні» (1947), «Живе відображення історії» (До Всесоюзної наради з питань епосу східнослов'янських народів) (1955), «Вступне слово» до книги «Міжслов'янські фольклористичні взаємини» (1963) та ін.— розглядається історична основа, періодизація, мотиви сербської епічної пісенності, акцентується на зв'язках українського народного епосу з такою ж творчістю східних і південних слов'ян. Як організатор науки Р. у складних політичних умовах свого часу почав відроджувати й розвивати репресовану у 1930-х українську фольклористику, нарощувати її кадровий потенціал, установи, видавничі потужності. З його ініціативи й координації відбувалася масштабна фіксація польових матеріалів науковцями ІМФЕ (понад 170 експедицій), сформовано об'ємні рукописні фонди фольклору. Відновлено фаховий журнал «Народна творчість та етнографія», започатковано видання багатотомної серії «Усна народна творчість». Під науковим керівництвом і за редакторства вченого опубліковано низку монографій та збірників.

Пр.: Сербські епічні пісні // М. Т. Зібрання творів: У 20-ти т. К., 1983. С. 14—33; Живе відображення історії (До Всесоюзної наради з питань епосу східнослов'янських народів) // Рильський М. Т. Зібрання творів: У 20-ти т. К., 1983. С. 55—60; Словесна творчість українського радянського народу // Рильський М. Т. Зібрання творів: У 20-ти т. К., 1983. С. 90—98; Героїчний епос українського народу // Рильський М. Т. Зібрання творів: У 20-ти т. К., 1983. С. 132—156; Об украинских думах // Рильський М. Т. Зібрання творів: У 20-ти т. К., 1983. С. 157—163.

Літ.: *Лавров Ф.* Максим Рильський і українське кобзарство // НТЕ. 1962. № 2. С. 58—63; *Дей О.* Народна творчість в колі поетичних і наукових інтересів Максима Рильського // *Дей О.* Сторінки з історії української фольклористики. К., 1975. С. 235—271; *Пазяк Н.* Фольклористична діяльність Максима Рильського // Нар. творч. та етногр. 1990. С. 45—49; *Харчишин О.* Рильський Максим // Мала енциклопедія українського народознавства. Львів, 2007. С. 793—794.

Є. А. Луньо

СРАВНИТЕЛЬНЫЙ УКАЗАТЕЛЬ СЮЖЕТОВ. ВОСТОЧНОСЛАВЯНСКАЯ СКАЗКА (СУС) (1979) — покажчик казкових типів українців, росіян та білорусів, укладений за системою Аарне-Томпсона. Упорядники відділів: білоруського — Л. Бараг і К. Кабашников, російського — Н. Новіков, українського — І. Березовський. У вступній статті «О систематизации сюжетов сказок восточных славян и их сравнительном изучении» підкреслюється роль порівняльно-історичного вивчення казок, що, на думку авторів, має вирішальне значення для розуміння природи казки, закономірностей формування і розповсюдження окремих сюжетних типів, виникнення і варіювання. Розглянуто основні етапи вивчення казки в порівняльному аспекті і спроби класифікації сюжетів у 19—20 ст., особлива увага звернена на покажчики за системою Аарне-Томпсона. Кожна стаття покажчика складається з номеру сюжетного типу, лаконічного опису сюжету. Етнічні варіанти перераховані окремо: російські (Р.), українські (У.) та білоруські (Б.). Розташовані у хронологічному порядку від першої пу-

блікації. Містить низку додатків: умовні скорочення; покажчик контамінацій сюжетів-мотивів, традиційних для східнослов'янської традиції; таблиця відповідності номерів у покажчиках Аарне-Томпсона та Аарне-Андреєва; бібліографія найважливіших досліджень казок східних слов'ян; список покажчиків та матеріалів до покажчика сюжетів казок та інших оповідних жанрів; географічний покажчик, що вказує на місце запису казок. Сюжетів українських народних казок нараховується 1339: про тварин 336 (з них 217 не мають аналогів у російському та білоруському фольклорі); чарівних — 225, легендарних — 132, новелістичних — 143, казок про дурного чорта — 78 (56 унікальні); анекдотів — 425 (247 не мають аналогів в росіян та білорусів). Тільки для українських казок характерні контамінації таких сюжетів: 103 + 61В («Пан Коцький» та лисиця обдурює качура); 103 + 104 («Пан Коцький» та війна домашніх тварин з дикими); 154 + 158 + 170 (лисиця рятує чоловіка від ведмедя, звірі на возі, ночівля лисиці); 306 + 307 (дівчина танцює з чортами і дівчина встає з труни), 460А + 785 (подорож до Бога за винагородою і «Хто з'їв проскурку»); 518 + 566 (обмануті чорти і ягоди, від яких ростуть роги); 910А + 911* (три мудрі поради і заповіт батька); 920 + -920* (Соломон і невірна дружина та Соломон випробовує і викриває матір); -1383* + 1537* (обдурений чоловік і знайдені чоботи); 1643 + 1653 (дурень продає корову березі і дурень з братами перемудровують розбійників). Український матеріал впорядковано на основі неопублікованого покажчика сюжетів українських народних казок М. Андреєва, доповнено із видань 20 ст. («Казки та оповідання з Поділля» М. Левченка, закарпатські казки в упорядкуванні П. Лінтура, Л. Дем'яна та ін.). Сюжети подано за першоджерелом («Житє і слово», «Киевская старина»), однак якщо доступнішими є передруки, в дужках зі знаком «=» вказуються і вони («Казки про тварин», «Українські народні казки: у 3 т.», «Мудрий оповідач»). Поза увагою залишилися архівні колекції казок, що зберігаються у фондах академічних установ, навчальних закладів та потребують систематизації. Представлені сюжети казок з різних територій, де мешкають етнічні українці: Полісся, Волині, Бойківщини, Лемківщини, Гуцульщини, Покуття, Буковини, Закарпаття (Угорської Русі), Поділля, Слобожанщини, Наддніпрянщини, Східної Словаччини, Далекого Сходу, Кубані. У рецензіях Е. Померанцевої, К. Арайса, Д. Молдавського підкреслено виняткову цінність покажчика, що звільняє дослідників від складної підготовчої роботи. Відзначено величезну за обсягом працю, виконану на високому науковому рівні, яка «викликає подив та захоплення» (Е. Померанцева).

Пр.: Сравнительный указатель сюжетов: восточнославянская сказка / [сост. : Л. Г. Бараг, И. П. Березовский, К. П. Кабашников, Н. В. Новиков]. Л., 1979. 437 с.

Літ*: Арайс К.* Значительный вклад в исследование сказок народов мира [Рецензия] // Известия АН Латвийской ССР. 1980. № 6. С. 148—150; *Молдавский Д.* Путеводитель по стране сказок [Рецензия] // М., 1981. № 9. С. 216—217; *Померанцева Э. В.* Сравнительний указатель сюжетов: восточнославянская сказка [Рецензия] // Советская этнография. М., 1981. № 1. С. 173—175.

М. В. Демедюк

«СТРІЛЕЦЬКІ ПІСНІ» (2005) — фольклорний збірник, який підготувала О. М. Кузьменко. Найповніше зібрання стрілецьких пісень із ґрунтовним науковим опрацюванням. Усього подано 479 творів у 164 варіантних гніздах. Кожна пісенна одиниця пронумерована, більшість — із нотами, завершується вказівкою на місце запису. Основу збірника склали записи упорядниці, зафіксовані упродовж 1992, 1997—2002 у Вінницькій, Івано-Франківській, Львівській, Тернопільській, Хмельницькій, Чернівецькій областях. Також до «СП» відібрано переважно неопубліковані чи важко доступні читачеві тексти з архівів, раритетних та маловідомих видань. Корпус пісень супроводить передмова — «Від упорядника» (с. 5—8), вступ. ст.— «Стрілецькі пісня як феномен пісенної культури українців» (с. 9—33),

об'ємні «Коментарі. Додатки» (с. 510—629). У вступ. статті висвітлено передумови появи і поширення стрілецьких пісень у військовому та загальнонародному середовищах, їх вагому суспільно-історичну та культурну роль у національно-визвольних змаганнях першої пол. 20 ст. Проаналізовано тематику стрілецької пісенності, простежено процес літературно-фольклорної взаємодії на вербальному, музичному та функціональному рівнях, розкрито феномен стрілецької пісні, що проявляється передусім у її «потужній енергетиці патріотизму». Пісні згруповано у дві частини: 1. Стрілецькі пісні літературного походження; 2. Народні пісні про січових стрільців. У першій частині твори (всього 259), подані у варіантних гніздах (83), впорядковані за тематикою у рубриках: «Присяга на вірність справі рідного краю, віра в перемогу та волю України» (напр., «Ой у лузі червона калина похилилася»); «Заклик у похід, до бою» («Гей, там на горі Січ іде»); «Стрілецька звитяга, відплата ворогам у бою» («Пройшли гори, пройшли доли»); «Гіркота невдач, розчарування стрільців», «Прощання стрільця з родиною і коханою дівчиною»; «Стрілецька могила, оплакування полеглих стрільців»; «Стрілецьке кохання»; «Стрілецький побут». Кожне варіантне гніздо (позначене арабською цифрою) розпочинається літературним першодруком із вказівкою авторів та продовжується парадигмою варіантів, що засвідчують активність твору в уснонародному побутуванні. Близькі, синонімічні варіанти позначені однією літерою з цифровим індексом (напр., А1, А2 і т. д.), а варіанти з різними мотивами, сюжетними розгалуженнями — різними літерами (А, Б і т. д.). Багато народних варіантів набули пісні Р. Купчинського — «Як з Бережан до кадри» (подано 10 вар.), «Лети, моя думо» (6), «Там при долині» (6); членів Пресової кватири УСС та М. Гайворонського — «Їхав стрілець на війноньку» (9). У другій частині до народних творів про січових стрільців (всього 210), що подані у варіантних гніздах (81), застосовано жанрове групування: «Пісні-хроніки» («Ой працюєм вдома, нічого не чути»); «Історичні» («По дорозі гомін йде»); «Переробки давніших народних пісень» («Прощайте, гори, настав вже час»); «Маршово-закличні та жартівливо-сатиричні»; «Пісні зі стрілецькими мотивами, приурочені до обрядів»; «Баладні». До дуже поширених належать: історична «В неділю раненько ще сонце не сходить» (подано 10 вар.), гаївка «В нашім селі на горбочку» (8), баладна «Йшли стрільці до бою та й за Вкраїну» (19). «Коментарі. Додатки» містять: «Список умовних скорочень використаних джерел та літератури»; «Коментарі» з ґрунтовними відомостями про історію виникнення пісні, авторство, зміст, особливості побутування, виявлені передруки, друковані варіанти, музичні обробки тощо; «Біографічний покажчик авторів текстів та мелодій»; «Покажчик географії записів» (228 нас. пунктів з 11 обл. України, 2 країв РФ, 2 штатів Канади, м. Нью-Йорк США); «Покажчик збирачів»; «Покажчик інформаторів»; «Алфавітний покажчик пісень»; «Словник малозрозумілих слів та діалектизмів»; «Зміст». Книга здобула високе визнання в науці та серед громадськості. У низці рецензій М. Чорнописького, Р. Семківа, І. Коваль-Фучило, А. Гудак відзначено фундаментальність праці та її неперевершеність («Докладнішого та краще підготованого збірника стрілецької пісні на сьогодні не існує» (Р. Семків)).

Пр.: Стрілецькі пісні / [упоряд., запис, вступ. ст., комент. та додат. О. М. Кузьменко]. Львів, 2005. 640 с. + 32 с. іл.

Літ.: *Чорнописький М.* [Рецензія] // Вісник НТШ. 2006. Ч. 35. С. 61—62; Чорнописький М. Пісенна лірика національної свідомості і честі // Вісник ЛНУ: Серія філологічна. Львів, 2006. Вип. 37. С. 480—482; *Семків Р.* Стрілецькі пісні // Критика. 2006. Ч. 9 (107). С. 15.

О. М. Харчишин

«УКРАЇНА» — науковий українознавчий журнал. Виходив у Києві в 1914—1930 (з перервами у 1915—1916, 1919—1923) за редакцією М. Грушевського. 1914—1918 «У.» — видання Українського Наукового Товариства в Києві, 1924—1930 — друкований орган Історичної Секції Всеукраїнської Академії наук. Трьохмісячник у 1914—1924 і двомісячник з 1925. «У.» припинила своє існування наприкінці 1930, останній 44 номер було знищено. У 1932 поновлено видання журналу під тією ж назвою за редакцією П. Шурана, однак його зміст набув цілком іншого ідеологічного характеру. Співробітники «У.» в 1914—1930: Д. Багалій, М. Василенко, М. Возняк, О. Грушевський, С. Єфремов, І. Житецький, К. Копержинський, А. Кримський, М. Мочульський, В. Перетц, В. Петров, Ф. Савченко, Є. Тимченко та ін. Структура журналу передбачала існування 4 відділів: «Розвідки і замітки»

(статті з історії соціальної, культурної й політичної, археології, літератури, мистецтва, мовознавства, етнографії, економіки і краєзнавства України); «Матеріали з громадського і літературного життя України XIX і початків XX століття» (мемуари, листування, недруковані літературні твори, причинки до історії й культури з короткими коментарями); «Критика, звідомлення, обговорення»; «Хроніка». З 1927 додано 5 відділ — «Бібліографічний огляд чи реєстр». Значне місце на сторінках «У.» відведено фольклорові: популяризації народних творів, їхньому дослідженню, висвітленню окремих періодів історії української науки про усну словесність. Опублікований джерельний матеріал репрезентовано записами Я. Демченка з Полтавщини, які представив С. Якимович (1930, кн. 5—6), та фольклорними зразками із рукописів у поданні В. Перетца («Декілька етнографічних даних» — 1914, кн. 1; «Переказ про хресне дерево» — 1918, кн. 1—2), К. Харламповича («Малоросійська пісня 1791 р.»). Збірник Я. Демченка містить історичні (про Нечая, Харка, Морозенка та ін.), родинно-та соціально-побутові пісні, записи приповідок, загадок, анекдотів, народних вірувань і забобонів, серед яких етіологічні легенди про кажана й ведмедя, історичний переказ про Палія. Окремі фольклорні одиниці введено у наукові дослідження: «Дума про Сорочинскі події, подав В. Станіславський» (1924, кн. 1—2); Луговський Б. «Соціяльна сатира з ярмаркового старечого репертуару» (1926, кн. 4). Широку палітру аналітичних розвідок репрезентують також статті: М. Грушевський «Береження і дослідження побутового і фольклорного матеріалу як відповідальне державне завдання» (1925, кн. 5); І. Франко «До історії коломийкого розміру» (1914, кн. 1); Ф. Колесса «Українська народна пісня на переломі XVII—XVIII вв.» (1928, кн. 2); М. Возняк «Цікава пам'ятка української пісенності XVII в.» (1929, кн. 2); Б. Луговський «У десятуху (Старці в Чернігові на ярмарку в червні 1924 р.)» (1924, кн. 4). Значну кількість наукових розвідок присвячено історії української фольклористики. Діяльність окремих збирачів та дослідників відображено у працях М. Мочульського — «Князь Микола Андрійович Цертелєв. Біографічно-літературний нарис» (1917, кн. 3—4), «Іван Манджура, український поет і етнограф» (1926, кн. 5); Д. Багалія — «Іван Франко яко науковий діяч» (1926, кн. 6); Н. Бракер — «Володимир Миколайович Ястребов (до тридцятих роковин смерті)» (1929, кн. 3) та ін. Окремий блок статей приурочено до 100-ліття «Малороссийских песен» М. Максимовича. Автори: М. Грушевський, І. Житецький, Ф. Савченко, В. Гнатюк (1927, кн. 6), В. Данилов (1928, кн. 4). Кілька статей присвячено іншим фольклорним збірникам: М. Грушевський «П'ятдесят літ «Исторических песен малоруського народа» Антоновича і Драгоманова (1924, кн. 1—2); Данилов В. «Другий збірник українських пісень М. О. Максимовича з 1834 року» (1929, кн. 6). Окремі аспекти фольклористичної роботи учених простежуються з опублікованого (досі невідомого широкому загалові) листування: П. Куліша з Л. Жемчужніковим (1926, кн. 2—3); І. Франка з В. Левицьким (1927, кн. 5), Л. Глібова та С. Носа до О. Кониського (1927, кн. 6). У виданні надруковано значну кількість ґрунтовних рецензій на праці Ф. Колесси (1914, кн. 2; 1925, кн. 1—2), М. Грушевського (1925, кн. 4; 1926, кн. 1), К. Квітки (1925, кн. 4), Дж. Фрезера (1925, кн. 5), В. Міллера, М. Сперанського (1924, кн. 3) та ін. У «Хроніці» надруковано програми щодо записування фольклорно-етнографічного матеріалу: про сон (1925, кн. 1—2), вогонь (1925, кн. 4). У книзі 3 за 1925 подано «Інструкцію катедри історії Українського народу ВУАН для екскурсій і дослідів її співробітників та кореспондентів в царині культурних переживань та історичної пісенности на р. 1924—5», яка мала б слугувати своєрідною дорожньою картою для зібрання фольклорного матеріалу. Значну увагу звернено також на огляд науково-дослідного та науково-видавничого процесу за кожен рік. Його представлено за галузями у відділі — «Бібліографічний огляд» (1927, кн. 3; 1928, кн. 3; 1929, кн. 5).

Пр.: *Грушевський М.* Береження і дослідження побутового і фольклорного матеріалу як відповідальне державне

завдання // Україна. К., 1925. Кн. 5. С. 3—14; Етнографічні записи Якова Демченка 1857—1858 рр. Подав Сергій Якимович // Там само. К., 1930. Кн. 5—6. С. 89—130; *Колесса Ф.* Українська народна пісня на переломі XVII—XVIII віків (присвячено пам'яті Михайла Максимовича) // Там само. К., 1928. Кн. 2. С. 47—83; *Савченко Ф.* Перший збірник українських пісень Максимовича (1827— 927) // Там само. К., 1927. Кн. 6. С. 25—80.

Літ.: *Жуковський А.* Михайло Грушевський і журнал «Україна» // Український історик. 1986. №1—2. С. 5—20; *Юркова О.* «Україна» на історичному фронті: від наукового часопису українознавства до журналу циклу наук історичних // Проблеми історії України: Факти. Судження. Пошуки. К., 2007. Ч. 2. С. 327—355; *Савчук І. І.* Журнал «Україна» у розвитку української історіографії першої третини XX ст.: автореф. дис…на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.05. Черкаси, 2014. 20 с.; Науковий часопис українознавства «Україна» (1907—1932): покажчик змісту / [упоряд: Р. В. Майборода, В. Г. Врублевський]. К., 1993. 140 с.

М. Б. Качмар

«УКРАЇНСЬКІ ПІСНІ З НОТАМИ». Упорядник — А. Конощенко (Одеса, 1900; 1902; Київ, 1906). Видання трьох сотень українських народних пісень з нотами у кількох повторюваних випусках. Перша сотня (Одеса, 1900; вип. 2. Одеса, 1909); Друга сотня (Одеса, 1902; вип. 3. Одеса, 1909); Третя сотня (Київ, 1906). Пісні подані з назвою (за першим рядком), нотами, пронумерованими строфами, наприкінці — з точними паспортними даними про місце запису (село, повіт, губернія). Починаючи з другої сотні, К. непослідовно вказав на жанр («веснянка», «колядка», «щедрівка», «некрутська», «весільна»), дав короткий коментар до пісні щодо її обрядового контексту («співають як покривають молоду»), функціональних («пісня до танцю») та виконавських особливостей («співак не твердо пам'ятає текст пісні»). Перші дві сотні текстів відтворено російською абеткою, третя — українською. До збірок увійшло найбільше записів з Херсонської губ. (м. Херсон, сс. Обознівка, Кардашівка, Бобринець, м. Єлисаветград Єлисаветградського пов.; м. Берислав, с. Маячка Дніпровського пов., тепер Цюрупинського р-ну; м. Ананьїв, с. Перешори Ананіївського пов., м. Одеса); Таврійської губ. (с. Збурівка); Київської губ. (с. Королівка Сквирського пов.); Полтавської губ. (сс. Денисівка, Заріг, Вищий Булатець, хут. Оріхівка, с. Литвяки Лубенського пов.); Волинської губ. (м. Звягель, тепер м. Новоград-Волинський Житомирської обл.). У першій сотні — всього кілька пісень з варіантами, подано контаміновані тексти («У неділю рано та рано-раненько» (вип. 1, с. 84—85). Другий випуск — ідентичний першому. Друга сотня присвячена М. Лисенкові, має коротке вступне слово автора (від 27.09.1901), де обґрунтовано мету: «дати фаховим робітникам на ниві української мелодії спромогу дознатись законів натуральної, народної гармонізації». У другій та третій сотнях є більше творів з варіантами («Ой з-за гори, з-за крутої» — 4 вар.) та довідкової інформації (за збірниками М. Лисенка (вип. I—V, 1868—1892), Ол. Хведоровича (1903), А. Коціпінського (1862), А. Рубця (1899)) про інші варіанти певної пісенної парадигми. У збірках містяться пісні різних жанрів без систематизації, подекуди із поясненням маловідомих слів. Серед них — багато оригінальних обрядових пісень (ігрові веснянки, жниварські пісні, колядки з сюжетними мотивами — «дерево зацвіло на Різдво», «Божа Мати просить Христа ключі, щоб відпустити душі з раю»); необрядових побутових творів: рекрутських, козацьких, чумацьких пісень («Ой ходив чумак сім рік по Дону»), строкарська («Ой давно я, давно в батька була»), «робітничі» («Од куріня до куріня риба-жаба лізла»), часто рідкісних, як чумацька жартівлива — «Ой чумаче, чумаче, життя твоє собаче», старосвітська «двірська» — «Ой браженька, ой браженька медовая», історична — «Дарував царь землю, а цариця лимани»), або тих, що вийшли з традиційного репертуару («Ой заспорився сизий орел»). На збірки К. було кілька рецензій в українських та російських часописах того часу («Киевская старина» (1901), «Літературно-Науковий вісник» (1903), «Известия Общества Любителей Естествознания, Антропологии и Этнографии при Московском университете» (1911)). Відзначалася оригінальність пісень, висловлювалися зауваження щодо оформлення, складного запису мелодій, невда-

ло дібраних деяких текстів, що не применшувало загального змісту «твору незвичайної цінности» (К. Квітка). Сучасна критика визнає за К. «глибоке розуміння сутності ритмічних закономірностей українського пісенного фольклору» (О. Терещенко).

Пр.: Українські пісні з нотами / [зібр. А. Конощенко]. Одеса, 1900. 136 + III с.; Українські пісні з нотами. Друга сотня / [зібр. А. Конощенко]. Одеса, 1909. Вип. 3. 137 + III с.; Українські пісні з нотами / [зібр. А. Конощенко]. Третя сотня. К., 1906. 141 + III с.

Літ.: *Б. а.* [Рец. на кн.]: Українські пісні. З нотами / [зібр. А. Конощенко]. Одеса, 1900. Перша сотня // Киевская старина. 1901. III. С. 173—174; *Гнатюк В.* [Рец. на кн.]: Українські пісні. З нотами / [зібр. А. Конощенко]. Одеса, 1902. Друга сотня] // Літературно-науковий вісник. 1903. Кн. 21. С. 139—140; *Борейко Т.* [Квітка К.]. Новітня українська музична етнографія // Рідний край (Полтава). 1912. № 12. С. 14—15; *Терещенко О.* Фольклористична діяльність Андрія Конощенка // Культурно-освітні процеси краю у XIX столітті. Матеріали обласної історико-краєзнавчої конференції. Кіровоград, 2004. С. 160—167.

О. М. Кузьменко

ЧУРИЛО (Журило, Джурило, Цюрило, Джумило, Шумило) — фольклорний персонаж у різних жанрах — весільних піснях, гаївках, билинах, баладах, казках. Ч. належав до давніх корінних родів у Русі. Ім'я боярина Чурини згадане в Київському літописі під 1188. Тлумачення імені суперечливі. Деякі дослідники розглядають як видозміну імені Кирило, запозиченого з грецької мови (Ж. Паулі, О. Веселовський), інші заперечують таку думку. М. Сумцов пов'язував Журила з культовою стравою жур. Етимологія слова Чурило вказує на зв'язок з водою — «чур», «чуркало», «чурок»; означає «джерело», місце, де струменем б'є вода. У гуцульських говірках вживають слова «чуркало», «чуріти» з подібною семантикою. Функція побажання врожаю в обрядових піснях семантично зближує Ч. з образом Ярила і має з ним генетичний зв'язок, передусім з весняним еротичним циклом. Билини про Ч. належать до Галицько-Волинського циклу. У них розгортається сюжет знайомства Володимира з Ч., служба в київського князя, його суперництво з Дукою (Дюком Степановичем), стосунки з чужою жінкою і трагічне завершення їх. Ч. — «красень-молодець», «кучері — дугою золотою», «шия, як білий сніг», «лице — як маків цвіт», «очі — як у ясного сокола», «брови — як у чорного соболя». У нього вишуканий одяг: чобітки — «зелен сап'ян», «куня-шубочка», прикрашена золотом, сріблом з шовковими петельками. Спритність Ч.: їдучи на коні, виробляє «різні чуда лицарські — з коня на коня перескакує, з сідла на сідло перелітає, вгору списа підкидає, з руки в руку перехоплює». Місце помешкання Ч. — «пониже малого Київця» у розкішному палаці, де «стеля золотом сяє, всі світила небесні на ній виведені». У нього закохується багато жінок різного віку: «де дівчата дивляться, — загорожі тріщать, де молоді жінки дивляться — віконця дзвенять, а старі баби костури гризуть, поглядаючи на молодого Чурила». Характеристика краси героя в обрядових піснях виражена кількістю дівчат, які йдуть за ним («дівочок двіста», «дівочок триста») — гаївка. Основна функція Ч. постає в родючості («Куди Джурило ішов, Туди ячменик зійшов»). На Бойківщині, Покутті, Буковині, Гуцульщині, в околицях Перемишля та Жовкви відомий весільний танець Журило (Цюрило). У баладі розпусник, баламут Джумило, Шумило (Шумильце) зрадив багато дівчат. Він багатий, має зброю, коня, проводить час на полях, серед природи. За ним також іде громада, але вже не дівчат (як в обрядових піснях), а «громада з панами», «люди з панами», які «ведут Шумильця рубати». У всіх варіантах балад герой виступає звідником дівчат, за що його карають на смерть. Персонаж балади, як і билинний герой, відзначається: а) вродою (у билині описано його красу, а в баладі вказано число зведених дівчат (15, 17); б) багатством — пропонує за дівчат гроші; в) військовою доблестю (має коня, сідло, зброю); г) трагізмом. Балада про Шумильця «складає велику рідкість і за поетичним змістом, і за музичною формою» (К. Квітка). Популярність Ч. «як ловеласа» у західноукраїнських піснях дала підстави М. Грушевському зробити припущення про його галицьке походження. «Той факт, що мотив Чурила-баламута заховав таку незвичайну популярність у Західній Україні, показує, що ця тема походить у своїй основі також звідси». Казку про Ч. записав Б. Грінченко на Сумщині («Чурило, Іван-царевич та Олена Прекрасна»). Богатир визволив Олену, але змій наздогнав їх і «посік, порубав на дрібні куски» Ч. Оживши від цілющої води, Ч. забрав дівчину і повернув її Іванові-царевичу.

Пр.: Балади: кохання та дошлюбні взаємини. К.: Наук. думка, 1987. С. 400; Українські народні пісні в записах З. Доленги-Ходаковського / упоряд. О. І. Дей. К.: Наук.

думка, 1974. С. 78; Українські билини: Історико-літературне видання східнослов'янського епосу / [упоряд., передм., післясл., приміт. та обробка укр. нар. казок і легенд на билинні теми В. Шевчука]. 2003. 247 с.

Літ.: *Грушевський М.* Історія української літератури: К.: Либідь, 1994. Т. 4. Кн. 1. С. 132—137; *Голубець О.* «Джурило» в українській обрядовій традиції // Матеріали до української етнології. К., 2002. Вип. 2 (5). С. 355—359; *Квитка К.* Комментарий к сборнику украинских народних мелодий, изданному в 1922 году [підгот. до друку В. Тюпа] // Етномузика. Львів, 2007. № 2. С. 74—122; *Парасунько В. С.* Про слово *Чурило* у східнослов'янських мовах // Мовознавство. 1976. № 1. С. 63—68; *Сумцов Н.* Опыт объяснения малорусской песни о Журиле // Киевская старина, 1885. Т. 12. С. 417—430; *Сокіл Г.* Образ Джурила в українському фольклорі // Народозн. зош. 2014. №` 4. С. 713—720.

Г. П. Сокіл

Vasyl Sokil, Oksana Brynyak and others

MATERIALS TO UKRAINIAN FOLKLORISTIC ENCYCLOPEDIA
Issue 2.

The proposed collection articles to encyclopedia is a continuation of the materials published in «Narodoznavchi Zoshyty» («Ethnology Copybooks») (2014. — № 3. — P. 582—611) entitled «The beginning of Ukrainian folkloristic encyclopedia». There are involved new titles including personalities, published editions that deepen information about Ukrainian folklorists and various sources of oral poethics. For the first time there are presented folklore characters made up by folk tradition.

Keywords: Folkloristic encyclopedia, folklorists, folkloristic editions, folklore characters.

Васыль Сокил, Оксана Брыняк и др.

МАТЕРИАЛЫ ДЛЯ УКРАИНСКОЙ ФОЛЬКЛОРИСТИЧЕСКОЙ ЭНЦИКЛОПЕДИИ
Выпуск 2

Предложенная подборка энциклопедических статей является продолжением материалов, напечатанных в «Народоведческих тетрадях» (2014. — № 3. — С. 582—611) под названием «Начало украинской фольклористической энциклопедии». Сюда вошли новые статьи, связанные с персоналиями, предметными реалиями, которые расширяют сведения об украинских фольклористах, и разные собрания устно-поэтических материалов. Впервые представлены фольклорные персонажи, сочиненные народной традицией.

Ключевые слова: фольклористическая энциклопедия, фольклористы, фольклористические издания, фольклорные персонажи.

Статті

Ганна СОКІЛ

НАУКОВІ КОНТАКТИ УКРАЇНСЬКИХ ФОЛЬКЛОРИСТІВ НА ПОРУБІЖЖІ XIX—XX століть

Тісна співпраця українських фольклористів в Науковому товаристві ім. Шевченка позитивно вплинула на розвиток науки. Крім особистих стосунків, наукові взаємини проводилися на рівні різних інституцій, товариств. Важливу роль відігравали спільні народознавчі експедиції, проекти. Наукові дослідження, фольклорні матеріали, рецензії — усе публікувалося українською мовою. НТШ змобілізувало культурно-наукову ідентичність нації, відновило кращі традиції минулого та заклало основи майбутнього.

Ключові слова: взаємопраця, фольклористика, українська наука, фольклорні збірники, дослідження, видання НТШ.

Кожна галузь науки певною мірою залежить від політичних та суспільно-побутових обставин тієї держави, в якій вона твориться. В історії нашої країни були періоди, коли руйнувалася не тільки територіальна цілісність, а й розривалися культурно-наукові зв'язки. Упродовж свого розвитку Україна часто була поділена між різними імперіями, які усякими способами знищували все українське, а впроваджували своє. Однак навіть тоді передова інтелігенція намагалася не поривати культурно-наукових контактів у межах етнічних земель. Інколи їй, інтелігенції, доводилося працювати серед різних політичних, часто важких соціальних обставин, тривалий час іти неоднаковими шляхами, «інколи блудити манівцями», аж поки тут і там «не почало будитися почуття єдності не тільки вже етнографічної, але й національної...» [40, с. 42]. До представників культурно-наукових діячів, що уболівали за долю України, прагнули до свого українського, заохочували інших і впроваджували у різні сфери, належали ті, які, на наше переконання, визнавали для себе такі пріоритети: 1) загальноукраїнський патріотизм; 2) прагнення до соборності; 3) діяльність у напрямі збагачення національної ідеї (чи то в науці, чи культурі, літературі, мистецтві).

Важливу сторінку становить співпраця галичан із наддніпрянцями, що має давню традицію. Ще Галицько-Руська Рада 1848 р. у Львові своєю декларацією заявила про єдність українського народу на всьому просторі — і в Росії, і в Австро-Угорщині. Зв'язки між Галичиною та Наддніпрянською Україною існували постійно. Якщо йдеться про фольклористичну співпрацю, то вона налагоджувалася ще з часу зародження цієї науки (М. Максимович, П. Куліш — «Руська трійця»; М. Костомаров, О. Бодянський — Я. Головацький, М. Бучинський, О. Навроцький; М. Драгоманов, Б. Грінченко — М. Павлик, І. Франко, В. Гнатюк). Ця тема частково висвітлювалася в науковій літературі [6; 7; 16, 30], однак потребує певної систематизації та узагальнення.

Ситуація, що склалася в Наддніпрянській Україні наприкінці XIX — на початку XX ст., частково простежується з листа Миколи Лисенка, написаного 30 грудня 1894 р. у Києві. З приводу того, що йому не надіслано вчасно кількох номерів часопису «Зоря», композитор звертався до Костя Паньківського у Львові: «Ви, сидячи собі в Галичині, не стямите того, як то тяжко, хоч і в себе дома, пробувати

без живого слова в рідній мові, під режимом, який в останні два—три місяці забороняє навіть етнографічні збірки пісень битових, простих, самих безвинних, забороня в «Киев[ской] Стар[ине]» розмови в 10 слів на українській мові, забороня сказати про померлого 10 год назад Профес[ора] Кистяковського в його біографії, що він був родом українець и в молодих ще літах одзивався любовію до своєї мови. Тямите ви се, під чим ми живемо?» [2, с. 249]. Коментарі тут зайві. Це крик душі свідомого українця, якому все рідне заборонено: насамперед не дозволено вживати українську мову, працювати з науковою літературою, написаною рідним словом. До того ж, було накладено табу не лише на «живущих», а й на «одшедших» національних діячів, які послуговувалися в свій час українською мовою і ставали на її захист. Зважаючи на такі умови, прогресивним представникам науки й культури, до яких належав і М. Лисенко, доводилося працювати наполегливо й систематично, щоби своєю діяльністю зберегти й утвердити рідне слово в різних сферах. Це стосувалося фольклористики, музикознавства, етнології та інших ділянок знань.

Наприкінці XIX ст. згуртувалася потужна еліта в рамках діяльності Наукового товариства імені Шевченка у Львові (далі НТШ), головною метою якого було утвердити українство в різних галузях. Представники з Великої України стояли біля витоків НТШ. Хоча товариство було засноване в межах австрійської держави, але почин до його утворення вийшов з підросійської частини України, зокрема з Полтави. Перший Статут Літературного товариства імені Шевченка уклали за дорученням громадської діячки (з роду гетьмана П. Скоропадського) Є. Милорадович, педагога Д. Пильчикова і М. Драгоманова. Від заснування і до кінця діяльності НТШ мало загальноукраїнський характер і виступало «речником духовного і культурного єднання усіх українських земель» (К. Студинський).

Першим науковим авторитетом для галицького громадянства справедливо назвав О. Пріцак М. Грушевського, вважаючи, що той прибув до Галичини з Великої України й приніс зі собою «розвинену українську науку з її осягненнями і методологічними вимогами, а також російську науку і, нарешті, європейські справи наукового дослідження та ерудицію в європейській науковій літературі» [28, с. 7]. З його приходом до НТШ розширилися межі наукової співпраці галичан з наддніпрянськими українцями, зробилися більш цілеспрямованими. НТШ, як наголосив М. Грушевський, стало «неначе трампліном, з якого українське національне життя мало піднятися на високости повної культурної незалежности» [15, с. V]. Уперше з'явилася можливість публікувати наукові статті, фольклорно-етнографічні матеріали в українських часописах, а не шукати притулку то в московських, то в польських, то в інших слов'янських чи неслов'янських виданнях.

Авторитет товариству надавало присвоєння дійсного членства за науковою кваліфікацією вченого. Такий вибір, згідно з новим статутом 1898 р., мав наблизити товариство до статусу академії. Багато вихідців з Наддніпрянської України обрано першими дійсними членами НТШ на спільному засіданні усіх трьох секцій у червні 1899 року. Серед них (поруч із галичанами О. Барвінським, І. Верхратським, В. Гнатюком, О. Колессою, В. Охримовичем, К. Студинським та ін.) В. Антонович, Ф. Вовк, М. Грушевський, Б. Грінченко, М. Дикарєв, О. Кониський. У наступні роки дійсними членами було обрано П. Житецького, В. Перетца з Києва, М. Сумцова з Харкова, М. Комарова та О. Маркевича з Одеси, Д. Яворницького з Катеринослава, А. Кримського (на час обрання перебував у Москві). Деякі визначні діячі були удостоєні звання почесного члена НТШ — М. Грушевський, В. Антонович, М. Лисенко, І. Нечуй-Левицький, а з галичан — І. Франко, І. Верхратський. Загалом до 1914 р. дійсними членами стало близько 30 наддніпрянців, а звичайними членами НТШ — близько 20.

Значну організаційну роботу на початковому етапі діяльності товариства проводив О. Кониський, якого вважали фактичним редактором перших чотирьох томів «Записок НТШ». Він закликав своїх сучасників дбати про це видання, надсилати наукові розвідки, оскільки вважав, що «справи більш важливої досі не мали ще українці у своїх руках». Саме за його рекомендацією з товариством почав співпрацювати М. Дикарєв, опублікувавши під псевдонімом М. Крамаренко вже в першому томі «Етнографічного збірника» фольклорно-етнографічні матеріали з Кубані про Різдвяні свята. У другому томі поміщено кубанські козацькі казки й анекдоти («Чорноморські народні казки й анекдоти»), у

п'ятому — «Народна гутірка з поводу коронації 1896 року». В іншому виданні НТШ — «Матеріалах до українсько-руської етнології» — надруковано його народний календар з Воронежчини. Також М. Дикарєв постачав фольклорно-етнографічний матеріал і Ф. Вовку в Париж для видання «Криптадій». Такий стрімкий політ молодого дослідника обірвала передчасна смерть. Усі його рукописи за власним його ж побажанням передано НТШ у Львові. Частина з них побачила світ у «Збірнику філологічної секції НТШ» з упорядкуванням і передмовою І. Франка — «Посмертні писаня М. Дикарєва з поля фольклору і мітольогії».

Про фольклористично-етнографічну діяльність цього подвижника за останні роки появилися статті Лідії Козар [20], Василя Чумаченка [44] та ін. Однак в огляді фольклористичного доробку якось поза увагою залишилися демонологічні оповідання у записах М. Дикарєва, близько ста з яких опубліковано у збірнику В. Гнатюка «Знадоби до української демонології». Матеріали, якими користувався В. Гнатюк, були переписані начисто рукою самого М. Дикарєва і, очевидно, призначались до друку. В них указано місце запису — Борисовська волость — але не подано ні імені інформатора, ні дати фіксування. Із підросійської України до «Знадоб» увійшли також збірки П. Тарасевського (58 текстів) та Д. Щербаківського (14 текстів).

Як секретар Етнографічної комісії В. Гнатюк залучав до збирацької роботи якомога більше кореспондентів з Наддніпрянської України. Важливу роль відіграв П. Тарасевський (небіж М. Дикарєва) — поштовий чиновник з міста Шебекино тодішньої Курської губернії. Він спочатку записував на прохання М. Дикарєва, а потім, після смерті фольклориста, сам надсилав матеріали до В. Гнатюка. В одному з листів П. Тарасевський, відповідаючи на прохання секретаря НТШ, зауважив, що таких людей, щоб «мали охоту і хист збирати етнографічні матеріали», тепер у них нема [8, с. 199]. Зате сам П. Тарасевський був активним записувачем усної словесності. У спеціальних випусках «Етнографічного збірника» опубліковано, як уже згадувалось, 58 демонологічних оповідань, близько сотні казок про звірів та інші матеріали. Він також фіксував сороміцький фольклор, який склав основу збірки «Das Geschlechtleben des ukrainischen Bauernvolkes» [46], що вийшла в Лейпцигу 1909 року в упорядкуванні В. Гнатюка, з передмовою та поясненнями австрійського етнолога Фрідріха Крауса. Внесок П. Тарасевського у збірнику — понад три сотні анекдотів і народних оповідань, що походять із околиць Куп'янська Харківської і Шебикино Курської губерній.

НТШ намагалося активізувати наукову роботу по всій Україні. З різних кутків України присилали до НТШ фольклорно-етнографічні записи, більшість яких надруковано в «Етнографічному збірнику» та «Матеріалах до української етнології»: І. Манжури, П. Тарасевського з Харківщини, В. Доманицького з Волині, Марка Грушевського з Київщини, В. Кравченка з Житомирщини. Тривалий час із Галичиною підтримував тісні зв'язки А. Кримський. Він з великою радістю сприйняв звістку про видання «Записок НТШ», сподіваючись, що воно «піде в бажанім, чисто науковім непартійнім напрямі». Значну користь приніс А. Кримський не тільки своєю подвижницькою працею (публікував переклади зі східних мов, рецензії на праці В. Ястребова, на російські розвідки про билини у «Житі і слові»), а й популяризацією української друкованої продукції серед інших слов'янських народів. У московському виданні «Этнографическое обозрение», де вчений у відділі рецензій подавав огляд галицьких і східних наукових студій, поміщав рецензії на «Записки НТШ», «Житє і слово», «Етнографічний збірник». Такі публікації А. Кримський робив з метою поширювати серед росіян нашу наукову літературу. «Взагалі я маю намір подавати рецензії про всякі галицькі видання, — писав він Б. Грінченкові 18 листопада 1893 року, — які мають научний інтерес, і думаю, що з цього буде більше користі, ніж писати такі самі рецензії по-українськи: принаймні, росіяни знатимуть, що в нас є своя научна література» [21, с. 126—127]. І це було актуальним, оскільки в Наддніпрянській Україні, тим більше в Росії, незначну увагу приділяли здобуткам нашої національної науки та культури. Коли й появлялося щось нове, то, як висловився М. Лисенко, «ніхто навіть не вилає, не те, що слова не скаже, скорше змовчить. Я кажу про Київ, а в Московщині — там і уваги не звертають на те, що в Україні діється — чи хто пише, чи що з друку виходе» [2, с. 256]. Тому публікації А. Кримського в російських виданнях у цьому випадку подавали певну інформа-

цію та розширювали уявлення про українську фольклористичну науку.

Спілкувався А. Кримський з М. Павликом, І. Франком, В. Гнатюком, намагаючись подавати не лише наукову продукцію, а й моральну підтримку, а при потребі сприяти пошуку матеріальної підмоги [21, с. 179] для українських публікацій. Завдяки А. Кримському знайдено кошти на перевидання фольклористично-етнографічної спадщини М. Драгоманова — «Розвідки М. Драгоманова про українську народну словесність і письменство», що вийшли в упорядкуванні М. Павлика під егідою НТШ.

Активною співпрацею відзначився Б. Грінченко. Як сумлінний кореспондент він публікував майже у всіх галицьких виданнях свій літературний доробок, критичні наукові й науково-популярні статті. Саме в Галичині надрукована найбільша і найкраща частина його художніх творів. До того ж, письменник з Чернігова власним прикладом довів свій загальноукраїнський, а не вузьколокальний патріотизм. Недаремно з нагоди 25-ліття його літературної творчості В. Гнатюк писав: «Ваші довголітні зносини з австрійською Україною свідчать, що українство не знає і не признає державних меж, лиш національні, та дають вказівки, куди й дальше належить прямувати свідомим українцям» [8, с. 157].

Однією з форм наукової діяльності було взаємне рецензування нових публікацій. Особливого резонансу в Галичині набув фундаментальний збірник Б. Грінченка «Этнографические материалы, собранные в Черниговской и соседних с ней губерниях», на який відгукнулося чимало науковців. Важливо, що упорядник цих матеріалів умів сприймати справедливу критику і враховувати її у подальшій роботі. Слушні зауваги І. Франка, В. Гнатюка, низка цінних порад щодо систематики народних творів допомагали Б. Грінченкові удосконалювати науковий апарат своїх наступних видань. Тому другий том представлений далеко краще від першого — подано паралелі до кожного номера, бібліографічні вказівки до розділів, покажчики, збережено діалекти в текстах. Майже на всі фольклорні зібрання Б. Грінченка з'являлися відгуки у галицьких часописах — «Записках НТШ», «Літературно-науковому віснику» [11]. Високо оцінено не лише збірники прозових, але й пісенних творів, поміщених у третьому випуску «Этнографических материалов». Особливо відзначили рецензенти (І. Франко, В. Гнатюк) новизну фольклорних текстів, вказавши на значну кількість не друкованих до того часу народних пісень.

Фольклористи в Галичині відзначили заслуги Б. Грінченка в укладанні бібліографічного покажчика «Литература украинского фольклора», в якому належне місце посіли публікації із «Зорі», «Житя і слова», «Записок НТШ». Доречно зауважив І. Франко, що зібрати й упорядкувати все, що було досі опубліковане з нашого народного словесного скарбу, і що було написане з цього приводу, — це одне з великих побажань не лише українського патріотизму, а й загалом слов'янської науки [42, с. 44]. Продовжуючи думку І. Франка, В. Гнатюк наголосив: «Тому належиться велика дяка Грінченкови, що в отсій книжці постарався дати нам першу бібліографію українського фольклору». Вона, на думку рецензента, перевищує «о ціле небо подібну бібліографію польську, уложену д. Стшелєцким» [10, с. 16—17]. Завдяки популяризації наукової діяльності Б. Грінченка в Галичині утвердилася думка про значущість його фольклорних збірників, які разом із «Трудами» П. Чубинського стали потужним джерелом для дослідників української народної творчості, а весь доробок Б. Грінченка зайняв почесне місце в історії української фольклористики.

Своєю чергою Б. Грінченко відгукувався на видання НТШ. Заслуговують уваги його рецензії на один із томів «Коломийок» в упорядкуванні В. Гнатюка, де вчений висловив слушні міркування щодо систематики малих пісенних жанрів, відзначив багатство, колоритність і високу наукову вартість матеріалу, вказав на широку географію записів тощо. Не залишилися поза полем зору пильного дослідника «Розвідки М. Драгоманова про українську народну словесність і письменство», які підготував до друку М. Павлик у Львові. Рецензуючи третій том, Б. Грінченко з розумінням поставився до ідеї НТШ видавати такі цінні теоретичні праці вченого європейського рівня, наголосивши на світовому значенні розвідок М. Драгоманова, оскільки той увів український фольклор в коло світової науки [12, с. 151—154].

Важливою була діяльність українських фольклористів, письменників, публіцистів у «Літературно-науковому віснику». Тут варто згадати слова І. Франка, звернені знову ж до Б. Грінченка, якого він запрошував до співпраці: «Як одинокого тепер

літературно-наукового видання на всьому обширі нашого краю комітет бажав би стягти до «Вісника» всі кращі сили нашої сучасної літератури, між котрими Ви, шановний добродію, стоїте в першому ряді» [41, с. 94]. Окрім белетристики, тут опубліковано його критичні статті, огляди життя і письменства на Україні. Про активну працю наддніпрянського дослідника засвідчує реєстр у покажчику «Літературно-наукового вісника», що становить близько ста різних позицій.

Насправді видання НТШ стали осередком спільної наукової роботи і для галичан, і наддніпрянців, і представників інших регіонів, засвідчивши, що ніякі кордони не можуть розділити єдиний народ, який почував себе однією сім'єю і творив для його блага. Українська наука в рамках діяльності НТШ утверджувала свій теоретико-методологічний рівень і виходила на світові обрії. До того ж потрібно було дбати про пропаганду нашої культури на різних її рівнях. Одним із напрямків зміцнення та поширення української науки в світі мали стати переклади народних пісень іншими національними мовами. З такою ініціативою виступив зокрема М. Лисенко. Однак і це не просто було втілити в життя, бо «у цій варварській державі, — як зауважив наш класик, — не вільно жодних перекладів з українського й на українське робити; спеціальний закон 1876 [року] заборонив усякі переклади. Це зроблено, звичайно, в меті душити й задушити продукцію українську літературну, бо й найосвіченіших народів літератури не виживають з самих оригінальних творів, лишень черпають життя з сусідніх літератур. Для того й закон 1876 [року] виданий, щоб укр[аїнська] література не животіла, а задихалася поволі» [2, с. 244—264]. І, мабуть, наша культура, наука не зникла повністю і «не задихнулася» тільки завдяки таким подвижникам, як П. Чубинський, М. Драгоманов, М. Лисенко, І. Франко, М. Грушевський, Б. Грінченко, В. Гнатюк, Ф. Колесса та багато інших.

Зміцнення в науковій діяльності статусу української мови — головна теза, яку постійно втілювали тодішні дослідники. Показовими з погляду патріотичного спрямування були дії членів НТШ щодо участі в археологічних з'їздах. В Україні відбулося шість таких з'їздів: III та XI у Києві (1874, 1899); VI — в Одесі (1884), XII — Харкові (1902), XIII — Катеринославі (1905), XIV — у Чернігові (1908) [3, с. 693]. У зв'язку із забороною виголошувати доповіді українською мовою на XI зібранні в Києві всі запрошені науковці з Галичини (М. Грушевський, В. Шухевич, І. Франко, В. Гнатюк, В. Охримович, М. Кордуба та ін.) відмовилися брати в ньому участь. Радикальні дії галичан поступово підтримали представники з Великої України і на XIII зібранні в Катеринославі прозвучав протест проти таких дій комітетів. А вже на XIV з'їзді в Чернігові було прочитано реферати українською мовою (їх виголосили одесити С. Шелухин і Х. Ящуржинський) [9, с. 69]. Усе це засвідчує, що українська нація показала світові свою культурну й політичну зрілість, наявність власної науки та патріотично налаштованих працівників, готових відгукнутися на кожну актуальну проблему.

Взаємопраця проходила також і на рівні народознавчих експедицій, під час яких брали участь вихідці з Наддніпрянщини. Упродовж 1903—1906 рр. Етнографічна комісія НТШ у Львові зорганізувала кілька комплексних антропологічно-етнографічних поїздок у різні терени (Бойківщину, Буковину, Лемківщину) під керівництвом Ф. Вовка, з участю М. Русова, Л. Гарматія, І. Франка, З. Кузелі. Відбувалися також екскурсії галичан на Велику Україну. Важливу сторінку в історії української фольклористики становить експедиція Ф. Колесси влітку 1908 р. на Полтавщину з метою записування мелодій і текстів народних дум. Як відомо, ініціатором її стало подружжя Квіток — Лариси Косач-Квітки (Лесі Українки) і Климента Квітки. Субсидіювала цей проект сама Леся Українка, яка на той час залишалася інкогніто. Зрештою своєї таємниці вона не відкрила до кінця життя. Ф. Колесса довідався про її меценатство через багато літ післяї смерті поетеси. А К. Грушевська згодом заявила, що екскурсія Ф. Колесси, «чи властиво експедиція Лесі Українки — Колесси (ми щасливі, що нам дозволено назвати сю експедицію отсим її правдивим іменем) відбулася ще в сам час, щоб захопити давні кобзарські мотиви, щоб дати живий голос німим записам дум, зібраним у попереднім столíттю, і не дати загинути кобзарській музиці назавжди» [13, с. CLXXXI].

До важливої справи спричинилися й галичани. Саме в цьому проявилося почуття національної єдності. Особливу роль у контексті організації експедиції, проведення записів та видання народних дум

відіграла Етнографічна комісія НТШ, до якої з відповідною пропозицією звернувся К. Квітка. На засіданні Етнографічної комісії, що відбулася у травні 1908 р. під головуванням М. Грушевського, було вирішено не лише доручити комусь із членів НТШ зафіксувати мелодії на фонограф, але при потребі взятися за впорядкування, транскрибування нот і навіть їх публікування [18, с. 19]. Отже, вже на початковому етапі, коли тільки розглядали організаційні питання, члени Етнографічної комісії не відкидали думки про підтримку в друкуванні цього унікального матеріалу.

Про експедицію, здійснену влітку 1908 р. на Полтавщину, Ф. Колесса доповідав на одному із засідань Етнографічної комісії, зазначивши, що схопив на фонограф з репертуару Михайла Кравченка думи («Азовські брати», «Маруся Богуславка», «Удова», «Невольницький плач», «Самарські брати») і дві історичні пісні («Дівка-бранка» та «Сава Чалий») [33, с. 29]. Звітування перед членами комісії означало, що НТШ взяло під свою опіку цю поїздку, і не байдужими були її результати. Згодом НТШ остаточно зайнялося публікацією народних дум, врахувавши персональне звернення Лесі Українки до правління товариства, в якому вона наполягала поспішити з публікацією зібраних кобзарських матеріалів, слушно зауваживши, що «вже крайня пора надолужити хоч тепер ту марну страту часу, якою прогрішилося українське громадянство в справі зберігання тих предивних, єдиних на цілий світ пам'ятників творчості нашого народу» [38, с. 258]. Українська поетеса закцентувала, «що видання кобзарських мелодій дасть нову і, може, найбільшу підвалину національній гордості, бо се таке з'явище, з яким наші сусіди нічого виставити до порівняння не можуть» [38, с. 258]. Питання підготовки видання народних дум постійно перебувало в той час у полі зору членів Етнографічної комісії. Регулярно Ф. Колесса звітував на засіданнях про виконану роботу, доповідав про нові надходження фонографічних валків від Лесі Українки, О. Сластьона. 6 травня 1909 р. на засіданні комісії Ф. Колесса повідомив про передані вже до друку мелодії дум [19, с. 25]. Опубліковані вони як XIII і XIV томи «Матеріалів до української етнології» (відповідно 1910 і 1913 рр.).

Експедиція, зініційована українською інтелігенцією, увінчалася успіхом, що дало можливість зберегти для нащадків неоціненний скарб. І в цьому, крім ефективної фахової праці Ф. Колесси, велику роль відіграла Етнографічна комісія НТШ, яка повністю підтримала цей унікальний проект. Свого часу К. Грушевська наголосила, що поза одним Науковим товариством ім. Шевченка ця справа «не потягла за собою суспільности» [13, с. CLXXXI]. І тепер ми можемо констатувати, що спільна робота українців принесла фундаментальні результати, які з плином часу набувають усе більшого значення.

Кілька років потому провів експедицію на Східну Україну О. Роздольський. За документами, вона відбулася на запрошення Петербурзької Академії наук 1914 року. Цю пропозицію підтримало НТШ у Львові, яке на своєму засіданні 3 червня 1914 р. вирішило «виделегувати Осипа Роздольського задля студій українських пісень, їх ритміки й фонольогії» [31, с. 453]. До ідеї збирання народних пісень у Східній Україні прихильно поставились голова Українського Наукового товариства в Києві М. Грушевський, відомий історик мистецтва й театру Д. Антонович та громадський діяч, меценат української культури Є. Чикаленко. Про це переконують рядки з листа художника М. Бойчука до О. Роздольського від 6 квітня 1914 р., в якому також ідеться і про влаштування побуту записувача під час експедиції на Чернігівщині: «Спішу повідомити Вас о результаті моїх заходів. Я затримувався в Києві і говорив про Вас з Грушевським, Антоновичем і Чикаленком. Так воно і виходить, як я наперед сказав. Всі вони дуже прихильні до справи збирання пісень на Вкраїні. Мають вони знайомих в Київщині, Полтавщині і Чернігівщині. Ви зможете їздить всюди. Вас будуть приймали і гостили» [29, с. 239].

Однак незадовго почалася війна, і на долю українського вченого випало багато випробувань і поневірянь. На Чернігівщині його арештовано як австрійського підданого і відправлено етапом разом із ув'язненими в Уральськ. Через декілька днів на клопотання почесного члена Петербурзької Академії мистецтв Б. Ханенка і його дружини, відомої любительки українського мистецтва В. Ханенко, О. Роздольському дозволено повернутися на Чернігівщину, де він проживав до кінця квітня 1915 року. Потім знову заслання в Симбірськ. Не встиг ще тут призвичаїтись, як передбачалось нове місце — Єкатеринбург і можливість подальших заслань. І лише

за сприянням колег йому вдалося залишитись у Симбірську, а згодом переїхати до Казані, де перебував також на засланні М. Грушевський [23, с. 8]. Про повернення О. Роздольського до Львова турбувалось і НТШ у Львові. Згадувана вже заява-підтвердження, яка засвідчувала, що він справді виїхав у наукову експедицію за дорученням та на кошти товариства, датується 19 листопада 1915 р., коли фольклорист перебував під арештом. Надсилаючи її, голова товариства В. Щурат та секретар І. Раковський, очевидно, мали на меті посприяти у справі вченого, доводячи, що це не австрійський агент, а звичайний фольклорист, який записує народні пісні. Незважаючи на всі перипетії, О. Роздольському вдалося зібрати цінні уснопоетичні матеріали з тодішнього Козелецького повіту на Чернігівщині та Шпиченців, Оленівки Київської губернії, а також Полтавщини. Усі вони до сьогодні залишилися в рукописах і лише частково введені в науковий обіг [31, с. 239—251].

Ще одним напрямком тісної співпраці українських дослідників був запланований Етнографічною комісією НТШ потужний проект видання корпусу народних пісень. З цього приводу розгорнулася масштабна підготовка, під час якої задіяна широка кореспонденція по всій Україні і тих місцях, де проживали українці. Цікаву інформацію В. Гнатюкові щодо місця збереження фольклорних збірок надіслав В. Доманицький [8, с. 183—184]. Він повідомив, що цінні матеріали знаходяться у редактора «Киевской старины» В. Науменка. Серед них — рукописна збірка З. Доленги-Ходаковського, велике зібрання пісень М. Максимовича («кілька тисяч в 2-х фоліантах»), фольклорні матеріали від колишнього Південно-Західного відділу Російського географічного товариства, що належали В. Антоновичу ще з часів 1873—1874 років. До того ж, як інформував В. Доманицький, невелика збірка (сотень 3—4) пісень є у М. Лисенка, багато записів у В. Степаненка, який свого часу чимало передав Б. Грінченку, але далеко не все. Тією цінною інформацією, безперечно, скористався В. Гнатюк. Як засвідчує епістолярій, у розпорядженні Етнографічної комісії були згадувані матеріали, частина з них потрапила до видань «Етнографічного збірника», інші готували до друку як, наприклад, збірку О. і Ф. Бодянських, яку НТШ одержало ще 1904 р. від того ж В. Доманицького [8, с. 184]. Однак вона в той час не побачила світу, а залишилась в автографах та копіях (останні зберігалися у В. Гнатюка) і з'явилася окремим томом лише 1978 року.

НТШ контактувало з різними науковими організаціями України, де до 1917 року діяли товариства при Харківському університеті (1877—1919), Новоросійському в Одесі (1889—1917), Ніжинському історико-філологічному інституті (1894—1917) та інші. Найактивніші зв'язки було налагоджено з Історико-філологічним товариством у Харкові, яке виникло зразу ж після закриття Київської філії Південно-Західного відділу РГТ. Як відомо, спочатку його очолював О. Потебня, згодом — М. Сумцов. Членами були П. Єфименко, П. Іванов, Я. Новицький, О. Русов, Д. Яворницький. Істотне місце в цих контактах належить дійсному члену НТШ (з 1908 р.) М. Сумцову, з яким підтримували зв'язки І. Франко, В. Гнатюк. Серед важливих аспектів їх спілкування виявилося взаємне рецензування наукових праць, книгообмін, персональне листування та участь у спільних загальноукраїнських заходах. Харківський дослідник, зокрема, включив довідки про фольклористів зі Львова до своїх книжкових видань [34]. На сторінках «Зорі» поміщено портрет професора Харківського університету [24, с. 39]. У кількох номерах цього ж часопису опубліковано статтю М. Сумцова «Коломийки» в перекладі Василя Лукича [35]. В огляді праць, що виходили в «Киевской старине», І. Франко рецензував розвідки М. Сумцова «К вопросу о влиянии греческого и римского свадебного ритуала на малорусскую свадьбу» та «Научное изучение колядок и щедривок» [39]. В «Літературно-науковому віснику» за 1906 р. І. Франко в замітці «Стара пісня» торкнувся статті, опублікованої в Харківській газеті «Южный край», з питань національної культури та освіти. Він підкреслив актуальність слів професора М. Сумцова про те, що для українських дітей в українських селах «наука мусила бути на українській батьківській мові. Треба звернуть на цей бік, бо інші дороги заведуть в такі провалля, з яких трудно вибратися» [43, с. 76].

Професор Харківського університету у цій же газеті «Южный край» з нагоди ювілею І. Франка підготував статтю про львівського колегу, розкривши велике значення його наукових праць у розвитку укра-

їнської філології, в тому числі й фольклористики [37, с. 3]. З нагоди п'ятдесятиріччя з дня народження І. Франка (1906 р.) рада Харківського університету присвоїла йому звання доктора словесності «honoris causa» [1, с. 260], а М. Сумцов виступив на історико-філософському факультеті Харківського університету з доповіддю про його літературну і наукову діяльність. Зробивши загальний огляд життя і наукового доробку, доповідач закцентував на «Галицько-руських приповідках», перший том яких на той час уже вийшов: «Франкові належить заслуга збирача і дослідника, причому в галузі такого надзвичайно різноманітного і втомливо дрібного матеріалу. Наскільки об'ємний у кількісному відношенні збірник, видно з того, що кращий сьогодні збірник великоруських прислів'їв Даля містить 30000 прислів'їв, а збірник Франка лише в одному томі на перших п'ять літер алфавіта [А — до слова «Діти». — *Г. С.*] і в межах однієї Галичини дає 10500 номерів» [36, с. 257].

Листовно І. Франко дякував М. Сумцову за привітання з ювілеєм. Склалося так, що галицька спільнота якось обійшла увагою цю подію в житті вченого. «Тим приємніше, — звертався він до харківського колеги, — було мені Ваше тепле слово, хоч Ви декуди і збільшуєте мої заслуги» [41, с. 295]. Так скромно відгукувався І. Франко про свої досягнення. Зате, вітаючи М. Сумцова з нагоди його 25-літньої наукової діяльності, він назвав ученого «одним із найплідніших робітників» і високо оцінив його праці, за якими українці, на переконання львівського дослідника, вчилися «розуміти нашу давнішу літературу» [41, с. 159]. А коли в Харкові готувався збірник на честь М. Сумцова, І. Франко надіслав свою статтю «Інтермедія єврея з русином», яка була опублікована в «Сборнику Харьковского историко-филологического общества». Інтерес для фольклористів у цій розвідці становить порівняльний аналіз народних творів, які є близькими до інтермедій, що, на думку автора, і походять від них. Аргументуючи свою тезу, І. Франко покликався на власні та Гнатюкові записи анекдотів, поміщених у спеціальному збірнику «Галицько-руські анекдоти».

Невипадково склалися взаємини В. Гнатюка з М. Сумцовим, праці якого були відомі молодому досліднику ще в гімназії. Той факт, а також подальші контакти дали підстави І. Приходько зарахувати професора Харківського університету до числа вчених, які формували наукові зацікавлення В. Гнатюка [27, с. 55]. Бо й справді, обидва дослідники працювали в галузі фольклористики, часто в площині подібних тем та жанрів: обрядовий фольклор, демонологічні оповідання, анекдоти, коломийки тощо. Тому обмін науковою літературою був просто необхідний для них. У листі до М. Сумцова від 5 січня 1899 року [8, с. 58] В. Гнатюк повідомляв про надсилання адресатові своїх книжок і просив навзаєм праці «Разыскания в области анекдотической литературы» та відбитку з «Киевской старины» — «Современная малорусская этнография». Саме в той час він готував до друку збірку галицьких анекдотів, то й уважав за потрібне мати щонайбільше досліджень попередників.

Як секретар Етнографічної комісії НТШ В. Гнатюк апелював до М. Сумцова у справі отримання фольклорних матеріалів І. Манжури: «Етнографічна комісія Наук[ового] тов[ариства] ім. Шевченка у Львові, діставши в своє посідання збірку пісень Бодянського та Марка Вовчка, хотіла би їх надрукувати, але, приступаючи до друку, бажала би їх злучити зі збірками Ходаковського, Максимовича і інших, що полишалися в рукописах і не опубліковані донині, та видати вже такий збірник, що міг би своїм виглядом заімпонувати чужонародним фольклористам. Мені поручено написати до різних людей в тій справі, а Вас просити, щоб Ви інтервеніювали в справі набуття збірки пісень (і інших матеріалів) по пок[ійному] Манжурі, які є власністю Ист[орико]-фил[ологического] общества. Проф[есор] Багалій, що був тут у переїзді, заявив, що Ист[орико]-фил[ологическое] общество не видасть їх друком задля браку фондів, зате може видати премію тому, хто приготовив би їх до друку. Коли так, отже, то чи не схотіло би Ист[орико]-фил[ологическое] общество відступити комісії збірки Манжури (а може, має ще інші збірки), а якби не могло відступити на власність, то бодай їх скопіювати і приготувати до друку» [8, с. 185]. Дійсно, М. Сумцов прислав збірник пісень І. Манжури після того, як було з'ясовано, що в Харкові його не опублікують. В. Гнатюк долучив його до запланованого Етнографічною комісією видання корпусу пісень. Одними з перших до друку потрапили колядки у записах І. Манжури до спеціального випуску «Етнографіч-

ного збірника». Інший рукописний матеріал залишився в архіві В. Гнатюка і зберігається зараз у наукових архівних фондах рукописів та фонозаписів ІМФЕ ім. М. Рильського НАН України. Частина увійшла до збірника «Народні пісні в записах Івана Манжури» в упорядкуванні Лариси Каширіної, що видала «Музична Україна» 1974 року [25], однак там зовсім не зазначено, що окремі колядки були вже друковані 1914 р. у Львові.

Новим етапом загальноукраїнської взаємопраці стала наукова діяльність Етнографічної комісії НТШ із заснованою в Києві Українською Академією наук (1918). Фольклористично-етнографічна робота зосередилась в Етнографічній комісії ВУАН (1921—1933), Музеї (а з 1922 р. Кабінеті) антропології та етнології ім. Ф. Вовка, Кабінеті примітивної культури, Кабінеті музичного фольклору, на Кафедрі української словесності, Культурно-історичій комісії та Комісії історичної пісенності. На одному із спільних засідань ВУАН (від 7 квітня 1924 р.) обрано В. Гнатюка позаштатним академіком кафедри Української народної словесності [8, с. 337]. Його безпосередньо запрошували до Києва. «Коли переїдете до Києва, — писав А. Кримський, який секретарював на зазначеному засіданні, — будете академіком штатним» [8, с. 337]. Однак на той час хвороба загострилась, і В. Гнатюк не мав змоги переїхати до Києва. Але він із вдячністю сприйняв обрання його академіком: «Колись моєю молодечею мрією було дожити хвилі, в якій на українській землі станув би українс[ький] університет та Укр[аїнська] Академія наук, дві інституції, що ввели б український народ у ряд загальнопризнаних культурних націй. Ся мрія тепер здійснена. Я вважав би великим щастям, коли би зміг наприкінці свого життя хоч здалека докинути й свою цеголку до тої величавої споруди, яку здвигає У[країнська] Ак[адемія] наук для української науки» [8, с. 338]. У міру своїх сил В. Гнатюк брав участь у культурно-науковому житті України. До нього як авторитетної особи зверталися за порадами та допомогою багато діячів культури з різних міст України [45, с. 84—85].

Налагоджувалася активна співпраця галичан з українознавчими центрами ВУАН [32], представники якої продовжували кращі традиції своїх попередників. Етнографічна комісія ВУАН, як і НТШ, УНТ об'єднувала наукових діячів у галузі фольклористики й етнографії всієї України. Нерідко науковці Львова бували в той час у Києві, де виступали зі своїми доповідями, публікували розвідки у київській пресі. Це стосується Ф. Колесси, К. Студинського, М. Возняка та інших. Підтримували стосунки з М. Грушевським, К. Грушевською, з А. Лободою, А. Онищуком, К. Квіткою, з відомими подвижницями на ниві української науки, дійсними членами Етнографічної комісії ВУАН Оленою Пчілкою, М. Грінченко, О. Курило [4, с. 19—20].

З 1925 р. почало діяти в Києві Етнографічне товариство, друкованим органом якого були «Записки». Одну з причин виникнення товариства К. Грушевська вбачала в тому, що «етнографічна робота в Галичині спинилась і на радянське громадянство лягає весь тягар продовжування сеї роботи» [14, с. 404]. Про розквіт наукового і культурного життя в Україні захоплено повідомляв В. Гнатюкові А. Онищук, де, за його словами, «для науки взагалі, а для виучування народного побуту зокрема, відкривається славна майбутність» [8, с. 318—321]. «Дуже тішуся, що на Україні поступає таким швидким темпом етногр[афічна] праця у різних напрямах, — писав навесні 1925 р. у відповідь В. Гнатюк. У нас про се й думати не можна не тільки тому, що їздити по селах тепер тяжко через усякі адміністративні переслідування, через брак яких-небудь фондів, але й через брак людей та через погляд, закорінений серед наших учених, що етнографія — люксус, та й маловажна річ, що з нею можна чекати. І ось через те у нас не друкується «Етнографічний збірник» від 1917 року, а «Матеріали до етнології» від 1919 року» [8, с. 345]. Хоча й важкі часи переживало НТШ в 1920-х роках, співпраця з ВУАН продовжувалась і надалі. На загальних зборах НТШ 30 травня 1926 р., накреслюючи план наукової роботи, одним із пунктів ставилася вимога поєднувати діяльність товариства з планами ВУАН [17, с. 1—6, 47]. За вагомі внески в розвиток національної науки академіками ВУАН обрано Ф. Колессу, В. Щурата, М. Возняка, К. Студинського. Згодом усі вони відмовилися від цього високого звання на знак протесту проти голодомору 1933 року. Шляхетним, патріотичним кроком справедливо назвав цей учинок сучасний дослідник В. Пахаренко [26, с. 153].

Упродовж 1920-х рр. значну роботу в Києві проводив М. Грушевський як організатор наукових сил

і едитор українознавчих видань. Він відновив стосунки з НТШ у Львові, підтримував зв'язки з друкарнею товариства, де видано його три перші томи «Історії української літератури». Заходами та під безпосереднім керівництвом М. Грушевського з'явилися часописи «Україна», «За сто літ». Він же відіграв важливу роль у публікації франкознавчих матеріалів, чому сприяв і М. Возняк. Випуск збірника «Україна» за 1926 рік повністю присвячений творчій і науковій діяльності І. Франка, особи, що об'єднувала дві частини України, як це простежується в листуванні між М. Возняком і М. Грушевським [22].

Саме на той час припала активна робота М. Возняка над вивченням творчості І. Франка. З листів М. Грушевського до М. Возняка, за слушним зауваженням сучасного літературознавця М. Гнатюка, дізнаємося, як учений-історик закладав основи українського франкознавства і яку велику допомогу в цьому надавав йому М. Возняк, який жив у Львові, був близько зв'язаний з архівом І. Франка [22, с. 326]. Така співпраця важлива і для фольклористики, оскільки саме в «Первісному громадянстві» вперше надрукована стаття І. Франка «Огляд праць над етнографією Галичини в XIX в.». Її віднайшов М. Возняк в архіві вченого і подав статтю «З діяльності І. Франка як етнографа», відтак включивши до свого монографічного дослідження (розділ «З діяльності Івана Франка як фольклориста») [5]. І в цьому немала заслуга М. Грушевського, який неодноразово запрошував М. Возняка до співпраці в журналі, постійно нагадуючи йому прислати «фольклорну» статтю про І. Франка для «Первісного громадянства» [22, с. 333]. Дізнавшись про підготовку до друку епістолярію М. Драгоманова й І. Франка, М. Грушевський запропонував М. Вознякові випустити його як окремий том Академії (Комісії Західної України)[1], оскільки така комісія була створена при Історичній секції. Для історії науки про усну словесність листування двох українських корифеїв цінне тим, що розкриває грані формування Франка-фольклориста, значний вплив на якого мав його старший колега. Водночас за епістолярієм та подальшою науковою працею І. Франка, простежується самобутність ученого, який, розвиваючи погляди М. Драгоманова, залишився своєрідним, творчо підійшовши до вирішення багатьох проблем.

Всеукраїнською маніфестацією національного і культурно-наукового життя українців було відзначення ювілею М. Грушевського в Києві (1926). Знаковою подією стали заходи ВУАН і НТШ в жовтні 1927 р. з проведення українського міні-з'їзду з нагоди століття першої збірки народних пісень у записах М. Максимовича.

Отже, наукові контакти українців, розділених штучними кордонами, відбувалися постійно, незважаючи на несприятливі умови. Особлива активність простежується наприкінці XIX — початку XX ст., з часу перетворення літературного товариства в наукове і до початку Першої світової війни. Тісна співпраця в Науковому товаристві ім. Шевченка у Львові об'єднала українців-галичан з українцями-наддніпрянцями, що позитивно вплинуло на розвиток науки, культури. Вона проявлялася на рівні особистих стосунків, наукових взаємин, публікацій фольклористичних досліджень, матеріалів, рецензій у різних часописах Галичини, спільній участі в народознавчих експедиціях, наукових проектах, заходах тощо. Згодом активніша наукова робота зосередилася в Києві у створеній Українській Академії наук, Етнографічній комісії ВУАН та інших інституціях. Тісні взаємозв'язки дослідників з різних частин України, їх потужний потенціал — усе сприяло збагаченню національної науки про фольклор, ядром якої було рідне слово, утвердження української мови в цій та інших галузях. Цей період злагодженої співпраці в нашій історії вартий наслідування для сучасних науковців, пріоритетом діяльності яких має залишатися насамперед виявлення та дослідження самобутності усної словесності.

[1] Комісія Західної України випускала журнал «Західна Україна» з 1927 р. — неперіодичний, а з 1930 до 1933 рр. — місячник. У ньому друкували художні твори письменників та наукові статті вчених — вихідців із західноукраїнських земель.

1. *Багалій Д.* Повідомлення ректора Харківського університету Д. Багалія І. Франкові про обрання його почесним доктором ун-ту 1906 р. грудня 13 (листопада 30) / Дмитро Багалій // Іван Франко. Документи і матеріали. 1856—1965 / упоряд. І.Л. Бутич, Я.Р. Дашкевич, О.А. Купчинський, А.Г. Сісецький. — Київ : Наукова думка, 1966. — С. 260.
2. *Бернацька Г.* Із невідомого листування Миколи Лисенка з галичанами / Галина Бернацька // Записки НТШ. Праці Музикознавчої комісії. — Львів, 1993. — Т. 226. — С. 244—264.

3. *Білокінь С.І.* Археологічні з'їзди / С.І. Білокінь // Енциклопедія сучасної України. — Київ, 2001. — Т. 1. — С. 693.
4. *Борисенко В.* Нариси з історії української етнології 1920—1930-х років / Валентина Борисенко. — Київ : Унісерв, 2002. — 92 с.
5. *Возняк М.С.* З діяльності Івана Франка як фольклориста / Михайло Возняк // З життя і творчості Івана Франка. — Київ : Вид-во АН УРСР, 1955. — С. 220—245.
6. *Возняк М.* Ол. Кониський і перші томи «Записок». З додатком його листів до Митр. Дикарева / Михайло Возняк // Записки НТШ. — Львів, 1929. — Т. 150. — С. 339—390.
7. *Возняк М.* Останні зносини П. Куліша з галичанами. З додатком його листування з М. Павликом / Михайло Возняк // Записки НТШ. — Львів, 1928. — Т. 148. — С. 165—240.
8. *Гнатюк В.* Документи і матеріали (1871—1989) / упоряд. Я. Дашкевич, О. Купчинський, М. Кравець, Д. Пельц, А. Сисецький. — Львів, 1998. — 466 с.
9. *Гнатюк В.* Наукове товариство імени Шевченка у Львові (Історичний нарис першого 50-річчя — (1873—1923)) / Володимир Гнатюк ; вступ. слово В. Яніва. — Мюнхен ; Париж, 1984. — 177 с. — (2-ге вид).
10. *Гнатюк В.* [Рец. на]: Гринченко Б.Д. Литература украинского фольклора 1777—1900. Чернигов, 1901. Опыт библиографического указателя. 320 с. / Володимир Гнатюк // Літературно-науковий вісник. — 1901. — Т. 16. — Кн. 10. — С. 16—17.
11. *Гнатюк В.* [Рец. на]: Гринченко Б.Д. Этнографические материалы, собранные в Черниговской и соседних с ней губерниях. Чернигов, 1896. Вип. 2: Рассказы, сказки, предания, пословицы, загадки и прочее. 390 с. / Володимир Гнатюк // Записки НТШ. — Львів, 1897. — Т. 18. — Кн. 4. — С. 48—50.
12. *Грінченко Б.* [Рец. на]: Розвідки М. Драгоманова про українську народну словесність і письменство [зладив М. Павлик]. — Львів, 1906. — Т. 3 / Борис Грінченко // Нова громада. — 1906. — № 8. — С. 151—154.
13. *Грушевська К.* Переднє слово [до]: Українські народні думи. — К., 1927. — Том перший корпусу / Катерина Грушевська // Вибрані праці : у 3-х т. / упоряд. та передм. С. Мишанича. — Донецьк : Норд-прес, 2007. — Т. 1. — С. V—CCXX.
14. *Грушевська К.* [Рец. на]: Записки Етнографічного товариства. — К., 1925. — Кн. 1 / Катерина Грушевська // Вибрані праці : у 3-х т. / упоряд. та передм. С. Мишанича. — Донецьк : Норд-прес, 2007. — Т. 3. — С. 403—405.
15. *Грушевський М.* З нагоди 150-ої книги «Записок НТШ» / Михайло Грушевський // Записки НТШ. — Львів, 1929. — Т. 150. — С. V—VII.
16. *Доманицький В.* Піонер української етнографії З. Доленга-Ходаковський / В. Доманицький // Записки НТШ. — Львів, 1905. — Т. 65. — Кн. 3. — С. 1—43.
17. Загальні збори НТШ від 30 травня 1926 р. / Хроніка НТШ. — 1926. — Ч. 67—68. — Вип. 1—2. — С. 1—6 ; 47.
18. Засідання Етнографічної комісії від 30 грудня 1908 р. / Хроніка НТШ. — Львів, 1908. — Ч. 36. — Вип. 4. — С. 21—22.
19. Засідання Етнографічної комісії від 6 травня 1909 р. / Хроніка НТШ. — Львів, 1909. — Ч. 39. — Вип. 3. — С. 24—25.
20. *Козар Л.* Місце М. Дикарева в історії української фольклористики / Лідія Козар // Дослідники українського фольклору: невідоме та маловідоме. — Київ, 2008. — С. 255—276.
21. *Кримський А.* Листи (1890—1917) / А. Кримський // А. Кримський. Твори : в 5-ти т. — Київ : Наукова думка, 1973. — Т. 5. — Кн. 1. — 336 с.
22. Листи Михайла Грушевського до Михайла Возняка / підгот. Михайло Гнатюк // Записки НТШ. Праці філологічної секції. — Львів, 1990. — Т. 221. — С. 326—338.
23. Листи Михайла Грушевського до Михайла Мочульського (1901—1933) / упоряд. Р. Дзюбан. — Львів, 2004. — 153 с.
24. *Лукич В.* Микола Сумцов / Василь Лукич // Зоря. — Львів, 1896. — № 2 (портр.). — С. 39.
25. Народні пісні в записах Івана Манжури / упоряд., вступ. ст. і приміт. Л.С. Каширіної. — Київ : Музична Україна, 1974. — 352 с.
26. *Пахаренко В.* Віті єдиного древа: Україна Східна і Західна в апокаліпсисі ХХ століття / Василь Пахаренко. — Черкаси : Брама-Україна, 2005.
27. *Приходько І.* Наукові взаємини Володимира Гнатюка і Миколи Сумцова / Інна Приходько // Роль Володимира Гнатюка у розвитку української національної культури : тези доповідей і повідомлень наук. конференції, присвяченої 120-річчю від дня народження Володимира Гнатюка. — Тернопіль, 1991. — С. 55—58.
28. *Пріцак О.* Історіософія та історіографія Михайла Грушевського / Омелян Пріцак. — Київ ; Кембридж, 1991. — 78 с.
29. *Сокіл Г.* Із неопублікованого листування Осипа Роздольського / Ганна Сокіл // Народознавчі зошити. — Львів, 1995. — № 4. — С. 235—240.
30. *Сокіл Г.* Співпраця наддніпрянських фольклористів у Науковому товаристві імені Шевченка / Ганна Сокіл // Література. Фольклор. Проблеми поетики. — Київ : Київський національний університет ім. Т. Шевченка, 2009. — Вип. 32. — С. 393—398.
31. *Сокіл Г.* Українська фольклористика в Галичині кінця XIX — першої третини XX століття: історико-теоретичний дискурс. — Львів, 2011. — 588 с.
32. *Сокіл Г.* Фольклористика в Етнографічних комісіях НТШ і ВУАН / Ганна Сокіл // Народознавчі зошити. — 2008. — № 5—6. — С. 465—470.

33. Справоздане з етнографічної екскурсії // Хроніка НТШ. — Львів, 1909. — Ч. 37. — Вип. 1. — С. 29—30.
34. *Сумцов М.* Діячі українського фольклору / Микола Сумцов. — Харків, 1910. — 137 с.
35. *Сумцов М.* Коломийки / Микола Сумцов ; перекл. Василь Лукич // Зоря. — 1895. — № 19. — С. 377—379 ; № 20. — С. 398—399 ; № 21. — С. 418—419 ; № 22. — С. 437—438 ; № 23. — С. 455—456.
36. *Сумцов Н.* Иван Яковлевич Франко. [Доповідна записка професора М. Сумцова історико-філософському факультетові Харківського університету про літературу і наукову діяльність Івана Франка] / Н. Сумцов // Франко І. Документи і матеріали / упоряд. І.Л. Бутич, Я.Р. Дашкевич, О.А. Купчинський, А.Г. Сісецький. — Київ : Наукова думка, 1966. — С. 255—258.
37. *Сумцов Н.И.* Франко / Николай Сумцов // Южный край. — 1906. — 30 авг. — С. 3.
38. *Українка Леся.* Листи (1903—1913) / Леся Українка // Леся Українка. Зібрання творів : у 12-ти т. — Київ : Наукова думка, 1979. — Т. 12. — 694 с.
39. *Франко І.* Киевская старина / Іван Франко // Зоря. — 1886. — № 4. — С. 65—66.
40. *Франко І.* Літературне відродження Полудневої Русі і Ян Коллар / Іван Франко // Франко І. Зібрання творів : у 50-ти т. — Київ : Наукова думка, 1981. — Т. 29. — С. 40—50.
41. *Франко І.* Листи (1895—1916) / Іван Франко // Франко І. Зібрання творів : у 50-ти т. — Київ : Наукова думка, 1986. — Т. 50. — 704 с.
42. *Франко І.* [Рец. на]: Гринченко Б.Д. Литература украинского фольклора 1777—1900. Опыт библиографического указателя. Чернигов, 1901. — 320 с. / Іван Франко // Записки НТШ. — Львів, 1901. — Т. 44. — Кн. 6. — С. 44—49.
43. *Франко І.* Стара пісня / Іван Франко // Франко І. Зібрання творів : у 50 ти т. — Київ : Наукова думка, 1982. — Т. 37. — С. 76—78.
44. *Чумаченко В.* «Пам'яті сього незвичайно енергійного та симпатичного чоловіка» / Василь Чумаченко // Народна творчість та етнографія. — 2004. — № 4. — С. 21—28.
45. *Яценко М.Т.* Володимир Гнатюк. Життя і фольклористична діяльність / М.Т. Яценко. — Київ : Наукова думка, 1964. — 288 с.
46. Das Geschlechtleben des ukrainischen Bauernvolkes in Österreich-Ungarn // Beiwerke zum Studium der Antropophyteia. — Leiprig, 1912. — Bd. V—XX. — 464 s

Ganna Sokil

SCIENTIFIC CONTACTS OF UKRAINIAN FOLKLORISTS ON THE EDGE OF THE XIX AND XX CENTURIES

Close cooperation of Ukrainian folklorists in the Shevchenko scientific society caused a positive impact on the development of science. In addition to personal relations, scientific relations were conducted among various institutions, societies. The important role played common ethnology expeditions and projects. Scientific researches, folklore materials, reviews — all was published in Ukrainian. The Shevchenko scientific society accumulated cultural and scientific identity of the nation, restored the best traditions of the past and laid foundation for the future.

Keywords: co-work, folklore studies, Ukrainian science, folklore collections, researches, publication of Shevchenko scientific society.

Ганна Сокил

НАУЧНЫЕ КОНТАКТЫ УКРАИНСКИХ ФОЛЬКЛОРИСТОВ НА ГРАНИЦЕ XIX—XX ВЕКОВ

Тесное сотрудничество украинских фольклористов в Научном обществе им. Шевченко положительно повлияло на развитие науки. Кроме личных отношений, научные взаимоотношения проводились на уровне разных институций, обществ. Важную роль сыграли общие народоведческие экспедиции, проекты. Научные исследования, фольклорные материалы, рецензии, — все публиковалось украинским языком. НОШ смобилизировало культурно-научную идентичность нации, возобновило лучшие традиции прошлого и заложило основы будущего.

Ключевые слова: взаимосотрудничество, фольклористика, украинская наука, фольклорные сборники, исследования, издания НОШ.

Василь СОКІЛ

ОХРИМОВИЧІ ТА РЕВАКОВИЧІ

(Родинні стосунки — наукові пошуки — національні позиції)

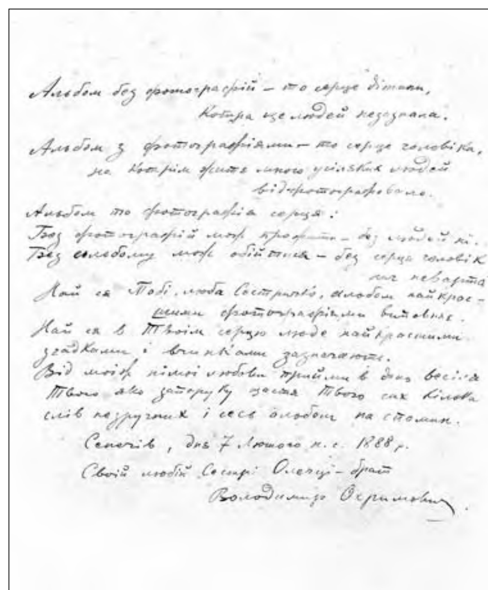
Через призму двох родин — Охримовичів та Реваковичів — розглядаються родинні стосунки, наукові пошуки та національні позиції великих священичих династій. Одні з них були духовними особами (Ю. Охримович, Б. Охримович, Р. Охримович, І. Ревакович, М. Ревакович), відомими адвокатами (Т. Ревакович, Володимир Охримович, Л. Охримович), журналістами, просвітянами (О. Залізняк-Охримович), лікарями, провідниками ОУН-УПА (С. Охримович, Василь Охримович, Т. Охримович та ін.) чи просто національно свідомими українцями, які мали авторитет серед сучасників. За свої переконання багато з них загинуло. Кожне з цих імен посіло гідне місце в історії України.

Ключові слова: священича династія, історія церкви, адвокат, лікар, фольклорист, народні пісні.

Знаковими для Бойківщини другої половини XIX — першої половини XX ст. стали два священичі роди — Охримовичів та Реваковичів. Перший осів у Сенечолі Долинського повіту, другий — у Волосянці на Сколівщині. *Володимир Охримович* (1870—1931) — відомий український адвокат, етнограф, фольклорист, культурний та громадсько-політичний діяч — в автобіографії вказував: «Рід мій наскрізь попівский: отець, діди і прадіди мої так в мужескій, як і в женскій лінії були священиками» [5, арк. 16]. Скажімо, прадід Володимира *Євстахій Охримович* (1784—1869) ординований на священика 1812 року. Як свідчать шематизми, більшість свого життя прослужив парохом у селі Гущанки на Збаражчині (1832—1869) [19, с. 333—334]. Дід *Осип Охримович* (1814—1857) висвятився у духовний сан 1836 р., був адміністратором у Гошеві (1836—1838), Болехові (1848—1851), відтак парохом у Білоголовах на Тернопільщині (1851—1856), Велдіжі на Долинщині (1856—1857). Батько Володимира *Юліан Охримович* (1843—1908) орденований у духовний сан 1868 р., після чого служив парохом в Уричі, Сопоті на Сколівщині (1868—1872), Сенечолі на Долинщині (1872—1908). Три сини о. Юліана теж стали священиками: 1) *Богдан* (1877—1942) ординований у духовний сан 1904 р., працював на парафіях у Козьовій (1904—1907), Голині біля Калуша (1905—1906), Тухлі (1906—1907), Корчині на Сколівщині (1907—1908), Завадові біля Стрия (1921—1942); 2) *Роман-Ростислав (1883—1944)* висвятився на священика 1908 р., працював адміністратором у Сенечолі (1908—1910), далі парохом в Уричі (1910—1924), Вороцеві на Яворівщині (1924—1944); 3) *Євстахій-Остап* (1888—1941) прийняв духовний сан 1913 р., перебував парохом у селах Мильне на Зборівщині (1913—1914), Ялинкувате на Сколівщині (1916—1923), Млиниці на Жидачівщині (1923—1925), Стрілкові на Стрийщині (1925—1928), Дичкові на Тернопільщині (1928—1941) [19, с. 333—334]. Внук Юліана *Василь*, син о. Богдана, також обрав священичий шлях, як і батько, однак його доля таким чином не склалася [20, с. 437]. Інший внук Юліана Охримовича та внук Тита Реваковича (син Любомира Охримовича та Наталії з Реваковичів) *Патрицій* Охримович був студентом теології, помер мученицькою смертю [20, с. 437].

Друга священича родина, що пов'язала своє життя з Бойківщиною, — Рεваковичі. *Іван Рεвакович* (1814—1904) висвячений у духовний сан 1840 р., був адміністратором, «експонованим сотрудником» у Рибнику, Старому Кропивнику на Дрогобиччині (1840—1846), адміністратором у Ямельниці на Сколівщині (1846—1850), парохом у Волосянці (1859—1896). Його батько *Григорій Рεвакович* (1785—1869) — теж священик, ординований 1811 р., працював парохом у с. Ніновичі Ярославського деканату (1828—1864). Син о. Івана *Михайло Рεвакович* (1861—1950) віддав усе своє життя священичій діяльності, висвятився 1888 р., був адміністратором у Коростові на Сколівщині (1888—1892), «сотрудником» (1892—1896), парохом (1896—1950) у Волосянці [33, с. 669—686].

Так склалося, що ці дві великі родини з Божого благословення поріднилися. В. Охримович в автобіографії, перелічуючи братів і сестер, констатував: «Я є найстарший син у своїх родичів. Маю єще три сестри і п'ять братів. Троє з моєї рідні померло малими. Найстарша сестра Ольга віддана за от[цем] Михайлом Рεваковичем, парохом в Волосянці. Відтак слідують після старшини сестра Богуслава, братя Богдан, Любомир, Ростислав, сестра Галя і братя Остап і Юліан» [5, арк. 16—17]. Отже, *Ольга Охримович* (1872—1919) поєднала свою долю з о. Михайлом Рεваковичем. Як свідчить запис у метричній книзі Волосянки, вони взяли шлюб 7 лютого 1888 року [9, арк. 60]. Більше інформації про ту подію на час написання статті про священичу родину Рεваковичів мені не вдалося виявити, оскільки у Центральному державному історичному архіві у Львові метрики про шлюб не знайдено, який, згідно з християнськими приписами, повинен відбуватися за місцем проживання нареченої. Проте нещодавно відшукав інше джерело — альбом для фотографій, який подарував В. Охримович своїй сестрі[1]. На першій сторінці перед фотографіями він написав

Альбом без фотографій – то серце дітини,
Котра ще людей незнала.
Альбом з фотографіями – то серце чоловіка,
на котрім життє много усілякних людей
відфотографовало.
Альбом то фотографія серця:
Без фотографій мов [illegible] – без людей [illegible].
Без альбому мов обійстя – без серця чоловік
нич не варта.
Най ся Тобі, люба Сестрицьо, альбом найкрас-
шими фотографіями виповнює.
Най ся в Твоїм серцю люде найкрасшими
згадками і вчинками зазначають.
Від моїх щирої любови прийми в день весілля
Твого яко задаток щастя Твого сих кілька
слів незручних і сесь альбом на спомин.
Сенечів, дня 7 лютого н. с. 1888 р.
Своїй любій Сестрі Олечці – брат
Володимир Охримович.

Запис В. Охримовича в альбомі для фотографій, який він подарував своїй сестрі

Ольга Охримович, дружина о. Михайла Рεваковича

зворушливий текст, зіскановаиий вигляд якого подається тут уперше.

Отже, маємо безпосереднє підтвердження, що шлюб і весілля О. Охримович та М. Рεваковича відбулися 7 лютого 1888 р. в Сенечолі. Додатковий доказ цього читаємо в епістолірію. Так, Т. Рεвакович,

[1] Альбом та великий родинний фотоархів, інші документи зібрала племінниця о. М. Рεваковича, внучка о. І. Рεваковича Людмила Грушка, учителька у Волосянці, та передала родині у Стрию; його зберіг Богдан Масний — правнук І. Рεваковича, а люб'язно дозволила мені опрацювати праправнучка Ольга Масна (Юрків), за що складаю щирі слова вдячності.

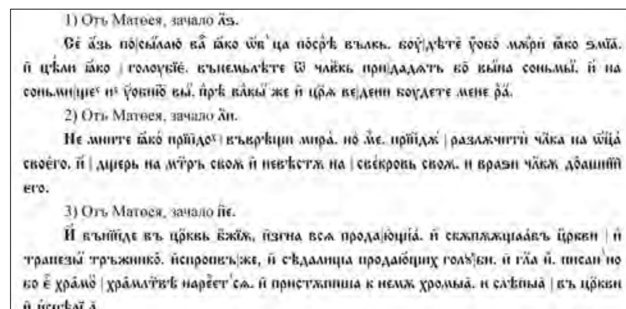

Володимир Охримович

старший брат Михайла, скаржився О. Кониському у листі від 22 березня 1888 р.: «Я єм брав ся був на весіля мого брата у Долинські гори — та через сніги й засипи я мусів сидіти у Львові 9 днів, а в Стрийи 3 дни; тимчасом переминув день весільний і я не був на весілю; бувєм лишень у родичів моїх в Волосянці» [1, арк. 301].

Породичання Охримовичів та Реваковичів сприяло не тільки зміцненню сімейних стосунків, а й зародженню та налагодженню наукових контактів у локальному середовищі. Скажімо, В. Охримович не тільки відвідував сестру у Волосянці, а й посилено цікавився старими рукописами, які він розшукав у церкві з дозволу о. Реваковича. Йому належить відкриття для науки рукописного «Євангелія» з 1574 року та «Євангелія Учительного» — збірника недільних і святочних проповідей. Він запропонував виявлені матеріали редакції «Записок НТШ». М. Грушевський, попередньо ознайомившись з ними, у листі до В. Охримовича від 13 (25) травня 1897 р. повідомив: «Переглянувши замітку, бачу, що вона буде інтересна, піде в найблизшу не видрукувану ще Miscellanea — т. XIX Записок, що вийдут в жовтні» [15, арк. 4]. Далі, безпосередньо вже готуючи публікацію, М. Грушевський мав ще кілька побажань для уточнення: «Переглянувши Вашу замітку до друку, — писав в іншому листі, — дещо хотів би до неї; та не знаю, чи Ви буваєте часто в Волосянці, чижто Вам трудно. В приписці на останн[ій] стороні арк. 14 Еванг[елія] Учительного читаєте ленѣша, може яснѣша? З карток проповідей (рук[опис] III) переписалисте лише про Олексія, було б пожаданим переписати сі картки всі. Як Вам трудно до Волосянки, то напишіть зараз (карткою), бо можна друковати й без того» [15, арк. 7 звор.].

Сьогодні важко сказати, чи всі побажання наукового редактора врахував В. Охримович, лише одне зрозуміло, що молодий дослідник уважно зібрав фрагменти «Євангелія». Він констатував, що книга складається зі 171 ненумерованої картки розміром 31 см висоти та 21 см ширини; оправа з букових дощок, що колись була обтягнена шкірою; на картках 1—54 подано Євангеліє від Матвія, далі — від Марка, Луки, Івана, однак там бракує окремих аркушів. Твори писані кирилицею, чорним чорнилом [25, с. 1]. Потім В. Охримович навів деякі зразки текстів. Проілюструємо початок Євангелія від Матвія:

1) Отъ Матеея, зачало лѕ.

Се азь по|сылаю ва яко овца посрѣ вълкь. боу|дѣте убо мѫдри яко змиа. и цѣли яко | голоубие. вънемьлѣте ѡ члвкь при|дадѧть бо выиа соньмы. и на соньми|щиех их убиют вы. ирѣ влкы же и црѫ ве|дени боудете мене ра.

2) Отъ Матеея, зачало ли.

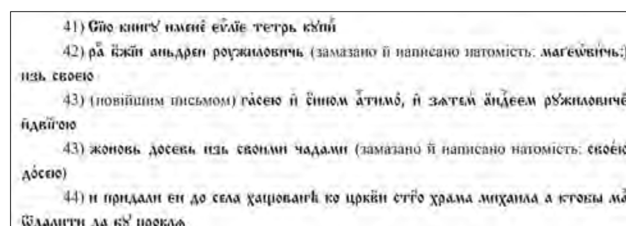
Не мните яко приидох | въврѣщи мира. но мє. приидѫ | разлѫчити члка на отца своего. и | дщерь на мтръ своѫ и невѣстѫ на | свекровь своѫ. и врази члкѫ домашнии его.

3) Отъ Матеея, зачало пе.

И вънииде въ црквь бжиѫ, изгна вса прода|ющиа. и скѫпѫжщиа въ црквн | и трапезы тръжнико. испровръ|же, и сѣдалища продающих голу|би. и гла и. писано бо е храмо | храмлтвѣ нарѣет са. и пристѫпиша к немѫ хромыа. и слѣпыа | въ црквн и исцѣли а.

Початок Євангелія від Матвія з рукописного «Євангелія» 1574 року

Дослідник звернув увагу на помітки переписувача, що на картках 41—44, але вже пізнішого походження. З огляду на важливість місцевої інформації, подаємо їх у повному обсязі:

41) Сию книгу имене еулие тетрь купи

42) ра бжии аньдреи роужиловичь (замазано й написано натомість: магеѡвичь:) изь своею

43) (новійшим письмом) гасею и сином атимо, и затем андеем ружиловиче ядвигою

43) жоновь досевь изь своими чадами (замазано й написано натомість: своею досею)

44) и придали еи до села хациоваиѣ ко цркви стго храма михаила а ктобы ма ѡдалити да бу прокля

Помітки переписувача

Ці нашарування В. Охримович прочитав так: «Сію книгу именем еvгеліе тетрь купиль рабъ бо-

жій Аньдрей Роужилович изь своев жоновь Досевь изь своими чадами и придали до села Хащовани ко церкви Стого Храма Михаила, а ктобы мал отдалити да бу прокля». Друга записка, — вважає він, — є поправкою попередньої записки, себ то в попередній записці перечеркнуто слова: «Ружилович» і під сподом написано замість того «Маґеович», дальше дописано «Гасею и сином Артимономъ и затемъ Андреемъ Ружиловичемъ Идвігою» вкінці перечеркнуто слова «Жонов Досевь изь своими чадами», а замість того під сподом написано «своею Досею» [25, с. 4]. Щодо Андрія Ружиловича, не зовсім зрозумілого зв'язку з Хащованею, автор нічого не висловився. Мені дарчий напис нагадує відкарбований текст на великому дзвоні у Волосянці — «Федор Ружилович со женою своею Аннов и з братаничом Стефаном и єго женою Євдокією» [33, с. 672]. Додам, що у Волосянці раніше проживала священича родина Ружиловичів. Мені вдалося з'ясувати, що Петро Ружилович був місцевим парохом, який помер, як свідчить метричний запис, 1 травня 1812 р. у віці 70 років [12, арк. 2]. Неважко підрахувати, що він народився 1742 року. Згідно із Йосифінською метрикою, котра була завершена 1786 р., у власності отця у Волосянці (номер будинку 61) були поля: «На Звірци», «Під Керничками», «На Голици», «На Плосени», «На Котильничім», «На Долинах», «На Куті» загальною площею 22,6 морґів, або за сучасними одиницями вимірювання — майже 13 га [10, арк. 50, 51, 53, 82, 82, 84, 108]. Отже, отець Петро Ружилович був доволі заможною людиною.

Після його смерті місцевим парохом став його син Григорій, який упокоївся 1822 року. Згідно із записом у свідоцтві про смерть, «похований у присутності співдеканального кліру, померлий парох Григорій Ружилович у віці 43 років від хвороби сухоти» [12, арк. 11 звор.]. Цей запис зробив у метричній книзі о. Макаревич.

Друга рукописна книга у Волосянській церкві — «Євангеліє Учительноє», як засвідчив В. Охримович, мала 19 аркушів, кожний по 10 карток, або 20 сторінок; дерев'яна обкладинка, обтягнута шкірою. Вона укладена за календарем від початку нового року, на кожну неділю текст у довільному перекладі Євангелія [25, с. 4—5]. Дослідник звернув увагу, що на деяких сторінках були помітки побутового характеру, які пов'язувалися з місцевими подіями:

„ѾР.Х.Ѕ. – аѱлв: (1732) стояло коли ишла стрѣла от полудевной страпини на польску ленѣша огию Того року не изгибав снѣг доло ирю тогда жона замерзла о ирю на верху и чоловѣк у петрѣв пѣст замерз".

В. Охримович знайшов у «Євангелію Учительнім» рештки якоїсь іншої книги, ідентифікувати яку йому так і не вдалося. Зрештою, сьогодні продовжуються пошуки цих та інших фрагментів, які становитимуть вагомий науковий інтерес.

Волосянка стала дослідницьким полем і для сестри Володимира Охримовича — *Олени*, яку він представив в автобіографії за другим її ім'ям — «Галя». У зв'язку з тим, що вона маловідома читацькій аудиторії, подаю довідку про неї.

Олена Охримович народилася у березні 1886 р. в Сенечолі, нині Долинського району Івано-Франківської області, померла 12 червня 1969 р. у м. Монреаль (Канада). Це громадська і політична діячка, журналістка, дружина Миколи Залізняка (1910) — політичного діяча, дипломата родом з Мелітополя, який з 1908 р. мешкав у Львові, навчався у Львівському університеті.

У 1905 р. О. Охримович закінчила академічну гімназію у Львові, а в 1906 р. вступила до Львівського університету, де студіювала українську мову й латинь. Учителювала в гімназії сестер василіанок, семінарії. Упродовж 1914—1925 рр. жила у Відні, працювала у Товаристві допомоги пораненим і полоненим воякам. 1927 р. О. Охримович-Залізняк повернулася до

Олена Охримович

Львова, а 1939 р. виїхала до Австрії, потім до Канади, де продовжила активну громадську, літературну та журналістську діяльність [27, с. 194—195].

Коли О. Охримович була ще студенткою Львівського університету філософського факультету (такий підпис стоїть під її нарисом про голосіння 1910 року), вона навідувалася у Волосянку до родини Ревaковичів; тоді ж збирала матеріали про голосільну традицію села. Молода дослідниця описала способи сповіщення про смерть, звернула увагу на одяг померлих. Згідно з останнім, чоловіків «убирают… красно, у чім за житя май любив ходити». Жінкам «дают усьо по білу, або лиш чорним вишите», «чипець и хустку шальову, білу або жовту». Дівчатам — «вишиване рубатя, коло голови малу шальову платину, або партицю, на тото вінець з барвінку з косицями, а коси розплетут». На особливу увагу заслуговують ігри при покійнику («забави»): 1) «лопатки»; 2) «гусака печут»; 3) «Бога і чорта»; 4) «бирки»; 5) «кучі»; 6) «коваля»; 7) «дохторя»; 8) «сало тягнут»; 9) «булі красти»; 10) «діда і баби» [29, с. 226—231]. О. Охримович зафіксувала у Волосянці також два голосіння — «за матір'ю» та «за донькою», опубліковані у збірнику І. Свєнціцького: перше під № 153 [29, с. 81], друге під номером 35 [29, с. 45]. Загалом етнографічний опис похоронних

Марія Ревакович

звичаїв та обрядів, голосіння, що виконувалося при померлому, зайняли помітне місце не тільки в похоронно-поминальній традиції села початку XX ст., а й регіональному та загальноукраїнському контексті. До речі, звичай голосити за покійником у Волосянці зберігся і до сьогодні [34, с. 118—135].

До наукових пошуків долучилася одна з дочок о. Івана Ревaковича — *Марія* (1850—1934). Її основна праця — поштовий майстер у різних селах Галичини — Козьовій на Сколівщині, Сокалі та Соколові (останнє тепер неіснуюче село на Стрийщині). За порадою та прикладом старшого брата Тита вона почала записувати народні пісні у Козьовій. Ці фіксації потрапили до брата, а відтак разом з його матеріалами опинилися у наукових архівних фондах рукописів та фонозаписів Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т. Рильського у Києві [8, арк. 1—10]. Наприкінці добірки Т. Ревакович уточнив: «Списала в Козьовій в Скільськім повіті в 1880 Маря Ревакович». Аналіз цих матеріалів показав, що найбільше там коломийок. Збирачка формувала їх за тематичними циклами, позначаючи ці останні римськими цифрами (I—LXIII) до восьми і більше строф. Так, у першому блоці йдеться про спів «трьома голосами», який будуть знаходити вівчарі по полонинах. В інших — про кохання та дошлюбні стосунки («Ой за хатов патичина, перед хатов тичка, Мене, мамко, хлопці любят, хоть я невеличка»; «Коби борзо неділенька, аби я ся вбрала, Таки видів мій милейкий, яка би я яла»).

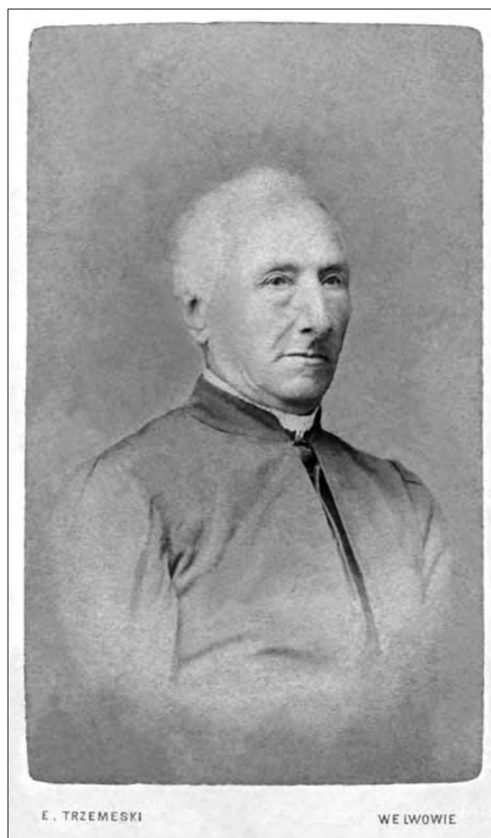
М. Ревакович виокремила підрозділ «Думи». Йдеться про ліро-епічні пісні, які, за сучасною класифікацією, відносяться до балад: про «дітозгубництво» («Ой у місті Богуславлі сталася новина»), «тройзілля» («Виїхали козаки з обозу»), «живий мрець» («Ой умру я, мамко, умру»), «убивство чоловіком дружини за намовою» («Ой взяв собі Гребенюшок два братчики рідні»). Є серед записів і кілька весільних пісень («Покірноє деревейко калина» та ін.).

Ідею записування народних пісень підтримував і О. Кониський, який був особисто знайомий з М. Ревакович. Так, у листі від 3 липня 1888 р. до брата Тита вона риторично запитувала: «Що собі подумає о моєй славности п. Кониский що обіцяних пісень до хвилі незібралам правда що часу немалам ані хвилі і то правда, що треба великої терпеливости и хи-

трости / : бо дипльомацією немож того назвати / : ніж чоловік від нашоі Верховинки видобуде. Пісня в Верховині замовкла! где глядати причини? незнаю! може и серце люду так замерзло, як замерзле наше! нас гнетут обстоятельства материяльні — а що их? не знаю! але конець кінцем — пісні з кілько буду могла позбираю. Поздорови п. К[ониського] сердечно від мене! Обожаю таких людей, але — и жаль мені чогось их» [4, арк. 4—5].

Станом на сьогодні невідомо про подальші записи народних пісень М. Ревакович. Однак достеменний факт, що молода дослідниця, запізнавшись з письменницею Наталією Кобринською, робила й етнологічні спроби. Вона підготувала для першої книги «Жіночої бібліотеки», що вийшла у Стрию 1893 р., розвідку про домашній жіночий промисел [30, с. 65—67]. М. Ревакович констатувала, що селяни Стрийської Верховини виготовляють полотна головним чином з льону та коноплів: «ручники чиноваті», «скатерти в кісточки», «сіраки», «чепці», «пояси», «уплети». Дослідниця дійшла висновку, що домашній промисел поволі витісняється фабричними виробами.

Стосунки Охримовичів і Реваковичів найбільше пов'язувалися з особою *о. Михайла Реваковича* (1861—1950), оскільки, як уже зазначалося, він перебував у шлюбі з Ольгою Охримович, до того ж, незмінний парох Волосянки. Про нього я вже частково писав [33, с. 677—682], тут торкнуся його науково-просвітницької і громадської діяльності. Оскільки о. М. Ревакович став, по суті, першим істориком церкви у Волосянці, наведу його матеріали, які знаходяться у Центральному державному історичному архіві України у Львові. Вони подані у формі «запитання — відповідь», за браком місця подаю лише відповіді автора, які становлять цілісну картину:

Отець Михайло Ревакович

«1. Коли і серед яких обставин засновано церкву і парохію в Волосянці невідомо, позаяк всі давнійші акта парохіяльні згоріли підчас пожежі в р. 1812. Уратовавсь лиш один акт з р. 1738, в котрім стоїть, що князь Конст[антин] Острозський грамотою даною у Звігли 12 грудня 1572 р. визначив священикови в Волосянці один лан поля «pro bono et usu ecclesiae». Дотацию сю потвердив відтак Володислав, князь на Острозі і Заславю, ґраф Тарнова (дати нема) і Михайло Казимір Радивил, князь на Ольці et. cet. грамотою, даною в Жовкві 12 вер[есня] 1676 р. В XVII і XVIII ст. були парохами в Волос[янці] Ружиловичі, котрі половину ерекционального ґрунту дали своїй родині, але комісия в сій справі (якийсь кс. Кернович) рішила 16 вер[есня] 1738 в користь родини Ружиловичів.

2. Церков парохіяльна під покровом Пренайсвятійшої Евхаристиї, збудована з дерева, крита бляхою є віддалена від мешканя пароха около 200 кроків.

3. За благословенням львівського епископа Николая Скородинського побудовано і викінчено місцеву церкву 12 липня 1804 року. Послідна візита канонічна відбулася за арх. митр. Йосифа Сембратовича 21.VIII.1874.

4. Церков відновлена і помальована перед кількома роками, знаходиться в добрім стані і може помістити всіх вірних парохиї.

5. Церков положена в середині села; обезпечена на суму 19300 к[орон] в тов[аристві] «Дністер» у Львові.

6. Бічних престолів є два; один під покровом сьв. о. Николая, другий під покровом Благовіщеня Пресьвятої Богородиці.

7. Утвари церковної досить. Чаш позолочених чотири — з них три зовсім срібні. Дзвіниця деревяна в добрім стані, має двзонів шість. Скарбона церковна має всего 40 к[орон] готівкою, позаяк давнійший фонд з'уживався на відновленя церкви. Скарбона желізна, замикаєся на два ключі, а ті знаходяться в руках двох церковних провізорів.

8. Церковного недвижимого майна в місцевій парохії нема.

9. В посіданю місцевої церкви знаходиться 5% скрипт довжний державний на 50 злр. (Staats Schuldverscheibung № 1525. Wien, am. 1. Oktober 1870).

10. Чудотворної ікони і відпустів нема.

11. Нічну сторожу коло церкви дає громада. Кладбище повічно заінтабульоване на церкву.

12. Патрон: Вільгельм Адам Шмідт, протестан[тське] віроісп[овідання].

13. Священиків: один.

14. Дяк: Дяк іспитований. Платня дяка in natura, іменно по одному решеті вівса від нумеру. Поля для дяка і хору — нема.

15. Число душ (з р. 1900): греко-кат[оликів] 1205 душ; римо-кат[оликів] 3; протестант 1; жидів 44. Костела і лат[инського] свящ[еника] нема. Латинники належать до латин[ської] пар[охії] в Сколім.

16. Школа одноклясова в чотирьох степенях науки. Учитель — один. Учителя презентує ц[ісарсько] к[оролівська] Рада шкільна краєва. Язик викладовий руський. Рішеня що до викладового язика є. Всіх дітий учащаючих до школи є 88 (всі гр[еко]-кат[олицького] обряда).

17. Дітий гр[еко]-к[атолицького] обряда обовязаних до школи: 200 (106 хл. + 134 дівч.), до школи ходять 88 (46 хл. + 42 дівч.). Науки релігії уділяє парох 3 години тиж[нево]. Школа віддалена від церкви около 600 кроків.

18. Читальня товариства «Просьвіта» має членів 25. Головою читальні є о. Іван Ревакович. Читальня передплачує: книжочки «Просьвіти», книжочки місийні, «Свободу». Майна читальня не має жадного.

19. Шпихлір церковний заложений перед 50 роками, котрим завідує комітет церковний. Шпихлір має 100 кірців вівса і міститься в дзвіници.

20. Каса позичкова громадська мала в дни 31/12 1900 всего майна 4 412. 95 к[орон] з того визначено на 6 % 3940 к[орон], залеглих відсотків 101 к[орона].

21. Склепу громадського ані церковного нема.

22. Місцева громада має около 50 моргів пасовиська (в кількох куснях), з котрих користає також і парох. Крім того, має громада 50 моргів і три млини.

23. Коршем в селі є шість; всюди в коршмах сидять жиди.

24. Є Братство церковне (без статутів), має около 800 членів. Число членів високе тому, позаяк кождий, хто зложив якийсь дар на шпихлір церк[овний], з котрого доходів користає церков, стаєся членом братства і має право користуватися сьвітлом церковним.

25. Майна жадного братство не має.

26. —

27. Архіву парохіяльного нема, позаяк пожар в р. 1812 знищив всі давнійші акта. Метрики розпочинаються з роком 1812. Доховавсь лиш один акт з р. 1738, де говориться про ґрунтовний спір між парохом а парохіянами.

28. Потрібні книги церковні є всї: Евангеліє: Львів 1690, Львів 1743, Лавра Почаївська 1789, Львів 1836, Львів 1891 (два прим.). Требники: Львів 1761, Львів 1888. А також: Львів 1765. Триод: Львів 1753. Апостол: Львів 1666. Минія: Почаїв 1873 і т. д., і т. д. Цінних річий для історії нема.

29. Всего поля має парохія 135 мор[ґів] 638 кв[адратних] сяж[нів]. З того припадає на: орне поле 40 морґів, сіножать 15, ліс 45, неужитки 35. Поле сполосоване — недалеко від мешканя пароха. Кляса ґрунту переважно VI або VII — так само, як і в селян. Спірного ґрунту нема. Задля острого клімату в пароха і парохіян садів зовсім нема.

30. Поле приносить доходу: 100 к[орон]. Додаток конґруальний 1076 к[орон]. З того оплачуєся податку річно 56 к[орон]. На опал[ення] дістає парох 20 сягів мягкого дерева і має вільне мливо в трьох громадських млинах. Сі два послідні права записані в інвентари, але не інтатульовані.

31. Хата мурована, крита ґонтом, збудована 1895 р., знаходиться в добрім стані і складаєся з чотирьох комнат і кухні. Будинків економічних є чотири; всі знаходяться в середнім стані і є обезпечені в тов[аристві] «Дністер». Премію асек. платить громада.

32. Леґатів і фундаций богослужебних нема.

33. Fundus instruktus не істнує зовсім.

34. Каплиць богослужебних нема.

35. Староство: Стрий; суд окружний: Стрий; Суд повітовий: Сколє; уряд податковий: Сколє; почта, станция телеґр[афічна] і залізн[ична]: Славско, віддалена 9 км.

36. Церков дочерних нема.

37. В парохиї Волосянка є всїх душ гр[еко]-кат[олицького] обряду 1205.

Волосянка, дня 15 вересня 1901.

Михайло Ревакович» [13, арк. 15—18 звор.].

Як бачимо, М. Ревакович, зважаючи на доступні йому джерела, подав коротку історію церкви у Волосянці, показав духовні, господарські та громадські ресурси. Хочеться привернути увагу до пункту 31, у якому йдеться про те, що хата священика — мурована, крита ґонтом, збудована 1895 року. Зрозуміла річ, ініціативу будови узяв на себе молодий о. М. Ревакович. А до того часу священича родина проживала поруч у дерев'яній хаті, в яку поселилися, прибувши в село. Тут мешкав і попередник — о. І. Раковський, а ще раніше — Ружиловичі. Принаймні у «Францисканській метриці», завершеній 1820 р., йдеться вже про «плебанію» під № 60. У власності плебанії було городів («ogrody») 26 морґів, під Кичеркою — понад 4 морґи [11, арк. 10, 41 звор.]. Окрему власність мав і парох — «На Куті» — 10 морґів, «На Долинах» майже 6 морґів поля [11, арк. 82 звор; 83 звор.].

З 1903 р. М. Ревакович активно працював над ремонтом церкви, подбав про «покриття церкви і дзвіниці новим бляшаним дахом», який був завершений 1908 року [33, с. 678—679]. Вадим Щербаківський, досліджуючи, за дорученням НТШ у Львові 1909 р., церкви на Бойківщині [36, с. 7—12], помістив власну світлину Волосянської церкви після ремонту.

М. Ревакович був активним членом «Просвіти», про що він записав в анкеті 15 вересня 1901 року [13, арк. 41]. Його прізвище зустрічається серед «членів-основателів» читальні у Волосянці, які просили 15 травня 1908 р. Намісництво у Львові посприяти її заснуванню: Іван Ріжнів, начальник громади, Іван Мичко, Михайло Головчанський, Ілько Луцик, Михайло Ружилович, Федір Зинич, Василь Зелик, Андрій Губаль, о. Михайло Ревакович, Іван Гриців, Василь Гриців [14, арк. 37]. До цього часу о. М. Ревакович був головою «Просвіти», а в звіті новоствореної читальні за період від 9/VII 1908 по 21/II 1909 р. він зазначений як заступник, а голова — Микола Рошкович [14, арк. 10]. Його присутність була вкрай потрібною як для авторитету читальні, так і для громади загалом. Однак читальня досить довго не мала власної оселі, а розміщалася, як свідчить «Звідомлення» за 1935 р., «у домі госп[одаря] Стефана Ружиловича» [14, арк. 35]. До речі, цей будинок зберігся і досі.

Волосянська церква після ремонту. Світлина В. Щербаківського.1909 р.

Волосянська читальня «у домі госп[одаря] Стефана Ружиловича». Світлина 2013 р.

Отець М. Ревакович, навіть утративши зір, навідувався до хати-читальні, бо у згаданому «Звідомленні» на запитання, чи працює священик-українець у читальні, зроблено запис: «о. Михайло Ревакович і о. Петро Карвацький» [14, арк. 37 звор.].

Товариство «Просвіта» у Львові (Ринок, 10) зверталося до Всечеснішого отця Михайла Реваковича, пароха у Волосянці, «як до свойого члена, з проханням піти ласкаво на стрічу цїй великій потребі Вашої Читальні та уможливити її будову своєї домівки на ерекціональнім ґрунті» [14, арк. 35]. Чи-

Тит Ревакович

тальня вже мала деякі фонди для будови («дерево»), однак цей будівельний матеріал перебував «у господарів» [14, арк. 35]. Виглядає так, що будівлю звели не на «ерекціональному ґрунті», а на «господарському», де зараз у центрі села знаходиться Будинок просвіти.

Найбільш активним у науковій, суспільно-політичній та просвітницькій діяльності виявився *Тит Ревакович*. Він народився 6 вересня 1845 р. в с. Старий Кропивник Дрогобицького повіту, дитинство та юність провів у Волосянці, куди згодом постійно навідувався; помер 14 жовтня 1919 р. у Львові, похований на Личаківському цвинтарі. Це правник, член-засновник НТШ, організатор і голова Товариства опіки для емігрантів св. Рафаїла. Навчався у початковій Сколівській школі в 1851 р., нормальну початкову освіту здобув у Самборі й Стрию в 1851—1855 роках. Після 4 класів Академічної гімназії у Львові (1864) навчався на правничому факультеті Львівського університету, який закінчив у 1868 році.

Працював у судах Львова, Самбора, Сандагори. З 1886 р. — повітовий суддя у Підбужі Дрогобицького повіту, з 1898 по 1907 рр. — радник крайового суду у Львові. 1907 р. вийшов на пенсію. Він автор праць про Ф. Заревича, Л. Кобилицю, А. Крушельницького, Ю. Лаврівського, М. Устияновича та ін., залишив також велику епістолярну та народнопоетичну спадщину. Початок фольклористичної діяльності Т. Ревaковича припадає на 1860 р., коли він збирав народні пісні у Волосянці на Сколівщині, де батько був парохом, а згодом на Дрогобиччині, коли вчився в гімназії. У спогадах про Ф. Заревича писав: «В тій гарній Верховині пізнався я з Федором Заревичем зараз в зимі 1863/4 в домі моїх родичів в Волосянці. Дуже полюбив я его за его нічим не зрушимий веселий гумор, его все цікаві дотепи, его світлий розум і за его гарний спів. Его першого я почув в моїм життю, як він гарно і докладно співав найріжнорідніші народні наші руські співанки; я не міг начудуватися розмаїтій мелодійности тих співів і не міг ся їх наслухати й доконувався тоді, що наша народна музика є то зовсім відрубний музикальний світ від знаної нам музики італіянської, німецкої і інчих» [31, с. 286]. Деякі із записів Т. Ревaковича потрапили до І. Франка і той подав одну з пісень у «Житі і Слові» за 1894 р. в рубриці про Кошута і Кошутську війну («Зачьиласі Наталія з нашим царьом бити») [21, с. 471—472]. До тритомника «Коломийки» В. Гнатюка включено його 54 тексти (усі з Волосянки). Тематика: рідний край, розваги молоді, кохання, мрії про шлюб («Ай відки ти, білявчино, чейже з Волосянки, Вітер віє, сім'я сіє, любку волосянцький», «В полонині, в полонині, в полонині сиджу, Тогди серцю відвологне, як тя, душко, виджу»; «Голос ми ся та помінив, голос, голосочок, Ай ходячи до рибочки за мівкий бродочок» [22, с. 2, 3, 30, 84, 104]. Більша частина записів Т. Ревaковича знаходиться в архівосховищах. У наукових архівних фондах рукописів та фонозаписів ІМФЕ (28—3) є 4 одиниці збереження (40—43). Це пісні баладного змісту, історичні, весільні, побутові, коломийки. Записи здійснено в 1860—1910 рр. від різних інформаторів, у тому числі й відомих особистостей. Так, над жартівливою піснею «Ой приїхав молод козак до бистрого ставу» чорним чорнилом рукою Т. Ревaковича написано: «Співав Корнило Устиянович в 1860-х роках. Списав Т. Ревакович. Знаю співати. — *Т. Р.*» [7, од. зб. 40, арк. 1]. Той же реципієнт виконав «Гимн словаків 1848 року» Радолінського. Далі помітка: «Співав Корнило Устиянович 1863» [7, од. зб. 40, арк. 1 звор.]. Зберігається також згадана історична пісня про війну австріяків проти Кошута. До-

статньо повний запис «Ладканя весільні, списані мною 1869 від славної співачки Фрузії Грицьової в Волосянці в Сколівськім повіті» [7, од. зб. 40, арк. 26—28]. Зафіксовано 7 колядок і щедрівок господареві, господині, парубкові, дівчині («Ид сьому дому, ид веселому», «Попід Ділове лежат снігове», «Вийшли молодці рано з церковці») [7, од. зб. 40, арк. 28 звор.—36]. Одна буковинська пісня в записі 1879 р. з Сандогірського повіту про скасування панщини — «Дай, Боже, здоров'єчко нашому цареви» (7, од. зб. 42, арк. 4). Найбільше виявлено коломийок. В іншій одиниці збереження міститься добірка з присвятою на початку: «Коломийки для мого най...», а наприкінці — «З уст народа в Волосянці 1867 р. Т. Ревакович» [7, од. зб. 43, арк. 79]. У відділі рукописів Львівської національної наукової бібліотеки ім. В. Стефаника (ф. 93) знаходяться коломийки в його записах, а також переказ про перебування мешканця з Волосянки Кувака в козацькому війську. «Оповідав минї в Волосянці (од Сколе) 25 серпня 1864 року старий Стефан Ружилович Лесюк. Колим му розповідав за наших руських (українських, не московських) козаків, що колись були на Україні, — що єго бабка му оповідала, що і з Волосянки ходили до тих козаків: «Бувало не чути за него і 14 лїт, а він межи козаками пробував». Оттак називав ся єден «Кувак», що пішов до них» [3, од. зб. 126, арк. 12 звор.]. Наприкінці збирач інформував: «При тій нагоді зазначую, що я в 1864 році чув пісню про Саву Чалого в Волосянці, а затім під Бескидами від парубка, що служив у моїх родичів, а що походив з Кам'янки коло Сколього. Львів, 9 падолиста 1911. Титко Ревакович».

Т. Ревакович цікавився місцевою історією, переказами, які зберігали відгомін тих далеких подій, коли на наші землі нападали монголо-татарські і турецько-османські завойовники. Такий погляд він виклав у дописі про «татарський дзвінок», що ґрунтувався на народному сприйнятті фактів: «Коли я був ще малим хлопцем,— згадував Т. Ревакович, — а діялось се в пятьдесятих роках — чув я від людий в Волосянці [селї, що лежить в Скільщинї близько Бескиду і близько нинїшньої зелїзничної стациї Лавочне], де я проживав від 5-ого року житя, часто оповіданя про те, як Татари і Турки нападали на Волосянку, як відтак конфедерати верхи на конях являли ся несподївано і казали собі давати овес, як десь з початком сего столїтя громада волосянська не хотїла йти робити дорогу до Сколього і як прибули гузари в село, сїкли та рубали людий, в наслїдок чого се місце, де теє сталось, зовуть до нинїшнього дня «просїч», як вкінци були в селї «мацкалї», що йшли на Угорщину Мадяр войовати. Про Турків чув я більше оповідань, як про Татар, і се відповідає дийстному станови річий; та-ж Турки довгий час панували в поблизькій Угорщинї, і може бути, що вони в Скільщинї (Тухольщинї) нераз гостювали. У Волосянці є гора близько Бескиду «Турчанка». То-ж оповідали люди, що на тій «Турчанцї» мали Турки свій табір; а коли мусїли звідтам утїкати, то викопали в тій горі таке велике місце як стодола, і там закопали усю свою збрую. Далї, як йде ся з Волосянки через Бескид в угорсько-руське село «Ляховець», то на самій границї видко ще нинї зовсім видатні шанцї; ті шанцї зве нарід до нинї «турецькі шанцї». — Про Татар чув я лише одну згадку, котру отсе подаю. Люди оповідали, що татари палили, вбивали та в полон людий забирали. «Раз одної недїлї — казав менї один — підчас Служби Божої дали в церкву знати, що Татари йдуть, ба що вони вже в селї. Люди поховали ся, де хто міг; лише сьвященик о. Симеон не могли відступити від вівтаря, бо правили св. Тайну Евхарістиї. Татари впали до церкви і стяли при престолї о. Симеона. Церква стояла тодї не там, де нинька, а на самім горбку на нинїшнім лану сьвященика, праворуч ріки Славки понад самою нинїшною «резиденциєю» [домом, де нинї мешкає сьвященик]. Коли Татари вийшли з села, заблукало ся помежи хати татарське лоша із дзвінком на шиї. Якийсь верховинець зловив лоша і відрізав «дзвінок». Сей дзвінок був до недавна в волосянській церкві. Форма єго оригінальна, не звичайна: виглядає немов півкуля, голос має дуже голосний; «наза́д» то є місце, де є ушко дзвінка, за котре держить ся дзвінок, вже відірвав ся [як про се оповідав менї мій отець Іван Ревакович, що є сьвящеником у Волосянцї від 1850 р.], але єго відтак злютовано; так само і серце дзвінка чимало разів вже переміняно. Боячись, щоби така памятка нашої старовини де не затратилась, подаровала на мою прозьбу старшина церкви волосянської сей дзвінок, котрий нарід у Волосянцї нїколи інакше не називав, як «татарський дзвінок», церкві успенській у Льво-

ві, а дотичну грамоту переслав я, посилаючи цей дзвінок на виставу наших старинностий з початком 1889. р., на руки сеніора Ставропигійського Інституту проф. д-ра Сидора Шараневича у Львові враз з історією сего дзвінка. Той дзвінок є відфотоґрафований на таблиці XXVII під нр. 6. Длячого єго перехрещено в так званім «Отчет-і» з археольоґічно-бібліоґрафічної вистави в Ставропигійськім Інституті (1889) на стор. 59 «колокольчикъ монгольскій» і длячого фальшиво подано, немов-би то єго хто уживав в зимі при санках — не розумію. Післья катальоґа археольоґічно-артистичних предметів, що суть в музею Ставроп. Інститута, має сей «татарський дзвінок», як мені оповідали, стояти в салі H, в ґаблєті Hр. 34. — Повисшу традицию про «татарський дзвінок» передаю ad aeternam rei memoriam, бо нині [близько 40 літ від тих часів, коли я се чув] люди старі у Волосянці геть повимирали, а від молодших про сю традицию я вже нічого не чув [32, с. 152—153].

Висновок Т. Реваковича про «татарський дзвінок» та втрату народної традиції, пов'язаної з ним, звучить доволі категорично. Так, Г. Дем'ян записав у 1974 р. варіант сюжету, який опубліковано у збірці «Писана керниця»: «Як напали татари й турки на Волосянку, — говориться в ньому, — а то було якраз у неділю, в церкві правилася Служба Божа. І ту селяни побачили, що татаре йдут. Народ з церкви розбігся. А священик правив Службу, бо йому ни вільно переривати, хоть би горів, поки ни скінчит. А скінчив — пропало — смерть.

Татари зайшли в церкву і відтяли му шаблев голову коло престолу. А дяк заліз під крилос. Наводили татари повну церкву коней. Там було мале лоша з цікавим дзвінком. Підійшло воно до дяка й стало його нюхати. А дяк вийняв ніж і тот дзвінок відтяв і сховав» [28, с. 132—133].

Т. Ревакович займався не тільки науковими проблемами, а й просвітницькими. Так, він безпосередньо причетний до закладення читальні в рідному селі, яку офіційно було відкрито 1908 року. Товариство «Просвіта» у Львові 19 червня того ж року передало для читальні у Волосянці «на руки Реваковича Т., совітника» 72 примірники книг вартістю 27 корон. У списку зазначені: «Лихолітє», «Поученє про грунтові книги», «Порадник громадський», «Історія України-Руси», «Звідки взялися і що значать назви: «Русь» і «Україна» та ін. [14, арк. 7]. Т. Ревакович листовно свідчив у Волосянці 3 серпня 1908 р.: «Я за свої гроші купую газети, книжки для Волосянців і щом поніс кошта всї заложеня читальнї. А ґрунта жиди забирають у руських хлопів, котрі себе за мудрих вважають, а ради жичливих інтелігентів не слухають ба й тайком висміюють, злість і розпука бере чоловіка» [14, арк. 9 звор.].

Т. Ревакович постійно підтримував зв'язки з місцевими активними жителями, цікавився просвітянськими проблемами, надалі допомагав у придбанні газет, журналів, інших видань для читальні у Волосянці. Так, у листі від 15 квітня 1917 р. з Кросна над Бачвою на Мораві Т. Ревакович писав до одного із засновників «Просвіти» у Волосянці, «писаря» (секретаря) Андрія Губаля: «Христос Воскрес! Любий Андрію! З Велик[одними] Святами віншую Вам і всім читальнякам і читальнячкам доброго здоровья і горазд. Ніхто минї від 15 місяців не пише, що дієся в Волосянцї, хоча я писав до Читальнї 28 січня 1916 на чотирох видівках, 20 цвітня 1916 на трйох видівках, а 11 січня 1917 обширний лист. Що дієся з сиротами в Волосянцї. Не дайте їм нидіти і в нужді загибати. А старайте їх вигодовати і з талантованя громадським коштом посилати то до науки ремесел то до висших шкіл. А з того буде і хосен і слава для української громади. Пильнуйте ся, учіть ся і держіть ся купи, бо наш український нарід так зруйновали, що загинемо, як ми українцї собі не поможемо. А щоби собі помочи, треба науки, однодумцї усюди і великої витривалої працї. Вороги хотять нас під ноги взяти, але ми українцї не дамося. Nаш клич свій буде! До оборони! До побіди! Щиро здоровить Вас Всіх Ваш друг Т. Р.» [18, арк. 12].

Позиція Т. Реваковича була проукраїнська, почасти радикальна, безкомпромісна у ставленні до будь-яких іноземних поневолювачів, які в різний спосіб пригноблювали українців [24, с. 727—744]. Ці почуття панували в його сім'ї, яка вдруге поріднилася з Охримовичами, оскільки дочка *Наталія* (1885—1946) одружилася з молодшим братом Володимира Охримовича — *Любомиром Охримовичем* (1881—1924). У них народилося два сини — Олександр і Патричка, доля яких, як і багатьох інших членів родини Охримовичів, важка й трагічна.

Увесь трагізм ситуації закарбувала у своїх спогадах Олена Залізняк (Охримович). Про одну із них вона згадувала, що «довелося знову бути мені в Завадові на сам Великдень. Та цим разом на дуже сумному обряді, похороні братанича Степана, на який з'їхалися сотні пластової і сільської молоді та старших громадян цілої Стрийщини» [20, с. 437].

Ідеться про *Степана Охримовича*, сина о. Богдана та Анни з роду Мартинків (дочка декана зі Сколього), який народився 18 вересня 1905 р. у м. Скольому. Навчався у Львівській та Стрийській гімназіях, студіював в Українському таємному університеті у Львові, Львівському університеті, але через арешт не закінчив. Він був членом Пласту, засновником куреня «Червона калина», членом УВО. Йому випала честь бути делегатом Першого конгресу українських націоналістів у Відні в 1929 р., на якому створена ОУН. С. Охримович став співзасновником організації «Група Української державницької молоді». Він — Крайовий провідник ОУН у 1930—1931 роках. Нетривалий час йому довелося працювати в Національному музеї у Львові, про що написав статтю. В той час він склав покажчик творів І. Франка, готував монографію про Леся Мартовича. Однак на початку квітня 1931 р. його заарештувала польська поліція, тортувала, після чого 10 квітня 1931 р. помер у Завадові на Стрийщині [23, с. 354—355].

«Із згаданого родинного з'їзду із 26-х молодих учасників, внуків моїх батьків та покійних вже дітей моїх братів і сестри, — продовжувала О. Залізняк, — згинуло з рук польського, німецького і московського окупанта, чи померло в тюрмах 10 молодих хлопців, а 16 з родини, мужчин і жінок, прожили довгі роки на Сибірі на примусових роботах, вивезені туди москалями. Із дітей найстаршого брата Володимира обі дочки Соломія і Маруся були довгий час на засланні. З дітей брата о. Богдана, в якого домі відбувався з'їзд, напередодні Другої війни згинув з рук польської поліції Зенон, студент Краківської Академії Мистецтва» [20, с. 437]. *Зеновій Охримович* народився в 1917 р. у с. Завадові на Стрийщині. Закінчив Стрийську гімназію, був членом ОУН. У вересні 1939 р. польські шовіністи зловили його в Стрию і замордували, похований у Завадові на Стрийщині [17, с. 353].

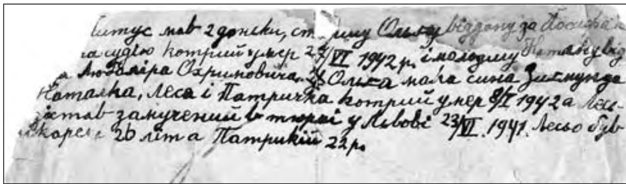
Степан Охримович

«По другому приході большевиків, — роздумувала далі О. Залізняк, — згинув Теодозій, а Степан, як згадано вище, помер по виході з тюрми. В польській і німецькій тюрмі сиділи якийсь час дочка Марія і син Маркіян, а наймолодша дочка Ліда засуджена на 25 років каторжних робіт на півночі за участь в УПА» [20, с. 437].

Кілька штрихів до портрета *Теодозія Охримовича*. Він народився 2 серпня 1909 р. у с. Корчині на Сколівщині. Закінчив 8 класів гімназії, став членом гімназійного пласту, членом УВО та ОУН. У 1932 р. його засуджено до двох років ув'язнення за приналежність до ОУН. Удруге заарештовано 1936 р. у зв'язку з подіями на горі Маківці в Карпатах. З 1941 р. він став членом обласного проводу ОУН Кам'янець-Подільської області. Був старшиною УПА. У 1945 р. Теодозій Охримович загинув у бою з групою НКВС, похований у Завадові [18, с. 355].

«Оба сини брата Любомира, — згадувала О. Залізняк, — д-р Олександер, що був лише що по докtoраті, загинув в тюрмі на Лонцкого, змасакрований по відступі большевиків, а молодший Патрикій, студент теології, випущений з тюрми в безнадійному стані, помер до двох місяців» [20, с. 437].

Про братів Охримовичів згадував свого часу Кость Паньківський як про «домашніх бойовиків», що в 1930-ті роки часто обороняли будинок НТШ «від терористичних нападів», у якому певний час жив

Титус мав 2 доньки, ст[illegible] Ольгу віддану за [illegible]
[illegible] котрий умер 27/VI 1942 р. і молодшу Наталку від-
[illegible] Любомира Охримовича. [illegible] Ольга мала сина Зигмунда
Наталка, Лесь і Патричка котрий умер 8/I 1942 а Ле-
[illegible] замучений в тюрмі у Львові 23/VI 1941. Лесьо був
[illegible] 26 літ а Патрикій 22 р.

Фрагмент запису Людмили Грушки

«Титко (так здрібніло звав себе і підписувався) Ревакович, дід двох завзятих бойовиків ОУН Охримовичів, які померли під час німецької окупації» [26, с. 97]. Точний вік хлопців на час трагічної події зафіксувала їхня тітка — Людмила Грушка (дочка Фавстини Ревакович) — учителька у Волосянці, яка скрупульозно фіксувала відомості про родовід.

Як видно з цієї інформації, Олександра Охримовича замучили в тюрмі і про його поховання поки що нічого певного не виявлено, як і про сотні, тисячі невинно знищених у тюрмах під час відходу російських окупантів весною 1941 року. А от про Патричка (друге ім'я Костянтин) в Книзі поховань на Личаківському цвинтарі (поле № 53, № 160) записано «Ochrymowicz Konstantyn, 22 lat, 12.I.1942» [2, арк. 36 звор.]. Дата смерті і, очевидно, поховання різниться в кілька днів між офіційним записом та фіксацією Л. Грушки. До речі, в тій же могилі під № 160 є поховання рідних: а) Тит Ревакович, 75 літ, 14.10.1919; б) Стефанія Охримович, 72 роки, 7.11.1928; в) Наталя Охримович, 61 рік, 24.II.1946.

Василь Охримович

А от Любомир Охримович, батько цих двох юнаків і чоловік Наталії, похований на 52 полі, могила № 198. Він помер у віці 44 роки, 13.07.1924» [6, арк. 40].

«Син сестри Богуслави Мацілинської, Остап, студент філософії, — резюмувала О. Залізняк — згинув у Львові в перестрілці з большевицькою поліцією, а Дам'ян, студент фармації, який пішов на Україну зараз по відступі большевицької армії, загинув, мабуть, в Миколаєві. Оба вони сиділи кілька разів в тяжких польських тюрмах в Бриґідках, на Замку в Золочеві, в Равічу і Св. Хресті. Найстарший син брата о. Остапа, пароха Дичок, Василь, в'язень польських тюрем у Львові, Тернополі, Березі Картузькій, виїхав нелеґально в Україну, де й загинув. Молодий Михась помер, коли віз муніції УПА роздавив його грудну клітку, Ярослав помер на тиф в німецькій тюрмі у Львові, дочка Маруся відбула 5 років заслання в азійських степах, дочка Ірина засуджена на 25 років каторжних робіт в північнім Сибірі, була звільнена по смерті Сталіна. На засланні в Томську пробула довгі роки і Марія, вдова по братові Остапові (мама Василя, Ярослава, Михайла) з двома наймолодшими дітьми, бо старші дочки відбували кару в іншій частині Сибіру» [20, с. 437].

Особливу увагу привертає життя-подвиг найстаршого сина о. Остапа *Василя Охримовича* — діяча українського національно-визвольного руху, члена УВО та ОУН. Він народився 24 травня 1914 р. у Львові. Вчився у Тернопільській гімназії. У жовтні 1931 р. його заарештувала польська поліція, а після другого арешту йому заборонили навчання в гімназіях, відтак університеті. Тому він продовжив освіту у Львові в «Малій семінарії» при Духовній семінарії. 1935 р. В. Охримовича знову заарештували і заслали в концтабір Береза Картузька, 11 березня 1938 р. засуджений до 8 років ув'язнення. З початком Другої світової війни втік із в'язниці. Він став учасником трьох конференцій ОУН. З 1943 р. його обрали крайовим провідником ОУН на західноукраїнських землях. Упродовж 1946—1951 рр. В. Охримович проживав в еміграції в Західній Німеччині. 1951 р. його закинули з літака в Україну з метою підпільної роботи. Однак 6 жовтня 1952 р. він був схоплений і страчений у м. Києві за вироком Військового трибуналу [35, с. 708].

«Син брата о. Ростислава, пароха Волцнева, Олександер, скінчений теолог, був вивезений з дружиною Наталією і трьома дітьми на північний Сибір аж над Тихий океан і пробув там кілька літ», — так завершила свої спогади О. Залізняк про страдницьку і трагічну долю великої родини Охримовичів, а водночас і Реваковичів. Духовні отці, адвокати і лікарі, студенти і семінаристи — усі вони великі патріоти України, які гідно виконали свій національний обов'язок, а ті, що згинули у боротьбі, поповнили список героїв.

1. Інститут літератури ім. Т. Шевченка НАН України. Відділ рукописних фондів і текстології. — Ф. 77. — Од. зб. 127. — Арк. 300—324. Листи *Тита Реваковича* до Олександра Кониського з Галичини та Буковини. [Рукописи].
2. Книга поховань на Личаківському цвинтарі. Поле № 53. [Рукопис]. Могила № 160 *(Тит Ревакович, Стефанія Ревакович, Наталія Охримович, Костянтин Охримович)*.
3. Львівська національна наукова бібліотека ім. В. Стефаника НАН України. Відділ рукописів. — Ф. 93. — Од. зб. 126. — 12 арк. Верховинці з-під Бескида коло Лавочного ходили на Січ Запорозьку. зап. у Волосянці 25 серпня 1864 р. *Т. Ревакович*. [Рукопис].
4. Львівська національна наукова бібліотека ім. В. Стефаника НАН України. Відділ рукописів. — Ф. 93. — Од. зб. 86. — 25 арк. Листи *Марії Ревакович* до Тита Реваковича. 1885—1897. Соколів, Козьова, Сокаль.
5. Львівська національна наукова бібліотека ім. В. Стефаника НАН України. Відділ рукописів. — Ф. 167. II. — Од. зб. 2412. — П. 73. — Арк. 16—33. *Охримович В.* Моя автобіографія. [Рукопис].
6. Львівський обласний державний архів. Поле № 52. Могила 198 *(Любомир Охримович)*. Книга поховань на Личаківському цвинтарі. Поле № 52. [Рукопис].
7. Наукові архівні фонди рукописів та фонозаписів Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Рильського НАН України. — Ф. 28—3. — Од. зб. 40. — 97 арк. ; Од. зб. 41. — 79 арк. ; Од. зб. 42. — 9 арк. ; Од. зб. 43. — 46 арк. Пісні, коломийки, весільні, побутові та ін. подав *Т Ревакович*. [Рукопис].
8. Наукові архівні фонди рукописів та фонозаписів Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Рильського НАН України. — Ф. 28—3. — Од. зб. 42. — Арк. 1—10. Пісні. Записи у Козьовій. *Ревакович М.*
9. Парохіальний архів села Волосянки. — 260 арк. (зберігається у місцевій церкві). Метрикальна книга с. Волосянка (початок XIX — середина XX ст.). [Рукопис].
10. Центральний державний історичний архів України у Львові. — Ф. 19. — Оп. 16. Од. зб. 32. — П. 1. — 183 арк. Йосифінська метрика: грунтові метрики поземельного прибутку, описи земельних границь громади, правила фасіювання нив, сумарії та ін. документи с. Волосянка. [Рукопис].
11. Центральний державний історичний архів у Львові. — Ф. 20. — Оп. XVI. — Од. зб. 204. — 131 арк. Францисканська метрика, с. Волосянка. [Рукопис].
12. Центральний державний історичний архів у Львові. — Ф. 201. — Оп. 4а. — Спр. 938. — 60 арк. Метрична книга про смерть парафіян с. Волосянка. 1812—1855. [Рукопис].
13. Центральний державний історичний архів України у Львові. — Ф. 201. — Оп. 16. — Од. зб. 1260. — 60 арк. Анкетні відомості про стан парафії. Листи, анкети та інші документи священиків з проханням призначити на парафію в с. Волосянка. 1894—1942. *М. Ревакович*. [Рукописи].
14. Центральний державний історичний архів у Львові. — Ф. 348. — Оп. 1. — Од. зб. 1645. — 38 арк. Прохання мешканців с. Волосянка про надання дозволу на заснування читальні та звіт про її діяльність. [Рукопис].
15. Центральний державний історичний архів України у Львові. — Ф.372. — Оп.1. — Спр. 41. — Арк. 4—7 звор. Листи *Михайла Грушевського* до Володимира Охримовича. [Рукописи].
16. Центральний державний історичний архів України у Львові. — Ф. 664. — Оп. 1. — Спр. 7. — 55 арк. Листи Тита Реваковича до різних осіб з прізвищами на букви «Б—Я». [Рукопис].
17. *Барвінок В.* Охримович Зеновій / В. Барвінок // Стрийщина: історія в іменах. — Стрий : Щедрик, 2012. — Т. 2. — С. 353.
18. *Барвінок В.* Охримович Теодозій / В. Барвінок // Стрийщина: історія в іменах. — Стрий : Щедрик, 2012. — Т. 2. — С. 355.
19. *Блажейовський Д.* Історичний шематизм Львівської Архієпархії (1833—1944) / Дмитро Блажейовський. — Львів, 2004. — Т. 2: Духовенство і релігійні згромадження. — 570 с.
20. *Залізняк О.* У місті Стрию при кінці минулого століття / О. Залізняк // Стрийщина: історико-мемуарний збірник. — Нью-Йорк, 1990. — Т. 2. — С. 429—437.
21. «Зачьиласі Наталія з нашим царьом бити» / зап. *Т Ревакович* в Дрогобицькім повіті в июлі 1863 // Житє і Слово. — 1894. —Т. 1. — Кн. 3. — С. 471—472.
22. Коломийки / зібр. *В. Гнатюк*. Т. 1 // Етнографічний збірник. — Львів, 1905. — Т. 17. — 295 с. ; Т. 2 // Етнографічний збірник. — Львів, 1906. — Т. 18. — 315 с. ; Т. 3 // Етнографічний збірник. — Львів, 1907. — Т. 19. — 253 с.
23. *Миськів Л.* Охримович Степан / Л. Миськів // Стрийщина: історія в іменах. — Стрий : Щедрик, 2012. — Т. 2. — С. 354—355.

24. *Мудрий М.* «Згадки з життя свого і своєї родини»: Спогади Тита Ревакoвича як джерело до історії Галичини XIX століття / Мар'ян Мудрий // Записки НТШ. — Львів, 2006. — Т. 252. — С. 708—762.
25. *Охримович В.* Рукописні церковні книги в с. Волосянці Стрийського повіту / Володимир Охримович // Записки НТШ. — Львів, 1897. — Т. 19. — Кн. 5. — С. 1—8.
26. *Паньківський К.* Спогади про НТШ / Кость Паньківський // Український історик. — 1978. — № 4. — С. 94—98.
27. *Передрій В.А.* Залізняк-Охримович Олена Юліанівна / В.А. Передрій // Енциклопедія сучасної України. — Київ, 2010. — Т. 10. — С. 194—195.
28. Писана керниця: топонімічні легенди та перекази українців Карпат / зібр. і впоряд. *В. Сокіл.* — Львів, 1994. — 205 с.
29. Похоронні голосіння / зібр. І. Свєнціцький // Етнографічний збірник. — Львів, 1912. — Т. 31—32. — 426 с.
30. *Ревакович М.* Домашній жіночий промисел / Марія Ревакович // Наша доля: збірник праць ріжних авторів. — Стрий, 1893. — С. 64—67.
31. *Ревакович Т.* Споминки про Федора Заревича / Тит Ревакович // Правда. — 1882. —Т. 2. — Вип. 4. — С. 281—287.
32. *Ревакович Т.* Татарський дзвінок / Тит Ревакович // Записки НТШ. — Львів, 1909. — Т. 89. — Кн. 3. — С. 152—153.
33. *Сокіл В.* Священича родина Ревaковичів у Волосянці / Василь Сокіл // Народнозавчі зошити. — 2014. — № 4. — С. 667—686.
34. Фольклорні матеріали з отчого краю / зібр. В Сокіл, Г. Сокіл. — Львів, 1998. — 616 с.
35. *Шаповал Ю.І.* Охримович Василь Остапович / Ю.І. Шаповал // Енциклопедія історії України. — Київ : Наукова думка, 2010. — Т. 7. — С. 708.
36. *Щербаківський В.* Церкви на Бойківщині / Вадим Щербаківський // Записки НТШ. — Львів, 1913. — Т. 114. — С. 1—12.

Vasyl Sokil

THE OKHRYMOVYCHES
AND THE REWAKOWYCHES
(family relationships — scientific researches — national positions).

The article shows in the light of two families — the Okhrymovyches and the Rewakowyches — the relationships, scientific researches and national positions of great priests' dynasties. Some of them were clergymen (Y. Okhrymovych, B. Okhrymovych, R. Okhrymovych, I. Revakovych, M. Revakovych), famous lawyers (T. Revakovych, Volodymyr Okhrymovych, L. Okhrymovych), journalists, teachers (O. Zaliznyak-Okhrymovych), doctors and leaders of UPA (S. Okhrymovych, Vasyl Okhrymovych, T. Okhrymovych etc.) or nationally conscious Ukrainians who had a reputation among their contemporaries. Because of their beliefs, many of them died. Each of these names took a high rank in the history of Ukraine.

Keywords: family of priests, church history, lawyer, doctor, folklorist, folk songs.

Васыль Сокил

ОХРИМОВИЧИ И РЕВАКОВИЧИ
(Семейные отношения — научные поиски — национальные позиции)

Сквозь призму двух семей — Охримовичей и Ревaковичей рассматриваются семейные отношения, научные поиски и национальные позиции больших священнических династий. Некоторые были духовными лицами (Ю. Охримович, Б. Охримович, Р. Охримович, И. Ревакович, Владимир Охримович, М. Ревакович), известными адвокатами (Т. Ревакович, Л. Охримович), журналистами, просветителями (Е. Зализняк-Охримович), врачами, проводниками ОУН-УПА (С. Охримович, Василий Охримович, Т. Охримович и др.), просто национально сознательными украинцами, которые имели авторитет среди современников. За свои убеждения много их погибло. Каждое из этих имен занимает достойное место в истории Украины.

Ключевые слова: священническая династия, история церкви, адвокат, врач, фольклорист, народные песни.

Галина КОВАЛЬ

ПОВТОР У ФОЛЬКЛОРНОМУ ТЕКСТІ: ПОЕТИКА ТОТОЖНОСТІ

Розглядається повтор як стилістичний засіб у системі календарно-обрядової поезії. Зосереджено увагу на художній функції, яка моделює образ, викликає певні відчуття у реципієнта. Матеріал представлено на фонетичному, композиційному та лексичному рівнях. Виявлено основну суть повтору, яка полягає в тотожності звуків, слів, уявлень. Розкрито важливий рівень організації фольклорного тексту, який посилює емоційну тональність.

Ключові слова: поетика тотожності, алітерація, асонанс, анафора, епіфора, епанадиплозис, тавтологія.

У поетикальній системі календарно-обрядових пісень українців важливе місце займає повтор, суть якого зводиться до застосування певної послідовності звуків, слів, фраз. Дослідники стверджують, що це «найпростіша стилістична фігура, яка вживається у фольклорній творчості, передовсім у народній пісні та поезії, зумовлена емоційними та смисловими чинниками» [16, с. 540]. Досі цей засіб студіювали переважно лінгвісти, які акцентували на звуках як членороздільних елементах людської мови, морфемах — найменших значущих частинах слова, чи на окремо взятому вербальному елементі. Невивченою так і залишилась основна функція повтору фольклорних творів — художня. Спробуємо окреслити її хоча б у загальних рисах, враховуючи головне призначення повтору — створювати образ. Такий художній прийом має на меті увиразнити провідну думку, викликати певні асоціації, посилюючи відчуття у реципієнтів. Саме через повторення тотожних звуків, слів, місця їхнього розташування текст стає виразнішим, емоційно загостреним.

Повтор як художній прийом визначається багатоаспектністю, поліфункційністю, тому його можна розглядати за: а) структурним рівнем, завдяки чому формується, організовується сам текст; б) зображально-виражальною формою, яка актуалізує значення повторів, підсилює смислове, логічне, семантичне навантаження, розгортає концептуальність народної пісні. Звісно, що істотну роль відіграє і ритмо-інтонаційний, мелодійний (евфонічний) малюнок, оскільки йдеться про поезію як таку.

Український учений Ф. Колесса наголосив, що повторення служить стилістичним вимогам поетичної мови, спричиняючись до її зрозумілості. На думку дослідника, «це не свідчить про убогість поетичної чи музичної інвенції, а вживається як музичний і віршовий засіб, як улюблена форма пісенного складу» [13, с. 28]. Крім того, важливим для народної поезії є структурна впорядкованість з підкресленням певного смислу, оскільки акцентується на повторюванні звуків, слів чи словосполучень, зумовлених змістовими та поетичними чинниками, які надають мові експресивності та яскравості. Повтор у календарно-обрядових піснях реалізується у таких стилістичних фігурах: а) фонетичних (алітерація, асонанс); б) композиційних (анафора, епіфора, епанадиплозис, рефрен); в) лексичних (тавтологія).

Зупинимося на аналізі звуків поетичної мови, які не можна сприймати просто як хаотичний шум, го-

лос. Вони допомагають творити поетичний образ і становлять суттєве явище його художнього вираження. Однією зі складових фонетичної поетики, евфонії є звукові повтори, які складають нижчий структурний рівень поетичного тексту, проте вони мають високу естетичну вартість та організовують мовлення у звукову цілість. Найважливішу роль при цьому відіграє добір фонем, їх фреквентність (повторюваність) та послідовність. За словами Б. Рубчака, те, що «народний поет творив інстинктивно, при помочі свого високо обдарованого поетичного слуху, виструнчується перед нами вибагливою звуковою структурою, що її ми називаємо звуковими повторами» [22, с. 32]. В ідеалі художня мова, в тому числі й звукова, сприймається в живому інтонаційному звучанні, а це посилює обсяг естетичної інформації, додає емоційного ставлення мовця і навіює його слухачеві [24, с. 302], тією чи іншою мірою впливає на настроєвість реципієнта. Так, календарні пісні підпорядковані загальній емоційній тональності — урочистості, святковості.

Важливим стилістичним прийомом, який полягає в повторенні однотипних приголосних задля підвищення інтонаційної виразності вірша для емоційного поглиблення його смислового зв'язку є **алітерація** (лат. ad — до, при і littera — буква), яка виділяє певні слова в тексті й тим акцентує на їх значенні, звертає на них особливу увагу. Повтор подібних за звучанням приголосних у віршованому рядку, фразі, строфі підсилює звукову чи інтонаційну виразність та музичність. Так, в одній зі щедрівок, присвяченій дівчині, що на виданні, простежується значна частотність уживання губного «**в**», який додає лагідного інтонаційно-музичного й візуального сприйняття образу:

*Ой з-за гори, з-за **в**исокої,*
*З-за **в**исокої та далекої,*
*Ци **в**огонь горит, ци місьиц сь**в**ітит,*
*Ни **в**огонь горит, ни місьиц сь**в**ітит,*
*Ґречная панна **в**іночком сь**в**ітит,*
***В**іночком сь**в**ітит, **в**инце черпає* [31, с. 132].

Домінуючим атрибутом дівчини є віночок, що світить. За яскравістю він подібний до вогню, місяця. Хоча прямого порівняння тут немає, проте зіставлення цих предметів допомагає глибше і яскравіше осягнути його.

Почасти звук суголосний із загальною настроєвістю поезії. Так, у колядці в запису З. Доленги-Ходаковського виражається засмученість героя з приводу вимушеного перебування в чужому, не своєму краю, а підкреслює значення цих слів алітерація із «**ш**», «**ч**», «**ж**» («Пі**ш**ов **ж**е Івасьо в **ч**у**ж**ую сторону, **ж**аль **ж**е єго, Бо**ж**е!») [27, с. 128].

Звукосполуки можуть виявлятися в інших алітераційних комбінаціях: «Ой **пр**ала, **пр**ала, **пер**стень вте**р**яла» (колядка) [19, с. 44]. Така модель підвищує звукові відчуття, оскільки основним змістовим та емоційним навантаженням цієї картини є втрата персня, що має глибокий символічний підтекст. Виділені звуки у наведеному зразку акумулюють енергію процесу прання, вдаряння праником по білизні, а загублений перстень як символ заміжжя викликає емоцію тривоги.

Тісний зв'язок між смислом і кількаразовою алітерацією «**р**» простежуємо в одній русальній пісні: «Сиділа **р**усалка На білій бе**р**езі, п**р**осила **р**усалка У жіночок наміток, У дівчаток со**р**очок» [10, с. 114]. Русалка — міфологічний персонаж, що появляється у літній період, здатний нанести людині шкоду або й смерть. Вона сидить на «кривій березі», а кривизна — ознака причетності до нечистої сили. Об'єктом її переслідувань найчастіше є жінки та дівчата, у яких вона випрошує наміток, сорочок, щоб одягнутися. Тому в алітераційний повтор «**р**» закладено апотропейний (відстрашуючий) зміст.

Дещо відмінна звукова напруга в обжинкових піснях:

***Д**и**в**у**в**а**л**ися **л**іси:*
***Д**е ся по**д**і**л**и **в**і**в**си?*
***Ж**енчики поз**ж**инали*
***Ж**елізними **с**ерпами...»* [9, с. 466].

Так, у перших двох рядках повторюються приголосні звуки «**д**», «**в**», «**л**», в артикуляції яких домінує голос. За їх допомогою твориться метафоричний образ лісу, ниви («звуковий живопис»). Плюралістична форма «вівси» є прихованим порівнянням колосистої, дзвінкоголосої ниви з лісом на основі аудіовізуального сприйняття. У наступних двох рядках — дублюються звуки «**ж**», «**с**», які сугестивно підсилюють вимальовування образів міцних, сильних женців, твердих сталистих серпів. Аналогічна картина за суттю та звуковим наповненням спостерігається в іншому зразку: «Ой к**р**есали се**р**пики по го**р**і, До**ж**инали **ж**итечко п**р**и зо**р**і» [9, с. 468].

Мелодійності календарно-обрядовим пісням надає також ***асонанс*** (лат. assonare — співзвучати), який характеризується вживанням однакових голосних звуків у рядку чи строфі, що сприяє «благозвучності» мови [17, с. 33]. Варто зауважити, що звуки не можуть бути відірвані від загальної системи тексту — тем, мотивів, інтонаційного навантаження, бо в комплексі вони творять художній план вираження.

Асонанси є як експресивні, насичені, так і ті, що знімають емоційну напругу. Певну експресію творить звук «**і**», як у заключному побажанні колядки: «у пол**і** зр**і**дно», «у двор**і** пл**і**дно», «в комор**і** сп**і**рно» [25, с. 366]. Інтонаційне поле цього звука поширюється на предметні реалії, вказує на вияв ознаки, додаючи щоразу до образу щедрого урожаю певні уточнення відповідно до пори та результатів. Повторюваний початковий звук «**і**» може надавати мові плавності, вказуючи тим самим на послідовність дій, зміни явищ: «**І** люд гадає, **і** нар**і**кає, **І** день ся робит, **і** сонце всходит, **І** м**і**сяць світит, **і** зоря всходит [27, с. 128].

У веснянках, де домінуючими мотивами є пробудження природи, кохання, надії на майбутній урожай, фігурує повторюваний голосний звук «**е**», який добавляє впевненості, рішучості, бадьорості, піднесеності: «Ой в**е**сна, в**е**сна, Що ж ти нам прин**е**сла? Прин**е**сла я вам літ**е**чко, З**е**ленеє жит**е**чко» [26, с. 55].

Милозвучність української мови проявляється у різних позиціях голосних (наголошеній і ненаголошеній), тенденцією до уникнення нагромадження приголосних. Такі міркування щодо фоніки висловив І. Денисюк, навівши яскраві приклади асонанса «**о**»: 1) За г**о**р**о**ю пр**о**с**о**, пр**о**с**о** п**о**л**о**т**о**, Рус**о**-к**о**с**о**-з**о**л**о**т**о** (15 голосних «о»); 2) Х**о**дил**о**, блудил**о** руд**о**е турят**о**ньк**о** п**о** б**о**р**о**ньку, Н**о**сил**о**, красил**о** з**о**л**о**тії ріжки на г**о**л**о**вці (15 голосних «о») [4, с. 10]. Одна або дві голосні, зазначав учений, сприяють повноголоссю слова і разом з тим його «співності», протяжності.

Семантичні звукові зв'язки почасти створюють ядро тексту купальської пісні:

*Гей **око** Ладове,*
*Ніч пр**о**падає,*
*Бо **око** Лада*
*З в**о**ди вих**о**дить,*
*Лад**о**ве свят**о***
*Нам прин**о**сить*» [9, с. 379].

У першому і третьому рядках наявний триразовий асонанс «**о**» і дворазовий — у четвертому і п'ятому. Така фреквентність допомагає краще виписати образ сонця. Як відомо, у дохристиянських уявленнях Лада, Ладо — боги «вірного подружжя, злагоди, миру, любові й веселощів, щастя та сонця, весни» [8, с. 326]. Із тексту пісні проглядає вказівка на народження сонця («Ладового ока») і відзначення Ладового свята. Деякі дослідники зауважили, що у давніх гімнах повторювалося не лише ім'я божества, якому вони присвячувалися, але й звуки, що входили до його складу [2, с. 297—298]. Це підтверджують асонанси з цитованої купальської пісні.

Подібну змістову форму допомагають вимальовувати асонанси «**о**», «**у**» в жниварській пісні: «**Угору**, с**о**ніньк**о**, **у**г**о**р**у**, **Угору**, с**о**ніньк**о**, **у**г**о**р**у**, Най я нив**о**ньк**у** д**о**жн**у** [9, с. 463]. Повторення фонем «**у**», «**о**» виконує важливу поетичну функцію, посилює емоційність реципієнта, оскільки перед ним постає образ колосистої ниви, залитої сонцем, яку треба дожати. Таким чином, розкривається рух сонця у часі (період дня) та просторі (широчінь поля).

Деяка звукова й смислова заданість простежується в поетичних рядках, де є ключове слово, як, скажімо, «чорний» з асонансом «**о**» в ньому та інших словах:

О**й з-за г**о**ри, з-за зелен**ої
*Вих**о**дить же нам ч**о**рна хмара.*
*Але не є т**о** ч**о**рна хмара,*
*Але н**о** є т**о** наперед**о**вець,*
*Наперед**о**вець, красний м**о**л**о**дець*
*Заперезався ч**о**рн**о**ю **о**жин**о**ю* [31, с. 291].

В самій інтонаційній частині колядки з'являється відчуття напруженості, оскільки «чорний» означає темний колір, хмара вражає непроглядністю, ожина — колючістю. Весь цей смисл підкреслюється багаторазовим асонансом «**о**», викликаючи тривожні, неспокійні емоції.

Щоправда, є приклади, які пульсують позитивною енергією. Так, кількаразовий повтор звуків «**а-а-а-а-а-а**» відтворює картину колихання жита, відповідно викликаючи спокій, релаксуючі відчуття: «М**а**я**ло** жито, м**ая**ло, Як у полі сто**я**ло, **А** тепер не буде м**а**я**ти**, **А** буде в стодолі леж**а**ти» [9, с. 471].

Основне завдання повтору на композиційному рівні полягає в художній організації тексту, передусім початку. Поширеною в жанрах весняно-літнього

циклу є ***анафора*** (гр. anaphero — виношу нагору, виділяю) — повтор слова чи виразу на початку віршорядків, строф або речень. Саме така модель має регуляторний характер, надає конструктивності народній поезії. Це «інтонаційний засіб, який, — за словами Б. Рубчака, — помагає з'єднувати твір в уважно зрівноважену цілість» [22, с. 57]. До прикладу візьмемо веснянку:

Да *на нашу улицю, на нашу,*
Да *несіть пшоно на кашу.*
Будемо *кашу варити,*
Будемо *хлопців манити.*
Наша каша *солона,*
Щоб нам не було сорома.
Наша каша *із проса,*
Наша улиця *хороша*» [10, с. 158].

Анафора виступає сигналом початкових певних фраз. Так, підсилювальна частка «да» відтворює емоційний фон, відіграє роль зачину; аналітична форма майбутнього часу «будемо варити, манити» виражає довготривалість прогнозованої дії. Основний акцент зроблено на присвійному займеннику «наша», що ініціює дружні зв'язки, близькі стосунки. Частотність використання анафоричних сполук у тексті — (5). У такий спосіб концентрується увага на окремій дівочій групі в соціумі, приналежність до неї. Розширюється семантичне значення іменника «каша» — традиційної ритуально-обрядової страви українців, яку варили в усі важливі календарні та родинні свята. За народним світосприйманням, вона виступає символом клопотів, турбот [8, с. 278]. Звичай варити кашу має магічний характер і належить до початку весни, коли виконувалися веснянки. Скажімо, дівчата варили кашу в горщику і виносили її на вулицю, закопували та прибивали кілком (зв'язок з предками). Називали її «збірна каша». У наведеному прикладі анафора уточнює поняття «збірної», тобто такої, що належить усім дівчатам, які брали участь у її приготуванні. Важливе функціональне призначення каші у веснянці — заманити хлопців на весняні гуляння. Символічну роль такої дії О. Потебня розглядав у одному ряді з обсипанням зерном і обливанням водою, головна мета яких пов'язувалась із родючістю [21, с. 487]. Каша (як і зерно) має зв'язок з багатством, ростом. Магічну дію їй приписують у вгадуванні майбутньої долі дівчат.

В інших текстах календарно-обрядового циклу виявлено анафоричну структуру із залученням паралелізму — специфічного виду образності, характерного для народної творчості, що базується на симетричному зіставленні основного обрядового атрибуту та господаря: «***Наш*** *вінойко кудлатий.* ***Наш*** *панійко багатий*» [10, с. 32]. Вірш побудований на анафорі та синтаксичному паралелізмі, який увиразнює образ господаря. Повторення на початку строфи слів «**наш**» підкреслює, чий господар багатий: саме наш, а не інший (дихотомія свій — чужий).

Інколи анафора має емфатичний характер, адже через напруженість мови посилюється її емоційна виразність. Так, у купальській пісні йдеться про обов'язкову присутність дівчат на святі, недотримання цієї вимоги могло накликати нещастя:

Котра не вийде на Купайла,
Щоб *вона сіла та й не встала,*
Щоб *вона сіла лемішкою,*
Щоб *її вели теліжкою,*
Щоб *вона сіла колом, колом,*
Щоб *її везли волом, волом* [10, с. 158].

Інтенсивне повторення слова «**щоб**» на початку п'яти рядків тексту зосереджує увагу на можливих наслідках у випадку порушення зобов'язання. З погляду магічно-ритуального канону — це так звана погроза-заклинання. За давніми віруваннями, сила слова у формі погрози могла реалізуватися. Оскільки календарно-обрядова поезія за своєю суттю магічна, то зосередженість саме на цих моментах беззастережна. Тому такі поєднання змісту й форми в архаїчних піснях взаємопов'язані, до того ж, увиразнюють експресивність народної мови.

Як стилістична фігура анафора в різних модифікаціях обрядового тексту виступає формула «**Дай, Боже**», яка вживається для побажання успішної роботи. У колядці з Бойківщини тотожні два рядки «**Дай, Боже**», інші чотири — з граматичними модифікаціями «**Дай, Бог**». Ця модель фокусує увагу на аналогічному початку, який стає сигналом-закликом:

Дай, Боже*, на ниву буйної пшениці,*
І в садочку, в городочку всякої сівбиці.
Дай, Боже, *діждати з діточок потіхи.*
Хай все добре припливає до рідної стріхи.
Дай, Бог, *щоб велися воли та корови*... [30, с. 27]

Анафора може вказувати на місце, дію, час. Найчастіше обставини локалізують проходження обрядодій: «**Десь тут була** подоляночка, **Десь тут була** наша панночка, **Десь тут була** молодесенька» [10, с. 55]. Зазначене повторення на початку рядків інтригує, бо йдеться про якесь невизначене місце, невідомий напрямок, з яким може пов'язуватися невідома сила, яка ховає (утримує) героїню. У купальських піснях анафорично підкреслюється дія, що проходить у момент виконання ритуальної акції: «**Да купався** Клим, да й у воду впав. **Да купався** Іван, доведеться і нам. **Да купався** Мусій, доведеться усім» [10, с. 163]. Анафора «**да купався**» вказує на дію, яка в обрядовості та магії має очисне значення, оскільки вода є одним із основних джерел здоров'я. Деякі «єдинопочатки» ініціюють майбутні дії: «**Як будете в** садок іти, збудіть і мене. **Як будете** квітки рвати, нарвіть і мені, **Як будете** вінки плести, сплетіть і мені, **Як будете** в воду пускать, пустіть і мого» (купальська пісня) [10, с. 164]; спонукають до дії: «**Нумо, нумо** робить; **нумо, нумо** до межі» (жнивна) [10, с. 219]; «**Ой нумо, нумо**, заплетімо шума» (веснянка) [23, с. 17]; «**Пливи,** вінок, за водою, **Пливе** доля за тобою; **Пливи**, вінок, к бережечку» (купальська пісня) [10, с. 164]. Анафори такого типу закликають до роботи, заохочують до дії, певного вчинку. Трапляються повтори, що підсилюють часові рамки, як, наприклад, в обжинковій пісні: «**Вже** я набувся на полю. **Вже** я на полю набувся» [10, с. 247]. Прислівник «**вже**» виконує тут функцію підсилення тривалості дії.

Парою до анафори виступає **епіфора** (гр. epiphora — перенесення далі) — «єдинокінцівка», повторення однакових слів, виразів, речень наприкінці віршорядків, строф з метою посилення смислової виразності та мелодійності мови. Щодо частотності вживання цього художнього засобу, то він превалює у весняно-літніх жанрах. Це спричинено насамперед інтонаційно-ритмічною складовою, оскільки переважна більшість текстів супроводжувалася танцювальними та іншими рухами. Залежно від семантико-стилістичного призначення проекція фокусується на образах — предметах, персонажах, діях, означеннях.

Найбільше епіфор виявлено у веснянках (гаївках), у яких підкреслюється пробудження природи, кохання, надії на врожай. Часто-густо вони мають обрядово-ритуальне походження. Для прикладу:

Вербовая ***дощечка, дощечка,***
По ній ходить ***Настечка, Настечка*** [3, с. 98].

«Вербовая дощечка» — давня весняна гра, в її основі лежить символіка кладки чи моста, якими дівчина переходить від дівочого до жіночого життя: дівчата стають у два рядки, беруться попарно за руки і «творять» тим самим «дощечку», по якій пускають дівчину, співаючи при цьому [8, с. 75]. Наголос на кінці рядка ставиться на повторі слова «дощечка», що є символом зміни сімейного стану, а висхідна інтонація посилює психологізм, настроєвість героїні.

На значній українській території поширена веснянка про крокове колесо:

Кроковеє ***колесо, колесо,***
Вище тину ***стояло, стояло,***
Много дива ***видало, видало.***
Чи бачило ***колесо, колесо,***
Куди милий ***поїхав, поїхав?***
— За ним трава, ***зелена, зелена***
І діброва ***весела, весела*** [28, с. 24].

До речі, Олександр Потебня ще студентом записав цю пісню від тітки Параски Потебні і вмістив спочатку у монографії «Язык и мысль», а згодом в «Объяснениях украинских и сродных народних песен». Досліджуючи зазначену тему, він дійшов висновку: «Пісня не залишає сумніву, що вона має на увазі сонце» [20, с. 153]. Для нас з погляду поетики важлива не тільки епіфора «**колесо, колесо**» (метафоричний образ-символ сонця), а й пов'язані з ним зміни: у природі (трава **зелена, зелена**), в настроях людей (**весело, весело**).

Весна приносить потепління, а водночас розквіт природи, чимало клопотів, пов'язаних з польовими роботами:

Вам новини ***принесу, принесу:***
Зеленіє ***літечко, літечко***
Й хрещатий ***барвіночок, барвіночок,***
Старим дідам ***сіяння, сіяння,***
Чоловікам ***орання, орання,***
Молодицям ***гречку жать, гречку жать,***
Вам, молодим, ***погулять, погулять*** [10, с. 25].

Двічі повторені наприкінці рядків слова підкреслюють не тільки смисл приходу весни. Кожне наступне повторення сприяє нарощенню смислів, з іншого боку, створює інтонаційну єдність вірша в інтерпретації. Інколи та єдність (смислова й інтонаційна) художньо обрамлена, як у жниварській пісні:

Вили дівойки ***віночок, віночок.***
Ой видать, вони ***поснули, поснули,***
Приїхав наш пан — ***не чули, не чули.***
Сивим коником ***вилинув, вилинув,***
Пару червоних ***викинув, викинув.***
То вам, дівойки, ***таночок, таночок,***
Мені молодому ***віночок, віночок*** [10, с. 256].

Отже, йдеться про ритуально-обрядовий вінок, що сплітали дівчата-жниці, та за який господар давав викуп. Ритуальна винагорода сприяє настроєвості, піднесеності, що досягається за допомогою епіфори. Повторення прикінцевих слів акцентує на важливих обрядових моментах, починаючи від етапу плетення вінка, аж до його завершення — належної плати за працю, а це, своєю чергою, емоція задоволення.

У низці календарно-обрядових пісень превалюють епіфори, які акцентують на образах-діях. Найчастіше вони виступають у веснянках, для прикладу сюжет «грушка». Згідно з ним, простежується увесь вегетаційний період фруктового дерева від садіння до плодоносності: грушку «**піділлю, підіділлю**», «**вже росте, вже росте**», «**вже цвіте, вже цвіте**», «**вже паліє, вже паліє**», «грушку **потрясу, потрясу**» [10, с. 65]. Образ грушки — символ дівоцтва, а дії — метафори, починаючи з підростання аж до заміжжя. Прикметно, що епіфора у формі предикатів представлена способом парадигматичного наростання.

Аналогічні образи-дії спостерігаємо в гаївці «дуброва», хіба що побудовані в діалогічній формі. На кількаразове запитання «Де ти, дівчино, **бувала, бувала**, як дуброва **палала, палала**», маємо стільки ж відповідей: решетом (цебром, ситом) «воду **носила, носила**» [3, с. 97]. Підпалена діброва, яку гасить дівчина, — її шлях до заміжжя. Цей стан простежується і у веснянці, яку записав З. Доленга-Ходаковський:

Як стала сукня ***сяяти, сяяти,***
Стала діброва ***палати, палати.***
Стали дівки ***гасити, гасити,***
Цебром воду ***носити, носити*** [27, с. 81].

Серед повторів виокремлюють також ітеративні, тобто багаторазові, до яких належать рефрен та епанадиплозис. Типологія, функції рефрену в календарній поезії вже розглянуті в розвідках автора [11, с. 167—174; 12, с. 299— 311], тому зосередимо увагу на другому засобі — ***епанадиплозисі*** (гр. epanadiplosis — повторення, повернення). Зауважимо, що в науці вживаються для цього різні терміназви, зокрема стик, зіткнення. А. Ткаченко вважає їх «недоладним російським відповідником», а пропонує «підхоплення» — відповідник «епанадиплозис». Думка слушна. Суть названої фігури зводиться справді до підхоплення, повтору останнього слова (фрази), віршорядка чи речення на початку наступного:

Ой в ліску, в ліску, на жовтім піску
Росте деревце ***тонке, високе,***
Тонке, високе, листом широке,
Листом широке, верхом кудряве
Верхом кудряве *ще й кучеряве* [10, с. 314].

Як бачимо, новий віршовий рядок повторюється тими самими словами, якими закінчується попередній («тонке, високе», «листом широке», «верхом кудряве»). Це ключові слова, що мають глибокий смисл, оскільки в колядці йдеться не про звичайне дерево, а світове як символ початку світу, центру світової осі. Воно росте на «жовтому піску» («живому камені»), верх сягає небес, має широке листя. Це образ Світового дерева, що постає як першопочаток життя.

Кінець рядка декларує, а, підхоплені фрази на початку іншого, розкривають суть:

Да й поїдемо в ***чистеє поле,***
В чистеє поле, на полюванє,
На полюванє, *на прогулянє* [15, с. 93].

Повторення словосполуки фокусує увагу на традиційному художньому засобі (епітеті): «чистеє поле», утворюючи просторовий образ, у такий спосіб розкриваючи обшир, неосяжність. «Чистий» підкреслює винятковість, абсолютну ознаку.

За допомогою епанадиплозису передаються і зовнішні характеристики образів:

У мого коня ***золота грива,***
Золота грива, срібні копита,
Срібні копита, шовковий хвостик,
Шовковий хвостик, очі тернові,
Очі тернові, вушка листові [25, с. 285].

Коня змальовано з великою художньою майстерністю: підсилення частин тіла відбувається через залучення кольору «золота грива», «срібні копита», тактильних відчуттів «шовковий хвостик», візуальних паралелей «очі тернові» та форми «вушка лис-

тові», які закладені в традиційний епітет. Процес побудови образу моделюється на асоціаціях, притаманних народній свідомості. Яскраво представлені предметні зображення:

В нашого пана ***побита брама,***
Брама побита, срібні ворота,
Срібні ворота, біле задвірки,
Біле задвірки, білі овечки,
Білі овечки *та й коровочки* [31, с. 44].

За допомогою епанадиплозису розкривається візуальна картина, акцентується увага на окремих предметах, що яскраво розкривають багатство господаря, підкреслюють його заможність, достаток. Особлива зосередженість на білому та срібному кольорах, що символізують красу, чистоту [21, с. 28]. Цей засіб застосовується для створення образу активної героїні, послідовності її виконуваних дій:

Красна дівонька ***раненько встала,***
Раненько встала, личенько вмивала,
Личенько вмивала, косоньки чесала
[14, с. 319 — 320].

Така форма у цитованій колядці загострює увагу слухача не лише на діях, а й важливості їх у змалюванні ідеального образу дівчини. Вона вірна наречена, яка дає лише коханому «білу ручку, Білу ручку, себе молоду, як ягоду». Подати «білу ручку» образно означає «вийти заміж», а порівняння дівчини з ягодою підвищує естетичне враження від пісні.

Лексичний рівень представляє ***тавтологія*** (гр. tautos — те саме і logos — слово) — специфічний повтор, завдання якого зосереджено у сконденсованості уваги на сказаному, збільшенні емоційності й ритмічності мови. Варто зауважити, що деякі вчені застерігають від вільного застосування терміна «тавтологія», інші — широко тлумачать його, залучаючи до нього не тільки поєднання однокореневих слів, але й синонімію [5, с. 87]. Уживання цього засобу в народних текстах відіграє особливу роль. Він виконує насамперед функцію вираження загального, типового, характерного для художнього стилю усної поезії. Тавтологія — елемент поетичної мови народнопісенного тексту, спосіб образного мислення, що інтенсивно відтінює певні особи, істоти, предмети, ознаки, явища тощо. Інколи ці характеристики мають глибоке коріння, сягають давньої епохи. Так, у записі А. Метлинського є колядка з виразним тавтологічним прийомом: «Стоять намети, як **біль біленькі**» [18, с. 338]. У наведеній цитаті маємо близькі за звучанням слова, у яких однакові корені. Для сучасного слухача (читача) цей зоровий образ сприймається як колір «білосніжності». Слово «біль» походить від індоєвропейського кореня *«bhel» — «сяяти», «блищати» [6, с. 196]. Отже, йдеться про намет, який виблискував, і ця незвичайність блиску виражається поєднанням подібних за звучанням слів. Першообраз слова, на думку О. Потебні, яскравий, який від світла і вогню переходить до білого кольору [21, с. 28].

Аналогічна тавтологія присутня і в петрівчаній пісні про дівчину, що «горі ходила, тонку **біль білила**» [9, с. 331]. Повтор указує на давній спосіб доведення домотканого полотна до білого кольору під дією води і сонця, розстеливши його на траві. Героїня готує полотно для рушників, бо після Петрівки починається пора весіль. Її рушники мають бути білосніжними.

В одній із колядок ініціюється: «Серед села **світла світлойка**» [14, с. 211]. Насправді ж ідеться про кімнату, в якій відбувалися різні сімейні події. У конкретному випадку з неї випроваджували парубка на війну, до якої він згодом запросить «царську дочку». Тут домінує яскрава кольорогама, пов'язана зі світлом, блиском, зрештою білизною, бо в її основі старослов'янізм «svetъ». Емоційність тавтологічного прийому підсилюється ще й демінутивною формою.

В іншій колядці у записі О. Роздольського читаємо про парубка:

Він сидит собі та й держит собі
Йа в лівій руці ***денце-деревце*** [1, с. 38].

Ідеться не про дерево як предмет, а про різновид сопілки з денцем («денцівки»). Уже в самій тавтології міститься натяк на спосіб її виготовлення, специфічність звучання. В уявленні слухачів виринає прекрасний образ парубка, який знається на музиці, тонко її відчуває, сам творить ці чарівні звуки.

У досліджуваних творах виявлено тавтології на підкреслення дівочої краси. В одній із гаївок співається, що вона «**Маґльом, мальована**, **Прасом прасована**» [3, с. 108]. Ідеться про давній прилад для вигладжування шкіри — «маґлі». Це слово походить від давньоіндійського «mañjuḥ», що означає «прекрасний, приємний, привабливий» [6, с. 352]. Пісня за допомогою вказаних повторів звертає увагу на гарний зовнішній вигляд дівчини.

Основу деяких тавтологій становить ключове слово «чудо», пов'язане з Божою силою, здатне викликати подив:

Ой здибало мене ***чудо чуднов***
Вогнем страшнов [25, с. 352].

Ідеться про образ Різдва, що символізує початок свят церковного і народного календаря. Із цього ж циклу інша тавтологія зі щедрівки, яку подав В. Кравченко : «Мамусю, мамусенько, Що я бачив **дивне диво, Дивнесенько** [7, с. 35].

У художню тканину календарно-обрядових пісень доволі часто вплітаються предикативні повторення. Цікавий метафоричний зразок виявлено у записі С. Тобілевич: «Ходе-походе місяць на небі, Кличе-покличе зорю з собою» [29, с. 66]. Таких прикладів тавтологій багато: «сучить-гремить», «світить-висвічує», «думать-гадать», «гадай-погадай», «зажди-погоди», «морозом заморожу» та ін.

Отож, основне призначення різновидів повтору в художньому тексті — посилення емоційно-експресивної виразності. Для календарно-обрядових пісень характерні послідовність передачі інформації, представлення багаторазовості чи тривалості дії, наростання, додавання яскравості тексту через тавтологію. Аналіз повтору дає підстави стверджувати, що фольклорний текст має досить високий рівень упорядкованості, оскільки окремі елементи творять єдину організовану структуру, а принцип подібності орієнтований на естетичне сприйняття та спосіб спийняття пісні народом, зберігаючи її в пам'яті.

1. Наукові архівні фонди рукописів та фонозаписів ІМФЕ ім. М.Т. Рильського НАН України. — Ф. 40-1. — Од. зб. 76. — 23 арк. (Пісні календарно-обрядові, весільні, історичні, родинно-побутові, колискові, коломийки, зап. О. Роздольський у с. Коровиця Сама біля Перемишля).
2. *Бройтман С.Н.* Эвфония / С.Н. Бройтман // Поэтика: словарь актуальних терминов и понятий / гл. науч. ред. Н.Д. Тамарченко. — Москва : Издательство Кулагиной ; Intrada, 2008. — С. 297—298.
3. Гаївки / зібр. В. Гнатюк ; мелодії схопив на фонограф Й. Роздольський ; списав Ф. Колесса // Матеріали до української етнології. — Львів, 1909. — Т. 12. — 267, 100 с.
4. *Денисюк І.* Національна специфіка українського фольклору (матеріали до лекції) / І. Денисюк // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. — Львів : Львівський національний університет імені Івана Франка, 2003. — Вип. 31. — С. 3—22.
5. *Дядищева-Росовецька Ю.* Пісенний повтор як феномен поетичної мови фольклору (на матеріалі збірника З. Доленги-Ходаковського) / Юлія Дядищева-Росовецька // Література. Фольклор. Проблеми поетики. — Вип. 38. — Київ, 2013. — С. 85— 89.
6. Етимологічний словник української мови : у 7-ми т. / уклад. Р.В. Болдирєв, В.Т. Коломієць та ін. — Київ : Наукова думка, 1982. — Т. 1. — 632 с.
7. Етнографічні матеріали, зібрані Васильом Кравченком на Волині та по суміжних губерніях. — Житомир, 1911. — 148, 80 с.
8. *Жайворонок В.* Знаки української етнокультури. Словник-довідник / Віталій Жайворонок. — Київ : Довіра, 2006. — 703 с.
9. Ігри та пісні: весняно-літня поезія трудового року / упоряд., передм. і приміт. О.І. Дея ; нотний матеріал упоряд. А.І. Гуменюк. — Київ : Наукова думка, 1963. — 671 с.
10. Календарно-обрядові пісні / упоряд. О. Чебанюк. — Київ : Дніпро, 1987. — 392 с.
11. *Коваль Г.* Рефрен як засіб увиразнення народнопісенного тексту / Галина Коваль // Матеріали до української етнології. — Вип. 12 (15). — Київ, 2013. — С. 167—174. 12.
12. *Коваль Г.* Рефрен в архітектоніці календарно-обрядового тексту / Галина Коваль // Spheres of culture. — Volume V. — Lublin, 2013. — S. 299—311.
13. *Колесса Ф.* Ритміка українських народних пісень / Ф. Колесса // Музикознавчі праці. — Київ, 1970. — С. 25—233.
14. Колядки та щедрівки: Зимова обрядова поезія трудового року / упоряд., передм. і приміт. О.І. Дея ; нотний матеріал упоряд. А.І. Гуменюк. — Київ : Наукова думка, 1965. — 804 с.
15. Колядки та щедрівки с. Люхча Сарненського району / зап. Р. Тишкевич ; ноти Л. Гапон // Етнокультурна спадщина Полісся / упорд. В.П. Ковальчук. — Рівне : Перспектива, 2005. — Вип. 6. — С. 93—103.
16. Літературознавчий словник-довідник / за ред. Р.Т. Гром'яка та ін. — Київ : Академія, 2007. — 752 с.
17. *Лесин В.М.* Словник літературознавчих термінів / В.М. Лесин, О.С. Пулинець. — Київ : Радянська школа, 1965. — 431 с.
18. Народные южнорусские песни / изд. А. Метлинского. — Київ : В университетской топографии, 1854. — XVIII, 472 с. + IV.
19. Обрядові пісні Слобожанщини (Сумський регіон) / фольклорні зап. та упоряд. В.В. Дубравіна. — Суми : Університетська книга, 2005. — 446 с.
20. *Потебня А.А.* Объяснения малоруських и сродных народних песен / А. Потебня. — Т. 1. — Варшава, 1883. — 268 с.
21. *Потебня А.* О мифологическом значении некоторых обрядов и поверий / А. Потебня // Символ и миф в

народной культуре. — Москва : Лабиринт, 2000. — С. 483—488.
22. *Рубчак Б.* Уваги до засобів народної поезії / Богдан Рубчак // Сучасність. — 1963. — № 3 (27). — С. 24—58.
23. *Смоляк О.* Весняна обрядовість Західного Поділля в контексті української культури / О. Смоляк. — Тернопіль : Астон, 2001. — Ч. 2. — 392 с.
24. *Ткаченко А.* Мистецтво слова (вступ до літературознавства) / А. Ткаченко. — Київ : Правда Ярославичів, 1988. — 448 с.
25. Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край, снаряженной императорским Русским географическим обществом. Юго-Западный отдел. Материалы и исследования, собранные д. чл. П.П. Чубинским. — Санкт-Петербург, 1872. — Т. 3. — 486 с.
26. Українські народні пісні в записах Осипа та Федора Бодянських / упоряд. та приміт. А.Ю. Ясенчук ; вступ ст. О.І. Дея. — Київ : Наукова думка, 1978. — 323 с.
27. Українські народні пісні в записах З. Доленги-Ходаковського / упоряд., вступ. ст. та приміт. О.І. Дея. — Київ : Наукова думка, 1974. — 570 с.
28. Українські народні пісні в записах О. Потебні / поряд., вст. ст. і приміт. М.К. Дмитренка. — Київ : Музична Україна, 1988. — 311 с.
29. Українські народні пісні в записах Софії Тобілевич / упоряд., вступ. ст. та приміт. С. Мишанича. — Київ : Наукова думка, 1982. — 422 с.
30. Фольклорні матеріали з отчого краю / зібр. В. Сокіл та Г. Сокіл. — Львів : Ін-т народознавства НАН України, 1998. — 614 с.
31. *Шухевич В.* Гуцульщина / В. Шухевич. — Верховина, 1999. — Ч. 4. — 304 с.

Halyna Koval

REPEATS IN FOLKLORE TEXTS: POETICS OF IDENTITY

The article deals with repetition as a stylistic means in the system of calendar-ritual poetry. It is emphasized on the artistic function that forms image, causes some sensation in the recipient. Material presented on the phonetic, lexical and compositional levels. It is found the basic sense of repetitions, which is hidden in the identity of sounds, words and ideas. Revealed significant level of folklore text that enhances the emotional tone of the one.

Keywords: poetics of identity, alliteration, assonance, anaphora, epiphora, epanadyplozys, tautology.

Галина Коваль

ПОВТОР В ФОЛЬКЛОРНЫХ ТЕКСТАХ: ПОЭТИКА ТОЖДЕСТВА

Рассматривается повтор как стилистическое средство в системе календарно-обрядовой поэзии. Сосредоточено внимание на художественной функции, которая моделирует образ, вызывает определенные ощущения у реципиента. Материал представлен на фонетическом, композиционном и лексическом уровнях. Выявлено основную суть повтора, что заключается в тождестве звуков, слов, представлений. Раскрыто важный уровень организации фольклорного текста, который усиливает эмоциональную тональность.

Ключевые слова: поэтика тождества, аллитерация, ассонанс, анафора, эпифора, епанадиплозис, тавтология.

Оксана ЧІКАЛО

ФУНКЦІОНАЛЬНІСТЬ ЯК БАЗОВИЙ ЖАНРОТВОРЧИЙ ЧИННИК УКРАЇНСЬКИХ ПІСЕНЬ-ХРОНІК

Розглядається функціональна система пісень-хронік як базовий чинник у формуванні поетики жанру. Наголошується на інформативному, естетичному та комунікативному аспектах, які зумовлюють специфіку відтворення дійсності, її художнє осмислення, та забезпечують побутування пісень-хронік у живій народнопісенній традиції.

Ключові слова: пісні-хроніки, функціональність, відтворення дійсності

Поетична канва будь-якого фольклорного жанру формувалася під дією багатьох факторів (особливостей відображення дійсності, географії побутування тощо), та найбільш вагомим з них є функціональність. Впродовж тривалого часу поняття «функція» розглядали дещо звужено, адже його значення зводилося до ролі певного фольклорного матеріалу в суспільному та особистому житті людини. Часто його плутали з омонімічним терміном, який запропонував В. Пропп на позначення типових дій у фольклорі, зокрема у чарівних казках [19]. Свій погляд на функціональність фольклору обґрунтував В. Гусєв, який розглядав її як «складну систему динамічних взаємообернених внутрішніх і зовнішніх зв'язків — образних, сюжетних, жанрових, побутових, соціальних, історичних» [5, с. 6]. Ці чинники поєднують усну словесність з різними невербальними сферами: психологією, народним побутом, історичними процесами, традиційними звичаями та естетичними уподобаннями, що дає змогу стверджувати про поліфункціональність народної пісенності. Однак багатство функцій не свідчить про їхню рівнозначність. Так, для пісень-хронік домінантними є інформативна, естетична, комунікативна функції, які формують поетику жанру, відображають естетичні та етичні уподобання українців, забезпечують побутування в етнокультурній традиції.

Мета публікації — розглянути своєрідну функціональність українських пісень-хронік, як один з основних жанротворчих чинників, проаналізувати головні функціональні зв'язки, які впливають на формування поетичної системи зазначеного ліроепічного утворення.

На відміну від балад, які призначені для впливу на психологічну сферу, збудження у слухачів певного емоційного стану, пісні-хроніки виникають з метою повідомлення та фіксації у народній пам'яті інформації про передчасно втрачених близьких людей[1] чи моральних авторитетів (народних героїв, провідників нації). З цього погляду цей жанр близький до фольклорної прози, зокрема переказів, для яких визначальним є інформативний аспект [22, с. 233]. Він стимулює укладача чи співця викладати художньо оформлений фактаж максимально близько до об'єктивних життєвих обставин, тому найбільш характерний для цього матеріалу композиційний принцип об'єктивно-логічної послідовності. Він надає «зображенню внутрішньої вмотивованості, яка випливає з самої ло-

[1] Про це свідчать укладачі та виконавці хронік національно-визвольного пласту (с. Кам'янка Сколівського району, Пучкевич Марія Петрівна).

гіки черговості дій, життєвої обумовленості порядку їх (в одних випадках) або з специфічних правил послідовності почуттєвого сприйняття та відображення дійсності (в інших випадках)» [7, с. 63]. Зазначена композиційна схема сприяє цілісному сприйняттю сюжетних колізій цього фольклорного матеріалу, доброму запам'ятовуванню, що значною мірою допомагає його подальшому відтворенню. Може скластися враження, що вона забезпечує інформування аудиторії про певні події у «сухій», об'єктивній формі чи є їхнім фотографічним відбитком, однак це не зовсім так. «У фокусі народної пісенності, — зазначав О. Дей, — завжди перебуває людина, і відтворення її вчинків нерідко супроводиться також показом її міркувань, переживань, почуттів, що дозволяє мотивувати певні вчинки пісенного героя» [7, с. 77]. Так, наприклад, фрагмент пісні-хроніки про життя загибель Михайла та Марічки з Ковалівки (зафіксованої 2009 р. у селі Космач Косівського району Івано-Франківської області) ілюструє передумови вбивства закоханих. Народний геній повідомляє слухача про те, як готувався злочин, що виражено частим вживанням типових для зразків цього жанру присудкових конструкцій:

Діялася ця подія того понедівка,
Тоді прийшла *до Марічки Миронова дівка.*
Вона прийшла *до Марічки точно* відознати,
Чи Марічка піде в шахту зміну відробляти.
Вона була підроблена *слід старого ката,*
Вна не знала, *що вна завтра* продасть *свого брата.*
Вна дістане *за це гроші,* дістане *хустину,*
Як поможе всиротити *маленьку дитину.*
Зять Миронів не йшов в шахту зміну відробляти,
Але ішов з своїм татом Марічку вбивати,
Йшла Марічка на роботу, нічого не знала,
Що Явдоха Миронова катам ю продала[2].

Інформативна функція забезпечує поступове відтворення подій, які співвідносяться з логікою розвитку у реальній дійсності. Життєва послідовність розгортання сюжету повністю визначає художню структуру твору і дисциплінує конкретно-почуттєвий виклад, надаючи йому природно-інформативної точності [7, с. 7]. Співець не тільки докладно оповідає про задум убивць, а й відтворює моральний конфлікт (Явдоха, зрадивши Марічку, спричинилася до вбивства брата: «*Вна не знала, що вна завтра продасть свого брата*»), який надає хронікально-літописному стилеві твору деякого художньо-емоційного забарвлення.

Необхідно зауважити, хоча композиція пісень-хронік укладена за принципом об'єктивної життєвої послідовності, а домінуючим є інформативний чинник, однак змалювання тієї чи іншої події не завжди відбувається з документальною скурпульозністю. Народний співець концентрується на головних етапах розвитку події. Те ж, чого бракує, доповнює на основі життєвого досвіду та запасу спогадів [7, с. 63], що є виявом типізації у відборі найважливіших вузлових моментів. Зазначена риса виразно простежується у піснях-хроніках XX століття періоду ОУН—УПА, які перебувають на стадії трансформації пісень-хронік у баладу чи історичну пісню.

Як уже зазначалося, однією із функціональних домінант є естетична. «Навіть при існуванні у творі явної установки на фактологічність, — зауважила Е. Померанцева, — інформація, як правило, не позбавлена естетичної якості...» [18, с. 77]. Деякі дослідники, зокрема Б. Путілов, не розглядають її окремо, акцентуючи на естетичному навантаженні будь-якого фольклорного тексту. Учений зазначив, що «особливо варто наголосити на так званій естетичній функції. Що означає це поняття у застосуванні до фольклору? Якщо фольклор — це художня творчість, то чи доцільно виокремлювати особливу естетичну функцію? Немає жодної потреби наділяти явища, що належать мистецтву, спеціальною естетичною функцією, оскільки естетичне закладено в них першопочатково» [20, с. 72]. Слід відзначити наявність певного раціонального зерна у цьому твердженні, однак аналіз естетичної функції уможливлює з'ясування питання реалізації конкретних етноестетичних уподобань у зразках конкретного жанру. Вона є виразником ставлення людського колективу до світу і проявляється в певному суспільному контексті: явище, яке було носієм естетичної функції в певний час, у відповідному колективі, може бути позбавлене цієї функції в інший час та в іншому середовищі. З цього випливає, що естетична функція історично детермінована, що важливо враховувати, аналізуючи пісні-хроніки (про це свідчить трансформація образу народного героя у діахронії). Можемо припустити, що естетичні якості у зразках цього жанру домінували не відразу, адже для давніх етапів фольклорної творчості були характерні неестетичні функції — інформативна, утилітарна, ритуальна, комунікативна. Вони спричинилися до виникнення традиційного, типізованого поетичного канону, якому притаманний формульний характер. Пісні-хроніки акумулювали ініціальні та фіналь-

[2] Записано 2009 р. у селі Космач Косівського району Івано-Франківської області.

ні формули, які закріпили «ритуально-значимі, смисловизначальні сегменти тексту» [3, с. 310]. Зазначені loci communes, з одного боку, виступають як базові елементи традиції, безпосередньо не пов'язані з конкретним текстом, з іншого — формули стають композиційним компонентом певного тексту, оскільки саме тут відбувається конкретизація закладеної в формулі традиційної семантики.

Ці елементи складені з типового набору компонентів — вказівки на час, місце, подію та героїв. Вони можуть використовуватися в одній або у кількох ініціальних формулах, які доповнюють одна одну, тому, на відміну від інших фольклорних жанрів, наприклад казки [21, с. 18, 32], у піснях-хроніках ініціальні формули не систематизуються за часом та простором.

Хронікальний матеріал дає підстави виділити ініціальні формули, які одночасно виконують функцію вводу героїв в оповідь, містять вказівку на хронотоп, а також декларують подію. Саме такі елементи присутні у різних варіантах про Жураковського:

Не видно Михайлика та й не чути гласу, —
Завісивси у Беркінці в неділю в п'ять часу
[23, с. 390].

Інший варіант:
У неділю пополудні о п'ятій годині
Завісився Жураковський на тій полонині
[23, с. 390].

У цих зразках час події відтворюється за допомогою градації — ступеневого звуження темпоральних рамок («у неділю пополудні о п'ятій годині»). Варіюється також окреслення місця дії. В одному з них конкретизується населений пункт — село «Беркінець», а в іншому — просторові рамки подаються узагальнено. Повідомлення про самогубство головного героя у них ідентичне.

Як уже було зазначено, названі компоненти можуть існувати в кількох ініціальних формулах:

Послухайте, милі діти та й файні ґаздині,
Що сі стало сего року в нас в Микуличині.
Не дивуйте, люде добрі, ніщо говорити, —
Пішли двоє молоденькі через маму гнити
[23, с. 387].

Перша формула зосереджує увагу слухачів на поетичному повідомленні («послухайте, милі діти та й файні ґаздині»), а також вказівці на часо-просторові рамки події («що сі стало **сего року** в нас **в Микуличині**») Функція другої полягає у створенні відповідної атмосфери для сприйняття інформації, оскільки виконавець передбачив здивування аудиторії незвичайністю події («не дивуйте, люде добрі, ніщо говорити»). Ця формула вводить у хронікальну оповідь героїв та декларує подію, подаючи її сконденсовано («пішли двоє молоденьких через маму гнити»).

У хроніці про Параску Руб'юк додається ще один сегмент, у якому міститься пояснення причин події:

Сумна осінь наступила, ще й сумненька днина,
Що з любові пішла в землю молода дівчина.
Лягла спати в сиру землю з жалю і з розпуки,
Що не дали їй з миленьким та зв'язати руки.
В Березові серед села сталася новина,
Бо заснула на сон вічний молода дівчина.
Лягла спати в сиру землю через маму й тата,
Що не дали заміж вийти за первого брата
[23, с. 291].

У першій формулі про випадок зазначається доволі узагальнено («лягла спати в сиру землю з жалю і з розпуки, що не дали їй з миленьким та зв'язати руки»). Цю інформацію конкретизує частина другої формули («лягла спати в сиру землю через маму й тата, що не дали заміж вийти за первого брата»).

Варто акцентувати увагу на поетичній фактурі цих loci communes, яка наповнена традиційними епітетами («сира земля», «молода дівчина») та метафоричними зворотами («лягла спати в сиру землю», «заснула на сон вічний»). Використовуючи психологічний паралелізм: «сумна осінь» — «сумненька днина», виконавці намагалися передати тужливу атмосферу, налаштувати слухачів на мінорний лад. З цього приводу О. Дей зазначав, що «апеляція до природи забезпечує як емоційно-естетичний колорит, так і часову прив'язаність зображення» [7, с. 56]. Метафори «пішла в землю», «лягла спати в сиру землю», «заснула на сон вічний» створюють враження переходу в інший стан чи світ. Таке традиційне окреслення поняття смерті пов'язано із давніми уявленнями українців про закінчення земного життя людини.

У піснях-хроніках дошлюбної тематики трапляються ініціальні формули дидактичного змісту (новина про долю сироти Ганнусі):

Це написано в Залучю, щоби не забути,
Щоб дівчатам не довелось сиротами бути
[23, с. 393].

На відміну від попередніх формул, тут зазначено мету створення народнопісенного твору, згідно з якою поетична новина призначена бути своєрідною повчальною пам'яткою для слухачів. З названих вище компонентів, що властиві для ініціальних формул, окреслюється лише простір, де відбулася подія (село — Заluччя). Не називаються головні персонажі, а лише натякається, що у поетичній новині йтиметься про долю дівчини-сироти. Декларація та розгортання самої події відбувається вже безпосередньо у сюжеті.

Для зразків цього жанру характерні фінальні формули. Порівняно з ініціальними їх значно більше і вони різноманітніші. У них, як правило, повідомляється про закінчення пісні та стверджується достовірність поетичної розповіді, «цілковита її відповідність життєвій правді» [8, с. 35]:

Сіло потє на воротє на вітер ся здуло,
Ми би цисе не співали, якби так не було,
Ой летіла зозулечка понад крильці сива.
Уже цися співаночка Марічці скінчила
[1, арк. 58],

або ж подаються відомості про авторство та мету створення:

У садочку залененькім щебетала птичка,
Цю співанку із ложила Варварук Анничка,
А як її іскладала та й думку думала,
Та й із жалю великого я її читала [23, с. 449].

Часто у них наявний дидактичний компонент чи побажання здоров'я («*Просимо вас, добрі люди, не робити злого, жиймо в мирі, йдімо за слідом за Господом Богом*» [1, арк. 60]), що підтверджує близькість жанрів пісень-хронік та соціально-побутових дум, для яких характерна здравиця «народу християнському і усім головам слухаючим» [14, с. 26—68].

Незважаючи на жанрові особливості новотворів (тяжіння до певної індивідуалізації персонажів, пов'язаність з локальними реаліями), пісні-хроніки — складова української фольклорної традиції. Однією з її важливих етнопоетичних стильових ознак є наявність усталених висловів, сюжетних блоків. Вони виникають на основі типізації, яка «переходить і на зміст: типові ситуації, діалоги, дійові особи... устійнений набір барв, квіток, кущів, дерев, птахів і звірів, улюблені образи природи — усе це складається на закріплений традицією мистецький канон» [12, с. 29]. Ці loci communes розміщені у структурі твору довільно і відображають життєві моменти, які найчастіше повторюються. Це мотиви, пов'язані із похоронним обрядом (наприклад оплакування померлого), загибелі повстанців (їхнє самогубство) у хроніках періоду ОУН-УПА. За допомогою мистецького канону, притаманного не тільки жанрові пісень-хронік, а й, наприклад, думам, виконавець має можливість імпровізувати, оскільки за обсягом деякі твори налічують до кількасот рядків. Дотримуючись хронології, він нанизує на готову канву подробиці події і послідовно викладає її хід, щоб слухачі не звинуватили його в неточності та неправдивості. Таким чином, за каноном, що укладався впродовж тривалого часу, наявність усталених висловів передбачає водночас використання імпровізації, унаслідок чого створюється «замкнута» [7, с. 18] художня система, у якій якість художніх творів визначається, як пише Ю. Лотман, «не порушенням, а збереженням певних принципів. Правила добору лексики, правила побудови метафор, ритуалістика оповіді, суворо визначені можливості сюжетних поєднань — loci communi — цілі шматки застиглого тексту — творять наскрізь особливу художню систему» [16, с. 173].

Для пісень-хронік, як і для дум, одним із найбільш характерних поетичних засобів є паралелізм, який є однією з визначальних рис епосу як роду. О.М. Веселовський зазначав, що «загальна схема психологічної паралелі нам відома: зіставлено два мотиви, один підказує другий, вони з'ясовують один одного, причому перевага на боці того, який наповнений людським змістом» [2, с. 140]. У піснях-хроніках символічна перша частина готує реципієнта до осягнення другої, оскільки для людини зрозуміти явища природи значно простіше, ніж аналізувати події із власного життя. «З другого боку, — пише В.П. Кінцанс, — досить важливим моментом виявляється те, що лише після того, як сприйнята друга половина паралелізму, можна з'ясувати реальний зміст і призначення першої її половини. Якщо до цього моменту вона створювала умову і могла лише натякати на те, що може бути в другій частині, то тепер ми маємо можливість повернутися і перевірити наше передрозуміння. Інакше кажучи, наше первісне і попереднє розуміння може бути перетворене і уточнене лише після того, як ми довідаємося про зміст усього паралелізму» [9, с. 69]. Цей засіб забезпечує співіснування двох рівнів сприйняття: реальності, що безпосередньо стосується життя людини, і того, який випливає із нашого давнього генетично закладеного у підсвідомості світобачення. Тільки людина, яка

належить до певного етносу, може усвідомити утаєне естетичне навантаження, акумульоване у конкретному стилістичному засобі, що відображає світ природи як паралель нашому зрозумілому буденному.

Для пісень-хронік характерна багата образна система, однак найчастіше трапляється образ зозулі-віщунки:

Ой летіла зозуленька та й стала ковати:
«Почекайте, добрі люде, щось маю казати!»
[23, с. 134].

Розглядаючи його у піснях-хроніках, Ф. Колесса зазначав, що вона «кує, й навіть «виє», «вививає», на різних деревах, корчах, плотах, воринню, стерні і т. ін. Її поява оправдана хіба лиш потребою рими (для другого рядка, що розвиває зміст пісні). Ніде так, як саме в новотворах, оце зіставлення, часто надуживане до скучності, не то що не має глибшого значення, порівняння чи смислу, але навіть не має сенсу; се вже, мабуть, одна з ознак занепаду народної творчості» [11, с. 51]. Ця думка потребувала перегляду, що й зробив сам фольклорист у праці «Українські народні думи у відношенню до пісень, віршів і похоронних голосінь». Він зазначав, що «в переважній части українських народних пісень, навіть в тих, які мають зміст зовсім новітній, — мельодія, ритмічна будова, символізм, одним словом — увесь пісенний стиль коріняться глибоко в середніх віках. Се зовсім зрозуміле, бо ж пісенна форма й мельодія та поетичні образи й звороти не тратять своєї естетичної вартости і притягаючої сили для нових поколінь навіть тоді, коли зміст для них стає вже не актуальним» [13, с. 2]. Образ зозулі в українців є символом передбачення, віщування певних подій чи долі людини, яка, за уявленнями наших предків, відкривалася через явища природи. «Ніби таємничий зв'язок поєднує її (зозулю. — О. Ч.) з людиною, — пише М. Костомаров, — ця мандрівна, бездомна пташка, мовби для того і створена, щоб тлумачити передчуття серця, бути органом долі, безпристрасним і вірним» [15, с. 171]. У піснях-хроніках вона пророкує події, які радикально змінюють життя людини. У більшості зразків — це вісниця смерті, що зумовлено жанровою специфікою пісень-хронік:

— Зазулечко, сивулечко, ти всюди літаєш,
Чи ти туда дітиночки мої не видаєш?
— А я ходжу з цего світа та й всюди літаю
Та я твої дитиночки ніґде не видаю.
У Космачи, на цвинтари виросла смерічка,
Ой там, у тому гробику, там твоя Марічка
[1, арк. 130].

Відтак наявність цього образу не є наслідком занепаду народної творчості, а радше збереженням традиційної символіки у новоутвореному жанрі.

Для поетики пісень-хронік характерні образи-символи, які відображаються загальними назвами суб'єктів історичного процесу: «опришки», «стрільці», «повстанці», «кріпаки», «емігранти», «кати», «москалі», «більшовики». Відповідно до тих функцій, які виконують ці персонажі у досліджуваному матеріалі, їх поділяють на позитивних чи негативних. В образи «опришка», «стрільця», «повстанця» закладена позитивна семантика — це народні заступники та оборонці рідної землі. «Кріпаки» та «емігранти» є символами пригнобленого, поневоленого народу. За назвами «москаль», «більшовик», «німець» (останній характерний для хронік XX століття) закріпилося значення — поневолювач, окупант. Інноваційним є образ «ката», який часто вживається як синонім до названих вище негативно забарвлених назв.

Як уже зазначалося, формули пісень-хронік виконують комунікативну функцію, яка значно вплинула на формування поетико-стилістичної системи пісень-хронік, адже структура комунікативної ситуації, як правило, визначається роллю її учасників і зводиться до схеми: автор-співець — слухачі — локальні умови. Таким чином, співець «відіграє певну роль у процесі суспільної комунікації — узагальнення суспільного досвіду цього колективу та його життєвої та художньої практики» [17, с. 6]. Зважаючи на усне побутування зазначеного пісенного матеріалу, комунікативна ситуація рідко обмежується впливом автора-співця на середовище. У процесі комунікації, як правило, формуються різноманітні зворотні зв'язки. В залежності від реакції слухачів деякі елементи поетичного повідомлення заміняються іншими, деякі взагалі опускаються. Таким чином відбувається процес становлення варіативної парадигми певного фольклорного зразка.

Необхідно зауважити, що мета виконавця полягає не стільки у передачі повідомлення про ту чи іншу подію, скільки у намаганні «змінити їхню (середовища. — О. Ч.) поведінку і тим самим стимулювати перебудову суб'єктивної реальності кожного адресата так, щоб вони самі зробили потрібний для нього (укладача-співця. — О. Ч.) висновок» [6, с. 77].

Тому для впливу на певне локальне середовище народний співець намагається використовувати вироблену усною традицією форму, а також керуватися етичними та естетичними засадами оточення, в якому він народився та виріс.

Своєю чергою, аудиторія, яка теж є частиною комунікативного ланцюга, контролює правильність виконання та дотримання законів, притаманних конкретному жанрові. «Зруйнування очікуваної слухачем структури, — пише Ю. Лотман, — яке виникло б, коли б автор вибрав «неможливу» під кутом зору кода ситуацію, при цій системі художнього виховання обумовило б уявлення про низьку якість твору, про невміння, неуцтво або навіть блюзнірство й гріховний намір автора» [16, с. 173]. Зважаючи на те, що незвичайна подія, яка описується в хроніці, відома для слухачів (безпосередніх учасників чи свідків), то народнопісенний твір зацікавлює передусім майстерністю передачі, художньою інтерпретацією певної інформації та естетичним оформленням безпосередніх вражень аудиторії.

Елементами зазначеної комунікативної схеми є відповідні умови, які налаштовують співця для виконання, а також, а також готовність локального середовища сприймати певну інформацію у народнопісенній формі. «Таким чином, — зазначав К.В. Чистов, — ми можемо сказати, що жанр — це не тільки відповідні правила запам'ятовування і відтворення тексту, але й не менш відповідні комунікаційні очікування і готовність зрозуміти текст відповідно з цими очікуваннями» [24, с. 161]. Так, наприклад, для виконання похоронних голосінь (жанру надзвичайно близького до пісень-хронік) необхідний обрядовий контекст — включеність у похоронний обряд. Для носія пісень-хронік, які належать до необрядової творчості, необхідною умовою є наявність аудиторії та її психологічна налаштованість на сприйняття поетичного повідомлення трагіко-драматичного змісту. Сучасні польові дослідження свідчать, що зразки цього фольклорного пласту співають на Великдень коло церкви, як своєрідний звіт про надзвичайні події за рік, під час весілля (зважаючи, очевидно, на синкретичний характер цього дійства), родинних свят[3] тощо.

[3] Про це свідчать сучасні виконавці пісень-хронік — Гафія Реведжук зі с. Космач Косівського району Івано-Франківської області та Василь Потяк зі с. Криворівня Верховинського району Івано-Франківської області.

Виконують пісні-хроніки як чоловіки, так і жінки. У репертуарі перших, як правило, зразки історико-суспільної тематики, жіноцтво переважно зосереджує свою увагу на родинно-побутових новинах та біблійного змісту, але демонструє добре знання пісень, які притаманні для чоловічого виконання. Зазначений поділ цілком закономірний, про це ще на початку XX століття засвідчив Ф. Колесса. Вчений зазначав, що «й досі заховався в українські народній словесности поділ пісень на чоловічі та жіночі ...Мужчини переважно, а в деяких сторонах виключно, співають колядки, рекрутські та історичні пісні, хоча не цураються пісень любовних, побутових і балад ... сільське жіноцтво має без порівняння більший засіб пісень і співає більше, ніж мужчини» [10, с. 46]. Сучасні дослідники, зокрема Софія Грица, також звертає увагу на розмежування фольклорного матеріалу за гендерною ознакою, пояснюючи його «споконвічною традицією розподілу праці між чоловіками та жінками», що впродовж тисячоліть «закріпилась його функціональною приуроченістю до обрядів і занять переважно жіночої або чоловічої компетентності» [4, с. 55]

Збереження функціональних зв'язків важливе для пісень-хронік. Адже з плином часу ця система змінюється — втрачається зв'язок із конкретною подією та реальними особами, локальним етнографічним середовищем. Наслідком цього є нівелювання головних жанрових параметрів — деталізації та документальності викладу сюжетних колізій. Тоді починає домінувати не опис, а осмислення події, посилюється акцент на її емоційному сприйнятті. Яскравий приклад такого процесу — поетичні новини про Прокопову дочку чи загибель Євгена Коновальця, які з часом можуть трансформуватися у балади чи історичні пісні.

Отже, у статті розглянуто функціональну систему пісень-хронік, зокрема наголошено на домінантних функціях, які значною мірою вплинули на формування поетико-стилістичної специфіки пісень-хронік. Відзначено здатність інформативного чинника формувати характерний для зразків цього жанру композиційний тип об'єктивно-життєвої послідовності. Також акцентовано на естетичній функції — виразника ставлення народу до навколишнього світу, його естетичних уподобань на різних етапах суспільно-історичного розвитку, що дає змогу говорити про її історичну детермінованість. Наголошено на комунікативній функції, зокрема на здатності автора-співця

та народного середовища формувати специфічний для зазначеного фольклорного матеріалу жанровий канон. Відзначено роль ситуативного контексту для побутування пісень-хронік у живій народній традиції.

1. Інститут народознавства НАН України. — Ф. 1. — Оп. 2. — Од. зб. 450 (Фольклорні записи О. Чікало).
2. *Веселовский А.Н.* Историческая поэтика / А.Н. Веселовский. — Л. : Художественная литература, 1940. — 648 с.
3. *Гарасим Я.* Національна самобутність естетики українського пісенного фольклору / Я. Гарасим. — Львів, 2012. — 375 с.
4. *Гриця С.* Функціональний багаторівневий аналіз народної творчості / С. Гриця // Фольклор у просторі й часі. — Тернопіль, 2000. — С. 52—60.
5. *Гусев В.Е.* Полифункциональность фольклора / В.Е. Гусев // Македонский фольклор. — 1976. — № 18. — С. 3—15.
6. *Гусев С.С.* Метафизика текста. Коммуникативная логика / С.С. Гусев. — СПб. : Гуманитарная Академия, 2008. — 325 с.
7. *Дей О.І.* Поетика української народної пісні / О. Дей. — Київ : Наукова думка, 1978. — 250 с.
8. *Дей О.* Співанки-хроніки (новини) / О. Дей // Співанки-хроніки. Новини. — Київ : Наукова думка, 1972. — С. 11—53.
9. *Кінцанс В.П.* До питання сприйняття структури фольклорного твору / В.П. Кінцанс // Народна творчість та етнографія. — 1984. — № 4. — С. 66—69.
10. *Колесса Ф.* Ритміка українських народних пісень / Ф. Колесса // Музикознавчі праці. — Київ : Наукова думка, 1970. — С. 18—233.
11. *Колесса Ф.* Українська народна пісня в найновішій фазі свого розвитку / Ф. Колесса. — С. 34—59.
12. *Колесса Ф.* Українська усна словесність (Загальний огляд і вибір текстів) / Ф. Колесса. — Львів, 1938. — 643 с.
13. *Колесса Ф.* Українські народні думи у відношенню до пісень, віршів і похоронних голосінь / Ф. Колесса // ЗНТШ. — Львів, 1920. — Т. 130. — С. 1—18 ; Львів, 1921. — Т. 31. — С. 1—63 ; Львів, 1922. — Т. 32. — С. 1—64.
14. *Колесса Ф.* Формули-закінчення в українських народних думах у зв'язку з питанням про наверствування дум / Ф. Колесса // ЗНТШ. — Львів, 1937. — Т. 155. — С. 29—66.
15. *Костомаров Н.И.* Об историческом значении русской народной поэзии / Н.И. Костомаров // Слов'янська міфологія / упорядкув., прим. І.П. Бетко, А.М. Полотай ; вступ. ст. М.Т. Яценка. — Київ : Либідь, 1994. — С. 44—191.
16. *Лотман Ю.М.* Лекции по структуральной поэтике / Ю.М. Лотман // Ученые записки Тартусского университета. — 1964. — № 160. — Вып. 1: Труды по знаковым системам. — 195 с.
17. *Мишанич С.* Усні народні оповідання: питання поетики / С. Мишанич. — К., 1986. — 327 с.
18. *Померанцева Э.В.* Соотношение эстетической и информационной функций в разных жанрах усной прозы / Э.В. Померанцева // Проблемы фольклора. — М. : Наука, 1975.— С. 75—81.
19. Пропп В.Я. Морфология сказки / В.Я Пропп. — М., 1969. — 168 с.
20. *Путилов Б.Н.* Фольклор и народная культура / Б.Н. Путилов. — СПб. : Наука, 1994. — 239 с.
21. *Рошияну Н.* Традиционные формулы сказки / Н. Рошияну. — М. : Наука, 1974. — 216 с.
22. *Сокіл В.В.* Українські історико-героїчні перекази: структурно-семантичний та поетичний аспекти / В.В. Сокіл. — Львів : Інститут народознавства НАН України, 2003. — 320 с.
23. Співанки-хроніки. Новини / упоряд. О.І. Дей (тексти), С.Й. Гриця (мелодії). — Київ : Наукова думка, 1972. — 560 с.
24. *Чистов К.В.* Фольклор. Текст. Традициия: сборник статтей / К.В. Чистов. — М., 2005. — 272 с.

Oksana Chikalo

FUNCTIONALITY AS A BASIC GERNRE FORMING FACTOR OF UKRAINIAN SONGS-CHRONICLES

This article deals with review of songs-chronicles' functional system as a basic factor in shaping the poetics of the genre. There is emphasized on the informative, aesthetic and communicative aspects that determine the specificity in reproduction of reality, its artistic interpretation and ensure existence of songs-chronicles in live folk-song tradition.

Keywords: songs-chronicles, functions, reproduction of reality.

Оксана Чикало

ФУНКЦИОНАЛЬНОСТЬ КАК БАЗОВЫЙ ЖАНРОТВОРЧЕСКИЙ ФАКТОР УКРАИНСКИХ ПЕСЕН-ХРОНИК

Рассматривается функциональная система песен-хроник как базовый фактор формирования поэтики жанра. Отмечено информативный, эстетический и коммуникативный аспекты, которые обуславливают специфику воспроизведения действительности, ее художественное осмысление, и обеспечивают бытование песен-хроник в живой народно-песенной традиции.

Ключевые слова: песни-хроники, функциональность, воспроизведение действительности.

Віталій КОЗЛОВСЬКИЙ

ПОЕТИКА ТРАГІЧНОГО В УКРАЇНСЬКІЙ НАРОДНІЙ БАЛАДІ

Проаналізовані поетико-естетичні принципи формування категорії трагічного у народній баладі. Виокремлені поетичні тропи, за допомогою яких народна традиція досягає відповідного естетичного ефекту (метаморфоза, паралелізм, порівняння, епітет). З'ясована роль композиції, мотиву, образної системи у змалюванні трагічних конфліктів.

Ключові слова: балада, поетика, трагічне, конфлікт.

Вивчення народної балади має не менш давню історію, як її збирання та публікування. Упродовж тривалого наукового осмислення жанру студії з цього питання були різними. Незважаючи на те, що з початкового етапу фольклористики не залишилося узагальнюючих розвідок, спостереження, які відображають стан становлення і розвитку питання, заклали міцні підвалини теоретичного баладознавства. Не менш давню історію дослідження має проблема естетики фольклору. Як стверджує своєю монографією «Проблеми фольклору в історії естетики» В. Гусєв, естетичний аспект фольклорних текстів розглядався ще в часи Арістотеля та Платона, проте свого апогею досяг у часи романтизму, особливо у працях німецького вченого Гердера [6]. В українській науці це питання порушено уже в студіях М. Максимовича, П. Лукашевича, Б. Грінченка, але воно мало швидше оціночний характер. Йшлося про красу усної поезії, однак не згадано методи, якими ця краса досягається. Визначальною подією у цьому напрямі стала поява студій О. Потебні. У таких його роботах, як «Мысль и язык», «О некоторых символах в славянской народной поэзии», «Рецензия на сборник Народные песни Галицкой и Угорской Руси, собранные Я.Ф. Головацким», «Язык и народность», «Из записок по теории словесности» естетику народної усної словесності розглянуто під різними кутами зору. Велике значення у цьому плані вчений приділяв поетичній символіці, від якої залежала художня якість будь-якого тексту. «Естетична вагомість творів народної поезії втрачається разом із символізмом [...]. Правда, прекрасні сербські історичні пісні й деякі малоросійські думи доводять, що і в разі відсутності символів можливі високі народні твори...» [24, с. 225]. На сучасному етапі, спостерігається значне зацікавлення естетичною проблематикою української народної словесності. З'являється низка нових статей та монографій, присвячених саме цій проблемі. Серед авторів слід відзначити Я. Гарасима, В. Буряка, М. Гайдая, Г. Сокіл, В. Сокола, Н. Мельник, Н. Малинську. Проте питання баладної естетики у цих працях порушено незначною мірою. Здебільшого воно не виокремлюється і розглядається в комплексі з іншими проблемами. Чи не найбільше уваги дослідників приділено категорії трагічного у баладній пісні. Трагізм баладної пісні довгий час для багатьох дослідників усної словесності був чи не єдиною ознакою, за якою вони виділяли її з-поміж усього пісенного масиву. Так,

скажімо, на цьому наголошував М. Драгоманов в одній зі своїх розвідок: «То пісні епічного змісту, що, оповідаючи, звичайно мають за сюжет яку-небудь сумно-ефектну подію: убійство свояка, жінки, мужа, отруту брата, шлюб із сестрою…» [11, с. 67]. Схоже трактування знаходимо і в Ц. Неймана: «Змістом народних балад завжди служить незвичайна подія, який-небудь особливо сумний, трагічний випадок, що виходить з ряду звичайних явищ щоденного життя, який залишається в народній пам'яті і збуджує його уяву» [22, с. 347]. У Ф. Колесси «балади — це сумовиті ліро-епічні пісні про незвичайні події, життєві конфлікти з трагічним закінченням, як на це вказують такі теми: сестра труїть брата…» [13, с. 108]. Звичайно, з розвитком науки про жанр критерії, за якими пісенний матеріал відносять до балад, значно розширюються, але трагізм і надалі посідає вагоме місце. Сучасний фольклорист І. Денисюк взагалі говорить про суцільний трагізм народних балад: «Українська балада майже поспіль трагічна («сестра трагедії»), максимально сконцентрована й побудована на безвихідних колізіях екзистенційного характеру» [9, с. 5]. Такі дефініції, яких можна подати досить багато, спонукають до серйозного вивчення цієї проблеми.

Ліро-епічна традиція володіє широким спектром художньо-естетичних засобів для передачі трагічного світогляду в канві уснопоетичного тексту. Звичайно, сюжетно-композиційна структура народної балади не є однорідною. Тексти, де домінує лірична складова, послуговуються одним набором тропів, а твори з епічною домінантою мають свою поетичну систему. Об'єктом дослідження оберемо тексти другої категорії. Їхньою особливістю є виразна сюжетність й те, що герої особисто визначають свою долю, навіть якщо їхні дії з самого початку приречені на поразку. «Трагедія є там, де є активність характеру стосовно до обставин» [3, с. 103] — відзначали деякі дослідники трактуючи категорію трагічного. Це твердження водночас і підтверджує, і спростовує баладний матеріал. У більшості текстів, на перший план винесено не внутрішній, душевний стан героя, а його вчинки. Трагічне набуває іншого змісту в плані свого вираження. Важливу роль тут відіграють елементи композиційної побудови твору, система дій головного персонажа. «Герой зі своїм пафосом, трагічна ситуація у вигляді невирішеного протиріччя, особливий хід подій з початком, серединою і кінцем, перипетія і очищення» — це ті складові, які характеризують, на думку Т. Любимової, справжню трагедію [15, с. 30]. Звичайно, в народній баладі деякі із зазначених елементів можуть бути випущені або залишені поза текстом. Традиційно значне естетичне навантаження отримують ті компоненти сюжету, в яких ідеться про причини вчинків персонажа. Інколи мотивація дій героя проглядається лише з контексту, який визначає не тільки естетичний аспект конфлікту, а й етичний. Так, відчувається сильний зв'язок естетичного із певними морально-етичними ідеалами суспільства, порушення яких призводять до трагедії.

У групі балад, об'єднаних «епічним трагізмом», доцільно виділити два типи конфліктів: герой — жертва обставин та герой — жертва своїх дій. Критерієм поділу є персонаж, який визначає подальший хід сюжету. Загальносуспільна мораль довгий час визначала поведінку особи, існували неписані правила, порушення яких вилучало індивіда із системи традиційних громадських відносин і принижувало його свободу. Яскравим прикладом подібних конфліктів є балади з мотивами «козак зраджує дівчину, відмовляється одружитися з нею та прагне відкупитися» і «дівчина втрачає вінок внаслідок нерозважливості». Хоча дошлюбні стосунки і стоять у центрі цих пісенних історій, вони не є головними мотивами трагічної колізії. Сюжет у творах відносно чіткий: козак зустрічає дівчину, підмовляє її, а потім покидає. У багатьох варіантах підкреслено випадковість зустрічі молодих людей. Вчинок козака пояснюється тимчасовим запамороченням. Можна говорити про поетичну мотивацію і реальну:

Ой та спився козак, спився, гей,
та із розуму збився,
Вороному коню, гей, та на гриву схилився.
Ой поїхав козаченько, гей та у чистеє поле,
Де бідна сирота, гей пшениченьку поле [26, с. 26].

У записі Івана Франка із с. Нагуєвичі на Львівщині жовніри, зраджуючи дівчину, вказують на її вину:

Стояли, стояли, взялися радити,
Як би то, чим би то дівчину зрадити.
Єден кличе — пиво, другий — горівочку,
Ой се ж то, таки ж то зрада на дівочку.
За скляночку пива, а за другу вина

Не будеш, дівчино, віночка носила.
Не будеш, не будеш, бо-сь того не годна,
Співала, гуляла з жовнярами до дня [17, с. 107].

Але сама зрада дівчини не надає баладним текстам трагізму, оскільки стосується суто особистісних стосунків. Трагізм полягає у стані дівчини, в якому вона опинялася після зради, у ставленні до неї родини та громади загалом. Балада відображає той момент розвитку спільноти (як правило, сільської), коли вона була чітко диференційована, кожен її член займав у ній своє визначене місце. Перехід із одного стану в інший вимагав певних обрядових дій, без яких він вважався нелегітимним. У цьому випадку дівчина міняє статус, оминувши весільний обряд і, відповідно, втрачає своє місце в ієрархічній системі тогочасної громади. Наголошення на цьому й визначає її трагічний характер:

— Тепер же ти, доню, ні дівка, ні жінка,
Тепер же ти, доню, людська поговірка.
Аби ж ти дівка, то косу чесала б,
Аби ж ти жінка, чоловіка б мала.
Аби ж ти московка, москаля б чекала,
Аби ж ти вдовиця, пила б та гуляла [1, с. 326].

Ситуація ускладнюється й тим, що неї цуралася не лише громада, а й родина. Народна балада, підкреслюючи трагічне становище героїні, подає неприємні факти її подальшого існування. Часто покритку насильно видавали заміж за старших чоловіків. Такі персонажі не здатні на протест, терплять всі нещастя, що випали на їхньому життєвому шляху. У народній баладі трагічне поетично оформилося у певних моделях словесного вираження. Це передусім стосується системи фольклорних образів, які акумулювали в собі багатовіковий естетичний досвід українців. У цьому контексті можна виділити образ жінки. Через низку сюжетних модифікацій подано складну історію її існування в сім'ї та стосунків із суспільством. Значна частина баладних текстів зображає жінку пасивною жертвою, не здатною піднятися над традиційними підвалинами патріархальної родини. Такою вона постає у сюжетах з мотивами «чоловік-п'яниця забиває жінку» та «чоловік-розбійник грабує і вбиває рідних дружини, топить (або прощає) її саму». Незважаючи на різну систему образів, причини вчинків персонажів, фон, на якому розгортається драма людських стосунків, трактування та поетичне оформлення трагічного конфлікту в зазначених сюжетах має спільні риси. По-перше, мотивацією трагедії виступає не звичайна побутова сварка між подружжям, а той патріархальний уклад життя українського суспільства, який виконував роль каталізатора подібного роду сутичок. У баладі конфлікт між чоловіком і дружиною розглядається як вторинний елемент трагедії. На її першопричинах акцентовано в початкових рядках пісні, де шлюб між молодими людьми є наслідком не їх обопільної згоди, а волі батьків:

Ой мав мене мій батечко єдну єдиничку,
Та дав мене мій батечко за гірку п'яничку [4, с. 226].

Уже з самого початку розвитку сюжету головну героїню змальовано залежною від зовнішнього впливу свого батька. Те, що внутрішньо дівчина не згідна з таким втручанням у її особисте життя, видно, наприклад, з тексту, записаного свого часу з уст відомої народної виконавиці Явдохи Зуїхи:

Не жаль мені та й ні на кого,
Лиш на батенька рідного.
Не дав мене, за кого я хтіла,
Щоб я свого серденька не їла.
Не дав мене за ремісниченька,
А дав мене за розбійниченька [23, с. 552].

Часто героїня постає залежною не стільки від батьків, скільки від випадку. Ця випадковість також надає сюжетові трагічної розв'язки. Образ нареченого не розкривається у баладній пісні до моменту весілля. В одному з варіантів, що міститься у збірнику Я. Головацького, на цьому особливо наголошено:

— Піди, дівча, піди додом,
Сама не знам, кому тя дам! [20, с. 171]

Отож, героїня постає повністю залежною від зовнішніх чинників, що підсилює трагічне сприйняття її образу. Нездатність протистояти зовнішньому світові призводить до жахливого фіналу. У баладах такого типу категорія трагічного здебільшого виявляється як випадковість. І це стосується не тільки епізоду з невдалим одруженням молодої дівчини. Випадок відіграє важливу роль у формуванні трагічної колізії в сюжеті про розбійника та його дружину. Особливо, коли мова йде про загибель рідного брата жінки. Щоправда, випадковість у творі має логічну вмотивованість і пов'язана зі способом життя, що вів розбійник:

— То не я його вбив, — вбила темна ніч,
Я на його накричав, щоб з доріжки зворочав,
Він з дорожки не звернув, —
з пістолетика вжахнув [2, с. 447].

Пісня акцентує на ненавмисних діях розбійника щодо свого родича. Винуватцями трагедії є зовнішній чинник — «темна ніч» й відповідно до цього неможливість впізнання своєї жертви:

— Та було б йому втікать,
як став же я доганять,
Та було б йому закричать,
як став же я убивать [16, с. 362].

У центрі балад, що входять до розглядуваного типу трагічного, стоїть людина, пригноблена певними соціальними обставинами, зокрема, панщиною. Його ілюстрацією може бути пісня «Коли мурували Білу Маковицю», зафіксовану в с. Тур'я Перечинського району Закарпатської області. В образі головної героїні відображена трагедія не окремо взятої індивідуальності, а, як слушно зауважив О. Дей, «трагічна доля матері-кріпачки, що в безвиході втопила своє немовля, проектується на атмосферу цілої доби, і змальований випадок стає віддзеркаленням породжених панщиною жорсткостей і сваволля панства щодо трудової людини» [8, с. 17]. Знову ж таки, конфлікт набуває розвитку не за рахунок відкритої сутички двох антагоністичних сил, а завдяки агресії, з одного боку, і пасивного протесту, з другого; саме останній підтримує народна мораль. Трагічний образ «убогої вдовиці» твориться за допомогою нанизування нещасть, які випали на її долю, адже це один зі способів поетичного вираження трагізму в народній баладі. Горе жінки зображено за естетичними законами, які здатні показати всю глибину страждання одинокої матері, що:

На одній рученці синочка тримала,
А з другов рученькою, а з другов рученькою
каміння давала [12, с. 308].

Одним із способів поетичного втілення трагічного в народній баладі виступає гіпербола, за допомогою якої творяться картини страждань, плачу матері. Туга виливається через сльози і на останніх акцентують свою увагу народні виконавці. Горе жінки настільки велике, що вона в своїх сльозах купає дитину:

На панське ходила, горенько плакала,
А в своїх слізоньках, а в своїх слізоньках
синочка купала [12, с. 308].

Таке згущення фарб є своєрідною мотивацією подальшого вчинку героїні. Усі ці труднощі спонукають жінку до жахливих дій: вона топить свою дитину. Цей епізод, з одного боку, є протестом проти утисків свободи людини, а з іншого — яскравим прикладом естетики балади загалом, оскільки картину утоплення немовляти упущено, про неї говориться опосередковано, однак наголошується на вимушеності вчинку.

Протистояння розгортається і за схемою «невістка-свекруха», остання уособлює своєрідну «демонічну» силу, протистояти якій неможливо. Цю тему представляють сюжети: «свекруха заклинає невістку в тополю», «свекруха-чарівниця змушує невістку прясти зачаровану куделю», «через лиху свекруху невістка забула в полі дитину», «свекруха в час відсутності сина заморює невістку». У текстах передано реальний досвід народу, пропущений через естетичні критерії та традиційну поетичну систему. Сімейні стосунки зображено крізь призму категорії трагічного, яка й визначає хід подій у кожному окремо взятому сюжеті та систему поетичних засобів, які при цьому використовуються.

Конфлікт «свекруха-невістка» реалізується через низку поетичних схем, що притаманні баладній творчості загалом, а не тільки вищезгаданим сюжетам. Перш за все це стосується системи образів, виведених у творах. Як правило, колізія розгортається між двома жінками, представницями молодшого та старшого покоління, тому в цьому контексті можна говорити про трагедію не стільки сімейно-побутову, скільки про трагізм стосунків між поколіннями. Перипетії баладної пісні розкривають один із моментів таких стосунків, відповідно естетично оформившись. Образ свекрухи — це уособлення старшого покоління, консерватизму та традиції. У ньому відображено прагнення голови сім'ї (у цьому випадку жінки-матері) зберегти свою зверхність. Невістка як представниця чужого роду постає в ролі її головного конкурента. У більшості текстів, які перебувають в науковому обігу та активному і пасивному репертуарах виконавців, про момент конкуренції майже не йдеться. Виняток може становити варіант про невістку-тополю, зафіксований на Покутті. У ньому лише натякається на можливий конфлікт між молодою парою та старою матір'ю. Син, повертаючись з дороги, запитує матір про свою перспективу в питанні головування у родині:

Ой приїхав синок з далекої дороги,
А впав своїй неньці а в біленькі ноги.
— Мати ж моя, мати, чи гаразд у дому,
Чи гаразд у дому, чи буде по мому? [28, с. 39].

Переважна більшість балад мотивує трагедію протистоянням свого та чужого родів або особистою, невмотивованою нелюбов'ю до невістки. У другому випадку цікавою є зав'язка сюжету. Вона стосується ліро-епічних пісень про невістку-тополю, у яких вирішальну роль у процесі одруження сина бере мати:

Та вженила мамка сина, вженила, вженила,
Що так барзо невісточку свою не злюбила.

У низці балад трапляється й інша причина, згідно з якою свекруха зводить зі світу невістку. Власне, вона і є результатом традиційного народного мислення щодо таких понять, як «свій» та «чужий». Останнє і постає у поетичному творі логічною складовою мотивації дій матері:

Іде синок додомочку, жаль му учинився,
Ой сідає на коника, з коня похилився.
Біжить за ним стара мати: — Вернися, синочок,
Не лишай мене, стареньку, не йди у світочок.
— Не вернуся, люба мамко, хоть дораз погину,
Бо ти жінку не держала за свою дитину.
— Де би тота, любий синку, правдиця повстала,
Аби чужа дитиниця ід серцю пристала! [18, с. 19].

Значної уваги заслуговує образ свекрухи, яка часто наділена надприродними здібностями, що логічно мотивує її владу над молодими людьми. Баладна пісня про закляття невістки в тополю у своїй основі має первісне вірування, за яким слово наділялося магічними властивостями, силою. «Сюжетна динаміка й емоційно-поетична атмосфера цього твору ґрунтується на пережитковій, утримуваній носіями фольклору з дохристиянських часів до XIX ст. включно, вірі в магічну дію слова — прокляття, сказаного у відповідний рідкісно-особливий часовий момент» [7, с. 116]. Загалом давній мотив сили прокляття сказаного у певний час, який І. Франко називав «фатальною годиною», досить поширений в українському фольклорі. Так, «вербальна магія» лежить в основі переказу про скам'янілу багачку. Правда, у цьому випадку «сюжет передає моральні норми (допомога у важкий час), яких люди завжди повинні дотримуватися. Порушення їх призводить до тяжкої кари, в даному випадку до скам'яніння» [25, с. 117]. У баладі цей мотив використовується з естетичною метою, для підсилення трагічної напруги в сюжеті.

Образ свекрухи трансформується в образ чарівниці, що має розкрити причину влади над словом. Відповідно до цього використано специфічну поетику. Так, моменту чарування приділено багато уваги в сюжеті про свекруху, яка в час відсутності сина отруює невістку. Отруєння і чарування народний виконавець розуміє як два тотожні поняття. Епізод, де свекруха губить невістку, зведений до мінімуму, але набуває значної драматичної напруги та трагічного ефекту. Цей момент уснопоетичний твір подає у формі своєрідного протиставлення: «Івасенько», їдучи на війну, доручає доглядати свою дружину матері, яка ж, навпаки, знищує її. Свекруха в українській баладі увібрала в себе чи не найбільше негативного заряду з-поміж усіх персонажів народного ліроепосу. Щоб підкреслити її лиху вдачу, виконавці вдаються до порівняння. Як правило, порівнюють з яким-небудь неприємним явищем чи річчю, наприклад, кропивою:

Ти, кропиво, ти, жаркучая,
Ти, свекрухо лиха, ти, лаючая [19, с. 73].

Негативне зображення свекрухи мотивує її активність, дієвість та, з іншого боку, підсилює трагічний образ невістки, яку змальовано пасивною жертвою матері її чоловіка, що не може себе захистити і розраховувати на допомогу милого. Вона залишається сам на сам з набагато сильнішою суперницею. Це водночас характеризує поетику народної балади, яка тяжіє до зображення конфліктів між обмеженою кількістю персонажів. Тому інші образи, які логічно мали б бути присутні, не згадуються або, підкоряючись естетико-поетичним законам жанру, покидають сцену, де невдовзі має розгортатися трагедія.

Одним із способів досягнення трагічного ефекту в ліро-епосі є епічний мотив невиконаного завдання (балада про невістку-тополю). У записі із с. Малі Дедеркали Шумського р-ну на Тернопільщині цей епізод підсилено поетичним прийомом метаморфози. Пісенна традиція використовує й відповідну лексику, яка повинна передати процес перетворення в часі. Якщо в більшості текстів метаморфоза людини в дерево представлена як явище минуле, доконане, зі значної часово-просторової перспективи і при цьому використовуються відповідні часові форми ді-

єслів «стала», «закляла», то в зазначеному варіанті відчувається намагання приблизитися до зображуваної картини, надати їй реалістичності. Для цього народна традиція використовує своєрідний фольклорний неологізм — «деревіє». Таким чином, слухацька аудиторія ніби на власні очі спостерігає процес перетворення людини в дерево:

— Іди, невістко, у поле до льону,
Не виберещ льону — не вертайсь додому!
Брала льон невістка, та вже вечоріє,
А на тій невістці тіло деревіє.
Не вибрала льону, не прийшла додому,
А стала деревцем та й на місці тому [2, с. 232].

Метаморфозу зображено водночас і у формі поетичного паралелізму, що виконує важливу функцію драматизації сюжету, оскільки «відкладає» на певний час загибель невістки.

Другий підрозділ балад, що входить до епічного типу трагічного, набуває нових естетичних якостей. Це насамперед стосується характеру конфліктів та їх внутрішньої мотивації. Тут конфлікт зароджується не через активність зовнішнього світу, а в діях та свідомості героїв народних балад. Ініціатором протистояння стає людина, яка прагне подолати ті стереотипні схеми мислення, які існували в тогочасному суспільстві. Але ці прагнення не відповідають можливостям персонажа, тому з самого початку приречені на поразку. Подібні намагання надають образам нового звучання і якості. Це вже не герої, що страждають, а які борються. Трагедія полягає в тому, що вони залишаються сам на сам зі своїми суперниками. Суспільство не готове сприйняти вчинки цих персонажів, через те вони у поетичній свідомості народу набувають злочинного забарвлення. Категорія трагічного реалізовується тут шляхом змалювання активних учасників конфлікту, розв'язка якого і залежить від їхніх вчинків.

Яскравими зразками є група балад представлена двома сюжетами — «смерть самовільного сина, який не рахувався з батьками, без їх згоди залишив родину» та «підмовлену обманом на мандрівку дівчину звідники спалюють або топлять». Мотиви своїм корінням сягають глибокої давнини, історія їхнього побутування налічує не одну сотню років. Трагедію героя, що фігурує у цій групі ліро-епічних пісень, подано через призму фаталізму. Персонаж наперед знає свою долю. Але вона починає впливати на його життя тільки тоді, коли порушиться певна заборона. В обидвох випадках таким табу є відлучення від роду. Ці балади заховують у собі відгук доби розпаду родового суспільства та укріплення патріархальної родини, де влада концентрувалася в руках батька. У баладі про смерть самовільного сина простежується кілька нашарувань. У текстах домінує світогляд людей, коли вони могли почуватися в цілковитій безпеці тільки у межах свого роду. Тому причиною загибелі козака виступає чужа сторона. На цьому особливо наголошено в пісні: «*Помирає на чужині козак молоденький*» [2, с. 371]. Важливе значення у таких випадках відіграє символіка. Так, річка, Дунай як певна межа між двома світами, своїм і чужим. З іншого боку, ці два поняття також можуть символізувати ворожий простір, який несе загибель героєві (*«Бодай же та річка риби не плодила, Вона того козаченька без жалю згубила»)* [2, с. 370].

Незважаючи на те, що сюжет про смерть самовільного сина викладено досить лаконічно й стисло, можна прослідкувати його естетичні особливості. Головна ідея трагедії — непослух батька призводить до загибелі. Вона і сприяла тому, що текст зберігся до сих пір. Усі інші композиційні елементи балади, які могли з часом затертися, не викликали інтересу в аудиторії. Моралізаторський мотив у пісні залишився, оскільки відповідав етичним запитам суспільства. Герой намагається подолати загальносуспільний уклад життя, але це йому не вдається, з тих чи інших причин затемнених часом. Основною мотивацією трагедії виступає порушення заборони:

Ой у полі річка, через річку кладка,
Ой не кидай, козаченько, рідненького батька.
Ой як батька покинеш, то і сам загинеш,
Річенькою бистренькою за Дунай заплинеш
[2, с. 369].

Хоча «козаченько» наважується на таке порушення норми, він ще не здатний протистояти фатумові. Вибір молодої людини з позиції патріархальної родини трактується як помилковий, культивується ідея неможливості вижити на чужині. За схожою схемою розвивається й сюжет балади про підмовлену на мандрівку дівчину, яку звідники спалюють або топлять. На відміну від попереднього сюжету, зазначена пісня має доволі розгорнуту фабулу, що допомагає краще збагнути естетичні особливості тексту.

Пісня сформувалася на тій ідейній основі, що й попередня. Однак ця основа дещо затінена новішими нашаруваннями, що відображають певну еволюцію етико-естетичних поглядів українського народу. Перше, що звертає на себе увагу, — двояке трактування причин загибелі дівчини. З одного боку, героїня — жертва підмови, а з іншого — власного вибору. На першому моменті, який швидше за все є пізнішим нашаруванням, наголошено майже в кожному варіанті, особливо в завершальних дидактичних настановах. Але в низці текстів відзначено, що причиною загибелі героїні виступають її власні дії, які не підтримувались тогочасною мораллю. Трагедія пояснюється порушенням заборони покидати свій рід. Хоча про це не говориться прямо в тексті пісні, але окремі її фрагменти спонукають до цього висновку. Так, наприклад, героїня відмовляється повертатися назад до своєї родини, через те що боїться гніву батька:

Привезли дівчину до зеленого жита:
— Вернися, дівчино, поки ще не вбита.
— Ой я не вернуся, бо батька боюся,
Панка сподобала, сіла й поїхала [1, с. 278].

Другий — безпосередня оцінка дій дівчини самими співцями як, наприклад, у баладі записаній у с. Нижнє Самбірського району Львівської області:

Дурне дівча була, того послухала,
Взяла з козаками та й поїхала.

Наступним різновидом епічного типу трагічного є сюжет про чоловіка, який убив свою дружину за намовою. Мотив чоловік убиває свою дружину через коханку реалізовується у двох версіях та багатьох варіантах, що свідчить про значний інтерес народних співаків до цієї історії. Щодо локальних особливостей пісні, то тут доволі вигідно виділяються тексти з Карпатського реґіону та Закарпаття. Вони більше тяжіють до пісень-хронік. Для них характерна плавна епіко-драматична оповідь з деталізацією окремих моментів конфлікту, вводяться також нові персонажі, поетичні засоби, які майже відсутні в текстах з решти української етнічної території. Ці тексти мають багату, як для балади, галерею образів: чоловік, дружина, її дитина, мати, коханка (вдова або дівчина), сусіди, вівчарі, священик. Композиційно балада зводиться до кількох епізодів: намова чоловіка до злочину, його виконання та викриття. В Україні такі пісні більше поширені і мають значну кількість варіантів.

П. Лінтур, досліджуючи баладний фонд Закарпаття, звернувся до цього сюжету, влучно охарактеризувавши його як справжню трагедію сім'ї [18, с. 31]. Вивчивши якомога більше варіантів, стає зрозуміло, що тут не йдеться про трагедію одного з героїв, а цілої родини, оскільки важко визначити, хто з дійових осіб справжня жертва обставин, — дружина чи її чоловік, а хто злочинець, — убивця чи його намовник. Категорія трагічного в цьому сюжеті дістала настільки багатогранну поетичну інтерпретацію, що звести її в певну схему без попереднього опрацювання варіантів та версій пісні практично неможливо. А. Кулагіна вбачала трагізм балади в тому, що позитивні герої гинуть, а злі сили хоча фізично перемагають, завжди терплять моральну поразку [14, с. 79]. Відповідно, поетика тексту спрямована на різку поляризацію героїв. Одні (чоловік, брат, свекруха) виявляються як абсолютне зло, інші (дружина, сестра, невістка) — його жертви. Але така схема лише поверхово розкриває естетичну природу пісні. Трагедія баладного твору полягає не в самому факті загибелі персонажа, що є одним із засобів формування естетичного почуття, а ховається значно глибше — в суспільно-правових нормах того часу.

Отже, важливим у дослідженні поетики трагічного у ліро-епічних творах є з'ясування причин, що стали поштовхом до появи тієї чи іншої конфліктної ситуації. У пісні про чоловіка, який убиває дружину за намовою коханки, мотивація злочину в тексті майже відсутня. Жанр, поетика якого спрямована на лаконізм та динамізм оповіді, не приділяє багато уваги передісторії конфлікту. Зав'язка сюжету доволі проста, як, скажімо, у пісні із Закарпаття. Одружений чоловік приходить до своєї полюбовниці, яка зразу ж ставить його перед вибором:

— Кедь ти хочеш, Іваночку, до мене ходити,
Та ти мусиш, Іваночку, свою жону вбити [2, с. 199].

Для гостроти конфлікту в деяких варіантах пісні «завдання» чоловіка ускладнюється. Коханка вимагає ще й смерті дитини, що надає її образу, за висловом М. Драгоманова, «демонічного характеру» [10, с. 188]. Аналогічний епізод наявний у багатьох текстах, що розробляють мотив «чоловік вбиває дружину за намовою коханки», і має чітко визначену

естетичну функцію — посилити драматизм твору на самому його початку. Натомість у сюжетотворенні він не відіграє важливої ролі, на відміну від першої половини — «прохання» вдови.

Неаргументована вимога коханки хоч і драматизує оповідь, та все ж не може надати творові трагічності. Щоб пісня досягла відповідної напруги, поведінка коханки й самого чоловіка повинна бути вмотивована, оскільки мотивація героя є основною для формування категорії трагічного в народній баладі. На цьому свого часу наголошував В. Гусєв, розглядаючи естетику ліро-епіки, зокрема ті тексти, які розробляють тему інцесту: «Не сам по собі інцест робить сюжет балади трагічним, навіть якщо його кінцівка пов'язана зі смертю або жахливими наслідками, а мотивація подій, що розвивалися як наслідок об'єктивних причин соціального характеру» [5, с. 299]. Відсутність у більшості баладних пісень мотивів, що розкривали б причини поведінки героїв, зумовлена специфікою жанру, який акцентує увагу на кульмінаційних моментах тієї чи іншої історії, досить часто упускаючи інформацію про саме джерело конфлікту взагалі-то відоме і виконавцям, і слухачам навіть без текстуального оформлення.

Джерело злочину вбачається не стільки в намові, як у почуттях чоловіка. На цьому наголошував І. Франко: «... Якимові, котрому, мабуть, до крайності надоїло життя з доброю, але нелюбою жінкою, і котрого засліпила нам'єтна прихильність до вдови, досить одного товчка, щоб похитнути його по похилій площині» [27, с. 235]. Відчуття трагізму досягається і через показ фізіологічного стану головного персонажа, через зображення, здавалося б, побутових елементів виявляється естетичне світобачення народного співака, як, наприклад, в одному із галицьких варіантів:

Прійшов Яким додомоньку та й сів си в куточку:
— Нема ж моєй Катаринки випрати сорочку! —
Прийшов Яким додомочку, сів си конець стола,
Нагадав си Катаринку, аж му тече с чола [21, с. 56].

Розглянуті баладні сюжети, незважаючи на розробку різних мотивів та системи образів, будуються зазвичай за схожою композиційною схемою, що дає змогу говорити про типологічність виявлення в них категорії трагічного. Основним поетичним елементом, який визначає трагізм того чи іншого твору, є позиція головного персонажа. Він, як правило, активний, що й призводить до катастрофічних наслідків. Дієвість героя повинна зумовлюватися обставинами соціального плану, а не особистого. Отож, мотивація конфлікту — ще одна важлива складова поетики трагічного. Саме характер дій героя дозволяє ставити різні пісні в один ряд. Так, «Яким» здійснює різні вчинки, що призводять до їх загибелі. Але дії обох мають причини, які криються в соціально-побутових та морально-правових суспільних нормах свого часу, які виявляються сильнішими за прагнення баладних героїв. Трагізм народної балади досягається не лише фактом загибелі персонажа, а й акцентуванням на тому горі, яке він пережив. Таким чином, розглянутий баладний матеріал доводить, що категорія трагічного в цьому жанрі не має однотипного способу свого вираження, а характеризується великою кількістю способів поетичного втілення.

1. Балади кохання та дошлюбні взаємини / упоряд. О.І. Дей, А.Ю. Ясенчук (тексти), А.І. Іваницький (мелодії) ; вступ. ст. О.І. Дея. — Київ : Наукова думка, 1987. — 472 с.
2. Балади: родинно-побутові стосунки / упоряд. О.І. Дей, А.Ю. Ясенчук, А.І. Іваницький; вступ. ст. О.І. Дея. — Київ : Наукова думка, 1988. — 528 с.
3. *Борев Ю.Б.* Основные эстетические категории / Ю.Б. Борев. — Москва : Высшая школа, 1960. — 446 с.
4. Буковинські народні пісні / упор., вступ. ст. та прим. Л. Ященка. — Київ : Вид-во АН УРСР, 1963. — 678 с.
5. *Гусев В.Е.* Эстетика фольклора / В. Гусев. — Ленинград : Наука, 1967. — 320 с.
6. *Гусев В.Е.* Проблемы фольклора в истории эстетики / В. Гусев. — Москва ; Ленинград : Изд. АН СССР, 1963. — 205 с.
7. *Дей О.І.* Українська народна балада / О. Дей. — Київ : Наукова думка, 1986. — 263 с.
8. *Дей О.І.* Родинно-побутові балади / О. Дей // Балади: родинно-побутові стосунки. — Київ : Наукова думка, 1988. — С. 7—22.
9. *Денисюк І.О.* Національна специфіка українського фольклору (матеріали до лекції) / І. Денисюк // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. — 2003. — Вип. 31. — С. 3—22.
10. *Драгоманов М.* Фатальна вдова (карно-психологічна тема в українській народній пісні) / М. Драгоманов. // Розвідки Михайла Драгоманова про українську народну словесність і письменство. — Львів, 1900. — Т. 2. — С. 182—196.
11. *Драгоманов М.* Відгук лицарської поезії в руських народних піснях / М. Драгоманов. // Розвідки Михай-

ла Драгоманова про українську народну словесність і письменство. — Львів, 1899. — Т. 1. — С. 66—87.
12. З гір Карпатських: Українські народні пісні-балади / упоряд., підгот. текстів, вступ., ст., приміт. та словник С.В. Мишанича. — Ужгород : Карпати, 1981. — 464 с.
13. *Колесса Ф.М.* Українська усна словесність / Ф. Колесса. — Едмонтон, 1983. — 645 с.
14. *Кулагина А.В.* Антитеза в балладах / А. Кулагина // Фольклор как искусство слова. Художественные средства русского народного поэтического творчества. — Москва : Издательство Московского университета, 1975. — Вып. 3. — С. 79—94.
15. *Любимова Т.Б.* Трагическое как эстетическая категория / Т. Любимова. — Москва : Наука, 1985. — 128 с.
16. Малороссийские народные песни, собранные проф. Д.И. Эварницким в 1878—1905 гг. — Екатеринослав, 1906. — XL + 772 + IV с.
17. Народні пісні в записах Івана Франка / упоряд, вступ. стаття та прим. О.І. Дея. — Київ : Музична Україна, 1981. — 335 с.
18. Народні Балади Закарпаття / запис та впоряд. текстів, вступ. ст. і прим. П.В. Лінтура. — Львів : Видавництво Львівського університету, 1966. — 284 с.
19. Народні пісні в записах Павла Тичини / упоряд. і прим. В.І. Суржі ; вступ. ст. О.А. Правдюка. — Київ : Музична Україна, 1976. — 175 с.
20. Народные песни Галицкой и Угорской Руси, собранные Я.Ф. Головацким. Думы и думки. — Москва, 1878. — Ч. 1. — 390 с.
21. Народные песни Галицкой и Угорской Руси, собранные Я.Ф. Головацким. — Москва, 1878. — Ч. 2. — 841 с.
22. *Нейман Ч.Г.* Малорусская баллада о Бондаривне и пане Каневском (Страничка из народного эпоса) / Ч. Нейман // Киевская старина. — Киев, 1902. — Т. 76. — Кн. 3. — С. 47—390.
23. Пісні Явдохи Зуїхи. Записав Гнат Танцюра / упоряд., передм. та прим. В.А. Юзвенко, М.Т. Яценко. — Київ : Наукова думка, 1965. — 810 с.
24. *Потебня А.А.* О некоторых символах в славянской народной поэзии / А. Потебня // Потебня А.А. Эстетика и поэтика. — Москва : Искусство, 1976. — С. 221—225.
25. *Сокіл В.* Народні легенди та перекази українців Карпат / В. Сокіл. — Київ : Наукова думка, 1995. — 157 с.
26. *Франко І.Я.* Як виникають народні пісні / І. Франко // Франко І.Я. Твори : 50-ти т. — Т. 27. — С. 57—66.
27. *Франко І.Я.* Жіноча неволя в руських піснях народних / І. Франко // Франко І. Твори : 50-ти т. — Київ : Наукова думка, 1980. — Т. 26. — С. 210—253.
28. Pieśni ludu ruskiego w Galicyi / zebral Żegota Pauli. — Lwow, 1840. — T. 2. — 205 + 14 s.

Vitalii Kozlovskyi

POETRY OF TRAGIC IN UKRAINIAN BALLADS

There is analyzed the poetic and aesthetic principles in forming of folk ballad tragic categories. The author has determined poetic tropes by which folk tradition achieves the appropriate aesthetic effect (metamorphosis, parallelism, comparison, epithet). There is researched the role of composition, motives and image system in depiction of the tragic conflict.

Keywords: ballad, poetic, tragic conflict.

Виталий Козловский

ПОЭТИКА ТРАГИЧЕСКОГО В УКРАИНСКОЙ НАРОДНОЙ БАЛЛАДЕ

Проанализированы поэтико-эстетические принципы формирования категории трагического в народной балладе. Выделены поэтические тропы, с помощью которых народная традиция достигает соответствующего эстетического эффекта (метаморфоза, параллелизм, сравнение, эпитет). Выяснена роль композиции, мотива, образной системы в описании трагических конфликтов.

Ключевые слова: баллада, поэтика, трагическое, конфликт.

Оксана БРИНЯК

РОСЛИННА СИМВОЛІКА ХРЕСТИННОЇ ПОЕЗІЇ УКРАЇНЦІВ

Стаття присвячена аналізові рослинних символів у структурі хрестинних пісень. Здійснено спробу з'ясувати їх ґенезис та семантику. Визначено функціональне навантаження флористичної символіки у контексті специфіки жанру. Окреслено фундаментальні поняття хрестинної поезії українців, які символізують рослинні образи.

Ключові слова: хрестинна пісня, символ, образ, рослинний.

Хрестинна поезія як самодостатній пласт родинно-обрядового фольклору акумулювала інформацію про світовідчуття та світорозуміння українців. Основними носіями цієї інформації є символи, декодуючи які, можливо реконструювати ключові архетипи наших предків.

Символіка — це система традиційних образів, які внаслідок певної ситуації замінюються на основі подібності та асоціацій [22, с. 260]. І. Франко вказував, що однією з головних характерних прикмет поетичної фантазії є здатність до символізування [29, с. 113]. В основу фольклорної символіки закладено народний естетичний ідеал, який ґрунтується на специфіці розуміння українцем прекрасного в природі та людському житті, поєднаний з його трудовою діяльністю і моральними переконаннями. Хрестинні пісні, як і будь-які обрядові тексти, містять багаторівневі знакові структури, які свідчать про смислову глибину народного дискурсу як невід'ємної властивості мови культури [11, с. 51]. Символьну основу хрестинних творів становлять образи природних стихій, флори і фауни, побутових предметів, елементів їжі та питва. Хрестинна поезія оперує власною колористикою та нумерологією. Світоглядна парадигма жанру — амбівалентна: хрестинні пісні вміщують релікти язичницьких вірувань та християнські образи. Необхідно пам'ятати, що понятійне поле будь-якого символу виходить за рамки конкретного уснопоетичного твору, розкриваючи світоглядну специфіку всієї фольклорної традиції. У межах окремого жанру поетичний стиль тяжіє до активного використання не всіх, а лише найактуальніших образних констант — символів [17, с. 541]. Зупинимося на розкритті символічного змісту рослинних образів в українських хрестинних піснях.

Дерево в традиційній українській культурі — один із архаїчних образів. Саме з деревом наші пращури порівнювали світобудову. Основу світового дерева як моделі Всесвіту, за народними уявленнями, становить хрест. Горизонтальна площина ділиться на чотири частини, реалізуючи уявлення про час (ранок, день, вечір, ніч; весна, літо, осінь, зима) і простір (схід, південь, захід, північ). По вертикалі світове дерево членується на три частини: коріння — підземний світ, стовбур — земний, крона — небесний. До кожної з цих частин прив'язані певні істоти. До коріння — змії, риби, водоплавні птахи і тварини. Низ дерева асоціюється не лише з підземним світом, а й з водою: морями, ріками, озерами тощо. Стовбур займають люди та великі тварини. А у верховітті сві-

тового дерева живуть птахи та бджоли. Тут же розташовуються небесні світила [21, с. 43]. Тобто коріння співвідноситься із потойбічним світом, стовбур — із земним життям людей, а крона дерева — із духовним світом богів. Світовим деревом в Україні виступали верба, явір, дуб, вишня, яблуня, липа. Цей образ як символ життя, вічного оновлення та відродження, пов'язують з Богинею-матір'ю — слов'янським міфологічним божеством, яке уявлялося в образі дерева [21, с. 43]. Тому не дивно, що в різних культурах народів світу плодоносні дерева асоціюють саме з жінками, які дарують світові нове життя.

Не стала винятком і традиційна українська культура. В родинно-обрядовому фольклорі ботанічним образом, що символізує плодючість, є вишня (черешня). Наприклад, у хрестинних піснях «бути у вишнях» — означає зачати дитину, тобто жити подружнім життям, «досягти зрілості» [23, с. 9]:

Наша кумуненька,
Наша голубонька
В вишнях була,
Наша кумуненька,
Наша голубонька
Сина привела [30, с. 53].

Гіпотезу, що ключовим символічним навантаженням образу вишні (черешні) в хрестинній поезії є продовження роду, підтверджує також локалізація пологів у хрестинних піснях: «Ой під *вишнею*, під *черешнею* — // Там Палажка сина вродила» [28, с. 166]. Для весільної поезії характерний паралелізм «вишня — наречена», який доводить існування асоціаціативного зв'язку між жінкою (дівчиною) та плодоносним деревом у народному світогляді та художній уяві:

Хилялася вишня
Зверха до коріння.
Вінчалась Наталка
Зрання до полудня [30, с. 9].

Характерним для хрестинної поезії є образ вишні (черешні) у білому цвіту, який у художньо-поетичній манері сигналізує про появу «плоду» — нового життя, дитини:

Ой що вишенька, що черешенька
Білим цвітом цвила;
Наша Марусенька із бабусею
Хорошенько жила [31, с. 71].

Отже, за народними уявленнями, вишня (черешня) — символ плодючості, продовження роду, краси молодої жінки. Образ вишні завдяки своїй символічній семантиці є невід'ємним атрибутом досліджуваного жанру, тому знаходимо його і у жартівливих піснях про стосунки кумів. Наприклад: «Через тин *вишня* похилилася, // Кума з кумою посварилася» [14, с. 256—257]. При застосуванні психологічного паралелізму художня уява транслює людські емоційні стани на навколишнє середовище. Тобто предикат «похилилася» сигналізує про гнітючий настрій персонажів твору, який провокує сварка. Можна провести аналогію: вишня похилилася — похилилася, похнюпилася голова з відчаю, суму тощо.

Проте контекстуально образ вишні у хрестинних піснях може набувати еротичного забарвлення. Зокрема, це ілюструється у вислові «завести в вишеньки»:

Взяв кум куму за тіло,
Аж ся їй їсти схотіло;
Завів куму в вишеньки:
«*Відпочиньмо трішеньки*» [31, с. 72].

Вірогідно, «завести в вишеньки» означає звабити. Аналогічним семантичним підґрунтям володіють фраземи «завести в виноград» та «завести в сад».

Жартівливо-еротичний мотив «кум заводить куму в сад» [18, с. 255—256] відзначається глибокою символічністю своїх образів. Насамперед варто зазначити, що в традиційній культурі символ саду вважається архаїчним, таким, який містить відомості про світобудову. Зокрема, у фольклорі слов'ян сад — образ раю, символ безтурботного дівоцтва. В народній магії сад використовувався як локус для здійснення обрядових дій, спрямованих на збільшення плодоносної сили дерев [3, с. 530]. Асоціювання саду з поняттям плодючості характерне не лише для східнослов'янської культури, а й для західнослов'янської. Підтвердженням цього факту може слугувати сербський діалектизм «сад», що означає «діти, потомство». Аналогія в народній свідомості між плодючістю дерева і жінки та між садом і раєм яскраво ілюструється у такому вислові: «Безплодноє дерево з саду викидають, безплодниє жони з раю виганяють» [3, с. 530]. Тут також можна простежити суспільну оцінку безпліддя, яке, очевидно, сприймалося як гріх. Хоча невідомо, чи, крім добровільної відмови жінки від дітонароджування, гріхом вважалося і безпліддя, пов'язане зі станом здоров'я. Образ саду активно використовується у щедрівках та весільних піснях, у яких асоціюється з дівоцтвом. У цих творах дівчина сама саджає та до-

глядає сад, тобто плекає своє дівоцтво, звідси і виникає образ «топтання» саду парубком — зазіхання на дівочу волю [3, с. 531].

У хрестинних піснях сад — це місце, де кум посягає на честь куми. Сад виступає своєрідною ареною спокуси, ефект якої підсилює образ яблука — інтернаціональний її символ. Таким чином, вимальовується ситуація, схожа на сцену спокушення Єви змієм у райському саду. А, як відомо, сад у фольклорі слов'ян — образ раю [3, с. 530]. Цікаво, що в російських весільних піснях дівчина теж запрошується в «зелений сад» погуляти, солов'їних пісень послухати та «сладких яблоков покушати» [3, с. 531]. У хрестинних творах, окрім яблук, кум пропонує кумі пригоститися «ягідками» (в легендарних та чарівних казках у раю-саду («тому світі») ростуть фрукти і ягоди) [3, с. 530], улещуючи її такими словами:

На, їж, кумо, ягідки,
Котрі добрі, солодкі,
А котрії гіркі,
То для меї жінки [18, с. 255—256].

Головний герой чітко виказує свої любовні пріоритети, намагаючись завоювати симпатію куми. Як правило, в текстах із згаданим мотивом не подається інформація про поведінку куми в ситуації зваблення, основна увага акцентується на методах залицяння кума.

Варто додати, що образ саду присутній і в родильній обрядовості: кашу — основну обрядову страву на хрестинах — прикрашали у вигляді саду квітами, гілочками плодових дерев, яблуками, наштрикнутими на палички тощо, щоб життя новонародженого було щасливе, «райське» [3, с. 531]. Отже, оздоблення каші як відображення райського саду повинне було транслювати позитивну енергію на немовля, тим самим забезпечуючи йому якості, що асоціюються з деревами у райському саду, — розквіт, буяння та плодючість. Подібним чином оздоблювали і весільний коровай. У Білорусії коровай називають «садом». Квітучий сад, яким прикрашають весільний коровай, породив стійку асоціацію саду із заміжжям. У східних слов'ян існує прикмета: бачити уві сні сад — у скорому часі вийти заміж. У хорваток, як і в українок, родильний обряд закопування пуповини, а в хорваток — і посліду, здійснювався у саду, щоб самим бути плодовитими, а також щоб народжені дівчатка були плодовитими та вродливими [3, с. 531]. Зістрижене при обряді «пострижин» волосся закопували під плодовим деревом, знову ж таки, керуючись магією аналогії, «щоб коси росли», «щоб кучерява була» [7, с. 189]. У болгар і балканських народів волосся підвішували на плодове дерево з метою передати його силу і міцність дитині [5, с. 199].

Як уже зазначалося, локусом для залицянь кума може бути і виноград:

Ой кум кумі рад,
Завів куму в виноград*:*
Ой їж, кумо, ягідки,
Которі солодкі,
А которі гіркі,
То для моєй жінки,
А которі зелениї,
То для моєй мерзенної [25, с. 628].

Щоправда, тут контраст між ставленням кума до куми та до своєї дружини ще яскравіший, тому набуває більш саркастичного відтінку.

Цікаво, що в польських хрестинних піснях виноград (вишня) асоціюється із новонародженою дитиною: «Cy ty, Jasiu, rad? / To moj winograd / Ja ci syna porodzila, / Jak wisienki posadzila, / Cy ty jego rad? / To moj winograd» [33, s. 38]. Така відповідність виникає, очевидно, за аналогією з плодом (родить дерево — народжує жінка). Породілля також постає в образі винограду в звертанні її чоловіка: «Rad Maniusiu, rad, / Ty moj winograd. / Corek, synow nawodzila, / Jak wisienkow nasadzila» [33, s. 37]. Тут вишня символізує немовля, а в українських творах — молоду матір, хоча в обох випадках семантичне підґрунтя очевидне: буяння природи — розквіт людського життя.

Загалом сад і виноград — образи одного роду. У текстах весільних пісень та щедрівок використовується поняття «сад-виноград». Можливо, ці номінації вживаються поряд через римування або схожу символічну семантику, оскільки обидва асоціюються із розквітом життя, плодючістю [2, с. 375]. М. Грушевський стверджував: «Виноград — се нова форма райського дерева, яка символізує собою родину [8, с. 302]. Виноград, як і сад, — один з найархаїчніших символів, що містять відомості про світобудову. У хрестинній поезії сад і виноград — місце спокуси. Проте використання образу винограду не можна назвати випадковим, оскільки він символізує життя, продовження роду та плодючість [2,

с. 374]. Таке символічне навантаження образу винограду притаманне всім слов'янам. Наприклад, про бездітні сім'ї серби говорять, що в них «се уништи лоза», тобто винищився, вивівся рід. У слов'янській культурі виноград наділяється сакральними ознаками, на що вплинула біблійна символіка виноградної лози. Приміром, українські легенди пов'язують виноград з іменем Ноя, який посадив першу виноградну лозу після потопу, взявши для поливання кров лева, мавпи та свині, якості яких проявляються в людях, які п'ють вино [2, с. 374]. До того ж, на створення сакрального статусу образу винограду вплинуло використання вина як продукту переробки винограду в святому причасті, де воно символізує кров Ісуса Христа. У слов'янській весільній обрядовості з виноградної лози плели вінки, прикрашали коровай. Наречену під час вінчання обсипали засушеним виноградом, горіхами та зерном, щоб вона була плодовитою. Відваром з виноградної лози милися бездітні жінки, які хотіли завагітніти, а чоловіки у випадку імпотенції повинні були розплутати у виноградпику кілька лоз [2, с. 375]. Образ «вина винограду» трапляється у слов'янських колядках та весільних піснях. О. Потебня виділив образ «зеленого вина» у щедрівках, де фігурує дівчина на «відданні» (шлюбного віку) [19, с. 472]. У східнослов'янському фольклорі виноград — символ наречених, а в сербських весільних піснях — дружини, що, як лоза, шукає опору [2, с. 376].

У хрестинних піснях гумористичного циклу знаходимо також образ сосни: «Ой в бору *сосна* виивається, // А кум з кумою напивається» [18, с. 250—251]. У багатьох народів сосна — символ життєвої сили, плодючості, сили характеру, безсмертя. Завдяки такому символічному навантаженню образ сосни потрапив у поетичну структуру хрестинної поезії українців.

Серед інших дерев та кущів у хрестинних піснях, переважно жартівливих, трапляються береза, слива [18, с. 248—249], калина [30, с. 135], тернина [12, с. 188], осика [30, с. 136], вільха [27, с. 83—84]. Ці дерева та кущі виступають у ролі тла для розгортання сюжету пісень:

А в нашого кума
На подвір'ї береза.
Не піду додому,
Бо я ще твереза [30, с. 135].

Хрестинна поезія зіставляє постать кума з образом явора:

На кумцьовым дворе
Явір зеленейкій,
Тото нам ся выдав
Кумцьо молодейкій [15, с. 135].

Такий паралелізм не випадковий, оскільки в традиційній українській культурі явір — символ козака, парубка. Також із цим деревом ототожнюються поняття здоров'я, сили, молодості [21, с. 97]. Образ явора у хрестинних піснях використовується з метою возвеличення персонажа.

У деяких творах кум асоціюється також із дубом: «Похилився *дуб* дубови, // Поклонився кум кумови» [15, с. 138—139]. Семантика образу бере початок у язичництві, адже дуб вважався деревом Перуна. Праукраїнці трактували дуб як дерево життя, асоціювали з сонцем. Він є символом дужого гарного парубка; сили, міці, гордості, довговічності, здоров'я, цілісності. З цим символічним навантаженням пов'язаний звичай садити молодий дубок на відзнаку народження хлопчика [21, с. 49].

Засобом паралелізму образ куми співвідноситься з липою: «Похилилась *липа* к липці, // Поклонилась кума кумці» [15, с. 138—139]. Липа в європейській культурі — символ жіночої грації, краси, щастя [21, с. 80]. Цікаво, що в давніх греків липа була емблемою Бавкіди — богині подружньої любові [13, с. 82]. Отже, семантика образу дотична до понятійного поля хрестинної поезії.

Зелена трава, різне зілля у хрестинних піснях символізують молодість, здоров'я, плодючість, веселощі:

Коло мого кумця
Зеленоє зьоля:
Зробив кумцьо кстины,
Дай, Боже, весьоля! [15, с. 134]

Змістовим наповненням образу «зеленого зьоля» можна вважати буяння, розквіт природи, який співвідноситься з народженням нової людини. До того ж зелений колір символізує природу, плодючість полів, красу і радість, ствердження життя [21, с. 53], надію, молодість [10, с. 242]. Функціональне навантаження образу зілля, яке росте власне «коло мого кумця», тобто біля господи батька новонародженого, — «навіювати» здоров'я, плодючість, радість та оберігати від людських вроків та негативно-

го впливу потойбічних істот, адже саме для таких цілей зілля використовується у народній медицині та традиційній обрядовості. Образи м'яти, васильків та рожі з'являються у метафоричних порівняннях, транслюючи своє символічне навантаження на головних учасників хрестинного дійства:

Ой коли б я знала, коли б я видала,
Хто в мене бабусею буде,
Посадила б її та в садочку у себе
Пахучою та м'яточкою.

Ой коли б я знала, коли б я видала,
Хто у мене куманьочком буде.
Посадила б я його у садочку у себе
Пахучими та васильками.

Ой коли б я знала, коли б я відала,
Хто у мене кумасею буде, —
Посадила б її та в садочку у себе
Чирвоною та рожинькою [31, с. 64—65].

Порівняння з м'ятою властиве і білоруським хрестинним пісням: «Бабулька, пахнучая м'ята, // Люблю цябе, што ты вельмі багата» [20, с. 241].

М'ята традиційно символізує очищення, відвернення злих духів [21, с. 72]. Вона вважається дівочою рослиною. Купання у м'яті, за народними віруваннями, має приворотну та цілющу силу [10, с. 380—381]. Серед основних функцій повитухи — «бабусі» — було купання новонародженого [6, с. 194] та очищення породіллі після пологів на фізичному та духовному рівнях (обряд «зливки») [9, с. 106], виконання обрядодій і використання оберегів, основною метою яких було відвернення людського зурочення та впливу злих сил від матері та дитини [32, с. 103]. Тож не дивно, що одна з найпопулярніших рослин народної медицини — м'ята — зі своєю специфічною символічною семантикою асоціювалася власне з повитухою. Васильки традиційно співвідносять з образом парубка. Вони символізують хлоп'ячу красу, святість, чистоту, привітність, чемність, добро [21, с. 27], молодість, ніжність [10, с. 65—66]. Рожа (троянда) — символ плодючості, краси, цнотливості [21, с. 130], кохання, доброзичливості, достатку; червона рожа — символ дівочої чистоти та краси [10, с. 504—505]. Відповідно видається цілком логічним співвіднесення цих образів та персонажів кума і куми.

Деякі сільськогосподарські рослини теж представлені у хрестинній поезії: «Ой дам тобі, бабусенько, / Коробочку *проса... гречки...жита*» [28, с. 167]. Тут вони виступають як плата за послуги повитухи, водночас, символізуючи добробут, благополуччя, родючість і циклічність усього живого. Образ конопель в поєднанні з образом журавля використовується у жартівливих хрестинних піснях: «Та внадивсь журавель // До бабиних *конопель*; // А я тому журавлю // Колом ноги поломлю [31, с. 72]. Коноплі не є випадковим елементом у хрестинній поезії, оскільки волокном чи ниткою з конопель (матьоркою) як символом плодючості перев'язували пуповину новонародженому [4, с. 281]. Цікавим є приклад метафоричного іменування породіллею дитини: «Да приймися, бабусенько, // За моє *насіння*» [28, с. 167]. Така метафоризація виникає на основі асоціативного зв'язку між людиною і природою, на первісному усвідомленні себе її невід'ємною часткою. Образ насіння узагальнюється, перетворюючись на універсальний символ продовження життя (роду). З цим образом семантично перегукується інший — «людські корінички» [16, с. 342].

У канву пісень із застільно-бесідними мотивами гармонійно вплітаються побажання сільськогосподарського характеру:

Ой випиймо, кумцю,
Ой випиймо, любцю,
Ой випиймо, родино,
Щоб нам жито родило.
Напиймося до денця,
Щоб родила пшениця.
Напиймося з вершечка,
Щоб родила нам гречка.
Напиймося, рід весь,
Щоб родив нам ще й овес
[1, арк. 50 зв.—51].

У цьому плані хрестинні пісні зближуються із щедрівками, де такі побажання становлять змістове ядро. Отже, можна вважати, що хрестинна поезія, окрім центральних морально-етичних орієнтирів, таких як родинне благополуччя, що базується на дітонароджуваності, містить світоглядну основу, характерну для календарно-обрядової пісенності, — бажання заручитися підтримкою вищих сил: природних стихій, астральних об'єктів, язичницьких богів, а з утвердженням християнства — Бога, Божої Матері та святих для забезпечення високої врожайності, тобто господарсько-

го благополуччя. Побажання сільськогосподарського характеру притаманні і польській хрестинній поезії. Наприклад, гості так вітали батька новонародженого: «Nasego gospodarza / Konicek chodzi, / Nasemu gospodarzu / Owies sie rodzi. / Na sdrowie jemu / Z kiliska pelnego, / Se wypije, to wychyli / Do dna samego. / Wiwat!» [33, s. 39].

Творам жартівливого характеру притаманні образи «яблучка», «грушечки», які символізують примирення кумів після сварки: «Тобі *яблучко*, мені *грушечка*, — // Не сварімося, кумо-душечко!» [24, с. 256—257]. Традиційно яблуко — символ плодючості й водночас розбрату, чвар. За біблійними переказами, яблуко символізує спокусу, земні бажання, дерево пізнання добра і зла [21, с. 235].

Такі образи, як ліс-дубина, сіножать і ліщина, використовуються як тло для розгортання гумористичних сюжетів про стосунки кумів: «Ей *ліс-дубина*, // То *сіножать* кумина»; «Я вперед — кум *в ліщину*, // Я ся кума не покину» [18, с. 256—257].

Хрестинній поезії притаманні традиційні епітети столів — «тисові», «яворові», які визначають особливий статус гостини, символізують достаток господарів:

Гості наші любі, милі,
За тисовим *столом,*
Прошу єсти, прошу пити
З низенькім уклоном [34, с. 211];

Вистеліть нам, кумечку, доріженьку з квіточків,
Бо ми вам несем вашу надійочку.
Застеляйте, кумове, яворові *столи,*
Бо ми вам несем радість, як ніколи [30, с. 70].

Знаменність події — церковного хрещення — підсилюється ще й таким поетичним зворотом, як «доріженька з квіточків», яку вистеляють перед новонародженим та кумами. Таке ж символічне тлумачення отримують образи «тисових» і «яворових» столів у колядках та весільних піснях, що доводить генетичну єдність українського обрядового фольклору.

Флористична символіка українських хрестинних пісень містить в собі традиційні архаїчні смисли та пізніші світоглядні трансформації, продиктовані специфікою жанру. Декодування семантики рослинних символів допомогло визначити ідейно-настроєву основу хрестинної поезії. Рослинні образи хрестинних пісень символізують такі фундаментальні поняття буття, як материнство, плодючість, ріст, розвиток, здоров'я, краса, достаток та щаслива доля.

1. Наукові архівні фонди рукописів та фонозаписів Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т. Рильського НАН України. — Ф. 28—3. — Од. зб. 313. — Рукопис. — 55 арк. (Жытя сылян в писнях для Лятычивского повиту. — Пісні (без мелодій) — Історичні, побутові, родинні, хрестильні, обрядові (купальські) та ін. / зібрані Л. Трофимовим в Летичівському районі, Кам'янець-Подільської обл.).
2. *Агапкина Т.А.* Виноград / Т.А. Агапкина, В.В. Усачева // Славянские древности: этнолингв. слов. : в 5-ти т. / под ред. Н.И. Толстого. — Москва : Международные отношения, 1995. — Т. 1. — С. 374—376.
3. *Агапкина Т.А.* Сад / Т.А. Агапкина // Славянские древности: этнолингвистический словарь : в 5-ти т. / под ред. Н.И. Толстого. — Москва : Международные отношения, 2009. — Т. 4 — С. 530.
4. *Борисенко В.К.* Обряди життєвого циклу людини / В.К. Борисенко // Холмщина і Підляшшя: іст.-етногр. дослідж. : монографія / НАН України, Інститут національних відносин і політології ; Київський національний університет ім. Т. Шевченка ; ред.: В. Борисенко, М. Лесів та ін. — Київ : Родовід, 1997. — 384 с. : іл. карт., [32] с. іл.
5. *Бромлей Ю.В.* Народная медицина как предмет этнографических исследований / Ю.В. Бромлей, А.А. Воронов // Советская этнография. — 1976. — № 5. — С. 3—18.
6. *Вовк Ф.К.* Студії з української етнографії та антропології / підгот. вид., упорядкув. іл., передмова Ю. Іванченка. — Київ : Мистецтво, 1995. — 335 с., [24] л. іл. : іл.
7. *Гаврилюк Н.К.* Картографирование явлений духовной культуры (по материалам родильной обрядности украинцев) / Н.К. Гаврилюк. — Київ : Наукова думка, 1981. — 279 с. : карты.
8. *Грушевський М.* Історія української літератури. — Київ : Либідь, 1993. — Т. 1. — 392 с.
9. Дитина в звичаях і віруваннях українського народа: матеріали з полудневої Київщини / зібрав Мр. Грушевський ; обробив З. Кузеля // Матеріали до українсько-руської етнології. — Львів, 1906. — Т. 8. — 220 с. ; 1907. — Т. 9. — 144 с.
10. *Жайворонок В.В.* Знаки української етнокультури: словник-довідник / В.В. Жайворонок / НАН України. Інститут мовознавства ім. О.О. Потебні. — Київ : Довіра, 2006. — 703 с.
11. *Жайворонок В.В.* Українська етнолінгвістика: нариси / В.В. Жайворонок. — Київ : Довіра, 2007. — 262 с. — (Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів).
12. Жартівливі та сатиричні пісні / упорядкув., передм. та прим. Миколи Дмитренка. — Київ : Дніпро, 1988. — 248 с.

13. *Купер Дж*. Энциклопедия символов / Дж. Купер. — М. : Золотой век, 1995. — 401 с.
14. Народні мелодії. З голосу Лесі Українки записав і упорядкував Климент Квітка. — Київ, 1917. — 230 с.
15. Народные песни Галицкой и Угорской Руси, собранные Я. Головацьким. — Москва, 1878. — Ч. 2 (Обрядные песни). — 841 с.
16. Ой видно село: народні пісні села Арданово Іршавського району Закарпатської області. — Ужгород : Закарпаття, 2003. — 644 с.
17. *Пастух Н*. Символіка фольклорна / Надія Пастух // Мала енциклопедія українського народознавства / за ред. С. Павлюка. — Львів : Інститут народознавства НАН України, 2007. — С. 540—542.
18. Пісні Тернопільщини. Календарно-обрядова та родинно-обрядова лірика: пісенник / упоряд.: С. Стельмащук, П. Медведик. — Київ : Музична Україна, 1989. — Вип. 1. — 495 с.
19. *Потебня А.А*. Объяснения малорусских и сродных народных песен / А.А. Потебня. — Варшава, 1887. — Т. 2: Колядки и щедровки. — 809 с.
20. Радзінная паэзія / уклад. М.Я. Грынблат, В.І. Алатав ; рэд. Г.І. Цітовіч. — Мн. : Навука і тэхніка, 1971. — 782 с. : ноты. — (Беларуская народная творчасць).
21. Словник символів / під ред. М. Дмитренка, О. Потапенка та ін. — Київ : Народознавство, 1997. — 156 с.
22. *Сокіл В*. Українські історико-героїчні перекази: структурно-семантичний та поетичний аспекти / В. Сокіл. — Львів : Інститут народознавства НАН України, 2003. — 320 с.
23. *Сокіл Г*. Хрестинні пісні в системі обрядової поезії українців / Ганна Сокіл // Хрестинні пісні / зібрала та упоряд. Ганна Сокіл. — Львів : ВЦ ЛНУ ім. І. Франка, 2007. — С. 3—25.
24. *Українка Леся*. Зібрання творів : у 12-ти т. / Леся Українка. — Київ : Наукова думка, 1977. — Т. 9: Записи народної творчості. Пісні, записані з голосу Лесі Українки ; ред. кол.: Є.С. Шабліовський ; ред. тому Ф.П. Погребенник ; упорядкув. та прим. О.І. Дея і С.Й. Грици. — 428, [3] с., [1] арк. іл. : ноти.
25. Українські народні пісні в записах Зоріана Доленги-Ходаковського (з Галичини, Волині, Поділля, Придніпрянщини і Полісся) / записи З. Доленги-Ходаковського ; упорядкув., текстол. інтерпретація і комент. О.І. Дея. — Київ : Наукова думка, 1974. — 780, [1] с. : іл.
26. Українські народні пісні в записах Осипа та Федора Бодянських. — Київ : Наукова думка, 1978. — 396 с.
27. Українські народні пісні з Лемківщини / зібрав Орест Гижа ; за ред. С. Грици. — Київ : Музична Україна, 1972. — 403 с.
28. Фольклорні записи Марка Вовчка та Опанаса Марковича / АН УРСР. Інститут мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М.Т. Рильського ; атрибуція автогр., упорядкув., передм. і прим. О.І. Дея. — Київ : Наукова думка, 1983. — 527 с. : іл., ноти.
29. *Франко І*. Із секретів поетичної творчості / Іван Франко. — Київ : Радянський письменник, 1969. — 191 с.
30. Хрестинні пісні / зібр. та упоряд. Ганна Сокіл. — Львів : ВЦ ЛНУ ім. І. Франка, 2007. — 202, [5] с. : іл.
31. *Чубинський П.П*. Мудрість віків / П.П. Чубинський. — Київ : Мистецтво, 1995. — 224 с.
32. *Шекерик-Доників П*. Родини і хрестини на Гуцульщині (В селі Головах і Красноїли, Косівського пов.) / П. Шекерик-Доників // Матеріали до українсько-руської етнології. — Львів, 1918. — Т. 18. — С. 86—122.
33. *Dworakowski St*. Zwyczaje rodzinne w powiecie Wysoko-mazowieckim / St. Dworakowski. — Warszawa, 1935. — 191 s.
34. *Kolberg O*. Pokucie. Obraz etnograficny / Oskar Kolberg. — Kraków, 1882. — Cz. 1. — 358 s.

Oksana Bryniak

ON THE BOTANIC SYMBOLISM OF UKRAINIANS' CHRISTENING POETRY

In the paper have been analyzed botanic symbols in the structure of christening songs. Their genesis and semantics have been studied out. Conclusions as for functional destination of floral symbolism in the context of genre specificity have been exposed. Fundamental concepts of Ukrainian christening poetry, which are symbolized by botanic images, have been presented.

Keywords: christening song, symbol, image, botanic.

Оксана Брыняк

РАСТИТЕЛЬНАЯ СИМВОЛИКА КРЕСТИЛЬНОЙ ПОЭЗИИ УКРАИНЦЕВ

Статья посвящена анализу растительных символов в структуре крестильных песен. Предпринята попытка выяснить их генезис и семантику. Определена функциональная направленность флористической символики в контексте специфики жанра. Выявлены фундаментальные понятия крестильной поэзии украинцев, которые символизируют растительные образы.

Ключевые слова: крестильная песня, символ, образ, растительный.

Ольга КОВАЛЬЧУК

КОЛОМИЙКА В ЖАНРОВІЙ СИСТЕМІ ФОЛЬКЛОРУ УКРАЇНЦІВ ТА СУСІДНІХ СЛОВ'ЯНСЬКИХ НАРОДІВ

Розглядається жанрова специфіка коломийок у порівнянні з іншими блоками усної словесності українців. Окреслено історію дослідження, народні назви, сутність та функціональність жанру, географічну варіантність, тематичний діапазон, часопростір, художньо-стилістичні засоби коломийок.

Ключові слова: коломийка, класифікація, функціональність, художньо-стилістичні засоби.

У фольклористиці питання жанрової диференціації коломийок як особливого явища в уснопоетичній традиції Західної України порушувалося з XIX століття. Уже в збірниках В. Залєського, Ж. Паулі, Я. Головацького, О. Кольберга цей пласт пісень виокремлювався з-поміж інших творів. З першими науковими розвідками про пісенні мініатюри з'явився певний поступ у вирішенні проблеми. О. Бодянський, М. Сумцов вважали ці твори уламками ліричних пісень, І. Франко, В. Гнатюк, О. Зачиняєв — самостійним жанром.

До сьогодні у літературі окреслено переважно історію вивчення коломийки та питання генетичних витоків і становлення її як жанру. Вичерпна характеристика цього блоку уснопоетичної пісенної творчості потребує глибокого аналізу композиційно-стильових засобів, функціонального призначення, тематики й мотивно-образного фонду коломийок на тлі їх взаємозв'язків з близькими жанрами українського фольклору та спорідненою пісенністю інослов'янських народів, що має стати предметом окремого дослідження. На потребі студій у зазначеному ключі наголошувала також Н. Шумада [29, с. 90].

За висловом Л. Нагорної, «сучасна Україна — це складний територіальний комплекс, в якому кожна з культурних складових мала власну історичну долю» [23, с. 11]. І справді, однакові природно-географічні умови витворили єдність мови, психічних та світоглядних основ населення окремих етнографічних районів. Побутування коломийок переважно в Карпатах слугує тому підтвердженням. Хоча В. Кубійович презентував жанр як такий, що домінує на Гуцульщині [20, с. 1084], проте функціонує він і на Бойківщині, Опіллі, спорадично на Лемківщині, Поділлі, Надсянні й інших українських етнічних землях на території Польщі, Румунії тощо. Коломийки виявляють оригінальність і водночас міцні семантичні, стилістичні, ритмомелодичні та композиційні зв'язки із загальноукраїнським фольклором. Цим творам властиві риси, які притаманні й іноетнічним жанрам, адже у Західних Карпатах пісні «польських гуралів, східних словаків, прикарпатських угорців та румунів утворили специфічний фольклорний ареал» з особливою музичною ритмікою та жанрами [36, с. 7]. Їхню основу становить симбіоз традиції, авторського та запозиченого з інших пластів уснопоетичної спадщини, органічне переплетення архаїки зі сучасними культурними і побутовими реаліями.

Цілком імовірно, що географічна варіантність коломийок зумовлена соціолокальною ґенезою фольклору. Підтверджують раціональність такої думки записи В. Шухевича про «маркування» типів гуцульських коломийок за назвою села — «сороківська», «жаб'ївська» тощо [40, с. 81], доведення О. Остап'юк про територіальну прикріпленість ритмічних форм [26, с. 10—11] та ін. Зафіксовано численні назви ритмомелодичних варіантів коломийок, що мають локальну прив'язку («волосянська», «либохірська», «тухлянська», «яблунівська»), а також виявляють зв'язок із відповідною етнографічною групою («гуцульська», «бойківська», «лемківська») або з іменами специфічних виконавців («гурівська»)[1].

Походження номінації «коломийка» на позначення пісні — дискусійне питання. В етимологічному словнику української мови цей термін виводять від назви міста Коломия [17, с. 519], незважаючи на спостереження В. Шухевича, що на східній Гуцульщині «багато пісень і танців мають коломийкову форму, хоча гуцули не називають їх коломийками» [40, с. 81]. В. Гошовський простежує зв'язок цього терміна із закарпатським словом «коломайка», що означає веселе гуляння [11, с. 145]. Вважаємо, що назва жанру, очевидно, не походить від найменування міста, оскільки пісенні мініатюри мають різноманітні народні номінації навіть в околицях Коломиї. Адже різняться коломийки ще й функціонально — за способом виконання. Скажімо, до інструментальних і танцювальних творів застосовують номінації: «гуцулка», «коломийка», «коло», «рівна», «висока», «трісунка», «півторак», «гребінець», «зірниця», «корито», «машинерія», «купка», «верховина» [9, с. 38], «обертанка» [34, с. 39]. Існують синонімічні народні терміни для вокальних варіантів: «коломийка», «співанка», «думка» [34, с. 39]. Тому назву треба виводити від архаїчної синкретичної функціональності (жвавості) коломийки. Правдоподібніше звучать аргументи В. Гошовського про єдність перших таких пісень з розвагами та витоки терміну від «каламаїти» (забавлятися). Шукати ґенезу назви цих творів можна й у лексемі «коло», хоча коломийки не завжди виконуються у ньому (хлопці та дівчата, чоловіки й жінки танцюють поодинці, парами або у колі). На слушність згаданого погляду вказує низка назв колових танців у слов'ян, які виконувалися під час народних гулянь, — «хоро», «хоровод», «карічка», «каламайка». Мабуть, трансформація значення «забавлятися» відбувалася наступним чином: водити кола — «каламаїти» — танцювати коломийки. Звідси випливає, що коломийки — це пісні до танцю. Саме тому в народній мові виникла потреба у номінаціях «співанка» і «думка» на позначення приспівок без танцювального супроводу. Проте у сучасному науковому обігу терміном «коломийка» позначають сукупність співаних, інструментальних і варіантів цих пісень до танцю.

Розуміння жанрової належності та природи коломийок від початків досліджень було неоднозначним. Скажімо, спостерігаючи за особливостями творів різних груп, ще 1840 р. Ж. Паулі виокремив цілий розділ пісень з коломийковою структурою, мінорною мелодією у такті 2/4 [41, s. 165]. В. Гнатюк [10, с. III—XLIII], О. Зачиняєв [14, с. 36], І. Франко [33, с. 232—242], Ф. Колесса [16, с. 70—81] трактували коломийки як строфи з двох переважно 14-складових рядків без чіткого зв'язку у змісті, прикінцевою суміжною, іноді й внутрішньою жіночою римою, ритмікою (4 + 4 + 6) і цезурою після восьмого складу. У більшості джерел їх асоціюють з дворядковими пісенними строфами, проте на теренах Івано-Франківщини та Закарпаття (Воловеччини) — це нерідко трирядкові пісні. С. Людкевич брав форму за найпевніший критерій, бо зміст уже передбачає певну ритмо-мелодичну схему і класифікація таких схем — єдиний можливий спосіб диференціації творів [7, с. XXI]. Однак слушну думку висловив М. Мишанич про те, що чи не половину карпатського мелодичного фонду становлять коломийкові мотиви [3, арк. 4]. Тому вважаємо, що мелодії не можуть слугувати єдиним жанровизначальним критерієм, бо однаковими послуговуються виконавці баладних, історичних, пісень-хронік та побутових пісень (це доводять матеріали І. Колесси [8, с. 62, 268—269], власні фіксації автора статті та ін.). М. Жінкин вказував на органічний зв'язок коломийки з танцем, з ритмомелодикою, зазначивши, що навіть у співаних поза танцем піснях не можна вважати їх зміст жанротворчим фактором, визначальним моментом [13, с. 223]. Одностайність ви-

[1] Виконавець зі с. Либохора Сколівського району у приспівках до пісень часто вживав «Гуря, Марю, гуря», тому й сам був названий Маря Гуря, звідси «гурівська співанка» [1, арк. 84].

явила О. Саламаха [30, с. 205]. Проте польові записи дають підстави вважати, що не всім коломийкам притаманний швидкий ритм. Він стриманий у творах серйозного характеру або в текстах, змішаної з ладканками структури. У літературі натрапляємо і на відверто помилкові дефініції жанру: «українська народна пісня типу частівки; гуцульський масовий танець» [17, с. 519], адже досліджуваний блок пісенності об'єднує приспівки до танцю та без нього й інструментальні твори, яким притаманні відмінні від «частівкової» зовнішня й внутрішня форми. З іншого боку, орієнтуючись на зміст, видання XX—XXI ст. трактують жанр по-різному: як «жартівливі пісеньки» [18, с. 192], (хоча ще М. Сумцов наголосив, що у багатьох з них «видно зовсім не танечний настрій духа, відбиває ся сум» [31, с. 378]), твори двопланової будови, де в першому рядку подається образ природи, а другому — контрастний, реальний [39, с. 533]. Проте фактографічний матеріал засвідчує, що такий уклад домінує у творах про кохання, а в інших — спорадичний.

Заявлене питання розмежування коломийок від інших пісень зумовлене множинністю поглядів на категорію жанру. Адже існує низка поглядів на семантику терміну «фольклорний жанр». Теоретики уснопоетичної творчості трактують його як «здебільшого видове (значною мірою умовне) історичне поняття фольклорної поетики, що об'єднує класифікацію фольклорних творів за різними типами їх поетичної структури» [4, с. 193]. На переконання В. Проппа, категорія жанру зводиться до сюжетно-тематичних і поетичних особливостей. За його словами: «Специфіка жанру полягає у тому, яка дійсність відтворена у ньому, якими засобами ця дійсність зображена, яка оцінка її. Яке ставлення до неї, як це ставлення висловлено. Єдність форми зумовлює єдність змісту, коли розуміти під змістом не тільки фабулу, а й смисловий і емоційний світ, виражений у творі» [28, с. 36]. Однак жанри фольклору — це система, у якій існують внутрішні зв'язки, що зумовлюють подібність жанрів на функціональному та семантичному рівнях, які є одними з ключових для визначення жанру. Тут ми погоджуємося з О. Чікало, що «жанрова належність певного народнопісенного пласту визначається не лише специфікою відтворення дійсності та засобами її відтворення, а й його ідейно-естетичною цільовою настановою» [37, с. 35].

З огляду на висловлене, у жанровій диференціації коломийок брати за основу лише тематичний підхід, не враховуючи віршування, форми та мелодики твору, не доцільно, бо інакше можлива ситуація приєднання до певної групи пісень творів іншого виду. Так само не варто опиратися лише на формальні ознаки ритму в цьому питанні, оскільки схожі структури виявляються у всіх сусідніх до України народів. Вважаємо формальний підхід занадто широким через те, що можна помилитися з жанровою диференціацією. Навіть більше, у Карпатському регіоні пісні-хроніки, балади, колискові, лірично-побутові, історичні пісні часто скомпоновано 14-складовим розміром. Підтримуємо думку Р. Омеляшка, який підкреслив, що «коротку коломийку (приспівку чи пісню) не можна поставити в один ряд з 14-складовими піснями інших жанрів, бо поняття жанру коломийки визначається не лише 14-складовою ритмічною структурою (хоч це й одна з визначальних ознак), а такою ж мірою і специфікою художнього відтворення дійсності (структурою художнього образу), що зумовлено генетичним зв'язком з танцем» [25, с. 61]. З огляду на це, під час диференціації творів потрібно зважати на максимальну кількість розрізнювальних критеріїв для визначення приналежності варіанта до певної категорії. Сюди належать: обсяг, зміст, мотивно-образний фонд, художньо-стилістичні засоби мови, мелодика, ритм тощо [12, с. 21, 22]. Визначальними для розрізнення коломийок від інших жанрів є лаконічність, сконденсована в одному куплеті думка, відсутність панорамності зображення, версифікаційний лад, функціональність, спосіб відображення дійсності, ритмомелодична структура. Так, особливо важливим є те, що різнотематичні тексти містять сконденсоване повідомлення, у якому відображено індивідуальне ставлення до світу чи настрій виконавця. Отже, під терміном «коломийки» розуміємо короткі пісні, співані до танцю і не тільки, у яких виражено завершену думку виконавця у двох або трьох переважно 14-складових рядках з прикінцевою, зрідка внутрішньою жіночою римою, ритмікою (4 + 4 + 6), цезурою після восьмого складу, хореїчним віршем та ритмом 2/4 ♪♪♪♪ |♪♪♪♪|♪♪♪♪|♪ ♪|.

У науковій літературі здавна ведеться дискусія про самостійність становлення коломийок. Так, О. Бодянський, автор праці «О народной поэзии славянских племен», демонстрував пісню-відповідник кож-

ної коломийки, від якої та «відламалася» [5, с. 93]. Питання незалежного творення чи розвитку від інших жанрів порушував М. Сумцов. Він вважав, що новотвори — це перродження давньої уснопоетичної обрядової спадщини та дум, і припускав можливість походження деяких коломийок від ліричних пісень [31, с. 377]. О. Зачиняєв зазначав, що коломийкова форма походить від українських, російських, білоруських ліричних пісень та коротких польських жанрів [14, с. 325—386]. В. Гнатюк називав їх «новотворами» з цілком сформованими жанровими характеристиками [10, с. XV]. Але чи коломийки постали як цілком самостійні твори, чи як «уламки» старшої зниклої поезії, науковці не змогли відповісти. Втім очевидно, що жодне явище не виникає на порожньому місці, а його появі слугує попередній ґрунт, який просякає у нове, адже традиція передбачає як стійкість, так і варіювання.

Розглядаючи функціональність коломийок як один із ключових критеріїв, який вирізняє ці твори з-поміж інших пластів фольклору, спостерігаємо відмінності їх від частівок, краков'яків, хоро та козачків. Адже поліфункціональність не властива жодній із зазначених груп уснопоетичної творчості. З позиції цільового призначення коломийки можна розділити на: 1) твори для вираження ліричних почуттів та соціально-побутових реалій; 2) приспівки, що супроводжують певну господарську діяльність людини: пастуші, косарські, жнивні, лісорубські [34, с. 38], «закопанки» (виконують під час садіння картоплі — у с. Либохора Сколівського району) [1, арк. 87], а також такі, що співаються під час збирання ягід і грибів); 3) колискові; 4) застільно-бесідні; 5) які коментують весільний обряд; 6) до танцю. Багатофункціональність слугує одним із жанровизначальних критеріїв коломийок, котрий відрізняє пісенну мініатюру від балади, домінуючі функції якої — естетична та дидактична, від пісні-хроніки — з превалюванням інформативної, козачка — з переважанням розважальної.

У процесі функціонування жанру сформувалися певні особливості відтворення дійсності у коломийках. Вони здебільшого змальовують побутові подробиці за допомогою реальних деталей: часопросторової локалізації, залучення місцевих імен, портретних і пейзажних характеристик з оточення виконавця. Скажімо, образна система коломийок відображає довкілля та реалії мешканців Карпат і Прикарпаття. Засоби художнього вираження у них відрізняються від наявних у більших за обсягом піснях. Це зумовлено короткістю форми. Всі елементи мають функціональне призначення: сконденсувати текст до потрібної структури і витворити при цьому цілісну картину. Тому співанка (народна назва жанру) уникає дискриптивності, використовує влучні епітети, метафори й символи. Події у коломийках бувають й нереальні, що зумовлено схильністю українців до жартів та функціональністю деяких творів. До таких пісень більшою мірою залучено влучні оригінальні епітети, порівняння, гіперболи й метафори. Цікаво, що паралелізм у коломийках виявляє зв'язок із тематикою творів. Він властивий більшою мірою родинно-побутовим коломийкам, ніж соціально-побутовим. Крім того, сьогодні спостерігається тенденція до зниження частотності використання цього стилістичного засобу. У новотворах наявний переважно поступальний виклад думки.

Специфіка відтворення дійсності у коломийках відрізняє їх від козаків, ліричних пісень, балад і пісень-хронік. Так, у козаках виконавець — спостерігач за комічною ситуацією, у ліричних піснях — виразник емоційного стану, баладах — свідок драматичних подій, у «новинах» — спостерігач та учасник, а в коломийках — особа, яка лаконічно сповіщає про ставлення до навколишніх реалій або інформацію щодо себе («*Я не бду співат', ой щось мене грудоньки ой розболіват*» [1, арк. 67]). Як правило, оповідь подається від першої особи, оскільки приспівка — це персональне повідомлення-схвалення чи засудження події, особи, ситуації, запитання чи спонукання до дії, констатація факту, емоції, вираження запланованого («*Співаночки мої любі, а що мені по вас, Я не маю тонийкого голосочку до вас*» [32, с. 485]).

Хронотоп творів виявляється у теперішньому, майбутньому, недавно минулому часі, зрідка йдеться про події давнішого періоду (у творах з історичним підґрунтям). Так, у текстах коломийок хлопець іде до дівчини, коли стемніє і «*буде дванаціта (сема) годиночка бити*», «*не улиціма, а лиш городами*», понад або попід «*бириженьки*», у час дрімання наклепників. Відображено у досліджуваних матеріалах і момент навчання коломийок. Дівчина запам'ятала твори, коли «*попід гору високую жито-м волочи-*

ла» [1, с. 68] парубок в полонині навчає співати [32, с. 484], сестра, мати передають традицію, про що свідчать коломийки-колискові: «*Я дітину приколишу, ти дітинко, рости, Би ся з тебе дочекати доброї радости*» [24, с. 165]. Мешканці Бойківщини, щоб зберегти різноманіття репертуару для сестри чи матері, співають про намір записати коломийки: «*А я свої співаночки на карбі скарбую, Як ся буду віддавати, сестрі подарую*» [2, арк. 15], «*Ой я свої співаночки на папір напишу*» [32, с. 483, 485], «*Як ся буду віддавати, мамці свої лишу*» (с. Підгірці) [1, арк. 9; 32, с. 483, 485; 6, с. 528]. Переймання уснопоетичної спадщини переважно від жіноцтва Б. Цимбалістий пояснив тим, що українська дитина не може легко ідентифікуватися з батьком, бо він нею цікавиться здалека, що є продовженням історичного матріархату. Отже, досвід дитинства, який отримує людина від матері, й становить основу ментальності та знань [35, с. 32].

Спорадично натрапляємо на вказівки про авторів творів: «*дві дівки складають*» коломийки [32, с. 484, 485], «*Палагночка із Анничков*» [40, с. 194], «*я вас наскладала коло матіночки*» [21, с. 144], «*Ой то я вас наскладала*» [8, с. 161]. Вдалося зафіксувати у селах Тухля Сколівського району, Лопушанка та Либохора Старосамбірського й Турківського районів подібні варіанти, що свідчить про добре історичне збереження мотиву «дівчина переймає співи від матері / сестри» і т. ін.: «*Співаночки мої милі, мої співаночки, Та я вас ся научила коло матіночки*», «*Ой співаночки мої, мої складаночки, Та ж бо я вас наскладала коло матіночки*», «*Співаночки мої любі, мої складаночки, кілько я вас наскладала коло матіночки*» [1, арк. 3]. Хоча, Ф. Колесса застерігав від довіри до інформації з пісень — через можливе привласнення авторства і заміну власних імен, відповідно до ситуації [15, с. 51, 52]. Отже, коломийкам не властива точність у відтворенні дійсності, яка була б зумовлена часопросторовою локалізацією. Це їх дещо об'єднує з краков'яками та частівками (де образ доноситься до рецепції слухача одним-двома штрихами), і частково протиставляє козачкам, хоро й ліричним пісням (у яких домінує панорамний опис, хоча й без «історизму»). Баладні ж пісні теж демонструють дещо деформований зв'язок з емпіричною історичною реальністю» [37, с. 36], тобто неточно подають вказівку на місце і час. Відмінність спостерігаємо у піснях-хроніках. Справедливо зауважила О. Чікало, що для останніх прив'язка до часу й місцевості є «засадничою жанровою ознакою [37, с. 36].

Під час описування обширного матеріалу постає питання його систематизації. Рубрикацію за географічною приналежністю, як це робив Ж. Паулі [41, s. 166—205], не поділяємо, оскільки такий підхід не дає цілісної тематичної картини жанру. В. Гнатюк систематизував матеріал за ключовими словами [10, с. XII], проте не користуємося його принципом поділу через необхідність багаторазового передруку творів у різних групах. Крім того, з огляду на превалювання ритмічної складової, зміст «ключових слів» буває другорядним. Вони нерідко добираються і варіюються лише за римою, наголосом, кількістю складів. Класифікуємо матеріал за головною ідеєю, вираженою у строфі загалом, опираючись на практику Н. Шумади [19, с. 13—22], О. Дея [22, с. 49], В. Сокола [32, с. 461—568]. Звісно, що «тематичний» підхід теж має недоліки, бо зумовлюється поглядами класифікатора і не враховує цільового призначення творів. Функціональний розрізнювальний критерій як ключовий відхиляємо через існування майже тотожних варіантів у пастуших, до танцю, весільних приспівках тощо. Тому, диференціюючи твори, зважаємо на тематику[2], мотивно-образну систему[3], наявність чи відсутність танцювального супроводу, приуроченість до певної ситуації (ведення домашнього господарства, випасання худоби, застілля). Складені зі звуконаслідувальних слів, назв сіл коломийки внесено до тематичної групи «розваги молоді», оскільки ті призначені для задавання танцювального ритму.

Врахувавши здобутки учених другої половини XX ст., дотримуємося принципу класифікації матеріалу за головними мотивами, які об'єднуємо довкола тематичних гнізд. Отже, поділяємо твори на дві

---

[2] Розуміється як коло подій, життєвих явищ, представлених у коломийках в органічному зв'язку з проблемою, яка в них постає. Тема відрізняється від життєвих подій, явищ дійсності тим, що вона характеризує явище, сприйняте, побачене виконавцем.

[3] За О. Потебнею, образ трактовано як суб'єктивну копію об'єктивної реальності, оскільки поезія — це особливий спосіб мислення, духовна діяльність, мета якої — «перетворення думки за допомогою конкретного образу» [27, с. 333]

групи і дрібніші рубрики. До родинно-побутових належать коломийки про: 1) рідний край, господарювання (тексти про коломийки, природу, населення, одяг, їжу, вівчарство, землеробство та ін.); 2) дозвілля молоді (пору дівування, парубкування, музику, танці, співи, жарти); 3) щасливе кохання (залицяння, зустрічі, подарунки, вроду і почуття закоханих); 4) незгоди в коханні (розлуку, ворожі обмовляння, суперництво, зраду, сварку, чари, горе покинутих); 5) одруження (гадки про шлюб, поради, вінок, сватання, заручини, весілля); 6) сімейне життя (молодят, свекрух, нещасливе подружжя, тугу за молодістю, дітей, сирітство, вдівство, рідню, кумів, сусідів, застільні приспівки, нісенітниці). Серед соціально-побутових виділяємо коломийки про: 1) панщину; 2) опришківство; 3) рекрутчину; 4) наймитування; 5) соціальну нерівність; 6) протест проти утисків; 7) патріотичні настрої; 8) еміграцію; 9) політичну й економічну ситуацію відповідного часу. У ХХ ст. відбулося розширення тематики: про Першу світову війну, стрілецький протест проти утисків, Другу світову Війну, партизанську боротьбу ОУН—УПА, асиміляційну політику, економічну ситуацію радянського періоду та часів незалежної України. Станом на ХХІ ст. набули розвитку екологічна тематика, мотиви суму через занепад традиційних форм господарювання.

Записи, зроблені у населених пунктах Західної України, демонструють, що найбільшого поширення цьому в ареалі набули твори родинно-побутової тематики. Найоб'ємнішу групу серед родинно-побутових коломийок становлять варіанти текстів із любовними мотивами. У них ідеться про зовнішність, розваги, критерії вибору пари, залицяння, взаємні почуття, поради для благополучного життя, сімейний побут, перешкоди у коханні, розлуку, тугу, стосунки з нелюбом.

Дотримуючись тематичного принципу рубрикування пісенного матеріалу, зважаємо на мотивний фонд кожної групи. Наприклад, коломийки патріотичного спрямування відтворюють історичну пам'ять народу, відвідини місць загибелі героїв чи заклики до ворогів утікати чимдуж. Найбільш однорідна група родинно-побутових творів про щасливе кохання. Соціально-побутові пісні циклізуються навколо суспільно значущих явищ, постатей національних героїв, керівників держав чи імперій. Базові мотиви віддзеркалюють убоге життя за панщини, трагічність моменту відходу рекрута / заробітчанина / емігранта з дому, жаль за персонажами, які боролися за національну свободу та соціальну справедливість.

Коломийки акумулювали мотиви, типологічно близькі до інших жанрів, наприклад, ліричних пісень, що зумовлено спільністю психологічного чинника у творенні цих пластів уснопоетичної творчості (бажанням висловити емоції). Активне використання однакових з козачками, частівками, краков'яками елементів пояснюємо функціональністю — виконання заради розваги тощо.

Погоджуємося з О. Чікало, що поняття мотиву «нерозривно пов'язано з образом героя» [37, с. 42]. Наприклад, у коломийках родинно-побутової тематики проглядаємо портретні характеристики персонажів, які залежать від ідейного спрямування твору. На базі останнього формується мотив, а поетизація зовнішності, характеру, дій корелюють від психологічного чинника — симпатії чи неприхильності до героя. Хоча М. Шульга стверджувала, що герої творів «все ж є уособленням, персоніфікацією сталих типів особи» [38, с. 5], у коломийках при відтворенні зовнішності людей спостерігається подвійний вектор. Перший — це збереження традиційного набору характеристик персонажів і другий — додавання унікальних деталей до опису. У новотворах спостерігається активізація зображень героїв через дії.

Отже, коломийки вникають у всі сфери життя і побуту, помічаючи найдрібніші деталі. Від інших жанрів, побудованих 14-складовим віршем, їх відрізняє сконцентрованість змісту, завершеність думки у строфі. Незважаючи на спорадичні дифузійні чи імпровізаційні трансформації, очевидно, через генетичну спорідненість з танцем, жанр, як правило, передбачає ритмоструктуру (4 + 4 + 6)2 або (4 + 4 + 6)3. Стала ритміка служить зручною канвою для частих експромтних мелодичних і вербальних варіацій. Завдяки відносній стабільності форми й ритмомелодики, жвавості та легкості запам'ятовування, коломийка поширювалася.

Розглянутим творам властива реалістична яскрава образність. Невелика форма вимагає уникнення дискриптивності. Функціонально коломийки можна поділити на групи: до співу (родинно- та соціально-побутові), господарської діяльності, застільні, обрядові, колискові) та до танцю. Тематичний діапазон

коломийок класифіковано на соціально-побутові та родинно-побутові пласти, які блискавично абсорбують реалії з життя українця. Художнє відображення дійсності у жанрі подається переважно від першої особи. Це твори з ознаками афористичності, що органічно поєднують нашарування філософії різних історичних епох, у яких розроблено всі можливі теми народного життя, що дозволяє говорити про специфіку національного самоусвідомлення етносу, поетики жанру, його динаміку на синхронному і діахронному рівнях.

1. Архів Інституту народознавства НАН України. — Ф. 1. — Оп. 2. — Од. зб. 640. — Машинопис. — 96 арк. (Коломийки. О. Ковальчук / зібр. на Турківщині, Самбірщині, Старосамбірщині, Сколівщині, Стрийщині, Воловеччині. — 2013).
2. Відділ рукописів Львівської національної наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України. — Ф. особистих надходжень. — Од. зб. 2669. — Машинопис. — 463 арк. (Народні пісні з Бойківщини : тексти магнітофонних записів : у 2 ч. — Ч. 1: тексти й алфавітний покажчик / Г. Дем'ян ; зап. на Бойківщині. — 1977).
3. Відділ рукописів Львівської національної наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України. — Ф. особистих надходжень. — Од. зб. 2670. — Машинопис. — 103 арк. (Народні пісні з Бойківщини : у 2 ч. — Ч. 2: мелодії / Г. Дем'ян, розшифрував М.В. Мишанич ; зап. на Бойківщині. — 1979).
4. *Березовський І.П.* Жанр фольклорний / І.П. Березовський // Українська літературна енциклопедія : у 5 т. — Київ : УРЕ ім. М.П. Бажана, 1990. — Т. 2. — С. 193.
5. *Бодянский И.* О народной поэзии славянских племен (рассуждение на степень магистра философского факультета первого отделения, кандидата Московского университета) / Иосиф Бодянский. — М. : В типографии Н. Степанова, 1837. — 154 с.
6. Буковинські народні пісні / упоряд., вст. ст. та прим. Л. Ященка ; АН УРСР. — Київ : Видавництво АН УРСР, 1963. — 680 с.
7. Галицько-руські народні мелодії / зібр. на фонограф Й. Роздольський ; списав і зредагув. С. Людкевич // Етнографічний збірник. — Львів : Видає етнографічна комісія НТШ, 1908. — Т. 22. — Ч. 2. — VII, 384 с.
8. Галицько-руські народні пісні з мелодіями / зібр. у с. Ходовичі І. Колесса // Етнографічний збірник. — Львів : НТШ, 1902. — XXXVI, 303 с.
9. *Гарасимчук Р.* Народні танці українців Карпат. — Кн. 1: Гуцульські танці / Р. Гарасимчук. — Львів : Інститут народознавства НАН України, 2008. — 608 с.
10. *Гнатюк В.* Переднє слово / В. Гнатюк // Етнографічний збірник / зібр., упоряд., вступ. ст. В. Гнатюк. — Львів : НТШ, 1905. — Т. 17. — С. III—XLIII.
11. *Гошовский В.* У истоков народной музыки славян: очерки по музыкальному славяноведению / Владимир Гошовский. — М. : Советский композитор, 1971. — 304 с.
12. *Грінченко М.О.* Коломийки / М.О. Грінченко // Народна творчість. — Київ, 1940. — № 1. — С. 21—36.
13. *Жинкин Н.П.* Краковяки и коломыйки / Н.П. Жинкин // Матеріали до етнології й антропології. — Львів, 1929. — Т. 21—22. — Ч. 1. — С. 219—239. — (Збірник праць, присвячений пам'яті Володимира Гнатюка).
14. *Зачиняев А.* К вопросу о коломыйках / А. Зачиняев // Известия отделения русского языка и словесности Императорской Академии наук. — СПб., 1906. — Т. 11. — Кн. 1. — С. 295—420.
15. *Колесса Ф.* Українська усна словесність / Філарет Колесса. — Львів : Друкарня НТШ, 1938. — 643, [5] с. : ноти, портр.
16. *Колесса Ф.М.* Українська народна пісня на переломі XVII—XVIII ст. Присвячено пам'яті Михайла Максимовича / Ф.М. Колесса // Фольклористичні праці / АН УРСР, ІМФЕ імені М.Т. Рильського. — Київ : Наукова думка, 1970. — С. 60—108.
17. Коломийка // Етимологічний словник української мови : у 7 т. / Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні ; АН УРСР. — Київ : Наукова думка, 1985. — Т. 2. — С. 519.
18. Коломийка / Лесин В.М., Пулинець О.С. // Словник літературознавчих термінів / ред. Н.Б. Махлін. — Київ : Радянська школа, 1971. — 488 с. — (3-є вид.).
19. Коломийки / упоряд., передм. і прим. Н. Шумади. — Київ : Наукова думка, 1969. — 603 с. : ноти.
20. Коломийки : в 10 т. / Кубійович В. (гол.) та ін. // Енциклопедія українознавства / НТШ у Львові. — Львів : Молоде життя, 1994. — Т. 3. — С. 1084. — (2-е вид.).
21. Коломийки / зібр., упоряд., вступ. ст. В. Гнатюк // Етнографічний збірник. — Львів : НТШ, 1905. — Т. 17. — XLIII , 259 с.
22. Коломийки / упоряд. і передм. О.І. Дея. — Львів : Книжно-журнальне видавництво, 1962. — 280 с.
23. *Нагорна Л.* Регіональна ідентичність: український контекст / Лариса Нагорна ; ІПІЕНД ім. Ф.І. Кураса. — Київ : ІПІЕНД ім. Ф.І. Кураса, 2008. — 405 с.
24. Народні співанки / зібр. і упоряд. І. Ребошапка. — Бухарест : Літературне видавництво, 1969. — 286 с.
25. *Омеляшко Р.А.* Жанрова структура коломийки / Р.А. Омеляшко // Народна творчість та етнографія. — 1981. — № 4. — С. 70—76.
26. *Остап'юк О.О.* Українські танечні пісні: регіональна специфіка та національна традиція : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.07 «Фольклористика» / Олена Онуфріївна Остап'юк ; Волинський нац. ун-т імені Лесі Українки, кафедра української літератури. — Луцьк : ПП Іванюк В.П., 2012. — 20 с.
27. *Потебня О.О.* Естетика і поетика слова: зб. переклад з рос. / О.О. Потебня ; упоряд., вст. ст., прим. І.В. Іваньо,

А.І. Колодної. — Київ : Мистецтво, 1985. — 302 с. — (Серія: Пам'ятки естетичної думки).
28. *Пропп В.Я.* Принципы классификации фольклорных жанров / В.Я. Пропп // Фольклор и действительность: избр. ст. — М. : Наука, 1976. — С. 34—45.
29. Розвиток і взаємовідношення жанрів слов'янського фольклору / відп. ред. В.А. Юзвенко. — Київ : Наукова думка, 1973. — 150 с.
30. *Саламаха О.М.* Мовні ритми коломийок / О.М. Саламаха // Культура слова: міжвідомчий збірник / редкол. С.Я. Єрмоленко, Б.М. Апенюк та ін. — Київ : Наукова думка, 1993. — Вип. 44. — С. 66—68.
31. *Сумцов М.* Коломийки / Микола Сумцов ; переклад Василя Лукича // Зоря. — Львів. — 1895. — Р. XVI. — Ч. 19. — С. 377—378 ; Ч. 20. — С. 398—399 ; Ч. 21. — С. 418—419; Ч. 22. — С. 437—438 ; Ч. 23. — С. 437—438.
32. Фольклорні матеріали з отчого краю / зібр. та упоряд. В. Сокіл та Г. Сокіл (тексти), Л. Лукашенко (мелодії) ; НАН України, Ін-т народознавства. — Львів : Місіонер, 1998. — 615 с. : ноти.
33. *Франко І.* До історії коломийкового розміру / Іван Франко // Іван Франко. Зібрання творів : у 50 т. / АН УРСР, Ін-т л-ри імені Тараса Шевченка ; ред. кол. Ф.В. Погребенник (відп. секр.) та ін. — Київ : Наукова думка, 1983. — Т. 39: Літературно-критичні праці (1876—1885). — С. 232—242.
34. *Хай М.* Музика Бойківщини / Михайло Хай. — Київ : Родовід, 2002. — 304 с.
35. *Цимбалістий Б.* Родина і душа народу / Б. Цимбалістий // Українська душа: проблеми / ред. М. Шлемкевич. — Нью-Йорк ; Торонто : Ключі, 1956. — С. 26—44.
36. *Чистов К.В.* Народные традиции и фольклор: очерки по теории / К.В. Чистов ; ред. И.П. Палкина ; АН СССР, Институт этнографии им. Н. Миклухо-Маклая. — Ленинград : Наука, 1986. — 304 с.
37. *Чікало О.* Українські пісні-хроніки: жанрово-тематичний аспект / Оксана Чікало. — Львів : ІН НАН України, 2010. — 228 с.
38. *Шульга М.О.* Система типів особи у фольклорі / М.О. Шульга // Народна творчість та етнографія. — 1988. — № 1. — С. 3—13.
39. *Шумада Н.* Коломийка / Наталія Шумада // Українська літературна енциклопедія. — Київ : Українська радянська енциклопедія, 1990. — 2 т. (Д—К). — С. 533.
40. *Шухевич В.* Гуцульщина / Володимир Шухевич // Матеріали до українсько-руської етнології / ред. Хв. Вовк. — Львів : З друкарні НТШ під зарядом К. Беднарського, 1902. — Т. 5. — Ч. 3. — 256 с.
41. Piesni ludu ruskiego w Galicyi / zebrał Żegota Pauli. — Lwów : Nakładem Kajetana Jabłońskiego, 1840. — Т. 2. — [3], 217 s.

Olha Kovalchuk

KOLOMYIKA IN GENRE SYSTEM OF UKRAINIANS' AND OTHER SLAVONIC NEIGHBOURING PEOPLES' FOLKLORE

The article deals with the genre specificity of kolomyikas compared to other blocks of Ukrainian oral literature. There are outlined the history of the study, nominative variety of the genre, nature and functionality of it, geographical variation, thematic range, time and space, artistic and stylistic devices of kolomyikas.

Keywords: kolomyika, classification, functionality, artistic and stylistic devices.

Ольга Ковальчук

КОЛОМЫЙКА В ЖАНРОВОЙ СИСТЕМЕ ФОЛЬКЛОРА УКРАИНЦЕВ И СОСЕДНИХ СЛАВЯНСКИХ НАРОДОВ

Рассмотрена жанровая специфика коломыек по сравнению с другими блоками украинской устной словесности. Определены история исследования, народные названия, сущность и функциональность жанра, географическая вариантность, тематический диапазон, время и пространство, художественно-стилистические средства коломыек.

Ключевые слова: коломыйка, классификация, функциональность, художественно-стилистические средства.

Марія КАЧМАР

УКРАЇНСЬКІ ЕТІОЛОГІЧНІ ЛЕГЕНДИ ПРО НАРОДИ: ҐЕНЕЗИС, СТРУКТУРА, СЕМАНТИКА

Проаналізований сюжетно-мотивний фонд українських етіологічних легенд про народи (євреїв, циган, поляків, росіян, білорусів). Звернено увагу на трансформацію в народних творах етнічних стереотипів українців, зокрема міфологічного уявлення про чужинців та історичних реалій співжиття народів.

Ключові слова: етіологічна легенда, етнічний стереотип, міфологічна свідомість, етноцентризм, мотив.

Фольклор як особлива складова духовної культури нерозривно пов'язаний із життям народу, відбиваючи його прагнення пізнати навколишній світ, зрозуміти й своєрідно трансформувати у словесній, музичній, сценічній та інших формах. Доволі своєрідно відображено процес пізнання дійсності в етіологічних легендах, які, на думку М. Гринблата, як один із архаїчних пластів фольклору, ніби призначені давати відповіді на запитання, які споконвіку цікавили людину: звідки і як усе взялося на світі [15, с. 26]. Саме таке цільове призначення зумовило існування значної кількості тематичних груп творів цього жанрового різновиду легенди, серед яких важливе місце відведено етіологічним легендам з етногонічними мотивами. До таких належать фольклорні зразки про походження народів та етнографічних груп. Наукове студіювання цих творів в українській фольклористиці, як й етіологічної легенди загалом, активізувалося наприкінці XX — на початку XXI ст. (дослідження В. Сокола, О. Бріциної, Г. Довженок, О. Стоколос-Ворончук, Ю. Сілецького та інших). Так, В. Сокіл здійснив комплексний аналіз етіологічних легенд про народи Карпатського регіону [22], Ю. Сілецький використав фольклорні зразки як джерельний матеріал та доказову базу, вивчаючи українські етнічні стереотипи [21]. Загалом цей цікавий пласт українських етіологічних легенд, який поєднав у собі міфологічне бачення чужинця (інородця, іновірця) та пізніші історичні впливи (умови співжиття різних етносів), очікує ще на своє ґрунтовне вивчення. Окремі аспекти дослідження цього масиву спробуємо представити у нашій розвідці.

Українській прозовій традиції відомі народні легенди про походження окремих народів та їх певних ознак. Здебільшого це твори про сусідів (поляки, росіяни, білоруси, угорці) чи національні меншини (жиди, цигани, вірмени). В основі фольклорних зразків цієї тематики — українські етнічні стереотипи (гетеростереотипи), які формувалися протягом тривалого часу й своєрідні для кожного народу. Такі етнічні стереотипи, за словами російської дослідниці О. Бєлової, є поєднанням міфологічних уявлень та об'єктивних знань про сусідів [3, с. 15]. До міфологічних відносимо універсальну опозицію «свій/чужий», яка пронизує всі рівні народної картини світу — від космогонічних уявлень до побутової прагматики [3, с. 15]. Саме через це філософське протиставлення приходило, на думку С. П'ятаченка,

усвідомлення власної самобутності [32]. Своєрідно акумульовано цю бінарну семантичну опозицію, а також вплив моделі культурного сусідства українців, в етіологічних легендах.

Фольклорні фіксації минулих століть і сьогодення засвідчують активне побутування легенд про євреїв та ромів. Народна традиція здебільшого використовує етноніми «жид» та «циган», у вживанні яких, на думку О. Стоколос-Ворончук, немає жодного приниження національної гідності, адже саме ці назви побутували серед народу [23, с. 153]. Це засвідчують дані зі словника української мови Б. Грінченка, в якому етноніми «жид» та «єврей» синонімічні [8, т. 1, с. 483].

Єврейська меншина в Україні — одна з найдавніших та колись найчисельніших. У середині XIX ст. на українській землі проживало три чверті євреїв усієї Східної Європи [32]. Саме тому контакти українців з представниками цієї етнічної групи були довготривалими й тісними. Аналізуючи українські стереотипи про національні меншини, Ю. Сілецький зазначає, «що в силу ізольованості і культурної замкнутості життя євреїв, відмінності їх специфічних традиційних занять, зовнішнього вигляду, релігії тощо в українців сформувались враження про них, як загадкову, таємничу етнічну спільноту», що у свою чергу породжує страх, який викликає негативне сприйняття носіїв цієї культури [24, с. 10]. Підсилює негативне ставлення до цієї групи й те, що євреї розіп'яли Ісуса Христа. Українські етіологічні легенди фокусують свою увагу на зовнішніх відмінностях євреїв (їжі та портретних особливостях), рідше на моральних якостях. Легенда про те, чому жиди не їдять свинини, поширена на всій території України. Стабільна сюжетна схема: жиди прагнуть перевірити чи випробувати Бога (Ісуса, Матір Божу) — ховають жидівку — вона за велінням Божим перетворюється на свиню — жиди не вживають її у їжу, бо свиня — їхня тітка [7, т. 1, с. 66; 16, с. 67; 25, с. 50; 11, с. 182]. Як правило, простежується варіювання на персонажному рівні та в окремих деталях змісту (жиди ховають жидівку саму або з дитиною, в мішок чи під корито), які однак не створюють семантичних трансформацій. Варіювання християнських святих, коли одні і ті ж вчинки приписуються різним персонажам, пов'язано зі спільністю їхніх семантичних ознак [4, с. 292], а також з максимальною типізацією цих образів [17, с. 299]. Своєрідний етіологічний фінал, який констатує той факт, що жиди не вживають у їжу солонину через ґенетичний зв'язок з твариною: свиня — їхня тітка, жиди не їдять свинного м'яса, як свого тіла [25, с. 60].

Сучасні записи творів цієї тематики знаменують збереження семантичного навантаження при відносно стабільній структурі з певними варіюваннями змісту. Найчастіше воно простежується на рівні мотивувальних компонентів: жидівка ховається під корито, щоб не давати милостиню жебракам[1] (покарання за недотримання норм народної моралі та звичаєвого права), жидівка налякалася Ісуса й втекла під ліжко[2], жиди не повірили, що Христос Воскрес — «Не може бути! Ну як може бути жінка, а з неї свиня?! Як може таке бути?!...»[3].

У легенді з центральної Бойківщини мотивувальний елемент уточнюється під впливом соціальних обставин — персонажі ідентифіковано за становими ознаками: багачка-жидівка, яка пожаліла хліба, та Ісус з апостолами як жебраки. Таке соціальне нашарування не випадкове, воно свідчить про те, що легенда опирається на матеріал не тільки кожної окремо взятої епохи, а також вбирає в себе досвід минулого часу [1, с. 23]. Характерна ознака сучасних фіксацій творів цієї тематики — наявність логічно вмотивованої фінальної формули у віршованій формі: «Ой ви, жиди-пархутники! Зіли би ви дідка. / Та не їжте солонину, бо то ваша тітка!»[4]. Таке закінчення містить ще одну цікаву ідентифікацію представників єврейської громади крізь призму бачення українця. У звертанні «жиди-пархутники» подано інформацію про шкіряну хворобу паршу (лупу), яка, за українськими уявленнями, специфічна для жидів-іновірців. Наділення їх цієї особливою

[1] Зап. М. Качмар 7 липня 2008 р. в с. Підгородці Сколівського р-ну Львівської обл. від Богенчук Юлії Пилипівни 1927 р. н.

[2] Зап. М. Качмар 11 липня 2008 р. в с. Сопіт Сколівського р-ну Львівської обл. від Назар Ольги Гнатівни 1939 р. н.

[3] Зап. М. Качмар 10 липня 2008 р. в с. Сопіт Сколівського р-ну Львівської обл. від Павлишин Мирослави Олексіївни 1932 р. н.

[4] Зап. М. Качмар 11 липня 2008 р. в с. Сопіт Сколівського р-ну Львівської обл. від Павлишин Мирослави Олексіївни, 1932 р. н.

хворобою як тілесною аномалією не випадкове, воно відіграє знакову роль в розрізненні «свого» і «чужого» та потребує особливого ставлення, особливих методів лікування й профілактики [2, с. 61]. Українська народна традиція пов'язує появу такого захворювання в іновірців з біблійною історією про вихід єврейського народу з Єгипту та його мандрівки у пустелі: «Бог послав жидам манну і перепелиці, але вони були дуже «захланні», налапали стільки перепилиць, що ті аж позасмерджувалися, а євреї отримали від цього пархи» [7, т. 1, с. 23]. Таким чином народний твір акцентує увагу на нечистоті інородців: вживанні непридатної їжі та особливій хворобі. Окрім того, легенда відображає одну із своєрідних рис ментальності єврейської меншини: «але жиди дуже захланні». Поява такого епізоду зумовлена тим, що від часів своєї появи на Русі євреї виявили такі специфічні риси свого національного характеру, як практицизм і схильність до фінансово-економічних оборудок [32], що не могло залишитися непоміченим українською традицією.

Дещо пізнішого походження, на нашу думку, легенда про те, чому жиди цілують одвірок. Цей твір виник за аналогією до легенд про чуда Христові, як доказ Його Божого єства, та невіри євреїв (про свиню, про воскресіння на Великдень звареного півня тощо). Акцент поставлено на конфесійній приналежності, яка часто ідентифікована з ознакою етнічності [3, с. 21]: служила в жидів з нашої віри дівка, а вони все збиткувалися над нею [31, с. 8]. Апогею така нетерпимість, яка сформувалася вочевидь через закритість єврейських спільнот, досягає в легенді тоді, коли жиди вбивають дівчину, яка захищала свою віру. Поява мотиву кривавого вбивства не випадкова, оскільки існують вірування загальноєвропейського характеру про «криваву обітницю» євреїв (використання християнської крові для приготування маци, для легких пологів тощо), яка набула дещо іншого звучання в регіонах культурних контактів (Поділля, Полісся, Галичина) [2, с. 114]. Жертва дівчини виявилася не марною, а жиди і досі цілують ту рану на одвірку, яку представник їхньої спільноти завдав героїні. Легенда відображає ще один з постулатів формування етнічного стереотипу — пріоритет своєї віри над вірою сусідів чи національних меншин [2, с. 83], зокрема християнства над іудаїзмом: як доказ Христивого воскресіння Господь зробив так, щоб яйця варені «заціпкали», а півень заспівав.

Окрім євреїв, значну увагу народна етіологія звернула на ромів (циган), які упродовж віків залишалися своєрідним загадковим етносом із характерним типом поведінки, власними правилами, мовою, знаннями, ремеслами та мистецтвом [21, с. 11]. Ставлення українців до представників цієї спільноти амбівалентне — від відверто негативного до позитивного чи навіть комічного. Воно сформувалося в основному під впливом кочового способу життя цієї етнічної групи та пов'язаних з ним специфічних традиційних занять (ковальство, крадіжки) [21, с. 11]. Таке сприйняття циган характерне й для українських етіологічних легенд («Чому цигани не мають пристановища», «Чому циганам вільно брехати»). Цікаво тлумачить народна традиція й походження цього народу. Поєднання міфологічного трактування чужинців, апокрифічного сюжету про вихід єврейського народу з єгипетської неволі та власне українських стереотипів про ромів простежуємо у кількох легендах з Бойківщини та Закарпаття [7, т. 1, с. 34; 10, с. 16—17]. Зв'язок історії про появу циган з біблійною розповіддю про вихід з Єгипту дослідники вважають не випадковим. О. Бєлова зазначає, що в слов'янській народній культурі ці два народи помічено печаткою неприкаяності, їхнє ж виключення зі звичного для слов'ян способу життя часто пояснюється певним поганим вчинком у минулому [3, с. 18—19]. Окрім того, посприяли появі таких творів, безумовно, певні паралелі між вічними мандрівками циган та позбавленого батьківщини єврейського народу. Частина твору про вихід євреїв з єгипетського полону — народна інтерпретація біблійної історії, що не виходить за усталені рамки традиції (євреї на чолі з Мойсеєм втікають, фараон з військом їх доганяють, море розступилося, а згодом поховало під собою єгиптян). Варіант з Берегівщини містить обширнішу інформацію про вихід єврейського народу з єгипетської неволі, зокрема історія доповнена епізодами про кари, які Мойсей насилає на єгиптян, про походження єврейського хліба без закваски (маци), про перехід фараона через море на білобокому коні [10, с. 16]. Вплив етнічних стереотипів про ромів відчутний в епізоді про перехід фараона через море. Його втілено у мотиві подяки царя фараонів за цей пере-

хід не Богові, а коневі: «Слава тобі, мой коню білобокий, шо ти мене через море переніс глубокойи» [10, с. 16]. У цьому епізоді простежується особливе, шанобливе ставлення циган до цієї благородної тварини, яка займала важливе місце в їхньому повсякденному житті. Окрім того, з мотивом переходу євреїв через море народна традиція пов'язує появу й інших особливостей цієї спільноти: цигани не мають свого письма та свого царя чи повелителя, бо вони втопилися у морі [10, с. 17].

Щодо власне появи представників цієї національної меншини, то в цьому епізоді легенд простежуємо домінування міфологічних уявлень про інородців, що лягли в основу етностереотипу. Народні твори констатують факт походження циган від «кривої дівчищі» [7, т. 1, с. 34] чи «циганчищі хромої» [10, с. 17] та злого (чорта, біди, дідька). Така співвіднесеність представників інших етносів з персонажами народної демонології сягає своїм корінням міфологічної свідомості й замовлена уявленнями про те, що в інородців нема душі або ж вони є носіями двох душ і набувають здібностей до чаклування [3, с. 24]. Загалом варіанти легенд різняться самим способом появи цього народу. Фольклорний зразок з Берегівщини зберіг кілька архаїчних рис: чорт приспав циганку, потім справив їй черево, циганка носила його більше року, не так, як інші жінки, і не могла розродитися [10, с. 7]. Така ситуація, як пояснює сам оповідач, спричинена нечистою природою предка — «бо то їй чорт справив» [10, с. 17]. Відмінність підкреслюється не лише генетично, вона підсилюється ще й специфікою процесу народження представників цієї етнічної спільноти: чоловік вистрелив у черево й цигани посипалися з міхура. Таким чином, у цій легенді відображено всі компоненти чудесного народження іновірців: незвичайний предок (чорт), нетипові народини (цигани вискочили з міхура) та швидкий ріст (вони відразу ж побігли за чоловіком просити хліба). У контексті цієї історії звернено увагу на ще одну характерну рису циган: вони просять милостиню, бо голодні, оскільки багато часу просиділи у череві матері й не могли з'явитися на світ. У варіанті з Бойківщини появу циган зображено крізь призму української народної моралі та звичаєвих усталених норм: нечистий та крива дівчина одружуються і лише після цього у них з'являються діти [7, т. 1, с. 34]. Простежується деміфологізація народних уявлень про інородців і відповідно сюжетотворчого мотиву, яка свідчить про його перехід від архаїчних до пізніших форм [14, с. 24], та збільшення ролі морального чинника у фольклорі, а саме формулювання, узаконення та проповідування усталених норм [20, с. 58].

Важливим сюжетним компонентом бойківської легенди виступає епізод хрещення циган: «повідают, що цигана не хрестять, як іншого чоловіка, хіба по пояс. І він як християнин згори, а здолу так, як щезбидідько» [7, т. 1, с. 34]. Таке хрещення лише по пояс дозволяє зберегти зв'язок циган з їхнім демонічним предком (чортом), який забезпечує часто благополуччя інородця [3, с. 24], однак воно необхідне для залучення іновірців до людського християнського світу, як етап соціалізації та включення їх у громадське життя. Підтверджує це й сам текст легенди: як би його не хрестив трохи, то би у скалу утік зараз, як дідько, бо Біда все у скалі сидить [7, т. 1, с. 34]. Аналогічна колізія характерна й для етіологічних легенд про гуцулів.

В окремих тестах фольклорно-міфологічні уявлення про походження циган українська традиція підтверджує певними історичними чи соціально-побутовими реаліями, що мають обмежену локалізацію дії. Скажімо, за легендою зі Старосамбірщини, «михнівські цигани і тепер ще домагаються від тартуських жидів два дні роботизни» [7, т. 2, с. 227].

Українська народна проза зосереджує свою увагу також на трактуванні появи зовнішніх ознак та певних рис характеру ромів: цигани чорні тому, що дідько чорний був, та й натуру мають таку дурнувату як злий [7, т. 1, с. 34]. Така кольорова ідентифікація є одним зі способів фольклорно-міфологічного зображення «чужого». О. Бєлова зазначає, що основними хроматичними ознаками, які приписували інородцям, були чорний, червоний та жовтий кольори [3, с. 17]. У легенді чорний колір споріднює представників цієї етнічної спільноти з персонажами народної демонології, зокрема чортом, характерною прикметою якого, окрім довгого носа та палаючих очей, є також густе чорне волосся [26, с. 225]. Подібному твердженню, на нашу думку, посприяли й певні особливості зовнішнього вигляду ромів.

Окрім цього, значного поширення набули твори, які трактують появу інших ознак цієї етнічної гру-

пи: «мандрівний» спосіб життя та можливість порушення циганами певних усталених норм (їм дозволено брехати). Походження цих рис народна творчість пов'язує з історією мук та смерті Ісуса Христа, яка разом із оповіддю про народження Господа, належить, за словами І. Франка, до найпопулярніших апокрифічних сказань серед українського народу [28, с. ІІ]. Сюжет творів має кілька подібних епізодів: жиди приходять до цигана-коваля, щоб той зробив цвяхи на хрест для Спасителя [9, с. 74; 7, т. 1, с. 115]. Визначальним в сюжетному розвитку є мотив покарання чи винагородження носія традиції за його ставлення до Ісуса. В одному випадку циган жаліє Христа: «Господи, як тяжко буде чоловікові, коли йому щей голову приб'ють...» [9, с. 74], й не прибиває п'ятого гвіздка, в іншому — «зуби шчирит» й виготовляє замість трьох чотири гвіздки [7, т. 1, с. 115]. Цей мотив має генеруючу функцією й програмує подальший сюжетний розвиток [19, с. 151], зокрема диференціює наслідки дії. За легендою з Поділля, цигани покарані не мати ніде пристановища до кінця світу, як той зайвий цвях. У легенді з Наддніпрянщини, їм вільно брехати, бо циган своєю брехнею врятував Ісуса від мук.

Окрему підгрупу народних легенд з етногонічними мотивами складають твори про походження сусідів українців: поляків, росіян та білорусів. Етнічні стереотипи про сусідні народи сформувалися в основному під впливом культурних контактів та умов співжиття. Значну кількість фольклорних зразків присвячено походженню поляків. Народна традиція найчастіше оперує етнонімом «лях», який вживався у розмовній мові як синонім назви «поляк» [8, т. 2, с. 393] або інколи номінуванням «пан». Така ситуація спричинена тим, що українсько-польські взаємини впродовж тривалого часу формувалися найчастіше крізь призму відносин пана і його підданого селянина: поляк — шляхтич, освічений, багатий господар, пан; українець — часто неграмотний, вбогий кріпак, селянин [21, с. 9].

Центральний сюжетний елемент народних легенд цієї тематики — мотив походження людини з тіста, який продуктивний також у творах про появу першого чоловіка: Бог сотворив Адама із пшеничного тіста, поставив сушитися на сонці, а його з'їв собака [25, с. 145]. Він пізнішого походження, на відміну від фольклорних зразків про появу перших людей з глини [13, с. 62], оскільки виготовлення пшеничного тіста шляхом його закваски та замішування з'явилося на досить пізньому етапі суспільного розвитку, цьому передувало приготування простіших страв з інших злакових культур, переважно із жита [5, с. 110]. Українські легенди відносять виникнення поляків, як і багатьох інших народів, до періоду першотворення: «Як Бог творив світ, то зробив з глини мужика. Але що мужик без пана?» [12, с. 243] Така співвіднесеність характерна переважно для усіх зразків про походження, які, за словами М. Еліаде, структурно пов'язані з первинним космогонічним міфом [30, с. 26]. Сюжетна схема відносно стабільна: Бог творить поляка (пана, ляха) з тіста, прибігає собака й з'їдає його, Господь товче собакою об різні предмети, з тварини вискакують польські пани. Окремі змістові відмінності відображають амбівалентне ставлення до представників цього народу: від нейтрального до гумористичного чи навіть сатиричного. Наявність у творах тваринного персонажа — один із відгомонів давніх уявлень про тотемних предків окремої групи чи народу. Такий мотив походження різних етносів від тварин чи перетворення «чужих» у звірів і птахів — один з найпоширеніших в етіологічних легендах [3, с. 21]. В процесі появи відбувається диференціація за прізвищами, виникнення яких народна традиція пов'язує з місцями чи певними предметами (пень — Пеньковський, корч — Корчаковський, брюхо — Брюховецький, явір — Яворський, береза — Березовський). В окремих зразках таке гумористичне змалювання походження поляків замінено сатиричним. Так, у творі «Про ляхів» чорт зробив собаку скаженим і нагодував його милом, і де тільки випустив він з себе паскудство — з того зробився лях (Корчаковский, Листовский) [12, с. 243]. Негативне сприйняття чужинців підсилено появою нечистого та його задуму: яка йому буде пожива, як будуть пани [12, с. 243]. Соціально-етнічні протиріччя й несправедливість, рівність усіх перед Богом — основні в ідейно-тематичному навантаженні твору: «Як Бог сотворив світ, то він не творив ні панів, ні ляхів, але всі рівні були» [12, с. 243]. Соціальні мотиви домінуючі також в інших зразках цього масиву [12, с. 243; 7, т. 1, с. 24].

Зазначимо, що пізніші трансформації мотиву походження поляка із собаки поширені в народних

анекдотах про цей етнос: поляки отримали свої родові прізвища від місця, куди пішов спати собака в літню обідню пору, поївши смачних булок [6, с. 172]. Окремі зразки народних легенд трактують походження особливих зовнішніх ознак чужинців: чому поляки обстригають своє волосся [6, с. 173]. Народний твір побудовано на протиставленні українських та польських свят щодо вшанування святих. Акцентовано на конфесійній ідентифікації персонажів та її ототожненні з етнічною. Ідею етноцентризму чітко озвучено в етіологічному фіналі: «На той знак типерка в Польщи голови стрижут, бо їх Русин так опскубав…» [6, с. 173]. Витоки окремих мотивів твору можна шукати в інтермедіях про суперечку жида з русином, хоча сама легенда, за словами І. Франка, «належить до ряду таких творів, що були укладані з виразною метою — пояснити чи то якесь місцеве явище (слід на камені, скеля в людській подобі), або якийсь загальний чи місцевий звичай, характерну прикмету чи привичку, обряд чи вірування» [27, с. 102].

Відомі українській народній творчості й легенди про походження білорусів та росіян. Фольклорні зразки про литвинів (саме так у XIX ст. українці називали білорусів [8, т. 2, с. 363]) побутують переважно на територіях українсько-білоруського пограниччя. Ю. Сілецький зазначає, що литвини найчастіше поставали в образі відсталих в цивілізаційному плані людей, що мандрували Україною, торгували здебільшого різним дріб'язком, проте володіли надприродними здібностями, за допомогою яких могли покарати своїх кривдників чи допомогти добрим людям [21, с. 10]. Щодо походження литвинів, то народна традиція використовує ту ж сюжетну схему, що і в етіологічних легендах про поляків, а це свідчить про її належність до загальноукраїнського епічного фонду. Простежується кілька змін на різних рівнях. Систему персонажів розширено — з'являється образ апостола Петра під впливом апокрифічних історій про мандрівки Ісуса Христа з апостолами по землі [24, с. 26]. Помітно певні трансформації й у хронотопі легенди. Космогонічний час змінено на синкретичний (сакральний з деякими ознаками умовно-історичного [18, с. 11]), що засвідчує й сам текст легенди: Колись давно ходив Бог зі святим Петром по землі. Петро питає в Бога, як то, що всяких людей на землі доволі, а Литвинів немає [9, с. 122]. Функції деміурга розділені між Богом, який навчає апостола, що робити, та святим Петром. Цікавий епізод виготовлення білоруса: Петро бере пшеничної муки, ліпить з неї галушку, а з галушки вже робить чоловіка [9, с. 122]. Поява галушки відображає спостереження українця за своїм сусідом та об'єктивні знання, що склалися на основі цього. Саме ці знання разом з міфологічними уявленнями формують етностереотипи про різні народи чи етнічні групи [3, с. 24]. Народна традиція влучно наповнює змістом семантичну пару «об'єкт — місце його розташування»: галушка — «десна» та литвин (білорус) — Десна (річка). Безперечно, це пов'язано з тим, що для українців Чернігівщини локалізація литвинів була за Десною, тобто на півночі.

Незначна кількість етіологічних легенд присвячена трактуванню походження москаля. Ця назва вживається на позначення як представника російського етносу, так і репрезентанта певного соціального прошарку (солдата) [8, т. 2, с. 447]. Загалом стереотип росіянина в українській свідомості перегукується зі стереотипом поляка. Це знайшло своє безпосереднє відображення в текстах етіологічних легенд, зокрема використанні подібної сюжетної схеми та базового мотиву з певним ще гострішим сатиричним звучанням. За народним зразком, Петро замахнувся на собаку палицею, вона «ср…а солдатами. Тому їх так багато, а як ще сц…не, то небизпримітно охвицер вийде» [29, с. 11]. Негативне сприйняття чужинця, яке підсилено історичними обставинами співжиття народів, й відповідне трактування його походження, зумовлюють зміщення смислових акцентів: домінує не міфологічний за походженням зв'язок чужинця із твариною, а пізніше уявлення про його появу із собачих нечистот. Характерні також для легенди ідея етноцентризму та ототожнення станової й етнічної ідентифікації персонажів: Петро створив козаків з глини, а солдатів — з «крупичатої муки» [29, с. 11].

У легенді з Поділля москаль постає в осучасненому варіанті образу «шкідливого чужинця», від якого українець прагне відмежуватися й психологічно захиститися [32]. Він з'являється з-під камінчика й одразу чіпляється до Петра з вимогою показати паспорт і з погрозою відправити святого у тюрму. Пе-

тро ж змушений відкупитися від нього, давши москалеві на горілку [12, с. 244]. Принцип травестіювання та десаралізації використано у змалюванні апостола Петра, який, як і українець, нічого не може зробити з крутійством, причепливістю й брутальністю москаля. Відповідно до традиційних формульних характеристик етіологічних легенд подано фінал: з того часу москалі чіпляються до таких людей, що вони «пашпортів» не мають [12, с. 244].

Отож, розглянувши українські етіологічні легенди про народи (національні меншини та сусідів), можемо констатувати синкретичне поєднання у прозових зразках давніх міфологічних уявлень про чужинців (інородців, іновірців) та пізніших нашарувань під впливом історичних реалій. Міфологічне бачення чужинця трансформовано у мотивах незвичайного походження (від демонічної істоти та страшної дівчини, тварини), наділення їх незвичайними зовнішніми ознаками (паротит у євреїв). Під впливом умов співжиття етносів сформувалися легенди про матеріальні (їжа, одяг, господарські заняття та ремесла) та духовні (риси характеру, звичаї та традиції) особливості. До пізніших відносимо також появу сатиричного звучання окремих фольклорних зразків (про поляків, москалів).

1. *Аникин В.П.* Творческая природа традиций и вопрос о своеобразии художественного метода в фольклоре / В.П. Аникин // Проблемы фольклора: сборник. — Москва : Наука, 1975. — С. 30—40.
2. *Белова О.В.* Этнокультурные стереотипы в славянской народной традиции / О.В. Белова — Москва : Индрик, 2005. — 288 с. — (Традиционная духовная культура славян. Современные исследования).
3. *Белова О.В.* Этнические стереотипы по данным языка и народной культуры славян (этнолингвистическое исследование) : автореф. дис. на соискание науч. степ. докт. филол. наук / О.В. Белова — Москва, 2006. — 33 с.
4. *Бріцина О.* Українська усна традиційна проза: питання текстології та виконавства : монографія / Олександра Бріцина. — Київ, 2006. — 395 с.
5. *Вовк Хв.* Студії з української етнографії та антропології / Хведір Вовк ; підгот. вид., упоряд. іл., передм. Ю. Іванченка. — Київ : Мистецтво, 1995. — 335 с.
6. Галицько-руські анекдоти / зібрав В. Гнатюк // Етнографічний збірник. — Львів, 1899. — Т. 6. — XII, 370 с.
7. Галицько-руські народні легенди. Т. 1 / зібрав В. Гнатюк // Етнографічний збірник — Львів, 1902. — Т. 12. — XI, 215 с. ; Т. 2 / зібрав В. Гнатюк // Етнографічний збірник — Львів, 1902. — Т. 13. — IV, 287 с.
8. *Грінченко Б.* Словар української мови : у 4-х т. / Грінченко Б. — Київ, 1907. — Т. 1. — 495 с. ; 1908. — Т. 2. — 574 с.
9. *Гринченко Б.Д.* Этнографические материалы, собранные в Черниговской и соседних с ней губерниях / Б.Д. Гринченко. — Чернигов, 1897. — Вып. 2. — II, 390 с.
10. Етнографічні матеріали з Угорської Русі. Т. 1 / зібрав В. Гнатюк // Етнографічний збірник. — Львів, 1897. — Т. 3. — 236 с.
11. Житє і Слово: вісник літератури, політики і науки / видає Ольга Франко. — Т. 2 — 1894. — С. 179—188.
12. Казки та оповідання з Поділля в записах 1850—60 років / упоряд. М. Левченко. — Київ, 1928. — Вип. 1—2. — 598 с.
13. *Качмар М.* Семантика антропогонічних мотивів українських етіологічних легенд / Марія Качмар // Мандрівець. — 2009. — № 4. — С. 52—62.
14. *Криничная Н.А.* Русская народная историческая проза: вопросы генезиса и структуры / Неонила Артемовна Криничная. — Ленинград : Наука, Ленинградское отделение, 1987. — 325, [2] с.
15. Легенды і паданні / склад. М.Я. Грынблат, А.І. Гурскі. — Минск : Навука і тэхніка, 1983. — 543 с.
16. Малорусские народные предания и рассказы / свод М. Драгоманова. — К., 1876. — 434 с.
17. *Мишанич С.В.* Усні народні оповідання: питання поетики / С.В. Мишанич — Київ : Наукова думка, 1986. — 327 с.
18. *Павленко І.Я.* Легенда і переказ в українському фольклорі: до проблеми дефініцій / І.Я. Павленко // Наукове видання «Мова і культура». — Київ, 2007. — Вип. 9. — С. 5—13.
19. *Путилов Б.Н.* Мотив как сюжетообразующий элемент / Б.Н. Путилов // Типологические исследования по фольклору: Сб. ст. памяти В.Я. Проппа (1895—1970). — Москва : Наука, 1975. — С. 141—145.
20. *Путилов Б.Н.* Фольклор и народная культура / Б.Н. Путилов — СПб. : Наука, 1994. — 239 с.
21. *Сілецький Ю.Р.* Етнічні гетеростереотипи в традиційному світогляді українців : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. істор. наук: 07.00.05 «Етнологія» / Ю.Р. Сілецький. — Львів, 2009. — 20 с.
22. *Сокіл В.* Народні легенди та перекази українців Карпат / Василь Сокіл. — Київ : Наукова думка, 1995. — 157 с.
23. *Стоколос-Ворончук О.* Євреї у рецепції української гумористичної традиції: проблема уснопоетичних джерел / О. Стоколос-Ворончук // Studia Methodologica. — Тернопіль, 2003. — Вип. 13. — С. 151—159.
24. *Сумцов Н.Ф.* Очерки истории южно-русских апокрифических сказаний и песен / Н.Ф. Сумцов. — Київ, 1888. — 161 с.
25. Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край, снаряженной императорским Русским географическим обществом. Юго-Западный отдел. Материали и исследования, собранные д. чл.

П.П. Чубинским. — СПб., 1872. — Т. 1. — XXX, 466 с.
26. Українська минувшина: ілюстрований етнографічний довідник / А.П. Пономарьов, Л.Ф. Артюх, Т.В. Косміна та ін. — Київ : Либідь, 1994. — 256 с. — (2-ге вид).
27. *Франко І.* Інтермедія про суперечку Жида з Русином / Іван Франко // Сборник Харьковского историко-филологического общества. — Харьков, 1909. — Т. 18. — С. 92—104.
28. *Франко І.* Передмова / Іван Франко // Апокрифи і легенди з українських рукописів / зібрав, упоряд. і пояснив І. Франко. — Львів, 1899. — Т. 2. — С. I — LXXVIII.
29. Чорноморські народні казки й анекдоти / зібрав М. Дикарів // Етнографічний збірник. — Львів, 1896. — Т. 2. — 54 с.
30. *Элиаде Мирча.* Аспекты мифа / Мирча Элиаде ; пер. с франц. — М. : Академический проект, 2000. — 223 с.
31. *Яворский Ю.* Памятники галицко-русской народной словесности / Юрий Яворский. — Київ, 1915. — Вып. 1. — 336 с.
32. *П'ятаченко С.* Москаль, жид, циган в українському фольклорі: стереотипні сприйняття / С. П'ятаченко. — Електронний ресурс. Режим доступу: http://www.litforum.org/position.php?essay=1186591836.

Mariia Kachmar

UKRAINIAN ETIOLOGICAL LEGENDS: GENESIS, STRUCTURE, SEMANTICS

In the article the plots and motives of Ukrainian etiological legends about ethnoses (Jews, Gypsies, Poles, Russians, Belarusians) are analyzed. Attention is paid to the transformation in folk writings of Ukrainian ethnic stereotypes, including the mythological ideas about strangers and historical realities of coexistence of peoples.

Keywords: etiological legend, ethnic stereotypes, mythological ideas, ethnocentrism, motive.

Мария Качмар

УКРАИНСКИЕ ЭТИОЛОГИЧЕСКИЕ ЛЕГЕНДЫ О НАРОДАХ: ПРОИСХОЖДЕНИЕ, СТРУКТУРА, СЕМАНТИКА

Проанализирован сюжетно-мотивный фонд украинских этиологических легенд о народах (евреях, цыганах, поляках, русских, белорусах). Обращено внимание на трансформацию в народных произведениях этнических стереотипов украинцев, в частности мифологического представления о чужих и исторических реалий сосуществования народов.

Ключевые слова: этиологическая легенда, этнический стереотип, мифологическое сознание, этноцентризм, мотив.

Марина ДЕМЕДЮК

ЕТНОКУЛЬТУРНА СПЕЦИФІКА ТВАРИННИХ ОБРАЗІВ В УКРАЇНСЬКИХ НАРОДНИХ КАЗКАХ

Окреслено етнокультурну специфіку тваринних образів в українській народній казці. З'ясовано, що продуктивними у казках про тварин є не лише представники місцевої фауни, але й екзотичні ссавці. Доведено, що національна своєрідність проявляється як на рівні побутових деталей, так і через зміну мотивації вчинків зооперсонажів.

Ключові слова: народна казка, зоообраз, чудесний помічник, етнокультурна специфіка.

Тварини становлять окрему групу персонажів української народної казки. Поряд із образами казок про тварин, що наділені людськими моральними якостями, діють за власними звіриними правилами, маємо зоообрази чарівних казок з чітко вираженими функціями чудесних помічників. Різноманіття вказаних персонажів вимагає прискіпливого вивчення насамперед з огляду на питання одомашнення міжнародних сюжетів тваринного епосу, що відбувається як на рівні переосмислення окремих деталей оповіді, так і спричиняє видозміну самого казкового героя. До етнокультурних особливостей українських казок про тварин доцільно віднести і їх регіональну географію. Осередком більшості сюжетів є західноукраїнські землі: Опілля, Західне Поділля та Закарпаття. Так, унікальне видання В. Гнатюка «Українські народні байки (звіриний епос)» містить близько 70 сюжетних типів казок про тварин, які не мають відповідників у слов'янському фольклорі, хоча окремі з них знаходять у західноєвропейській та індійській традиціях [19, с. 216].

Образи тварин у народній казці почали цікавити вчених з початку XIX ст., отримавши комплексний аналіз лише в другій половині XX ст. (праці Л. Колмачевського [11], І. Крука [13], А. Гури [5] та ін.). Так, до особливостей українських казок про тварин І. Крук відносить локальний характер побутування багатьох текстів з об'єктивно-логічною послідовністю розвитку сюжету [13, с. 156]. В українській фольклористиці до вивчення казкових зоообразів зверталися як корифеї (М. Сумцов [17], В. Гнатюк [19]), так і сучасні дослідники (Л. Дунаєвська [7], С. Карпенко [10], О. Левчук [14]). Однак акцент в першу чергу робився на міфологічному наповненні образів, їхньому зв'язку з давніми ритуальними практиками і віруваннями. Метою пропонованої статті є простеження національного характеру тваринних персонажів, спорідненості зоообразів народної казки з аналогічними в інших пісенних та прозових жанрах.

Традиційні образи звірів у казках репрезентують як типові уявлення українців про представників фауни, так і є виразниками узагальнених моральних рис, активніше розроблених у народній та літературній байці. До найпопулярніших належать представники місцевої фауни: вовк, ведмідь, лисиця, кінь, віл, кіт та собака. В окремих текстах наявні екзотичні представники: слон, лев, жираф та ін. Прикметним є те, що домашні тварини за рідкісними винятками (коза-дереза) виступають носіями позитивних рис.

Хоча зооообрази у казках слов'ян мають відносно стале семантичне наповнення, навіть у цій групі персонажів можна виокремити риси, що виражають національну специфіку.

Образ коня наявний у всіх жанрах і родах української усної словесності. У героїчному епосі, ліричній поезії він стає, за висловом О. Левчук, виразником національного символічного значення [14, с. 390]. Водночас цей персонаж — один із найбільш міфологізованих в українській традиції, про що свідчить його поява у замовлювально-заклинальних текстах, а також участь в ініціальних обрядах українців. В українській народній казці натрапляємо на два абсолютно різних втілення коня (у чарівній — репрезентант міфологічної традиції, у казці про тварин — персонаж алегоричного характеру), жоден з яких не позбавлений національної специфіки. Для сюжетів українських чарівних казок характерний тип безіменного коня. Російський казковий епос навпаки намагається дати цьому персонажеві конкретне ім'я: Сивка-Бурка вещий Каурка тощо [16, с. 196]. Безіменність коня в українській народній казці можна пояснити спорідненістю цього персонажа з образом коня в героїчному епосі та ліричній поезії українців. Така спорідненість проявляється навіть в його описі, для характеристики якого оповідачі нерідко послуговуються сталими епітетами: «Де не взявся кінь вороний та високий» [18, с. 153]; «Являється перед ним кінь карий як ворон, аж землю рве під собою» [15, с. 98]. Помітно вирізняється також кінь як персонаж казок про тварин. Поряд із фізичною витривалістю не менш важливим є і розум цього героя. Так, в українській казці про тварин кінь виконує роль хитруна, що спритно рятується від неминучого з'їдання вовком, ведмедем чи левом завдяки не надзвичайній фізичній силі, а винятково власній простакуватій хитрості. Загалом, тріккстерський характер образу пояснюється насамперед тим, що у фольклорі українців кінь, як влучно зауважив М. Глушко, виступає явно не тягловою твариною і часто протиставляється позитивному началу — волові [3, с. 16]. Відзначимо також вплив демонологічної прози, в якій образ коня часто співвідноситься з потойбіччям через його зв'язок із чортом.

Цікавим з огляду на проблему національної своєрідності є й образ вола (бичка). Для українців віл тривалий час був основною тягловою силою. Тому поява цієї тварини у казкових текстах цілком закономірна. В українських казках про тварин образ вола розроблений значно краще, ніж у російських та білоруських варіантах [13, с. 65]. Віл наділяється надзвичайною працьовитістю. Та навіть він, втомившись від важкої праці, намагається перехитрити чоловіка, прикидаючись хворим [19, с. 288]. Якщо у казках про тварин фігурує віл, який, ображаючись на господаря, тікає у пошуках кращої долі, то у сюжетах чарівних казок стикаємося із функціонально іншим типом — помічником героя, — що підтверджує архаїчність текстів українських народних казок. Образ вола нехарактерний для казкового епосу росіян та білорусів, що пояснюється меншою залученістю цієї тварини у господарській роботі. Функціональною заміною вола у російських казках виступає корова чи лялька як втілення душі померлої матері, тобто життєва сила матері передається залишеній у спадок тварині чи предметові [4, с. 59].

Волик виконує функції помічника героя у сюжеті про зрадливу сестру. Він рятує запроданих змієві дітей, здійснюючи те, чого не зміг зробити ні кінь, ні орел: «Ото той волик несе їх, і так несе, що хвилька, то милька, а як спотикнеться, то дві» [15, с. 119]. Поява вола як посередника-перевізника в українській народній казці цілком закономірна, адже саме ця тварина у народних уявленнях супроводжувала покійника у потойбічний світ [2, с. 422]. Недаремно герой української казки на той світ їде саме парою волів, а не конем [18, с. 402]. Водночас персонаж виконує роль «заложної» тварини, домашнього оберега, коли наказує героєві задля охорони хати застромити роги у стріху [18, с. 154] чи закопати частини свого тіла на чотирьох кутах [15, с. 120]. Загалом погоджуємося із О. Крижко, що образи коня та вола символізують в українських казках силу та рішучість, які «дають змогу захистити себе та інших, а тому справляють позитивне враження від таких фізичних можливостей людини, порівнюваних з фізичними властивостями цих тварин» [12, с. 119].

Найпоширенішим героєм-шахраєм української народної казки про тварин та частини сюжетів чарівних казок виступає лисиця (лис). У виданні казок про тварин В. Гнатюка близько 40 сюжетів, в яких діють лисиця чи лис, не мають відповідників у слов'янському фольклорі. Лисиця в українській народній казці викликає симпатії завдяки контрасту її

хитрості та тупості, обмеженості обдурених нею хижаків (вовка, ведмедя, лева). Завдяки власній хитрості лисиця з легкістю рятується від голодного хворого лева [19, с. 27—30]. Їй навіть вдається позбутися небезпечного хижака, переконавши останнього стрибнути в колодязь, щоб перемогти власне відображення [19, с. 22] чи дістати шматок сиру (відображення місяця у воді) [19, с. 122—124]. У варіантах, де лисиця стикається із більш слабким суперником (кріт, тхір, півень), перемогу нерідко здобуває останній. Зокрема, на запевнення лисиці дотримання нею нового указу, за яким оголошується про дружні стосунки між усіма звірами, кмітливий півень відповідає, що незабаром сюди прийдуть собаки. Лисиця змушена втікати ні з чим [19, с. 453].

Національного потрактування набуває і чоловічий аналог образ лисиці в українській народній казці. Підкреслимо, що образ лиса найчастіше трапляється у народних казках із Західної України. Найколоритніше персонаж розкривається у тих українських казках, які не мають відповідників у російських та білоруських варіантах [13, с. 216—232]. Образ лиса, крім української казкової традиції, поширений також у польській казці, але відсутній у казках інших слов'янських народів. Однак у польських народних казках жіночий та чоловічий аналоги тварини суттєво не відрізняються. Лис частіше за свого аналога жіночого роду потрапляє у нещасливі пригоди, і, на відміну від лисиці, рідко виходить переможцем [19, с. 98]. Позитивна конотація та щасливе завершення сюжету для цього персонажа наявні у тих варіантах, де хитрість лиса протиставляється грубій силі лісових хижаків (вовка та ведмедя) чи людині [19, с. 114—125]. Виразно простежується і трікстерський характер цього зоообразу. В окремих варіантах мотивом поведінки лиса є не намагання отримати вигоду, а просто задля розваги [19, с. 94]. Вказаний персонаж частково акумулює у собі і тип казкового дурня. Через надмірну хитрість та намагання отримати здобич неприродним шляхом (краде квочку та намагається висидіти курчат) лис позбувається не лише останньої, а й власного хвоста [19, с. 77—78, 99, 101]. Вихваляючись винахідливістю перед кішкою чи зайцем, лис через необачність потрапляє в руки мисливцям чи собакам, а кішка і заєць, скориставшись перевіреним способом втечі, рятуються [15, с. 30—32; 19, с. 242]. Отже, наявна загальна закономірність стосунків між тваринами: лисиця з легкістю обдурює сильніших хижаків, однак коли стикається із фізично слабшими чи намагається виконувати невластиві для неї дії (вирощування курей, наслідування тхора чи яструба), стає предметом глузування або взагалі позбавляється життя.

Яскравий виразник образу невдахи в казці про тварин — вовк. Оповідачі навіть співчувають злотворцеві, використовуючи епітети «бідний»: «ото був собі такий бідний вовк, що трохи не здох з голоду» [8, с. 182] чи розмірковуючи щодо його кволості: «старі кості, слава, що ся купи тримають» [8, с. 191]. Етнокультурна специфіка проглядається у колоритних діалогах вовка з лисицею, де вказується на родинну близькість злотворців («Добридень, кумоньку, які Ви днесь щасливі. — За чим я щасливий? — Та во сонейко вийшла та й на Вас загріло» [8, с. 201]).

Продуктивним в українській казці є образ кота, що суттєво різниться у казках про тварин та чарівних. Так, у сюжеті «Кіт — чоловік лисиці» (СУС 103А) Пан Коцький (Премудрий Соломон) виконує функції іронічного щасливця, який перемагає лише завдяки хитрості лисиці та випадковості [8, с. 156—162]. У чарівній казці за персонажем закріплена функція чудесного помічника, наділеного трікстерськими уміннями. Так, у сюжеті «Кіт в чоботях» (СУС 545В) кіт-помічник рятує свого господаря від голодної смерті та здобуває йому багатство [8, с. 367—380]. Варто підкреслити, що в низці варіантів образ кота замінюється лисицею як класичним трікстером українського казкового епосу [8, с. 380—382]. Кіт тлумачиться оповідачами як невід'ємна складова у будь-якому домі. Навіть сім'я злотворців тримає домашню тварину («Пустіть котика, буде нам хазяїнів виглядати» [18, с. 255]), що уможливлює вивідання Сученком, що перекидається котиком, таємниці Зміїхи.

Не має аналогів у російській та білоруській традиціях низка сюжетів про стосунки сільської та міської мишей (рідше бліх чи собак), які репрезентують уявлення про відмінності між мешканцями села та міста: «Польова і міська миші» (СУС 112), «Миша лінива і роботяща» (СУС-112А), «Розмова двох мишей» (СУС-112В). Протиставлення здійснюється за критеріями «працьовитість — лінивість», «ще-

дрість — ощадливість» та відтворюють бачення селянами особливостей життя мешканців міста.

В українських народних казках натрапляємо також на чимало зоообразів екзотичного походження: лев, тигр, верблюд, слон, мавпа. Поява таких персонажів нехарактерна для тваринного епосу інших слов'янських народів (окрім північних білорусів та поляків). Щоправда, казки з екзотичними тваринами в українській традиції представлені поодинокими варіантами. Найчастіше оповідачі вживають імена незвичних тварин, щоб надати казці оригінально характеру, часом не маючи уявлення про зовнішній вигляд самих тварин чи спосіб їх життя. Тому тигр та слон як казкові персонажі функціонально замінюють вовка та ведмедя у сюжеті про намагання звіра з'їсти свого рятівника [9, с. 291; 19, с. 32]. Тлумачення оповідачами слона як хижого звіра пояснюється величезними розмірами тварини, які можуть бути досягнені лише завдяки споживанню м'яса. За левом в українських казках закріплена функція найсильнішого хижака. Закономірно, що при виборі царя він і отримує цей титул. Казкарі наділяють лева фізичною силою і розумом, завдяки чому герой здатний як мудро розсудити звірів, так і відібрати їх здобич [19, с. 27—30]. Однак навіть цар звірів не здатний протистояти хитрості лисиці, а тому неодноразово від цього потерпає [19, с. 29]. Це ілюструє головний моральний кодекс української казки: герої, які демонструють свої потенції для безмежної влади, панування над слабшими, для підкорення собі менших істот, глузування над ними тощо, засуджується українським етносом. Тому цілком закономірно, що казкові тварини (лев, вовк, ведмідь), які стали уособленням цієї сили, набувають негативної оцінки.

В українських казках відтворилося і неоднозначне ставлення до окремих тварин. Це можливе завдяки тому, що сама назва тварини, за спостереженнями О. Крижко, може репрезентувати кілька ознак і реалізовувати полярні оцінки [12, с. 118]. Так, образ собаки отримує позитивну оцінку, маркуючи ситуацію вірності, відданості господареві (фразеологічний вислів «собача вірність»). Така семантична наповненість образу зберігається у більшості народних казках про тварин та частині сюжетів чарівних казок (тип «вдячні звірята»). Водночас в інших ситуаціях цей персонаж отримує негативну конотацію, семантизуючи поняття «злості» та «сварливості». Показовим є текст соціально-побутової казки із Наддніпрянщини, в якому дівчина, утворена з собаки, відзначається в'їдливістю і злістю у ставленні до оточуючих: «А которі їдяться меж собою, як собакі, то пішов рід од теї дівкі-сукі» [20, s. 121].

Таким чином, зоообрази, хоча й репрезентують слов'янський тваринний ареал, мають певні риси національного характеру. До етнокультурної специфіки образів тварин відносимо відсутність імен міфологічного характеру. Поряд із помічником-конем в українській казці поширений образ волика та бичка, що пояснюється використанням цих тварин у сільськогосподарських роботах та промислах українців. Наявність групи екзотичних зоообразів (лев, тигр, слон), що замінюють «етнічних» хижаків (вовка, ведмедя), урізноманітнює персонажний арсенал казок про тварин, надаючи нового звучання традиційним сюжетам.

1. Галицькі народні казки [в Берлині пов. Бродського із уст народа списав О. Роздольський. Впоряд. і порівняння додав І. Франко] // Етнографічний збірник : у 40 т. — Львів, 1895. — Т. 1. — VIII + 188 с. : іл. ; 1899. — Т. 7—9. — 168 с.
2. *Глушко М.С.* Віл у різдвяно-новорічній обрядовості українців: реконструкція первісного образу та історичного змісту / М.С. Глушко // Вісник Львівського університету. Серія історична. — Львів, 2000. — Вип. 35—36. — С. 399—425.
3. *Глушко М.С.* Генезис тваринного запрягу в Україні (культурно-історична проблема) : автореф. дис. на здобут. наук. ступ. д-ра іст. наук : спец. 07.00.05 «Етнологія» / М.С. Глушко. — Львів, 2004. — 32 с.
4. *Грысык Н.Е.* К представлениям о человеке и животном (по севернорусским верованиям и сказке) / Н.Е. Грысык, И.А. Разумова // Фольклористика Карелии. — Петрозаводск, 1991. — С. 46—60.
5. *Гура А.В.* Символика животных в славянской народной традиции / А.В. Гура. — М. : Индрик, 1997. — 912 с.
6. *Давидюк В.* Первісна міфологія українського фольклору / Віктор Давидюк. — Луцьк : Вежа, 1997. — 299 с.
7. *Дунаєвська Л.Ф.* Українська народна казка / Лідія Дунаєвська. — Київ : Вища школа, 1989. — 127 с.
8. Казки про тварин / упоряд. І.П. Березовський. — Київ : Наукова думка, 1979. — 576 с.
9. Казки та оповідання з Поділля: в записах 1850—1860 рр. / упоряд. М. Левченко. — Київ : Вид-во АН УРСР, 1928. — Вип. 1—2. — 598 с.
10. *Карпенко С.Д.* Міфологічні мотиви в українських народних казках про тварин / С.Д. Карпенко. — Біла церква, 2008. — 168 с.

11. *Колмачевский Л.* Животный эпос на Западе и у славян / Л. Колмачевский. — Казань : Имп. Казанский университет, 1882. — VIII, 317 с.
12. *Крижко О.А.* Образно-номінативна та оцінна характеристика фольклорних зоосемізмів української мови / О.А Крижко // Вісник Запорізького національного університету: філологічні науки. — Запоріжжя : ЗНУ, 2008. — № 1. — С. 144—120.
13. *Крук И.И.* Восточнославянская сказка о животных: Образы. Композиция / И.И. Крук. — Минск : Наука и техника, 1989. — 158 с.
14. *Левчук О.* Інтерпретація образу-символу коня в дослідженні фольклористів / Оксана Левчук // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. — Львів, 2006. — Вип. 37. — С. 388—394.
15. Народныя южнорусскія сказки / издал И. Рудченко. — Київ : Въ типографии Е. Федорова, 1869. — Вып. I. — 219 с; 1870. — Вып. II. — 209 с.
16. *Новиков Н.В.* Образы восточнославянской волшебной сказки / Н.В. Новиков. — Ленинград, 1974. — 254 с.
17. *Сумцов Н.* Мышь в народной словесности / Н.Ф. Сумцов // Этнографическое обозрение. — Москва, 1891. — Кн. 8. — № 1. 27. — С. 49—93.
18. Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край, снаряженной императорским Русским географическим обществом. Юго-Западный отдел: материалы и исслед., собранные д. чл. П.П. Чубинским. — Санкт-Петербург, 1878. — Т. 2: Малорусскія сказки. — 688 с.
19. Українські народні байки (Звіриний епос). Т. I—II / зібрав Володимир Гнатюк // Етнографічний збірник. — Львів, 1916. — Т. 37—38. — LVI + 559 с.
20. *Moszynska J.* Bajki i zagadki ludu ukrajinskiego / Józefa Moszynska // Zbiór Wiadomości do Antropologii Krajowej. — Kraków, 1885. — T. 9. — S. 73—160.

Maryna Demedyuk

THE ETHNO-CULTURAL SPECIFICS OF ANIMAL IMAGES IN UKRAINIAN FOLK TALES

The article deals with ethno-cultural specifics of animal images in Ukrainian folk tale. It is researched that productive in folk tales about animals are not only the representatives of local fauna, but also exotic mammals. It is proved that national specifics is traced both at the level of household items and through the change of behavior reasons of animal images.

Keywords: folktales, animal image, wonderful helper, ethnocultural specificity.

Марина Демедюк

ЭТНОКУЛЬТУРНАЯ СПЕЦИФИКА ЖИВОТНЫХ ОБРАЗОВ В УКРАИНСКИХ НАРОДНЫХ СКАЗКАХ

Рассмотрена этнокультурная специфика животных образов в украинской народной сказке. Выяснено, что продуктивными образами в сказках о животных есть не только представители местной фауны, но и экзотические млекопитающие. Доказано, что национальное своеобразие проявляется как на уровне бытовых деталей, так и через изменение мотивации поступков зооперсонажей.

Ключевые слова: народная сказка, зоообраз, чудесный помощник, этнокультурная специфика.

Наталія СОКІЛ-КЛЕПАР

ЗЕМЛЕРОБСЬКА ЛЕКСИКА ЯК СКЛАДОВА КАРПАТСЬКИХ МІКРОТОПОНІМІВ

Проаналізовано фрагмент культурної лексики, що мотивує мікротопоніми Українських Карпат. Йдеться про такий вид господарської діяльності, як землеробство. Пріоритетними виявилися найменування, зв'язані з випалюванням, вирубуванням лісів. Вагоме місце займають мікротериторії, призначені для сінокосів, вирощування городини та випасу худоби.

Ключові слова: мікротопонім, культурна лексика, мотивація, спосіб творення, господарська діяльність.

Існування народу детермінується його культурою та реалізується в матеріальних і духовних показниках. Одним із фрагментів культурної лексики є номени, що виражають особливості формування, ведення господарства на тій чи іншій території. Сьогодні такі назви є вагомим чинником культуротворення та втілюють форми організації побуту на вербальному рівні.

Земля здавна була важливим джерелом для людства, символом добра та багатства. Тому не дивно, що все, зв'язане з нею, першорядне для карпатських мешканців. Мотив номінації, що відображає спосіб освоєння земель та їх подальше використання, займає особливе місце у гірському мікротопонімиконі. Цю групу лексики в контексті регіональних досліджень розглядали Ю. Карпенко, І. Чеховський, Н. Лісняк, О. Михальчук, Н. Сокіл, О. Проць, В. Баньої, Л. Білінська та інші.

Територія Карпат гориста, лісиста, поділена багатьма водними артеріями, тому, зрозуміло, що родючих ґрунтів тут здебільшого не було. Колись підготовляли ґрунт для господарських цілей різноманітними способами й засобами: вирубували, палили та перекопували вже спалені чи зрубані місця. Попіл відповідно слугував своєрідним удобренням. Потім ці землі використовували або для пасовищ, або для вирощування городини, або для сінокосів. І кожен такий процес, характеристика земельного угіддя певним чином номінувались.

Суворі умови проживання гірських мешканців стимулювали до детальної підготовки та обробітку ґрунту. Власне різновиди землеробської діяльності найбільше виражають дієслова-мотиватори: *сікти, рубати, горіти, палити, копати*. Етнографічні джерела свідчать, що на тій чи іншій території Карпат, зважаючи на розташування домінувало рільництво або тваринництво загалом. Оскільки історична Лемківщина знаходилася в західній частині Карпат на схилах Низьких Бескидів, то й умови сприяли розвитку скотарства та хліборобства. На Бойківщині здебільшого займалися рільництвом та тваринництвом. Господарство гуцулів базувалося переважно на тваринництві, особливо вівчарстві. Вихідним пунктом для подальшого освоєння земель тут було вирубно-вогневе господарство [10, с. 137—142].

Звичайно, діяльність карпатських селян зафіксувалась в онімних одиницях, що виражали сутність їхнього життя. У пропонованій статті проаналізуємо мікротопоніми, основи яких виражають: 1) спо-

сіб отримання земельної ділянки (випалювання; викорчовування; перекопування); 2) використання й типи обробітку цих угідь (орні поля, пасовища, сінокоси тощо).

1. Найдавнішим способом освоєння земель було підсічно-вогневе господарство. Це початковий етап до подальшого орного господарства. Український дослідник С. Павлюк уважає, що в Карпатах поширені назви *спаль*, *згарь*, *погарь*, подекуди — *згарище* для номінації випалених ділянок [9, с. 58]. Ці погляди підтверджують і зафіксовані мікротопоніми з карпатських територій [29, s. 43, 44, 48, 52; 32, t. II, s. 52, 54, 57, 60, 69, 83].

Підготовка землі та її подальше використання стали важливим джерелом мотивації. Однак на варто забувати, що правдиве «прочитання» топоніма приховує не стільки семантика, як словотвір. Відомий ономаст Ю. Карпенко зауважив, що словотвір відбиває загальні властивості, а семантика — індивідуальні. Успіх ономастичних дослідів закладений у будові власних найменувань, а досконале її тлумачення полегшує з'ясування семантики [13, с. 43]. Поєднання семантичних та дериваційних чинників становлять принципи номінації — основний напрям ходу думки, за яким здійснюють називання конкретних об'єктів, яке реалізується через відповідні способи, мотиви та засоби [4, с. 153]. Принципи номінації в ойконімії розробив учений Д. Бучко [3, с. 41—51].

Найбільше мікротопонімів Карпат утворилося в межах лексико-семантичного способу, тобто, коли значення слова переосмислювалось без зміни його морфемного складу шляхом лексичної метонімізації, конденсації, метафоризації та трансонімізації [4, с. 111]. Більшість виявлених мікротопонімів Карпат виникли внаслідок онімізації афіксальних чи безафіксних апелятивів, в однині чи множині, з повною або частковою втратою первісної семантики. Найменування досліджуваної групи відтворюються здебільшого монолексемно.

Мікрооб'єкти мотивували такі одиниці: в., г., горб, ґрунь, к. с., л., о. п., пас., п., сін. *Згар(ь)* (В. Рож., Вол., Лав., Н. Рож., Орява, Пл. Бр., Терн., Тухол., Хащ. Ск. Лв), [5, с. 146—147] < *згарь (згарець, згарище)* — «випалене поле; вигорілий ліс» [6, т. 2, с. 137]; «місце після спаленого лісу» [30, s. 34; 32, t. II, s. 83]; «сухий зруб для пасовиська; спалени-ще» [29, s. 52]; «випалене або вигоріле місце в лісі» [7, с. 81]; г., звір, сін. *Згáри* [5, с. 147] (Пог. Ск. Лв; Гута Богород. ІФ), о. п., пас. *Згарí* (Лав. Ск. Лв), л., п., сін. *Згáрища* (Сух. Пот., Тис., Хащ. Ск. Лв), сін. *Згáрище* (Хащ. Ск. Лв), пас. *Згáрці* (Кам. Ск. Лв), в. *Згáрчина* (В. Рож. Ск. Лв), сін. *Згáрчини* (Либ. Ск. Лв), бер., в., г., к. с., л., о. п., пас., п. сін., уроч. чаг. *Пóгар(ь)* (В. Рож., Верхн., Вол., Голов., Греб., Завад., Клим., Корост., Круш., Лав., Н. Рож., Пл. Бр., Слав., Терн., Трух., Тух., Ялин. Ск Лв; Гуклив., Завад. Волов. Зк; Гута Богород. ІФ) < *погар(ь)* — «місце, випалене вогнем чи сонцем» [30, s. 28]; «згарище в лісі», «поруб в лісі» [16, ч. 2, с. 91]; «місце, де згорів ліс» [21, с. 436], сягає псл. *gorěti [9, т. 1, с. 567]; бер., г., к. с., л., сін., п., о. п. *Погарú* (В. Рож., Вол., Корост., Росох. Ск. Лв), г. *Погарúще* [5, с. 296], г., пас., сін., уроч. *Погарí* (Довж., Завад., Трух., См. Ск. Лв), л. *Погáрка* (Круш. Ск. Лв), о. п. *Погáрци* (Опор. Ск. Лв), г., пас., п., сін., чаг. *Погáрці* (Коз., Либ., Н. Рож., Терн. Ск. Лв), в., о. п., сін. *Погáрця* (Гр., Либ., Опор., Пог. Ск. Лв), о. п. *Погáрчина* (Ялин. Ск. Лв), о. п., п., сін. *Погáрчини* (Мита, Росох. Ск. Лв), г., пот. *Погоріле(и)ць* (Трух. Ск. Лв; Гута Богород. ІФ), сін. *Опалéник* (Коз., Орява Ск Лв) < *опаленик*, що зводиться до *палити*, псл. *paliti [9, т. 4, с. 264—266]; побутують ще синоніми *паленина* — «випалене місце» [6, т. 3, с. 88]; *паленєк* — «місце, що утворилося після випалення лісу» [29, s. 43; ГГ, с. 81]; *спаль* — «ліс, зруб для засіву збіжжя» [30, s. 31]; сін., л. *Опалéнці* (можлива й номінація осіб, які зазнали пожежі) (Тухол. Ск. Лв), г. *Палéник* (Луги Рожн. ІФ), о. п., пас. *Спалéнник* (Ялин. Ск. Лв); сін. *Углúще* (Слав. Ск. Лв) < *уголь* (вугіль; вугілля), *угиль* [16, ч. 2. с. 311] < ie.*ongl-jo-s, імовірно пов'язане з *ogъnь — *вогонь*; ч. *uhel*, слц. *uhlie* [9, т. 1, с. 436]. Територіальна сітка Карпат представлена найбільшою кількістю мікротопонімів *Згар(ь)*, *Погар(ь)*, що вживаються відповідно до діалектної вимови. Також виявлено чимало онімів *Згарище*, *Погарище*, афікс яких на апелятивному рівні визначає місце, де щось діялось або щось було [20, с. 122], та функціонує як спільнослов'янський [11, с. 32].

Варто зауважити, що як назви невеликих територій *Згар(ь)*, *Погар(ь)* і похідні побутують на українських землях здавна. Скажімо, вони зафік-

совані у «Словнику староукраїнської мови XIV—XV ст.» [22, т. 1, с. 392]. Згодом подібні найменування систематично фіксують джерела XVIII—XIX ст.: *Zhar* [Корч., 1, арк. 260; 2, арк. 151, 153], *Zhary* [Орів, 2, арк. 692].

Мотиви викорчовування і вирубування лісів закладені в основі дієслівних лексем *рубати* і *сікти*, що формують апелятиви *зруб*, *січ*, *посіч*, *просіч*, *пасіка* —основи мікротопонімів: л., пас. *Зруб* (Верхн., Вол., Лав., Росох. Ск. Лв) < *зруб* — «місце, де зрубано ліс» [30, s. 34], «місце, на якому вирубано ліс для землевикористання» [30, s. 27; 29, s. 42; 32, t. II, s. 45, 55], «зруб, випалений ліс, згарище лісу» [19, с. 246]; горби *Зруб* [5, с. 149], п. *Зруби́* (Ямельн. Ск. Лв), горб *Зрубо́к* [5, с. 149]; к. с., о. п., пас., сін., уроч. *Па́сіка* (Вол., Гр., Корч., Підгор., Тух. Ск. Лв) [5, с. 272] < *пасіка* — «викорчувані ділянки лісу, призначені для розведення бджіл; зрубаний ліс, вирубку» [22, т. 2, с. 128—129]; «місце, на якому вирубано ліс для обробітку поля» [30, s. 27]; г., о. п., пас., п., сін., уроч. *Па́сіки* (В. Рож., Греб., Корост., Трух., Ялин. Ск. Лв), л., о. п. *Па́січини* (Вол. Ск. Лв), г. *По́руба* [5, с. 306], г., хр. *По́руб* [5, с. 306], г. *Порубі́* [5, с. 306], г., горб, к. с., о. п., п., пас., пол., уроч. *По́січ* (Коз., Корост., Круш., Підгор. Ск. Лв), в., г., пас. *Про́січ* (Вол. Ск. Лв), [5, с. 313], о. п., сін. *Ру́бань* (Скотар. Волов. Зк; Розточ. Долин. ІФ). На карпатських теренах найбільше побутують мікротопоніми *Пасіка*, *Посіч* і *Зруб*.

З-поміж одиниць досліджуваного мікротопонімікону виявлено гору *Бутині́* (Н. Рож., Ск. Лв) < *бутини* — «ліси, які необхідно вирубати в майбутньому» [28, с. 201], «місце вирубу в лісі»; «праця під час вирубу в лісі»; «грубий обтесаний пень» [29, s. 33]; «зруб у лісі» [16, ч. 1, с. 78]; «ліс, призначений для рубання», походить від румунського buşteán «колода, пень» [9, т. 1, с. 309]. Мікротопоніми, мотивовані вказаним апелятивом, трапляються зрідка.

Географічне поняття лексеми *лаз* — «викорчувана ділянка лісу, призначена під пасовисько або під поле» [22, т. 1, с. 537]; «поляна чи поле, підготовлені для обробітку в лісі або під лісом», «лісова поляна» [30, s. 25]; «поле, залишене під пасовище», «поле, далеко від села» [16, ч. 1, с. 402]; «сіножать, лука», «пасовище» [7, с. 109]; «рівнинний луг», «гірський луг», «лісна поляна» [14, с. 234], «молода поросль на місці вирубаного лісу» [21, с. 250]; п. *laz* «пасовисько, низька болотна місцевість, заросла чагарником; орна земля після випалених заростів», ч. *láz* «просіка; лісова ділянка, перетворена в поле; поле біля лісу», слц. *laz* «ділянка землі; гірське селище; поле біля лісу»; зводиться до дієслова *laziti, очевидно, входить у групу із загальним значенням «блукати, шукати, збирати, полювати» < іє. з рухомим s *(s)-l- / l-s- [9, т. 3, с. 182]. Апелятив *лаз* мотивує мікротопоніми: в., л., о. п., пас., п., сін. *Лаз* (Вол., Клим., Коз., Орявч., Хащ. Ск. Лв; Лази Волов. Зк), к. с., пас., п., сін., пол., уроч. *Лази́* (Голов., Довж., Клим., Корч. Ск. Лв), пас. *Лазо́к* (Новосел. Міжгір. Зк), о. п., пас., сін. *Ла́зки* (Хащ. Ск. Лв). У семантиці твірного апелятива відображається здебільшого подальше призначення території — пасовище або ж орне поле, однак первісний мотив — викорчувана ділянка. Сьогодні в лексиконі карпатських мешканців *лаз* — це радше сінокіс або ж пасовище, розташовані далі від хати.

Мікротопоніми, мотивовані апелятивом *чертіж*, виводять від дієслова *чертити* з провідною семантикою — «облуплювати кору з дерев» [31, t. I, s. 166—167]. На українському діалектному ґрунті *чертіж* — це «частина поля, отримана внаслідок вирубки і викорчовування лісу» [30, s. 19], «галявина в лісі на зрубі», «лука в лісі», «поле на місці викорчуваного лісу» «пасовище на зрубі в лісі» «хащі, місця, зарослі кущами» [16, ч. 1, с. 367—368]; «землі після викорчування лісу» [29, s. 34], «поляна в лісі, галявина на зрубі» [7, с. 211]; «викорчувана територія» [32, t. II, s. 17]; *черта* < псл. *čersti (< *čert-ti) «різати»: бер., г., горб, к. с., л., пас., п., уроч., хр. *Че́ртіж* (Верхн., Вол., Гр., Круш., Орява, Підгор., Росох., Терн., Тух. Ск. Лв) [5, с. 401], г. *Черті́жик* [5, с. 401—402], пас. *Черте́жи* (Корост. Ск. Лв), к. с., пас., п., сін. *Черте́жі* (В. Рож., Жуп., Корост., Пог. Ск. Лв; Лази Волов. Зк), к. с. *Черти́жі* (Новосел. Міжгір. Зк), л., пол. *Черте́жик* (В. Рож., Корост. Ск. Лв), пол. *Черте́жики* (Корост. Ск. Лв). Наймення використовували переважно для мікротериторій рельєфного характеру, скажімо, берегів, гір, горбів, полонин, що випливало з ландшафтних особливостей.

Необхідно зауважити, що в Карпатах інколи спушували, перекопували пропечений ґрунт. Цю техно-

логію мешканці гір використовували наприкінці XIX — початку XX ст. [18, с. 44]. У топографічній термінології Карпат *копань* — «випалене місце в лісі, перекопане для засіву збіжжя» [30, s. 23]; «пасовище в лісі, на зрубі» [16, ч. 1, с. 357]; зводиться до псл. *kopati, що зв'язане з skopiti «каструвати»; споріднене з лит. kapóti «колоти, рубати», лтс. kapât «сікти, колоти» [9, т. 4, с. 565]: горби *Копані* [5, с. 186], г. *Копáнка* [5, с. 186] < *копанка* «вирубана в лісі дорога або стежка» [30, s. 23]; «гірська копана дорога», «неглибока криничка» [7, с. 100]; чаг. *Копанúна* (Гр. Ск. Лв), г., л., пас. *Копанúни* (Довж. Ск. Лв), пас., чаг. *Копанúці* (Росох. Ск. Лв), г., о. п., пас., сін. *Кóпань* (Н. Син., Орявч., Підгор. Ск. Лв), [5, с. 186]. На рівнинних і болотистих теренах України апелятиви *копань, копанка* відображають гідрографічні ознаки об'єкта [27, с. 105; 8, с. 46]. В Українських Карпатах досліджувані лексеми втілюють господарсько-виробничу, оро- та гідрографічну семантику.

З-поміж однокомпонентних структур вирізняється префіксація, тобто творення нового найменування за допомогою префікса. Це різновид морфологічного способу, коли назва оформлюється за допомогою онімотворчих формантів, насамперед суфіксів, зрідка префіксів: г. *Запóгар* [5, с. 144], к. с., уроч. *Підпóсіч* (Корост. Ск. Лв.). Провідний український ономаст Ю. Карпенко вважав, що назви цього типу творилися внаслідок лексикалізації прийменникових конструкцій із подальшим відкиданням закінченням непрямого відмінка [12, с. 60]. Ці погляди підтверджують варіативні мікротопоніми, що вживаються в одному населеному пункті [25, с. 116].

Мікротопоніми аналізованої групи формувалися і за принципами морфолого-синтаксичного способу, в результаті субстантивації атрибутива складної назви з подальшою редукцією номенклатурного компонента [4, с. 124], тобто відбувалась безафіксна конверсія: г. *Горіла* [5, с. 100], сін. *Пáсіцьке* (Крите Мукач. Зк), г. *Пáсічна*, горб, пас. *Пáсічний* [5, с. 273], (Слав. Ск. Лв), *Погоріле* (Ск. Ск. Лв). Зрозуміло, що на спосіб освоєння землі вказує тут атрибутив, тому втрачений опорний денотат, мабуть, значеннєво відіграє меншу роль, що й вилилося у перетворення назви зі складної в просту.

Мікротопоніми Карпат бувають складні. Це здебільшого найменування двокомпонентної структури. Сюди можна віднести так звані локативні оніми, тобто ті, що не прямо вказують на об'єкт, а на місцевість, де він розташований: чаг. *В. Пóгари* (Ялин. Ск. Лв), сін. *За Пóгарцев* (Пог. Ск. Лв), в., л., сін. *На Пóгари* (В. Рож., Ялин. Ск. Лв), п. *Над Пóгарю* (Завад. Волов. Зк), сін. *Під Погáрцев* (Пог. Ск. Лв), о. п., пас. *Під Пóгарю* (Вол., Ялин. Ск. Лв), город *Під Порубцéм* (Жук. Колом. ІФ), пас. *Поза Згарь* (Лав. Ск. Лв); л. *За Погарьмú* (В. Рож. Ск. Лв) сін. *Під Погарями* (Орявч. Ск. Лв); л. *Під Палéником* (Ялин. Ск. Лв). кр. *На Прóсічи* (Вол. Ск. Лв), о. п. *Пóниж Пáсіки* (Тух. Ск. Льв.), л. *В Пáсіках* (Ялин. Ск. Лв), к. с. *Під Чúщеником* (Жук. Колом. ІФ), пол. *Над Чертéжиком* (В. Рож. Ск. Лв). У мікротопонімі-словосполуці прийменник відіграє важливішу роль, аніж іменник, оскільки без прийменника власна назва входила б до низки мікротопонімів простої структури з винятково ідентифікуючими, індивідуалізуючими функціями, але без своєрідної просторової. Це найменування комунікативного характеру, оскільки творяться здебільшого в процесі спілкування, проте частота і тривалість їх уживання в лексиконі мешканців села вводить їх у ряд онімних одиниць.

Номінація мікротопонімів може бути виражена і такою складною структурою, де диференційний компонент вказує на ***порядковість*** об'єктів у просторі: л. *Пéрша Погáрка* (Круш. Ск. Лв), л. *Дрýга Погáрка* (Круш. Ск. Лв), п. *Дрýга Пóгар(ь)* (Завад. Волов. Зк), п. *Пéрва (Пéрша) Пóгар(ь)* (Завад. Волов. Зк); ***відсутність рослинності***: *Гóла Погаркá* (Круш. Ск. Лв), г. *Прóсічний Ґрýник* [5, с. 313]; ***розміри та розташування*** території: г. *Пóгар Висóка* (Голов. Ск. Лв), п. *Зáдна Пóгарь* (Завад. Волов. Зк); ***приналежність власникові,*** виражена посесивно-релятивними формаціями: *Євчина Кóпань* (Жуп. Ск Лв), уроч. *Куртякóва Кóпань* (Жуп. Ск Лв), бер. *Лáбина Пóгар* (Гута Богород. ІФ), г. *Пóгар Курієвого* [5, с. 296—297], г. *Стасівськá Пóгар* [5, с. 361]. Аналізовані назви пізнішого творення, що з'явилися для диференціації однойменних об'єктів. Кількісно їх менше, ніж простих назв. Однак уживання складних структур було частотним в історичному мікротопоніміконі: *Na Czertezach* [Плав'є, 1, арк. 126; 2, арк. 119], *Na Kopaniach / Na Kopaninach* [Плав'є, 1, арк. 161], ФМ *Na Zhary* [Плав'є, 1, арк. 121; 2, арк. 97], *Na Zharciach* [Плав'є, 1,

арк. 152], *Za Poharem* [Плав'є, 1, арк. 158; 2, арк. 127], *Pohar* [Корч., 1, арк. 260, 263, 282; Корост., 2, арк. 23], *na Pohary* [Корост. 1, арк. 24, 59, 88], *Na Poharec* [Плав'є, 1, арк. 125], *na Poharze* [Корост., 2, арк. 55], *W Pohary* [Н. Син., 1, арк. 172], *Na Pasiekach* [Плав'є, 1, арк. 125; 2, арк. 100], *Na Pohary* [Плав'є, 1, арк. 142], *Na Prosiczy* [Плав'є, 1, арк. 117; 2, арк. 93], *Czertez Welykij* [Плав'є, 1, арк. 184], *Pohar od Suchego* [Корч., 2, арк. 151], *Poharze pod Kiernica* [Плав., 2, арк. 134], *na Pohary wyzney* [Корост., 1, арк. 87], *Wysoki Pohar* [Голов., 1, арк. 58]. Здебільшого це були дволексемні сполуки локативного та атрибутивного характеру.

2. Після того, як отримали придатну землю, її необхідно було раціонально використовувати. Одну частину землі засівали або ж садили городину, іншу пускали під сінокіс або пасовища. Таким чином давали землі «відпочивати», стимулюючи і підтримуючи тим самим родючість. Тож використання й типи обробітку угідь умовно можна поділити на: а) зорані території або непридатні для оранки; б) сінокоси; в) пасовища.

Зорані землі були важливими для вирощування городини в карпатських селах, тому інколи загальна назва переходила у власну без жодних формальних змін: п. *Оранúця* (Лази Волов. Зк) < *ораниця* «рілля» [23, т. 5, с. 717]; «зорана земля» [7, с. 140]; «орне поле» [30, s. 27], п. *Оранúці* (Новосел. Міжгір. Зк). Інколи базовий апелятив посилювався допоміжною характеристикою. Найчастіше атрибутив відображав забарвлення або ж розмір, форму об'єкта та вказував на його приналежність конкретній особі чи родині: пас. *Велúкі Оранúці* (Довге Дрогоб. Лв), пас. *Чóрні Оранúці* (Довж. Ск. Лв), пас., сін. *Оранúця Лосúнських* (Росох. Ск. Лв). Зафіксовано й локативні найменування: п. *На Ріллí* (Пол. Стс Лв). Зі структурного погляду такі назви — складні утворення.

До зораної території належала й *нива*, реалізована у власних найменуваннях: л. *Нúвина* (Гр. Ск. Лв), в., сін. *Нúвки* (В. Рож. Ск. Лв) < *нива* — «ділянка або смуга землі, на якій ростуть хлібні культури або яка призначена для їх вирощування; поле» [23, т. 5, с. 408—409]; «поле для користування, подекуди як частина царини»; «поле, пооране для посіву» [30, s. 26]. Етимологи важають, що слово *нива* відоме багатьом слов'янським мовам і віддалено пов'язане з *nizъ* «низ» [9, т. 4, с. 84—85].

Якщо землю обробляли вперше, то в карпатському лексиконі її номінували *нóвиною* (на відміну від *стáрини*): л., уроч. *Нóвина* (Вол., Довж. Ск. Лв) < *новина* — «вперше зорана земля» [6, т. 2, с. 568], «урожай нинішнього року; цілина; поле, вперше засіяне після розкорчовування лісу; вперше засіяне поле» [9, т. 4, с. 107]: г., л., о. п. *Нóвини* (Н. Рож., Опор., Ялин. Ск. Лв), л., о. п., пас., сін. *Новинкú* (Лав., Орява, Росох. Ск. Лв); лан, л., сін. *Стáрúна* (Гр. Ск. Лв; Розточ. Долин. ІФ) < *старина*, *старник* — «усе, що старе», «стебло минулорічної трави» [16, ч. 2, с. 249]. Гіпотетично, землю, яку переорювали декілька раз, називали *стариною*. До цієї семантичної групи можна віднести мікротопоніми, мотивовані апелятивами, що відображають непридатну для обробітку землю, неродючу, певний час не оброблювану: к. с., п. *Голúця* (Завад. Волов.; Новосел. Міжгір. Зк), сін., уроч. *Перелóги* (Довж. Ск. Лв) < *переліг* — «декілька років не оброблювана земля» [6, т. 3, с. 124] п. *Погáниць* (Круш. Ск. Лв), сін. *Пустúнище* (Тух. Ск. Лв) < *пустиня* — «незайняте, неосвоєне місце» [22, т. 2, с. 277], «ніколи не орана земля», «неврожайна земля», *пустянина* «пусте, неврожайне місце» [16, ч. 2, с. 162]; бер., п. *Пустáра* (Слав. Ск. Лв; Лази Волов. Зк) < *пустара* — «переліг» [16, ч. 2, с. 162].

Окремо номінувалась земля, зорана на зиму, — *парений* «ораний на зиму», *паранівка* «земля, зорана на зиму» [16, ч. 2, с. 40]; *парня*, *паренина* «земля, зорана на зяб» [7, с. 144]. Часто апелятиви *парина*, *паринина* можуть позначати неглибоко (вперше) зорану землю для певної городньої культури, скажімо, картоплі [16, ч. 2, с. 40—41]. Подібні лексеми входять до досліджуваного онімного простору: сін. *Парнí* (Орява Ск. Лв), горб *Парня* (Орява Ск. Лв).

Деякі апелятиви важко віднести до конкретної семантичної групи, оскільки на різних теренах можуть домінувати протилежні значення. Скажімо, *царину*, що в Карпатах часто ставала мотиватором мікротопонімів, зафіксовано зі значеннями: «околиця, край села», «необорюване, поросле травами поле», «засіяне поле, посіви, лан» [23, т. 11, с. 181—182]; «поле для обробітку» [30, s. 19]; «засіяне поле», «зораний лаз» [16, ч. 2, с. 349]; а також лексема *при-*

царинок — «ділянка землі; лан, поле, сіножать» [9, т. 6, с. 228—229]. Український учений В. Охримович спостеріг, що на Бойківщині «половина всіх ґрунтів у селі положені по правім боці ріки, повертаються в ріллю, або як самі верховинці говорять, «орються під царину», а всі лівобічні випущаються в толоку, то зн[ачить] лишаються облогом і стають спільним для всіх пасовиськом» [17, с. 11]. М. Зубрицький, описуючи своє село на Бойківщині, теж зауважив, що «одного року орали в один бік від села все поле і засівали, і в тім боці була царина» [15, с. 297]. Тому бойківська *царина* — зорана територія. Логічно, що царини відігравали важливу роль у суспільстві, оскільки увіковічнились в усній народній словесності — царинних піснях, про які, зокрема, йдеться в монографічному дослідженні Галини Сокіл [24, с. 39—43]. *Царина* на Гуцульщині — здебільшого «пасовища, сінокоси; зрідка город, більший кусок поля» [7, с. 205]. Це стверджував і В. Шухевич, зазначивши, що «сіно робить гуцул на царинках, на поли і на кішници. *Царинка* се сіножать коло хати, на яку вивозить гуцул богато гною, через що і трава на ній найкрасша» [28, с. 196]. Гуцульські лексикони теж фіксують вказану лексему з аналогічною семантикою: «сіножать», «пасовище», «город», а також це може бути «невелика галявина в лісі» [7, с. 205]. Апелятив *царина*, *царинка*, скажімо, в буковинських говірках багатозначний: «лан, орне поле», «поле, на якому була конюшина», «зелені посіви колоскових, озимина», «давно не оране поле, пасовисько», «лан, шматок поля», «частина села на рівнині» [21, с. 619]. Етимологія слова, ймовірно, походить із румунського ţarină — «нива» і рефлексує в інших слов'янських мовах з семантикою «нива, пасовище, загін» [26, т. IV, с. 290] та зводиться до лат. terra «земля; край, країна» [9, т. 6, с. 228—229]. *Царина (прицаринок)* мотивує мікротопоніми: горб, дол., к. с., п., пас. *Ца́рина* (Круш. Ск. Лв; Гута Богород. ІФ), [5, с. 395], горб, о. п. *Цари́нка* (Дов. Дрг Лв), [5, с. 395], пас. *Ца́ринки* (Тух. Ск. Лв), о. п., сін. *При́царинок* (Вол., Тухол., Либ. Ск. Лв), г., пас., п., сін. *При́царинки* (Н. Рож., Терн., Тух. Ск. Лв).

Землю, звільнену від лісів, використовували також під сінокіс. Це втілилося й у мікротопоніміконі: пас., пол. *Скосова́ня* (В. Рож., Хащ. Ск. Лв), скелі *На Сіножє́тках* (Гута Богород. ІФ) < *сіножать* (сінокіс) «місце, відведене для косіння трави на сіно» [23, т. 9, с. 226]. Здебільшого ці території знаходилися на полонинах, далі від помешкань. Однак такі найменування поодинокі.

Кожен клаптик землі в карпатського жителя мав своє призначення. Якщо на сіножатях не можна було пасти худобу, то на пасовиськах не косили траву. «*Пасовиско* — се та частина полонини посеред лісів, жеребу, зрубів, зломів, каміня, де не можна косити сіна, а тільки випасати маржину» [28, с. 213], — писав В. Шухевич. У Карпатах розводили велику рогату худобу, овець, зрідка коней. Однак влітку випасали й свиней біля хати. Такі території називалися *пастівниками*: бер., л., о. п., пас., сін. *Пастівни́к* (В. Рож., Мита, Терн., Тух., Ялин. Ск. Лв), к. с. *Пасівни́к* (Дрозд. Стс Лв), о. п. *Пастівники́* (Пог. Ск. Лв) < *пастівник* — «відгороджена під пасовище земля поблизу помешкання» [6, т. 3, с. 101]; «пасовисько» [21, с. 391]; «місце недалеко від хати, де пасуться свині» [16, ч. 2, с. 44]; «місце для пасовища поблизу села (переважно обгороджене)», «невелика обгороджена площа для хворих овець на полонині» [7, с. 145]; шматок землі, «на якім літують свині» [28, с. 197]; походить від псл. *pasti < іє. *pā «пасти (худобу); стерегти; доглядати» [9, т. 6, с. 309].

Пасовиська за селом номінували *вигін* або *толока*. М. Зубрицький зауважив, що землю певним чином ділили, і «по другім боці орали лиш по кілька стай, починаючи від хиж, все иньше поле лежало перелогом і там була толока» [15, с. 297]. Тобто тривалий час неорану землю використовували для випасу худоби: пол. *Ви́гін* (В. Рож. Ск. Лв) < *вигін* — «пасовище за селом» [6, т. 1, с. 152], «простора вільна ділянка біля села або в селі, куди виганяють пастися худобу, птицю» [23, т. 1, с. 373], к. с., пас. *Толо́ка* (Крите, Рус. Поле Мукач. Зк; Мур. Стс Лв) < *толока* — «місце для випасу худоби» [22, т. 2., с. 435]; «вигін» [6, т. 4, с. 272]; *толока* — «власність громади, в місцях каменистих, мочаруватих, де годі косити сіно; на толоці пасуть коні, вівці, маржина, як вернуть із полонин» [28, с. 352]. Виявлено й складні найменування л. *До́вга Толо́ка* (Кривор. Врх ІФ), п. *Шісткі́вська Толо́ка* (Сен. Дол. ІФ), які відтворювали або форму об'єкта, або ж вказували на посесивно-релятивні ознаки.

Отож, землеробська лексика стала причиною появи чималої кількості мікротопонімів Карпат. Ці найменування побутують не лише в сучасному, а й історичному мікротопоніміконі, що випливає з тогочасного землевпорядкування. Проаналізована сукупність назв представлена здебільшого семантичними однокомпонентними дериватами з прозорою мотивацією, що безпосередньо залежала від тогочасного розвитку господарства, його специфіки та властивостей. Мотиватори більшості мікротопонімів вказують на спосіб освоєння земель — *погар*, *зруб*, *копань*, що залежало від ведення господарства на досліджуваних теренах та зумовлено фізико-географічним розташуванням. Для чіткішої локалізації об'єкта інколи використано складні прийменникові та атрибутивно-посесивні назви. Виявлені мікротопоніми — результат природного творення назв, а тому вони стійкі, триваліші в часі та не зазнають офіційних змін, бо номінують незамешкані території. Більшість найменувань реалізує спільнослов'янське походження, з незначним вкрапленням румунізмів, що пояснюється територіально-культурними контактами.

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

об'єкти: бер. — берег, в. — верх, г. — гора, к. с. — кут села, крч. — круча, л. — ліс, о. п. — орне поле, п. — поле, пол. — полонина, пот. — потік, сін. — сінокіс, уроч. — урочище, хр. — хребет, чаг. — чагарник; ***області:*** Зк — Закарпатська, ІФ — Івано-Франківська, Лв — Львівська; ***райони:*** Богород. — Богородчанський, Волов. — Воловецький, Верх. — Верховинський, Долин. — Долинський, Дрог. — Дрогобицький, Міжгір. — Міжгірський, Мукач. — Мукачівський, Рожн. — Рожнятівський, Ск. — Сколівський, Стс — Старосамбірський, Тяч. — Тячівський; ***населені пункти:*** В. Вор. — Верхні Ворота, В. Рож. — Верхня Рожанка, Верхн. — Верхнячка, Вол. — Волосянка, Гр. — Грабовець, Гуклив. — Гукливий, Довж. — Довжки, Дрозд. — Дроздовичі, Жуп. — Жупани, Завад. — Завадка, Заділ. — Задільсько, Кам. — Кам'янка, Клим. — Климець, Коз. — Козьова, Короcт. — Коростів, Корч. — Корчин, Лав. — Лавочне, Либ. — Либохора, Лопух. — Лопухово, Медвед. — Медведівці, Мур. — Муроване, Нагір. — Нагірне, Н. Син. — Нижнє Синьовидне, Нов. Кроп. — Новий Кропивник, Новосел. — Новоселиця, Опор. — Опорець, Орявч. — Орявчик, Підгор. — Підгородці, Пл.-Бр. — Плав'я-Бринівка, Пог. — Погар, Пол. — Поляна, Риб. — Рибник, Рик. — Риків, Розточ. — Розточки, Росох. — Росохач, Сварич. — Сваричів, Сен. — Сенечів, Скотар. — Скотарсько, Слав. — Славсько, См. — Сможе, Сух. Пот. — Сухий Потік, Терн. — Тернавка, Тис. — Тисовець, Трух. — Труханів, Тух. — Тухля, Хащ. — Хащованя, Ялин. — Ялинкувате, Ямел. — Ямельниця; ***мови:*** іє. — індоєвропейська, лат. — латинська, лит. — литовська, лтс. — латвійська, п. — польська, псл. — праслов'янська, слц. — словацька, ч. — чеська.

1. Йосифінська метрика // Центральний державний історичний архів у Львові. — Ф. 19. — Оп. 16. — Од. зб. 14; 40; 42; 51; 52; Оп. 14. — Од. зб. 183.
2. Францисканська метрика // Центральний державний історичний архів у Львові. — Ф. 20. — Оп. 16. — Од. зб. 94; 205; 210; 211; 217; Оп. 14. — Од. зб. 80.
3. *Бучко Д.* Основні принципи і способи номінації поселень у Галицькій землі (за даними реєстру поселень з 1670 р.) / Д. Бучко // Українська мова. — 2009. — № 4. — С. 41—51.
4. *Бучко Д.* Словник української ономастичної термінології / Д. Бучко, Н. Ткачова. — Харків : Ранок-НТ, 2012. — 256 с.
5. *Габорак М.* Назви гір і полонин Івано-Франківщини. Словник-довідник / М. Габорак ; видання друге, доповнене, уточнене. — Івано-Франківськ : Місто НВ, 2008. — 500 с.
6. *Грінченко Б.* Словарь української мови : в 4-х т. — Київ : Вид-во АН УРСР, 1958. — Т. 1. — 494 с.; Т. 2. — 573 с.; 1959. — Т. 3. — 506 с.; Т. 4. — 563 с. (Репринтне відтвор. вид. 1907—1909 рр.).
7. Гуцульські говірки: короткий словник / відп. ред. Я. Закревська. — Львів, 1997. — 232 с.
8. *Данилюк О.К.* Словник народних географічних термінів Волині / О.К. Данилюк. — Луцьк : Надстир'я, 1997. — 105 с.
9. Етимологічний словник української мови : в 7-ми т. — Київ : Наукова думка, 1982. — Т. 1. — 632 с.; 1985. — Т. 2. — 572 с.; 1989. — Т. 3. — 552 с.; 2003. — Т. 4. — 656 с.; 2006. — Т. 5. — 704 с.; 2012. — Т. 6. — 568 с.
10. Етнографія України: навчальний посібник / за ред. С.А. Макарчука. — Львів, 1994. — 520 с.
11. *Закревська Я.* Нариси діалектного словотвору в ареальному аспекті / Я. Закревська. — Київ : Наукова думка, 1976. — 164 с.
12. *Карпенко Ю.* Топонімія Буковини / Ю. Карпенко. — Київ : Наукова думка, 1973. — 238 с.
13. *Карпенко Ю.А.* Ещё о топонимической префиксации / Ю.А. Карпенко // Конференция по топонимике северо-западной зоны СССР. Тезисы докладов и сообщений. — Рига, 1966. — С. 59—62.

14. *Марусенко Т.А.* Материалы к словарю украинских географических апелятивов (названия рельефов) / Т.А. Марусенко // Полесье (Лингвистика. Археология. Топонимика). — Москва : Наука, 1968. — С. 206—255.
15. *Михайло Зубрицький.* Зібрані твори і матеріали у трьох томах. Наукові праці / Михайло Зубрицький. — Львів : Літопис, 2013. — Т. 1. — 610 с.
16. *Онишкевич М.Й.* Словник бойківських говірок / М.Й. Онишкевич. — Київ, 1984. — Ч. 1—2.
17. *Охримович В.* Про останки первісного комунізму у бойків-верховинців в Скільськім і Долинськім судовім повіті / В. Охримович // Записки НТШ. — Львів, 1899. — Т. 31—32. — Кн. 5—6. — С. 1—16.
18. *Павлюк С.П.* Народна агротехніка українців Карпат другої половини XIX — початку XX ст. / С.П. Павлюк. — Київ : Наукова думка, 1986. — 172 с.
19. *Пиртей П.* Короткий словник лемківських горірок / упоряд. та підготув. до друку Є.Д. Турчин. — Івано-Франківськ : Сіверсія МВ, 2004. — 364 с.
20. *Синявський О.* Норми української літературної мови / О. Синявський. — Львів : Українське видавництво, 1941. — 363 с.
21. Словник буковинських говірок / за ред. Н.В. Гуйванюк. — Чернівці, 2005. — 688 с.
22. Словник староукраїнської мови XIV—XV ст. / ред. Л.Л. Гумецька, І.М. Керницький. — Київ, 1977—1978. — Т. 1—2.
23. Словник української мови. — Київ : Наукова думка, 1970—1980. — Т. І—ХІ.
24. *Сокіл Г.* Українські обхідні календарно-обрядові пісні: структура, функції, семантика / Галина Сокіл. — Львів, 2004. — 268 с.
25. *Сокіл Н.* Мікротопонімія Сколівщини / Н. Сокіл. — Львів : Афіша, 2008. — 206 с.
26. *Фасмэр М.* Этимологический словарь русского языка / М. Фасмэр. — Москва, 1964—1969. — Т. 1—4.
27. *Черепанова Е.А.* Народная географическая терминология Черниговско-Сумского Полесья / Е.А. Черепанова. — Сумы, 1984. — 275 с.
28. *Шухевич В.* Гуцульщина. Перша і друга частини / В. Шухевич. — Верховина, 1997. — 352 с. (Репринтне відтворення тексту 1899 року).
29. *Hrabec S.* Nazwy geograficzne Huculszczyzny / S. Hrabec. — Kraków, 1950. — 264 s.
30. *Rudnicki J.* Nazwy geograficzne Bojkowszczyzny / J. Rudnicki. — Lwów, 1939. — 255 s.
31. Słownik prasłowiański / pod red. F. Slawskiego. — Wrocław etc., 1974. — T. 1. — 487 s.
32. *Stieber Z.* Toponomastyka Łemkowszczyzny. Część II. Nazwy terenowe / Z. Stieber. — Łódź, 1949. — № 6. — 114 s.

Natalia Sokil-Klepar

AGRICULTURAL LEXICS AS A COMPONENT OF CARPATHIAN MICROTOPONYMS

This article describes a fragment of the cultural lexicon that motivates microtoponyms of Ukrainian Carpathians. The theme is about such economic activity as agriculture. Dominating turned out to be the names associated with burning and cutting down the forests. The significant place occupy microareas for grasslands, growing vegetables and grazing.

Keywords: microtoponym, cultural vocabulary, motivation, method of creation, economic activity.

Наталия Сокил-Клепар

ЗЕМЛЕДЕЛЬЧЕСКАЯ ЛЕКСИКА КАК СОСТАВЛЯЮЩАЯ КАРПАТСКИХ МИКРОТОПОНИМОВ

Описано фрагмент культурной лексики, мотивирующей микротопонимы Украинских Карпат. Анализируется такой вид хозяйственной деятельности, как земледелие. Приоритетными являются названия, связанные с выжиганием, вырубкой лесов. Важное место занимают микротерритории, предназначенные для сенокосов, выращивания овощей и выпасания скота.

Ключевые слова: микротопоним, культурная лексика, мотивация, способ образования, хозяйственнай деятельность.

Василь СОКІЛ

ЛИСТУВАННЯ ОЛЕКСАНДРА КОНИСЬКОГО І ТИТА РЕВАКОВИЧА

Подано добірку листування О. Кониського і Т. Реваковича — двох визначних діячів України. О. Кониський — один із фундаторів НТШ у Львові, активно включився на підтримку Т. Ревaковича, своєю патріотичною позицією, літературною діяльністю впливав на формування світогляду, громадської роботи, наукових зацікавлень прогресивних людей Галичини. Т. Ревакович поділяв погляди свого старшого колеги, часто зустрічався з ним, інформував про суспільно-політичні, історико-культурні проблеми. Певне місце у листуванні займає приватне життя цих непересічних особистостей.

Ключові слова: листування, часописи, радикали, москвофіли, Записки НТШ, літературна мова, життєпис Шевченка.

У пропонованій добірці вперше представлено листування двох близьких за духом українців — Олександра Кониського і Тита Реваковича. З приводу духовної близькості останній 12 січня 1887 р. писав з Підбужа на Дрогобиччині: «...Душі наші віщували, що оден в Карпатах думає про другого над широким Дніпром-Славутицею» *(лист № 11)*. Між ними зав'язалися приязні стосунки, що переросли у справжню дружбу. Перед нами — цілісний текст листування двох адресатів, який склав кореспонденційний комплекс, з якого простежується весь спектр їхніх думок і вчинків. В останньому листі від 11 (23) квітня 1899 р. О. Кониський так висловився щодо епістолярної спадщини: «Листи наші — се єдиний куточок, де чоловік висловлюється зовсім вільно, так як думає про людей і тут натурально часто-густо вирветься слово, фраза така, якої ніколи не ужив би не тільки при друков[аному] слові, а навіть ні при кому трейтёму. Листи померлих діячів мають велику вагу за для історіи литератури і в загалі для історії еволюції, але ж се саме і повага до пам'яти померлих примушує нас друкувати з листів тільки те, що строго належить до речі і на часі особи не чепляє» *(лист № 61)*. Усі представлені листи щирі, відверті, містять цінну інформацію про радощі і смуток авторів, різні взаємостосунки із сучасниками, вказують на атмосферу історичної доби.

Коротка довідка про авторів листів

Олександр Якович Кониський (псевдоніми Верниволя, Горовенко, Семен Жук, О. Кошовий, Кость Одовець, Олександр Переходовець, О. Яковенко, Перебендя та ін.) народився 6 (18) серпня 1836 р. на хуторі Переходівка, тепер село Ніжинського району Чернігівської області, помер 29 листопада (12 грудня) 1900 р. в Києві. Український письменник, педагог, громадсько-культурний діяч. Походив з дворянської родини, один з організаторів недільних та вечірніх шкіл, Товариства з розповсюдження письменності. У 1863 р. за підозрою у приналежності до антиурядової політичної організації його заарештували й вислали до Вологди, потім до Тотьми. Після повернення із заслання О. Кониський проживав у різних місцевостях України, а з 1872 р. — в Києві. Був адвокатом-практиком. Він став одним з ініціаторів і організаторів співробітництва між східноукраїнськими та західноукраїнськими культурно-освітніми організаціями. Брав активну участь у за-

снуванні журналів «Зоря», «Правда», Наукового товариства імені Шевченка у Львові та ін.

Тит Іван Ревакович народився 6 вересня 1845 р. в с. Старий Кропивник, нині Дрогобицького району Львівської області, у священичій родині. Дитячі та юнацькі роки провів у Волосянці, що на Сколівщині, куди перебрався його батько на парафію разом із сім'єю. Сюди навідувався Тит до кінця свого життя, земний шлях якого завершився у Львові 14 жовтня 1919 року. Похований на Личаківському цвинтарі. Це відомий український суддя, громадсько-культурний діяч. Т. Ревакович — дійсний член НТШ у Львові, член-засновник та правничий радник товариства «Просвіта» у Львові, голова Львівської філії «Просвіта» (1914—1918 рр.), заступник голови товариства «Руська громада» (з 1901 р.), член «Руського педагогічного товариства» і «Товариства для розвою руської штуки», почесний член товариств «Руська Бесіда» у Чернівцях, «Кружка правників у Львові». Перебував у близьких стосунках з відомими людьми — О. Барвінським, І. Белеєм, Ф. Заревичем, Ю. Лаврівським, О. Маковеєм, Корнилом та Миколою Устияновичами, І. Франком та ін. Особливе місце в його житті зайняли взаємини з О. Кониським, які тривали 15 років, про що засвідчив епістолярій (перший лист О. Кониського до Т. Реваковича датований (13) серпня 1884, останній — 11 (23) квітня 1899 року).

Листи О. Кониського до Т. Реваковича сьогодні зберігаються у Львівській національній науковій бібліотеці імені В. Стефаника (відділ рукописів — далі ЛННБ ВР, Ф. 93 (Т. Ревакович) та Ф. 11 (Барвінських), Т. Реваковича до О. Кониського — в Інституті літератури імені Т. Шевченка в Києві (відділ рукописів і текстології, далі — ІЛ ВРТ), Ф. 77 (О. Кониський), Ф. 3 (І. Франко).

На цей час вдалося виявити 61 лист адресатів, з них 43 належить О. Кониському, 18 — Т. Реваковичу. Як свідчить їхній зміст і хронологія, їх було більше, та, очевидно, вони затратилися. Аналіз епістолярію показав, що чимало листів написано з нагоди двох великих християнських свят — Різдва та Великодня, адже тоді передавалися вітання один одному, їхнім родинам. Звичайно, були й інші дати, коли вирішувалися питання поїздок О. Кониського до Галичини чи мандрівок іншими теренами України. Отож представимо листи за роками: 1884 — 3;

Олександр Кониський

1885 — 3; 1886 — 6; 1887 — 10; 1888 — 19; 1889 — 2; 1890 — 6; 1891 — 1; 1892 — 2; 1893 — 1; 1894 — 3; 1895 — 2; 1898 — 2; 1899 — 1. Як бачимо, найбільш інтенсивно велося листування у 1888 році. Щодо місця написання листів, то в Т. Реваковича значаться Садагура на Чернівеччині та Підбуж біля Дрогобича. В О. Кониського представлена різна територія: Київ, Львів, Тернопіль, Одеса, Семиїз, у частині вона відсутня.

Треба відзначити, що до багатьох листів О. Кониського Т. Ревакович подав свої коментарі, які збережені у цій публікації, оскільки вони проливають певне світло на деякі персоналії, події, ситуації. Це дає підстави говорити про те, що він уважно ставився до текстів, намагався прояснити окремі місця, адже в нього був досвід видання епістолярної спадщини Ф. Заревича, Ю. Лаврівського, Ю. Федьковича та ін.

У пропонованих листах міститься як ділова, так і приватна інформації. Вагома частка стосується літературних, наукових, видавничих, суспільно-політичних питань. Так, розмова велася щодо часописів «Зоря», «Правда», «Діло». Скажімо, О. Кониський 22 жовтня 1884 р. повідомляв Т. Ревакович: «Певно Ви вже знаєте ту добру вістку що з нового року «Зоря» переходить під редакторство Франка и буде зреформована. Я дуже, всім серцем радію сій

Тит Ревакович

звістці, бо для мене очевидна велика надія стати в Галичині белетристом наукового виданья» *(лист № 3)*. Схвально відгукнувся О. Кониський 12 грудня 1894 р. про прихід на кафедру історії Львівського університету «молодого, жвавого професора» М. Грушевського: «Се наше велике придбаня» *(лист № 56)*.

Значну частину свого життя О. Кониський присвятив вивченню життя і діяльності Т. Шевченка, ставши, по суті, його першим біографом. Він скрупульозно вивчав спадщину нашого генія, їздив місцями перебування поета, відвідав могилу в Каневі. Про останню О. Кониський залишив детальний опис: «Могила у великому ладу: більш як півморга гора [...]. Гора оздоблена доріжками, квітками и деревами. На шпиль ведуть 22 сходи. На самому шпилі Тарасова могила, заввишки буде 2 сажні, на ій хрест на постаменті, заввишки з постаментом буде 3 ½ сажні (близько 10 метрів). Хрест наш національний, однораменний, оздоблений навкруги вінком. З одного боку хреста золоті слова: «Шевченко. Р. 25 лют. 1814 вмер 26 лютого 1861 р.». З другого — обличчя поета в профиль, вирізане на мармурі в Италії и над ним золоті слова: «Шевченко» *(лист № 36)*. Читач може зіставити цей опис з виглядом могили на старій світлині, яка тут публікується. Що ж до Шевченкової біографії, то дослідник в одному з листів констатував: не хотів би померти, не довівши життєпису до кінця *(лист № 57)*. Звичайно, в міру своїх можливостей він дотримав слова. О. Кониський відзначався патріотизмом, був поборником єдиної української літературної мови, глибоко віруючою людиною. Тому закономірно, що тільки така людина високих моральних та інтелектуальних цінностей могла написати вірш-пісню «Боже, великий, єдиний, Нам Україну храни», що стала духовним гімном українського народу.

Т. Ревакович своєю чергою інформував про події в Галичині та Буковині. Він був особисто знайомий з Ю. Федьковичем і 15 грудня 1884 р. писав, що відвідав його, читав деякі поезії, які той подав до Буковинського календаря. З того ж листа О. Кониський довідався від нього про смерть брата Данила Млаки — Наума Шрама *(лист № 4)*. Більше писав Т. Ревакович своєму колезі про суспільно-політичне життя в краї, про його участь у передвиборній кампанії. З його епістолярію довідуємося, що йому доводилося облаштовувати відпочинок та лікування О. Кониському чи то в Підбужі, чи у Волосянці у родичів, оскільки у київського колеги були великі проблеми зі здоров'ям.

Якщо аналізувати стилістику листів, то мова Т. Ревaковича більше офіційно-ділова, стримана, натомість у О. Кониського — високохудожня, емоційно забарвлена, насичена народними зворотами («Гай!, гай! гарний рай, та дорога до ёго далека», «галицькі русини захожуються орати на розум» та ін.). Домінуюча форма звертання «Дорогий друже», фінальні речення-вітання, адресовані всім рідним загалом чи комусь зосібна створюють атмосферу щирості, прихильності, адже листи для О. Кониського (Перебенді) були «цілющою-живущою краплею духовного бальзаму» *(лист № 22)*. Цей «духовний бальзам» залишаємо недоторканним, тому листи, що тут друкуються з автографів, автентичні, без будь-яких змін.

1. О. Кониський до Т. Ревaковича

З Києва 1/13 серпня 1884.

[Арк. 1]. Не ремствуйте на мене Високоповажаний и Любый Добродію! за те що я тілько тепер зібрався подяковати Вам за себе и за доньку — за той ласкавий привіт и щиристь, яку Ви показали до нас! Бачте ждав доки виготовлять фотографії и зараз посилаю іх до Вас яко невеличку ознаку нашоі щирої великої сердечної подяки! Спасибі Вам, спасибі и спасибі! Ви гуртом налили в саме серце тіеі живучої води,

без котрої наш брат письменник мусить загинути; а тепер побачивши урожай и напившись отієї животворної роси, того товариського-сердечного привіту, я чую и нову силу и новий обовязок працёвати.

Сердечно порадуєте мене коли перешлете свої фотографії; хай дивлячись на іх, втішатимуть гадкою, що єсть люде, котрі хоч и далеко від мене по протягу *[арк. 1 звор.]*, але близькі до мене думками и серцем!

Пані Вашій од мене и од доньки моєї низенький поклон.

Коли стрітите В[исоко] п[оважаного] Тимінського або кого инчого з товариства нашого, поклоніться од мене и скажіть, що за кілька днів писатиму до іх и перешлю фотографії. Жду щоб приїхав сюди один мій знайомий з котрим треба де про що порадитись и тоді написать до Тимінського.

Щирим серцем вдячний Ваш и поважаний Вас Олександр Кониський.

Моя адреса. Кіевъ, бульвар, собств. д. № 36.

Александру Яковлевичу Кониському.

До історії сего листу: В літі 1884 [арк. 2] приїхав був Олександер Кониський із найстаршою своєю донькою до Чернївціїв. Тодїшний гурт патріотів українських — до котрих належали покійний Іван Тимінський, Володимир Ясеницький, я, о. Іван Попель і мабуть Ісидор Винницький, і ще дехто — днесь вже не тямлю хто. Сходилисьмо ся в готели під Чорним орлом в ринку в Чернївцях з пп. Кониськими і провели тих кілька днїв, що пп. Конисьькі були в Буковинї, дуже милї хвилї.

Львів 19. Жовтня 1911. Титко Ревакович.

ЛННБ ВР. — Ф. 93. — Од. зб. 36. — Арк. 1—2.

2. Т. Ревакович до О. Кониського

Високоповажаний й Дорогий Добродію!

[Арк. 226]. Дякую Вам і п[ані] Ользі сердечно за Ваші фотографійі і за прецінний Ваш лист. Дорогі се памнятки будут для мене на сей ніколи не забутий час, коли я в Вашім товаристві прожив так веселі хвилі. Nа взаїм посилаю й мою й моєйі жінки Стефанійі фотографію.

Зовсім справедливо мусите ся дивовати, чому так пізно відписую. Щоби Ви — борони Боже — не посуджовали мене за недбалість а ще що гірше за холодність, так я зъобовязаний, витолковати ся перед Вами. Ойто річ така: Ваш лист не застав мене в Садаґурі; я лиш що був з моєю родиною вийїхав на урльоп до мойїх родичів в красну верховину Скільску (Сколье) і проживав там кілька *[арк. 226 звор.]* тижнів свобідно під Бескидом на самій угорскій границі, стараючи ся забути на монотонну а помимо того напружаючу працю судову, а наповаючи ся на верхах наших Карпат чудною красою гір, в котрих я родився і зріс, маєстатичним летом орлів, і прч. і милою згадкою на прожиті з Вами хвилі. Після побиту в горах пойїхавєм на Стрий, дем бачив ся з Горбалем Костьом, також сердечно згадуючи за Вас, до Львова. Тут не бувєм вже 2 літа й миле мині було давних товаришів й знакомих відвідати й духа свого відсьвіжити.

Так покріпивши ся на тілі й духу вернувєм у Садагуру. В тім Єрусалимі Буковинськім заставєм стоси актів на мойім столі й мусів розпочати не коньче миле урядованє. Одною а великою потіхою був при мойім повороті Ваш лист і Ваші фотографійі. Тепер же не моглисьмо пойїхати зараз до Черновець, щоби ся фотографовати, бом не міг з уряду ся віддалити *[арк. 227]*. Відтак колисьмо ся дали фотографовати, так знов фотограф держав довго роботу у себе, ніж йїх виготовав і нам прислав.

Тому ж то наступило і опізненя; думаю про те, що матимете мене за оправданого.

Якжеби я щастливий був, Вас з В[сечестною] Родиною у мене коли побачити. Nадію ся, що як колись будете близь «богоспасаємого града» Садаґури, то хоть на тиждень зайідьте до мене з В[сечестною] Родиною, а тут весело бисьмо прожили ті хвилі.

Тиміньский пойїхав тепер на 4 тижні в гори Буковинські в Вижницю і Путилів на комісию.

Поздоровляю і цілюю Вас сердечно. Пані Добродійці — хоть незнакомий цїлюю ручки. П[ані] Ользі й цілій Родині засилаю мій низенький поклін. Моя жона засилає рівнож Вам, дорогий Добродію, п[ані] Ользі й цілій В[сечесній] Родині глубокий свій поклін. Титко Ревакович.

Садаґура. 7. Жовтня 1884.

ІЛ ВРТ. — Ф. 77. — Од. зб. 126. — Арк. 226—227.

3. О. Кониський до Т. Реваковича

22 Жовтня — 3 листопаду [18] 84. З Києва

Сердечно поважаний Добродію!

[Арк. 3]. Трохи не цілий місяць прогаявся я з одповідью на Ваш дорогий лист! и досі не подякував Вам від щирого серця за Ваши фотографії, котрі стали для мене тіми дорогшіми, що вони пришли до мене

перші з Буковини для ліченя на іх, так приязно мині нагадати ті щасливі години, що провів з Вами и нагадавши ще пріятелю подяковати Вам ще раз за Ваши ласки и привіт. Певно Ви вже знаете ту добру вістку що з нового року «Зоря» переходить під редакторство Франка и буде зреформована. Я дуже, всім серцем радію сій звістці, бо для мене очевидна велика надія стати в Галичині белетристом наукового *[арк. 3 звор.]* виданья, котреб задовольнило потребу духовноі пищи. Колиб тілько Галичане піддержали її передплатою; а правду сказати «Зоря» переходить в найкращі руки, в руки поважно чоловіка честного, вмілого, знаючого из доброю освітою. Можна на Буковині передплачувати «Зорю». — А що ж діється у Чернівцях? Я виготовив де що за для альманаху, котрий захожуються видати в Чернівцях; але перш ніж отсилати свої праці, треба було де прощо роспитатися от же й написав я у Ч[ернівці] до Кумановського; жду три мі[ся]ці одповіді и не знаю до кого посилати. Хочу дати ім невеличке оповіданья и комедію в один акт з нашого сучасного житья. По моєму то найліпше б було коли б вони видали альманах з самих тілько драматичніх творів, як и подобає драматичному товариству. Тоді б *[арк. 4]* и дав ім историчну драму на 4 акти. Чи не доведеться Вам бути в Чернівцях да и перекажіть ім усім, а особливо В[исоко] п[оважаному] Тиминському, Ясеницькому и Винницькому мій сердечний поклон и подяку. А самі, Добродію! не лишайте мене в своій памяті и хоч ряди в годи присилайте хоч коротеньку вісточку. Я вельми дорожу односинами з русинами, котрих и щиро и глибоко поважаю, за іх високий патріотизм, за іх жваву и розумну працю за для народа. Коли б то ми вміли так безкористно працёвати отут на Украіні, не був би наш народ таким темнім и вбогим!

Сердечно прошу вас перекажіть Вашій В[исоко] п[оважаній] пані від мене и дочки наш сердечний поклон. А Вас, Добродію! братерски цілую. Ваш Перебендя.

1) Альманах ладилися видавати Русини академіки [арк. 4 звор.] в Чернївцях, котрі мабуть — днесь вже добре не тямлю — заложили при «Руській Бесїдї» товариство драматичне, що давало в Чернївцях аматорські представленя в українській мові, чим причиняли ся дуже до українщеня нашої інтелїґенції на Буковинї, котру нібито вели через «Руську Бесїду» в Чернївцях псевдо московські Русини (Іван Глїбовицкий, проф[есор] семін[арії] учит[ельської] в Чернїсцях, Білинкевич, проф[есор] семін[арії] учит[ельської] в Чер[нівцях], отець Амвроз Шанковский, проф[есор] ґімн[азійний] в Чер[нівцях], Іван Браник, проф[есор] ґімн[азійний] в Чер[нівцях], отець Василь Продан, екзарх православний, парох в Лашківці (старенький проводир Буковиньской Руси, чоловік доброго серця в загалї, а для нашого народу в особенности, але слабої осьвїти), отець Евдевій Андрійчук, правосл[авний] парох в Дорошівцях, чоловік також добрий але малої осьвїти, отець Ісидор Мартинович, правосл[авний] парох в Оршівцях, колись добрий й осьвїчений патріот український, пізнїйше попихач московський і крайний еґоїст, не прихильний розвиткові нашого народу. — Богато праць, присланих для Альманаха з Галичини і України, не тїльки не друковано; але они помежи тодїшними академіками попропадали, на що автори дуже нарікали.

Львів 19. Жовтня 1911. Титко Ревакович.

ЛННБ ВР. — Ф. 93. — Од. зб. 36. — Арк. 3—4 звор.

4. Т. Ревакович до О. Кониського

Високоповажаний Пане Добродію!

[Арк. 228]. На Ваш лист з 22. Жовтня я так довго не відписовав, бом хотів Вам щось певного за «альманах» сказати, а не мігем докладно за цю річ довідатися. 13/1 с[ього] м[ісяця] були річні збори «Союза»; оджеж думавєм на них щось певного довідатися — та дарма. Вправді вибрано комітет із Союзом, котрому ніби то президує Др Ганкевич, секретар університету Черн[івецького] котрий при нагоді ювілея ун[іверситету] Кийівского мав бути і у Вашім в[исокоповажаному] дому. — Але я виджу, що з тоі муки хліба не буде. З теперішних Союзан ніхто не розуміє за тоту роботу взяти ся, а Др Ганкевич, не тілько, що чоловік зовсім до нічого ще надто без характеру: «моральна; наукова й материяльна велика нуля!» Оден чоловік в Чернівцях — фаховець в цій справі Данило Млака, єго не взято навіть до комітету: мабут на наущенє Дра Ганкевича, котрому Д. Млака певно не раз гіркі слова правди в очи бризнув. — Млака є з тоі причини на Союзан дуже розлючений *[арк. 228]* й казав мині, що не хоче о альманаху нічо чути; але він казав це — думаю — лиш в превеликім свойім теперішнім смут-

ки з поводу смерти брата Nаума Шрама. — Теперішний голова Союза казав мині, щоби Ви, Добродію, зволили прислати Ваші утвори для альманаха на адресу «Союза»; но Ви цего не чиніт, а тим менше не посилайте на руки Дра Ганкевича, бо в однім й другім випадку може Ваша праця пропасти; а пішліт на руки Тимінского з виразним жаданьом, щоби лиш *[арк. 229]* такому чоловіку дав Ваші твори, котрий би йіх не занапастив. — «Альманах» мавби видавати «Союз» — з поводу 10 літного свого істнованя, — а не «драматичне товариство». —

Данило Млака є впрост убитий через смерть ненадійну свого брата. — Я боюся, щоби цей нещастливий випадок не пошкодив єму не тілько на здоровлю, но щоби і не вплинув некористно на єго творчество. Він писав до мене: «Тяжка недоля тяжко, ах дуже тяжко мене приголомшила; сумна чорна могила взяла до себе не лиш мого найліпшого брата, но і найщирійшого друга і люто моє серце роздерла, так страшно роздерла, що глібока рана і до смерти незагойітся..... Я такий розстроєний, що і здорова думка голови не береся; вірте, що щастливішим бувби я, там коло покійного на цминтарі спочити» і т. д. і т. д. Для Вашоі інформациі скажу Вам, що Млака і Шрам своїми звязами родинними (йіх мати Румунки) жили в самім гнізді межи шершенями волоскими, котрі йіх леда хвилі заколоти могли; оджеж ми мусіли грати против Румунів дуже велику політику; они оба лиш жили в великій дружбі і не хиляли ся серцем до нікого більше; мабуть graeca fides: волоска привела йіх до того, що не довірйовали нікому, хоть певно були і суть Русини щиро прихильні до них. Оджеж тепер стоіт Д. Млака сам я бачучи єго передвчорай боюся навіть за єго розум: таким бездонно нещастливим ся чує. Може бисьте, Добродію, написали до него пару слів потіхи, щоби впали оживляючою росою на єго роздерте серце. Адреса: Isidor Worobkewycz Professor (des Choralgesanges an der Theologie) in Czermowitz. wohnt: Franzensgasse im eigenen Hause.

[Арк. 229 звор.]. Був я не давно з Тимінским у Федьковича, може дасть Бог, що Ф[едькович] ожиє на ново: читавєм кілька єго файних найновійших поезій; написав навіть до Буковинского Кальендаря й обіцяв написати дещо для альманаху. —

Для «Зорі» будемо старатися о пренумерантів, хоть буковинско руска інтелігенція, то дуже сирий, до ширеня просьвіти не приспособлений материял; а наші панрусси баламутять єйі дуже.

Nа весні — здаєся — буде нарід бук-руский вибирав посла до Відня. Ми поставимо на кандидата сов[ітника] Винницкого. Не знати, чи удержится против Румуна.

Дякую Вам за Ваше поздоровленя, щосьте мині через Тимінского прислали.

Поздоровляю й цілюю Вас, в[исокоповажаний] Добродію, сердечно. Пані Ользі засилаю мій низенький поклін. Моя жона засилає Панству сердечний свій поклін. Титко Ревакович.

Садагура. I5. Грудня 884.

ІЛ ВРТ . — Ф. 77. — Од. зб. 126. — Арк. 228—229 звор.

5. О. Кониський до Т. Реваковича

[23 марця 1885].

[Арк. 5 звор.]. Поздоровляю Вас и Вашу В[исоко] п[оважану] Пані з світлим Великоднем! Христос Воскрес! Дай Боже Вам весело перебути свята, та з щастьям и добрим здоровьям пережити довгий-довгий вік. Ваш Перебендя.

ЛННБ ВР. — Ф. 93. — Од. зб. 36. — Арк. 5 звор.

6. Т. Ревакович до О. Кониського

21 Липня 1885. (У Київі)

Високоповажаний Пане Добродію!

[Арк. 230]. Глубоко вразила мене і всіх, що Вас знают, та дуже прикра вість, що Вас держано при Вашім повороті з Галичини до Кийіва в Волочисках під арештом і що трясено у Вас на підставі підлих доносів ізвергів Львівських, готових за гроші й рідного батька продати.

Прийміт глубоке вспівчутє від мене. Я думаю, що компетентні сфери в Россійі зъуміют оцінити Вас, що Ви цілий Ваш вік яко чоловік, гражданин і писатель працювали в хосен Россійі — і зъуміют оцінити належито плоди таких недокіньчених студентів, недоварених голов й таких безхарактерних ловців бумажок, як ними *[арк. 230 звор.]* сут редактори «Слова» і «Nового пролома». Nадію ся, що правлячі люде в Россійі не дадут ся більш зловити в сіть на підлі доноси наших австрійських шумовин і що не будут безъпокойіти чоловіка так спокійного й так гуманного, як Ви, так вірного прихильника российської держави, як Ви ним є.

Дякую Вам сердечно за Ваші привіти з 30. Січня й до Великодня. Дай Боже і Вам і Вашій високо

почитаній родині всего добра, і щоби Бог хоронив Вас від такоі тяжкоі а незаслуженоі напасти, у яку булисьте і тепер попали!

Зачуваю, що Ви посьвятили мині одну Вашу повість в Альманаху «Союзанськім». Сердечно дякую Вам за тоє, — і дай Боже, щобим ся міг Вам віддячити за тую честь і за Ваше добре серде.

Бувєм в першій половині червня с[ього] р[оку] в *[арк. 231]* моїх рідних сторонах, в красній Скільскій верховині. Дививєм ся, як перекопуют тунель через зелений Бескид, куди желізниця піде із Стрия до Мункача. Все то наша руська красна сторона. Желізниця має бути отворена 1 го цьвітня 1887 року. Як дасть Бог і нам і моїм Родичам діждати, так проситиму Вас 1887 року, щобисьмо колійов поїхали у красну Скільску верховину, — а тут забавилибисьмо довший час у моїх родичів під Бескидом, та любовалибисьмо ся красою наших гір. А поки що, працьоватимемо дальше честно і витревало, бо в витревалій честній праци побіда — й поодинокого чоловіка й цілоі людскости.

Щож би Вам ще з Буковини донести? Румуни не дали тут нам Русинам в двох руских вибірчих округах наших людей на *[арк. 231]* послів до ради державноі в Відни вибрати. Румуни румунщат на силу православну церков в Буковині і тутейші школи народні. Румунів попирає митрополіт й консистор і все православне духовенство, попирає іх шляхта й міністерство. Тому нам Русинам тепер тут дуже тяжко. «Буковина» приводит вправді наш руский нарід до сьвідомости свого положеня й своїх прав, але ще є богато руских сел, де нема «Буковини» і де нема кому єйі людям прочитати… Я пересьвідчений, що і це для нас колись на ліпше ся змінит, але як тяжко на ліпші часи ждати і борбу видержовати!

Поздоровляю Вас сердечно. Моя жона засилає Вам свій глубокий поклін. Ми обоє поздоровляємо Панну Геню сердечно. Щиро Вам прихильний Титко Ревакович.

Садагура. 30 липня 1885

ІЛ ВРТ. — Ф. 77. — Од. зб. 126. — Арк. 230—231 звор.

7. Т. Ревакович до О. Кониського

Високоповажаний й Дорогий Добродію!

[Арк. 232]. Жаль великий жаль мині й моїй родині, що Ви такі муки так невинно терпите.

Nяй Бог відверне від Вас цей тяжкий крест! Зараз 17. грудня був я в тов[аристві] «Союзаньскім» і довідавємся, що оно окрім одноі драми «Куліша» — котра не буде друковатися, нічого більше нема із того, що прислане «для Альманаха».

Удавєм ся відтак до Поповича, фактичного редактора «Буковини», котрий тепер є фактичним видавцем і коректором Бук[овинського] «Альманаха». П[опович] казав мині, що ані повісти мині присьвяченоі, ані науковоі статійі про Украіну не друкує ся в Альманаху і що цих обох праць у него нема і він іх навіть не видів. Є дрібні поезійі Чайченкова, котрі у него є і котрі він хоче в «Буковині» поміщати.

Де обі згадані праці тепер сут, ані Попович ані Союзане сказати не вміли. Розповіли мині лиш те, що бувший презес «Союза» Олімп Волянский, що тепер сидит в Галичині в селі «Біла» /: а почта Чортків : / всі матеріяли, які поприсилано для «Альманаха» передав проф[есору] Калужняцкому /: прихильникови ідей Аксакова /: до оціненя, котрі твори мают ся друковати, — і що Калужняцкий відтак все віддав — здаєся на руки о. Волянского, — що одже лиш Волянский може знати, де що з материялів ся находит.

[Арк. 232 звор.]. 18 грудня піславєм рекомендований лист до Бодянського, і цей лайдачина не відповів мині помимо того, що я й другий лист єму післав. З цего набрав я переконаня, що обох тих статей нема тут нігде; і правдоподібно повандровалисьте через руки академика тутейшого. Козак приклонник ідей Аксакова і фанатичного ворога розвою нашого народа — до рук Григоровича.

Фактом то є, що на посьлідних вакациях Козак Григорович і проф[есор] Петровъ (з Петербурга) разом перевандровали цілу Буковину.

Дм[итро] Жак має бути ведля зданя людей, що го добре знают, слабенький характер, — а Кумановский давний предст[авник] «Союза» казав мині, що це «підлий характер». — Волянский є підлий чоловік.

Григ[орович] не сходив ся тут з «Союзанами», лиш з згаданим академіком Козаком і мабуть з Волянским. Які они бесіди мали, довідати ся годі.

Nавм[ович] був в Чернівцях щось 24 годин, мав стояти цілий час під дозором поліцийі, — і не видко було, щоби ся з ким був сходив. Ані в «Бесіді» ані «в Союзі» не був.

«Кийівску Старину» дістали Союзане.

Боже мій! Коли перестанут вже переслідовати люде людей — та ще «яких людей»; цьвіт найкрасший — ідеалів людскости!

[Арк. 233]. Певно є, що Ви люблячи щиро нарід для котрого Ви поклали своїми працями превеликі заслуги, що Ви щиро вірні свойій российскій державі, і нічо більше не бажаєте, як єйі розцьвіту!

Так само певно є, що я щиро люблю нещастний наш нарід, — та про те я вірний Австрійі!

Тимчасом обвиняют мене тут вороги руского імени раз в раз: «що я тягну до Россійі». Вас обвиняют Ваші противники там: «що Ви тягнете до Австрійі!»

Що ж одже правда? Нічо. І одно брехня і друге. Nо ми тимчасом терпимо. І тепер не допущено мене до аванзу, котрий ся мині від давна належит, лиш з політичних взглядів.

Чей Бог, сей «відець сердець людських» осьвітит наших противників й дасть йім почутє справедливости, й змнякне йіх серця й відверне від нас йіх злобу, — а нам дасть спокійне тихе житя межи нашими родинами.

Це щедрую Вам, дорогий Добродію, в нинішний день «сьвятого вечера». Дай Боже, щоб при надходячих сьвятах й Nовім Року завитали на ново в Вашім Високоповажанім всечестнім Дому спокій й щастя.

Засилаю п[анні] Євгенійі мій глубокий поклін. Моя жона засилає Панству свій сердечний поклін.

Щастливих веселих Сьвят! Титко Ревакович

Садагора 5. Січня 1886

Ваша адреса затратила ся мині. Чи добре я заадресовав?

ІЛ ВРТ. — Ф. 77. — Од. зб. 126. — Арк. 232—233 звор.

8. Т. Ревакович до О. Кониського

Високоповажаний й Дорогий Добродію!

[Арк. 234]. Власне от тепер прислав мині Олімп Волянский жадані матеріяли до «Альманаха» — а межи ними повість мині присьвячену і статю етнографічну Р. і N. — Все те в мойіх руках. Він перепрошає мене, що так довго не відписовав, бо не було го дома, — каже прийіхав на свята й застав мойі листи й відослав зараз.

Він каже, що «Альманах» друкувати меся в 2 томах, — і що автори будут могли собі все відібрати, що не буде друковане.

[Арк. 234 звор.]. Тепер дайте мині знати, чи наставити на те, щоби обі згадані праці були печатані в Альманаху, чи відослати йіх Белею.

Волянский пише, що з Гр[игорович] майже нічого не говорив, бо Гр[игорович] товаришив ще з Коз. й пошкодив Союзови материяльно — на більше як на 100 зир. — и що він Вол[янський] це не терпит.

Одже ж з того всего випливало би, що мойі обвиненя — виповіджені в посьліднім листі — є безпідставні. Дай то Боже!

Поздоровляю й цілюю Вас сердечно. П[анні] Гені мій поклін. Моя жона засилає свій поклін. Тит Ревакович.

Садагура 12. Січня 1886.

[Арк. 235]. З Nовим Роком дай Боже Всего добра! Титко.

ІЛ ВРТ. — Ф. 77. — Од. зб. 126. — Арк. 234—234 звор.

9. О. Кониський до Т. Реваковича

З Киіва 15/27. — І.[18] 86

Дорогій мій Добродію!

[Арк. 3]. Най вже Бог віддячить Вам и Вашим дітям за Вашу щирість и ласку до мене. Вибачте мині, що тілько тепер зібрався подяковати Вам и поздоровити Вас и Вашу В[исоко] п[оважану] Пані з новим роком, та побажати Вам віку довгого и щастья доброго. Гей! Гей! «щастья доброго» ... а де ж воно? И як ёго добитися до того «счастья» — коли будешь солодким — люде злижуть, будешь гірким — сплюють. — Та ще у вас там можна хоч ити, можна гадати и прямовати до якоісь мети; а от у нас!... Прямо не тямишь чи живешь, чи тілько віміряєшь з ноги на ногу, маючи тілько одну мету: «як би обминуть багнюку, та не загрузти *[арк. 3 звор.]* в багні по саму шію. А вже щоб пильновати та прямовати до якоі духовоі мети, — то шкода й гей дати проса! Се у нас діло «начальства». И справді — біс ёго знає як оце ми тут живемо, не сходячи з глузду, не накидаючи петлі на шію!.. Просто живемо — як ті каменюки: без воздуху, без іди, без води!.. Але живемо!... живемо и хоч далеко-далеко, облишить таки надія, — що буде ліпше, не нам, то дітям нашим. Щоб там не витворили народно-національні кати, а слова не ваші! ні! Он, бачте — 15 літ назад ляхи гукали: niema Rusi!, а тепер гукають «кохаймося — любітеся». Значить за 15 літ Русь вирос-

ла!! Значить и в ляхів починає спадати духова полуда з розуму.

[Арк. 4]. Гаразд, що Союзяні[1] не все погубили. Шкода що вони — пустили в Альманах де — гірше, а лишили, що ліпше. Вийде, мабудь з того Альманаху ні Богу свічка, ні чорту кочерга. Дав на рік маючи биля себе Млаку, Стоцького, инч[их], якій лукавий дідько навів тих Союзян до Калужняцкого[2]?! Або у їх самих голови на плечах нема; або вони таки розумні, що забажали чорта поєднати з Богом!! Оте оповіданье що добули від Волянского, а особливо статью Мир перешліть у Львів до Омеляна Калітовського, нехай надрукує в Зорі, чи може й «Зорі» змагатиметься проти Злодіів? Не повинно б. —

Моя справа мовчать; але се не значить — що на віки занімію. Де там! Тиша перед бурею буває. Там де сплю, да все думаю «Коли б мині крила»... Зараз би отуди «Де Дністра хвилі голубиі»... Коли б то!... *[Арк. 4 звор.]*. Коли б мовляв — здоровья не так; а то от з 2) Грудня не здужаю, то де вже тут перелетіть, зараз десь синьомундорний — цапне. А вже и в могилу живцем нема охоти йти.

Бувайте дорогий мій Добродію здоровий та щастливий. Поцілуйте за мене рученьки Вашоі пані и пригорніть свою донечку. А я братерски сердечно обнімаю и цілую Вас. Ваш Олександер Кониський.

[1]Акад[емічне] тов[ариство] «Союз» видавало з нагоди 10 літн[ього] істнованя «Альманах», до котрого післав Кониський свої твори, котрих анї поміщено, анї звернено, так що не все прочитали. Титко Ревакович.

[2]Калужняцкий проф[есор] унів[ерситетський] (кацап), редагував Альманахи. Т. Р.

ЛННБ ВР. — Ф. 93. — Од. зб. 37. — Арк. 3—4 звор.

10. Т. Ревакович до О. Кониського

Високоповажаний й Дорогий Добродію!

[Арк. 236]. Сердечно дякую Вам за Ваше щедроване з Новим Роком.

Рівнож дякую Вам — щом давно повинен був зробити — за Ваші «Фотографійі» прислані мині ще в літі через Тиміньского.

Повість й наукову статю пішлю Белею з тим припорученьом, щоби передав такові Ом[елянові] Калитівскому. —

Дуже велика шкода, що віднято знаменито редагованій газеті «Дѣло» дебіт до Российі, бо «Дѣло» веде в Австрійі оборону руського народу против Ляхів й других чужинців дуже успішно, а против *[арк. 236 звор.]* Россійі заховувало ся все з великим тактом і льояльно, — за що все уйідали на «Д±ло» галицко-польскі газети.

Як Ваше здоровлє, Добродію? Чей Бог дасть, що вже ліпше.

Чи дали Вам Ваші вороги вже спокій?

Мило мині буде, почути від Вас, щосьте вже й здорові й що Вас вже за нізащо не пересьлідовуют.

Поздоровляю й цілюю Вас сердечно. П[анні] Гені засилаю мій поклін. Моя жона засилає Вам Добродію й П[анні] Гені свій поклін. Титко Ревакович.

Садагора. 5. лютого 1886.

ІЛ ВРТ. — Ф. 77. — Од. зб. 126. — Арк. 236—236 звор.

11. Т. Ревакович до О. Кониського

Високоповажаний Добродію!

[Арк. 238]. Сердечно дякую в моїм й моєйі жони імени за Вашу ґратуляцию. І ми з нашоі сторони бажаємо Вам з Новим Роком, щобисьте Ви, дорогий Добродію, жили в крузі Вашоі Родини в кріпкім здоровлю, в гараздї й в спокою. Давно вибиравєм ся до Вас писати, та з ріжних причин не писавєм. Но я все о Вас думав, — а особливо перед одержаньом любоі Вашої карти корреспонденційної; мабуть душі наші віщовали, що оден в Карпатах думає про другого над широким Дніпром-Славутицею.

[Арк. 238 звор.]. В Марти 1886 покинувєм Буковину, де Волохи, маючі нині широкі впливи в центральнім ряді в Відни, не хотіли мене до належачого мини аванзу допустити, боючи ся, щоби мене як повітового судію нарід руский не вибрав до сойму краєвого й до ради державноі — яко посла.

Я аванзовав на судію повітового в Підбужи в Галичині і діставєм ся до повіта, де я родився. Підбуж є то село в горах положене — 3 милі від Самбора. До Самбора йде колій; а з Самбора можна фіякром за 3 годин зайіхати до Підбужа. Тут є дуже красна околиця, воздух дуже здоровий, вода *[арк. 239]* — як каже верховинець — дуже ладна; є 2 гірські ріки; купіль дуже здорова; в загалі є тут в літі кліматична стація — «ein Klimatischer Kurort» —

Для того просимо Вас: маєте Ви йіхати для поратованя здоровля де в Швайцарію, — то прийідьте до нас, як до свого дому, — а думаю, що Підбуж ліпше Вам послужит на здоровлє, як Швайцарія. —

Дуже боюся, що цей лист не дійде до Ваших рук, бо при перепровадженю ся з далекоі Буковини десь Ваша адреса затратила ся мини.

[Арк. 239 звор.]. Обоє засилаємо Вам, Добродійці й цілій Вашій в[исоко] п[оважаній] Родині сердечні наші поклони. Титко Ревакович.

Підбуж. 31. Грудня 1886

12. Січня 1887

ІЛ ВРТ. — Ф. 77. — Од. зб. 126. — Арк. 238—239 звор.

12. Т. Ревакович до О. Кониського

Лист мій в Олександра Кониського в Киïві

Підбуж, мабуть в зимі 1886/1887

Титко Ревакович[1]

В[исокоповажаний] П[ане] Д[обродію].

[Арк. 107]. Глубоко вразила мене и всіх, що Вас чи яко чоловіка чи яко писателя знают, то дуже прикра вість, що Вас держали при Вашім повороті, з Галичини до Киïва під арештом в Волочисках і що трясено у Вас, на підставі підлих доносів ізвергів Львівских, готових за гроші й рідного батька продати.

Приймiт глубоке вспівчутя від мене. Я думаю, що компетентні сфери в Росії зъуміют оцінити Вас, що Ви цілий Ваш вік чоловік, гражданин й писатель працьовали в хосен Росії і зъуміют належито оцінити плоди таких недокіньчених студентів, недоварених голов й таких безхарактерних ловців бумажок, як ними сут редактори «Слова» й «Нового пролома». Nадіюся, що правлячі люде в Росії не дадуть ся більше зловити в сіть на підлі доноси наших австрійских шумовин і що не будут безпокоïти чоловіка так спокійного й так гуманного, як Ви, так вірного прихильника Росийскої держави, як ви ним є. *[Арк. 107 звор.]*. Желізниця має бути створена 1 липня 1887 року.

Як дасть Бог і нам і моім Родинам діждати, так проситиму Вас 1887 року, щобисьмо колійов поїхали у красну Скільску верховину, а тут забавилисьмо довший час у моïх родичів під Бескидом, та любовалисьмо ся красою наших гір.

Увага повисшого листу: Я нарочне писав в тїм листі про патриотизм Олександра Кониського для Росії, бо я знав, що лист сей — нїм го Кониський дїстане — буде читати поліция і жандармерия. Я хотів тим помочи Кониському, котрого на підлї брехливі доноси редакторів В. Площанського і О. Маркова до жандармериї в Киïві — що Кониський веде в Австрії «пропаґанду малороссійскую» — хотїли вивести з України «адміністратовим порядком» або в Сибір або в Центральну Азію.

Львів 19. жовтня 1911. Титко Ревакович.

ВР ЛННБ. — Ф. 93 (Т. Ревакович). — Од. зб. 36. — Арк. 107—107 звор. (чорновий варіант листа).

13. Т. Ревакович до О. Кониського

12. Січня 1887

Дорогий Добродію!

[Арк. 240]. Сердечно утішив мене Ваш лист. Дякую Вам й за Вашу працю: «Буковина й Русини», що Ви в Вістнику Европи помістили.

Дуже тішу ся на Ваш прийiзд. Ведля Вашоі волі глядав я за таким помешканьом, як Ви бажали, і найшовєм сьвітлицю т[о] є[сть]. невеличкий покій у нашого селянина Івана Луцьового. «Сьвітлиця» є переділена через сіни від властивого помешканя *[арк. 240 звор.]* господаря. Дітей у цего господаря нема, оджеж будете мати спокій. Варити буде Вам теща господаря, стара жінка, що давно варила в «Підбузькім дворі». Йій даcте все на мнясо, масло і прч., а она відтак купит й зварит. Она мині приобіцяла, що буде вважати, щоби Ви за ніщо дорого не платили, щоби Вас не дерто, — і я буду тут на те вважати. За хату господар 5 р[инських] на місяць /: тут дорожше є, бо це місце ніби купелеве : /, а кухарка вже за вареня й за одержаня в порядку хати 2 р[инські] за місяць. Мнясо коштує тут ½ кільограма *[арк. 241]* 28 умовних фунтів — 16 центів, молока незбираного кварта 6 ц[ентів] масла кварта 50 ц[ентів] — яєць 6 за 10 центїв /: гульден австр[ійський] має 100 центїв : /; 1 рубель папіровий стойіт звичайно = 1 ґульд 20 цент.

Булоби добре, якбисьте з собов привезли ковдру й подушку, а взглядно /: як прийідете з доньков або з сином : / 2 ковдри й 2 подушки, бо за постіль тут тяжко. Якбим не надіявся родини жінчиноі, так охотно бим вигодив свойов постелев. —

Так дасть Бог, що будемо ся в недовзі бачити.

Ваш артикул «Буковини й Русини» дуже добре написаний; славні води желізні в Буковині є в містцевости: «Дорна-Вара» *[арк. 241 звор.]* а «сірчані купелї» є в селі : «Якоґани» на стор. 388 в 5 ім стиху від долу належало би про те назви поправити.

[1] Насправді Т. Ревакович помилився, бо лист до О. Кониського був написаний 25 липня 1885 року [*В. С.*]

До зближаючих ся сьвят Великодних щедруємо Вам й в[исоко] п[оважаній] Вашій Родині кріпкого здоровля й всего добра.

Надіючи ся з нетерпливістью Вашого прийізду поздоровляю й цілюю Вас сердечно. В[исоко] п[оважаній] Вашій Родині засилаю мій глубокий поклін. Моя жона сердечно Вас поздоровляє. Титко Ревакович.

Підбуж 5. Цьвітня 1889.

[Арк. 242]. Як мете до Підбужа йіхати, то дайте мини знати, коли колійов прийідете до Самбора. Тоди би такій Ваш господар Іван Луців ждав з свойіми кіньми й возом на Вас на двірци Самбірськім. З Самбора йіде ся возом 3 милі до Підбужа. Повіз фіякерський з Самбора стойіт 5 р[инських] до 6 р[инських] фіра звідти стоятиме 2 р[инські] до 2/50 ц[ентів]. Щастливих веселих Сьвят й до побаченя! До Підбужа йде теліґраф! Т. Рев[акович].

ІЛ ВРТ. — Ф. 77. — Од. зб. 126. — Арк. 240—241 звор.

14. О. Кониський до Т. Реваковича

З Києва 19 лют[ого] ст. ст. 1887 р.

Дорогий и серцю Любый Добродію!

[Арк. 7]. Святу правду кажете в своєму листі, що «душа душу чує», а я додам, що коли б не було чутья душі — до душі, то певне б люде не відали и того мізерного братерства — яке нині истнує. Кожен ваш лист щиро и сердечно втішає мене, бо він свідчить, що не сам я у полі, а там далеко від мене єсть люди, що однаково зо мною думають и бажають. А коли чоловік знає, що він не самотній, а в гурті, то й охоти до праці він більше набірается; и робота у ёго йде жвавійше. Така моральна підмога завжди потрібна нашому братові письменникові, и особливо — в таке люте времья, яке ми перебуваємо! Инколи, Добродію! так *[арк. 7 звор.]* тяжко буває, що й не вимовити! Лютуєш звіром и сам на себе и на своіх людей, а більш на свою несилу!.. «Седи, терпи» та чи вже ж таки «нічогісінько не жди»? Ні, се вже годі! Як не тяжко, — а надія живе и живить мене. Вже на що отака тяганина, що півтора року сикалася до мене скаженою собакою, и тілько в грудні спекався я від неї, от дає велику силу витягла вона у мене здоровья, а надіи не зрушила, не відняла, не вбила! Здоровья — дасть Бог — полагодимо; тілько чую в собі велику потребу перебути ціле літо десь у горах у такому закутку — де б було тихо як в усі, спокійно — як серед степу в ночі; де б я тілько лежав на горі, оглядав небо, да впивався гірським повітрям и красою природи. Думка у мене така: як не вмру, як не буде *[арк. 8]* зміни (сподіваюсь — що не буде) так зараз зпочатку Мая рушу до Барвінського на кілька днів, потім — тиждень-другий на Подолі; тоді в гори и певно — що покористуюся з Вашого сердечного та любого закликанья до Підбужу, бо раз ще я в тих краях не був, а вдруге — душу мою тягне побачитися з Вами. Але ж умова наперед: гостем не хочу; а коли буде Ваша ласка, дак порадьте мені де б заквартировати у простій хаті, між простими селянами; що б я міг спостерегти іх побит и іх психологію; а до того користоватись и Вашим досвідом и знаньям селян. Певно — що приду або з донею, або з сином; що б вони бачили як люде живуть — без пуги, без кайданів. Та отак би то й думка перебути аж до самого Семена. — Посилаю до Вас під бандеролью відбиток *[арк. 8 звор.]* з моіх листів про Буковину, та не знаю, чи втнете по росийски? Коли втнете дак — скажете, чи не помилився я в чому? — Я пильную щоб и буковинців и Галичан збити з отого «язичія», та звернути на єдиний спасенний шлях однієі литературноі мови; бо доки сего не буде, доки йтимемо вростич и в письменництві, то не швидко прійдемо до мети.

Як отсе Вам живеться? Як здоровья Вашої Пані и доні? Не забувайте про мене!

Сердечно цілую и обнімаю Вас и прошу поціловати за мене рученьки вашої дружини. Щирим Серцем Ваш до віку О. Кониський.

Моя адреса. Кіевъ, бульвар № 36.

Александру Яковлевичу Кониському.

ЛННБ ВР. — Ф. 93. — Од. зб. 36. — Арк. 7—8 звор.

15. О. Кониський до Т. Реваковича

6/18 — IV.1887. Тернопіль

Высокоповажаный Добродію!

[Арк. 9]. Кілька днів сежу я в Тернополі у п[ана] Бар[вінського]. Тут и хата тепла и люде добрі, та тілько на душі у мене холодно тай до того и на здоровьі чую недобре: сила покинула мене. От же не сему тиждні подались до Львова; а з відтіля ж, перебувши там кілька днів, в гори до Вас. Але перш ніж податись зі Львова — треба списатися з Вами;

бо може показатися там, що ліпше буде не іхати. Не таланить мені в подорожі: позаторік як тілько вернувся з Галичини, напала на мене російска поліція ніби ж я «перенявся польською интригою», та везу в Росію «польські идеі» (?). Треба було півтора року щоб висловитись з тіеї «интриги». Тепер *[арк. 9 звор.]* знали що саме діяти зо мною в Галичині. Зараз в Підволочиску напавсь комісар-австріяк: куди іду? чого іду? Теж саме и в Тернополі! Я хоч вже 27 літ розмовляю з полицією, але жодним чином не привикну до того що б байдуже вести таку розмову и кожна розмова з отими сіпаками переверне у мене душу и розворушуе усі болячки на дні серця. Важнійше усего для мене — и прикро и тяжко те, що через мене турбують розмовами и тих людей, з якими я стосуюся. Певна річ, що прибувши до Підбужу я ж не можу не бачитись з Вами, не стосоватися. Знов мимоволі насовуется думка, що полиція, не тямлячи де біле, де чорне, и гадаючи — собі дурною головою, що кожен хто приде з Россіи, то вже — певно — везе «пропаганду православія и москалофіля» стане оточить мене и в Підбужу, — и через те отруіть мені усі ті години, *[арк. 10]* як там перебуватиму. Вже ні мій вік, ні мої засоби, думки и вдача не такі, щоб перебувати в ролі того зайця, що гонять хорти! Тим то я благаю Вас — напишіть мені щиру правду: чи не турбоватиме мене якій там «пан-комисар» у Підбужу? А що найважнійше: чи не заподіють вони якоі хоч би й самоі дрібноі непріемности за для Вас, — за те що ми собі стосоватимемось? Скажіть, Добродію! правду, бо, кажу Вам щиро: коли я не буду певним, що я безпечний, особливо ж що наши стосунки не нароблять Вам чого прикрого, — то я не матиму години спокою, нудьга гризтиме мене — и як той казав «стане світ тюрмою». — Коли зопевнитесь, що все може бути по людськи, то додайте ще в листі, якого часу найліпше іхати в гори? Мені кажуть, що до 15 червня стар[ого] стилю — нема що й рушати в гори *[арк. 11]*, бо там до того часу стоіть холодна погода.

Відповідь заадресуйте Кирилу Кахникевичу (Баторія 24) у Львів, що б він доручив мені.

Бувайте здорові! Низенько клонюся Вашій В[исоко] п[оважаній] Пані, а Вас братерски цілую, Ваш Перебендя.

ЛННБ ВР. — Ф. 93. — Од. зб. 36. — Арк. 9—11 звор.

16. О. Кониський до Т. Реваковича

1/13. червня [1887]. Львів.

Дорогій добродію и сердечный Друже!

[Арк. 12]. Жадним чином не сподівавсь я, що станеться так як сталося: прийіхавши до Львова, почав я хоровати, доти хорував, доки таки зліг, та отсе сегодні вперше, пролежавши 12 днів, вперше устав з ліжка! Лікар каже, що б ще до пьятниці не виходив з хати… Не тямлю вже що й діяти! Я певный, що жадна гарненька кухня не запоможе мені. Ясне сонечко, тепла година, чисте, сухе повітря — от чого мені треба, от — чого душа бажає !.. Без сонця, без тепла, без сухого повітря я не видужаю. От же не спав умисне що дня, що дня дощь, дощь и дощь!.. Хмарно, понуро, тьмяно, холодно, то ще на самоті, у ліжку!.. И ги!.. цур єму як тяжко, бридко.

Першим ділом, уставши, взявся до паперу, аби [*арк. 12 звор.*] усім серцем подяковати Вам — щиро подяковати Вам за скромний лист и ту ласку, сердечність и щирість — яку читав в тому листі. Спасибіг, спасибіг. Та вже не відаю, чи дасть мені лиха доля побачити Вас у Вашій хаті серед Вашої родини, и братерски подяковати, обняти і поцілувати… Бо кажу Вам — нудно мені без сонця, тепла, а в горах певно ще гірш ніж у Львові и чи діждусь я вже тепла? Чи не зануджуся, та чи не чкурну аж на Кавказські гори!? Ще коли б робота була, а то ж и робить нічого. Діло ступило на таку стежку, що вже й руки не беруться робити для ёго; инколи не тямить де кінчаеться Мир[1] з своім клерикализмом, а де починаеться Діло! За три останні роки не бачу я жадного поступу в Ділі, народовці топчуться на одному місті и от-от витопчуть там багно, що годі тоді! Знов піде на двоє! Молодіж вже й тепер цілком відсахнулась и стоіт на одшибі. В загалі жодна. [*Арк. 13*]. Прохав я ще 18/30 Мая д[обродія] Романчука, щоб пішов до сего велимудрого директора, та запевнив єго, що я чоловік безпечный! От же й не знаю чи ходив, чи ні; бо з того часу я лежав и не бачився з Романчуком. Так бачте, хоть и маю я цілком як слід паспорт, але ж я небезпечний, чуючи від Кржачковского[2], що «Конституція, конституцією, а поліція — поліцією» и що повиненъ давати звістку — коли и куди и чого поіду. Тьфу! сего вже и в Россіи нема!

Тепер Ви, брате мій, піймете мені віри, що я й сам не тямлю, що в таких обставинах чинити? Чи вже ж таки згорнути руки, та заспівавши «Мені отпущає-

ши», вернути до Господа та «наче стародавні жиди»: «На вербах повішати органи німиї».

[Арк. 13 звор.]. Так! И байдужім вухам слухати, як з нас будуть сміятися! Чи то ж би не сором був? Ба! Та що ж діяти?

От же висижу ще, доки випустить лікарь з хати, та на тім тиждні мабудь и рушу на «нашу не свою землю» себ то так може 8, або 10 червня. — Коли не станеться нічого ліпшого, щоб перемогло мене лишитися.

Бувайте здорові! Брате Мій! Сердечно цілую Вас и ручки Ваші в[исокоповажаній] П[ані]. Ваш навіки Перебендя.

P. S. Як відважуся до Підбужа, поїду на Самбір, приїду туди о 5 годині, не виїздіть, я тропко й сам. Моя адреса. На руки Белей, редакціі Діла.

[Арк. 14]. Справа стоїть не добре: поступу нема, руху нема; а стояча вода мусить заплісніти! Самі бачите, Друже мій! що Украіни Діло цілком не заступає, ніби вона не истнує, про прямовання до загального Українсько руского идеалу и думки нема.

Гадав я, що пробуду в Галичині довший час, віддам усі свої останні сили, своє здоровья, усего себе на роботу для идеі національно української, народноі, и за те хотів, аби заробити собі на прожиток річно 600—700 гульд[енів] — бачу даремне! Марна надія! Заробити нігде тут, ні над чим! А ще гірш те, що чую зле, що аж сумно стає; люди дальше галицкого шовінізму не хочуть ити, українське слово нехтують, кажуть: «публіка не хоче читати нічого українского, намъ треба виробити свою мову, литературу и науку. Почасти ми вже маємо се все...». От — як! Ліпшій доказ такого не серйозного трактовання, дає для нехтованих Рускоі истор[ичної] Библіотеки Барвінского, котра не має и половини стілько пренумератів, як я сподівався.

[Арк. 14 звор.]. И на се мені кажуть: «У нас є своя наука, публіка наша не розуміє (чуєте!!) украін[ської] мови». Люде щиріші кажуть, що публіка не доросла до такоі лектури. Се правда, але ж раджу я, треба вести публіку, треба щоб часописі ішли поперед публіки; а редактор Діла відповідає мені на те: «Як почнемо вести публіку, так доведемо до того, що нікого буде вести; газета мусить давать те, чого потрібує публіка...» З такими умовами, нема що мені тут робити. Гадав поправити Зорю — и се марна праця! И тут якийсь клерикальний сшиток, без звязку, без виразноі ідеі... Горох з капустою...

Нарешті и поліція чортом дивиться на мене. Тілько що приїхав до Львова — зараз покликав Крачковського, питается: чого приіхав, чи надовго? Куди поіду, де буду? одне слово він «nie rozumie jak może być u Pana interes we Lwowie i narescize w Policii».

[1] *Ґазета (коментар Т. Реваковича).*

[2] *Директор поліції у Львові (коментар Т. Реваковича).*

ЛННБ ВР. — Ф. 93. — Од. зб. 36. — Арк. 12—14 звор.

17. О. Кониський до Т. Реваковича

21 червня / 3 липня 1887. Львів

Високоповажаний добродію и дорогий Друже мій!

[Арк. 15]. Аж теперь тілько на силу позбувся я свого недугу, хоч на стілько, що почав вже виходити з хати. День в день цілий місяць седів, то лежав не мов в арешті. Тепер напевне вже скажу, що їйду до Підбужа, але не скажу ще запевне якого дня рушу зі Львова. Я бажав рушити сегодні, та одержав з дому від доньки лист; вона, довідавшись, що я не здужав, та захотіла властними очима запевнитись, що я видужав и проситься сюди. Я дуже радий сему; бо оприч того, що й мені буде веселіше, розумію, що гірске чисте повітря добре вплине и на доньчине здоровья. Сегодні дістав вістку від неї, що виіде 21, або 22 червня, виходить, що у Львів вона приіде 22, чи 23. Коли ж захоче забавитись який день-другий *[арк. 15 звор.]* у ві Львові, то значить 24, чи 26 вирушимо до Підбужа; але за день до виізду я ще напишу до Вас, або прителеграфую. Та рівно сердечне благаю вас — не турбуйтесь виіздити до Самбора. Я гадаю собі раз — що нічим перед Вами не заслужив на таку ласкаву увагу Вашу, а вдруге гадаю, що вже ж таки Самбірска полиція не накинеться на мене так, як у Підволочиску, наче на якого злодюгу. А коли й накинеться, то якось відбрешуся. А от чим не можу не потурбувати Вас: кажіть переказати тому господареві (Іван Луць), що замовили для мене хатину, що я певне буду — а поки не має властного, то нехай би взяв у кого «на прокат» двоє якіх будь ліжок: подушка, ковдра, простині — ми привезем свої. Та ще самим можна купити, чи теж на «прокат» добути у якого бляхара самовару, хоч не величкого, аби на 4—6 шклянок, то и досить.

[Арк. 16]. З Самбора ми візьмемо собі фурмана та й приідемо прямо до Луця. Певна річ, що зі Львова виідемо о 12-і годині дня, значить в Самборі будемо в ½ трейтої години. —

Там за кілька днів — тішу себе любою надією! побачитись з Вами и серцем стати в вашій розмові. А доки що бувайте здорові! Низесенько кланяюсь Вашій В[исоко] п[оважаній] Пані, а Вас, бувши — цілую.

Ваш Перебендя.

ЛННБ ВР. — Ф. 93. — Од. зб. 36. — Арк. 15—16.

18. О. Кониський до Т. Реваковича

30 червня. [1887]. Львів

Високоповажний Добродію!

[Арк. 17]. Бажав я 28-го выіхати до Підбужа, але четвертый день дощ не мов з ведра льє, а тут знов з отими посіпаками робота: вьязнуть наче муха до меду! Бодай ім ні дна, ні покришки!.. Запевно выідемо зі Львова з донею в пьятницю 3/15 липня з пойіздом що йде до Стрыя о ½ 12-і години. Коли не брешуть часописі, то сей пойізд буде в Самборі по 3-о годині; гадаю, що годин 4—5 з Самбора, значить увечері приведе Господь побачатись день в день через три роки як бачились в Чернівцях.

[Арк. 17 звор.]. Дуже радію и я и доня, що справдится наша надія.

А доки що будьте з Вашою дорогою женою живі та Богові милі. Братерски цілую Вас. Перебендя.

ЛННБ ВР . — Ф. 93. — Од. зб. 36. — Арк. 17—17 звор.

19. О. Кониський до Т. Реваковича

Львів, 29 липня [1887].

Навіки дорогий и Любый Друже мій!

[Арк. 19]. Хоч як прегарно росповідали Ви мені про дивно хорошу природу Бескида, а все ж я зустрів в Волосянці[1] далеко-далеко ліпші ніж сподівався з Вашоі бесіди. Вже про красу природи нема що й казати: я впивався єю, наче запеклый пьяниця впиваєтся смакуючи стару оковиту. Я не можу Вам росповісти того високого почутья, яким три дні було моє серце повнім до краю; почутья глибокого, тихого, якось невимовно міцного. Я просто розговив! Сему спріяла ще більш природи — щира семья Вашого татуся! а найпаче єго самого. Чи піймете, брате мій! віри, що дивлячись на Вашого татуся, слухаючи єго бесіду — мене проймали тихі слези радощів; перед мене воскресала моя молодість. Ваш тато перший чоловік в Галичині якого я зустрів з истинно українсько-руським гумором и козацькою вдачею! И господи! Як він своім зростом, постатью, гумором, веселою, щирою прямою вдачею нагадав міні того козака Искру, що навіки налив в моє молоде тоді ще серце тіеі любови до Украіни Русі, з якою тримався свій вік!

[Арк. 19 звор.]. Велике и щире Вам спасибі! Друже мій за Підбуж, а ще більше за Волосянку! За час, що перебув я у Підбужі и в Волосянці, я ожив и тілом и духом и чую нову силу до роботи! З розмови з Вашим татом я ще яснійше засвідчився в тій великій силі патріотизму сивоголових юнаків серцем и думками, яка не дала за 8 ½ віків погибнути Русі. Коли ж на віки добру пораду дає Сизиф, навчаючи перед «лицем сидаго возстати и почтити». Пізнійше подам Вам усі вражінья, які я вивіз з гір; був у Михайловича[2], він казав, мені показати єму паспорт и спитався: чи не шпіон вы? А тоді вже розпечатав Ваш лист. Великий оригинав. Таких я ще не бачив.

Завтра побачусь з лікарем и поражуся за себе. Коли чую своє здоровья добре, але коли скаже вертати ще в гори, то верну. Завтра поіду до Тернополя, бо Барв[інський] кличе знов телеграмою. З відтіль проведу доню до границі, и коли верну, — в гори, то за кілька днів знов побачимося, а як ні, то рушу відразу до Кієва: в «отечество».

[Арк. 20]. От же доки що прошу Вас поцілуйте за мене руку Вашоі в[исоко] п[оважаної] пані да перекажіть и від мене и від Гені[3] найсердечнішу подяку за хліб-сіль и за такий привіт, якого ми доки живі не забудемо.

Ґеня в Болехові — трохи була занепала, але теперь добре: у нас з нею, тілько й розмова що про Підбуж та про Волосянку. Не забудемо ми іх до віку.

Цілую Вас братерські. Діточок обиймаю. Ваш на віки Перебендя.

Мої уваги до сего листу:

1) Коли Ол[ександр] Кониський виїхав з Підбужа, виїхав він ще до моїх родичів у Волосянку Скільського повіта, де мій отець Іван Ревакович був парохом. Отець мав тоді 73 літ, але був ще зовсім здоровий чоловік, високий, широкогрудий, з міцним баритоновим голосом і з великим гумором і [арк. 20 звор.] любив дуже гостий.

2) Сусід мого батька отець Стефан Михайлович, парох в Славську, був завзятий кацап і оригінал.

3) Ґеня (Євгенія), найстарша донька О. Кониського, з котрим була в Підбужи і в Волосянці.

Львів 20. Жовтня 1911. Титко Ревакович.

ЛННБ ВР. — Ф. 93. — Од. зб. 36. — Арк. 19—20.

20. О. Кониський до Т. Реваковича

6/18.VIII. [18]87 З Київа

Дорогий мій Друже!

[Арк. 21]. По пораді лікаря (він спостеріг що гори поправили моє здоровья, ліпш ніж він сподівавсь в такій недовгій час) я не вагавсь: чи вертати в гори, чи ні? Цілу дорогу до Тернополя усе радивсь про се з донею; але перечитавши Ваш лист до Бар[вінського] рішив на тому що годі вертати — и поіхав далі. Та певно що й добре зробив, бо ота справа, про яку Ви писали, вельми б дратовала мої нерви. На таке паскудство я не сподівався, мені здається що се хтось з ляхів підняв куру. Дуже цікаво б довідати хто именно и що вислідив постерунок[1], які там він знайшов заборонені книжки? У мене був Kalendarz Kurjer'a Lwowskiego, та Обломовъ и 2 кн[иги] Вібр. Европи — от и все. Будьте ласкаві напишіть до мене подробицю сіеі паскудноі речи; воно варта щоб подать іі до газет, або в новелі.

[Арк. 21 звор.]. Коли и в Підбужі така холодна и дощева погода як тут, то и вдруге добре що я не вертав, бо седів би в хаті, та проклинав усіх доносчиків, усіх постерунків. А шкода мені Підбужа и встаючи й лягаючи згадую ёго, и довго довго памьятатиму скільки він надав мені сили. Тілько й прикро мені, що отой клятий постерунок[2] потурбовав Вас — через мене… Дав би Біг щоб вони стілько хліба іли та добра бачили, скількo в тому доносі правди. А чи не могло бути, що се сам постерунок висмоктав з пальця, аби чим прислужитися старості? у нас так трапляется.

По завтраму іду на хутор и перебуду там доки стоятиме добра година, як же не стане на годину а прийдуть дощі, так небавом верну до Київа.

Хочу я переслати до Вашого тата альбом *[арк. 22]* Київских видів. Инакші не можна, як в полотні переслати та не відаю як би се ліпше зробити так, щоб не треба було старому іздити на почту. Та здается у Вас такі посилки йдуть спершу до старости; знов значить старому треба б іздити. Дайте пораду мені — як се ліпше зробити.

Дякуючи ще раз Вам и Вашій в[исоко] п[оважаній] Пані від себе и від доні за Ваш істинно братерскій щирий привіт и ласку, благаю Бога, щоб дав мені чимсь віддячити Вам, и хоч за рік повітати Вас у своій хаті у нашому не нашому сивому Київі. Щиро цілую Вас на віки вічні Ваш Перебендя.

[1] Жандармерія (пояснення Т. Ревaковича).

[2] В пару днів по відіздi Ол[ександра] Кониського з донькою з Підбужа прийшов комендант по- [арк. 22 звор.] стерунку жандармериї з Підбужа до моеї канцелярії і казав, що єму ц[ісарсько] к[оролівське] староство з Дрогобича наказало, щоби довідався, що то за чоловік був з Київа у Підбужи. В пару днів потому приіздив в тій самій цили «abverauflaiter» жандармериї з Дрогобича і випитовав те саме. О тім здаеся я писав до проф[есора] Олександра Барвінського в Тернополи.

Львів 20. жовтня 1911 Титко Ревакович.

ЛННБ ВР. — Ф. 93. — Од. зб. 36. — Арк. 21—22 звор.

21. О. Кониський до Т. Ревaковича

Одесса 27 серпня ст. ст. [1]887

[Арк. 42]. Не ремствуйте ж, Голубе мій! що так довго мовчав, та пишіть до мене — прямо на звичайну мою адресу. Ваши листи велика моя утіха; вірте що я люблю и до віку любитиму Вас и Вашу родину немов найближчих кревних своіх. Як перебули Ви літо на Буковині? Чи не шкодили дощі? На Украіні усе літо аж до серпня були дощі і недобра погода, зате тепер — не мов весна, так гарно.

Одеса — місто велике, більш 200 тисячів людности, але рівне положенья міста багато шкодить. Тілько й краси що море; а більш ні що не робить вражінья!

Коли б отут на березі то була Волосянка Плішка, Кичера та Близнята[1]! Гай, гай! що б то було! Був би такий Эдем, на який досі й сам Саваоф ще не спромігся! Все ж ся Одесса не Московске місто: осередок жадноі національности не мае; Ґешефт! Отсе єго и національність, и Бог, и віра и все. Зате окраіни міста навкруги чисто українські і мова, звичаі, вдача, усе-усе наше и цілком зберегло свій національний тип. Дарма що … нехай собі!. «Наша пісня, наша слава Не вмре, не поляже!»

[Арк. 42 звор.]. Поцілуйте за мене руку Вашої В[исоко] п[оважаної] пані, обніміть діточок і нехай великі ростуть та щасливі будуть. Як писатимете до Волосянки и до Козеви перекажіть мій сердечний привіт. Братерско цілую и обнимаю Вас.

Ваш навіки Перебендя. П[анові] Д[обродію] Палієві кланяюся.

[1] *Гори у Волосянці (пояснення Т. Реваковича).*

ЛННБ ВР. — Ф. 93. — Од. зб. 36. — Арк. 42—42 звор.

22. О. Кониський до Т. Реваковича

20 — XII.1887

На віки Дорогій мій друже!

[*Арк. 23]*. Ще аж 16/28 сього місяця одержав я Ваш лист. Одержав ёго, лежачи в ліжку і став він мені для хорої душі и пошматованого серця цілющою-живущою краплею духового бальзаму. Спасибіг, спасибіг Вам за ёго! На віки спасибіг! Не надовго я набрав був у Вас здоров'я, тілько й хватило що до грудня, а в грудні знов занепав, да так, що отсе півдня як похожу, то вже за те день лежу, а два дні лежу: було якось ніби й ліпше, але з 15/27 знов сталося те що було у Львові и отсе ледві-ледві примостився, не встаючи з ліжка, що б хоч трохи одвести душу в щирій розмові з дорогим для мене чоловіком. — Погано и тяжко жити, а найгірш усёго тяжке моє родинне життя. Инколи Господи! як тяжко и тілько мого и знаку з життя — що право терпіти!.. Назад ліпше не озиратись, а попереду ще гірше… Далебіг часом приходить думка накласти на себе руки… Починаю я тоді швидше читати Євангеліє и якось непримітно перехожу до другої думки: вмерти поспію, та се й не велика штука; штука терплячи — жити! Але ж! чи живу я? Здается — «дух бодрота плоті немощна». Дух мій рветсе до роботи, жадає хоч крихту зробити з того діла, котре неминуче треба було зробити и котрого навіть и чи й починав ще робити. Ціле житья пішло на те, що я шукав правди! Дожив до сивої голови, до сивої бороди й не знайшов. Кажуть: не там шукав! *[Арк. 23 звор.]*. Кажуть я «твердий фанатік». Може й так. Бо я опріч Євангелія ніде правди не шукав; опріч нашого Бога другому не молився; опріч нашої віри другої не тримався, але я чую — що вже таким я й помру і жодна сила не примусить мене до того, щоб я став не я.

Не потече Десна з Дніпра,
А Дніпро з Лиману.

Дорікають знов, що я не вгамуюсь тим, що маємо, а все гукаю: «рушаймо». Коли ж инакше й не можу! Я гукаю, що б самому себе підбодрити, инакше я не наважився й на других гукати: — Як тямлю себе — я все пильновав знайти таке товариство що б у гурті шукати Правди; бо гуртом усяка робота спорійше йде и легше робити ii. Певна річ, що се вже загально людська потреба і загально людский закон, и ні що більш як отей именно неминучий природний закон творить партіи тим то освічені люде не можуть жити не належачи до жодної партії. Доки сонця-світу — доти и закон сей истноватиме… Та вже чи не досить філософії!

Бачу з Вашого листу, яка ж то дурна-предурна справа з отсима денунціяціями. Я не ворона. Полетів и серцем більш би горнувся до згоди, але мушу промовити з великим жалем — який вони темный ще, сліпый народ! Нічому іх історія не навчила; полуда пала ім на очи, тим то вони усякі дурниці ймуть віри; тим то у них що сиве — то вже й вовк! Аби хто *[арк. 24]* не з іх табору то вже й «bardzo niebezpieczny człowiek»! Здается у них такі вже були: що «без політики чоловік не може й жити». Гай, гай! Щодо мене то я цурався й цураюся політики: не вона тягне мене до Галичини, а природа та гірське повітря. Природу найпаче гірську — я невимовно люблю и з досвіду запевнився, що гірське повітря надає мені сили і здоровья. Я й тепер радію душею як згадаю Підбуж та Волосянку! Там я чув, як здоровья лилось в моє тіло цівкою! Найліпшою нагородою свого житья я вважав би коли б міг останні часи його провести в горах, да там и вмерти, оглядуючи Красу величної природи. От і тепер мізкую: коли не поляжу головою до весни, так куди мандровати по здоровья? до Криму — великого кошту треба; до Кавказу — дика сторона, а де цивілізація — там не з моєю кишенею; до Бескиду — але ж не хочу що б из за мене був людям клопіт! Тай прикро коли якась собака гавкне на вітер — а староство почне цьковати, — Ти, Господи! відаєшь за що й про що!! — — Мою фотографію добути вельми легко було, бо сами відаєте скілько ii по Галичині розповсюдив и «Світ» и Каліндар Просвіти и инчі. Та я охоче й сам би надслав старостві, най дивится коли має на те час.

Що діється в Галиц [ькім] письменстві — мало відомо у нас; доходить тілько «Зоря». До неі я подав начерк повісті «Гірська квітка». Там всі реальні Вам люде; вгадаєте и країну; але доки не почнуть друковати, далі не посилатиму.

[Арк. 24 звор.]. Вельми не вдовольняє мене «Зоря», та що ж коли другого видання нема: боля-

че і тяжко з нею раховати, та чи буде ж ліпше коли ми відцураємося від неі? — Коли б хто взявся завести — тоді б инча річ.

Та чи не дурний ж отсе я, чи не навіжений: скілько написав, а досі не написав того з чого треба б було почати: поздоровити Вас и Вашу дорогу родину з св[ятом] Різдва и Новим роком, тай побажати Вам віку довгого та щастя доброго; да донёк подружити и онуків тішити. Мої свята будуть занадто сумні: бо и зіма велика и недуг, и холоднеча и духова голоднеча; духової їжи Биг дасть; нема!

Сподіваюсь святами зайде хто з студентів то зараз спишу и перешлю до Вас оті пісні, що кажете[1]. А доки що — бувайте здорові! Поцілуйте за мене рученьку Вашоі Вп. пані и обниміть міцно-міцно Олютку і Наталку[2]. Пишіть до мене на мою властну адресу ліпше буде. Ваш навіки щирий. О. Кониський.

Книжку Bigo наша цензура, спасибі ій пустила; вона для моіх словарних (географічний словарь) праць вельми-вельми велику вагу має.

[1] *Просивєм о пісні: «Погуляймо ще раз, товариші мої» (примітка Т. Реваковича).*

[2] *Ольга і Наталка, дочки Т. Реваковича (примітка Т. Реваковича).*

[3] *Bigo. Skorowidz miejscowosci w Galicyi i w Bukowinie (примітка Т. Реваковича).*

ЛННБ ВР. — Ф. 93. — Од. зб. 36. — Арк. 23—24 звор.

23. О. Кониський до Т. Реваковича

21.1. [18] 88. З Киіва

Друже мій, дорогій Друже!

[Арк. 25]. До староі, а глибокоі виразки на моєму серці — не можна знайти ліпшого лікарства як дорогий Ваш останній лист! Спасибі Вам за ёго! Теплом живоі душі від ёго віє; а мені найбільше треба тепла, тепла й тепла! И ніколи я так не чекав на весняну теплу годину — як тепер! Сплю и бачу — весняне сонце; тепле, ясне! Далі синє небо, зелені гори... Ех! Як би то!

Здоровья моє трохи ліпше, почав вже з хати виходити, але!.. чую що «зовуть мене до Бога за наймита». Заздалегідь роспочав переписку и зі сходом і заходом, то куди доведеться не вгадати. Серце тягне на Захід, так що ж як дурні ляхи почнуть турбовати мене, та стежити! але нудно! Не знаю що там у Львові: чи добьюся до чого, чи ні, бо як не буду певний, що на мене не спускатимуть *[арк. 25 звор.]* хортів, то годі, й захочу шкоди!

Смерть Ф[едькович]а вельми вразила мене, лише тим, що сю сумну звістку я одержав тоді сам, як лежав недужий (від 22/XII до 5/1 я не підводився). Шкода Ф[едькович]а! Не вміли Львівські користовати, не вміли піддержати сіеі сили! Що ж коли Львівських народовців наскрізь пронизав вузький Львівський шовинизм. Казав я Вам, що на моі очи, є аналогія лише роком 1865[1], а р[оком] 1887! Так воно на моє й виходить! Ліпше було коли б був я пишалився; але я властними очима читав лист писаний 2 лат[инського] грудня торік — одним народовцем зі Львова до одного тутешнего обрусителя. Що за лист! Мати Божа! Прочитаєш ёго и чуєш як великий сум обгортує душу, а журба плугом по серцю оре!.. Мабудь, Дорогий друже! певна річ, що «політика» деморалізує людей, цур їй! Живий жаль взяв мене за Ф[едькови]ча!

[Арк. 26]. Не вміють наши люде підвести чоловіка коли спотикнеться; а ще й колодою ёго придавить. Хто ж тепер підпише «Буковину»? До мене ще й досі не дійшло 1 число іі. А з 1-го числа «Зорі» видко що вона вмірає й мусить умерти, коли не схоче вибратись з темряви Рускоі імперії на світ Божий! Такі поезиі, яких напхано в 1 ч. не годились би и в 1861 р. а тепер друкувати іх могли хиба на глум людям! Певна річ, що редактор Зорі яко учитель гадає собі, що читачі Зорі тільки самі школярі, що сидять перед ним щодня та клюють носом у Гомера! Ні! Бачу я з досвіду, що педагогові не слід братися за редагованя часописі! — «Швець знай своє шевство». З такою «науковою» часописью молода публіка буде або топтатись на однім місці, або поверне коли не до индеферентизму, так до чого будь чужого, а ... руського!.. Шкода!

[Арк. 26 звор.]. Посилаю пісню, та чи та — не знаю; коли не вона, так не моя вина; напишіть, коли не вона.

Бувайте Друже мій здорові і щасливі; поцілуйте за мене ручку Вашої дорогої пані и притисніть до лона діточок. Наталка певно виросла за сей час. Щирим серцем цілую Вас. Не забувайте свого щирого Перебендя.

[1] *Перший раз був О. Кониський у Львові 1865 р. (коментар Т. Реваковича).*

ЛННБ ВР. — Ф. 93. — Од. зб. 36. — Арк. 25—26 звор.

24. Т. Реваковнч до О. Кониського

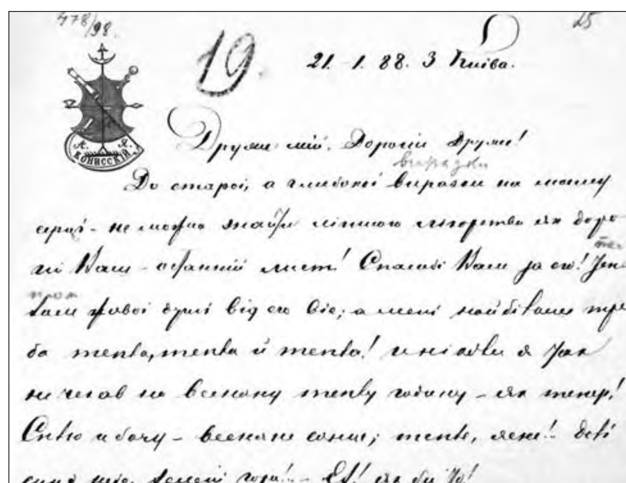
Підбуж 22. Марта 1888.

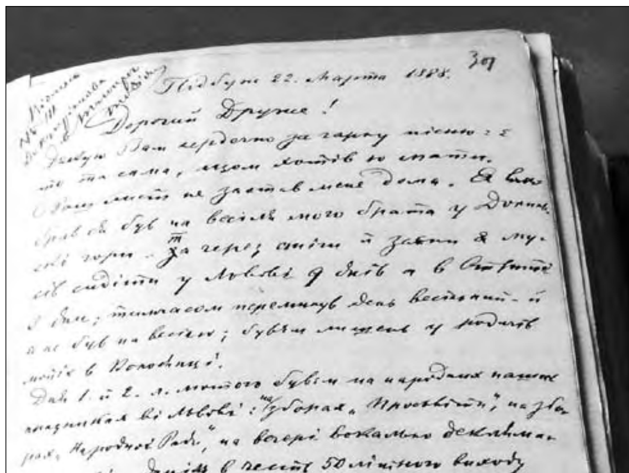
Дорогий Друже!

[Арк. 301]. Дякую Вам сердечно за гарну пісню: є то та сама, щом хотів ю мати. Ваш лист не застав мене дома. Я єм брав ся був на весіля мого брата у Долинськi гори — та через сніги й засипи я мусів сидіти у Львові 9 днів а в Стрийи 3 дни; тимчасом переминув день весільний й я не був на весілю; бувєм лишень у родичів моїх в Волосянці.

Дня 1. й 2. м[ісяця] лютого бувєм на народних наших празниках ві Львові: на зборах «Просьвіти», на зборах «Народної Ради», на вечері вокально декляматорськім данім в честь 50 літного виходу «Русалки Дністрової» Маркіяна Шашкевича, й на комерсї почитателів Маркіяна. Сі 2 дни одушевили мене на довгий час, скріпили во мні віру й надію у ліпшу будущину нещастного, забитого, туманеного й темного нашого народа. Коли порівную 1860 ті роки із р[оком] 1888 — якаж превелика ріжниця у розвою народнім в Галицькій Руси. Тоди не було селянина й міщанина із почутьєм своєйі руської народности, своєйі людської гідности; а інтеліґенцію руску представляв спольщений в переважній части руский *[арк. 302]* піп. Тепер була все велика сила «Народного Дому» повна сьвідомих наших людей — патрийотів: духовних старших й молодших, професорів універзитецких, середних шкіл й народних шкіл, адвокатів, нотарів, докторів медицини, прав, філософій, судійів, урядників, інжинирів проч. і проч. Було много селян й мало міщан навіть з далеких підбескидских сторін. А як ті селяне говорили: якби не бачити йіх мужицьку одіж, казабись, що се дуже здібні адвокати говорят. Слава Богу! Прийшов вже час, де би наш великий Мученник Тарас не співав з жальом ... «Чому не йде апостол правди й науки?» — а заспівав би: «йде вже апостол правди й науки!» Якби бачив це все на свойі очи. — Є ще заслуга всіх наших літератів й галицьких й українських; є тут й немало заслуги Вашої. Томуж Ви маєте у всіх Русинів — не перевертнів — великі поважаня. Придивив ся й тепер з близька муравлиній праці наших літератів й публіцистів й патрийотів в «Діл[і]», «Зорі», «Батьківщині», «Просьвіті», «Народній Раді», «Товариства імени Шевченка» «Педагогічнім Товаристві», «Шкільній *[арк. 303]* помочи», «Шкільнім часописи» і т. д. — і не стілько, що новне признанє мушу виразити всім вкупі і кождому з осібна, але я пересьвідчився, що багато людей наших ві Львові впрост праці народній жертвуют своє житє, своє здоровлє — через зовсім безкористно, без крейцара. То все сут люде, що для хліба працюют по бюрах й по школах, де намучат ся доволі, а одробину вільного часу, що мают, замість щоб посьвятити поліпшеню свого здоровля, посьвячают народній службі, працюючи над писаньом нераз по цілих ночах. — І «Діло», і «Зоря», і «Батьківщина» — є тепер знаменито редаговані й причиняются до розвою нашого народа в переважній мірі. Питавєм, чому «Діло» не містит нічо зза кордону? Відповів редактор, що охотно дуже міститиби, але звідтам ніхто нічо не присилає; дальше каже, що з российских ґазет укладавби вісти за росс[ійську] Русь — щось, каже, і в тих газетах нічо нема за тую Русь. — Однаковим в №№ 41. й 43. є фейльетон в Ділі, де В. Січовик подав цікаві вістки про українскі театри, про нові книжки, про школу імени Гоголя в Миргороді, про право власности до творів й рукописей Костомарова, про *[арк. 304]* нове виданє єго історійі, про те, що француз Рені прибуде на Вкраїну, збираючи мотиви народів до пісень, про памятку хрещень Руси. Зоря містит чудесну повість Nечуя «Батюшки й Матушки» й помістит знамениту працю — студію економічну Семена Жука: «Де ліпше?» Оджеж боронь Боже, щоб хто з патрийотів галицько руських — не перевцінить — нехтовав законами тих писателів й прадїдну землю. «Буковину» редаґує честний й здібний чоловік: Павло Кирчів. —

Тепер ще одна просьба до Вас в справах не юридичних: «В Новочеркаску над Доном помер недав-

Фрагмент автографа листа О. Кониського

Фрагмент листа Т. Ревакович

но мій добрий знайомий, Др Василь Білецкий, професор гімназіальний, лишивши маєтку 4000 рублів. Він не був жонатий. Він має в Стрийі рідного вітця, маломіщанина, котрий не уміє ту спадщину видобути. Оджеж будьте ласкаві, винайти (або) в Nовочеркаску (або в Кієві) адвоката, уцтивого чоловіка, котрий би щиро займив ся тим ділом і за відповідним вже нагородженьом прислав гроші старому вітцю міщанину «Михайлу Білецкому» до Стрия. Михайло Білецкий дістав о тій спадщині урядове зьвідомленя з Nовочеркаска через магістрат міста Стрий. Напишіт також, кілько ся буде належати адвокатові за переведеня сеї справи до самого кінця, т[ак] д[алі] до пересланя грошей на руки вітця М[ихайла] Б[ілецького] в Ст[рию] — Будьте ласкаві, сев справов заняти ся й мині написати! Поздоровляю й цілюю Вас сердечно. Жінка моя засилає Вам сердечне поздоровленя й поклін. Діти цілюют руці. Всій Вашій Родині наші сердечні поклони. Титко Ревакович.

[Арк. 305]. Колим мав лист вже на почту давати, одержавем Ваше письмо із листом п. Купріянова.

Сердечно дякую за Ваші заходи. Тепер вже буду радити, щоби насьлідники удали ся до п. Купріянова і пішлю йим лист п. Купріянова з переводом.

Справа взяла зовсім інший оборот, бо отець покійного Василя Білецкого даровав спадщину на церков в Стрийі, в котрій брак іконостасу й внутрених украшеній. Міщане в тім інтересовані булиби отже журили ся о тую спадщину; но коли отець не має до неі права, а братя і сестри покійного — здаєся не відступлят — спадщини на церков — то нехай ся тепер братя и сестри покійного *[арк. 305 звор.]* о сю спадщину журят. —

Ще раз дякую Вам красненько за Всі Ваші труди в сій справі.

За «Шевченка — Чалого» читавім богато, но не бачив. Як прийїдете до Підбужа, то привезіт, та прочитаю. Здоровлю Вас сердечно. Титко Ревакович

Підбуж 28.4.1888.

Щастливих й веселих Сьвят. Т. Р.

ІЛ ВРТ. — Ф. 3 (І. Франко). — Од. зб. 1607. — Арк. 301—305 звор.

25. О. Кониський до Т. Реваковича

16/28 III. 18 [88]. З Київа

Дорогій мій Друже!

[Арк. 27]. Запевно піймете віри — з якою великою охотою и як щиро бажав би я послужити д[обродію] Білецкому в справі его спадщини, та навряд чи спроможуся. З тих Київских адвокатів на яких би можна положитися, яко на честних людей — ніхто не хоче (я питався у чотирох) братися, бо далеко треба йіздити до Новочеркаська, а людей не надійних шкода и чепляти. У нас бачте нема урядової такси, щоб визначала скілько треба платити за такі справи адвокатові, через що отсі сіпаки деруть скілько спроможутся и вже ж певна річ що Київскій адвокат здер би 20%. Тим то моя рада до Київских адвокатів не вдаватися, що не платити за поїздки ёго до Новочеркаська, треба шукати там когось, але у мене там нікогісенько нема. Давно колись був у мене реальний адвокат у Ростові на Дону, се вельми близько до Новочеркаська, так от я завтра вишлю до ёго рекомендований лист и прохатиму щоб він відповідь свою вислав до Вас навпростець. Оборудовати ёго справу дуже легко в суді. Треба подати просьбу до того мирового судді, в окрузі котрого вмер Білецкий, приложити гроши, (здаєтся 6 рублів) и прохати щоб у Німецкій Петербурзскі часописі оголосив визов наступників. Після сіеі публикаціі отже, 2-х річний термин, щоб наступники подали до Новочеркаського Окружного суду докази, що вони наступники, тоб то старому Білецкому треба взяти метрику *[арк. 27 звор.]* що небіжчик ёго син и ту метрику мусить посвідчити наше посольство у Відні. Як мине термин, тоді треба знов прохати щоб окруж[ний] суд, що постановив свій присуд, визнав наступника и видав на те свідоцтво, а з тим свідоцтвом вдатись туди де спадщина, (певно — в банкъ), пересилка грошей коштоватиме най-

більше пьять руб[лів] судових видаткив на марки вже що найбільш 15 р[ублів] спадкового податку замість — 2, чи 3%, та адвокатові, що найбільш можна дати 10%. Виходить усіх видатків на мою думку налетит 500—550 руб[лів]. Але питання тепер як и що присудить суд? Коли небіжчик був підданим Россиі, то мабудь присудить тілько одни % до смерти батька, коли ж він не приймав підданства то вже тоді — по законам Австріи. Але вину не запевнять; бо більш як 15 років не торкався я до наших занонів и судів, а памьятаю, що були здается р[оку] ще 1847 конвенції и трактат Ваш з Австрією.

Але се справа судова и довга и дорога. Здается мені чи не можна і її провести административно? Доки шукатимемо адвоката нехай би Білецкий виправив метрику за сина, а від магистрату, чи від старости (се вже Ви ліпше знаете) свідоцтво що у ёго більш дітей нема (або що є такі а такі) що після помершого инних наслідників нема и не могло бути. Тоді з усіма отими документами усі наслідникі яких поименує магистрат вдались би через ковіньки до Росийского посла у Відні, прохаючи, або через нашого министра *[арк. 28]* написав в Новочеркаськ, одіславши усі ті документи, щоб відтак спадщину переслали через Росийского Консула в Бродах, щоб видав наслідникам. Може з сего й нічого не вийде, але посперечатися не завадить.

Здается мені, небавом я вийду біс зна куди, аж до Саратова на службу. Тяжко се для мене, вельми тяжко, але нічого не вдію мушу тікати від родини, бо не побору нигілізму, що заліз до моєі легені и викурити єго не спроможуся, а сидячи тут, можна легко дійти до страшенної драми. — Не знаю ще — чи переможу себе, чи ні! чую тілько що далі боротись сили нема. Коли пойіду, то небавом з Саратова близше до Новочеркаська, то може трапиться певнійше довідатись як и що про Біл[ецького] — тоді напишу до Вас; а Ви вже чекайте моєі адреси; а коли б треба було що пильно написати до мене, то адресуйте от як: Кіевъ, Нижняя Владимірская, дом Курдюшова, Василію Никодимовичу Валкъ-Карачевскому для передачи А[лександру] Я[ковлевичу] К[ониско]му. Велике спасибі вам за литературні новинки, але не з усіма Вашими думками я згожуюся. Свята правда — що зроблено багато за 25 літ, але не стілько скілько можна було и треба було зробити. — *[Арк. 28 звор.]*. Що до Діла так найголовнійше шкодить єму млявість и те що єму зовсім нема того европейского духу який повинен бути, найпаче тоді коли воно стало щоденним. Треба що б про ёго, а через те й про усіх русинів відала европейська преса и брала з Діла відомости про життя русинів и про іх погляди, бажання, прямовання и идеали. —

Колиб я був певний що Діло дасть мені річно 500 гульд[енів], я зараз би подався до Львова и усі свої останні сили віддав єму и праці на загальну нашу користь. Але се мрія! Бувайте здорові дорогий Друже мій! Сердечно вітаю Вашу родину и Вас братерски цілую. Ваш О. Кониський.

ЛННБ ВР. — Ф. 93. — Од. зб. 36. — Арк. 27—28 звор.

26. О. Кониський до Т. Реваковича

12/24.IV. 1888. Львів
(Адреса: Hotel Warszawski № 29)

Високоповажаний Добродію
и Дорогий мій Друже!

[Арк. 29]. Як бачте — замісць Саратова прийіхав я до Львова, бажаючи щиро усім серцем віддати останні сили свого віку на послугу Україні Русі. Коли станеться як так що буде робота тут — добре, тут и лишуся, а як ні, так перебувши літо, — поверну до Саратова.

Не відаю, чи адвокатъ Купріянов з Таганрога обізвався до Вас в справі Білецкого[1], чи ні? Тим часом, вийіздячи з Киïва, умовився я з другим адвокатом Торским, щоб усю справу він перевів властним коштом за 500 р[ублів]. Отже коли треба так напишіть до мене, тоді я напишу яку довіренность и які документи треба переслати до Торского. Здается коли Білецкий и прислав свідоцтва до Россиі, то можна *[арк. 29 звор.]* старому Б[ілецко]му добути усі гроши, аби тілько спромігся він роздобути від магистрату свідоцтво, що при виïзді сина з России наділив його тими грішми!

У Львові я вже з 9/21 сего місяця. На короткий час бачився з Демьяном[2] и не вспів ще перебалакати з ним — чи роздобуду яку роботу в Ділі? В суботу пойіхав він кудись на село и вернется, кажуть, хиба завтра.

У лютому прийіздив до Киïва Барвінскій[3]: як ми з ним поміркували, то й він згодився з нашими людьми, що «Діло» повинне заступати цілу Украïну-Русь постановити на чергу и трактовати життя цілої Украïни Русі, а не самоі лишень Галичини. Першим чи-

ном повинно воно зазнаёмити Галичину з Украіною, аби Галичане и не Галичане відали, який и де єсть же той 21 миліоново руский народ, частиною котрого вважають себе Галичане!

[Арк. 30]. Далі воно повинно б неминуче заступати нас так, що б про нас відала Европа; щоб на слова Діла звертала увагу европейска пресса и числилась з голосом єго. Для сего треба говорити богацько, фактично и не мляво, а сміливо. Дай Боже, щоб далося усе те перевести, а не дается то вже не наша вина буде. Мусимо про свою справу писати тоді де инде, хоча й тяжко й соромно буде писати в чужих газетах, маючи руську?! Побачу, що скаже мені на се Демьян[4]. Найперше треба раз на завжди вияснити погляд редакціи на відносини Украіни до Россиі; треба напевне довідатися які щирі думки редакціи про сучасне и будуще становище Россиі, Украіни, Польщи и Галичини? Коли редакція гадає, що виступити з фактами проти Россиі, показати российскі и деспотизм и темноту — ще не на часі, або не треба; то годі й говорити!

[Арк. 30 звор.]. Ми українці все втручаємося до властних спеціально-галицьких справ, не позволимо собі радити так чи інакше треба поводитися русинам Галичини: але ми вважаємо, що Галичина єдине місце, а Діло єдина руська газета, де можна і час вже трактовати Украïнську Руську справу.

Бувайте здорові! Вашій в[исоко] п[оважаній] пані низенький поклон, а діточок цілую. Братерски сердечне цілую и обнімаю Вас. Ваш щиро и навіки прихильник А. Кониський.

PS. Пьятий день сиджу у Львові, але хвалити Бога Zawezwanja полици нема. Мабудь у неі вилетіли чмелі з голови и впала полуда з очей. Дай Боже!

[1] Др Василь Білецький, проф[есор] гімн[азійний] в Таганрозі, помер, лишивши рідню в Стрийи. Ходило о спадщину Т. Р (примітка Т. Реваковича).

[2] Гладилович (примітка Т. Реваковича).

[3] Олександр (примітка Т. Реваковича).

[4] Гладилович, душа «Діла» 1887. Т. Р. (примітка Т. Реваковича).

ЛННБ ВР. — Ф. 93. — Од. зб. 36. — Арк. 29—30 звор.

27. О. Кониський до Т. Реваковича

23. IV. [18]88. У Львові
Hot. Warszawski 29

[Арк. 32]. Перш усего поздоровляю Вас Дорогий Друже! и Вашу в[исоко] п[оважану] Пані з великодним Святом и бажаю Вам щастья, здоровья, и всёго чого сами собі бажаєте. Сердечно дякую Вам за осторогу. Певна річ що такоі картки про яку Ви пишете — я не добуду, а без неі не рушу до Підбужа, хоча мене й запевняють, що ніхто до мене не чеплятиметься, але ж я вже и таким обіцянкам не йму віри. Чи лишу я у Львові, чи поверну до Саратова? над сім питанням я думаю, думаю и думатиму ще два тижні (таку вже покуту на себе наложив!) Я пишаюся, що стоячи на чисто галицькому грунті и на погляді редакціи Діла інакше не можна вести часопись бо може й справді, сталося б те, що з «Просвітою»; але ж ставши на грунт украінсько-рускій народный, я не можу згодитися що Діло ведется відповідно интересам цілоі Украіни Русі від Дону до Тиссы. Зійти з сего грунту я вже не можу; не можу й налягати на редакцію, щоб вона зійшла на сей грунт, коли вважає єго не користним. Я даю вагу тому що Діло удержуєтся самою Галичиною, бо на Украіну ёму не дають ити. Але ж буває що воно йшло, мало сотню пренумератів (з нашого погляду — се вже багато) от же й тоді воно таким було. Ми украінці свято вважаємо чужу хату, памьятуємо, що до чужого монастиря з своім уставом не ходять, тим то й не хочемо втручатися в Діло: наша історія, наш соціальний побит, наша психологія не такі самі як в Галичині. Досі ми йшли до Галичини щиро яко до того огнища, де можна плекати украінско-рускій дух, де можна хоч потроху до слушного часу зберегти наш демократизм, наш націонализм, нашу дорогу мову, наши загально людські идеі культури, и освіти и цивилізаціи.

[Арк. 32 звор.]. Ніколи не йшли ми и не йдемо з революцією. Культурно-національный розвій народу и прямовання до сущоі демократичної федераціи — шляхом розвою та освіти и поступу. От наш прапор! На ёму стояв и стоятиме Шевченко. Галичане на своім прапорі нікого ни виставили як того ж віщого украінсько-руского пророка. Нам здавалося, що й Галичанам нема инчого шляху. И от ми, не маючи притулку в власній господі, побиті, покалічені, грабовані московским деспотизмом, повернули очи в той маленькій куточок, на полі котрого, хоч теж не панує воля, але нема такого нелюдського деспотизму як у нас. Наши люде несли до Галичини и гроши и праці и таланти. Наши люде помагали спершу словом и грішми «Слову», доки воно не зради-

ло; потім Вечорн[ицям], Меті, Правді… Але й же не було й нема на Галичині жодного народного видання щоб не користовалося воно з України. Украінці дали гроши на Т[оварист]во Шевченка на ковцію Діла, нині на драматичну премію 500 р. etc. etc. etc. Украінці з одного патріотизму, підставляючи власну шкуру, рискуючи попасти на заслання, перевозять з великим коштом книжки з Галичини! Украінці дали гроши и працю на Истор[ичну] библіотеку: украінці линуть до Галичини гадаючи хоч тут знайти те добро, щоб хоч трохи заспокоіти наболіле серце.. Украінці радо б давали сюди дітей на виховання — коли б була гимназія з правдивою рускою мовою, а не язичієм. Що ж дала нам Галичина? Цілком нічогісінько. Самі признаєте отсе, коли кинете погляд на 20 літ минулих. Нарешті чуємо, що «Галицкі русини мають вже доволі свого, и повинні далі плекати властну литературу и науку (!!) повинні зректися европейскої науки, а взяти російску (NB). Самі росіяне признають що в Росіи нема своєі науки. (Вести Европи II и IV кн. 88 р. статі Соловьёва) і що Галичанам треба відвертатися від українського *[арк. 33]* «Пан-Малорусизму» и не підлягати під украінскі вимагання!… Добре.. Ми готові обома руками поблагословити Галичан щоб вони виплекали свою науку й литературу; ми радо б вітали кожен повіт коли б він мав свою науку й литературу… Про якійсь «Пан-Малорусизм» нікому в нас и в думку не впада, бо ніхто нас не жде добра від якоі будь гегемоніи як річ гегемоніи культури и розуму. А коли те й друге переважить в Галичині, — то ми радо підемо за нею. Тільки ж, міркую я, що Галичина потроху збочує з шляху культури и гне до клерикализму. Бачте, друже мій! боротьба культу з культурою тягнется вже майже 25 віків, від того часу коли культ, вигадавши, що знайшов абсолютну истину, стиль инициативу не давав и не дає розвиватися знаніям, вважаючи зайвими и шкідливими. В Галичині се боротьба и шкода культу — ше гірше ніж у нас. Мені здается що отсе перша загальна точка де б нам треба спільно працёвати. Але б я мусів довго писати щоб помітити головнійші точки спільноі роботи; невдаючись в жодну політику. Наша «политика» — культура, знанія и освіта, на грунті позитивному.

Я розумію які причини не дають Галичанам йти з нами заодно; але то причини на мою думку нікчемні. Я не хочу, як и всі инчі наши люде, втручатися до властних Галицких справ, але не можу й працёвати на тому грунті якій вважаю невідповідним нашим народнім укр[аїнсько] руским интересам. Тим то, мені здается, що моя праця не може придатися для Діла; и певна річ, що коли Галичанам — байдуже питання Укр[аїни] Руси, то моя праця коли б ще й не нашкодила Ділу. Тим то не хочу й не можу я налягати на Діло, щоб воно дало мені заробіток, або хоч притулок моій роботі. Коли се станется по волі, нікого не примушуючи, нікому не шкодячи, — добре. *[Арк. 33 звор.]*. А як ні, то й ні. Може дастся заложити хоч невеликій укр[аїнсько] рускій орган, — незалежный від галицких русинів, тоді инча річ.

Кажете В[исоко] п[оважаний] Друже мій! що Діло «радо поміщає наукові и політичні артикули проти Росіи коли іх має». — Ні! я маю факти инчі. Може бути що редакція взагалі однієі думки зо мною, але що з того, коли практично Діло йде инчою дорогою! Воно досі ні разу не виявило свого украінсько-руского идеалу. От же я тепер запевне бачу, що Украіни и Галичини епохи розходяться и що часу більш росходят в ріжні сторони. Говорячи з вами побратерски, так щоб ніхто й невідав про сей лист, щиро скажу Вам, що в Львові більш а більш зростає шовинизм и ворожі погляди на Украіну и до всего украінського, оприч грошей; пошкребіть добре отсе прямовання, підложіть ёго під прес Вашого світлого розуму и логики, то добудете на самому кінці ту ж самость з «Словом», з «Черв[оною] Русью», одне слово добудете — московофильство! Звістно — деталі не ті самі, и спонуканти инчі; там були грошеві підкупи, а тут млявость, и страх за будущину; оглядування на всі боки!.. «ба! добре! а ще як москаль прийде?» — Гай, гай! гарний рай, та дорога до ёго далеко!

Пора кінчати, Друже мій Дорогій!.. Написав отсе Вам щиро и певний, що мої думки не вийдут з Вашоі хати. Досі ще я не відаю, властиво досі не тямлю — чи буду робити при Ділі. Більш надіі — що ні; бо (кажу Вам теж по секрету) маю факти, що свідчать мені, що для декого з людей ліпше коли не буду. — Щирости тут цілком бракує. От же нехай все иде поволі, без жодного морального примусу, бо силою походу коньо — води не пити. Цілую Вас сердечно, братерски Ваш Перебендя.

ЛННБ ВР. — Ф. 93. — Од. зб. 36. — Арк. 32—33 звор.

28. Т. Ревакович до О. Кониського

Підбуж 28. Цьвітня 1888.

Дорогий Друже!

[Арк. 307]. Дуже ся тішу, що Ви замість до Саратова прибули до Львова. Може ся так щастливо річи зложут, що Ви зможете працьовати літературно й публіцистично ві Львові. — Дужеби я ся тішив, якби Ви ласкаві були, на довший час мене відвідати в Підбужи. Но для уникненя недорозумінь і неприємностей подаю Вам до відомости: I що надію ся дістати урльоп на 4 тижні й тоди пойду на Буковину — здаєся в Червни; о тім я ще свого часу напишу до Вас; II Староста Дрогобицкий Сьвітальский держит Вас за «bardzo niebespieczny człowiek»; тутейший начальник громадський Antoni Kalwas писав вже підлі брехливі денунціаційі на Вас і на мене до політичних властей торгід, а тепер, де в сьлідство того стосунки межи нами загострилися й ведемо борбу явну й тайну з собою, то він готовби *[арк. 307 звор.]* якби Ви добре не забезпечили ся в Президійі Nамістництва ві Львові — готовби Вас через Дрогобицке Староство видалити з границь Австрійі, — і я яко судія нічо а нічо не мігбим Вам помочи — тим більше, що староста Сьвітальский страшно ненавидит Русинів: так польского депешенового шляхтича... До Вашої відомости подаю Вам далій, що я ще в осени писав за Вас до Президійі Nамісництва ві Львові, представивєм докладно, що Ви не є жадний небезпечний чоловік й просивєм, щоби Президія відповіла, чи можете Ви без нагоди поліцийної бути у мене в Підбужи. Президія не тілько не відписала мини, але оскаржила мене до Президійі судової, що Ви у мене були, що у мене торік були небезпечні «schodzeni» т. є. сходини Русинів — що межи іншими був у мене Д[окто]р Олександер Огоновский й другі небилиці. Президент судовий *[арк. 308]* Самбірський / Шпак: / говорив все те мини й казав ще, що взято мини за зле в Правительстві, що я президовав на «Nародній Раді» 2/2 1888. — Можете то все оповісти Д[окто]ру Олександру Огоновскому до відомости «Nародной Ради». —

Nа тото всьо дальше Вам скажу, що я ся до моєйі особи нічо а нічо не бою — й я готов із клікою шляхоцко польскою, що нинька верховодит в Галичині, борбу до крайности провадити. Але Вас й від напасти охоронити не в силі. Для того Ви самі ві Львові виробіт собі в Президійі Nамістництва: «право на вільний побут в Галичинї — без нагоди поліцийної» !!!

Допишу Вам далій, що з початком лютого 1888 посол Nиколай Січиньский говорив мині, що Він за Вас *[арк. 310 звор.]* говорив в міродайних кругах, і що его впевнили: 1) що Вас тепер в Галичині чіпати не будут; 2) що якби Вас чіпали, маєте ся телеграфічно удати а) найперше до князя Адама Сапіги до Красічина; а як би его не було; б) або до Nамістника Залеского /: котрий обіцяв Вашу нетикальність: / або до директора поліційі гофрата Кржачковского ві Львові. —

Одже ще раз, Друже, кажу Вам: запевніт ся, що в Підбужи Вас чіпати не будут, а я все — чи Ви таке запевненє здобудете, чи ніт, — з цілим серцем Вас тут у себе в Підбужи прийму. Ще до Вашої відомости подаю й скажіт се Д[окто]ру Ол[ександру] Огоновскому, що президент судовий Самбірский сказав мини в лютім 1888, «Pan stoi pod osobym dozorem ząndu» — sic! /: але то міні .... десь, бо я не Поляк, *[арк. 311]* революцій жадних не гадаю робити, стою вірно при Австрійі й дам ся за Австрійского цісаря в кускі порубати /. —

Дякую Вам за всі Ваші заходи що до спадщини Білецького. Адвокат з Таганроги не писав до мене. Я пораджу насьлідникам, щоби удали ся до Д[окто]ра Євгенія Олесницького ві Львові. Є то молодий, здібний, енергійний кандидат адвокацкий: має якийсь москалище 500 рублів взяти — волит наш чоловік — це дістати.

Годжу ся з Вами зовсім на те, що «Діло» повинно заступати цілу Україну-Русь, і трактовати питаня цілоі а) країни-Руси, а не тілько *[арк. 311 звор.]* Галичини. — Я знаю, що редакція «Діла» так само думає... Але міркуйте, що таких Русинів (Пан-Малоруссів), як Ви, я, Олександер Барвіньский, Іван Белей, Демян Гладилович, Д[окто]р Олександр Огоновский, Д[окто]р Омелян Огоновский, Д[окто]р Євгеній Олесницький, Наталь Вахнянин, Корнило Устиянович є може 100 в Галичині, а може ніт. Решта Галичан ніби — інтеліґентних — то є люде, котрі незнают ні історійі нашої, ні літератури нашої, ні побуту нашого, ні нашої етнографійі, ні ґеоґрафійі, — не мают висшої просьвіти, — говорять по більшій части дома то по польски, то по волоски, то по німецки, то язичієм, то по мадярски, — не мают висшої освіти, — не мают ширших поглядів, *[арк. 313]* вважати Україну чимсь чужим. Ті невільники Русини підержуют «Діло»; а «Діло» помаленьки йіх веде —

як дітину — до пізнаня, «хто ми, ким — за що закуті» ще — й прийде час, де всі Галичане, всі Буковинці, всі угорські Русини станут як оден муж й будут вважати себе за оден нарід — із українсько руським народом. Але то не прийде так скоро, бо Русин убитий, безсильний, для того повільний й мало розвитий. — Якжеби тепер лишень хотів про питаня українське в «Ділі» раз враз трактовати, так наші невільники Галичане покинули би «Діло» й сказали би: «Що нас Україна обходит?» — й стало *[арк. 313 звор.]* би ся то само, що стало ся з «Метою» а потім «Правдою». Галичане й іх покинули й они ледво животіли: маючи 200 пренумератів — головно студентів.

Оджеж, Дорогий Друже, «Діло» — одержували виключно пренумератами Галичан — в переважній части слабодушних, боязливих, незрілих Галичан — мусит в І лініяї про розвій галицько руського народа дбати. По при це може «Діло» поміщати артикули політичні й наукові про Русь Українську, Буковинську й Угорську — й поміщає такові, як має; — і се має так для Австрійської як і для Российської Руси дуже добрі [арк. 315] насьлідки. Бо Галичане й Буковинці приходят чим раз більше до пізнання народного; а це може колись приносити поміч українській й угорській Руси.

Зауважаю ще, що 18 мілійоновому народу українсько руському мало з того хісна буде, ходьби тут в Австріяї виходив який дневник, що спеціально заступовивби інтереси 18 міл[ьйонного] народу укр[аїнсько] руського, котрого той же нарід не читавби.

Марна то річ, запущати ся в фантазіяї політичні, як ми дома навіть народноі школи не маємо й часто голодуємо.

Се найліпше бачимо на Поляках, котрі помимо Чарторийских, Потоцких, Снибушків, Санітів і прч. і прч. — помимо мілійонових маєтків — на пси сходит и йдут в Прусах й в Россіяї на винародовленя. *[Арк. 315 звор.]*. Що іншого, якби ми мали таку матеріяльну й моральну силу, як нинька Мадяре мают, котрі могут нинька 100 тисячну армію виставити й виживити, — що тогди можна щось о політичних комбінацияx говорити.

Але так, як нинька нім стоят: ми не маєм нинька нічо говорити про становище Россіяї, України, Польщі, Галичини і прч., бо ми не в силі тут щось мішати.

Нашою програмою народно южноруською повинно бути: В таких границях коронних й державних, в яких жиємо, старати ся на законній дорозі. *[Арк. 317]*. Культурний розвій нашого народу — в каждім напрямі: просьвітнім, господарськім, реміснчім й промисловім, торговельнім й о кілько можна — все на законній підставі — в політичнім.

Тим способом підлізeмо до гори — й будем колись так поступаючи становити силу. А не будемо так робити: будемо ставити будинок народний 21 мілійонів народа від даху а не від фундаментів, то нас здавлят Москалі, Ляхи, Волохи, Мадяре й Жиди й Німці. —

Годжу ся з Вами, що «Діло» повинно виступати з фактами против Россіиі, показати российский деспотизм й темноту; і мушу *[арк. 317 звор.]* в хосен «Діла» признати, що маючи такі факти «Діло» все те Россіяї витикає.

Так, Дорогий Друже, — русько українська інтелігенція мусит взятися до піднесеня укр[аїнсько] руськ[ого] народа на ґрунті українськім, — вихісновати всі фіртки права российського, так як це жиди роблят, — заявити себе добрими патрийотами своєйи (росс[ійської]) держави а тілько показати, що лишень бажає ся культурного розвою народу, — а тоди може ся що більше в хосен народу зиськає.

Напишіт, які Ваші думки на тоте всьо, що я написав, або прийідьте забезпечившися, що Вам тут нічо злого не вдіє староста — та побалакаєте. Поздоровляю й цілюю Вас сердечно. Моя жона засилає щастя поклін. Діти цілюют Вам руки. Титко Ревакович.

ІЛ ВРТ. — Ф. 3 (І. Франко). — Од. зб. 1607. — Арк. 307—319.

29. О. Кониський до Т. Реваковича

11/22.V 1888.

Друже мій Дорогий!

[Арк. 34]. Вранці одержав Ваш сердечно милий для мене лист и зараз відповідаю до Вас, маючи подати добру звістку. Годину назад був я з Олекс[андром] Огоновским у п[ана] Намістника. Намістник повитав нас вельми вельми ввічливо, посадив, розмовляв з нами ¼ години, говорив по руски увесь час и запевнив що я можу безпечно іхати скрізь де хочу по Галичині, а щоб жодноі причіпки ні староста ні хто инчій не робили мені, то обіцявсь написати між инчими и до Дрогобицкого старости. — Так от тепер вже я безпечно поіду до любого Підбужа. Гадаю виіхати відтіль з своим малим *[арк. 34 звор.]* Юрком сином в неділю 16/28 с[ього]

м[ісяця], а найдалі в понеділок. Тим то не писатиму до Вас жадної подробиці, бо ще успіємо побалакати. Як буде тепла година, то пересижу у Підбужі довший час, бо не хочу нізащо літовати у Львові. А гадаю провести літо потроху в Підбужі, потроху в Болехові, а потроху в горах один в Липні.

Не вимовно, від щирого серця дякую Вам Дорогий Друже а Вашій В[исоко] п[оважаній] пані, за Ваши братерски ласки до мене, та не знаю чим я спроможен віддячитиϸ Хіба тілько серцем! Отже бувайте здорові! Небавом побачимось и братерски обнімемось! — Ваші пані ѹученьки цілую; діточок обнімаю. Ваш на віки Перебендя.

ЛННБ ВР. — Ф. 93. — Од. зб. 36. — Арк. 34 —34 звор.

30. Т. Ѹевакович до О. Кониського

Підбуж 14. Мая 1888

Дорогий Друже!

[*Арк. 319*]. Остатний Ваш лист я дістав — но се за важний, щоб на скоро відповісти; а тут тепер часу на ґрунтовну відповідь не стає. — Як ѹедакція «Діла» з Вами ще не стала на ясній умові, так прошу я Вас в моїим й моєїй жони імени, щоби Ви ласкаві були, зараз до нас до Підбужа прийїхати. Ми будем тут все ще 2—3—4 тижні, нім відийдемо до Буковини. А тут тепер чудесно. *[Арк. 319 звор.]*. Но прошу Вас, щоби дав Вам «polski rzod» покій підіт до директора поліцiїi гофрата Кржачковского й просіт єго, щоби він ласкав був до старости Сьвітальского до Дрогобича написати, щоби Вас не пересьлідовав. А маючи тоє запевненє можете безпечно тут їхати. Nадію ся, Друже, що не відмовите нашій просьбі й чим скорше прийідете.

[Арк. 321]. Поздоровляю й цілюю Вас сердечно. Моя жона засилає свій поклін. Діти цілюют Вам ѹуку. Титко Ѹевакович.

ІЛ ВРТ. — Ф. 3. — Од. зб. 1607 — Арк. 319—321.

31. Т. Ѹевакович до О. Кониського

Ах! Спишіт історію «Любоємских» від початку до кінця, як Ви оповідали мені в Підбужи.

Підбуж 21 Мая 1888.

Дорогий Друже!

[Арк. 1]. Дякую Вам сердечно за «Шевченка-Чалого» й напишіт, що я Вам винен. Чому Ви не йідете до Підбужа, як Ѹедактори Діла так на голову впали, що роблят Вам трудности в принятю Вас до складу ѹедакціїи «Діла»ϸ Ви мене не порозуміли.

Я не писав, щоб Ви старали ся о карту побуту, бо у нас в Австрійі такої карти нема: а я писав, щоби Ви просили директора пол[іції] гофрата Кржачковского, щоби він написав до старости Дрогобицького, щоби сей староста Вас не пересьлідовав й не сековав, — а то тому писавєм се, бо посол Січиньский Николай казав мині: що Вам вже тепер дадут спокій в Галичині, а якби Вас чіпали, щоб Ви телеграфовали зараз й просили *[арк. 1 звор.]* о поміч або князя Адама Сапігу в Красічині, або намістника Залеского або гофрата Кржачковского.

Оджеж повторяю мою просьбу: Як ві Львові ще Ви з редакторами «Діла» не умовили ся, то прийідьте до Підбужа и жийте тут у мене. Я йіду вправді 2. лат. Червня з родинов цілов на Буковину, але Ви могли би в мойій хаті мешкати й тут мати всьо, що до житя потребуєте, бо я лишаю кухарку дома — й она би для Вас варила /: а Ви не потребуєте нічо платити : / 29. Червня ми вернемо з Буковини назад до Підбужа. *[Арк. 2]*. Nа Ваш лист остатний відповідаю:

Кождий сьвідомий австрийско ѹуський патрийот є яко такий й патрийот украінсько ѹуський, бо хоть вороги нас поділили, але ми Галичане, Буковинці, угорські Ѹусини й российські Ѹусини становимо оден нарід. Покійний Володимір Барвінський коли заложив «Діло» — не закладав єго для якогось «extra народця галицького» — але для заступованя інтересів цілоі Украіни-Ѹуси; оджеж «Діло» мусит заступати інтереси так галицьких, буковиньских й угорських Ѹусинів як і украінських Ѹусинів. А понеже до тепер немало «Діло» специяльного кореспондента «для Украіни», — тож, як кажу, упали би *[арк. 2 звор.]* ѹедактори на голову, щоби не користали з цеі нагоди, щоби таку знамениту силу публіцистичну, як Ваша, не взяти в склад ѹедакціїи. — Мині ся видит; що ѹедакція тепер то зробит! А я йій виложив, що «absurdum» є, підлещовати ся Москві або ю утихомирювати, коли она від 1654 й найподатливійших людей, коли лиш мали серце украінсько ѹуське — нищили й смертію карали. —

Дорогий Друже! Дуже мині жаль, що Ви дізнаєте такій від своїх людей — ба від чоли нашого народа — прикростей; але видержім: я маю надію, що все на лучше поверне ся й що сему чоловікови, що 1885 ѹоку обходили величаво ві Львові 25 ювілей єго плодовитоі й спасенної літерацькоі праці

на Южній Руси, — не учинят кривди. А поки що — прийізджайте сюда. Поздоровляю й цілюю Вас сердечно. Моя жона засилає Вам свій поклін й тішит ся на Ваш прийізд. — Діти цілуют руці. Титко Ревакович.

ЛННБ ВР. — Ф. 11. — Од. зб. 3728. — Арк. 1—2 звор.

32. О. Кониський до Т. Ревакoвича

[Арк. 36 звор.]. Учора вислав до Вас лист, сегодні одержав звістку від Барв[інського], що приде сюди, покликаний Шкільною Радою Краєвою. Буде тут у Неділю, через те мушу припинитись, не виіздити, що б побачитися з ним. Виіду в понеділок або вівторок. Ваш щиро Перебендя.

24.V.[18]88. Львів

ЛННБ ВР. — Ф. 93. — Од. зб. 36. — Арк. 36 звор.

33. О. Кониський до Т. Ревакoвича

[23/6 1888. Львів]

[Арк. 37 звор.]. Лікарі природили ще жити на селі, через що мушу вертати до Підбужа и чекати що вийде з недугу. Так от же ще раз задамо Вам и Вашій В[исоко] п[оважаній] пані турботи! Бачте правду сказано: коли мід, то й ложкою; так и я; гадаю виіхати у понеділок, бо завтра не поспію, здається лікарь захоче ще зробити авекультацію.

Отже до любого побаченья. Цілую Вас и діток и прошу поціловати руку Вашоі пані. — Ваш Перебендя.

Стрий зробив на мене вельми добре враження.

ЛННБ ВР. — Ф. 93. — Од. зб. 36. — Арк. 37 звор.

34. О. Кониський до Т. Ревакoвича

Дорогий Друже!

[Арк. 38]. Сегодні іду з Підбужа. Сердечно ще раз дякую Вам за exlibris и привіт. Дай Боже и Вам и Ваші родині за все сторицею. Жадного листу досі не дістав, та мабудь годі и ждати ёго; а до того щоденні дощі не дають з хати вийти и наводять сум. Поіду до Львова а звідтіль до Россиі. Що буде, те й буде, більш копи лиха не буде! Седіти й тут без роботи, без заробітку нема чого; поступитись чим будь з своіх думок, на користь кацапів, того я не можу зробити. Так само не можу йти дорогою Діла и працёвати в ёму доки воно не вийде на ясну народно національну стежку до ідеалу цілоі України-Русі.

[Арк. 38 звор.]. Я просив Палія[1] — усі листи, які прийдуть до мене лишити доки не придете, а Вас прошу вберегти їх доки не напишу до Вас, що з ними робити.

Ключі від библіотеки у Палія. Кланяюсь Вашій пані и цілую Вас и діток. Ще раз дякую сердечно. Ваш Перебендя.

Підбуж 9. VII. 1888

[1] *Канцеліст судовий в Підбужи Палій (приміт. Т. Ревaковича).*

ЛННБ ВР. — Ф. 93. — Од. зб. 36. — Арк. 38—38 звор.

35. Т. Ревакович до О. Кониського

[Арк. 5]. Дорогий Друже! Завідомляю Вас, що — як не зайдут перешкоди — буду 23 липня в Вижници, де будут також Д[окто]р Стоцкий й сов[ітник] Винницький з Черновець; звідтам пойідемо до Путилова / рідного містця Федьковича : /. Бувєм 2 рази в Чернівцях, в Сереті / : майже чисто рускім місті : /, в Білокерници, дем пізнав митрополіта Старообрядців, і в Міхалєнах в Румунійі, дем пив добре волоске вино й чув на улици сего румунского місточка селян тамошних (румуньских), що з собою по руски говорили: а статистика румуньска пильно промовчує Русинів в Румунійі. Здоровимо Вас сердечно. До побаченя як хоть в Вижници хоть в Підбужи.

Кіцмань 20. Липня 1888. Титко Ревакович.

ЛННБ ВР. — Ф. 11. — Од. 3728. — Арк. 5.

36. О. Кониський до Т. Ревакoвича

Одесса 27 серпня ст. ст. [18] 88 р.

Друже мій Любий и на віки Дорогий!

[Арк. 40]. Я перед Вами так винен, так винен, що не відважусь навіть прохати, щоб вибачити! Більш як два місяці я до Вас не обзивався, вже ж не тому, щоб забув про Вас. Ой ні! таких людей як ви не забувають, и Ви и Ваша родина так прилипли до мого серця, що хіба лише моя смерть одірве. Було, друже мій! вельми богато у мене роботи и сердечноі туги: першоі потроху позбувся, а останню привіз до Одесси, щоб затопити у морі, так и море іі не бере!.. у ёго и своєі досить... Вернувшись до господи треба було найперше взятися за Юрка, та приписати ёго до гимназіи, треба було щодня вчити ёго. Ото ж тільки 8 серпня скінчив ёго справу. Разом з тим треба було постачити за Богдана, на-

решті постачити усе що треба для 1 № «Правди» — а тут оприч власноі праці треба було богацько и заходів коло людей та з людьми и клопоту. Отож перейнявши Богдана, учив я Юрка, та доню Наталку та 12 серпня рушив на Тарасову могилу, поклонитися тий святий землі, що приняла й тримає найсвятніші кістки нашого генія, нашого мученика! Там ми переночували. Могила у великому ладу: більш як півморга гора (низше Буньковця[1]) обсипалася, а біля ворит стоїть *[арк. 40 звор.]* нова велика хата на дві половини; в одній лишився сторож, друга для приїзджих: ся прибрана звичайно як наша народня хата; на столі лежить «Кобзарь» — небавом буде в хаті великий портрет Тарасів. Гора оздоблена доріжками, квітками и деревами. На шпиль ведуть 22 сходи. На самому шпилі Тарасова могила, заввишки буде 2 сажні, на ій залізний білий хрест на постаменті, заввишки з постаментом буде 3 1/2 сажні (близько 10 метрів). Хрест наш національний, однораменний, оздоблений навкруги вінком. З одного боку хреста золоті слова: «Шевченко. Р. 25 лют. 1814 р. вмер 26 лютого 1861 р.» З другого — обличчя поета в профиль, вирізане на мармурі в Италіі и над ним золоті слова «Шевченко» (більш нічого не дозволено нам написати). Обличчя вставлено в постамент так, що поет дивится на Дніпро, котрий плине під самою могилою! Округ хреста бронзова гратка (дуже гарна) займає вона четверокутник 3 и 4 сажні… Отут на шпилі просидів я цілісеньку ніч. Не засну було! Серце вельми боліло… дивлячись на Дніпро, та на хрест. Мучився я, мій Друже єдиний! Мучився думаючи: як то мало ми зробили за 24 літ! як мало виконали Тарасового заповіту! Правда не давали нам, але ж мали зробити більше, коли не тут, так за Збручем.

[Арк. 41]. Посилаю до Вас частину Иммортелі з Тарасовоі могили; я певний що Вас утішать отсі святощі.

Упоравшись трохи, рушив до Одесси та блукаю тут собі над морем! Ще день другий, та й до господи; а в кінці сентября гадаю рушити до Львова.

Певна річ, що маєте вже оповістку про Правду. Дуже хотів би я знати Вашу думку як про оповістку, так и про те, як обернуться Ваши рушки до Правди? Вона буде органом згоди и любови, тим нашим національним органом, про який ми з Вами розмовляли; яким Діло повинно б бути, та не хоче ім бути. Росповсюджуйте Друже мій! Правду між попами; вони мають вплив на народ; так щоб робили добрий вплив мусять вони знати правду такою, якою вона є; мусять учитися и вчити, досягати світу и нести єго в темні хати! Може й п.п. Опольський, Товарницкий, Ціхоцький запренумерують, бо и ім треба знати, як ми про себе и про іх думаємо! Коли не хочуть щоб дикій проковтнув іх, нехай зрозуміють річ, як вона стоіть та йдуть з нами щиро; не то — пропадуть вони! З № І ра побачите суще спрямованья «Правди». Здаєтся такого вісника ще не було у нас. *[Арк. 41 звор.]* В кожному № буде одна, або дві чисто наукових статьі як про нас, так и про инчих людей: в № 2 буде наукова антропологична праця, в № 3 політико-економична, в 4 финансова и т. д. Сі статті будуть від фахових професорів…

Як поведется добре «Правди», то я вважатиму себе найщасливішою людиною, и немов той Симіон заспіваю: «Нині отпущаєши раба твого»! Знатиму що зробив усе що міг, на що мав сили! Правда мусить лягти яко камень — або во главу нашоі народно-національноі будівлі, або яко намогильний камень з написом, що колись були в світі русини. Я глибоко досі віру в перше, а що буде побачимо.

Як же Ви Друже мій! и як ваша родина? Щирим серцем цілую Вас и братерски дякую за привіт, хліб-сіль и ласку Вашу. В Волосянці чи здорови? Чи поліпшало здоровя татуся Вашого? Я трохи заіздив до Волосянки, хоч на 1 день; більш не можна було; треба було поспішити, та роскрутити закрутку. Здаєтся роскрутив, але чи надовго замовкли пси? певно що небавом почнуть гавкати знов.

[1] Гора в Підбужи (примітка Т. Реваковича).

ЛНБ ВР. — Ф. 93. — Од. зб. 36. — Арк. 40—41 звор.

37. О. Кониський до Т. Ревакович

30—Х. 1888. Львів
Ул. Панска № ІІ й ІІ.

Дорогий мій Друже!

[Арк. 43]. Збіраючись до Галичини, я не відповідав вам на Ваш любий лист. От аж 24 прибув до Львова і ще скажу: і чи довго пробуду тут, певно що не менш місяця. Так лучше, щоб наставити на добру стежку «Правду», та на лихо вона стріла у Львові для себе не тілько неприхильників, але й ворогів. Трудно боротися, найпаче коли люде не виходять на боротьбу — просто, а так як Діло! Але ж — що буде, то буде; або пан, або пропав. Не встоімо — упадемо, а в купі з шовінізмом не підемо ... № I й, певна річ — прочитали *[арк. 43 звор.]* вже; от же прошу Вас, Друже мій! Скажіть мені найщирійшу правду: як на Вашу думку: і чого бракує журналу чого б треба би дати, що викинути? Вельми вже на річ знати як побачить такі освічені і чесні люде, як Ви. Видавництво повинно пильновати щоб довідатися щиру хоч би і круту, правду про свою роботу: тілько тоді й можна добре вести діло, коли маєшь добру, та честну пораду. Вважайте найбільше на те: що «Правда» хоче стати органом цілоі Укр[аїнсько] руськоі землі; найперш усего будити націон[альну] свідомость і проводити раз-у-раз згоду між *[арк. 44].* сусідами по обідва боки нашого народу. От на сій ниві видавництво радо вислухає кожну щиру пораду: за нею я й вдаюся до Вас. Сам я бачу помилки і брак дечого в № 1; але можна було уникнути того, коли я вештався по Україні, Барв[інський] седів в Тернополі а Олесн[ицький] у Львові.

Бувайте здорові! щирим серцем зичу Вам і Ваши пані щастя та здоровья. Ваш на віки прихильний О. Перебендя.

ЛННБ ВР. — Ф. 93. — Од. зб. 36. — Арк. 43—44.

38. Т. Ревакович до О. Кониського

Підбуж 25. Падолиста 1888

Дорогий мій Друже!

[Арк. 3]. Тішит мене, що Ви у нас. Я не відписовав зараз на Ваш лист, бом недомагав так, що ледвем був в стані зробити роботу судову. «Правда» мене зовсім вдовільнила. Критика «Зорі» що до статі «Славянским гостям Кіевського сьвята» є дуже несправедлива. В тій статі є лиш дуже тяжкий стиль через замотані перійоди — так, що мині, щом привик до всіх діалектів нашого южноруського язика, дуже тяжко було, вирозуміти мисль за мислев; але мисли всі в тій статі суть сьвітлі — правдиві!

Дуже бим ся тішив, щоби «Правда» *[арк. 3 звор.]* одержала ся й на сій вижині все стала, на котрій тепер своїми ясними думками станула. Але здає мині ся, що як «Україна» не піддержит «Правди», то «Галичина» не піддержит еиі. Тут стоіт ще загал навіть так званий інтеліґентний на дуже низькім степени розвою духового; навіть сі Русини, що противні московщеню нашого язика, — навіть они не будут пренумеровати, ані читати «Правди», — єдино для того, що она писала «фонетикою». Сумна правда, але правда! — А що до тутейших поляків, то навіть ті поляки, що живут межи своїми яко *[арк. 4]* червоні демократи — лиш в словах признают рівноправність Русинам, на ділі же они такі запеклі вороги розвою руського народа на Руси, як й польскі арістократи, як й всякі Каткови й Пабєдоносцови.

Дорогий Друже! Знаю, що гірко буде Вам се читати, але ж оно так є. А про то не залишаймо ми нашу роботу. Держім ся ношоі приповідки, котру я був вичитав ще в Петербурській «Основі»: «на врожай не вважай — сій жито — хліб буде!» Вся Ваша праця, Друже, не йде на дармо. Она будит людей, й буде будити, — й буде ширшати *[арк. 4 звор.]* чим раз більше громади наших сьвітлих честних громадян, аж колись перейме се сьвітло усю нашу велику 21 мілійонову южноруську громаду. Це стане ся в Галичині під Габсбурґами, а в Украіні під Романовими. Це стати ся мусит, бо сьвіт йде все вперід а не в зад. — Як Вам, Друже, навтямит ся Львів, прийдьте до нас до Підбужа, а найдете все у нас щирі, теплі для Вас серця — чого Вам найбільше — в тяжких наших обставинах потрібне.

Здоровлю й цілюю Вас сердечно — також О. Барвінського й Д[окто]ра Олесницького. Моя жона засилає Вам свій поклін. Діти цілюют руці.

Натальця ще питає за Юрка і питає: «Юрко буде мене возити!» Титко Ревакович.

ЛННБ ВР. — Ф. 11. — Од. зб. 3728. — Арк. 3—4 звор.

39. О. Кониський до Т. Ревакович

[Арк. 45]. Великий жаль мене бере, що Ви, Дорогий Друже! досі не дістали 2 № Правди: вислали его до Вас два тижні назад. Значить пропав лист

на почті. Посилаеться вдруге, а тут посилаю 1 и 2 н[омер], 3 №, котрий вийде непримінно 13/25, а 15 матимите вже его.

Поздоровлю Вас і Вашу родину з святами. Я ще пробуду тут з тиждень, та рад би почути Вашу думку про 2 и 3 №№. Ваш щирий Перебендя.

[Львів]. 10/22. XII. /1888

ЛННБ ВР. — Ф. 93. — Од. зб. 36. — Арк. 45.

40. О. Кониський до Т. Реваковича

13/27 XII 1888 Львів

Високоповажаний Добродію и Дорогій Друже!

[Арк. 31]. Учора одержав я з Києва лист адвоката Купріянова, висланий въ відповідь на мій лист до ёго про спадщину Білецького. Посилаю до Вас лист Купріянова в оригіналі (Адреса ёго така: Россия. Таганрогъ. Леониду Васильевичу Куприянову, присяжному повіренному.) Перш ніж вести ёго справу, я радив би зачекати дальшої відомости від Куприянова, а тим часом що би міг я напевне сказати, до чого прийде ся справа в суді чи варто іі роспочинати и що треба заплатити адвокатові, я бажав би знати: чи був Білецкій підданним России? Чи є у ёго в Австріи брати, або сестри и коли нима нікого оприч батька, так чи можна роздобути свідоцтво що батько наділив сина грішми, як той вийіздив до Россиі? *[Арк. 31 звор.]*. Напишіть до мене чи маєте у себе біографію Шевченка, видану Чалим? Коли не маєте, то я перешлю до Вас; хоч вона написана и россійською мовою, але ж для Вас — се байдуже.

Бувайте здорові. Цілую Вас сердечно, а Вашій в[исоко] п[оважаній] пані низенько кланяюся. Поцілуйте за мене діточок. Ваш Перебендя.

ЛННБ ВР. — Ф. 93. — Од. зб. 36. — Арк. 31—31 звор.

41. О. Кониський до Т. Реваковича

29 — XII [1888]. Львів
Pańska 11. II.

[Арк. 46]. Живучи в Европі — мусимо Друже мій! вважати і на каліндар европейский, а на ёму — за два дні — новий рік. От же сердечно поздоровлю з ним Вас і Вашу дорогу родину. Щиро дякую Вам, що кличете до себе на свято, але — тепер зіма, холод; зімою я людина нікчемна, прикута до хати, та до печи, мушу седіть у Львові, та не рипатись. Ще більше дякую за щире слово про «Правду». Вчора пішов до Вас № 3. (Четвертий друкуєтся) от же знов чекатиму Вашого суду, поради и указки чого бракує в «Правді». В 4 і 5 №№ піде обширна статья про Швецію і Норвегию, нехай читачі знають і навчаються як инде уміють жити. Потім дамо таку ж статью про *[арк. 46 звор.]* устрій і життя Італії і Бельгії. З вступних артикулів в № 4 буде 1) огляд сего року у Русинів. 2. Заслуги русинів померших у Січні (Заревич, Барвінский, Федькович, Чубинский, Кистяковский). 3. Про переписку руською мовою а латин[ськими] буквами. 4. Про здоровья і смертність в Европі, 5) Про зайві гроши в скарбниці держав Півн[ічної] Америки, 6. Про колонізацію німецку в Африці. Потім будуть статы: про українців замучених в Соловецкій тюрмі; про бунти селян в Київщині, про Качалу і т. д. № 6 увесь буде Шевченковим числом. От же вельми прошу Вас друже мій! чи нема у Вас якого цікавого листу Заревича, коли є швидче перешліть; а до того зараз таки сядьте та напишіть до «Правди», хоч коротенькі *[арк. 47]* споминки про Заревича і его час. Пишіть не гаючись, так щоб пішло до друкарні ще не далі 2/14 січня; а коли розведете довшу річ, так перешліть на це число хоч початок.

Я послав grotis до отця Кишика «Правду», а він вернув. За що се він так? Пренумерантів з Галичини маю — близко 150 — з України більш 60, але на Україну тяжко посилати, в кувертах треба тим то отсі 60 пренумератів суці герої, що не вважають на те, яке лихо може статись, коли жандармери перехоплять лист з «Правдою», а таки виписують. Виписки більшість пренумератів галицьких були на 3 місяці, а як піде далі — Господь знає; богато нашкодила «Правді» велика недбаліс Олес[ицького], та несовістне роспусканя Гладиловичем *[арк. 47 звор.]* клевети про неі. Чисто і з за інтересів крейцарських, покрившись маскою піклованья про Діло і Зорю, Деміян! да простяшу Господь! Він скрізь проти що «Правда» конкурент Діла і Зорі. А Львівська громада занадто легкодуха! всему йме віри… Та що про неі! Коли Нар[одна] Рада рішила ити спільно з москалефилами до виборів. По-моєму: се злочино самим на себе наплевать! Нехай би була спершу спільна програма, а йти в спілку без програми!... Се прости згори програти вибори.

Сердечно цілую Вас і чекаю небавом відповіді. Ваш Перебендя.

До 4/16 адреса Панська № 11, а потім на руки Барвінського Личаківська № 4—І.

ЛННБ ВР. — Ф. 93. — Од. зб. 36. — Арк. 46—47 звор.

42. О. Кониський до Т. Реваковича

З Києва 11/23 Мая 1889

[Арк. 48]. Велика правда, Дорогий та на віки любий мій Друже! Що давно не писали ми до себе і винен тому не хто більш як я, а властиво ті лихі обставини, серед яких опинився я, і які не давали мені десь відповісти Вам і щирим серцем подяковати за Вашу ласку і прихільність. Львівські так не допекли мені уливши навіть доносів, що я виїхав зі Львова зарікшись навіки не писати ніже єдиного слова. Але як вернувся до свого любого Києва, да переслухав раду щиріх приятелів, то троха вгамувався і згодився, що треба цілком сховати власне я і підняти раді людей щирих, та знов робити плюнувши на отих львівских. Отож і гадав собі в Марці по дорозі до Львова, але як занепав на очи так майже два тиждні висидів у темній хаті. Було полегшало — взявсь до роботи — і знов погіршало! А тепер наши окулісти присудили мені 3—4 м[ся]ці абсолютного спочину очей! Мушу коритися; хоч се гірше ніж висидіти в острозі. Але ж і те, Дорогий Друже! що як нагадаю собі, що можу осліпнути *[арк. 48 звор.]* так буйні краплі холодного поту виступають по всёму тілу! Яке більше несчастя може постигнути людину, що цілий вік прожила пишучи, як не сліпота!! О гірше ніж смерть!!

Мізкую собі, що в червні рушу куди з Києва; певне буду і в Галичині, і вже ж не мину Вас, єдиний мій Друже!! Треба більш вештатись по світах, та ж таких, де б нічого було читати, щоб легше перебути таку покуту. Я раяв Барв[інському] — шоб він на літо подався з родиною до Вашого Підбужа. Там би і сам він опочив і діти б поправились, а то вони в ёго не вельми міцні на здоровья.

А в нашому світі погане діется: тьма і тьма да неволить; а тут і самі ми додаємо ростичі і тим запомагаємо душити нас. Не знаю як то перейдуть у вас вибори: наклъовується наче й добре, наче *[арк. 49]* на згоду, але мені здається що канапитися і «радікали» доложать рук щоб попсовати справу та знов цілих чотирі роки нарікати!.. Провалили вони Січинського; хто пожуриться що не провалить і других! Та й поміж народовцями нема згоди, гризуться за «маслак» та орудують інтригою; бо полохливість не дає їм виступити сміливо. — Ой, ой, як ще далеко до того щоб конституційно галичане набралися горожанських думок і сміливости! Як далеко ще до того щоб світогляд львівської громади сягнув дальше Полтви, хиба вже Ваша Наталочка того діжде, а ми — ні!

Сердечно цілую Вас і Ваших діток, а Ваші пані низенько кланяюсь. Коли ласка, то *[арк. 49 звор.]* пишіть ще сюди бо запевно раніш 15/27 червня не виїду. Братерски обнімаю Вас. Ваш навіки щирий Перебендя.

ЛННБ ВР. — Ф. 93. — Од. зб. 36. — Арк. 48—49 звор.

43. О. Кониський до Т. Реваковича

13.VII.[18]89

[Арк. 50]. Знаєте В[исоко] П[оважаний], Дорогий мій Друже! нашу приказку: як не верти, а треба вмерти. То так тепер и мені!.. Попсовались були очи; а отсе знов! Так сам винен тому: не поберіг і тепер мушу дорого за те платити. Став вже раз отсе на віки полишу, що за для письменства — я мрець! І от хочу до октябр[я] усе чисто на чисто ликвидовать; а там вже побачу, що й з собою діяти. Нашому брату без очей, сліпнучи, по моєму, не слід і світ поганити; тим паче, що все одно: коли вмірать — то час терпіть. — Я тільки 10 с[ього] м[ісяця] і р[оку] з «Буковини» довідався про виборні добутки: хоч як вони не малі, а більш ніж були; більш навіть того на що можна було раховати, відповідно тому як вели свою справу Русини.

[Арк. 50 звор.]. Хто ж як не самі Русини попсовали в Тернополі Барвінському? Я тішу себе тим, що з шістёх моіх кандидатів (Ви, Барвінський, Січинський, Гурик, Окуневський і Гешерен) чотирох вибрали, значить % далеко більший ніж добула собі Нар[одна] Рада! —

А у нас тут кружляє добре чути буцім у Львові буде видавати Ом[елян] Огоновський півурядову Руську часопись, а молодіж — свою. Боже поможи! тим паче, що я гадаю, що «Правда» — мусить довівши до року, — зупинитись, бо ледві чи спроможеться Барвінський поладити її і вести далі. — А вона таки хоч трохи та зробила користного: не нам сучасникам, та ще в своій роботі бути судьями, а все ж я бачу, що рух пішов і жвавніш і ширш. Навіть Драгоманова примусили писати (хоч і несистемно) та *[арк. 51]* ще в «Зорі», хоч він стілько літ нехтовав і ще торік називав «паршивою». —

Як же Ви жили, Друже! живете може собі? Поцілуйте за мене міцно Олютку, та поздоровте за мене з іменинами, и Вашу В[исоко] п[оважану] пані з іме-

нинницею. — Не маю жодноі вже надіі не то що в сему році, а хіба коли будь вже побачити ще раз Підбуж. Упав я, зовсім упав на здоровы, та не тільки физичному, а навіть духовному і моральному. Коли б, поміг Биг, хоч дожити до того часу коли видам усю Одиссею. Се так важна національна річ, що й не сказати: і вже ж коли Ніщинський доложив рук, що б перекласти, то великий сором був би нам не видать. Я був на тому що коли не спроможуся зібрати по людях кошти на повне виданья, так готов жебри йти, готов і «штани продати», а видати Одиссею.

[Арк. 51 звор.]. Не відомо досі як повернуться до неі Галичани. Барв[інський] не пише чи є пренумерати на Одисеею, але, мабуть, нема.

Як Ваше здоровья? чи по торішньому чи ліпше? Пробачте що так пишу погано, може чи й розберете; коли ж більш того що не осліп пишу. Сердечно, братерськи цілую Вас. Ваш навіки Перебендя.

ЛННБ ВР. — Ф. 93. — Од. зб. 36. — Арк. 50—51 звор.

44. Т. Ревакович до О. Кониського

Підбуж 3 го Січня 1890. 22. Грудня 1889.

Високоповажаний й Дорогий Друже!

[Арк. 243]. З Надходячими Різдвяними Сьвятами та Новим Роком щедруємо Вам з цілого серця: «Дай Боже Вам і Вашій Родинї здоровля, задоволеня й всього добра, — Дай Боже великому а нещастному нашому народови осьвіти й добробиту!»

Вибачте, що на Ваш лист із 13. VII. ст. ст. я до тепер ще не відписав. — Дістав я его в Дорна Ватрі на Буковинї під самим Семиградом, де я гартовав моє хирляве здоровлье желїзною водою — через 5 тижнїв. *[Арк. 243 звор.]*. Тимчасом зачала ся нагінка за небувалими у нас зрадниками стану, — й я уважав за всказане нїчо не писати, бо коли зовсїм невинних Ваших і наших людей по криміналах увязнень, тож і я не був певний, чи і на мене які неприємности не спадут — тим більше, що «nasz moralny rząd polski;», котрий вже довший час на галицькій Руси панує, дуже косим оком на мене ся дивит.

Напишіт ласкаво, як Ви ся маєте? Чисьте здорові? Як Ваші очи? Як лікарі задекретували, що Вам нї читати, нї писати, — так слухайте сего розказу, бо ліпше *[арк. 244]* Вам жити з видющими очима й хоть тїшити ся красов природи, ніж борони Боже — отемнївши — мучити ся вік свій.

Ви — хоч не писалибисьте більше — то Ваше житє для цїлого нашого южноруського народу дуже дороге, бо Ви зробили вже своє дїло в нашій літературі, — а порада Ваша устна яко чоловіка, що горячо любит свій нарід й що ввесь вік свій посьвятив для его добра, є неоцїнена. —

Тому не кажіт, що Ви мертвець. Nіт! Такі люде, як Ви, хотьби йіх постигло незнати яке нещастє, щоби вже писати не могли, жиют і вічно житимут!

[Арк. 244 звор.]. Шануйте Ваші очі! Nе читайте і не пишіт нїчо хоть би й кілька літ, а Бог дасть, що прийдете до здоровля.

Що до мене, то я поправив себе, своє здоровля в Дорнї, — коби лиш не вічна грижа, що мене підкошує. — Підчас виборів до сойму в лїті 1889 перейшов я цїле пекло мук. Поставлено мене на Дрогобицький адм[іністративний] повіт до котрого належат 3 судові повіти: Дрогобич, Mединичі й Підбуж : / кандидатом на посла протів дотеперішного посла Охримовича, Русина вправдї але котрий лиш на те послує, щоби мав з чого жити й котрого лиш Польска шляхта і ряд при посольстві одержує, бо він вічно мовчит а звістну інтерпеляцію за кривди *[арк. 245]* руського народа навіть не підписав.

Вже не тїлько вся чужина всї заволоки польскі, ческі й жидівскі стали як оден муж протів моєї кандидатури, але навіть й руські попи — єдина інтеліґенція руська в повітї, — котрі зразу всї — й панруси й Русини Nародовцї — поставили однодумно мою кандидатуру, відступили від моєї кандидатури. Ба в тїм невидївбим нїчо злого — бо це в конституційнїм житю звикла річ — але се стало ся з таков перфідійов, з таков підлотов, що діткнула мене до живого. Бо коли відступили від моєї кандидатури й коли працьовали над вибором інного кандидата, минї в очи казали, що *[арк. 245 звор.]* они стоят при моїй кандидатурі й впроваджовали мене в блуд. — То огірчило мене тим більше, що я тим людям казав перед тим, що я кандидовати не хочу й що они мене до кандидатури примусили, виставляючи се яко обовязок народний й що они з мене слово взяли, що я від кандидатури не відступлю. — А чи ж я цїлим моїм чистим патрийотичним житєм руським заслужив собі на то, щоби зі мною так руська інтеліґенція поступила? А нарід — в Дрогобицькім повітї — темний, темнїсенький, не знає, що є конституция, на що є сойм, на що рада державна, на що рада громадська, — не знає

[арк. 246] на що посол! І як має знати, коли жаден піп му того не скаже, бо боіт ся говорити, а читальней нема зовсім, а шкіл дуже мало і то дуже злі!!!

Оджеж все то привело мене до чорноі задуми, — і якбим ся був з Галичини не вирвав і якбим не вляв в себе много желізноі води й якбим не мав веселого товариства коло себе, то хто знає, чи і живбим сегодня. —

Но в загалі справи руського народу поправили ся — через енергійне й розумне виступленя горстки 15 послів руських в соймі. Тому ж то Rząd moralny напудав ся а предвидівши тоє й боячи ся, щоби Центральний *[арк. 246 звор.]* Рад Віденьский не вирвав Русинів з під ніг польских заінсценував процес великий кримінальний протів Русинів (й австрійських і Российських) буцім то они від Австріі відривати ся хотят; мисль Rządu moralnu — то були, напудити Цісаря й найвисші сфери, щоби Русинам не попущати. Але чи ті штучки довго могли удаватися? Минї видит ся, ніт. — Шкода, що «Правда» не виходит; але наша австрийська т. зв. інтеліґентна безхарактерна голота не варта жадноі ліпшоі духовноі поживи! Она крайцара жалує — видати на книжку або на ґазету. —

Бувайте минї здорові! Всїй Вашій Родинї низенький наш поклін! Що робит П. Ґеня? Що робит Юрко? Ми згадуємо нераз Вас Всїх! Моя жона засилає Вам сердечне поздоровленя. Цілюю щире Вас люблячий

Титко Ревакович

ІЛ ВРТ. — Ф. 77. — Од. зб. 126. — Арк. 243—246 звор.

45. О. Кониський до Т. Ревакотвича

1/13. 1890. Київ

Серцю любий, душі дорогий Друже!

[Арк. 52]. В перший ранок нового року, перший мій привіт посилаю до Вас, до Вашоі родини! Братерськи обіймаю і пригортаю Вас до свого старого лоня, до свого незапечатаного ще і теплого серця, дружніми устами палко цілую Вас і поздоровляючи з новим роком, бажаю Вам — усёго того, чого й самі, здорові, собі бажаєте, а перш за все здоровья доброго, життя щасливого і віку довгого. —

Гей, Брате мій! Як же ми довго-предовго не обзивалися оден до одного, та не будемо, бо й не можна оден одному докоряти тим; бо що ми вдіємо «коли так наша піч пече»; коли «і тут і всюди скрізь погано!..» Погано, справді препогано! озирнешся назад і таки нічогісенько доброго чим би можна було згадати, за що б варто було подяковати минулий рік!.. Кинешь оком наперед. — То ж святе! али сумно! «Тихо всюди, глухо всюди! Що то буде, що то буде!..»

[Арк. 52 звор.]. На старості літ — я вже й з тою удовою зжився, коли б отой новий рік наділив русинам більш щирости, більш згоди, більш братолюбія, а то ж дожились ми до пустого кінця: «гриземося за маслак смердячий», а з тіеі гризні і Господи Боженьку», яке лихо зростає! От хоч би взять торішні випадки: і ваши вибори і оту спробу — у Львові Франка и т. — у Київі — Арабажина і т. Столяка, вона зза «маслака смердячого», а спільно лихо отут же з неі придбали та же не знали на чому вона опошилася?

Нерозумні діти, збаламучені вибриками, не хочуть уважати, що вони своім самолюбством працю, керваву працю, кількох літ повертають на Сизіфову роботу!

Думаєте, Друже мій! що у нас менше деморалізаціі, ніж там у вас! Коби б то! так же ні! за останні 10—15 літ на ційниві у нас зроблено справді такий величезний «поступ», що ми хоч кого попередили.

[Арк. 53]. Що до письменства, так і тут торік ледві, чи придбали ми що; хиба тілько Одиссею, на сей добуток я дивлюся, яко на вельми значний національний добуток, і він стає для мене великою утіхою; коли б тілько спромоглись довести се діло до кінця. — Сей рік починається одним добрим заходом Шухевича видавати часопись для дітей, та не вгадати як поведе іі Шухевич: річ се вельми трудна, дітям треба давати свіжу істововну харч духову і тут треба і змісту доброго і тенденціі відповідноі нашим потребам, і прегарноі форми і свіжоі, чистоі, бадёроі мови. От же ледві чи дасть отсе все Шухевич, але поможи ёму святий!

Здоровья моє, як кажуть: ні в тин, ні в ворота! очи, спасибі ім — ліпше, а нерви неслухняні!.. Вже ж треба очи берегти, але ж, Друже мій! як його, в Бога берегти, коли рука свербить!... Звістно «звикла собака за возом, так і за саньми бігом».

[Арк. 53 звор.]. Як дотягну до Мая, то треба кудись буде їхати до якогось коваля, що б підковав трохи, гаки нові наварить, то ще може зіму прошкандибаю, а то старі гаки зовсім вже зовсім вже позбивалися, ковзаюся вельми!

Як же здоровья Вашоі дорогоі Пані? ваших діток? Олютка — мабудь —велика вже! От-от придуть

люде за рушниками! Нехай же пильне пряде!. А вже як доживу до іі весіля, то де б не був, а приду що б старими ногами ушкварити «метелицю»! Най же вони обідві — серденька мої любі! здорові ростуть, та щасливі будуть! Бувайте здорові та раз цілую Вас! Пишіть не забувайте старого горопаху. Перебендя.

ЛННБ ВР. — Ф. 93. — Од. зб. 36. — Арк. 52—53 звор.

46. О. Кониський до Т. Реваковича

1/13 квіт[ня] 1890 З Киіва

Христос Воскрес! Дорогий мій Друже!

[Арк. 54]. Щирим серцем поздоровляю Вас, Вашу дорогу Пані і Ваших любих діточок з Великодним святом: дай Боже весело, та при здоровьі просвятковати, та ще довгих — предовгих літ діждати, внуків та правнуків тішити.

І не сказати як порадовав мене Ваш дорогий лист, що прийшов до мене учора у вечері. Спасибі, спасибі, спасибі!

Ба! та до Волосянки, до Ваших дорогих батьків — я не поїхав би, а полетів, та коли ж приборканий! За отсю зіму, властиво за увесь той рік — здоровья моє так підупало, що просто став я гнилою колодою. І чую і бачу як роспадаюся. От через се трудно мені тепер вибратися самому в таку далеку путь; треба що б хтось мене в дорозі доглядав; значить треба знайти доброго молодого товариша, або товаришку. А воно, і Господи! як би я жадав ще раз побачитись з Вами та подихати гірським повітрям Волосянки!.. Наклёвуются й інчі ще притичини: ніби захожуется щось на війну; а до того з Галичини воняє «Івановою хатою»... Ляхи й подохнуть, *[арк. 54 звор.]* а мабудь не навчаться відріжняти чорне від білого! Полуда у них велика на очах. — А проте ще часу доволі, — певна річ — одно: коли доживу, то можна буде, та неотмінно 4/16 серпня року 1890 буду пьяний у преславному селі Волосянці.

Такі правда, що галицькі русини захожуються орати на розум, і приймають ті думки — проти яких рік тому назад — змагалися руками й ногами. Се добра ознака; але на мою думку: Романчук в голову заходить: кінь не стане до віку волом, а віл конем; значить нічого до сего й рук докладати.

Наше тут житья литературне зовсім тяжке: клята цензура, немов той скажений пес, лютує, та рве. Смітья — той не забороняє, аби те що хоч трохи людське — зараз і черкає. Одначе о Одиссеі якось проскочила путяща книжечка, видана Комарем, збірничок приказок, що за останні 25 літ, — вештаючись по сьвітах назбірали люде. — Три тиждні вже лежить у Київській цензури мій збірник; властиво пьят оповідань; назвав *[арк. 55]* я ёго «Запомогою», бачте: думаю видати на користь голодних русинів Галичини. Нема там нічогісенько, вже таке все цензурне, та прецензурне; але святий знає, чи пустять єго. Очевидно стало, що цензура налягає вже не на зміст, а просто на нашу мову. — Пішов я до министра преси, вказував — яке лихо коїть сам собі уряд своіми дурними думками та нелюдськими утисками; та звістно — нічого з того! Ол[ександр] Барвінс[ький] пише до мене, що послухався моеі ради і послав до міністра нашого Одиссею, просячи щоб пропустили в Россіи. От же ледві чи пропустять: вже ж в Одиссеі сепаратизму нема; соціализму теж; і школи наші аж за надто вже классичні, а проте я не певен; і швидче сподіватися, що відповість «отклонить».

А коштовне ото придбанья Одиссея? Шкода — що помилок сила; у Барвінського таки нігде і ніколи нема доброі коректи; такіх помилок — що з них аж очи на лоб лізуть — він не добачає; ученик би IV кл. ліпше доглядів. — Одиссея се таке наше національне придбанья, про якого можна прирівняти хиба Евангеліє; хоча перекласти Евангеліє непомірно *[арк. 55 звор.]* легше, ніж Одиссею. Таким чином наше поколінньа, почавши з граматки, скінчило свою 30літню працю Одисеею. Буде з нас! Нехай тепер діти роблять. Побачимо — як розийдется Одиссея: воно повинно б бути на столі у кожного освіченого русина.

Сподівався я що Шухевич спорудить добру газетку для дітей, але він і назву навіть придбав не по нашому! Дзвонокъ!![1] Чом же не дзвоник! І зовсім нема педагогичного хисту. Подає чортовщину таку що бридко й до рук взяти! Наш уряд дав Дзвонку дебет, але коли він не поліпшає, тож цур ёму, пек! Попович краще веде Библіотеку[2], шкода тільки що маленька вельми; коли б хоч аркушів 4 на м[ісяц]ць.

Бувайте здорові! Сердечне обнімаю і цілую Вас. Не забувайте про свого щирого друга Перебендю.

[1] *Дзвінок (коментар Т. Реваковича).*

[2] *Бібліотека для молодежи. Вийшло 10 річників в Чернівцях якось від 1884 під редакцією Омеляна Поповича (коментар Т. Реваковича).*

ЛННБ ВР. — Ф.93. — Од.зб.36. — Арк.54—55 звор.

47. Т. Ревакович до О. Кониського

Підбуж 8 го Цьвітня 1890.

Високоповажаний й Дорогий Друже!

[Арк. 247]. З надходячим Великодньом Дай Боже Вам, Вашій Дружині, Вашим Дітьом і Всім Другам нашого нещастного народу кріпкого здоровля, многих літ й всього добра.

Дай Боже, щоб Ви діждалися побачити, що Ваші думки, котрі Ви цілий Ваш вік в своїй душі леліяли, починают ся сповняти. Тоді б не були даремні Ваші тяжкі болї, що Ви їх від 30 літ душевно і фізично переболюєте.

Хоть яка мрака тяженька обгортує цїлу нашу прекрасну землицю, то однаковож здаєся, що починає сонце продиратися хоть в однїм куточку еї — на нашій Галицькій Руси. От сповняє ся одно Ваше новорічне бажаня з сего року. Ви писали: «Колиб отсей новий рік надїлив Русинам більш щирости, більш згоди, більш братолюбій!!» *[Арк. 247 звор.].* Оджеж здаєся, що до того у нас доходит — і Дай Боже, щоби дійшло: тоди може скорше двигнуло ся в Австрії. — Я сам вважав з давних давен — від яких 30 літ — наших панрусів за зрадників, що за 30 сребренників продают Нарід й що служит чужому Богу. Однакож набираю пересьвідченя, що хоть межи ними є люде — особливо публїцисти — що сут куплені, щоби не дати народови руському тут в Австрії врости у силу, щоби єго просьвітити й обогатити, — то таких людей є мало, а переважна часть панруской партії складає ся з людей, що хотїлиби добра народа нашого а лиш не маючи потрібноі осьвіти думают, що централїзація в духу Аксакових, Кирьєвских і прч. може народови нашому помогчи; чи та централїзація має бути лишень лїтературна, чи і політична, о тім більша часть *[арк. 248]* і не здає собі справу, бо за надто духово низько стоіт і за надто сервілїстична; в загалї гадки у наших так званих панрусів в жаднім взгляді не є ясні; они ж — а то і їх передовики публїцисти — не відважуются навіть на чисто язикову централїзацію, бо пишут «язичієм», котре самі Росияне висьміваут. — Конець кінців: так народне старшиництво руські як і т. зв. панруське годят ся до спільного діланя над піднесенєм наших народних мас в Галичинї. З того годженя є вже користи, як підказали вибори соймові, — а будут ще більші, як покаже будущина.

З ляхами же у нас згоди бути не може, — а то анї з станьчиками, анї з демократами, котрих тут саме польске товариство зове «тромтадратами». (Станьчики небуют права руского народу і в теорії і в практиці. Тромтадрати признают звичайне в теорії права руского народу і при каждій спосібности, де они зійдут ся з *[арк. 248 звор.]* Русинами пустословлят «згоді» й вносят текст: «Kochajony!» No як тїлько домів вернут, то зараз до Русина, що notabene не вміє інакше говорити, як по руськи, не заговорит інакше, як по польски, не промовит інакше, як тїлько «To робит зараз в акті урядовім навіть з Михайла: Michał, з Івана: Jana, з Николи Mikolaja, з Дївчура: Dziwczura, з Йосифа Здендика: Jozef Zdendziak. В нашій ґазетнїй лїтературі (народній) йде тепер живійше житє. — В публичнім житю виступуємо чим раз більше сьміло; отверто протів безхарактерности народній підлоті й зраді. А і то поступ. 4. Серпня 1890 дасть Біг діждати обходимо в в Волосянцї 50 лїтну річницю подружя моїх Родичів й 50 л[ітній] ювілей Сьвященьства мого батька. Якби Ви були в Галичинї, надїємось, що нам ту приємність зробите, що прибудете до нас на се сьвято. Ми звідти їдемо 2. Серпня, виїзджаємо з Підбужа, здаєся 3 го будем через Стрий їхати; цїлий Серпень будем в Волосянцї, як урльоп дістану. Як би Ви до нас на довший час приїхали, дуже би нам мило було. Ми обоє здоровимо Вас й Вашу Родину сердечно. Ользі і Натальцї цїлюют Вам руцї. Ваш Титко Ревакович.

ІЛ ВРТ. — Ф. 77. — Од. зб. 126. — Арк. 247—248 звор.

48. О. Кониський до Т. Реваковича

19/31 липня 1890

Дорогий мій Друже!

[Арк. 56]. Довго-предовго не писав я до Вас, сподіваючись, що таки хоч що, а приїду у Волосянку на 4 серпня[1]. Але бачу, що се марна надія; здоровья моє так знівечилося, що не спроможен я зробити таку велику дорогу. Ви піймете віри як прикро і тяжко мені, що я не можу вкупі з Вами святковати юбілею Вашого в[исоко] п[оважаного] татуся і особисто поздоровити і його і Вас. Перший би летів туди, та коли підборканий і мушу седіти на селі і дурити сам себе, що нибі то набираюся тут здоровья. А справді так тут ще гірш ніж у Киіві: правда: повітря чисте, спокійно, жандармів не видко, зате ж бачачи в вічи народні злидні і темноту, нерви ще гірш турбуются і часами так душу перевертають! «І тут, і всюди, скрізь погано».

[Арк. 56 звор.]. Так ото стративши зовсім вже надію бути у Волосянці 4 серпня прошу Вас, Друже мій! красно поціловати за мене і поздоровити Вашого в[исоко] п[оважаного] юбиляра і доручити ёму мої поздоровлення. Душею і серцем я буду з усіми Вами у Волосянці 4 серпня. Дай Боже діждати і ёму і Вам ще й 75 літнього юбилею. Поцілуйте ручку і поздоровте за мене і Вашу дорогу неню.

Висилаю сей лист заздалегідь, бажаючи, щоб в день Свята обізвалося і моє щиро сердечне поздоровлення, телеграми звідсіль вислати не можна. — Гадаю перебути тут до 10—15 серпня, аж 15 вересня буду вже у Киіві. Поки до 10 серпня адреса залишається вХ с. Бровари Остерского уезда Чернигов[ської] губернии.

Цілую ручку Вашій в[исоко] п[оважаній] пані; діточок *[арк. 57]* Ваших обнімаю кріпко.

Мій Юрко[2], іхавши ще з початку червня на село до профессора Лучицького, наказав мині, коли поіду до Волосянки поціловати за ёго «старого діда Реваковича і молодого того що в Підбужі і діток ёго» — так отсе я й виконую ёго наказ і Вас за ёго цілую і «діда» прошу Вас поціловати.

Нового доброго у нас нічого не чути. Скрізь тьма і тьма. А що у Вас? Vivat Буковина! Має трох руських послів. Здається се вперше з того часу як існує Буковина. В сей справі треба признати велику заслугу «Буковины» і Тимінського, тай Вашої праці чимале зерно є там. Братерскі цілую Вас. Ваш навіки Перебендя.

[1] 4/8 1890 Родичі мої обходили своє золоте весілє, а надто батько 50 літ сьвященства (приміт. Т. Реваковича).

[2] Син Олександра Кониського, що був у Підбужи з батьком (приміт. Т. Реваковича).

ЛННБ ВР. — Ф. 93. — Од. зб. 36. — Арк. 56—57 звор.

49. Т. Ревакович до О. Кониського

Підбуж 13/1 Жовтня 1890

Дорогий Друже!

[Арк. 249]. Десь марикуєте собі на мене, що на Ваші сердечні письма до мене й до мого Батька Ви до нині відповіди не маете.

А то діставім Ваш лист, колим до Волосянки приїхав; тут бувєм 3 тижні із великов родинов (до столу все нас сїдало коло 20 осіб), та не мож було тоди писати; вернувши до Підбужа — мавєм до роботи з судом а потому з комісійов із трибуналу апеляційного, котру наші «bracia» на мене за то звели, що я з руськими партіями протоколи по руськи пишу (що наші устави дозволяют); оджеж хоть ся тїганина ще не скінчить ся — й хто знає як ся скінчит, то однаковож відписую, щоб Ви довше не ждали.

Сердечно Вам дякую в моїм імени і в імени мого Батька, моеї матери й цілої моеї Родини за тї щирі сердечні слова, що Ви були ласкаві переслати нам на ювілей 50. літя подружя моїх Родичїв. — Дай Боже, щоби і Ви щастливо діждали ся, сьвятковати таке родинне сьвято у себе. — Ви нам всім дуже велику утїху зробили Вашими цінними листами.

[Арк. 249 звор]. Як жеж Ви ся маєте? «Діло» писало, що Ви ся маете значно ліпше вернувши тепер у Київ, якесьте з Київа з початком літа виїхали. Дай то Боже!

Ви пишете: «І тут — і всюди скрізь погано!» — Na горе і минї треба й слова Тарасові повторити, щоб коротенько схарактеризовати положеня нашого народу нещастного. — Замість, щоби наш нарід йшов в осьвіті й в добробитї материяльнїм напеpід, то він або лишає ся на тїм низькім ступини, як єго історія поставила, або й ще іде в зад. — Межи інтеліґенційов народного сторонництва руського нема найменшоі солідарности; кождий йде особняком й кождого вбивают особняком. — За то партія «обєдинительна» сильно зъорґанізовала ся і скріпила ся — й має добрих і осьвідчених учителів а надто і велику матеріяльну поміч; ряд наш на нещастіє цїлим своїм потупованім скріпляє ту партію.

В літературнїм взглядї — дихаємо лиш *[арк. 250]* публіцистикою; научнї цїли не виходят; хіба бисьмо зараховали історію Руси, що випрацьовав Олександер Барвіньский, а що видала «Просьвіта», — та перевід Ґетого Reinecke Fuchs що зладив по майстерськи Іван Франко під іменем «Микита Лис» — а що «Дзвінок» видає, — та історію літератури нашої, котру дуже старанно опрацьовує проф[есор] Д[окто]р Омелян Огоновский.

Шкода, що «Правда» впала; а хоть тепер знов би ю зачали видавати, то ледве, чи і тих пренумерантїв би дїстала, що мала, бо заколибане довірє в істнованє єї.

«Зоря» піднесе ся під фактичнов редакційов Василя Лукича із Станїславова; підписує яко редактор інний чоловік.

Найліпше редаґовані: «Народ», «Батьківщина», «Дзвінок», «Буковина», «Учитель», «Зеркало» —

не зле редаґоване. «Діло» ліпше *[арк. 250 звор.]* редаґоване, як давнійше, але все ще млаво, — і для того не ширшає на вплив. — Великий брак у нас людей. Особливо брак нам такого проводиря як був с. н. Володимір Барвіньский і такого знатока економічних і фінансових стосунків, як був с. п. Володимір Навроцький. — Через то ходимо всі на помацки; а тут ще до того, хто лиш із тоі нашоі мірноти трошки голову до гори здійме, зараз дістане і від наших «braci», і від наших обєдинителів і від ряду — буком по голові; і мусит знов наступити гробова тишина. — Вибачте, що не пишу весело до Вас, але я не хочу Вас дурити — дарма що Вас засмучу. Тяжко нам тяжко; але преціньмо може не убют нашого народу; преціньмо може і Біг над нами змилосердит ся — тим більше, як ми честно жиємо; працюємо.

Здоровлю і цілюю Вас сердечно. Моя вся родина і близша і дальша засилає Вам сердечний свій поклін й поздоровленє. Засилаємо всій Вашій Родинї наші поклони — а особливо уцілюйте від нас Юрка за те, що на нас не забув. Титко Ревакович.

ІЛ ВРТ. — Ф.77. — Од.зб.126. — Арк.249—250 звор.

50. О. Кониський до Т. Реваковича

З Київа 31 грудня [18]90

Дорогій мій Друже!

[Арк. 58]. В переддень, так мовити на порозі, нового року, щирим серцем вітаю Вас і поздоровляю і Вас і Вашу любу родину з новим роком! Пошли Вам Боже в новому роцi усього нового доброго, чого самі собі бажаєте, а головна річ: здоровья, здоровья і ще раз здоровья! По собі бачу — як то тяжко без здоровья: не живешь, а валяєшься гнилою, мовляв, колодою!

Вельми винен я перед Вами, що на дорогий лист Ваш досі не відповідав, вибачьте мені: за те тепер наговорю Вам стілько, що читатимете, аж утомитесь. Я вельми радий, що Романчук відважився на-решті ступити на ту стежку, на котру, коли не забули — радили ёму ступити ще року 1885, а вже два роки, чи трохи більш тому назад, притьмом налягали, що іменно неминуче треба вчинити те що тепер він вчинив. —

Ото ж доволі часу пропало марне. То ліпше пізно, ніж ніколи. Здалека і не все відаючи трудно мені судити і правдиво розуміти — як там воно у вас і що до чого. Здебільшого — я розумію і радію, але є одна така річ — якої я зовсім не тямлю, не розберу і від якоі аж мороз поза шкурою йде. Се ні що більш як зъеднанья ваших «радікалів» з москалофилами. Що останні *[арк. 58 звор.]* не мов ті пси скажені, накинулися на Ром[анчука] — се річ зовсім натуральна, вони добре тямлять, що Ром[анчук] засудив іх на смерть, а вже ж коли людина вміраe, так в останній агоніі, вона не самовито кидаєтся. Ну, а з якоі речи поєдналися з ними і з піною на губах накинулися «радікали»? Скажіть мені і про се щиро? Мене мучить отся невідомость, найпаче коли починають люде і газети додавати всячину. А тут говорять вельми багато прикрого, паскудного про декого з ватажків «радікальної» партіі, і про орган іі «Народ». До мене дійшло ёго тілько двоє чисел і з них пахне москалофильством, хоч і не Марковським, а все таки не гарним. Диковинно було довідатись, що панславистичний «День» повітав «радікалів» яко своіх прихильників. Орган старих — офиціальних панславитів, на чолі котрих стоіть Игнатьевъ, — «Славянскія Извистія» прямо каже, що «радікали» і орган іх «Народ» прихильно стосуються до Росиі, іі уряду і до «історичноі партіи в Галичині — до твердих»… Далі такі подлі часописі запродавці — як «Москов[ське] Вид[ання]« — «Кіевлянин» і К° ще ліпше говорять. А людська гутірка додає прямо, що Франкову книжку «В поті чола» наша цензура пустила в Росію — відповідно протекціі Маркова, котрий вдавався до Себлера, а Наумович до Побідоносцева. Тому б то Франків «Народ» і спинаєтся на диби за «объединеніе». Говорять богацько ще де чого такого, що коли в ёму хоч половина правди є, так прямо — годі жити, а ліпше петлю на шію … . Знаючи самолюбну вдачу Франка і Павлика, я легко розумію, що вони могли кидати колоди під ноги народовцям просто з заздрости; чому, мов, не наше зверху. Розумію я з якоі речи бігають на взаводи перед новими ворітьми такі безвусі философи і публіцисти, що радять раду за новим Ак[адемічному] братстві і не свідомо йдуть на авості у москалефилів; але ж *[арк. 59]* що гадати про Окуневського і ін[ших]? Вже ж нехай хоч який він буде собі раціоналиста, нехай не годится з програмом народов[ців] за те ще Ром[анчук] до політики причепив і релігію, але ж не може він не розуміти, що треба раховати й на практичні обставини… Ідеали — треба становити широкі, чим ширше тім ліпше, та розумній голові не можна ж нехтовати і сучасним житьям; не можна не знати, що до ідеалу зразу не перескочить. Нарешті розум і щирість до добра народу

примушує мене, коли я з кім не гожуся, коли я певен, що моя стежка єдино спасенна, а стежка другого, або хибна, або вельми далека, так я повинен іти своєю стежкою, не шкодячи умисне другому. А інакше я був би людиною не толерантною, ego — не культурною. Терпимость перша ознака культури. Най собі буде людина хоч яка знаю що, освічена, розумна, але коли вона задирлива, ганьбить и лає кожного хто не так думає, то така людина цілком не культурна. І на скілько до мене приходять звістки, так знати що фракція Павлика — визначається більш за все задирливостью, нетерпимостью — значить бракує іі культури. — Кажу Вам: для мене ота боротьба яка повстала між «радікалами» і народовцями — просто темна вода в лабельцях! Ви зробите вельми велику ласку, коли виясните: за що люде так люто гризуться? За ким з них правда? Хто винен? Чи нема тут часом особистих рахунків і інтересів самолюбства? Ви чоловік тямущий і знаєте діло і серце у Вас чутке — от же й скажіть мені хоч коротко та щиро.

[Арк. 59 звор.]. Що то дасть нам новий рік? У вас, певна річ, він буде чимсь ліпшим ніж старий; а що до нас!.. жадноі надіі нема! Cicho wszędzie, głucho wszędzie!..

Про себе нічого доброго Вам не можу сказати: здоровья зовсім виснажилося; всяку писанину кинув, мусив кинути!.. сновидою наче неприкаянний; да жду не дождуся весни. Бачте, ще й третини зіми не минуло, а я вже про весну... Се ознака старості. Навесні, коли доживу, зараз подамся кудись — ще й сам не знаю куди — мандрувати. Те літо вештався по Черніговщині, тепер може по Києвщині; може зберуся і до Ваших гір, та ледві; далеко вельми.

Ще раз цілую і Вас і діточок! Нехай ростуть здорові, та щасливі. В[исоко] п[оважаній] Вашій пані низенько кланяюся.

Не забувайте про мене. Ваш навіки щирий Перебен[дя].

ЛННБ ВР. — Ф. 93. — Од. зб. 36. — П. 2. — Арк. 58—59 звор.

51. О. Кониський до Т. Реваковича

16/28 квітня р. 1891

Дорогий Друже мій!

[Арк. 60]. За кілька день — наступить Святий Великдень! З ним і поздоровляю Вас і Вашу пані і Ваших діток. Вельми б був радий коли б моє: «Христос Воскрес!» пришло до Вас на сам Великдень, сталось першим поздоровленням і нагадало Вам щирого — хоч і далекого та близького серцем і душею і думками друга. Писав я до Вас давненько, ще в січні, а від Вас ще давнійше мав звістку. Препогано же ми робимо, що так ряди-вгоди обзиваємося оден до одного! І з якоі се причини? Нехай таки у Вас — стілько клопоту до праці з усякима «багатёх з нами», що не диво — коли й не влучите вільноі години про листовання; але от ж? — Еге! Чому я не писав же до Вас більш ніж три м[ися]ці? Часу ж у мене доволі! Вже ж і не тому щоб коли будь не згадував Вас; ні! *[Арк. 60 звор.]*. Єдина тому причина — брак здоровья! Не здровья физичне, зовсім зіпсована нервова система. Тяжко впливає і на дух і от, майже цілу зіму, а найпаче весну (холодна весна у нас вельми, мокра дощ щодня; досі ще не було теплоі весняноі днини!) я просто «валяюся гнилою колодою» відбившись і від діла і від людей!

Великою втіхою стають мені під такі години тяжкого суму — добрі вчинки в Галичині: мигає в них проміння доброі і певноі надіі на красчу будущину народу руського. Дарма що разом з тим стоіть там у вас хаос первозданий, дарма що йде нелюдська колотнеча, цькования і закидання грязюкою істинно честних людей і добрих патріотів!.. Набрешуться та й перестануть! Клевета, брехні, підлоги і така інча «артиллерія», якоі вживають проти добрих робитників — горлачі *[арк. 61]* з чорного і з червоного таборів — річ звичайна! В годину агоніі людина кидається на всі боки, не тямлячи й не розбіраючи нічого!.. Злива ж — коли великий вітер здійме де в степу вихор — так летить останній куди попаде ні нащо не вважаючи, доки не розвіется!.. Нехай, кажу я: полова одійде з вітром, рудяк упаде десь близько, а добре зело — покотиться далі і люде зберуть єго чистим, провіяним. Колотнеча — єсть доказ життья, хоча важко і гірко перебувати іі. Ніколи ще в Галичині не спостерігав я такоі великоі потреби на працю й роботу яку бачите нині: тут й показати себе і свій розум, йдучи просто, сьміливо, не вважаючи ні на які цькования і кусання і йти не збочуючи ні же на один ступінь, не поступаючись ні ж єдиним маковим зерном, — ні своім ні чужим; не піндючачись перед побитим і не впадаючи до ніг ніколи; не чинячи таких школярських *[арк. 61 звор.]* вибриків яких допустився на превеликий жаль — Окуневский і які

часто-густо викидає зовсім мало культурний, хоч завзято задирливий Драгоманівско-Франківсько-Павликівский «Народ». Кожному своє!.. От і все! Я певен що з того брикливого стрижчати «Народу» — виросте колись добра везюча коняка; аби тілько воно не забігло часом попастися тією пашею, що росте не на наших степах і лугах. Та паша отруєна і трутка для нашого народу, хоча, як бачимо, користи є тому хто звик випивати ii.

Як ж В[исоко] п[оважаний], Друже Дорогій! живете з Вашою родиною любою? Чи великі вже Олютка і Наталочка? Як Ваше здоровья, властиво нерви Ваші? Пишіть до мене: старому інвалідові — тепле слово дружнє — єсть цілющій бальзам. Сердечно цілую Вас. Ваш на віки щирий Перебендя.

ЛННБ ВР. — Ф.93. — Од.зб.36. — Арк.60—61 звор.

52. О. Кониський до Т. Реваковича

З Києва 21 III. [18]92

Гей, Дорогий мій Друже!

[Арк. 62]. Я так винен перед Вами, що коли б навіть у Сірка очей позичив, то все б таки соромно було! З відколи то я не одзивав ся до Вас! А спитали б Ви: чому? то й не тямив би що сказати!.. От, далебіг!.. Чи годится ж таки так між добрими пріятелями? Помінялися ми об новому році — картками, тай замовкли. Годі ж нам мовчати! Ой нумо лишень хоч теревені — знати. —

Я ще з кінця жовтня занепав був на ту кляту інфлюенцю, та щей тижнів шість, коли не більш і пролежав і вже з того часу й досі не прийду в себе: голова якась тьмяна, кашель, — бодай би єму путья не було! — гнобить що ночи гірше всякого москаля! а отсе на тім тиждні нове лихо пришкалює: катар в шлунку... Ну, звістно недуг тіла обзивається й на души; і не диво що й на души — хмарно, тьмяно; хоча й добре бачу, що у вас там займається *[арк. 62 звор.]* на світ. Знати, що не марне пішла тридцятилітня праця ваша. То дарма, що галабурдники з обох боків накинулися! се добра ознака! накидаются тілько на те що живе і дає велику надію на добре житья. На мертвий трут ніхто не накидується. Певна річ, що робота Ваша і Ваших прихильників визьме гору; бо в роботі супротивного табору перш за все бракує елементу морального; а міцною — треба вважати ту тілько діяльність, — чи вона політична, чи культурна, чи в загалі житєва, що конечною метою має моральний елемент. —

Як Ваше здоровья? як Ваша дорога родина? як старенький Ваш татусь? чи здоровенькі? — Як Ваша Олютка? Мабудь досі вже доросла, вродлива і розумна дівчина? Я певен, що такою вона є і іньчою, здається мини, не може вона й бути. А *[арк. 63]* Наталочка? теж, мабуть, гарно виросла! — Нехай росте, та здорова буде!

Де літуватимете? чи не поїдете на Буковину? Еге! і там добре, ліпше ніж в Галичині іде руська справа. Як то ім доведеться на виборах, чи вийдуть. Дай Божи! Буковина повинна йти швидко, бо шкаралупників там нема; преса — владива — одна шляхта — в руках народників і антогоністів у неі нема.

Я гадаю з половини мая рушити в подорож не схід, але на Чорноморщину і Кавказ, а коли кишеня да здоровьє дадуть — так і в Бушу, а потім вже підеть може й на Буковину. Звістно — коли Господь Бог оборонить нас від того тяжкого-претяжкого лиха людського, на яке тепер не можна не сподіватися: кажу провину. Цур ій! Гіршого лиха і в сьвіті нема. Чи доживемо ми, — ні, не ми, а хоч діти наші до того бажаного *[арк. 63 звор.]* сьвітлого часу, що люде, замісць суду, гармат та динамиту і мелениту вживатимуть суду совісти?! бо що ми усі ті слова про гуманізм, поступ, цивілізацію, — коли вони будуть тілько словами і не перейдуть на факти.

Ну, то се, мовляв, не наше діло; а от що там у Вашій пресі доброго нового? Успіх руського письменства в Галичині мене вельми інтересує, так не диво: роботі на ниві рідного слова я віддав цілий свій вік і от, небавом лише (в листопаді 93) тридцять пять літ моеі праці; так цікаво спізнати добутки гуртовоі роботи.

А поки що — бувайте здорові та Богу і людям милі; перекажіть мій сердечний поклон Вашій В[исоко] п[оважаній] пані, а діток за мене поцілуйте. Я ж щиросердно цілую Вас. Ваш довіку щирий Перебендя.

ЛННБ ВР. — Ф.93. — Од.зб.36. — Арк.62—63 звор.

53. О. Кониський до Т. Реваковича

[7.12.1892 ст. ст.]

Дорогий мій Друже!

[Арк. 64]. За Вами не тілько право, а навіть обовязок, вельми виганьбити мене! Справді: чи так можна, отак робити, як я, що майже не цілий рік не листовався з Вами! і виправдатися мені нічим, хиба тілько тим, що старість, хоч би ще й порано, приголомшує

мене і все більш та більш підвертає мене під кормигу отого недоброго : «Нехай!..» На весні ще почав був я збіратись на літо в Галичину — і вже ж хоч би що а Вашоі рідноі для мене хати не минув би! Вже й пашпорту взяв, та де хто з львівських людей спорудив такі умови, що я взяв тай не поїхав!

Себ то дарма, але з тіеі споруди вишли не добрі виводи на ділі: стало знати, що не все воно так реально, як на словах... Та про се хибаб побалакати, а писати незручно... А потім вже почалась у нас холера, а у Вас карантіни.

[Арк. 64 звор.]. Холера про мене байдуже, а в карантині просидіти пять день, — ну ёго! Дак ото я вже й годі їздити. А в осени віддав знов податок інфлуенці, нехай вона скисне! Одначе взагалі — здоровья моє сю зиму ліпше ніж торішне. І се для мене дуже добре; бо роботи по саму шию. Воно й робота там не яка, та вельми б хотів покінчити ii. Бачте отсе в квітні 29 мине 35 як почав я працювати пером. Час не малий! Тепер бачу що здоровья покинуло мене, сили виснажилися і, значить, час «на абшит». Але ж виходячи, як кажуть москалі «въ атставку» не хотів би щоб за мною лишився який недоплат; значить треба подописувати хоч здебільшого те, що коли був поначинав. Отак, і працюватиму аж до 29 квітня; а в сей день підведу «черту» і постановлю хреста; а чого не скинчу, те все в той день попалю, щоб нічого не лишити щурам *[арк. 65]* на снідання. Коли ми з Вами, Друже мій щирий та певний! озирнемся як отсі хоч 30 літ як я знаю Галичину, так побачимо що вельми багато виросло доброго на користь нашого народу і все те росло і виросло на наших очах! Згадайте напр[иклад] яка була пустиня в Галичині з єдиним мізерним «Словом»! А сего року зъявилися вже наукові «Записки» Т[оварист]ва ім. Шев[ченка]. Могло би бути без пориванья більш та щож коли у нас є закон 18 мая, а у Вас там не людська поведенція кацапні! Та оприч ростичі і неоднозначности і у вас і у нас, багацько шкодили і шкодять Галичині вагання і щовинізм народовців: от і тепер: усе те що придбаю сего року можна було залюбки добути ще р[оці] 1889 коли б не вважали на те звідкиль іде рада і ініціатива, а дивилися тілько на те: чи добра, чи користна та порада? В народніх справах, в справах громадських — самолюбство та егоізм з роду віку були і будуть ворогами.

[Арк. 65 звор.]. А все ж, як на мою думку, так 92 рік що от-от кане в безодню віків, був для нас більш користним ніж який будь з ёго попередників. Що до мене, так не дуже то багацько зробив я сего року: коли викинуть «Непримиренну» (як вона у вас в Галичі подобалась?) да про Парнеля (в «Буковині») і Віщування про ХХ вік, так і більш нічого видатнійшого.

Літом трохи повештався по селах і подорож свою подав в Зорю: читатимите її. А що кажуть у вас про «Записки»? радікали, мабудь, ганьбитимуть! Нехай! сподіватися треба що II т. буде ліпшим.

Як же Ви з своєю дорогою родиною перебуваєте в незабутному Підбужі? Чи великі вже Ваші дітки? Оля, певно, вже невіста. А як би я бажав же хоч разочок побачити усіх Вас!! — А доки що поздоровлю Вас з Різдвом. Бувайте здорові та веселі. Вашій В[исоко] п[оважаній] дружині низенько кланяюся; а Вас і діток щирим серцем цілую. Ваш довіку прихильний О. Перебендя.

ЛННБ ВР. — Ф. 93. — Од. зб. 36. — Арк. 64—65.

54. О. Кониський до Т. Реваковича

28. III. [18]93. З Києва

Христос Воскрес! Дорогий мій Друже!

[Арк. 66]. Щирим серцем вітаю і поздоровляю Вас, Вашу В[исоко] п[оважану] пані і діток з великодним Сьвятом і бажаю Вам усього того, чого самі собі бажаєте.

А я, отсе як бачите, знов такий довгий час не обзивався до Вас, та не ремствуйте отсе на мене: винуватий недуг мій. Уночі 28 грудня як занедужав я, так до 20 січня з ліжка не вставав! Тяжко недужав! Не було надіі вже встати. Напала на мене грудна жаба (Stenocardia) і вже, певна річ, не вискочу з неі, отсе і веде вона мене і в могилу, так само як звела і мого дорогого приятеля Василя Вовка. Він на неі *[арк. 66 звор.]* занепав ранійш за мене на 2 м[ся]ці. То мабудь такий буде й кінець! Лікарі — притьмом виряжають мене на село; але про се нині й гадати годі; хиба як доживу до кінця мая; бо тепер і сили нема їхати і не звичайно холодно. Такоі лихоі та холодноі зими і весни я за 20 років не зазнаю у Києві; от і сегодні ще мороз!

А вже що діяти у нас на селах, так і не сказати. Нещастний народ цілу зиму по всій Україні бідував з голоду, та з холоду. На прекрасному родючому Поділью — батьки вішались, не маючи сили дивитись як з голоду конають діти. Се факти, запевнені

і газетами. Коней продавали по 2 карб[ованці]! За копу простої соломи платили 2/2 карб[ованці] то ще сам і обмолоти ту копу.

[Арк. 67]. Додалися тиф й холера. Тепер панує віспа, тиф та цинга, а на літо — знов неминуче холера. Бідний наш прекрасний край! Десь і Бог забув про ёго!.. А тут ще де-яке воронья віщує війну. Се ж вже просто буде пекло на сім сьвіті, да таке пекло якого і Дант не уявляв собі!..

У вас там здається хоч трохи ліпше і все таки сумма народної осьвіти і розвитку що по краплі та більшає, а у нас все ширшає темнота та злидні.

Бувайте здорові! Цілує Вас щирим серцем і просит не забувати прихильний до Вас на віки і вірний О. Перебендя.

ЛННБ ВР. — Ф. 93. — Од. зб. 36. — Арк. 66—67.

55. О. Кониський до Т. Реваковича

З Києва 1 січня р. 1894

Дорогий мій Друже!

[Арк. 70]. Перше поздоровленья з новим роком — посилаю до Вас і до дорогоі родини Вашоі. Щирим серцем на віки певного друга бажаю усім Вам здоровья, щастья і всёго, всёго чого Ви самі собі бажаєте. Давно-предавно ні од Вас, ні про Вас не маю жодноі звістки. Воно таки правда і я винен — давно не писав до Вас, і коли хочеш — то й вирозумію добре причини! Тому затим тільки знаю, що не забуток — про Вас! Швидче мене Бог забуде, ніж я Вас! — В маі ж поблукав трохи по Черниговщині, а потім подався на села і до кінця серпня прожив в Дахнівці. Що таке Дахнівка — читатимете в «Зорі». Небавом по повороті до Києва як занедужав, дак до половині жовтня. От же за час моеі блуканини і недугу набралося стільки спішноі *[арк. 70 звор.]* роботи, що таки мусів робити та робити, що б наздогнати, а про те не наздогнав і на рік 94. Велика сила лишилася за мною недоробленого. А тут знов за тиждень до Різдва напала інфлуенця та й досі держить мене в арешті. —

Стежачи за розвитком письменства і житьям національним в Галичині, я бачу чималий поступ! І тим паче жаль бере, що Ваші русини запізно зробили те, що я! коли, здорові, не забули, радив ще р[оку] 1888! А то ні за цапову душу пропало у них два роки. Не кажучи вже ні про що інче, зверну Вашу увагу на Т[оварист]во ім. Шевченка: гляньте скільки зразу прибавилось товаришів і в Галичині і на Украіні! А про Записки зразу заговорила і російска преса. От же хиба не жаль що не послухали мене і не зробили в р[оці] 1888 того, *[арк. 71]* що зробили р[оку] 1892. Чотирі роки пропало. — Тепер знов помічаю я блуканину Романчука і Діла. Романчук женеться за популярністю, але коли б часом не збився він з шляху! Знаючи ёго хисткий характер і зарозумілість, я боюся щоб він не зорвався так що й не помітить — як у ёго провалиться під ногами грунт і опиниться він в таборі нам ворожому тай не буде вибраним. Буде каятья, та чи буде воротья?! Ну а Діло просто дурне. Сегодні у ёго стрижене, а завтра буде голене. Очевидна річ, що не Белею тепер кермувати Ділом.

Літом у вас вистава. Вельми цікаво, та не знаю, чи поталанить мені приіхати. Більш за все хотів би побачитися ще раз з Вами і з Вашою дорогою родиною. Люба Олютка, певна річ — вже доросла панночка. А Наталочка? Мабудь вже читає? [*Арк. 71 звор.]*. Поцілуйте їх за мене.

Коли тільки буде влітку зъізд у Львові наших письменників, так невідмінно приіду. А доки що ще раз вітаю Вас; братерськи цілую і прошу не забувати про Вашого навіки до Вас прихильного. Ол[ександр] Кониський.

ЛННБ ВР. — Ф.93. — Од.зб.36 — Арк.70—71звор.

56. О. Кониський до Т. Реваковича

З Києва 12/24. XII [18] 94.

Дорогий мій Друже!

[Арк. 72]. Ми з Вами так рідко листуємося, що просто аж сором криє! Нехай ще Ви — у Вас там і праці по шию і клопоту всякого; а що ж мині не дає? Здається тільки та тьмяна негода, що вже кілька років охмарює мій дух. — Але ж Ви, Ваша родина і Підбуж ніколи не зникають з моеі памяти і кожен раз — згадую я вас і про вас з глибокою вдячностю і бажаньям знати як ви там собі на підгірью перебуваєте? як здоровля Ваше, Вашоі пані і діточок? І згадавим — живим все те стоіть у мене перед очима!... Гадаю собі — що Ваша Олютка тепер вже доросла красуня, а Наталочка — пупьянок-підліток, що отот роспуститься — як квіточка!

Минуле літо випало у мене якесь не добре всіма сторонами: дощове таке, що не дало пролітовати на селі. Заходився був поіхати по Черниговщині збірати матеріали про житья Шевченка та перевірити ті

споминки, — що про його понадруковувано. Але ж! девять день просидів по Чернигові і ледві негода дала на один день вибратися до Седнева. Поіхав другим *[арк. 72 звор.]* разом по Кролевеччині і Глуховщині подивитися на ті села що були відомі ще Нестору. Береги Десни — пречудесни; інде як отпочивши з старого Радичева — шляхом на хуторі просто малесенька Швейцарія. Що ж: знов пригода! На 8 й день своєі подорожі — занедужав; мусив вертати до Киіва, да з того часу вже й захряче тут; нікуди! А в Киіві — седіти нудно! Головне моє листи, що при сьвітлі не бачу ні читати, ні писати. — Да з своіми писаннями мині не вельми щастить! Дяковати Богові дожили ми до такого вже часу, що, не вважаючи на усі кляті утиски житья і духу, ви таки молоде покоління на стільки зросло, що само, без нас, і ліпше за нас спроможеться вести наше письменство. А не те, що було 30 років назад; коли на дві малесеньких часописі — Вечеринці да Слово — ледві ставало письменників! Факт нашого зросту певний; яскравим доказом його стає між інчим і дві такі подіі — як кафедра історіі нашоі і такий молодий, жвавий профессор Грушевський! Продовжи тільки Боже йому віку, та подай ёму доброго здоровья!... Так! Друже! — Се наше велике придбання!.. Але ж — не мов на глум! Ледві Україна вирадила *[арк. 73]* свого сина найкращого на кафедру — а клята доля взяла тай проглинула Огоновського! На превеликий жаль і звідсіль нікого вирядити на осиротілу кафедру! От років через два інча річ!.. тоді Київ спроможний дати на обідві кафедри Огоновських молодих дотепних учених. — На лікарські кафедри — дамо й через рік — видатних людей! Тепер усім нам одна головна задача дати добрих слуг науки. Скоро станемо міцно на грунті науки, тоді не загине наше слово! А що наша нація, наш геній, наше слово — додасть світові — добрі, бажані і про всіх людей користні добутки — сему я от вже 3 літ йму віри так само, як вірю в те, що земля не стоіть. З сією вірою і помру, бо вона щодня у мене міцнійшає. Звістно не так би мляво йшла справа нашого розвитку, коли б наші сусіде були більш людьми, а не звірьом; коли б між нами не було стільки ростичу виплеканого нашим зневоленням: деморалізацією; коли б у нас не було Наумовичів, Маркових; коли б отакі Романчуки не були засліплені егоізмом і біганьям за популярністью, а поволі ішли своім шляхом, не збочуючи; знали б одно: «сій жито — хліб буде!» *[Арк. 73 звор.]*. Коли доведеться бути у Львові — спізнайтеся з Грушівським: він про Вас добре знає від мене.

У нас на Украіні — сумом вкрите і небо і люде! Коли б не певна віра в свою ідею, так наші «порядки» давно б загнили або на гору високу, або в воду глибоку! Як Вам здається: останніми часами заборонила пильна цензура друковати такі речи, да напр[иклад] — «Твердовський», або «Маруся» — Боровиковського! — Київський цензор — син того самого Юзефовича що продав Костомарова. Подробиці про сю «мацапуру» — прочитаєте в V т. Записок в статы моій: Арешт Шевченка. — Се буде V глава з Тарасовоі житьеписі / IV піде в Зорі з нового року. / Главою пятою — скінчу першу частину житьеписі. Нехотів би вмерти — не довівши єі до краю. Певна річ, що і се не буде повна житьепис; прогалин багацько, але на нашій мові — ліпшоі нема і гадаю я, що моя праця небавом викличе чиюсь ліпшу і дотепнійшу. —

Здоровья моє — як звичайно вже 4х рік — зимою вельми погано; найпаче коли морози. Тоді з хати не вилажу. *[Арк. 74]*. Холод — найгірший ворог мій. От як в гаразді переживу холод, тоді на весні і влітку — я собі вибрикуватиму, — по старечи.

Поздоровляю Вас і Вашу родину з Сьвятами і близьким новим роком, тай бажаю Вам усёго того, чого самі собі бажаєте. Пишіть — просто на мою адресу, але рекомендованим; бо у нас тепер прості листи і закордону — пропадають; не мов вітром іх заносить кудись. — А вже про часописі й говорити нічого! Не доходить по людськи, хиба крадькома.

Пишіть, Друже мій про все, що діється у Вас і доброго і лихого. Галичина — вельми близька украінцям і доля ії не може нас не інтересовати.

Бувайте здорові! Братерськи цілую Вас. Ваш О. Перебендя.

ЛННБ ВР. — Ф.93. — Од.зб.36. — Арк.72—74 звор.

57. О. Кониський до Т. Реваковича

1 квітня 1895

Христос Воскрес! Друже мій Дорогий!

[Арк. 76]. Щирим серцем поздоровляю Вас і Вашу родину з великодними сьвятами і зичу Вам всёго того чого самі собі, здорові, бажаєте! головна ж річ здоровья. О! Друже мій! Як без його погано! і не сказати! З власного досвіду гіркого — я се добре

тямлю! В літку — я же туди й сюди, а прийде холод, або отак осіння чи весняна негода, яка оце у нас саме, панує вже більш місяця, дак просто, хоч вішайся! Що б Ви собі думали: у нас сіеі весни не було ще ні же єдиноі теплоі днини: інде ще сніг лежить.

Пишуть до мене, що Ви, Друже мій! змагаєтесь проти кандидатури на посла до сойму. Хиба ж се можна? Жадним чином — ні! *[Арк. 76 звор.]*. Се обовязок патріотично-моральний і хоча про таких совістних і глибоких патріотичних душ — яка у Вас, обовязок се не легкий, навіть важкий, а про те цуратися його не можна. Той хто ж стане за наше діло сьвяте, коли такі люде як Ви не станете? — Ні, друже мій! ідіть, ідіть! Я певен що Ваш вибор добре перейде і стане вельми користним за для народно-національноі справи. — А у нас ся справа!! Боже батьку!.. змилуйся над нами!!. В січні послав я до самого царя прозьбу, благаючи його визволити наше рідне, любе, дороге слово з кайданів, та з клятих пазурів цензури. — Певноі чутки — яка доля судилася моій прозьбі — нема, а ходять дві гутірки, обідві, здається з вітру; одна: що назначена комісія, і вона б то проектує визволити наше слово з *[арк. 77]* кріпацтва; але десь друга супротилежна: буцім министерства вн[утрішніх] справ, властиво голова цензури Феоктистов проектує повну заборону нашого слова, навіть історичні документи і акти щоб друковані не інакше як в перекладі на мову московську….

Чи читаєте Ви лист Грішників і мої нариси про Шевченка в Зорі і в Записках (т. 1. IV і V)? Яка Ваша думка про них?

Де гадаєте літовати? — я думаю вдатися на Чорноморщину та на Кавказ; але!.. хто зна, яке ще літо буде! — Як здоровья Ваших стареньких батьків? Ваших сестер і брата? Як писатимите до них перекажіть будьте ласкаві, мій щирий привіт і низенький поклон.

Бувайте живі-здорові, та не забувайте свого щирого О. Перебендю.

ЛННБ ВР. — Ф. 93. — Од. зб. 36. — Арк. 76—77.

58. О. Кониський до Т. Реваковича

Симеиз, 24 листоп. ст. ст. 1895

Любий і Дорогий Друже мій!

[Арк. 78]. Виіздячи 17/29 с[ього] м[ісяця] з Алушти і іідучи повз почту, зайшов я спитати листів і як же я зрадів, одержавши несподівано Ваш дорогий мині сердешний лист! Спасибіг Вам, Друже сумний! Порадовали Ви мене, як ніхто там на чужині не радовав! Спасибіг ще раз.

Ще з весни р[оку] 93 мене все виряжали лікарі в Крим, а я не слухався, чув що покинути Київ мині тяжко; отже дождався того що два м[ся]ці не здужав, трохи не збожеволів. Тут вже годі було не слухатися; а до того і друге….. дочка моя Ольга, занедужавши тяжко торік у вересні пролежала три місяці і хоча навесні була трохи поправилася, але з серпня знов стало іі гірше. Недуг такий, що при добрих обставинах і то, кажуть лікарі, раніш як за рік ще не мине і що треба іі зимовати в Криму… Отже найбільш підбило і мене іхати. 13/2 ми покинули любий Київ; 16 приіхали в Алушту, а 17 і іі покинули. Вигнали нас з Алушти гаспідські вітрі. Алушта — татарське село, потроху «обрушене», стоіть воно на самім березі Чорного моря і з трох боків оточене горами (не вельми високими, найвисша Чатирдаг має 5000 ступ[нів] висшини). Але між *[арк. 78 звор.]* горами і морем дуже широка долина і вітрам є де розгулятися. Тим то як подме з півночі «москаля», дак просто душу рве своім ревом і скигліньям. До того ж зовсім нема будинків добре пристосовлених на зимівлю недужих людей; та й дорожнеша не аби-яка, за одну світлицю 20—30, а трохи ліпшу то й 50 карб[ованців] на місяць. Обід з 2х страв 20 карб[ованців]. За те краєвиди прекрасні; та що коли людей нема і рідного слова не почуєшь. Подались ми були в Ялту (повітове місце і головний курорт). Тут на 1—2° теплійш і вітрів таких як в Алушті нема; але ж така дорожнеша, що не на нас. Головна ж річ та, що деруть, а жадноі вигоди не дають; хто хоче хоч трохи людського комфорту то му треба видати в Ялті зимою 150—200 карб[ованців] місячно на чоловіка, а літом з серпня до листопаду двічі більш. Поіхали ми далі в Симеиз (три километри за Алупкою) стоіть воно там на самім березі моря; тут ще на 2° теплійш. Се найтеплійший і найзатишніший в Криму куток. Літом найпаче восени тут дуже гарно; природа прекрасна, приїзжих буває сила; за одну світличку платять 25—35, за обід так як і в Алушті, але на зиму нікого нема, тепер тут тільки дві освічені родини: управителя майна, мій старий приятель з 60х ще років; та винороб тутешній. Людей зовсім нема; через те нудьга страшенна і сам я не тямлю, чи довго проживемо. За 4 роки *[арк. 79]* тяжко впливає на моє здоровья; а тут я по-

чуваю себе геть ліпше, напр[иклад] за 6 ть тижднів у мене було тілько три припадки (у Київі вони були щодня). Погода і тут тепер не добра 17 и 18 був у ночі мороз — 2° і всі верхи гір загорнулися в білі шати. Потім з 20 потеплійшало — учора було 10° тепла, але ж щодня дощі, то такі ливні, що й не сказати.

Коли прирівняти Кримські гори до Карпатських, хоч би Стрийських від Гребенова до Волосянки, дак перевага буде за Карпатами, тим то на мене і на Геню тутешні гори не справили великого враження; але ж краса південного берега Крима — вельми гарна. Я гадаю що в Маю вона чарівна і сила іі в оксамитово-мягкому колірі південних рослин і моря. Тепер про Чорне море, коли небо захмарене, коли падають дощі тільки й можна сказати, що воно чорне, аж темне і бурхливе: часом воно так реве, що спати мені не дає, бо таки від його до моєі хати чи буде і 200 ступнів.

Сиджу отже я біля столу і дивлюся як то воно — море — безкрає вельми кидає хвилями, та срібними торочками одягає берег; і хто його зна через що, — сум мене бере…

[Арк. 79 звор.]. Щиро дякую Вам дорогий Друже за Ваш лист. Не забувайте мене й надалі. Листи таких людей, як Ви, завжди дорогі для мене; а тепер в годину недугу, та ж на чужині, дак ім і ціни не скласти: вагу і силу іх можна тільки почувати серцем, а висловити того не можна. Вашій родині і батькові перекажіть мій низенький поклон і щирий привіт. Чи нам судилося ще хоч побачитися, ще раз притиснути один одного до серця? Господь знає. А серце того просить, просить, просить.

Була у мене на весні ще думка нова провести свого молодого друга Грушівського до Львова та враз з ним поіхати до Вас: не сталося так. Шкода! вельми б радів, щоб Груш[івський] швидше виконав мою раду і поіхав до Вас. Ледві так буде, бо і він хорує, я кличу ёго спочити трохи сюди, та ще відповіді не маю.

Ще раз щирим серцем цілую Вас дорогий Друже-брате! Пишіть. Ваш О. Перебендя.

Адрес мій: Алупка, Таврической губерніи, оттуда в Симеизъ.

ЛННБ ВР. — Ф.93. — Од.зб.36. — Арк.78—79 звор.

59. О. Кониський до Т. Реваковича

24. 11. ст. ст.1898

[Арк. 81]. Не ремствуйте Дорогий Друже! що я давно-предавно не писав до Вас. Сумною причиною того був недуг, що як постиг мене з 1 / 13 листопаду вторік, дак і досі не відкараськався; то й не сподіваюсь вже спекатися його, зашле він мене на той сьвіт. То й пора. От збірався 1 січня виіхати на вилію на село, до того погіршало, що годі й думати; треба домучуватись у Київі. А вже про поіздку до Львова не маю й думки. Найважче те, що робити нічого не можна, а роботи чимало. То й що ж! Лиш в тому, що інший день *[арк. 81 звор.]* не спроможеш і тра в руки взяти, а коли вибереш такий день, що спроможеш написати який лист до людей, або одну сторонку чего будь, дак се вже велика робота.

Не гарна, дуже не гарна ота колотнеча і у Вас і у нас. Що маєте робити з такими людьми, що тільки й живуть колотнечею. Без неі, без сварки, без лайки про іх, бачте, ніхто б і не відав, а у іх аж у печінках болить від бажання популярности. Недобрий час переживаємо, за шчо дорого заплатить пришла генерація, якій доведеться вивозити той гній, що тепер розводиться. *[Арк. 82]*. Та у Вас таки щось хоч робиться, а у нас! слова, слова, слова. Зате голосні слова! Зразками маєте «Буковину». Ніколи я не сподівався, щоб Стоцький «за мискою смердючої поживи в отаке брудне болото, чи, щоб чоловік — як він — науки — заходився б отак видати «Буковину». Фальсификація і свобода слова. Улична лайка і притім все б то одно й то саме!

Бувайте здорові! Щирим серцем вітаю Вашу родину. Вибачте, що не просто до Вас адресую, бо не написали Ви своєі адреси. Не забувайте, пишіть до свого, довіку прихильний Перебендя.

ЛННБ ВР. — Ф.93. — Од.зб.36. — Арк.81—82 звор.

60. О. Кониський до Т. Реваковича

З Київа 19/21 грудня 1898

Друже мій єдиний, друже мій дорогий!

[Арк. 83]. Давно ми з вами мовчимо, а що тому причиною? Гаразд і не скажемо: у Вас — певна річ — судова праця забирає весь час; а у мене недуг да старість. Воно то, як правду сказати — не яка там і старість, ну а все ж таки 63 роки пережить, не те, що ниву перейти!.. Ну то оце пішов я на спочин, то тепер лише хоч перед смертю — полегшає! 1/13 грудня поставив я точку, сказав: годі! І поламав перо і можу сказати: «житіє скончах, закон соблюдах». Далі вже нігде єдиного слова не напишу.

Сієї зими мені ліпше ніж торішней, правда, що сего року і осінь і зима у Київі на предиво хороші, теплі.

[Арк. 83 звор.]. Досі кілька день тільки було з морозами тай то не більш як 10—12 Цельсія. Тим то і я тільки в оті морозні дні почував себе дуже паскудно: часом дихавиця так схопить, що думаєш: оце ж воно уже і капут! А потім і відпустить. Як ще й далі не буде великих холодів, так ще й перетягну зиму і зараз, на весні — у квітні поїду у нашу Сіверщину до Жемчужникова, проживу у його аж до половини червня, а тоді подамся далеко аж до Томська (у Сібірі звідсіль 4 ½ тисячі верстов). Там дочка моя за професором, дак хочу іх провідати та з Томського проіхати ще в Іркутськ подивитися як живуть люди у тому «пупі» в Сібирі? Тоді вже під кінець вересня через Чорноморщину в Ялту. От то як я розпустив крила своіі фантазіі! Коли б тільки здоровья стало! Але ж то-то й лихо нам, що «не відаємо ні дня, ні часа в онь же сухоребриця утне по шиі своєю косою!»

[Арк. 84]. Та годі про мене. Як ви з своєю дорогою родиною живете-можете? Поздоровляю Вас і Вашу пані і Ваших діточок з святами Різдва і з близьким новим годом. Дай Боже Вам весело і в доброму здоровью і сьвята просьвяткувати і увесь вік прожити не кволіючи, не боліючи і жодного лиха не зазнаючи. Як Ваші старенькі батьки: чи живі здорові? Коли живі, то перекажіть ім моє поздоровлення і іх щиросердечне бажання ім здоровья доброго і віку довгого.

Посилаю Вам своє обличчя: раз на те, щоб бачили Ви, як я постарів, а вдруге на те, щоб воно нагадувало Вам Вашого старого до віку сердечно прихильного до Вас О. Перебендя.

ЛННБ ВР. — Ф.93. — Од.зб.36. — Арк.83—84.

61. О. Кониський до Т. Реваковича

11/23 IV 99 З Києва

[Арк. 85]. Щире, сердечне спасибіг Вам, Дорогий Друже і за лист і за фотографію. Ой, ой! як не похожа вона на ту Вашу фотографію, що маю я р[оку] 1884! Правда 15 літ не малий час! Пережить його не ниву — перейти…

Поздоровляю Вас і всю Вашу дорогу родину з Великодними сьвятами. Дай Боже весело, в доброму здоровью провести їх і діждати ще багатёх!

Мізковав я собі зімою, що от дасть Біг, стане на теплу годину, зараз поїду і їздитиму ціле літо; аж бачу, що я, наче той дурень, — думкою багатів! Від 1/13 марця почали знов прокидатися у мене припадки дихавиці; до того приспіло багацько усякого лихого клопоту, що забірав увесь час. Все отсе істомило і мене і дуже збудоражило і нерви і душу, так, що 3 с[ього] м[ісяця] звалило було зовсім з ніг і чотирі дні був я чисто не при собі. Температура доходила *[арк. 85 звор.]* до 40,4 R… Одначе вискочив і на сей раз; не скажу: чи на довго тільки. Почуваю себе вельми знісиленим, слабим і тепер не тямлю, що і діятиму! Одно запевне знаю, що жодна далека подорож — для мене не можлива; хиба може куди поблизу на село. Паскудна випала мені старість! Найпаскуднійше — що здоровья нема.

Наука і письменство в Галичині дійсно поступає і вельми радує мене сей рух, хоча часом доводиться випивати тяжко-гіркої трути, коли бачу як політична загарливість вносить свої ворожости і в науку, не тільки в литературу. Напр[иклад] мене дуже вразила партійна тенденція занесена навіть в Записки Наук[ового] То[варист]ва; примітками до не договорених і уривками з Кулішевих листів! Не вже не пора ще навчитися, як треба поводитися з чужими *[арк. 86]* листами! Листи наші — се єдиний куточок де чоловік висловлюється зовсім вільно, так як думає про людей і тут натурально часто-густо вирветься слово, фраза така, якоі ніколи не ужив би не тільки в друков[аному] слові, а навіть ні при кому трейтёму. Листи померлих діячів мають велику вагу за для історіи литератури і в загалі для історії еволюції, але ж се саме і повага до памяти померлих примушує нас друковати з листів тільки те, що строго належить до речі і на часі особи не чепляє….

Не до смаку мені і отакі здіймання псевдонімів, над якими так щиро працює Мазовій у «Вістнику», а Барвинський, чи хто інший в «Руслані». Се ознаки некультурности і здіймання псевдонімів часом може пригодитися і жандармам.

Праця Грушівського — Історія — мені дуже подобаєтьця, та на жаль написана вона вельми не доброю мовою, інде чисте «язичіє», через що вона у нас не мала б великого успіху, навіть коли б її пропустила наша цензура. — Дуже велика потреба у нас на популярно-наукову *[арк. 86 звор.]* історію литератури нашоі за XIX в.; написану доброю мовою. Не що давно я написав до Колегію: чи не взявся б він до сеї праці, а я охоче дав би на видання за-

помоги сотню-другу. — Не відаю, що він скаже: шкода буде, коли не візьметься. Праця не трудна! Огоновський — земля йому пером — матеріалів назбірав досить.

Бувайте здорові, мій любий, дорогий, незабутній до віку друже мій! Щасти Боже і Вам і Вашій родині в усьому де не повернетесь: і в полі, і в домі, і в дорозі. Братирськи цілує Вас, щирий Ваш О. Перебендя.

Vasyl Sokil

CORRESPONDENCE BETWEEN ALEXANDER KONYSKII AND TYT REVAKOVYCH

There is represented mailing of O. Konyskii and T. Revakovych — two prominent figures of Ukraine. A. Konyskii was one of the founders of the Shevchenko Scientific Society in Lviv actively involved in its support. His patriotic point of view and literary work influenced the formation of his position in public works as well as scientific interests of Galician progressive people. The views of his older colleague shared T. Revakovych, often met him, informed about the social, political, historical and cultural issues. Some correspondence depictures private lives of these outstanding personalities.

Keywords: correspondence, magazines, radicals, Moscow-followers, Notes of Shevchenko Scientific Society, literary language, biography of Shevchenko.

Васыль Сокил

ПЕРЕПИСКА АЛЕКСАНДРА КОНИСКОГО И ТИТА РЕВАКОВИЧА.

Подано подборку переписки А. Кониского и Т. Ревaковича — двух выдающихся деятелей Украины. А. Кониский — один из основателей НТШ во Львове, активно включился в поддержку Т. Ревaковича, своей патриотической позицией, литературной деятельностью влиял на формирование мировоззрения общественной работы, научных интересов прогрессивных людей Галичины. Т. Ревакович разделял взгляды своего старшего коллеги, часто встречался с ним, информировал об общественно-политических, историко-культурных проблемах. Определенное место в переписке занимает частная жизнь этих незаурядных личностей.

Ключевые слова: переписка, журналы, радикалы, москвофилы, Записки НТШ, литературный

Ольга ХАРЧИШИН

ФОЛЬКЛОРИСТИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ НА СТОРІНКАХ ЖУРНАЛУ «НАРОДНА ТВОРЧІСТЬ ТА ЕТНОГРАФІЯ» (до 1991 р.)

Простежені методологічні засади, основні напрямки, тематика, змістові та стильові акценти фольклористичних досліджень на сторінках журналу «Народна творчість та етнографія» у процесі його непростого зростання до здобуття незалежності України.

Ключові слова: «Народна творчість та етнографія», фольклор, фольклористика, дослідження, стаття, рецензія, оцінка.

Становлення та розвиток новітньої української фольклористики не мислимі без часопису «Народна творчість та етнографія», що більше ніж півстоліття гуртував і продовжує гуртувати довкола себе активні науково-творчі сили дослідників народної культури з різних куточків України та з-поза її меж. Цей часопис, як і вся українська наука, пережив нелегкі часи радянського тоталітаризму, не раз балансував на межі виживання через прогресивні ідеї своїх редакторів та дописувачів, водночас не міг уникнути й замовного псевдонаукового та псевдонародного «антуражу» на догоду партійним верховодам. Із здобуттям Україною незалежності (1991) така замовна кон'юнктура відійшла в небуття: журнал зайняв тверді національні та наукові позиції. Про «Народну творчість та етнографію» написано зовсім скупо [3—5], досі не дано об'єктивної оцінки діяльності журналу з осмисленням усіх «плюсів» чи «мінусів» його «магнітного» поля у фольклористиці. У запропонованій статті спробуємо в загальних рисах простежити фольклористичний досвід (аналітика, польові дослідження, критика) на сторінках журналу в хронології його життя від 1957 до 1991 року.[1]

«Народна творчість та етнографія» (далі «НТЕ») — науково-популярний ілюстрований журнал, друкований орган Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т. Рильського НАН України (далі ІМФЕ). З цією назвою виходив із 1957 як квартальник, із 1964 як двомісячник до 2012 р., далі продовжує видаватися з назвою «Народна творчість та етнологія». Попередниками були періодичні видання «Етнографічний вісник» (1925—1932), «Український фольклор» (1936—1939), «Народна творчість» (1939—1941), чотири томи «Мистецтво. Фольклор. Етнографія» (1947—1951). На сторінках журналу висвітлюються питання теорії, історії і сучасного стану народної культури (матеріальної та духовної), публікуються зразки народної творчості, критично-бібліографічні огляди нових видань тощо. Змістове наповнення часопису, а також і його дизайнерське вирішення залежали, з одного боку, від особистості головного редактора та його заступника (-ів), з іншого — від тих суспільних чинників, які диктували напрямки діяльності редколегії та наукової інституції. Відповідно вбачаємо за доцільне ви-

[1] Поштовхом до такого дослідження була планова наукова робота в Інституті народознавства НАН України — написання енциклопедичної статті «Народна творчість та етнографія».

ділити чотири періоди функціонування «НТЕ»: 1957—1963; 1963—1974; 1974—1988; 1988 і дотепер, які визначаються змінами керівництва часопису чи засад суспільного буття.

Упродовж **1957—1963 рр.** відповідальним редактором «НТЕ» був директор ІМФЕ академік М. Рильський, його заступником — П. Павлій, відповідальним секретарем — Я. Солодченко. Із самих початків журнал зіштовхувався з труднощами становлення, зокрема із затвердженням назви, яка не влаштовувала можновладців через зарубіжне слово «етнографія». Завдяки зусиллям М. Рильського та заступника директора Інституту з наукової роботи К. Гуслистого «вдалося переконати опонентів, що така назва потрібна» [5, с. 129].

Відповідно до тогочасних суспільно-політичних тенденцій журнал «НТЕ» позначений як партійно-комуністичною заангажованістю та кон'юнктурою, так і певними, поки що обережними, спробами їх подолання. У ділянці фольклористики переважають матеріали з поверхневим, вибірковим, часто спотвореним (ідейно спричиненим) трактуванням традиційних явищ, докучливим пропагуванням штучного т.зв. радянського фольклору. Водночас відчутні й деякі позитивні віяння часу «відлиги». По-перше, намагання не затратити спадкоємності кращих традицій довоєнного та воєнного періодів, по-друге, перші імпульси до вивільнення з-під важкого ідеологічного пресу сталінського псевдотлумачення народної культури, створення підвалин для глибокого осмислення ширшого кола наукових проблем. Такі засади були викладені у програмній статті «Чергові завдання нашої роботи» (1957, № 1, с. 3—10). У ній, зокрема, визнано вагому роль Етнографічної комісії (1920—1934) та її очільників академіків АН УРСР М. Сумцова і А. Лободи, Кабінету музичної етнографії (1921—1936), керованого професором К. Квіткою, Інститутів українського фольклору (1936—1941), народної творчості та мистецтв (1942—1944) під орудою професора М. Грінченка. Оцінюючи стан фольклористики, у статті заявлено, що «на ряді праць негативно позначився культ особи Сталіна, прикрашування і лакування дійсності», що «суттєвими недоліками є відсутність монографій з важливих питань теорії, історії і практики народної творчості та етнографії», що «не видаються класичні збірники українського фольклору» тощо (с. 8). Такі зауваги були конструктивним словом, на жаль, усе ще не підкріпленим послідовно спрямованою на позитивні зміни науковою програмою. Визначений пріоритет у вивченні «сучасних творчих процесів», «зокрема самодіяльної новотворчості найширших мас трудящих міста і села» (с. 9) не виходив за межі раніше накреслених партією завдань. Статті, які претендують на теоретично-засадничі (Рильський М. «Розквіт народної творчості на Україні», 1957, № 1, с. 11—20; Кінько А. «Колективність народної творчості», 1957, № 1, с. 21—27; Павлій П. «Збирання та публікація зразків народної творчості», 1957, № 2, с. 16—30; Сухобрус Г. «Художні особливості оповідального фольклору», 1957, № 2, с. 31—40 та ін.) висвітлюють передусім естетичні вартості народної творчості, які виявляються в умовах радянської дійсності. Переважна більшість публікацій т. зв. фольклору, на кшталт «Народні пісні про Радянську Армію», 1957, № 1, с. 112—118; «Український народ про Леніна», 1957, № 2, с. 142—147; «Слава Жовтню», 1957, № 3, с. 146—155; «Любо нам живеться», 1958, № 1, с. 127—140, є не чим іншим як індивідуальною чи колективною новотворчістю «на замовлення». Більшість критичних заміток, рецензій, оглядів теж стосуються ідеологічно замовного матеріалу, так само як і «Хроніки». Зокрема, з хроніки «Захист кандидатських дисертацій з питань народної творчості за 1953—1956 роки» (1958, № 1, с. 151—153) дізнаємося, що «всі дисертації, які захищались на Вченій раді ІМФЕ АН УРСР, написані на сучасну тематику», наприклад, Шестопал М. «Дружба народів СРСР в українській народнопоетичній творчості»; Сінченко Г. «Народнопоетична творчість Північної Буковини за роки Радянської влади» та інші.

Попри це з кожним номером «НТЕ» усе чіткіше накреслюються напрямки дослідження, які виходять за межі «пріоритетних» (сучасних радянських) тем. Передусім із вивчення історії фольклористики (української, слов'янської) та зв'язків традиційного фольклору з українською літературою, театром, музикою. У цих царинах досліджень був більший простір для серйозного наукового дискурсу, водночас і можливості для уникнення ідеологічного лукавства та партійного марнославства. Одними з перших поважних праць з історії фольклористики (із чистотою академічного стилю без жодного кон'юнктурного окрасу)

були дослідження С. Гриці «Музично-фольклористична діяльність Філарета Колесси», 1957, № 1, с. 39—47 та І. Морозової «До питання про фольклорні інтереси Гоголя», 1958, № 1, с. 24—32. У першій — звернено увагу на цінні методологічні засади Ф. Колесси (комплексність підходу у вивченні словесного і музичного текстів), окреслено збирацьку діяльність ученого, тематику його праць та результати досліджень. У другій — аргументовано визначну роль М. Гоголя в зародженні української фольклористики, зокрема засадниче значення його статті «Про малоросійські пісні» (1834), тези якої (про історичну та естетичну вартість української пісні, про органічний зв'язок її тексту з музикою) продовжили Бодянський, Костомаров, Сєров, Сокальський, Лисенко та Колесса. Низку статей про відомих діячів фольклористики до круглих дат від їх дня народження опублікував на сторінках журналу П. Попов («Видатний чеський фольклорист і етнограф» (про Людвіка Кубу), 1957, № 1, с. 48—51; «Видатний радянський фольклорист Ю.М. Соколов», 1958, № 1, с. 23—33; «Академік А.М. Лобода як фольклорист», 1959, № 2, с. 42—50; «Академік А.Ю. Кримський як дослідник української народної творчості», 1962, № 3, с. 77—82). Його статті переважно теж науково вартісні, місткі, не заплямлені ідеологічним слизом.

Починаючи з перших випусків, помітне місце в «НТЕ» посідають дослідження та розвідки з музичної фольклористики: Правдюк О. «Ладова змінність в українській народній музиці», 1957, № 2, с. 116—136; «Про хроматизм в українській народній мелодиці», 1959, № 2, с. 66—74; Гордійчук М. «Методика записування народної музики», 1958, № 4, с. 75—83; «П.П. Сокальський і його книга про народну музику», 1958, № 2, с. 98—108; Ященко Л. «Основні структурно-стилістичні типи українського багатоголосся», 1958, № 2, с. 109—125; Загайкевич М. «Розвиток музичної фольклористики на Західній Україні в 19 столітті», 1958, № 3, с. 45—58; Гошовський В. «Деякі особливості історичного розвитку української народної пісні на Закарпатті, 1960, № 1, с. 56—60; Квітка К. «Спільне в ритміці та мелодиці болгарських і українських народних пісень», 1963, № 4, с. 56—64 та інші. Зазначені праці сперті здебільшого на багатолітній досвід української музичної фольклористики та висвітлюють теми національної традиції. Методології записування фольклору присвячена стаття Г. Танцюри «Як я збираю фольклор», 1957, № 1, с. 52—56. Корисна інформація про архівні фонди ІМФЕ подана у статті М. Родіної «Народні скарби», 1957, № 2, с. 41—50.

Низка серйозних статей присвячена фольклорно-професійно-мистецьким зв'язкам: Полотай М. «Українська народна пісня і мистецтво кобзарів у творчості М.В. Гоголя», 1959, № 2, с. 94—102; Пархоменко Л. «Композитор К.Г. Стеценко і народна пісня», 1959, № 3, с. 38—51; Загайкевич М. «С.П. Людкевич і український музичний фольклор», 1959, № 4, с. 32—41; Довженко В. «Народні основи опери «Запорожець за Дунаєм» С.С. Гулака-Артемовського», 1963, № 1, с. 49—56 та інші.

Поміж набридливо рясними публікаціями добірок «сучасного фольклору», які містились у кожному номері, з початку 1960-х рр. все частіше вкраплюються цікаві фольклорні записи з коментарями. Першими ластівками на шляху цих змін можна вважати публікації «З фольклорної спадщини О.П. Довженка. Добірка та вступна замітка В.А. Щербаня», 1959, № 1, с. 126—128; «Українські народні пісні з рукописного пісенника XVIII ст. Матеріали та коментарі І.С. Абрамова (с. Вороніж Сумської обл.), 1959, № 3, с. 112—117; «Багатоголосні українські народні пісні. Упорядкування та примітки Л.І. Ященка», 1959, № 3, с. 117—121, де подано по 5 зразків (у Ященка — з нотами) традиційних пісень, серед яких — з козацькими, чумацькими, рекрутськими мотивами. Та найбільшу цінність становлять фольклорні матеріали, присвячені Тарасові Шевченку. Треба сказати, що відзначення круглих дат 100-ліття від дня смерті Великого Кобзаря (1861) та 150-ліття від дня його народження (1814), яке відбувалося 1961—1964 рр. із розмахом на державному та інших рівнях, посприяло пожвавленню наукових публікацій шевченківської тематики й на сторінках журналу. Вочевидь, перед збирачами фольклору ставили завдання прицільно записувати пісні на поезії Шевченка, рівно ж як і твори про нього. Найповніші добірки пісень із нотами представив О. Правдюк («Народні пісні на слова Шевченка», 1960, № 1; 2; 1961, № 1, с. 107—117; «Нові записи Шевченківських пісень», 1963, № 1, с. 111—115; «Народні пісні на слова Т.Г. Шев-

ченка», 1964, № 1, с. 74—77), а також Д. Кушнаренко («Народна творчість про Тараса Шевченка» 1961, № 1, с. 98—106), Д. Федорченко («Народна творчість трудящих Дніпропетровщини про Т.Г. Шевченка», 1963, № 3, с. 97—101). До цих же дат у журналі було представлено немалу добірку статей, розвідок, відгуків: Сухобрус Г. «Шевченко про фольклор», 1961, № 1, с. 30—37; Пільгук І. «Жіноча доля в народній ліриці та ліриці Т.Г. Шевченка», 1961, № 1, с. 38—48; Правдюк О. ««Кобзар» Шевченка в музичному побуті українського народу», 1961, № 1, с. 49—52; Кушнаренко Д. «Т.Г. Шевченко як збирач народної творчості», 1961, № 2, с. 42—48; Охріменко П. «Т.Г. Шевченко і білоруська народна творчість», 1961, № 2, с. 49—55; Кузьменко М. «Образ Т.Г. Шевченка у фольклорі», 1961, № 3, с. 34—41; Цалай-Якименко О. ««Заповіт» Т.Г. Шевченка — народна революційна пісня», 1963, № 1, с. 3—11 та інші.

1962 р. вшановано 120-ті роковини з дня народження М. Лисенка та 150-ті — з дня його смерті науковими розвідками Булат Т. «Народна пісня — джерело музики М.В. Лисенка» (1962, № 3, с. 64—75) та Василенко З. «М.В. Лисенко як збирач народних пісень» (1962, № 4, с. 50—55).

Звертається увага на народний героїчний епос та кобзарство. Якщо в перші роки видання «НТЕ» ці теми висвітлювали здебільшого нарисово і тільки з радянських позицій (Лавров Ф. «Радянське кобзарство», 1958, № 3, с. 77—75; його ж «Кобзар Михайло Кравченко», 1958, № 2, с. 20—29; «Кобзар Павло Носач», 1960, № 3, с. 76—78), то з 1961 р. — ширше в контексті національно-історичної традиції: Плісецький М. «Про походження думи «Івась Коновченко»», 1961, № 3, с. 67—71; Гуць М., Пазяк М. «Олекса Довбуш у народній поезії», 1962, № 1, с. 98—103 та ін. Важливим здобутком часу є й оприлюднення наукової спадщини корифеїв: Колесса Ф. «Віршова форма старовинної української народної пісні про Стефана Воєводу». Підготував О. Зілинський, 1963, № 1, с. 116—123; «Дума «Плач невільників» (новознайдений запис М.В. Лисенка)». Підготувала Т. Булат, 1964, № 4, с. 73—78; «Пісні про гетьмана Свірчевського. З неопублікованого збірника М.В. Гоголя». Підготував О. Романець, 1964, № 4, с. 79—82. Серед інших тем із жанрології фольклору позначені увагою жартівливо—сатиричні, наймитські, заробітчанські, емігрантські пісні: Лавров Ф. «Спостереження над художніми засобами дожовтневої суспільно-політичної сатири», 1962, № 4, с. 45—49; Сміян П. «Зображення еміграції та реемiграції трудящих Закарпаття в народній пісенності», 1959, № 3, с. 21—30; Кравчук П. «Революційні пісні української трудової еміграції в Канаді», 1963, № 1, с. 41—48.

З початку 1960-х рр. у «НТЕ» вперше друковані поважні праці тоді ще молодих фольклористів, імена яких зараз асоціюються із найвищими науковими чеснотами порядності, самовідданості, правдолюбства та уособлюють незаплямовану совість української фольклористики. Це Григорій Нудьга («Найдавніші записи українських народних пісень», 1961, № 2, с. 56—64), Михайло Пазяк («Народнопісенні мотиви в ліриці Юрія Федьковича», 1961, № 3, с. 129—136), Наталя Шумада («Вененін як збирач і дослідник українського фольклору», 1961, № 4, с. 71—78; «Українсько-болгарські фольклорні зв'язки першої половини XIX століття», 1962, № 2, с. 79—86), Олекса Ошуркевич («Леся Українка і народна творчість», 1963, № 3, с. 42—48).

Варто відзначити діловий та принциповий стиль деяких тогочасних відгуків та рецензій. Зокрема, у рецензії І. Березовського (1958, № 1, с. 141—143) на збірник «Буковина в піснях» (1957) висловлені здорові критичні зауваження щодо невдалої композиції видання. У дописі О. Ошуркевича «Недоліки у фольклорно-літературних збірниках» (1959, № 3, с. 148) уперше в журналі звернена увага на факти фальсифікування фольклору, зокрема потрапляння підробок у збірники «Співає Радянська Волинь» (1945), «На оновленій Волині» (1956) і «Народна творчість Волині» (1957). Ця ж проблема піднята у розгромній рецензії В. Гошовського, Ю. Касія «Збірник закарпатських народних пісень» (1960, № 4, с. 128—131) на книгу «Закарпатські народні пісні», яку впорядкував М. Кречко, де аргументовано «поверховість, суперечливість тверджень, рясні помилки», «невдале редагування текстів та мелодій», «неохайне ставлення до творів», що викликає лише жаль та подив: «Як могло трапитись, що перший радянський збірник закарпатських народних пісень має так багато недоліків» (с. 131).

1964—1973. «НТЕ» переформатовано з квартальника у двомісячник. З 1965 р. обов'язки голов-

ного редактора почав виконувати мистецтвознавець Юрій Григорович Костюк, з 1966 р. головним редактором став Олексій Іванович Дей, його заступником Ю. Костюк. На перших сторінках журналу значний простір зайняли партійно замовна інформація та офіціоз: відповідні «Передові», «Офіційні матеріали», «Статті» (більшість з яких кон'юнктурного змісту). Водночас вагомі наукові публікації «заховані» за скромними рубриками «Замітки та матеріали», «Наш календар», «Пам'ятки культури», «Публікації», певну просвітянську місію продовжували виконувати матеріали рубрик «На допомогу художній самодіяльності», «Вам, вчителі», а книжкові новинки, життя наукових осередків та зв'язок із читачами відображали «Критика і бібліографія», «Хроніка», «З нашої пошти». Загалом спостерігаємо зростання наукового рівня журналу, тенденцію до зменшення «замовних» публікацій сучасного псевдофольклору і збільшення записів традиційного фольклору, появу статей проблемного характеру, постановки питань для дискусій, спеціальні тематичні випуски. Високим коефіцієнтом національно зорієнтованих некон'юнктурних публікацій відзначались особливо номери 1964—1966 рр., що були, зокрема, присвячені 150-им роковинам з дня народження Тараса Шевченка (1964, № 2—3), лисенкіані (№ 4), світлій пам'яті Максима Рильського (№ 5), VII Міжнародному конгресу антропологічних і етнографічних наук (№ 6); 70-літтю з дня народження М. Рильського (1965, № 2), 125-річчю з дня народження М. Драгоманова (1966, № 4). З 1967 р. помітне збільшення ідеологічно забарвлених дописів. Це було, мабуть, способом самозбереження перед каральними загрозами: «журнал потерпав від критики з різних боків, а особливо з боку офіційних командно-директивних інстанцій», «не раз бував на грані закриття» [1, с. 6]. Отож, у 1967 р. сім публікацій було присвячено «зустрічі 50-річчя Великого Жовтня», у 1968—1969 рр. під рубрикою «Назустріч 100-річчю від дня народження В.І. Леніна» вміщено аж 18 дописів і ще 11 — у 1970 р. під шапкою «Сто років від дня народження Леніна». Для зіставлення: «200 років від дня народження І.П. Котляревського» відзначено шістьма (1969), «100-річчя від дня народження Лесі Українки» сімома (1970—1971), такі ж ювілеї В. Гнатюка — двома, Ф. Колесси — двома публікаціями (1971). Водночас низка дописів присвячена 150-річчю від дня народження К. Маркса (1968, № 3), «зустрічі» 50-річчя СРСР (1971) тощо. «Штатними виконавцями» партійних «замовлень» від фольклористики були О. Дей, М. Гордійчук, О. Горковенко, Г. Бостан, І. Бойко та інші. Щодо такого двоякого якісного рівня журналу слушну оцінку дав Г. Дем'ян: «Зрештою, кожен вдумливий читач знав справжню ціну таких псевдонаукових маніпуляцій і ту кухню, в якій вони готувалися. Та головним було інше, національно-патріотичне трактування етнографічних та фольклорних процесів та явищ» [3, с. 3].

Незважаючи на ідеологічну заангажованість, тогочасний журнал «НТЕ» відображає наукові прагнення до глибшого вивчення традиційного фольклору, його історії дослідження, жанрової системи, культурного контексту. Це головним чином пов'язане із розпрацюванням нових тем і напрямків дослідження у відділі фольклористики ІМФЕ та інших фольклористичних осередках УРСР та СРСР. З історії фольклористики з'являються серйозні статті та розвідки про такі величини, як М. Возняк, В. Гнатюк, Б. Грінченко, А. Димінський, О. Кольберг, Ф. Колесса, М. Костомаров, М. Куліш, А. Лобода, О. Маркевич, Я. Новицький, І. Франко, В. Щурат, Д. Яворницький та інші. Важливо, що крім наукових портретів, уже традиційних на сторінках часопису, (наприклад, Олійник М. «Фольклористично-етнографічна діяльність Д. Яворницького», 1965, № 6, с. 40—47; Попов П., Сухобрус Г. «Видатний дослідник фольклору (до 150-річчя від дня народження М.І. Костомарова)», 1967, № 3, с. 24—33; Мороз М. «Василь Щурат», 1971, 5, с. 81—87 тощо), з'являються публікації, що фокусують увагу на діяльності відомої особистості чи наукового осередку у світлі якоїсь конкретної наукової проблеми чи напрямку дослідження. Деякі з них мають засадничий характер: Яценко М. «В. Гнатюк про суспільно-історичну функцію народної поезії», 1964, № 1, с. 34—42; Гусєв В. «Іван Франко — теоретик фольклору», 1965, № 4, с. 18—24; Іоаніді А. «Великий науковий доробок (Дослідження та публікації фольклору на сторінках «Киевской старины»)», 1968, № 3, с. 32—39; Юзвенко В. «66 томів фольклористичного зібрання Оскара Кольберга», 1969, № 6, с. 25—29; Дей О. «Перше видання українських дум», 1969, № 6, с. 7—13;

Сиваченко М. «Володимир Гнатюк і деякі проблеми фольклорної текстології», 1970, № 4, с. 29—44. Також з'являються праці, в яких дослідники намагаються переглянути, об'єктивно оцінити сумнівні постулати фольклористичної критики XIX ст., до того ж роблять це з національних позицій. Так, О. Романець у статті «Чи фальсифікат «Запорожская старина»?», 1967, № 1, с. 24—38, піднімає питання реабілітації відомої праці І. Срезневського. У публікаціях про сучасних збирачів фольклору, їхню діяльність акценти зміщуються з «радянських» пріоритетів на здобутки в дослідженні традиційних жанрів: Березовський І. «Сучасні збирачі фольклору», 1965, № 6, с. 3—11; 1966, № 1, с. 7—17; 1966, № 5, с. 19—30; Лінтур П. «Сучасні казкарі Закарпаття», 1967, № 1, с. 79—82; Шумада Н. «Відкривач пісенних джерел Сумщини» (про В. Дубравіна), 1968, № 3, с. 70—72.

Помітно зріс обсяг та науковий рівень публікацій записів фольклору. Якщо в ранніх випусках журналу пріоритетом у відборі матеріалу була наявність сучасної тематики, вигідної для комуністичної ідеології, то у цих — спроби показати традиційний репертуар у багатоманітності жанрів. Серед низки добірок пісенного фольклору, а саме: з репертуару С. Крушельницької (1964, № 4, с. 65—72), зі спадщини І. Франка (1965, № 3, с. 67—71), В. Самійленка (1967, № 3, с. 71—76), С. Руданського (1968, № 4, с. 70—76), численних сучасних записів Л. Ященка (1965, № 1, с. 75—80; 1965, № 5, с. 70—75; 1966, № 2, с. 88—93 та ін.), що, безперечно, мають значну наукову вартість, окремо треба відзначити публікації «Материні пісні: фольклорна збірка О. Довженка. Подали до друку Ю.І. Солнцева та О.М. Підсуха», 1964, № 5, с. 66—81, та «Пісні з Романівни. Подали О. Дей, С. Гриця», 1970, № 1, с. 77—86. Ці досить об'ємні добірки пісень із нотами (перша 26 зразків, друга 21) знайомлять читача з народнопісенним багатством отчого краю О. Довженка та Т. Рильського у їхніх же записах. Так, зі збірки О. Довженка вперше на сторінках «НТЕ» представлено прекрасну добірку колядок (15 зразків), серед яких і з християнськими мотивами («Сів Сус Христос вечеряти»), 7 веснянок, 4 ліричні пісні. У «Піснях з Романівни» пропорційно подано твори обрядових та необрядових жанрів (усі записи з архіву М. Лисенка). Заслуговують на увагу й публікації українських пісень з-поза меж України — із теренів Воронежчини та Поволжя: «Поволзький варіант давньої української пісні. Подав до друку та написав вступну замітку В. Чубенко», 1964, № 4, с. 83 (про пісню «Ой у полі нивка, вкінці материнка»); «Десять українських пісень з Воронезької області. Запис та вступне слово А. Остапенко», 1967, № 2, с. 86—91 та інші.

Надалі журнал публікує записи фольклору про Т. Шевченка: «Народні пісні на слова Т.Г. Шевченка. Добірка О.А. Правдюка», 1964, № 1, с. 74—77; «З народних оповідей Шевченківського краю. Записи та вступна замітка А.М. Кінька», 1964, № 3, с. 65—68; «Шевченко — герой переказів і легенд. Добірка, вступна стаття та примітки Д.О. Кушнаренка», 1964, № 3, с. 68—71; «З народних переказів про Т.Г. Шевченка. Запис і вступне слово Данила Кушнаренка (с. Плівка на Сумщині)», 1967, № 2, с. 84—86. Також пропонує читачеві розвідки з шевченківської тематики: Правдюк О. «Збирач народних пісень», 1964, № 2, с. 32—43; Колесса Ф. «Два типи силабічного вірша у Шевченка», 1964, № 2, с. 44—55; Гуць М. «Шевченко і сербська пісня», 1964, № 2, с. 56—63; Лавров Ф. «Братні народи оспівують великого Кобзаря», 1964, № 2, с. 64—68; Стельмащук С. «Пісні одного села на слова Шевченка», 1964, № 3, с. 39—41; Медведик П. «Тарас Шевченко в народних піснях Надзбруччя», 1966, № 2, с. 51—53 та інші.

Продовжується фольклорне лисенкознавство переважно в напрямі опрацювання музичного архіву видатного композитора та осмислення його наукового доробку. На сторінках «НТЕ» публікуються: «Дума «Плач невольників». Новознайдений запис М.В. Лисенка. Підготовка до друку та вступна розвідка Т.П. Булат», 1964, № 4, с. 73—78; Василенко З. «Видатний теоретик музичної фольклористики», 1964, № 6, с. 46—55; Штундер З. «Паралельно-змінний лад в українських народних піснях і творах М.В. Лисенка», 1965, № 1, с. 52—56; Гудзенко А. «Про народність мелодики опер М.В. Лисенка», 1966, № 5, с. 55—62; «Лист-рецензія М.В. Лисенка. Підготовка до друку, вступна замітка та примітки О.І. Іовси», 1965, № 1, с. 65—67.

Починаючи з середини 1960-х рр. на сторінках «НТЕ» помічено зростання дослідницької уваги до тих чи інших фольклорних жанрів, творів, їх генези, автор-

ства, художньої системи. Це наукові статті, розвідки, як-от: Тищенко В., Лінтур П. ««Ой попід гай зелененький» (Пісня про Олексу Довбуша)», 1965, № 3, с. 49—57; Туряниця Ю. «Тема рекрутчини в українських і словацьких народних піснях», 1965, № 4, с. 37—45; Нудьга Г. «Українські думи у Франції», 1965, №`5, с. 76—85; Назарук О. «Слово і поетичний образ у думах», 1965, № 6, с. 23—39; Ващук Ф. «Про художні особливості української народної казки», 1966, № 1, с. 78—86; Проценко І. «Фольклор про Устима Кармелюка», 1966, № 4, с. 88—92; Тищенко В. «Лук'ян Кобилиця в народній поезії», 1966, № 3, с. 81—87; Нудьга Г. «Українська пісня в Угорщині», 1966, № 5, с. 84—98; Нудьга Г. «Українська пісня і дума в Югославії», 1967, № 1, с. 30—39; Шумада Н. «Коломийки», 1967, № 5, с. 84—89; Романець О. «Про час виникнення пісні «Дунаю, Дунаю», 1968, № 4, с. 36—46; Дей О. «Відгомони Коліївщини у фольклорі», 1968, № 5, с. 36—44; Правдюк О. «Часова атрибуція деяких реалій у весільних піснях», 1971, № 3, с. 53—59.

Особливий резонанс отримала запропонована до обговорення стаття О. Дея «Принципи жанрової класифікації народних пісень (у зв'язку з виданням серії «Українська народна творчість»)», 1966, №`2, с. 3—16. У ній автор запропонував визначати жанр пісні за чотирма головними принципами. Він виділив функціональний (a), тематичний (b), композиційно-стильовий (c), ритмо-мелодичний (d) принципи, які в різних жанрах займають свою послідовність щодо визначальності, наприклад, чумацькі пісні *bcad*, думи *cdab*, коломийки *dcab*. Цю статтю було предметно обговорено в подальших номерах журналу (1966, № 3, с. 59—67; 1966, № 6, с. 76—80). У дискусії взяли участь І. Березовський, А. Кінько, які звернули увагу на питання історизму, яке «в обговорюваній статті зведене до мінімуму», Павлій П., Сухобрус Г. (запропонували всебічно розглянути це питання на республіканському та союзному рівні), Хоменко В., Гуменюк А., Гриця С., Сиваченко М. (з підтримкою та деякими порадами щодо запровадження багатотомної серії «Усна народна творчість»). Важливі акценти до дискусії вніс Б. Путилов у публікації «Живі жанрові системи та їх дослідження», 1966, № 6, с. 76—80, де він вказав на необхідності дуже вимогливого відбору текстів з урахуванням історичної динаміки фольклорних явищ, перехідних жанрових форм, живого процесу, що є часом важливішим від логічно струнких класифікаційних схем. Також автор наголосив на потребі продуманого наукового апарату, гармонізації його з текстовою частиною. Тема жанрової класифікації українського фольклору залишалася відкритою й надалі, увага до неї знову загострилась у рамках презентації та обговорення «Проспекту п'ятдесятитомного видання українського фольклору» О. Дея (1970, № 4, с. 49—60; 1971, № 2, с. 43—47). Редакція журналу повідомляла, що задум такого видання виник у кінці 1950-х рр., 1960 р. співавтори М. Гордійчук, Ф. Лавров та П. Павлій під головуванням М. Рильського підготували відповідний проспект, що передбачав 40 тт., а 1968 р. завідувач відділу фольклористики, доктор філологічних наук О. Дей запропонував розширити серію до 50-ти тт. з урахуванням усіх попередніх напрацювань. В обговоренні проспекту взяли участь фольклористи з різних областей України, зокрема Г. Нудьга (Львів), Ю. Туряниця (Ужгород), Г. Сидоренко, Н. Шумада, А.`Кінько (Київ) та інші. Питання, які порушували учасники дискусії (про єдність фольклорного тексту й обрядового контексту, про хибне накладання літературних класифікаційних схем на фольклорні жанри, про неповноту серії, зокрема необхідність передруків ранніх записів фольклору та ін.) залишаються відкритими й до сьогодні.

Журнал «НТЕ» продовжував висвітлювати питання фольклористики у слов'янському контексті: Гуць М. «Великий син сербського народу (до 100-річчя з дня смерті В. Караджича)», 1964, № 4, с. 32—36; Ласло М. «Дослідження українського фольклору в Румунії», 1965, № 1, с. 25—34; Гриця С. «Спільність мелодичних типів у слов'янській пісенності Карпат», 1966, № 3, с. 24—32; «Сучасна слов'янська музична фольклористика», 1967, № 1, с. 16—23; Горковенко О. «Українсько-білоруські пісенні зв'язки», 1967, № 2, с. 37—43 та інші.

Оскільки часопис розрахований і на вчителів-філологів, традиційно низка публікацій стосувалася фольклорно-літературних взаємин: Грицюта М. «Фольклористичні інтереси М.М. Коцюбинського (до сторіччя з дня народження)», 1964, № 5, с. 46—52; Килимник О. «Олександр Довженко і народна творчість», 1964, № 5, с. 85—93; Дей О. «П.А. Грабовський і фольклор», 1965, № 1, с. 11—18; Іваньо І. «Григорій Сковорода і народна пісня»,

1965, № 1, с. 81—90; Кулінська Л. «Фольклорні елементи поетичних творів Лесі Українки», 1965, №`2, с. 84—89; Горковенко О. «Пісня в оповіданнях Василя Стефаника», 1971, № 3, с. 20—25; Ільницький М. «Фольклор у творчості Михайла Яцкова», 1971, № 4, с. 83—90 та інші.

З музичної фольклористики спостерігається регулярна присутність у журналі статей, рецензій молодої, але вже знаної своїм доробком із колессезнавства та славістики, дослідниці Софії Грици, «засвітились» однією-двома статтями також її колеги молодшої генерації С. Стельмащук, А. Іваницький, О. Мурзіна, продовжує публікуватися й уже більш досвідчений учений О. Правдюк. Крім зазначених в інших рубриках публікацій, назвемо ще такі: Стельмащук С. «Гуртовий спів на Західному Поділлі», 1966, № 2, с. 53—60; Мурзіна О. «Мовна інтонація в українській народній мелодиці», 1966, № 4, с. 18—31; Грица С., Іваницький А., Правдюк О. «Слово і наспів у фольклорі», 1969, № 4, с. 15—20; Іваницький А. «Про функції неповнозначних слів в українському музичному фольклорі», 1971, № 3, с. 47—52; Грица С. «Видатний дослідник фольклору Слов'янщини (до 100-річчя від дня народження Філарета Колесси)», 1971, № 4, с. 46—54; Правдюк О. «Міжжанрова інтеграція в пісенному фольклорі», 1972, № 4, с. 24—32; Правдюк О. «Українська музична фольклористика як наука», 1973, № 3, с. 13— 21.

Журнал від перших випусків друкував бібліографічні покажчики з фольклористики: Марченко М., Павлій П. «Бібліографічний покажчик літератури з фольклору (1945—1958)»; «Бібліографічний покажчик літератури з фольклору (1959—1963 рр.) / укл. М. Марченко, П. Павлій». Складені за тематичним принципом, вони містять 13 рубрик: «Загальні питання. Теорія та історія фольклору»; «Праці про радянський фольклор»; «Праці про дожовтневий фольклор»; «З історії фольклористики»; «Про взаємозв'язки фольклору з літературою і мистецтвом»; «Про народних кобзарів, робітничих і колгоспних поетів, оповідачів» та інші. Зміст покажчиків відображав засилля в науці радянської ідеології, переважання науково-популярних видань, відсутність наукових збірників фольклору, монографічних досліджень із багатьох важливих напрямків.

Розділи «Критика та бібліографія», «Хроніка» продовжували знайомити з новинками книжкових видань, подавати відомості про наукові зібрання, захисти дисертацій тощо. Досить просторо журнал висвітлював вшанування 150-тих роковин Т. Шевченка (1964, № 3). Серед вартих уваги фольклористів рецензій та відгуків назвемо проникливі, принципово-критичні, із доброзичливими побажаннями: О. Мишанич «Шевченко і народна поетична творчість» (1964, № 2, с. 94—96) на книгу Т. Комаринця «Шевченко і народна творчість» (К., 1963), М. Гайдай «Новий внесок у фольклористику» (1964, № 5, с. 94—96) на кн. П. Богатирьова «Словацкие эпические рассказы и лиро-эпические песни («Збойницкий цикл»)» (1963); Ф. Погребенник «Книга про видатного фольклориста» (1964, № 5, с. 95—96) на монографію М. Яценка «Володимир Гнатюк. Життя і фольклористична діяльність» (1964); Л. Мінкова «Нове славістичне дослідження» (1964, № 5, с. 98—99) на монографію Н. Шумади «Українсько-болгарські фольклористичні зв'язки (період болгарського відродження)» (1963); М. Пазяк «Пісні зеленої Буковини» (1964, № 6, с. 98—100) на збірник «Буковинські народні пісні», упорядник Л. Ященко (1963); Т. Булат, С. Бородін «З любов'ю до Шевченка» (1965, № 2, с. 98—102) на збірник О. Правдюка «Пісні Великого Кобзаря» (1964) та довідник А. Касперт «Шевченко і музика» (1964), М. Гнатюка «З царини українсько-польських зв'язків» (1966, № 5, с. 102—103) на монографію Р. Кирчіва «Україніка в польських альманахах доби романтизму» (1965), М. Гайдая «Дослідження про думи» (1966, № 6, с. 92—93) на монографію Б. Кирдана «Украинский народный эпос» (1965). У рецензіях «НТЕ» цього часу майже не знаходимо кон'юнктурної хвалебності чи навпаки незаслуженого шельмування. Прикметною рисою є прискіпливий академічний тон. У низці рецензій містяться справедливі зауваження щодо низькопробності друкованих матеріалів чи фальсифікацій і неточностей у фольклорних збірниках. Так, Н. Шумада у рецензії «Коломийки гірського краю» (1965, № 6, с. 93—94) на книгу упорядника В. Піпаша-Косівського «Трембіта» (1962) висловила обґрунтовану критику щодо залучення до збірки малохудожніх коломийок у рубриках «Заспіваймо нову пісню», «Прийшла весна» та «Космонавт Гагарін». Нищівно скритикував збірник упорядника І. Березовського «Загадки» (1962) московський колега Д. Рижук

у рецензії «Відбирати справді народне» (1965, № 6, с. 100—102), де серед аргументованого переліку «вад і недоробок» найбільшим недоліком вважає плутання справді народного з примітивним. У рецензії «Народ про Олексу Довбуша» (1966, № 1, с. 99—100) на однойменний збірник (1965) упорядника В. Тищенка автор Т. Чайка делікатно зауважив підкореговані варіанти, які оцінює м'яко кажучи як «небажані». Такий здоровий підхід до рецензування праць, очевидно, свідчить як про послаблення ідеологічного пресу в часи «відлиги», так і про високий рівень професіоналізму колективу редколегії та дописувачів. Помітно, що з другої половини 1960-х рр. блок рецензій у кожному номері значно скорочений, а більшість їх текстів втратили у скрупульозності, діловитості, глибині аналізу, наприклад: В. Бойко «Збірка жартівливих пісень» (1968, № 2, с. 102—103) на кн. «Жартівливі пісні» (1967); Ющенко О. «Хвилі пісенного моря» (1968, № 3, с. 100—101) на зб. «Пісні Явдохи Зуїхи. Записав Гнат Танцюра» (1967) та інші. Виняток становить принципова рецензія О. Мишанича «У чому ж специфіка?» (1971, № 2, с. 93—95) на навчальний посібник у двох книгах І. Сінченка «Жанрова специфіка української народної пісні Карпат і Прикарпаття» (1968), «Тематична специфіка української народної пісні Карпат і Прикарпаття» (1969). У рецензії автор ретельно аналізує працю, критикує за низку прорахунків, помилок та підсумовує: «Низький науковий рівень його книг не дозволяє зарахувати їх до надбань української радянської фольклористики» (с. 95).

Період **1974—1988 рр.** охоплює час глибокого «застою» у суспільстві та початок так званої «перебудови», передвісниці культурного відродження в Україні. Головним редактором призначено літературознавця Сергія Дмитровича Зубкова, заступником — А.В. Орлова. З'являється рубрика «Критика буржуазних і буржуазно-націоналістичних концепцій». Знову спостерігається підкреслена увага до тем «радянської дійсності», «інтернаціоналізму», «нових свят і обрядів». Незважаючи на офіційні директиви та рекомендації притримуватися пропагандистської лінії партії, ґрунтовні статті з національних позицій пишуть фольклористи М. Пазяк, М. Шубравська, О. Дей, О. Бріцина, Н. Шумада, М. Дмитренко, В. Юзвенко, С. Грица, А. Іваницький, О. Правдюк. З історії фольклористики до серйозної академічної аналітики можна залічити: Пазяк М. «З історії збирання, систематизації та видання українських прислів'їв та приказок», 1977, № 5, с. 78—86; «Іван Франко — збирач і видавець прислів'їв і приказок», 1981, № 4, с. 37—46; Дей О. «Слідами видатного збирача-фольклориста (до 200-річчя з дня народження З. Доленги-Ходаковського)», 1984, № 6, с. 27—31; Пазяк М. «Збірка прислів'їв М. Номиса», 1984, № 1, с. 15—24; Дмитренко М. «Видатний дослідник і збирач фольклору (до 150-річчя з дня народження О.О. Потебні)», 1985, № 5, с. 18—26; Пазяк М. «Творення східнослов'янських прислів'їв та приказок за структурними моделями», 1985, № 4, с. 10—18; Шубравська М. «Народні пісні в записах Д.І. Яворницького», 1986, № 1, с. 27—32. Вагомою є стаття Крюкова А., Сарбея В. «Ще раз про «Запорожскую старину» І.І. Срезневського», 1978, № 6, с. 47—56, що продовжила дискурс О. Романця (1967, № 1, с. 24—38) та багатьох інших дослідників щодо автентичності чи фальсифікацій записів у відомому збірнику та аргументувала його «повну реабілітацію» (с. 56).

Із досліджень поетики фольклору значущими та новаторськими є статті: Бостан Г. «Молдавсько-українські фольклорні зв'язки (на матеріалі календарних пісень новорічного циклу)», 1978, № 3, с. 13—21; Довженок Г. «Жанри українського дитячого фольклору», 1978, № 5, с. 86—90; Юзвенко В. «Жанрові особливості поетичної системи слов'янської фантастичної казки», 1978, № 3, с. 22—32; Бріцина О. «До питання про визначення сюжетних типів у казках східних слов'ян», 1981, № 5, с. 52—56; Шубравська М. «Весільні пісні у творчості Т.Г. Шевченка», 1984, № 2, с. 11—19; Дей О. «Балада про невістку-тополю та її відгуки у творчості Т. Шевченка, С. Руданського та Ю. Федьковича», 1984, № 2, с. 49—58; Пазяк М. «Контрастність у прислів'ях та приказках», 1986, № 3, с. 25—32; Шубравська М. «Поема Т.Г. Шевченка «Петрусь» та народна балада про Петруся», 1987, № 2, с. 34—45. З музичної фольклористики заслуговують на увагу читача: Грица С. «Семантика народного мелосу і конкретне середовище його побутування», 1976, № 3, с. 40—49; «Традиція та імпровізація в пісенноепічному виконавстві (на матеріалі українських дум)», 1977, № 3, с. 59—71; Правдюк О. «Кобзарське мистецтво О. Вересая та роз-

виток української музичної фольклористики», 1978, № 6, с. 39—47; Мироненко Я. «Походження одного типу весільних пісень, записаних на Україні та в Молдавії», 1979, № 6, с. 30—35.

З початку 1980-х рр. у фольклористиці зростає зацікавлення до регіонального підходу у вивченні народної традиції. Про це засвідчують публікації: Юзвенко В., Калашников П., Шумада Н. «Сучасний фольклор українсько-білоруського пограниччя», 1981, № 4, с. 64—69; Хай М. «Коломийка у весільному обряді бойків», 1984, № 3, с. 50—54; Романюк П. «Зооморфні мотиви у традиційному поліському весіллі», 1986, № 3, с. 32—38. До цікавих публікацій записів фольклору належать: «Народнопісенні мелодії з голосу І. Франка і М. Павлика. Підготував до друку Б. Луканюк», 1985, № 5, с. 65—68; «Народні пісні в записах Миколи Лисенка з голосу Івана Франка», 1986, № 6, с. 54—59; «Пісні з батьківщини Григорія та Григора Тютюнників. Підготувала до друку Л.Г. Орел», 1987, № 6, с. 65—71. Правда, всі вони надто обмежені в об'ємі, мають вибірковий характер.

Серед ювілейних тематичних рубрик помітне місце посіла «До 1500-річчя заснування Києва» (1981—1982), в якій містились і новаторські статті про міський фольклор і народні звичаї: Дей О. «Київ в народній поетичній творчості», 1982, № 2, с. 9—20; Курочкін О. «Свята і звичаї давнього Києва», 1982, № 3, с. 35—41.

У зазначений період спостерігається активне взаємне спілкування та рецензування праць українських, російських і білоруських фольклористів. Представлені рецензовані видання свідчать, що наші сусіди випереджають за кількістю опублікованих узагальнювальних праць про фольклор. Водночас українські фольклористи не менше заангажовані в різні ділянки дослідження, вони висловлюють адекватні компетентні оцінки працям колег обов'язково у толерантній формі, з «м'якими» зауваженнями й побажаннями. Схвальні, проникливі коментарі та відгуки отримали такі праці, як наприклад, Барташевич Г. «Вершаваныя жанры беларускага дзыцячага фальклору» (Мінск, 1976) у рец. Довженок Г. «Монографія про білоруський дитячий фольклор», 1977, № 2, с. 82—84; «Соцыяльно-бытавия казкі» (Мінск, 1977) у рец. Хланти І. «Збірка білоруських соціально—побутових казок», 1977, № 3, с. 92—94; «Фольклор. Издание эпоса» (Москва, 1977) у рец. Іваненка В. «Видання й переклади народного епосу», 1978, № 6, с. 89—91; Потанина Р. «Свадебная поэзия семейских Забайкалья» (Улан-Уде, 1977) у рец. Шубравської М. «Про весільну поезію росіян Забайкалля» (1978, № 6, с. 92—94); Чистов К. «Народные традиции и фольклор» (Ленинград, 1986) у рец. Березовського І. «Важливе теоретичне дослідження» (1988, № 1, с. 77—79); Анікін В. «Русский фольклор» (Москва, 1987) у рец. Мишанича С. «Книга про обрядовий фольклор» (1987, № 5, с. 78—80); Некрилова А.Ф. «Русские народные городские праздники, увеселения и зрелища» (Ленинград, 1984) у рец. Федаса Й. «Народна видовищна культура» (1987, № 5, с. 83—86) та інші. Ці рецензії не лише знайомлять читача із новинками фольклористики, але й кристалізують її методологічні засади, виявляють спільні точки зору та дискусійні моменти. Так, маститий знавець філологічного аналізу фольклору С. Мишанич висловив своєму колезі В. Анікіну побажання внести термінологічну чіткість у поняття «жанр» та «вид». А послідовна прибічниця ґрунтовного етнологічного вивчення обрядового фольклору М. Шубравська ставить за зразок працю своєї колеги Р. Потаніної, зазначаючи: «Методика дослідження весільної поезії в тісному зв'язку з обрядом, є, на наш погляд, єдино правильною і цілком виправдовує себе» (с. 93). Водночас величезний досвід Н. Шубравської у вивченні весільної поезії дає змогу їй делікатно вказати на неточності в термінології, на потребу зіставлень із поезією інших народів. Також представлені (щоправда, меншою кількістю) українські праці в рецензіях колег зі східнослов'янських теренів: Федосик А. (Мінськ) «Дослідження поетики народної пісні» (1979, № 6, с. 81—83) на монографію Дея О. «Поетика української народної пісні» (1978); його ж, «Видання українських весільних пісень» (1984, № 6, с 69—71) на двотомник упорядниці М. Шубравської «Весільні пісні» (1982) із високою оцінкою видання, яке називає «ґрунтовним», «капітальним».

Ретельним аналізом та діловим підходом відзначаються рецензії: Слабєєв І. «Збірка чумацької пісенності» (1977, № 1, с. 79—80) на «Чумацькі пісні» (1976), Іваньо І. «Творчість Г. Сковороди і фольклор» (1979, № 4, с. 91—93) на монографію Мишанича О. «Григорій Сковорода і усна творчість»

(1976); Кирчів Р. «Епіка Карпат» (1982, № 6, с. 70—72) на збірник «З гір Карпатських. Українські народні пісні-балади» (1981); Скрипник Л. «Монографічне дослідження про українські прислів'я та приказки» (1985, № 5, с. 70—71) на працю М. Пазяка (1985), Карпенко О. «З фольклорної спадщини М.В. Гоголя» (1986, № 5, с. 69—72) на збірку «Українські пісні в записах Миколи Гоголя» (1985). У них важливою рисою є бачення результату конкретного дослідження у ширшому руслі складної наукової проблеми.

1988—1991 рр. Із настанням передумов для відродження української духовності та особливо зі здобуттям незалежності України «НТЕ» чітко й послідовно утверджує національно-державницькі україноцентристські позиції. З липня 1988 р. редколегію очолив доктор мистецтвознавства Олександр Григорович Костюк, його заступниками стали М. Пазяк, Б. Попов. Уперше виходять друком заборонені в радянський час твори культурних діячів, які були вилучені з наукового дискурсу, передусім української діаспори (нова рубрика «Народознавчі праці вчених української діаспори»). Визначальними стають теми духовного відродження, історії культури, сакрального мистецтва, етноідентичності та культури українців зарубіжжя, спроби вислідів етногенезу українців. Загальнонародне відзначення 500-річчя Запорізької Січі у 1990 знайшло вияв у спеціальному випуску журналу (1990, № 6), загостривши увагу до культурної ролі українського козацтва. Святкування 2000-річчя Різдва Христового (випуски 1999—2000 рр.) знаменували пріоритет релігійної тематики на сторінках журналу, осмислення ролі християнства для етнонаціонального розвитку України. Праці з фольклористики висвітлюють здебільшого актуальні теми в контексті повернення до національної історії та культури, до замовчуваних їх сторінок, до глибокого осмислення значущих традиційних та новітніх пластів творчості.

Одним із програмних напрямків стає ґрунтовне вивчення українських дум: Мишанич С. «Принципи наукового видання повного зібрання українських народних дум», 1989, № 5, с. 42—49; Гриця С. «З історії нотації української думової епіки», 1989, № 1, с. 17—25; Супрун Н. «Гнат Хоткевич — теоретик і практик кобзарського мистецтва», 1989, № 2, с. 30—36; Мишанич С. «Текстологія видань українських народних дум», 1990, № 1, с. 45—52; Охріменко П. «Кобзарські традиції на Сумщині», 1990, № 3, с. 74—79 та інші. На хвилі національно-патріотичного піднесення значна увага надається дослідженням історично-героїчних пластів пісенності українців та інших слов'янських народів: Гуць М. «Пісенний пам'ятник героїзму південних слов'ян (до 600-річчя Косівської битви)», 1989, № 6, с. 61—68; Погребенник Ф. «Ой у лузі червона калина похилилася», 1990, № 6, с. 51—54; Правдюк О. «Січові стрільці в піснях і в реальній дійсності», 1991, № 3, с. 3—10 та інші. У цьому ж руслі друкуються й нові записи фольклору: «Українські народні пісні з Кубані. Вступна стаття Захарченка В.», 1989, № 1, с. 58—62; 1990, № 3, с. 50—57; «Записи пісень на батьківщині Т.Г. Шевченка. Вступна стаття Орел Л.», 1989, № 2, с. 57—65; «Стрілецькі пісні. Добірка Правдюка О.», 1991, № 6, с. 31—40.

Зростає увага до вивчення фольклору архаїчних культурних зон українців — Карпат та Полісся, де слід шукати багаті раритети, а може, й витоки української традиції: Гусєв В. «З історії вивчення народної культури Карпат», 1988, № 1, с. 38—41; Білоєвтова І. «Особливості жанрового складу пісенного фольклору українського лівобережного Полісся», 1988, № 1, с. 49—55; Хай М. «Музичні інструменти бойків», 1988, № 5, с. 21—28; Сокіл В. «Міфологічні мотиви в топонімічних легендах українців Карпат», 1989, № 4, с. 28—33; Гнатюк В. «Публіцистичні пісні-новотвори Гуцульщини», 1990, № 3, с. 44—49 та інші. На тлі актуалізації проблем національної ідентифікації українців набувають значущості дослідження фольклору українських етнічних земель поза межами України: Мушинка М. «Фольклор на святі культури українців Чехословаччини», 1990, № 3, с. 20—28; Медвідський Б. «Збирання і вивчення українського фольклору в Канаді. До 100-річчя українських поселень в Канаді», 1991, № 2, с. 41—52.

Триває заповнення «білих плям» у жанрології фольклору, його поетиці та функціонуванні. Через загострення уваги до національно-патріотичної фольклорної героїки дещо відійшли на задній план дослідження обрядового фольклору та необрядових традиційних жанрів. Проте менша кількість таких публікацій ніяк не свідчить про їх маргінальність, навпаки, актуалізацію в руслі послідовних пошуків першоджерел української культури та ментальності: Кирчів Р. «Цінна

пам'ятка української етнографії та фольклористики», 1988, № 4, с. 14—23, [*про «Руське весіллє» Й. Лозинського]* та інші. Уперше звертається увага на народну творчість, що межує з християнсько-апокрифічною літературою, церковною поезією і музикою: Івченко Л. «Український кант і народна пісня», 1988, № 3, с. 39—42 та інші. Традиційно в журналі вшановують визначних діячів народознавства добротними аналітичними статтями та публікаціями спадщини вчених, засадничої з національно-культурного погляду: Олійник-Шубравська М. «Збірка українських народних пісень, записаних з голосу Д.І. Яворницького», 1990, № 6, с. 18—27; Кирчів Р. «Фольклорна спадщина Григорія Ількевича», 1991, № 1, с. 22—33; Борисенко В. «Агатангел Кримський як фольклорист і етнограф», 1991, № 3, с. 39—43 та інші.

Журнал презентував переважно напрацювання науковців ІМФЕ, а також охоплював і широку регіональну панораму авторів-дописувачів, що сприяло їх згуртуванню та гармонізації їхньої діяльності. Серед найактивніших — О. Ошуркевич (Луцьк), В. Тищенко (Кам'янець-Подільський), О. Вертій, П. Охріменко (Суми), С. Мишанич (Донецьк), П. Медведик (Тернопіль), О. Романець (Чернівці), Р. Кирчів, Г. Дем'ян (Львів), С. Арсенич (Івано-Франківськ), М. Мушинка (Пряшів, Словаччина) та інші. Із близького зарубіжжя друкуються Б. Путилов, В. Гусєв, А. Топорков (С.-Петербург), В. Бабенко (Уфа), А. Федосик (Мінськ), Г. Спотару (Кишинів) та інші.

Як бачимо, часопис «Народна творчість та етнографія» від своїх початків і до часу проголошення незалежності України непросто, але послідовно нарощував свої наукові потенції, зміцнював національно-культурний стрижень, сприяв кристалізації вагомих історико-культурних проблем етногенезу, національної ідеї та ідентичності українців. Важливою і чи не основною складовою реалізації цих «відповідальних державних завдань» [2] були фольклористичні дослідження. Державницькі наукові пріоритети неухильно, з особливим завзяттям втілюються у журналі в роки незалежності України. Водночас журнал повсякчас розширює міжнародний дискурс, знаменуючи сучасні процеси інтеграції українського народознавства у світову науку.

1. *Власенко І.* Від редакції / І. Власенко // Народна творчість та етнографія. — 2000. — № 4. — С. 6.
2. *Грушевський М.* Береження і дослідження побутового і фольклорного матеріалу як відповідальне державне завдання / М. Грушевський // Україна. — 1924. — № 4. — С. 1—3.
3. *Дем'ян Г.* Часопис змістовний, мужній і патріотичний (До 75-річчя «Народної творчості та етнографії») / Г. Дем'ян // Народна творчість та етнографія. — 2000. — № 4. — С. 3—7.
4. *Дмитренко М.* Народна творчість та етнографія / М. Дмитренко // Українська фольклористика. Словник-довідник. — Тернопіль, 2008. — С. 267.
5. *Наулко В.* Думки і спогади про часопис етнографів і фольклористів / В. Наулко // Народна творчість та етнографія. — 2000. — № 4. — С. 129—130.

Olha Kharchyshyn

FOLKLORISTIC RESEARCH IN FOLK ART AND ETHNOGRAPHY MAGAZINE (until 1991)

The article traces methodological principles, main areas, themes, content and stylistic accents of folkloristic research in the journal Folk Art and Ethnography in time of its complicated development and gaining the Ukrainian independence.

Keywords: Folk Art and Ethnography, folklore, folklore studies, research, article, review, evaluation.

Ольга Харчишин

ФОЛЬКЛОРИСТИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ НА СТРАНИЦАХ ЖУРНАЛА «НАРОДНОЕ ТВОРЧЕСТВО И ЭТНОГРАФИЯ» (до 1991 г.)

Прослежены методологические принципы, основные направления, тематика, содержательные и стилевые акценты исследований фольклористов на страницах журнала «Народное творчество и этнография» в процессе его непростого роста до получения независимости Украины.

Ключевые слова: «Народное творчество и этнография», фольклор, фольклорист, исследование, статья, рецензия, оценка.

Галина КРАВЦОВА

НАРОДНІ ПІСНІ У ЗАПИСАХ ГАННИ БІЛИНСЬКОЇ: ЖАНРИ, ПОЕТИКА

Розглядаються українські народні пісні у записах Ганни Білинської — обдарованої сільської співачки з Ходович. Здійснена класифікація творів за жанрами, досліджена їх поетична складова, простежений взаємозв'язок зафіксованого матеріалу із народнопоетичним масивом з інших місцевостей.

Ключові слова: народні пісні, жанр, мотив, образ.

Як відомо, одним із ключових завдань фольклористики є фіксація усної словесного фонду. Масив текстів, записаних на різних часових відтинках, у різних ареалах, є вдатним джерельним матеріалом для розробки науково-теоретичних концепцій, здійснення панорамного огляду фольклорної спадщини народу. Особливо цінними є записи, оформлені за науковими канонами: точне відтворення народнопоетичного зразка, обрядовий контекст, детальна паспортизація. Саме таким — вагомим для ґрунтовних студій, є народнопісенний матеріал, який зібрала у селах Стрийщини та Жидачівщини Ганна Білинська[1] — талановита народна співачка з відомого у народознавчих колах села Ходовичі.

Фіксувати фольклор вона розпочала у рідному селі в 70-х рр. XX століття. Ініціатором такої польової праці тоді був Євстахій Дюдюк — декан факультету громадських професій Львівського зооветеринарного інституту, скрипаль, музикознавець, який на той час займався написанням дисертаційного дослідження про трансформацію традиційної усної народної творчості ходовичан. Протягом майже десяти років Ганна Білинська принагідно записувала місцеві народні пісні, а в середині 80-х рр. активізувала системну фольклористичну діяльність та здійснила низку народознавчих виїздів у довколишні села.

Зібраний пісенний фонд відзначається жанровим різноманіттям, повнотою текстів, локальною специфікою. Найбільшу кількість становлять балади та зразки необрядових пісень родинно-побутового циклу — про кохання та сімейне життя. Найчастотнішими є теми взаємної любові, нерозділеного кохання, заборони одруження, зради, журби за рідною домівкою та нещасливого шлюбу. З соціально-побутового пласту

[1] Білинська Ганна Петрівна (15.06.1927 — 17.04.1991, с. Ходовичі Стрийського р-ну Львівської обл.) — письменниця, збирач фольклору. Навчалась у Ходовицькій загальноосвітній школі. 1941 закінчила 5 клас, захворіла на туберкульоз кісток, до 1945 була паралізована. 1972—1973 разом з Є. Дюдюком записувала фольклор с. Ходовичі (зафіксовано 545 пісень). Згодом збирала народні пісні самостійно у селах Стрийського (Розгірче (1985, 1886, 1988), Йосиповичі (1985), Семегинів (1986), Ходовичі (1987), Сихів (1988), Братківці (1989)), та Жидачівського (Покрівці (1986)) р-нів. Її фольклорна спадщина сьогодні зберігається у Літературно-меморіальному музеї академіка Філарета Колесси у с. Ходовичі. Вона також є автором науково-популярної розвідки «Веснянки» (залишилась у рукописі), кількох оповідань та новел, які були надруковані у місцевій газеті «Рідне поле» [10, с. 149].

збирачці вдалось зафіксувати близько двадцяти козацьких пісень, одну тюремну — «Сонце сходить і заходить» (тема моральних та фізичних страждань ув'язненого, надії на повернення додому) та один твір про еміграцію («Сестро моя одинока»). У народнопісенній спадщині Г. Білинської найменше виявилось обрядових пісень. З цього циклу зафіксовано одну весільну («По селі Маруся ходила»), одну щедрівку («На подвіреньку красно метено») та десять гаївок («Ой ходила панна», «Зайчик», «Забриніли хрущі вночі», «Вон, хлопці, вон», «Сам ходжу», «Дівки, молодиці терем будували», «Чому ся не женеш?», «Ой була, була молода вдова», «По коліна в воді стою», «Ой на що ти, моя доню»). У нашій статті розглянемо записані фольклорні зразки найчисельніших груп: балади, родинно-побутові пісні та народні романси.

Чільне місце серед записів Ганни Білинської займають балади. Такі твори насичені драматичними колізіями, розповідями про трагічні випадки, фантастичними метаморфозами, дидактизмом. Страждання, смерть ліричного героя, щире каяття персонажів викликають відповідну емоційну реакцію, провокують катарсис — своєрідне духовне очищення через глибоке співпереживання, змушують задуматись, дати судження вчинкам, що лягли в основу твору. Як слушно підкреслював сучасний дослідник цього жанру уснопоетичної творчості В. Козловський, «у баладі, з одного боку, все спрямоване на те, щоб викликати співчуття в аудиторії, а з другого — це безпосередня естетична оцінка конфлікту...» [13, с. 42].

Досить велику групу складають балади про вбивство. Однією з таких є ліро-епічна пісня «Ой мала Гребенюшка два синочки рідні» з Розгірчого, у якій йдеться про те, як чоловік позбавляє дружину життя за намовою своєї матері. Причиною трагедії є неправдива інформація щодо ведення залишеного сином господарства. Лише після здійснення необдуманого вчинку чоловік розуміє, що звинувачення у занепаді господи були безпідставними, адже у возівні «стоять вози кованії, як у самій сріблі», у стайні він «ліпші застав, як залишив, свої кониченьки», у пивоварні — «попльомбоване» пиво та вино, а у покоях «сидять пишні кухарочки». Прозріння ліричного героя тонко підкреслено протиставленням материного вимислу з реальністю. Заключним сюжетотворчим елементом цього зразка виступає мотив «чоловік прагне власної смерті», що розкривається через поетичне звертання до землі: «Розступися, сира земле, най йду під тя гнити, так ми мати поробила — не маю з ким жити». Цікаво, що гуцульська балада зі збіжними мотивами «Ой мала Грапинючка два синочки рідні» [23, с. 93] (пісню записала Леся Українка) закінчується вбивством «старої Грапинючки». Характерно, що у цьому варіанті атрибутом молодої дружини є «ключі». Варто зауважити, що такий «символ домовитості господині» [8, с. 26] нерідко фігурує у колядках, щедрівках, обжинкових піснях та пастуших ладканках. Ще більш опукло каяття та побивання чоловіка розкрито в іншій пісні з Гуцульщини (Криворівня):

Треба моїй Катеринці трунву й зробити,
Але злотом позлотити, сріблом покостити.
Тра попови заплатити білими вівцьими,
Щоби єї поховати з йисними свічьими.
Треба дати білі вівці ще й білу корову,
Щоб ї файно відпровадив до самого гробу.
Війшов з хати Гребенючок та йив голосити:
Збавила ми мама жінки, не маю з ким жити!
Війшов, війшов Гребенючок та на вішну браму:
Розступи сї, сира земле, най у тьи потану!

[29, с. 210].

Достойне поховання дружини стає необхідністю для ліричного героя. Провідну роль у зображенні гідного похорону, який є своєрідним психологічним розвантаженням, способом покутувати гріх і втамувати біль, відіграють художні засоби. Чоловік задумує віддати «білі вівці» й «білу корову» (як відомо, білий колір має сакральне значення у фольклорі, виражає «позитивно-оцінну семантику позначуваних ним реалій» [12, с. 737]), путь у небуття небіжчиці хоче освітити «йисними свічьими». Позолочена, посріблена труна, голосіння героя виступають найвищою мірою жалю та пошанування померлої, а фінальне «кування-виття» зозулі («Кувала ми зазулицьи тай кувала-вила»), яке адресоване чоловікові, ймовірно, передвіщає смерть і йому самому.

Тема душогубства розробляється й у баладі з Йосипович «Ой червоно сонце сходить». В пісні йдеться про вбивство жінки за намовою коханки. Особлива жорстокість любки підкреслюється наказом умертвити не лише дружину, а й маленьку дитину: «Убий жінку і дитину, йди до мене спати». Співчуття до невинної жертви поглиблюється, коли у твір вплітаються мотиви «жінка просить не вбивати її, щоб не залишати дитину сиротою», «жінка не прохає пощади для себе, а лише для дитини», «жінка просить пого-

дувати дитину», що увиразнює її материнське начало. Зауважимо, що символічним у пісні стає образ сходу сонця — воно «криваво-червоне», сприймається як грізна емблема неминучої трагедії.

До слова, тотожні сюжетотворчі елементи притаманні й іншим жанрам. Зокрема, у пісні-хроніці «Чи чули ви, добрі люди, таку новиночку» героїня благає зглянутись над нею, бо «лишається в колисці дитина маленька» [22, с. 346]. О. Чікало слушно припускає, що подібність мотивного фонду балад та пісень-хронік зумовлена близькістю їх тематичних блоків [28, с. 72], що, зрештою, нерідко стає причиною міжжанрової дифузії, трансформацій особливостей художнього відтворення дійсності, змін формо-змістової специфіки і як наслідок — перехід із однієї жанрової системи до іншої. Прикладом цього є балада «Чи чулисте, люди добрі», яку записала Г. Білинська у Розгірчому. Пісня первісно належала до групи поетичних новин, але з часом, втративши такі жанровизначальні риси як хронікальність й деталізація, поповнила баладний фонд. Тема вбивства у цьому зразку фольклорної традиції розкривається через низку мотивів: «чоловік зарізав жінку», «жінка просить не вбивати її», «дружина благає поликати матір, щоб вона прийшла її «красно вбрати»», «чоловік йде до брата й розповідає про злочин», «брат запитує, хто його підмовив», «душогуб зізнається, що йому так «нарадила» сусідка», «вбивця звертається до сусідки й попереджує про справедливе покарання».

Варто зазначити, що народні ліро-епічні твори з подібними мотивами відомі в інших регіонах. Так, пісня зі Сколівщини «Ой червоне сонце сходить, червоне заходить» [25, с. 190] тотожна із баладою з Йосиповичь за образно-мотивним складом, відрізняється лише лексико-фонетичними елементами (віконце — віконце, полокати — полоскати, мене — ня тощо). У збірнику пісень із Звенигородщини знаходимо баладу «Ясно сонце сходе, червоно заходе» [17, с. 168], у якій, щоправда, наприкінці з уст померлої дружини звучить сентенція («Провинила та дівчина, що жонатих любе»), яка демонструє негативне ставлення в народі до жінок, що підтримують стосунки із одруженими чоловіками. Провина за скоєне лягає на коханку, а не на чоловіка — безпосереднього виконавця злочину. Дещо в іншому руслі розвиваються події у баладі «Їде Василь дорогою», яку записала автор статті у с. Дашава Стрийського р-ну. Коханка-вдова повчає, як саме слід вчинити:

Заткай каглу, запри двері.
Скажиш — загоріла,
Завиди ї в темні ліси,
Скажиш, що вдуріла [1, арк. 141].

Після злодіяння чоловік, усвідомивши безвихідь та весь жах ситуації, втікає до сестри, якій зізнається, що «вбив шлюбну жінку». Варіант з Жидачівщини розширено мотивом «сестра проганяє брата» («Ой іди ж ти, милий брате, з моєї комори, щоби люде не думали, що з меї намови» [20, с. 166]. Пісні у записі І. Колесси закінчуються мотивами «чоловік побивається за дружиною», «чоловік йде до корчми та розповідає про вдіяне» [7, с. 222, 223]. У баладі із Буковини «Той ночи опівночі» [5, с. 46] фінальна частина містить мотив «коханка виганяє душогубця», а з Гуцульщини («Прийшов Василь до Ганусі, ще кури не піли») — «люди ведуть вбивцю до лісу та прагнуть вчинити самосуд» («Не бійсі, Василечку, не бійсі, не бійсі, уже тобі злагоджена шибиниці в лісі») [19, с. 64].

Серед балад про вбивство, які зібрала Г. Білинська, наявні твори, у яких злочин скоює чоловік-розбійник. Це, зокрема, пісні «Ой там, ой там за тим лугом» (с. Братківці) та «Штири милі від Кракова» (с. Розгірче). Обидва зразки змальовують заміжжя за розбійником, але мають абсолютно різне сюжетне наповнення. Так, перша балада представляє розповідь про вбивство жінки, котра, колишучи немовля, співає співанку про його батька («батько мечем крає, людську кровцю проливає»). Саме це стає приводом для жорстокого кровопролиття. Друга пісня відтворює злодіяння чоловіка відносно свояка. Мотивний склад твору: дівчина виходить заміж за розбійника, чоловік приносить додому білу скривавлену хустину, жінка впізнає, що це річ її брата. Особлива жорстокість підкреслюється предикативною бінарною парою — «темно було, дощик росив, я го рубав, він ся просив».

Образ розбійника фігурує і в пісні з Розгірчого «Оре богач, оре». У цьому творі ключовим виступає мотив «чоловік продає свою жінку розбійникам». У баладі ведеться розповідь про те, як до багача приходять дванадцять молодців і пропонують йому гроші за жінку, багач посилає дружину до млина, вона здогадується, що може стати жертвою злочину й просить захисту у брата, а в момент, коли ватага розбійників хоче знеславити молодицю, «братенько стрільбочку ізладив» та «усіх дванадцять розбійників забив». Вважаємо, що ця ліро-епічна пісня має два ідейні векто-

ри: соціальний (зокрема, зображення багача як жадібної та підлої людини) й внутрішньо-особистісний.

Заслуговують на увагу й такі зафіксовані балади про вбивство, як «Ой там, ой там серед села» (дівчина отруює парубка), «Пані пана забила» (пані вбиває свого чоловіка й хоронить у саду), «У містечку Богуславі» (дівчина топить немовля, козаки карають дітозгубницю) та загальновідомі пісні про вбивство селянина через кохання пані — «Пані пана мала, Петруся кохала», «Чи чулисте, люди, таку новину?». Останні відзначається наявністю локальних назв («Відверло Петруся проти Конюхова», «Вбили Петрусі у дворі в Жулині»), що є ознакою доброго «приживання» сюжету на місцевому ґрунті. Подібні балади були записані, скажімо, на сусідній Дрогобиччині («В місті Гусятині новина ся стала» [6, с. 142—143]), на Сколівщині («Чи чули-сте, люде, таку новину» [25, с. 185]) на Волині («Чи чули ви, люди, такої новини» [23, с. 280—282]), на Буковині («Чи чули ж ви, люде, о такій новині» [18, с. 145—146]) тощо.

Ліро-епічний фонд, зібраний Г. Білинською, включає й балади про самогубство. Особливим художньо-змістовим багатством відзначаються твори про подвійний суїцид. Саме такий ключовий мотив закладено у пісні «Ой де ж ти ся, Василечку, збираєш?». Основний конфлікт — парубок покидає кохану та одружується з іншою дівчиною. Відповідної експресії досягнуто завдяки введенню у текст діалогічної форми, причому запитання/відповіді відзначаються наростанням психо-емоційної напруги. Дівчина намагається з'ясувати, куди збирається парубок, та отримує неправдиві відповіді — «Ой Марисько, Марисуню, неділенька буде, мені треба молодому вийти межи люди», «А я піду, Марисуню, воли купувати, мені треба молодому людей частувати». Далі твір розширено такими сюжетотворчими одиницями, як «хлопець підмовляє дівчину не йти до церкви, а гуляти з ним у саду» (останнє, ймовірно, має й еротичну семантику), «мати дівчини розповідає, що в церкві оголосили про заручини її коханого з іншою», «дівчина топиться», «хлопець накладає на себе руки».

Тема подвійного самогубства через примусове одруження лягла в основу балади «Кувала зозуля, кувала в ячмені». Мотивний ряд: мати шукає закоханому синові пари; парубок копає могилу; дівчина просить, щоб зробив могилу для них обох; дівчина йде додому «в строї ся вбирати». Драматизму творові надає діалог дівчини-дочки з матір'ю, у якому розкривається категоричність та відчайдушність героїні («зібралась навіки», «не поможуть ні жалі, ні ліки»). Тут балада, як «епос нещасливих людських доль» [9, с. 21] представляє образ вольової індивідуальності, що здатна відкрито проявити свої почуття та вирішити свою долю. У цьому випадку смерть закоханих розглядається як єдиний варіант їхнього возз'єднання. Дещо в іншому ракурсі тему самогубства через кохання розкрито у піснях «Ой чи будеш, дівчинонько», «Сонце сходить, не заходить». Тут уже поштовхом до самовбивства стає не бажання бути разом, а всепоглинаюча туга, прагнення втекти від реальності, своєрідний стан афекту, що виникає як реакція на невзаємні почуття.

Викликають інтерес й балади з історичним підґрунтям, які вдалося записати Г. Білинській. Так, у пісні «Долин, долин, долинами» (відгуки про турецько-татарські набіги), основним виступає мотив «зять-татарин бере у полон тещу». І. Франко вказував на значне поширення такого мотиву в Галичині та Волині [27, с. 115]. У варіанті, який зафіксувала Г. Білинська кульмінаційною виступає сцена «дочка (дружина татарина) б'є по обличчі полонянку за пісню, у якій рабиня посилає прокльони на все господарство хазяїна». В тексті з Розгірчого в сюжетній канві наявний також образ слуги, що, підслухавши спів, доносить господині і цим ще більше загострює конфлікт. Напруга спадає після того, як невільниця розкриває правду про свої кровні зв'язки з хазяйкою. Твір закінчується наказом дочки відвезти матір на Батьківщину: «Слуги мої вірненькії, впряжіть коні воронії. Та й файненько постеліте, мою маму висадіте, легко кіньми поганіте, мамі кости не струсіте» [2]. Цікаво, що у пісні зі Сколівщини «Йдут татаре, йдут» не фігурує образ слуги, немає там й мотивів «дочка б'є матір по обличчі» і «мати-полонянка проклинає дитину та господарство татарина». Натомість образ жорстокої дочки розкрито завдяки мотивам «дочка каже татарину, що треба було вбити рабиню» («Било єї ту не вести, било тамой порубати й у дрімний ліс поховати»), «дочка загадує невільниці робити три роботи». Фінал твору характеризує дочку, як особу, що цінує перед усім матеріальні блага: «Вірні слуги послужіте, міхи грошей наберіте, мою мамку відвезіте» [25, с. 233—234].

Г. Білинській вдалося зафіксувати й баладу про інцест («Їхало пахоля»). У цій пісні стрижневими виступають мотиви «корчмар продає служницю»,

«сестра-служниця впізнає брата». Характерно, що конфліктна ситуація не має трагічної розв'язки, оскільки герої не вчиняють гріха. Варто зазначити, що протилежним чином закінчуються пісні, у яких вказано на його здійснення. Йдеться передусім про твори з мотивом «брат одружується із сестрою» та балади розбійницького циклу. Зокрема, в таких випадках заключними виступають мотиви «брат з сестрою перетворюються на рослини», «сестра йде в монастир, а брати в ліс на поталу звірам» [24, с. 300—301], «брат з сестрою бояться гріха й вирішують відмолити його у Римі» («Ми до Риму поїдем всіх ся гріхів ізбудем» [25, с. 178], «брати топляться» [25, с. 228—229] тощо. Зразки просякнуті несприйняттям, осудженням кровозмішення, і це зрозуміло, адже інцест в народних уявленнях — одна із найстрашніших провин [3, с. 418].

Цікавою є записана балада «Там на горі жита много». Сюжет пісні витворений із низки мотивів: дівчина говорить з козаками, дівчина їде з козаками, козак відтинає дівчині косу і кидає її на воду, мати дівчини іде по воду і знаходить косу, мати ложить косу на лаву та каже синам вирушати на пошуки дівчини, брати їдуть на пошуки сестри та знаходять її у Львові. Прослідковується відображення відголосків давніх обрядів умикання та ініціації: дівчину викрадають; відтинають їй косу та кидають її у воду, дівчина перебуває у «крайнім домі», мати кладе косу на лавку (тут діє принцип містичної партиципації), що співвідноситься із похованням, смертю і, зрештою, переродженням. Подібні дії вкладаються у схему актів, що проводилися під час дівочої ініціації [4, с. 36]. У баладі «Ой на горі жита много» з Івано-Франківщини кінцевим вузловим компонентом сюжетної лінії виступає мотив «брати вбивають козака» [19, с. 57].

Серед зафіксованих ліро-епічних пісень, що змальовують побутові трагедії, окреме місце посідають балади, які віддзеркалюють драматичні стосунки батьків та дітей (маються на увазі пісні про «материнські сльози»). Твори цієї групи — «Оженила мати сина, а дочку віддала», «Іди, нене, геть від мене», «Дуб на дуба похилився», — створені в руслі жанрових особливостей балади (стрімкий розвиток сюжету, конфлікт, діалогічна форма викладу тощо). Сюжет першої вказаної пісні розгортається динамічно, мотиви, нанизуючись, створюють ефект нагнітання ситуації («А сама ся на велику бідоньку остала», «Прийшла вона до донечки на масні пироги, а зять її повідає: «поломлю ти ноги»», «А як прийшла до синочка — сіла си на лави, а син буде повідати: «не треба нам мами»»), але фінальним елементом виступає мотив, що знаменує спад напруги — «невістка каже, щоб мати залишалась». Осердям двох інших творів також є взаємини матері з дорослими дітьми: мати стала «зайвою» в родині сина і він виганяє її з дому; дочка не рада матері. Але, на відміну від попереднього твору, у цих зразках фінальна частина не стає розрядкою. Своєрідною сатисфакцією виступає наявний у них мотив «Бог карає сина за образу матері». Поетичним відображенням материної образи стала вплетена у текст традиційна для фольклору формула неможливості — «мати прийде до сина, коли пісок на камені зійде вівсом». До слова, у варіанті зі Сколівщини (с. Волосянка) почуття досади виливається у прокльони: «Ни будеш ся добре мати, бде ти худоба здихати. Щи ти Бог дасть пригодицю, тяжийкую пригодицю» [25, с. 218].

Серед баладного масиву, який зафіксувала Г. Білинська, трапляються й зразки ліро-епосу, що презентують фантастичні сюжети. Це, зокрема, пісня з Розгірчого про метаморфозу дочки на зозулю («Ой мала мати одну дочку»), що, за словами Ф. Колесси, розповсюджена на великому просторі українських земель від Галичини до Придніпрянщини та пов'язана з весільною обрядовістю [14, с. 117, 126]. В основі твору — епізод перетворення заміжньої доньки на пташку, збагачений традиційними фольклорними мотивами, характерними для родинно-побутового фонду (дівчину видають за нелюба; молодиця тужить за рідним домом та батьками; чоловік знущається над жінкою; чоловік розтрачує жінчин посаг). Сюжетна канва: мати віддає заміж дочку і наказує, щоб вона не поверталася; дівчина перетворюється на зозулю і летить до отчого дому; дочка-пташка розмовляє з матір'ю й розповідає про свою важку долю; дівчина-зозуля повертається до нелюбого чоловіка; матір помирає від розпуки. М. Качмар зауважила, що «у народній поезії цієї формації закодовано давні уявлення про шлюб як перехід дівчини до чужого роду та її маркованість як мертвої, такої, що становить небезпеку для свого» [11, с. 744]. З огляду на це метаморфоза виступає тут обов'язковим елементом, єдиним можливим варіантом прибуття до батьківського дому. Очевидно, пісня відображає й вірування в те, що повернувшись після заміжжя, дочка спровокує своє пе-

ревтілення у попередній статус — стан незаміжньої. Тому, видавши дочку, «батьки забороняють вертатися додому протягом певного часу або навіть «не бувати в гостинойці ніколи»» [21, с. 133]. Саме таке табу озвучене у пісні, яку зафіксувала Г. Білинська: «Аби-с ми доню, аби-с ми моя в гостиночках не бувала».

Г. Білинська записала й значну кількість пісень родинно-побутового пласту. Взірцем народного бачення ідеальних почуттів, що ґрунтуються на відданості, вірності, повазі, духовній чистоті та морально-етичних принципах виступають, скажімо, такі твори про кохання, як «Ой на горі жито, в долині овес», «На горі калина», «Мама ворожбитка мені ворожила», «Що за місяць, що за ясний», «Коло мої хати стеженька вузька». У них відображено широкий спектр нюансів побудови стосунків, нерідко в їх основі закладено конфлікт, який може розгортатися зовнішньо — через взаємовідносини в суспільному чи особистому житті, а може бути внутрішньо-інтимним. Так, у пісні «На горі калина» розкрито проблему майнової нерівності закоханих. Попри бідність дівчини, парубок вирішує з нею одружитись. Зазначимо, що загалом ця тема має двояке вираження: в одному випадку текстова платформа розбудовується мотивами, які декларують всепереможність кохання, в іншому — примирення з розлукою.

Цікавим сюжетно-змістовим наповненням, поетичним обрамленням відзначається пісня «Позволь мені, мати, керницю копати», у якій йдеться про те, як парубок задля того, щоб одружитися з дівчиною просить у матері дозволу «на жарт умирати». Після вдалої інсценізації смерті закохані беруть шлюб. Зазначимо, що у тексті наявні мотиви, що корелюють з обрядом похорон-весілля («А вже тая слава по всім світі стала, що живая з мертвим на рушничок стала»).

Подолання труднощів, які виникають перед молодими людьми через певні обставини, або спеціально створюються недоброзичливцями є характерним елементом пісень цього циклу. Так, у творі «Ой на горі жито, в долині овес» перешкодою для закоханих є соціальна нерівність, у пісні «Ой у моїм городочку» — війна, у народнопоетичному зразку «Голуб на черешні, голубка на вишні» на заваді щастя стають «вороженьки». Натомість, у пісні з Підгірців «Ой у полі сосна» оригінальний позитивний розвиток отримав мотив втрати вінка, який традиційно у фольклорі подається в негативному ключі та нерідко обертається причиною особистої трагедії героїні.

Значна частина записаних творів пронизана темою нещасливого кохання. У зафіксованих зразках відображено відчай та безнадію через розлуку, зраду, невзаємну любов. До таких, зокрема, належать пісні «Із-за гори високої», «За горами сонце сходить» (розлука) «Допоможи, Боже, вечера діждать» (парубок зраджує, дівчина просить віддати перстень), «Гиля, гиля, білі гуси» (дівчина тратить цноту, вагітніє, хлопець перекладає всю відповідальність на неї), «З гори на долину покотився горох» (хлопець обіцяє, що ожениться, коли дівчина посадить суху тополю, дівчина садить і тополя зацвітає, парубок каже, що пожартував), «Тече річка невеличка» (невзаємне кохання), «Ой стоїть кінь, стоїть» (парубок зраджує та покидає дівчину з дитиною).

Тематично багатим є цикл пісень родинного життя, які «…оспівують переважно лиху долю замужної жінки і складаються на сумний образ жіночої неволі» [15, с. 248]. Найпопулярнішими мотивами тут виступають нарікання на важку долю; туга молодої жінки, заміжжя якої склалося нещасливо; журба за втраченою молодістю, за справжнім коханням; розчарування від шлюбу. Досить широко представлена тема подружньої зради. Так, пісні «Василино, буде лихо», «Оре плужок попід лужок», «Ой пішла я в чисте поле фасольку садити», «Кажуть люди, що я лиха» презентують сумну картину сімейного життя: чоловік п'є, гуляє, не дбає про господарство і навіть піднімає руку на жінку. Часто твори побудовані на протиставленні: жінка — вірна, працьовита, чоловік — зрадливий, лінивий. Характерно, що деякі з них мають оптимістичну кінцівку — чоловік отримує по заслузі (жінка «миче кучері», жінчин брат карає чоловіка) й обіцяє змінитись на краще. Особливого покарання — фізичного та морального, зрадник зазнає у пісні «Ой пішла я в чисте поле фасольку садити», де спочатку «милий» йде до корчми, п'є з кумою, приводить її додому і змушує дружину стелити постіль для них, а у фіналі зрадливого чоловіка й куму карає війт. Причому, акт розплати подано з іронічним відтінком — «як їх зв'язав, так і зв'язав, повісив на дуба, подивися кумунцуню, яка кума люба».

Знедолену, принижену жінку зображено у пісні з Йосипович «Ой не кує зозуленька в лузі». Співчуття до молодиці у реципієнта викликає ставлення чоловіка, який «пізно приходить», свою благовірну «мерзов називає» і навіть вихваляється, що зраджує («Уступися ти, мерзо, від мене, бо я маю ще кращі від тебе»).

Безвихідне положення, яке змушує жінку терпіти наругу, все ж не ламає у ній духовного стержня. Дружина вказує чоловікові на церковну присягу, яка, ймовірно, стає основним психологічним прихистком для її скривдженої душі — «Де ж ти ся, мила, старшини набрала? В тій церковці, що-м ти присягала. Хто буде присягу ламати, того буде тяжко Бог карати». І. Франко, аналізуючи пісні зі збіжними мотивами у статті «Жіноча неволя в руських піснях народних», цілком справедливо називає такі фольклорні тексти «жіночими невольничими псалмами» [26, с. 211], адже жінка у таких творах зображається покірною («А я устала, тютюн подала, з низьким поклоном відійшла»), наляканою та безпорадною («Я тя добре знаю, ти лиш двері відхиляєш — я вікном втікаю», «Ой не піду, мати, не піду до хати, бо лихого мужа маю, буде мі шукати»).

Немалу кількість у пісенному фонді, який зібрала Г. Білинська, складають пісні родинно-побутового циклу, що утворилися в XX ст. Для них характерним є вкоріненість у традиційну народнопоетичну основу і, разом з тим, бідність поетичної орнаментації, оскільки вони, як слушно зауважив Ф. Колесса, «стоять іще на перших щаблях вигладжування вислову й шліфування поетичного стилю» [16, с. 52]. Твори про кохання наснажені типовими фольклорними елементами (тематика; сюжетно-мотивна система; образи (зозуля, кінь, козак, дуб); постійні епітети (миленький, зелененький, карії, вишневий) тощо), але недосконалі на формальному та поетичному рівнях («В мойому серці вічний біль, туга і сльози, бо хтось мені милого мого взяв»). До таких, зокрема, належать пісні «Чого спиш уночі, люба, мила моя» (радість взаємного кохання), «По темних алеях гуляли», «По саду ходила» (розлука), «У гаю, гаю, у гаю» (щасливий час для закоханих), «Ой очі ви, карії очі» (хлопець зраджує, дівчина журиться), «Кувала зозуля, кувала» (хлопець жалкує, що покинув дівчину, приходить до неї і застає там свого друга), «Ой там десь далеко» (дівчина сумнівається, чи хлопець візьме її заміж). Прикметно, що сімейно-побутова пісня «Ой ви дівчата, ви молодії» містить традиційне зіставлення дівування та заміжнього життя: «А як я була при рідній мамі — їла кашу з молоком, а як я вийшла за тебе заміж, втираю сльози фартушком», «тра зрання встати, їсти зварити, хліб спечи, хату замести, води принести та й ще до міста побігти».

Не оминула увагою Г. Білинська й такого жанру, як народний романс (жорстокий романс), в основі якого лежить тема кохання. Збирачка, зокрема, зафіксувала такі зразки цього циклу: «За горами сонце заходить» (парубок покидає дівчину, дівчина п'є отруту, парубок присилає листа, в якому зізнається, що пожартував); «Цвітуть сади» (зрадливий хлопець покидає дівчину заради багачки, дівчина топиться), «Якби на річку покласти кладку» (дівчина топиться після того, як дізнається, що парубок залицяється до інших), «Фіалки сині, білі бози» (дівчина сумує, бо коханий її покинув), «В моєму саду айстри білі» (хлопець розлюбив дівчину, вона прагне смерті) тощо. Записані зразки базуються на мелодраматичній любовній історії з трагічною розв'язкою, їм притаманний «сильний ліричний струмінь, позначений тужливою і жалісливою домінантою» [9, с. 38].

Значний інтерес викликає твір «А в саду було тихо, спокійно», який побудований на таких вузлових мотивах: коханець змушує жінку вбити свою дитину, чоловік повертається з війська й запитує, чому дитина лежить в крові, жінка вчиняє самогубство. Пісня вирізняється оригінальним образним, сюжетно-мотивним наповненням, адже для жорстокого романсу не характерний такий персонаж, як дитина, не типовим є змалювання убивства за намовою. Цей твір є дуже близьким до балади, однак маркований специфічними рисами, які виступають жанровизначальними чинниками — глибоке розкриття почуттів, гіперболізація, екзистенційний гротеск, фаталізм, сентименталізм, відповідні поетичні засоби; монологічна форма тощо.

Отже, розглянувши парадигму сюжетотворчих одиниць необрядового пісенного пласту, зібраного Г. Білинською, відзначимо, що їх поетичні характеристики демонструють єдність вказаних місцевих фольклорних утворень з фондом народної творчості інших теренів. Зафіксованим творам притаманна традиційність сюжетів, мотивів, образів, виражальних засобів. Водночас, серед записів наявні зразки відносно нових пісень, які мають специфічні інноваційні риси, але, разом з тим, ґрунтуються на здобутках попередніх поколінь, засвідчують тяглість із узвичаєними знаннями, уявленнями. Зібраний фольклор — органічна складова загальнонаціональної уснословесної спадщини, що, вирізняючись низкою оригінальних ознак, представляє зріз локальної культури, наснаженої найвищими вартостями української духовності.

1. Архів Інституту народознавства НАН України. — Ф. 1. — Оп. 2. — Од. зб. 516. — 854 арк. (Фольклорні записи Г. Магас зі Стрийського району Львівської області).
2. *Білинська Г.* [Записи народних пісень. Стрийський район] / Г. Білинська // Музей Ф. Колесси. — Б. 19. — 147 арк. — (Рукопис).
3. *Агапкина Г.* Инцест / Г. Агапкина // Славянские древности: этнолингв. слов. : в 5 т. / под ред. Н.И. Толстого. — Москва : Международные отношения, 1995. — Т. 2. — 687 с.
4. *Балушок* В. Елементи давньослов'янських ініціацій в українському весіллі / В. Балушок // Народна творчість та етнографія. — 1994. — № 1. — С. 31—37.
5. Буковинські народні пісні / упоряд., вступ. ст. та примітки Л. Ященко. — Київ : Вид-во АН УРСР, 1963. — 678 с.
6. Відлуння лісу / упорядник І.О. Голубенко. — Київ : Інститут громадянського суспільства, 2000. — 197 с.
7. Галицько-руські народні пісні з мелодіями / зібр. у с. Ходовичах др. І. Колесса // Етнографічний збірник. — Львів, 1902. — Т. 11. — XXXVI + 303 с.
8. *Дей О.* Величальні пісні українського народу / О. Дей // Колядки та щедрівки. — Київ : Наукова думка, 1965. — С. 9—40.
9. *Дей О.* Українська народна балада. — Київ : Наукова думка, 1986. — 263 с.
10. *Дюдюк Є.* Співають Ходовичі / Є. Дюдюк // Жовтень. — 1976. — № 6. — С. 147—150.
11. *Качмар М.* Метаморфоза в українських народних баладах: ґенетично-функціональний аспект / М. Качмар // Народознавчі зошити. — 2014. — № 4. — С. 741—747.
12. *Коваль Г.* Колір як ознака образотворення в календарно-обрядовій поезії / Г. Коваль // Народознавчі зошити. — 2014. — № 4. — С. 733—740.
13. *Козловський В.* Естетика української народної балади / В. Козловський // Мандрівець. — № 5. — 2009. — С. 40—45.
14. *Колесса Ф.* Балада про дочку-пташку в слов'янській народній поезії / Філарет Колесса // Фольклористичні праці / за ред. О. Дея. — Київ : Наукова думка, 1970. — С. 109—163.
15. *Колесса Ф.* Огляд україньсько-руської народної поезії / Ф. Колесса. — Львів : Просвіта, 1905. — 188 с.
16. *Колесса Ф.* Українська народна пісня в найновіші фазі свого розвитку / Ф. Колесса // Фольклористичні праці. — Київ : Вища школа, 1970. — С. 34—59.
17. Народна пісенність підльвівської Звенигородщини / зібр. та упоряд. О. Харчишин. — Львів, 2005. — 352 с.
18. Народні пісні Буковини в записах Юрія Федьковича. — Київ : Музична Україна, 1968. — 222 с.
19. Народні пісні в записах Михайла Яцкова / упорядкування О. Дея, М. Ільницького ; вступна стаття і примітки М. Ільницького. — Київ : Музична Україна, 1983. — 111 с.
20. Народні пісні з батьківщини Івана Франка / зібр. та упоряд. В. Сокіл. — Львів : Каменяр, 2003. — 407 с.
21. *Пастух Н.* Символіка тварин в українському фольклорі: зозуля / Н. Пастух. — Львів : Інститут народознавства НАН України, 2013. — 224 с.
22. Співанки-хроніки. Новини / упоряд. О.І. Дей (тексти), С.Й. Грица (мелодії). — Київ : Наукова думка, 1972. — 560 с.
23. *Українка Леся.* Зібрання творів : у 12 т. / Леся Українка. — Київ : Наукова думка, 1977. — Т. 9. — 431 с.
24. Фольклорні записи Марка Вовчка та Опанаса Марковича. — Київ : Наукова думка, 1983. — 528 с.
25. Фольклорні матеріали з отчого краю / зібр. Василь Сокіл та Ганна Сокіл ; у ноти завела Л. Лукашенко. — Львів : Інститут народознавства НАН України, 1998. — 614 с.
26. *Франко І.* Жіноча неволя в руських піснях народних / І. Франко // Зібрання творів : у 50 т. — Т. 26. — Київ : Наукова думка, 1980. — С. 210—253.
27. *Франко І.* Студії над українськими народними піснями / І. Франко // Іван Франко. Зібрання творів : у 50 т. — Т. 42. — Київ : Наукова думка, 1984. — С. 7—492.
28. *Чікало О.* Українські пісні-хроніки: жанрово-тематичний аспект / О. Чікало. — Львів : Інститут народознавства НАН України, 2010. — 228 с.
29. *Шухевич В.* Гуцульщина / В. Шухевич // Матеріали до українсько-руської етнольоґії. — Т. 5. — Львів, 1902. — Ч. 3. — 210 с.

Halyna Kravtsova

FOLK SONG RECORDER BY ANNA BILYNSKA: GENRES, POETICS

In the article considerated Ukrainian folk songs recorder by Anna Bilynska — rural gifted singer from Hodovych. Classification of works by genre investigated their poetic component, traced the relationship recorded material with an array of folk from other areas.

Keywords: folk songs, genre, motif image.

Галина Кравцова

НАРОДНЫЕ ПЕСНИ В ЗАПИСЯХ АННЫ БИЛИНСКОЙ: ЖАНРЫ, ПОЭТИКА

Рассмотрены украинские народные песни в записях Анны Билинской — одаренной сельской певицы с. Ходович. Осуществлена классификация произведений по жанрам, исследована их поэтическая составляющая, прослеживается взаимосвязь зафиксированного материала с народнопоэтическим массивом из других местностей.

Ключевые слова: народные песни, жанр, мотив, образ.

Вікторія МИХАЩУК

ГЕОГРАФІЯ ФОЛЬКЛОРНО-ЗБИРАЦЬКОЇ РОБОТИ БОГДАНА ЗАКЛИНСЬКОГО

На основі архівних та друкованих джерел представлена географія фольклорно-збирацької роботи Б. Заклинського, активного діяча першої половини ХХ ст. Наведені біографічні штрихи, вплив діячів НТШ у Львові на фольклористичні погляди дослідника, ознайомлено з етнографічними регіонами та назвами місцевостей, де протягом життя збирач фіксував фольклорний матеріал.

Ключові слова: Богдан Заклинський, фольклорист, збирацька діяльність, Станіславщина.

Одним із важливих завдань фольклористики є дослідження історичного розвитку науки, зокрема індуктивне розкриття цього процесу через висвітлення доробку вчених, які в умовах складної буденності велику частину свого життя приділяли фіксації, збереженню і теоретичному осмисленню народної творчості. Таких яскравих представників в українській народознавчій науці чимало, починаючи з початку XIX століття і до сьогодні. Важливі аспекти фольклористичної роботи попередників (маршрути їх експедиційних подорожей, географія польових досліджень, хронологічні рамки, методика проведення сеансів) були і залишаються об'єктом зацікавлень сучасних дослідників народної творчості. Так, Р. Кирчів вивчав географію збирацької роботи «Руської Трійці» [29], Г. Сокіл — О. Роздольського [34], Л. Підгорна — З. Доленги-Ходаковського і М. Цертелєва [31] та ін.

Об'єктом нашої розвідки обрано фольклористично-збирацьку діяльність визначного записувача й дослідника народної творчості початку ХХ століття Б. Заклинського. Це багатогранна постать: він займався педагогічною і видавничою справою, відомий як етнограф, літератор, публіцист. Дослідженню його педагогічної спадщини присвячена дисертаційна робота О. Каськів «Просвітницька діяльність і педагогічні погляди Б. Заклинського» [25], висвітленням видавничої справи збирача займалася Є. Домбровська [23].

Але «найбільший слід залишив [Б. Заклинський] на ниві фольклористики та етнографії» [19, с. 21] — зазначав один з перших дослідників діяльності вченого П. Арсенич у праці «Родина Заклинських» (1995). Автор навів основні біографічні дані сімнадцяти членів родини Заклинських, тут та у двох інших публікаціях [18; 20] розглянув фольклорно-етнографічний доробок збирача. Практично одночасно з П. Арсеничем у своїх статтях висвітлював діяльність родини Заклинських, зокрема і Богдана, В. Качкан [26; 27; 28]. Він також зосереджував свою увагу на усій різносторонній діяльності збирача і членів його родини. Ці публікації мали важливе значення, оскільки відкрили ім'я дослідника в українській фольклористиці початку ХХ ст. У монографії «Українська фольклористика в Галичині кінця XIX — першої третини ХХ ст.» (2011) Г. Сокіл представила фольклористичну діяльність Б. Заклинського у жанровій послідовності серед малознаних збирачів народнопоетичної творчості Гуцульщини (В. Шухевича, К. Лисинецької, Л. Гарматія, А. Онищука та П. Шерика-Доникова) [35].

У фольклористичному доробку збирача віднаходимо перекази, колядки, щедрівки, гаївки, балади, казки, анекдоти та ін. Найчисельніше представлені прислів'я, приказки та коломийки. Фольклорні записи Б. Заклинського друкувалися у збірниках І. Франка «Галицько-руські народні приповідки» (1901—1910), В. Гнатюка «Коломийки» (1905, 1906, 1907), «Гаївки» (1909), «Народні оповідання про опришків» (1910), «Колядки і щедрівки» (1914), «Війна і народна поезія» (1916), «Українські народні байки» (1916), у збірках «Колядки та щедрівки» (1965), «Балади: кохання та дошлюбні взаємини» (1987), «Писана керниця» (1994), «Історичні перекази українців» (2003) та ін. Значна частина матеріалів ще неопублікована і до сьогодні зберігається в архівних фондах рукописів та фонозаписів Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Рильського та у відділі рукописів Львівської національної наукової бібліотеки України ім. В. Стефаника.

Як свідчать джерела, географія фольклорнозбирацької роботи залежала від місця праці Б. Заклинського. У зв'язку з активною громадською та педагогічною діяльністю владні структури часто перекидали його у найвіддаленіші куточки Галичини, що значно ускладнювало побут і професійну справу. Однак це відкривало перед дослідником нові місцевості для збирання народної творчості. Тому маємо досить розпорошені матеріали з Станіславщини, Львівщини, Тернопільщини, Волині та Закарпаття (відповідно до зміни роботи практично через кожні 2—3 роки життя).

Перед тим як перейти до розгляду фольклористичної діяльності варто зупинитися на деяких аспектах його біографії. Народився Б. Заклинський 9 серпня 1886 р. у м. Станіславі (зараз Івано-Франківськ). Закінчив Станіславську гімназію та вчительську семінарію, 1909 р. «записався надзвичайним слухачем» на філологічний факультет Львівського університету, однак через незадовільний стан здоров'я «лікар порадив їхати в гори» [14, арк. 6]. Тому з 1 січня 1910 р. розпочав свою педагогічну діяльність учителем початкових класів у с. Старі Кути Косівського повіту. Впродовж життя йому довелось учителювати у різних селах та містах західних регіонів України (Рудники, Кривопілля, Зелене, Зарічево, Перечин, Великий Бичків, Ясиня, Золочів, Жаб'є, Ґмінд (Австрія) та ін.). Працю перервала війна. Під час війни пропало чимало його записів та увесь архів батька Романа Заклинського. Восени 1916 р. Б. Заклинського взяли до австрійського війська «do służby bez oręża» [14, арк. 4] (до служби без зброї), а 23 січня 1917 р. він вступив до УСС. З 1920 р. продовжував педагогічну роботу на Закарпатті разом зі своєю дружиною, також учителькою Осипою Заклинською (Середа). У 1927 р. повернувся до Галичини, учителював у початкових приватних школах в Золочеві та Львові. Лише 1929 р. отримав державну посаду вчителя у селах Явірнику та Руськім на Бойківщині, пізніше працював у селах П'ятковї, Медведівці, Монастирську, а в 1941 р. переїхав до Львова. 1944 р. його заарештували радянські спецслужби, тільки завдяки заступництву відомих діячів науки й культури (І. Свєнціцький, В. Щурат, Ф. Колесса, М. Деркач та ін.) через сім місяців звільнили. З того часу до кінця життя (12 квітня 1946 р.) Б. Заклинський працював у Львівському відділі Інституту фольклору АН України, яким керував Ф. Колесса. Похований на Личаківському кладовищі у Львові [19, с. 18—19; 35, с. 332].

На фольклористичні погляди збирача вплинула діяльність Наукового товариства ім. Т. Шевченка у Львові, навколо якого зібралися такі корифеї народознавчої науки, як І. Франко, В. Гнатюк, М. Грушевський, Ф. Колесса. Вони вміло координували роботу Етнографічної комісії НТШ, залучаючи найактивніших осіб з різних куточків Галичини та Великої України. Підтвердженням такої співпраці є листування Б. Заклинського з членами НТШ. Так, у листі від 20 червня 1905 р. І. Франко зазначав: «Вас знаю як свого сотрудника при збиранні приповідок, щодо яких прошу тепер — уже й особисто — не покидати праці, бо у Ваших збірочках, коли не все, то бодай 75% нового для мене» [36, с. 268—269]. У листі-відповіді від 27 червня 1905 р. Б. Заклинський писав: «Ваш лист дуже мене утішив. Я, яко студент, не сподівався від Вас одержати щирий лист. Етнографічні записи всякого рода я роблю всюди, де лиш можна» [19 , с. 23].

Про вартість його приповідок І. Франко висловився у передмові до першого тому «Галицько-руських народних приповідок», підкресливши, що це «збірка дуже гарних матеріалів, записаних у пов. Станіславськім, Богородчанськім та Товмацькім» [38, с. 289]. А в передмові до другого тому підтвердив свою думку, додавши, що «дуже інтересні

матеріяли достарчив д. Богдан Заклинський із ріжних сіл Станіславівського, Богородчанського, Надвірнянського і Товмацького повітів» [37, с. 398]. Опубліковані у збірнику прислів'я та приказки були зафіксовані у різних селах названих повітів: Богородчанський (Гвізд, Горохолини, Глібівка, Старі Богородчани); Надвірнянський (Волосів, Ворохта, Камінне, Люча, Перерісль, Поляниця, Цуцилів, Яремче); Станіславський (Вовчинець, Вихторів, Деріїв, Рибно, Мариямпіль, Сілець, Терлиця, Ямниця); Товмацький (Ворона, Грушка, Миловане, Озеряни, Підпечери, Чорнолізці, Марківці, Торговиця). За тематикою ці паремійні твори багатоманітні. Вони стосуються різних об'єктів: предметів, явищ, істот (ворона, ворог, дім, жнива, доля, розум), а також дій, стану, ознак предмета (добре, старий, обіцяти, шукати тощо) [35, с. 333—334].

У листі від 2 січня 1912 р. І. Франко зауважує: «Спасибі Вам за прислану збірочку приповідок. Вони переважно нові, т. є. не були в моїй збірці, жаль тільки, що, записуючи їх у Гуцульщині, Ви не заховали гуцульського діалекту» [17, арк. 2]. Можливо, І. Франко мав на увазі матеріали, які записав Б. Заклинський у грудні 1911 р. у селах Жаб'є й Старі Кути, що сьогодні зберігаються у 29 архівному фонді рукописів ІМФЕ ім. М. Рильського [8]. Олітературнення частково зустрічається в кількох «приповідках»: «Той старець, що дають, а він торби не має», «Міх тайстрі не товариш», «Риби не хочу, ноги не змочу» [8, арк. 2] (Зелене-Жаб'є). Однак у більшості записаних паремійних творів збережені риси гуцульського діалекту: «О, сес і гачі з тебе стєгне!» [8, арк. 4], «В сердитого старцє торбинка порожна», «Шкір си писку, бо весілє близко» (Старі Кути) [8, арк. 7].

На ґрунті фольклорних зацікавлень зав'язалася плідна співпраця Б. Заклинського з В. Гнатюком. В архівних та друкованих джерелах знаходимо листування між ними з 1905 р. [12; 21, с. 139]. В. Гнатюк пересилає для Б. Заклинського праці, видані НТШ у Львові, повідомляє про нові видання стосовно збирацької справи: «Я написав Квестіонар для збирання етн.[ографічних] матеріалів, який має надрукувати Союз В.У. (Союз визволення України. — *В. М.*), як вийде і Ви дістанете його» [12, арк. 6 зв.]. У виданій в 1917 р. методичній роботі під назвою «Українська народна словесність (в справі записів українського етнографічного матеріалу)» автор згадує Б. Заклинського, зокрема про «знищені ... через воєнне здичіннє ворожих наїзників» його записи з Богородчанщини та Станіславщини, які зберігались в архіві етнографічної комісії НТШ у Львові [22, с. 15—16]. У численних листах В. Гнатюка до Б. Заклинського він також дякує за переслані матеріали, навіть просить збирати оповідання та пісні на конкретні теми: «1) Чи не переховала ся в околици традиція про ревід(з)ованє дівчини: Його переводжено тоді, коли знайдено мертву дитину, а не знано мати. Як роблено сю ревізію? Як карано винну? Чи не топлено або не палено на огни і хто се робив? 2) Чи не купано в часї посухи женщин, аби дізнати ся, котра відьма і котра наслала посуху? Як се роблено? Як карано винну? Чи не так як під 1)? 3) Чи не переховала ся в околици традиція про увільнювання злочинця (злочинниці) від смерти через те, що хтось із присутних заявляв охоту ввійти в подружя з засудженим (=ою), коли той був вільного стану. Як до тої пропозиції відносили ся люди, а як власти?» [12, арк. 1].

Спробуємо на основі наявних друкованих та рукописних матеріалів структурувати записи Б. Заклинського за географічним принципом. Так, 16 квітня 1903 р. датується один з перших його записів з с. Рибного Станіславського повіту. Це щедрівки для господаря «Ой із-за гори, з-за високої» та «Ластавонька прилітала» [4, арк. 9 зв.—10]. Основу сюжету першої щедрівки складає образ ясного місяця, який несе «тріє часикі» — «в першім часику дзелене вино», в другім «солодок медок», в третім «вороне пиво». Наступна розлога сорокачотирьохстрофова щедрівка з вираженими аграрними мотивами, які відображені через образи поповнення господарського скота («корови поприводили бичатка», «кобили — лушатка», «овечки — бараньці») та засівання і збору «ярої пшениці женчиками». До цього ж періоду відносяться записи з сіл Жураки, Раковець, Пороги та Старі Богородчани Богородчанського повіту. Тут збирач нотував перекази, історичні, побутові, весільні пісні та коломийки. 28 вересня 1904 р. у с. Гвізд Надвірнянського повіту дослідник зафіксував переказ «про закляті скарби» у дзвіниці в Манявському Скиті, а 3 жовтня 1904 р. у с. Камінне записав суспільно-побутову пісню про смерть жовніра («За жовніром за жовніром, де жовняр подївся») [5, арк. 8—11].

У Станіславському повіті (тепер Тисменицький р-н) Б. Заклинський робив записи впродовж пе-

ріоду навчання в гімназії та учительській семінарії (1903—1909). Збереглися фольклорні матеріали (прозові твори, ліричні та обрядові пісні) з сіл: Черніїв, Підпечери, Ямниця, Угринів, Пасічне, Рибне, Посіч, Микитинці, Тисмениця, Павельче (тепер Павлівка), Тумир, Комарів та Вікторів [1; 2; 4; 5; 9; 15] (три останні населені пункти сьогодні відносяться до Галицького р-ну). До прикладу, в Етнографічному збірнику НТШ «Колядки і щедрівки» В. Гнатюк опублікував щедрівку для господаря «Ци дома, дома, пане ґосподарю?», яку записав Б. Заклинський 1904 р. від Павла Сворака з «Тисьмениці міста» [24, с. 15].

У Товмацькому повіті (сьогодні Тлумацький р-н) збирач записував прислів'я та приказки, колядки, коломийки та суспільно-побутові жовнірські пісні у селах Петрилів, Антонівка, Братишів, Грушка, Торговиця (тепер Коломийського р-ну). У збірнику «Рекрутські та солдатські пісні» надрукована жовнірська пісня «Ой чому дуб не зелений» з мотивом туги за рідними та милою на чужині, записана 1904 р. у с. Миловане [32, с. 348] (тепер Милування Тисменицького р-ну).

Родинно-побутова пісня про важку сирітську долю «Я ворота запираю вони си втворают» із своєрідним мотивом відвідування матері у раю зафіксована збирачем 29 липня 1904 р. у с. Оршів біля Снятина (сьогодні Оршівці Кіцманського р-ну Чернівецької обл.) [2, арк. 23—34 зв.]. Окрім неї у віднайденому в архівних матеріалах зошиті укладено вісімнадцять пісень з цього ж регіону: вісім родинно-побутових про тяжку жіночу долю, п'ять суспільно-побутових жовнірських пісень, соціально-побутова пісня про панщину, дві родинно-побутові балади та дві весільні пісні.

Працюючи учителем початкових класів у с. Старі Кути Косівського повіту (з 1910) Б. Заклинський активно займався фольклористичним обстеженням території. В автобіографії від 27 березня 1945 р. про цей період він нотував, що «там писав у вільних хвилинах фольклорний матеріал. Найбільшу вартість з того мають щедрівки та коломийки» [14, арк. 6]. В архівних фондах знаходяться чотири одиниці збереження записів Б. Заклинського цього періоду — з сіл Старі Кути (присілок Пеньківка) Косівського повіту й Зібранівка Снятинського повіту [6; 7; 8; 9]. Окрім щедрівок та коломийок, збирач записав переказ про печери опришків, суспільно-побутові казки, які називав байками, загадки, анекдоти, народну медицину та повір'я.

В архівних та друкованих джерелах збереглися дещо розпорошені матеріали, які фіксував Б. Заклинський з 1910 по 1917 рр. у інших селах Косівського повіту: щедрівка для господаря з с. Ріка (Річка) з мотивом сперечання між сонцем, місяцем і дощем про те, що більше: небо чи земля [24, с. 64]; чотирирядковий жартівливий козачок з м. Вижниці [7, арк. 8], приказки і прислів'я з с. Космач «Не вважаєси на пса, але чій пес!», «Нема кута, шоби не було хреста!» [10, арк. 1 зв.]; коломийки з сіл Прокурава [16, арк. 4] та Старий Косів [15, арк. 5].

З 1911 по 1918 рр. дослідник працював у с. Жаб'є (тепер смт. Верховина). Цей період відзначається найбільшою кількістю етнографічних записів, які розміщені по різних одиницях збереження, загальною кількістю 164 рукописних аркуші. Збирач проводив експедиції у села та присілки повіту Жаб'є — Жаб'є-Кривополе, Жаб'є-Ільци (Ільця), Жаб'є-Ходак, Жаб'є-Бистриця, Зелене-Жаб'є, Голови. Сьогодні ці присілки відносяться до Верховинського р-ну і мають відповідні назви сіл — Кривопілля, Ільці, Великий Ходак, Бистрець, Зелене, Голови. У збірнику «Колядки і щедрівки» В. Гнатюка опубліковано 20 народнопісенних творів цих жанрів у записах Б. Заклинського, 8 з них збирач записав 1911 р. у Жаб'є-Ільци та Зелене-Ріка біля Жаб'є повіту Косів (підстінна колядка господарю «Вой забарив си місєць у крузї», жиди шукають Христа «Єк за то взнали невірні Жиди», колядка господині «Я в цего ґазди ґречна ґаздиня») [24, с. 3, 79, 224].

Зазначені вище населені пункти та повіти, які у своїх етнографічних пошукових роботах досліджував Б. Заклинський, об'єднані межами Станіславщини. Серед фольклорного доробку збирача віднаходимо матеріали (хоч не настільки чисельні) з інших регіонів.

У наукових архівних фондах рукописів та фонозаписів ІМФЕ ім. М. Рильського зберігаються записи Б. Заклинського від 10 липня 1904 р. з с. Уйбард повіту Мармарош-Сигіт (Угорщина, сьогодні Румунія) з коментарем збирача: «в тутешнім тартаку (можливо, в Богородчанському повіті. — *В. М.*) суть на роботі Русини аж з під Сиготу і я від них позаписував кілька пісень», зокрема ліричні пісні про

кохання «Серед села смерічина», «Покивує молодиця перстиком на мене», воєнна пісня «Ой на горі на горі два дзвонкі дзвонили» та пісня-хроніка на воєнну тематику «У високуй полонинї захавкала хава» [2, арк. 11—22; 5, арк. 4].

У роки Першої світової війни 1916 р. Б. Заклинський з родиною перебував на евакуації в Ґмінді (Австрія), де функціонував табір для українців-галичан, вивезених із районів воєнних дій. У листі, адресованому Gműnd, N. Őster. Barackenlager. Ukrain. Schule (Ґмінд. Австрія. Казарми. Україна. Школа) від 22 липня 1916 р., В. Гнатюк просить Б. Заклинського: «Будьте ласкаві заохотити, кого можна буде, до записування в бараках. Там усе буде, що записувати, аби лиш охочі до записування» [12, арк. 6]. Таким чином, у рукописних і друкованих матеріалах віднайдено дві воєнні пісні, зафіксовані дослідником: «Штирнайцятий рік сумний настав» (12 листопада 1916 р. у бараках в Австрії (Кірхберґ над Віль, Доль) від Софронії Гнаткевич, яка «се навчилася на бараках у Ґмінді. Всі там се співали. Приїхали два жовніри на урльоп (відпустка. — *В. М.*) тамтого року і казали, що вони се уложили у шпиталю») [33, с. 234—235] та «Вітер віє, вітер віє, вітрець повіває» (записана від школярів 1916 р. про те, «як жандарми із села татів виганяли») [3, арк. 23—24]. В рукописах Б. Заклинського збережено також дві воєнні пісні, зафіксовані іншими збирачами: Павлом Данилишином — «В суботу рано вже кождий знав» [3, арк. 27—27 зв.] та Мироном Заклинським — «Прощай деревня, прощай Кавказ» [3, арк. 25]. У цих чотирьох піснях відображені мотиви прощання з рідними та домом, туги за батьківщиною й сім'єю, смерті воїна на війні.

«З початком 1917 р. вступив до Стрільців У.С.С. і приділено мене на Волинь» [14, арк. 2] — інформував Б. Заклинський. Так у доробку збирача з'явилися матеріали з Волині. З лютого по липень 1917 р. він побував у селах Володимирського повіту — Дорогиничі, Будятичі, Бужанка, Кропивщина, Амбуків та у с. Коснів Грубешівського повіту (тепер Kosmów, Польща). В часі перебування у війську, Б. Заклинський активно займався збирацькою роботою, зафіксувавши 38 прислів'їв та приказок і 164 коломийки, серед яких є весільні коломийки до короваю, коломийки про природу, родинне й громадське життя, кохання та дошлюбні стосунки [3].

З 1925 по 1927 рр. дослідник вчителював у с. Бичків Рахівського повіту. Двома роками пізніше видавництво «Русалка» у Львові видало «Народні співанки. Коломийки», які зібрав Б. Заклинський у селі Бичкові та його околицях на Закарпатті [30]. У цій невеликій збірці, текстова частина якої становить понад 270 моностроф, записи зроблені у Бичкові, Малому Бичкові, Лузі, Апші, Розсішці та Кобилецькій Поляні від різних співаків. І хоча це видання мало науково-популярний характер, там були збережені фонетичні, лексичні, морфологічні та синтаксичні риси діалекту [35, с. 336].

З 1930 по 1937 рр. Б. Заклинський працював завідувачем початкової школи у с. П'яткова повіту Перемишль. У автобіографії від 27 березня 1945 р. він зазначає, що «в 1937 р. перенесло мене Варшавське міністерство аж на Поділля» [14, арк. 6 зв.], там до 1940 р. вчителював у селах Тернопільщини. У результаті збирацької роботи цього періоду в рукописних фондах ІМФЕ (34 фонд Етнографічної комісії НТШ у Львові) зберігаються прислів'я та приказки, які «зібрав учитель Б. Заклинський 1937 р.» у селах П'яткова Руська повіт Добромиль, Гречпіль (Речпіль), Ісканя, Солоне повіт Перемишль (сьогодні ці села відносяться до Польщі); Медведівці, Монастириськ (Монастирська), Слобідка Горішня повіт Бучач та с. Хмелев (сьогодні Хмелева) повіт Заліщики Тернопільської обл. [10].

В опублікованих і рукописних джерелах віднаходимо матеріали з Львівщини — 1917 року з сіл Роздадів (приказки «Не говори Грицю дурницю!» і «Пек — запек, восетина! (=ігі, щезай!)» [3, арк. 26]) та Рудники (воєнний лист «Із-за горів, з-за лісів Посилаю пару слів» [33, с. 231]) Жидачівського повіту (тепер Миколаївського р-ну); 1930—1937 рр. — с. Кружики (прислів'я «Дурна є Ксеня, як пшона лиш жменя») повіту Яворів (зараз Самбірського р-ну) та м. Золочів (прислів'я «Розігнався, як до зеленого борщу!» [10, арк. 3]). Останній фольклорний запис Б. Заклинського від 7 травня 1945 р. з с. Ясниська тепер Яворівського р-ну віднайдений у рукописній збірці матеріалів О. Роздольського — це пісня на військову тематику часів Другої світової війни «На Вкраїні земля чорна» [11, арк. 163—164].

Таким чином, збирацька діяльність Б. Заклинського має вагоме значення. Він проводив польові дослідження з 1904 по 1945 рр. на теренах Станіславщи-

Картосхема місць збирацької роботи Б. Заклинського (1903—1945 рр.)

ни, Закарпаття, Волині, Тернопільщини, Львівщини. Загалом фольклорні матеріали зібрані у шістдесяти двох населених пунктах, доповнюють фольклорну карту України (див. картосхему записів), відображають регіональне побутування зразків народної поетичної творчості. Велику частину свого життя Б. Заклинський присвятив фіксації усної словесності, розуміючи значення кожного народного твору: «Багато етнографічних матеріалів зібрав; і це вдячна робота, бо потрібна нашому народові. Нехай нарід наш знає, що посідає, які багацтва» [13, арк. 13 зв.].

1. Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т. Рильського. Наукові архівні фонди рукописів та фонозаписів (Далі ІМФЕ НАФ). — Ф. 28—3. — Од. зб. 177. — 20 арк. (Заклинський Б. Археологічні та етнографічні записки. Історичні перекази; зап. на Станіславщині. 1904 р.).
2. ІМФЕ НАФ. — Ф. 28—3. — Од. зб. 178. — 43 арк. (Заклинський Б. Устна словесність. Пісні /без мелодій/. Історичні, побутові, родинні; зап. на Станіславщині, в Угорщині. 1904 р.).
3. ІМФЕ НАФ. — Ф. 28—3. — Од. зб. 272. — 32 арк. (Заклинський Б. Етнографічні матеріали з Волині. Коломийки, пісні /без мелодій/, приказки. Побутові [є сороміцькі]; зап. у с. Дорогиничі, Володимир-Волинського р-ну, Волинської обл. 1917 р.).
4. ІМФЕ НАФ. — Ф. 29—3. — Од. зб. 79. — 118 арк. (Заклинський Б. Пісні народні. Пісні, коломийки /без мелодій/. Колядки, щедрівки, історичні, побутові та ін.; записали Б. Заклинський, М. Федюшко, С. Когутяк та ін. на Станіславщині, Тернопільщині, Дрогобиччині. 1874—1904 рр.; збірка Б. Заклинського).
5. ІМФЕ НАФ. — Ф. 29—3. — Од. зб. 80. — 19 арк. (Заклинський Б. Збірка народних пісень. Історичні, побутові; зап. на Станіславщині. 1904 р.).
6. ІМФЕ НАФ. — Ф. 29—3 — Од. зб. 82. — 30 арк. (Заклинський Б. Байки. Казки, анекдоти, народна медицина та ін.; зап. на Станіславщині. 1910 р.).
7. ІМФЕ НАФ. — Ф. 29—3 — Од. зб. 83. — 8 арк. (Заклинський Б. Анекдоти та ін. Етнографія; зап. на Станіславщині. 1910 р.).
8. ІМФЕ НАФ. — Ф. 29—3. — Од. зб. 84. — 10 арк. (Заклинський Б. Приказки, розповіді. Етнографія; зап. на Станіславщині. 1911 р.).
9. ІМФЕ НАФ. — Ф. 29—3 — Од. зб. 253. — 43 арк. (Заклинський Б. Колядки. «Ти наш паноньку, господаренько...»; зап. на Львівщині, Станіславщині, Тернопільщині. 1904—1911 рр.).
10. ІМФЕ НАФ. — Ф. 34—2. — Од. зб. 10-а — 5 арк. (Заклинський Б. Етнографічні матеріали. Приказки, приповідки, замітні вислови, вигадки; зібрав на Станіславщині, Тернопільщині, Львівщині. 1930—1937 рр.).
11. ІМФЕ НАФ. — Ф. 34—2. — Од. зб. 29 — 172 арк. (Різні пісенні тексти записані О. Роздольським та іншими збирачами. Пісні, коломийки (без мелодій); 1901—1945 рр.).
12. Львівська національна наукова бібліотека України ім. В. Стефаника. Відділ рукописів (Далі ЛННБУ ВР). — Ф. 48. — Од. зб. 25-л. — П. 6. — 18 арк. (Гнатюк В. Листи до Заклинського Б.Р.; Львів, 20 лютого 1908 р. — 12 березня 1918 р.).
13. ЛННБУ ВР. — Ф. 48 — Од. зб. 121-б. — 26 арк. (Заклинський Б. Щоденник від грудня 1914 р. до січня 1917 р.).
14. ЛННБУ ВР. — Ф. 48. — Оп. 2. — Од. зб. 4. — П. 1. — 8 арк. (Заклинський Б. Автобіографії; Кірхберг, 1916—1946 рр.).
15. ЛННБУ ВР. — Ф. 48 — Оп. 2. — Од. зб. 40. — П. 2. — 64 арк. (Заклинський Б. Етнографічні записки. Співанки, коломийки, приповідки; зібрав у с. Жабє на Станіславщині. 1909—1917 рр.).
16. ЛННБУ ВР. — Ф. 48 — Оп. 2. — Од. зб. 42. — П. 2. — 19 арк. (Заклинський Б. Етнографічні матеріали. Пісні, коломийки, співанки; записи з с. Жабє на Станіславщині. 1909—1917 рр.).
17. ЛННБУ ВР. — Фонд 49-д. — П. 10. — 3 арк. (Франко І.Я. Лист до Заклинського Б.Р.; Львів, 02.01.1912 р.).

18. *Арсенич П.* Етнограф Б.Р. Заклинський / Петро Арсенич // Народна творчість та етнографія. — 1987. — № 3. — С. 52—54.
19. *Арсенич П.* Родина Заклинських / Петро Арсенич. — Івано-Франківськ, 1995. — 56 с.
20. *Арсенич П.* Фольклорно-етнографічна діяльність Заклинських на Гуцульщині / Петро Арсенич // Народна творчість та етнографія. — 1993. — № 4. — С. 3—8.
21. *Гнатюк В.* Документи і матеріали (1871—1989) / упоряд. Я. Дашкевич, О. Купчинський, М. Кравець, Д. Пельц, А. Сисецький. — Львів, 1998. — 466 с.
22. *Гнатюк В.* Українська народня словесність (В справі записів українського етноґрафічного матеріалу) / Володимир Гнатюк. — Відень, 1916. — 48 с.
23. *Домбровська Є.* Видавнича діяльність Богдана Заклинського / Єлизавета Домбровська // Записки Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника: Зб. наук. пр. — Львів, 2004. — Вип. 12. — С. 447—463.
24. Етнографічний збірник НТШ. — Львів, 1914. — Т. 35 — 269 с.
25. *Каськів О.* Просвітницька діяльність і педагогічні погляди Б. Заклинського : автореферат дис. на здобуття наукового ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Теорія та історія педагогіки» / Олександра Каськів ; Прикарпатський ун-т ім. В. Стефаника — Івано-Франківськ, 1998. — 17 с.
26. *Качкан В.* Незнищене дерево Заклинських / Володимир Качкан // Українське народознавство в іменах : у 2-х ч. — Київ : Либідь, 1994. — Ч. 1. — С. 7—35.
27. *Качкан В.* Родина Заклинських / Володимир Качкан // Качкан В. Хай святиться ім'я твоє. Галицькі просвітницькі діячі, письменники, вчені — вихідці із священицьких родин. — Чернівці : Прут, 1994. — С. 3—38.
28. *Качкан В.* Заклинський Богдан Романович / Володимир Качкан // Українська журналістика в іменах: Матеріали до енциклопедичного словника. — Львів, 1995. — Вип. ІІ. — С. 78—83.
29. *Кирчів Р.* Географія збирацької роботи «Руської трійці» / Роман Кирчів // Етнографічно-фольклористична діяльність «Руської трійці» / Роман Кирчів. — Київ, 1990. — 239 с.
30. Народні співанки. Коломийки / зібр. в с. Бичкові та й околиці, повіт Рахів, на Закарпаттю Б. З[аклинський]. — Львів : Русалка, 1929. — 32 с.
31. *Підгорна Л.* Початки «романтичної доби» української фольклористики: збирацька діяльність Зоріана Доленґи-Ходаковського та Ніколая Цертелєва / Лілія Підгорна // Мандрівець. — 2013. — № 2. — С. 45—49.
32. Рекрутські та солдатські пісні / упоряд. А.Л. Іоаніді, О.А. Правдюк. — Київ, 1974. — 626 с.
33. *Сокіл Г.* Богдан Заклинський: спроба фольклористичного портрета / Ганна Сокіл // Semper tiro: науковий збірник на пошану доктора філологічних наук, професора, академіка АН ВШ, заслуж. діяча науки і техніки України Володимира Качкана. — Івано-Франківськ, 2010. — С. 231—236.
34. *Сокіл Г.* Географія та хронологія збирацької роботи О. Роздольського / Г. Сокіл // Осип Роздольський. Життя і діяльність. — Львів, 2000. — 165 с.
35. *Сокіл Г.* Українська фольклористика в Галичині кінця XIX — першої третини XX століття: історико-теоретичний дискурс: монографія / Ганна Сокіл. — Львів : 2011. — 588 с.
36. *Франко І.* Листи (1895—1916) / Іван Франко // Франко І. Зібр. творів : у 50-ти т. — Київ : Наукова думка, 1986. — Т. 50. — 704 с.
37. *Франко І.* Передмова до другого тому / Іван Франко // Галицько-руські народні приповідки : у 3-х т. / зібр., упоряд. і пояснив І. Франко. — Львів : ВЦ ЛНУ ім. І. Франка, 2006. — Т. 2. — С. 398—403. — (2-ге вид.).
38. *Франко І.* Передмова до першого тому / Іван Франко // Галицько-руські народні приповідки : у 3-х т. / зібр., упоряд. і пояснив д-р І. Франко. — Львів : ВЦ ЛНУ ім. І. Франка, 2006. — Т. 1. — С. 285—304. — (2-ге вид.).

Viktoriia Mykhashchuk

THE GEOGRAPHY OF FOLKLORE-COLLECTING WORKSOF BOGDAN ZAKLYNSKII

The article on the basis of archival and printed sources presents the geography of folklore-collecting activity of Bogdan Zaklynskii, an active figure of the first half of the twentieth century. You will find biographical sketches, the influence of Lviv Shevchenko scientific society on folkloristic views of the researcher, get acquainted with ethnographical regions and names of sights, where collector was recording folklore material during his lifetime.

Keywords: Bogdan Zaklynskii, folklore activities, collecting activity, Stanislav.

Виктория Мыхащук

ГЕОГРАФИЯ ФОЛЬКЛОРНО-СОБИРАТЕЛЬСКОЙ РАБОТЫ БОГДАНА ЗАКЛЫНСКОГО

На основании архивных и печатных источников представлена география фольклорно-собирательской работы Б. Заклынского, активного деятеля первой половины XX ст. Наведены биографические штрихи, влияние деятелей НТШ во Львове на фольклористические взгляды исследователя, ознакомлено с этнографическими регионами и названиями местностей, где в течении жизни собиратель фиксировал фольклорный материал.

Ключевые слова: Богдан Заклынский, фольклорист, собирательная деятельность, Станиславщина.

Лілія СНІГИРЬОВА

ФІЛОСОФСЬКІ ПОНЯТТЯ ЖИТТЯ І СМЕРТІ В УКРАЇНСЬКИХ НАРОДНИХ ІСТОРИЧНИХ ПІСНЯХ

Проаналізовано філософські поняття життя і смерті в українських історичних піснях. Актуалізована увагу на явищах сакральної свідомості, яка відіграє суттєву роль у формуванні світогляду українського народу. Зображені образи мужніх, сильних духом благородних героїв, які заради свободи й незалежності вітчизни йшли на смерть.

Ключові слова: історична пісня, життя, смерть, герой.

Немає такої епохи, коли таємниця життя і смерті не бентежила б людей — це вічні теми духовної культури людини. Постійна увага до цих феноменів в історії різних цивілізацій свідчить про фундаментальне значення для людства, що вимагає повернення до їх осмислення в різні епохи. Культура кожного етносу зберігалася, завдяки традиціям, обрядам, ритуалам, усній народній творчості. Про життя і смерть висловлювалися філософи і моралісти, антропологи і природознавці, медики і соціологи, психологи і культурологи, теологи і лінгвісти, діячі мистецтва і літератури. Не оминули цю тему і фольклористи. Бо у цій темі переплелися рудименти язичництва і виявлення християнської ідеології, реальні уявлення і погляди суперечливо поєднувалися з релігійними; гуманні, естетично змальовані традиції поєднувались з архаїчними, в тому числі й патріархальними нормами та стереотипами поведінки. На сьогодні обговорено практично всі можливі варіанти трактування життя і смерті та їх співвідношення. Однак все ще залишаються до кінця непізнаними і загадковими ці феномени.

В українській теоретичній думці розуміння категорій життя і смерті починається з творів Г. Сковороди, праць М. Костомарова, О. Веселовського, П. Чубинського, О. Потебні, цікаві спостереження знайдено в М. Максимовича, І. Срезневського, М. Сумцова, І. Франка та ін.

У сучасній фольклористиці категорії життя і смерті розглядають у своїх роботах В. Гнатюк, Г. Булашев, М. Дмитренко, О. Таланчук, В. Сокіл, О. Потапенко, О. Наумовська, В. Войтович, С. Мишанич, О. Івановська, Н. Веленська, В. Гнатюк, С. Ульяновська, О. Близнюк, І. Несен, В. Скуратівський, М. Чумарина, В. Ятченко, О. Близнюк та інші.

Найбільше уваги цим поняттям приділяли, досліджуючи: міфологію, казки, перекази, прислів'я. Та особливо тема смерті найбільш яскраво відображена у поховальній обрядовості, яка є неодмінною складовою людського бачення світу і відіграє суттєву роль у формуванні світогляду народу. Дослідження смерті допомагає збагнути ставлення людей до життя та основних його цінностей.

В історичних піснях ці феномени обмежувалися фрагментарними спостереженнями (І. Павленко, А. Корнєв).

Слова «життя» і «смерть» семантично неелементарні. За ними стоїть багатий і складний зміст. Картина світу складається із різних, інколи суперечних

один до одного фрагментів людського досвіду і його усвідомлення.

Дослідники філософії зазначають, що античні мислителі, зокрема Сократ, Платон, Аристотель, Цицерон, Епікур, приділяли чимало уваги проблемі смерті, як неминучої події у житті кожної людини. Вважалося, що легка і швидка смерть без страждань є важливою і невід'ємною частиною справді щасливого життя.

Християнське віровчення про безсмертну душу, потойбічне життя, страшний суд вплинуло на сприйняття смерті у середньовіччя. Смерть тоді не сприймалась як щось надзвичайне, вона була буденним явищем, якому відводилось важливе і серйозне місце у житті. До смерті слід було готуватися внутрішньо і зовнішньо. Останнє слово вмираючої людини, її заповіт живим був дуже важливим моментом. Смерть відбувалася публічно. До XVIII ст. було прийнято прощатися з помираючими. Окрім публічності, смерть супроводжувалась ритуальністю, релігійними обрядами. Народження у світі — ось справжня смерть, а смерть — це народження для вищого буття. Тому смерть прекрасна, її естетизували, підносили.

Проблематика концепцій, пов'язаних зі смертю, розглянута Еліаде в роботі «Морфологія смерті» [14, с. 59—80]. У цій невеликій статті Еліаде чітко розмежував розуміння смерті, характерне для західної людини, й розуміння смерті, характерне для людини традиційної культури. У традиційній культурі поширене уявлення про те, що споконвічно людина не була смертна, але потім відбувся якийсь нещасний випадок, який потяг за собою її появу. Усі ці події належать до сакральних часів, а людина своєю смертю повторює споконвічну архетипічну модель. Аналогічним чином може бути розглянутий і біблійний міф про Едем, гріхопадіння й вигнанні людей з раю. Цікаво помітити, що історичний лінійний час з'являється у Біблії лише із гріхопадінням, який спричинив смертність людини, але, з іншого боку, що й подарував йому нащадків та історію.

Еліаде відзначає, що для сучасної людини західної культури характерна ідея природності смерті, також вона прагнула розгадати таємницю світобудови, що стоїть за нею. Людина архаїчної культури далека від цього, як далекий їй й зв'язок між мораллю й знаходженням загробного життя. Для досягнення душею притулку мертвих і з'єднання з іншими душами людей повинен був за життя пройти ініціацію, а його гріховність не має значення [15, с. 275]. Еліаде помітив, що в архаїчній культурі смерть змінює онтологічний статус людини. Відділення душі від тіла приводить до нової форми існування. Із цього моменту людині уготовано духовне існування; вона стає духом, «безсмертною душею» [14, с. 64].

Козацький період став періодом розвитку героїчного епосу — героїчної оповіді про минулі події, пов'язані із захистом рідної землі, родини народним героєм. Період козаччини справедливо вважають «героїчним», «героїчна особа», яка втілює «...не лише уявний ідеал, а й реально досяжний у цьому житті» [4, с. 68], є центральною фігурою українських народних історичних пісень. Образи мужніх, сильних духом благородних героїв, які заради свободи й незалежності вітчизни йшли на смерть, зображуються в історичних піснях. Підноситься на високий п'єдестал лицарство, мужність, сила, відвага і самопожертва, «...люди перетворені у піднесено-величних героїв, які здійснюють героїчні подвиги, вчинки заради національних інтересів свого народу», заради національної ідеї [12, с. 249]. Смерть героя ніколи не буває випадковою, вона є логічним підсумком праведного життя героя, втіленням провідної ідеї твору. «Боротьба українців з ворожими силами не завжди увінчувалася успіхом. Це викликало історично неминучі трагічні наслідки, тому героїчне безпосередньо пов'язується з трагічним. Цим останнім в естетиці прийнято вважати втрату сил у боротьбі, яка має важливе суспільне значення. Глибинний смисл трагічного полягає в ідеї смерті в ім'я життя, загибелі старого в ім'я нового, тому смерть не фатальний кінець усього сущого, а необхідна умова майбутнього оновлення, руху до досягнення прийдешнього ідеалу» [12, с. 252].

Вищою формою трагічного є трагічно-героїчне, пов'язане з національно-визвольною боротьбою. Воно проявляється в тих піснях, у яких ідеться про здобуття українцями своєї незалежності у зіткненні із зовнішніми ворогами. Трагічне виступає тут по різному. Конкретно-реалістична смерть героїв. Герой гине у відкритій боротьбі з ворогом («Не дивуйтеся, добрії люди»); при несприятливих обставинах («Ой умирав козак та козаченько», «Вишневі сади зацвітають»); у нерівному бою («Ой усе лужком та все бережком»); край дунайської води («Ой умирав козак та козаченько»); у неволі («Гей, на біду, на горе», «В Цариграді на риночку») та ін. Такі сюжети відзначаються гостротою конфлікту. Трагічна розв'язка притаманна пісням, де герої мають як реальних історичних прототипів, так

і менш окреслених у конкретно-історичному плані зразків, центральний персонаж яких — типовий козак.

В історичних піснях усвідомлюється не феномен смерті, а смерть людини, яка виконує свій обов'язок, бо смерть за Україну трактується як виправдана умова, домінанта. Смерть на війні — закономірна, однак смерть окремої людини — трагедія. Смерть, подвиг мають позитивну оцінку, бо у них представлений інший аспект усвідомлення смерті на війні — жертовність життям заради інших. «Той, хто здатний піти на смерть, не стане ніколи рабом». І мова не йде про етнічне або політичне рабство, але насамперед про рабство душевне. Якщо ти готовий вмерти, ти не можеш стати рабом страху, слабості, боязкості. Примиривши себе з думкою про смерть, ти досягнеш найбільшої волі, яку можна тільки собі представити на землі [17].

Ставлення до смерті у свідомості українського народу формувалося, з одного боку, під впливом язичництва, а з іншого — християнства. Християнська православна віра, одна з найважливіших маркувань «своїх», на її захист стає все суспільство, вся громада: «Щоб я свою православну віру / Та й під ноги підтоптав //» [6, с. 309]. Віками українська національна свідомість була пов'язана з православ'ям. Звідси і така глибока риса українського характеру, як релігіозність. Спираючись на твори видатних попередників, А. Замостьянов пояснює зв'язок героїчного та релігійного тим, що святий подвижник та мученик сприймається і як Христов воїн [16]. Мучеництво ніби змиває усе наносне і відкриває справжню сутність героїзму заради віри та правди: «Хоч-не-хоч, а довелося / Весь вік воювати / І за віру, й за родину, / Й за правду стояти//» [6, с. 251]. Жертовність є невідворотною та необхідною для остаточного досягнення високої мети. Для громади смерть героя від рук ворогів не залишається індивідуальним актом самопожертви, або приношенням вищому світові, а стає знаменом, прикладом боротьби в реальному світі за спільну справу. Якщо ж в даному випадку і залишається тема жертви-«відкупу», то в плані «вітхозавітного» принципу «око за око», пояснюючи і виправдовуючи жорстокість по відношенню до «чужих», до ворогів [7, с. 413].

Усе це відноситься до постатей полковників Кривоноса, Нечая, Морозенка. Історичні відомості про смерть цих видатних ватажків різняться: Максим Кривоніс помирає від ран та хвороби, Данило Нечай гине в нерівному бою, Станіслав Морозенко розстріляний поляками. Однак у пісенній епіці вони всі постають саме мучениками, що загинули за віру і народну правду. Особливо це стосується епічного образу Морозенка. Тортури, яким нібито його піддавали вороги, прямою асоціацією виводять слухачів на порівняння з оповідями про смерть перших християн і самого Христа, як «викупної жертви» за «гріхи людства» [5, с. 200].

Життя має сенс, якщо воно осмислене, розумно організоване. Життя — це процес постійного вибору. У кожний момент людина має вибір: або відступити, або просунутися до цілі. Життя — це одвічна боротьба протилежностей.

Смерть є своєрідним містком, який поєднує людський світ зі світом невідомим, божественним, що втілює цілісність і повноту, своєрідний перехід до істинного буття. «Смерть залишається надалі таємницею, що оточує острів скінченності людини, і то такою недослідженою, такою непроникною, як непроникні є початки особового буття людини як особи і її свободи» [2, с. 104].

Трагічне в історичних піснях проходить випробуванням на різних рівнях усвідомлення — філософського та емоційного.

Структура «втрата близької людини» складається із «ситуації смерті», «звістка про смерть», «реакція близьких». Близькими виступають мати, кохана, дружина. Саме опис втрата сина, коханого дає змогу уявити найбільш сильні емоційні переживання. Смерть як руйнування життя, найбільш трагічне звучання набуває у сфері материнської, жіночої любові. Жіночий початок, який уособлює життя і любов, протиставляється у піснях війні і смерті.

Трагічне почуття матері, дружини, сестри зрозуміле, оскільки гине близька людина, яка є їхньою часткою: «А за сином мати плаче. // Ой цить, мати, та й не тужи, / Не порубаний він дуже: / головонька начетверо, / А серденько нашестеро, / Білі пальці — на кавальці, / Біле тіло — як мак, дрібно. //» [6, с. 114].

Смерть на війні як норма перетворюється у трагедію окремої людини, сім'ї, тому герой характеризується як представник сім'ї: «Ой бийся, коню, вибивайся / Та отцю-ненці уклоняйся, / Ще й моїм братцям совітникам, / ще й моїм сестрицям, / Та й моїй жінці-удівоньці, / Та й моїм діткам-сиріточкам. //» [6, с. 111]. Інколи і як представник усієї громади: «Ой по тобі, Морозенку, вся Україна плаче, / А не так-то Україна, як рідна родина, / А не так-то і родина, як гордеє військо //» [6, с. 252].

Безумовно, трагічне у певному сенсі насамперед проявляє себе в трагедії, однак навіть антична класика переконує, що трагічне має можливість виходити за межі трагедії і, безперечно, яскраво проявляти себе й в епічній пісні.

Актуальними до наших днів залишаються роздуми Арістотеля щодо динамічності у співвідношенні ідеалу та дійсності, де трагічне виявляє себе як утвердження ідеалу через загибель конкретно вираженого прекрасного [1]. Смерть заради мети викликає ефект очищення стражданням, співчуттям. Наприклад, трагізм Морозенка у пісні виявляється в усвідомленні власної неминучої загибелі, а з таким відчуттям іти на смерть ще важче. Водночас розуміння важливості та істинності поставленої мети додає герою додаткових сил і людина ніби піднімається у своїй значущості над усіма іншими до рівня винятковості, ідеальності, що він загинув за майбутнє, його смерть була не марною, його не забудуть: «І поки над білим світом / Світить сонце буде, - / Твої думи, твої пісні / Не забудуть люди. /» [6, с. 250].

«...Сутність трагічного <...> є протиріччям між значеннєвими суспільними або особистими інтересами та прагненнями, що послідовно відстоюють герої художніх творів, і практичною неможливістю їх здійснення у боротьбі з ворожими силами <...>, що призводить до складних внутрішніх переживань, мученицьких страждань або загибелі цих героїв» [8, с. 64].

Трагізм козака напередодні смерті показаний у пісні «Там на полі два явори», пісня побудована як монолог-заповіт. Як кожна жива людина, він усвідомлює свою смерть, але не боїться її. Пісня майстерно передає сутність трагедії героя в його монолозі: «Як ти мене, стара мати, / Маєш пізнавати, / Лежу рочок я в шпиталі, / Гадаю вмирати. // Та й маю я, стара мати, / коня вороного, / Та й маю я, стара мати, / Шабельку до того. // Та най мене не ховають / Ні попи, ні дяки, / Та най мене поховають / Цисарські вояки. // Бо ті попи а ті дяки / То за гроші б'ються, — / Мої вірні товариші / горілки нап'ються. // Хочу я ся поховати / Близько домовини, / Куди їде стара мати / Та й за сином гине //» [11, с. 108].

Нерозривними у історичних піснях є дві категорії — доля і смерть. Доля втілює повноту буття, усе звичаєве та необхідне людському існуванню, потенційні можливості життя. Суб'єктивність людини усвідомлюється через поняття долі, яка розкриває цілісність людини. Доля стає обрієм людського буття як можлива повнота взаємопроникнення загальнолюдських та індивідуальних рис. Категорія долі, яка є для людини недосяжним ідеалом, відділена від будь-якої екзистенціальної реальності суб'єкта. Все життя наче недооформлений матеріал, і тому людина завжди перебуває у пошуку ідеальної форми [3, с. 73].

Протиборство Добра і Зла, Долі і Смерті ми можемо бачити у пісні «В Цариграді на риночку»: «Візьіть Байду та зв'яжіть, / Та й до хвоста коня Байду прив'яжіть / І у чистім полі пустіть. // Хай знає Байда свою долю, / Нехай його кості рознесе по полю» // [6, с. 122].

Основні мотиви деяких історичних пісень вибір шляху, прощання з родиною, одинока смерть. В основі сюжету акцентовано драматизм, індивідуальні риси поступово стираються, «все більше уподібнюються та зводяться до сюжетної схеми пісень-узагальнень про героїчну смерть» [10, с. 35—36]. Сюжети про смерть козака в степу, поширені по всій Україні («Бідна наша, бідна наша головонька», «Ой чужино, чужино», «Ой три літа й три неділі», «Ой умирав козак та козаченько», «Ой на горі огонь горить» та ін.) 1907 р. І. Франко про пісню «Ой на горі огонь горить» писав: «Високопоетичний образ козака, що поранений умирає в степу, прощається зі своїм одиноким товаришем-конем і висилає його до своєї матері з «новиною» про його смерть, належить до найпопулярніших витворів нашої людової творчості. Можна сказати: нема села, де б не знали сеї пісні...» [13, с. 138]. Мишанич С.В. слушно зазначає, що порівняння сучасних записів пісень про смерть козака (солдата) із варіантами, вміщеними у збірниках М. Максимовича, Я. Головацького, П. Чубинського, М. Закревського, Я. Новицького та в численних рукописних збірниках, часовий діапазон яких сягає півтора століття, свідчить про її надзвичайну тривкість і популярність у народному репертуарі на широкому географічному просторі. Поетика твору поза локальними особливостями виявляє з пісенною епікою інших слов'янських народів. Варіанти пісні мають спільну образну систему, символіку: козак, сокіл, ворон, мати, сестра, дружина тощо. Часовий діапазон сягає понад півтора століття, що свідчить про надзвичайну тривкість і популярність сюжету у народному репертуарі на широкому географічному просторі. Поетика твору поза локальними особливостями виявляє спільність з пісенною епікою інших слов'янських народів [9, с. 91].

Таким чином, тема смерті героїв в українських історичних піснях у більшості випадків стає описом саме героїчної смерті. При цьому вона по різному постає в історичних піснях. Народна уява конструює героїчні обставини смерті відомих особистостей навіть у разі їх реальної відсутності, і, таким чином, додає образу героя драматичної завершеності. Часто для цього обирають готові конструкції (локуси), які поєднують у собі елементи християнської і язичницької міфології. Наведений матеріал свідчить, що мотиви, пов'язані зі смертю героїв, входять практично у кожну пісню. Вони посилюють їхню достовірність, але кожній загибелі передує певний подвиг.

Відповідно філософське наповнення трагедії героя передбачає сутність його характеру, збіг життєвих обставин. Завдяки безпосередній деталізації опису смерті героя розгортається площина конфлікту в творі. У історичних піснях трагічне не йде звичайним шляхом зображення окремих епізодів, — уся послідовність подання трагедії стягується в єдиний вузол. Доля і Смерть як філософські категорії у творі нерозривні, тріада «життя — смерть — життя» розкривається як «теза — антитеза — синтез». Через розкриття духовного сенсу смерті здійснюється ствердження сенсу життя.

1. *Аристотель*. Риторика / Аристотель ; пер. с древнегр. О. Цыбенко. — М. : Лабиринт, 2000. — 224 с.
2. *Бальтазар Ганс Урс фон*. Таємниця смерті / Бальтазар Ганс Урс фон // Сопричастия. — 2002. — № 2. — С. 104—108.
3. *Витгенштейн Л*. Философские работы / Л. Витгенштейн ; пер. с нем. М.С. Козловой и Ю.А. Асеева. — Ч. I — М. : Гнозис, 1994. — 612 с.
4. *Горський В.С*. Історія української філософії. Курс лекцій / В.С. Горський. — Київ : Наукова думка, 1997. — 286 с.
5. Закувала зозуленька. Антологія української народної творчості: Пісні, прислів'я, загадки, скоромовки / упоряд. Н.С. Шумада. — Київ : Веселка, 1989. — 606 с.
6. Історичні пісні : збірник / упоряд. І. Березовський [та ін.] ; нотний матеріал упоряд. А. Гуменюк. — Київ : Вид-во АН УРСР, 1961. — 1067 с.
7. *Корнєв А*. Герої та героїка доби Хмельницького у пісенному фольклорі. Художня культура. Актуальні проблеми / А. Корнєв // Наук. вісник Ін-ту проблем сучасн. мист-ва НАМ України / редкол. В. Сидоренко (голова), О. Федорук (гол. ред), І. Безгін та ін. — Київ : ХІМДЖЕСТ, 2010. — Вип. 7. — 680 с. : іл.
8. *Лазарева Т*. Трагическое в литературе / Т. Лазарева. — Москва : Изд-во Московского университета, 1983. — 120 с.
9. *Мишанич С.В*. Пісенна культура радянського села / С.В. Мишанич. — Київ : Наукова думка, 1977. — 208 с.
10. *Павленко І*. Історичні пісні Запоріжжя: регіональні особливості та шляхи розвитку / Ірина Павленко. — Запоріжжя : Тандем-У, 2003. — 208 с.
11. *Потебня А.А*. Слово и миф / А.А. Потебня ; сост. А.Л. Топоркова ; отв. ред. А.К. Байдурин. — Москва : Правда, 1989. — 624 с.
12. *Сокіл В*. Українські історико-героїчні перекази: структурно-семантичний та поетичний аспекти / В. Сокіл. — Львів : НАН України, Ін-т народознавства, 2003. — 320 с.
13. *Франко Іван*. Студії над українськими народними піснями / Франко Іван // Іван Франко. Зібрання творів : в 50-ти т. — Т. 42. Фольклористичні праці. — Київ : Наукова думка. — 1984.
14. *Элиаде Мирча*. Оккультизм, колдовство и моды в культуре / Мирча Элиаде ; пер. с анг. — Київ : Софія ; М. : Гелиос, 2002. — 224 с.
15. *Элиаде М*. Религии Австралии / Мирча Элиаде ; пер. с англ. Л.А. Степанянц. — СПб. : Университетская книга, 1998. — 319 с.
16. *Замостьянов А.А*. Герой русской поэзии XVIII века: истоки образа / А.А. Замостьянов. — Москва, 2003. — Режим доступа: http: //anguium. narod.ru/stat.html. — Загл. с экрана. Научная библиотека диссертаций и авторефератов disserCat http://www.dissercat.com/content/traditsii-russkoi-literaturnoi-batalistiki-v-romane-ma- sholokhova-tikhii-don#ixzz2tn8ujUoo.
17. *Элиаде Мирча*. Воля й смерть. Режим доступа : http://politosophia.org/page/svoboda-i-smert.html.

Lilia Snigyriova

PHILOSOPHICAL CATEGORY OF LIFE AND DEATH IN UKRAINIAN HISTORICAL SONGS

The article explores the philosophical concepts of life and death in the Ukrainian historical songs. Attention to the sacred phenomena of consciousness, which play an essential role in the formation of Ukrainian people, is concentrated. The images of courageous noble heroes with strong spirit, which went to death for the freedom and independence of fatherland, are depicted.

Keywords: historical song, life, death, character.

Лилия Снигырёва

ФИЛОСОФСКИЕ ПОНЯТИЯ ЖИЗНИ И СМЕРТИ В УКРАИНСКИХ НАРОДНЫХ ИСТОРИЧЕСКИХ ПЕСНЯХ

Проанализированы философские понятия жизни и смерти в украинских исторических песнях. Актуализировано внимание на явлениях сакрального сознания, которое играет существенную роль в формировании мировоззрения украинского народа. Изображены образы мужественных, сильных духом благородных героев, которые ради свободы и независимости отчизны шли на смерть.

Ключевые слова: историческая песня, жизнь, смерть, герой.

Рецензії

Ганна СОКІЛ

НОВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ З ДУМОЗНАВСТВА

Марина Набок. Українські народні думи: особливості національного характеру і типологія героя / Марина Набок. — Тернопіль, 2014. — 176 с.

Народні думи — феноменальне явище усної народної словесності українців — завжди були джерелом вивчення національного характеру та світогляду загалом, з'ясування особливостей поетики, становлення і розвитку мови. Проте українське думознавство розвивалося нерівномірно і за досить складних обставин як у збирацькому плані, так і в розв'язанні теоретичних проблем, до яких зверталися науковці у зв'язку з дослідженням цього жанру. XIX століття позначене активною роботою збирачів усної народної творчості, у колі зацікавлень яких досить чільне місце займав і кобзарський епос. І лише згодом, наприкінці XIX — на початку XX ст. появляється низка досліджень — П. Житецького, Ф. Колесси, К. Грушевської. Зрозуміло, що джерельна база, яка тоді лише формувалась, не дозволяла, скажімо, М. Максимовичу М. Костомарову, П. Кулішу, О. Потебні виконати ґрунтовні монографічні дослідження про думовий епос. Однак в окремих працях цих та інших фольклористів маємо глибоко наукове розв'язання проблем не лише текстологічного, а й історико-теоретичного характеру.

Коли понад сто років тому вийшла праця Ф. Колесси «Мелодії українських народних дум» (1910 р.) за сприянням Наукового товариства ім. Шевченка у Львові, то Леся Українка, яка була ініціатором записування цих мелодій, висловила впевненість, що «тепер уже справді можна сказати, що наша пісня не вмре, не загине». Однак, дивно, що ця справа тоді не одержала активної підтримки інших культурно-суспільних структур поза одним Науковим товариством ім. Шевченка. Щоб якось запобігти цьому, згодом К. Грушевська звернулася до питання підготовки та видання корпусу народних дум за своєю редакцією, що стало визначною подією в українському думознавстві. Дослідниця виконала скрупульозну текстологічну роботу, основні принципи якої не втратили свого значення і в наш час. Але наступ сталінізму у 30—40-х рр. XX ст. надовго загальмував так вдало започатковане записування, видання та дослідження дум.

Обставини суспільно-політичного життя наступних десятиліть знову не були сприятливими до примноження і розвитку ідей попередників. Лише з одержанням Україною незалежності робота у цьому напрямку дещо пожвавилась. Насамперед у Донецьку С. Мишанич перевидав корпус «Українських народних дум» К. Грушевської (2006—2007). У відділі фольклористики ІМФЕ ім. М.Т. Рильського в Києві підготовлено найповніше п'ятитомне видання українських народних дум, перший том з яких уже побачив світ 2009 за за-

гальною редакцією М. Дмитренка, Г. Довженок та С. Грици; у науковій періодиці з'являються концептуальні статті (С.Й. Гриця «Біблійні елементи в думах», М. Гримич «Виконавці українських дум», М. Дмитренко «Жанрова специфіка українських народних дум», О. Гриценко «Герой», А. Стратілат «Про стійкість традицій кобзарства в Україні», Т. Беценко «Загадкові» слова в українських народних думах», О. Любашенко «Моделі комунікативно-функціональних конструкцій як елемент фольклорної поетики у народних думах», Ю. Лебедев «Орієнтальні ознаки українських народних дум», І. Матяш «Первісні джерела символіки українського героїчного епосу» і т. д.). Героїчне в думах та літературі стало предметом докторської дисертації Н. Малинської «Героїчне в фольклорі та літературі. Дискурс канону», детально проаналізовано проблему героїзму козацького епосу в монографії Н. Ярмоленко «Український героїчний епос: динаміка традиції». Само собою зрозуміло, що коло проблем, пов'язаних з дослідженням думового епосу України цим не вичерпується. Як на нашу думку, чекає свого автора ґрунтовне студіювання природи, формування, становлення та функціонування жанру дум. Уваги дослідників потребує і проблема виконавців дум, насамперед, психологія їх творчості і психологія сприйняття слухачами творів (система: кобзар — слухач — кобзар). Ідеї Д. Донцова зобов'язують сучасних дослідників до глибокого і всебічного з'ясування світоглядних основ українського народного епосу і його ролі у формуванні духовного світу та національного світогляду нашого сучасника.

Відрадно, що у рецензованій монографії М. Набок торкається низки важливих думознавчих питань, їх розв'язання, розширення й наукового обґрунтування. В її студії знаходимо постановку та вирішення проблем, які ще не були предметом уваги наших народознавців. Авторка досліджує типологію епічного героя дум у тісному зв'язку з природою цього жанру, наводить ціннісну характеристику етнотипів, що виступають ядром національної свідомості. Усе це певною мірою визначає актуальність дослідження. Структура роботи логічно вмотивована, підпорядкована меті, завданням і складається зі вступу, трьох розділів, висновку та списку використаної літератури і джерел. Спираючись на досвід відомих науковців, як фольклористів, так і літературознавців, етнопсихологів, М. Набок обирає для висвітлення завдань оптимальні методи: структурно-типологічний, етнопсихологічний, історико-порівняльний, описовий.

Проблематика та концепції першого розділу «Жанрова природа українських народних дум і діалектика становлення характеру епічного героя» вказують на його місткість та значимість для дослідження дум у двох наступних розділах. Автор, значно розширивши порівняно з попередниками рамки своїх студій, звернулася до витоків думового епосу, початки яких знаходить ще у первісних уявленнях про людину і світ, в емоційності світосприйняття і поетизації нашими пращурами навколишньої дійсності, естетизмі побуту та естетично розвинутій особистості і т. д. До того ж, дослідниця засвідчує широкомасштабний підхід до висвітлення цих питань. Поетизацію дійсності вона вбачає не лише в одухотворенні природи та навколишнього світу, а й внутрішнього світу героя чи то образ матері в думах «Вдова», «Дума про сон», «Про поворот сина з чужини», «Прощання козака з родиною», «Сірчиха і Сірченки», героїчного начала в характері козака (думи «Козак Голота», «Іван Богун», «Іван Коновченко», «Битва під Корсунем», «Хмельницький і Барабаш», «Білоцерківський мир») чи то цілком природне поєднання первісного і сучасного світоглядів у творенні образів Сокола і Соколяти (дума «Сокіл») або ж Дніпра і Дунаю (дума «Розмова Дніпра з Дунаєм»). Так, на стор. 59 читаємо: «Первісний образ Дунаю, Дніпра в народній пісні і билині спадкоємно перейшов у думу як символ України, долі народу, величі, нездоланності, слави, козацької волі, звитяги, священної ріки українців, унікальності, неповторності». Як бачимо, такі висновки і узагальнення в роботі сприймаються як досить свіжі і достатньою мірою переконливі. Саме так стисло, покликаючись на джерела та довідкову літературу, авторка змістовно досліджує природу жанру, подаючи разом з тим своєрідну історію поетизації дійсності в народній свідомості та українських народних думах як художньо-естетичну історію української національної духовності. Своєю ж чергою на цих підставах вона виокремлює і ґрунтовно аналізує первісно-поетичний тип епічного героя українських народних дум, чого до неї досі ніхто не зауважував.

Дослідники дум недостатньо уваги приділяли образові творця, оповідача й виконавця думи. М. Набок наводить цінні настанови щодо виконання дум, які залишив класик українського кобзарства Г. Ткаченко, а продовжив його послідовник і авторитетний

дослідник К. Черемський. Наголосимо, що авторка комплексно досліджує цю проблему, беручи до уваги і позавербальні елементи, роль оповідача, творця і виконавця дум у творенні епічних героїв, що є надзвичайно важливим. Адже усе це дає змогу осмислити загальні та індивідуальні риси характеру людини, оцінити і разом з тим пережити почуття героїв дум.

У центральному розділі монографії «Епічний герой: характер і художньо-естетична типологія». М. Набок ґрунтовно висвітлила природу п'ятьох типів героя: 1) первісно-поетичного, 2) епічно-героїчного, 3) епічного типу ліріко-драматичного характеру, 4) родинно-побутового та 5) комедійно-сатиричного. Дослідниця визначила моделі цих типів, розкрила чинники, що впливають на формування національної самобутності українського народу, його менталітету та особливості відображення героїв у народних думах, визначила типологічні критерії і форми взаємозв'язку між ними. Думаю, що не буде перебільшенням, якщо скажу, що в фольклористиці це одна з перших узагальнюючих спроб інтерпретації національного характеру крізь призму типології героїв українських народних дум.

Необхідно також зауважити, що робота М. Набок має чітку й продуману змістовно-методологічну основу, формування якої ґрунтується на розвитку та поглибленні ідей українського народознавства минулого та сучасності. Тут зазначимо, що послуговування працями в монографії М. Набок не є просте цитування та коментування цих робіт. Так, наприклад, через проекцію як комплекс національної відрази, що поєднує в собі ліричне почуття та драматизм зовнішнього і внутрішнього буття (за А. Швецовою), вона розкрила зміст поняттях «свій», «чужий». «Епічні герої думи «Невільники» не бажають сприймати «чуже» за «своє», чинять протидію «чужому», — зауважує М. Набок, — тому їм миліший «край веселий», адже він — «свій», він — «ясні зорі», «тихі води» (с. 65). Подані паралелі з фольклору інших етносів, звичайно, посилюють роботу, допомагають яскравіше сприйняти своєрідність та відмінність епічних національних героїв, однак потребують ще значного поглиблення.

Особливості поетики дум стали основою третього розділу «Характер, типологія героя і специфіка образотворення в українських народних думах». Виходячи зі сформованих законів композиції художнього твору, М. Набок внесла чимало нового, своєрідного у прочитання українських народних дум та їх поетичної системи. Наприклад, у думах «Битва під Корсунем», «Про Білоцерківщину», «Іван Богун», «Про Сулиму, Павлюка ще й про Яцька Остряницю», «Оренди», «Про Хмельницького і Барабаша», «Про Молдавський похід Хмельницького», «Смерть Богдана Хмельницького» буття епічних героїв осмислюється через образи «рідної землі» («славної України»), «пана гетьмана», «старшини козацької», «славного лицарства», «шабель», «булави», «козацьких корогв» тощо. Тому відбір важливого матеріалу, свідоме впорядкування компонентів думи з ідейною і художньою метою спрямовані на виокремлення цих образів для того, щоб підкреслити героїчний характер дій і вчинків персонажів уже у зачинах дум. Авторка наголошує, що матеріал і впорядкування компонентів дум «Три брати самарські», «Смерть козака на долині Кодимі» засновані на асоціативності художнього відображення, а в думах «Козак Голота», «Іван Коновченко», «Хвесько Андибер» здійснюються на основі протиставлення або композиційного принципу поляризації.

Висновки монографії аргументовані, узагальнюючі логічні і вагомі. Список використаних джерел включає архівні матеріали, які, щоправда, вартувало конкретизувати. Робота М. Набок стилістично вправна, думки сформульовано чітко, переконливо, матеріали виважені, достовірні, тому й сприймається з науковим інтересом. На завершення хочеться висловити кілька побажань: 1) коли йшлося про спеціальну лірницьку мову, доречно було б згадати видану під егідою Наукового товариства ім. Шевченка у Львові працю В. Гнатюка «Лірники. Лірницькі пісні, молитви, слова, звістки і т[аке] и[нше] про лірників повіту Бучацького», де він подав спеціальний «Словарець лірницького говору» («Етнографічний збірник», 1896, т. 2); 2) дискусійним, на наш погляд, залишається питання щодо зараховування Барабаша до комедійно-сатиричного типу героя (Дума «Хмельницький та Барабаш»). Зрозуміло, що такі зауваги не претендують на категоричність, але можуть бути враховані в подальших наукових студіях молодої дослідниці.

Монографія М. Набок вирішує в сукупності порушених актуальних питань значну наукову проблему типології героя і його національного характеру в народних думах і сприяє активізації сучасного стану вивчення думознавства. Без сумніву, це нове слово в сучасній українській фольклористиці, якого потребує український читач.